T.C

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BALKAN ÇALIŞMALARI ANA BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

BULGARİSTAN ROMANLARININ TOPLUM DİL BİLİMSEL DURUMLARI

TALAT ŞAFAK

1158250241

TEZ DANIŞMANI:

PROF. DR. AHMET GÜNŞEN

2022

EDİRNE

Tezin Adı: Bulgaristan Romanlarının Toplum Dil Bilimsel Durumları

Hazırlayan: Talat ŞAFAK

ÖZET

Romanlar nüfus bakımından Bulgaristan'da yaşayan üçüncü büyük azınlıktır. Bulgaristan'da Romanlar Romanes dilini ana dili olarak büyük bir kısmı konuşmaktadır. Romanes Avrupa Hint dil ailesinin Hint-İran kolundan olan bir dildir. Balkan lehçesinin Güney ve DKB (Drındır, Kalaycı, Burgucu) ağızları, kuzey ve güney Ulah ağızları Bulgaristan'da ana dili olarak yaygın kullanılan dillerdir.

Bu araştırma Romanların toplum dil bilimsel durumlarıyla ilgilidir. Çalışmamız on bölüm ve bu bölümlerin alt başlıklarından meydana gelmektedir. Bu çalışmada Romanların tercih ettikleri etnik aidiyetler, Hindistan'dan Balkanlara göçleri, demografik durumları, eğitim, din ve siyasi durumları, Romanesin (Roman dilinin) adlandırma durumu, Romanesin lehçeleri, Romanesin Balkan lehçesi (Y)Erli ağzının dil bilgisi ortaya konmuştur. Yapılan saha çalışmasında ise nitel ve nicel bulgulara göre; Romanesin Türkçe ve Bulgarca kullanım durumu incelenmiştir.

Tezin Nicel bölümü için anket yapılmış olup 97 örneklem anketlere katılmıştır. Nitel bölümde ise yarı yapılandırılmış mülakat sorularıyla 13 kişiyle görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS ve MAXQDA programlarıyla analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen nicel ve nitel sonuçlar beraber değerlendirilerek tezin sonucu oluşturulmuştur.

Nicel verilerden elde edilen sonuçlara göre, Romanesin Balkan Lehçesinin dil sürdürüm oranı %89, Ulah Romanes lehçesinin dil sürdürüm oranı % 87, Türkçenin Romanlar arasında dil sürdürüm oranı %95,6 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre örneklemlerde her üç dilin; Türkçenin, Ulah Romanesinin ve Balkan Romanesinin dilsel canlılık durumunun yüksek olduğu görülmüştür.

Nitel verilerden elde edilen sonuca göre ise Romanların etnik aidiyet modelleri oluşturulmuştur. Etnik aidiyet bağlamında Bulgaristan'da yaşayan Romanlar kendilerini Bulgar, Türk, Roman, Ulah, Türk Romanı, Bulgar Romanı olarak tanımladıkları tespit edilmiştir. Yani etnik aidiyet durumları heterojendir.

Anahtar Kelimeler: Romanes, toplum dil bilimi, Roman, ana dili, etnik aidiyet, dil sürdürümü

Name of Thesis: The Sociolinguistic Situation of Romany in Bulgaria

Prepared by: Talat ŞAFAK

ABSTRACT

Romany are the third largest minority living in Bulgaria in terms of population. The majority of Romany in Bulgaria speak the Romani language as their mother tongue. Romani is a language from the Indo-Iranian branch of the European Indic language family. Southern and DKB (Drindir, Kalayci, Burgucu) dialects of the Balkan dialect, northern and southern Vlach dialects are the languages that are widely used as the mother tongue in Bulgaria.

This research is about the socio-linguistic status of the Romany. The study consists of ten chapters and sub-titles of these chapters. The ethnic affiliations preferred by the Romany, their migration from India to the Balkans, their demographic status, their educational, religious and political situations, the naming status of Romani (Roman language), the Romani dialects, dialect Erli (local) dialect of the Romani Balkan grammar were researched.

The usage of Romani language, Turkish and Bulgarian languages was examined according to the qualitative and quantitative findings in the field study.

In the quantitative part, a survey was conducted and 97 samples participated in the surveys. In the qualitative part, 13 people were interviewed with semi-structured interview questions. The obtained data were analyzed with SPSS and MASQDA programs. The conclusion of the thesis was formed by evaluating the quantitative and qualitative results obtained from the research together.

According to the results obtained from the quantitative data, among the Roma, the language maintenance rate of the Balkan dialect of Romani is 89%, the language maintenance rate of the Vlach Romani dialect is 87%, and the language maintenance rate of Turkish is 95.6%. According to these results, it is observed that the linguistic vitality of all three languages in the samples, Turkish, Vlach Romani Language and Balkan Romani Languge are high.

According to the result obtained from the qualitative data, ethnic belonging models of the Roma were formed. In the context of ethnic belonging, it is determined that the Romany living in Bulgaria define themselves as Turkish, Romany, Vlach, Turkish Romany, Bulgarian Romany. In other words, their ethnic affiliation is heterogeneous.

Key Words: Romani, sociolinguistics, Roma people, mother tongue, ethnic affiliation, language maintenance

ÖN SÖZ

Birçok Çingene günümüzde yerleşik hayatı tercih etmektedir; fakat geçmişte Çingenelerin neredeyse tümü gezgin ve zanaatkâr topluluklar idi. Bilimsel kaynaklarda bu topluluklara peripatetik topluluklar denmektedir. Ekip biçme ve hayvancılıkla uğraşmayan bu topluluklar, geçimlerini zanaat vb. becerilerini, tarım ve hayvancılıkla uğraşan topluluklara satarak sağlarlardı.

Çingeneler Hindistan kökenlidir. Bu topluluklar ana dili olarak Romanes, Domari, Lomavren ve bunların alt lehçelerini ve ağızlarını konuşurlar. Ayrıca bazı gruplar aralarında yaşadıkları diğer etnik grupların ve milletlerin ana dillerini ana dili olarak konuşmaktadırlar.

Çingene kavramı Balkanlarda ve Avrupa'da yaşayan Romanları, Ermenistan'da ve Türkiye'de yaşam süren Poşaları, İran'da yaşayan Karaçileri, birçok Arap ülkesinde yaşayan Domları kapsamaktadır. Bunun da ötesinde, toplum tarafından sadece gizli dillerinde, dil ilişkileri neticesinde bazı Sanskritçe veya eski Hintçe kelimeler barındıran ve geçmişte göçebe yaşamış ve zanaatlarıyla geçimlerini sağlamış bazı topluluklar da Çingene olarak isimlendirilmektedir. Bilim ise tam tersini söylemektedir, Türkiye'de yaşayan Abdal gruplar ve Geygel Yörükleri bu durumdaki gruplara örnektir. Abdal gruplar ve Geygel Yörükleri Çingene olarak bilinir fakat araştırmalar bunların Türk olduğunu ortaya koymaktadır.

Avrupa'da Romanlar için *"Mısırlı"* anlamında Gypsy kelimesi kullanılmaktadır. Çingenelerin toplumsal yapılarını, kültürlerini, dillerini, tarihlerini, örf ve âdetlerini, folklorlerini, eğitimlerini, ekonomik sorunlarını bütün olarak inceleyen bilim dalına da Gypsylogy (Çingene bilimi) denmektedir. Rusçada bu bilim dalına (цыганология цыгановедение veya ромистика) Tsiganologiya veya Romistika denmektedir. Bulgarcada ise bu bilim dalı için Rusçada olduğu gibi (Ромистика, Циганология) Romistika veya Tsiganologiya terimleri kullanılmaktadır. Türkçede ise Roman araştırmaları teriminin tercih edildiği görülmektedir.

Bu tezde temel sorunsal olarak Bulgaristan'da yaşayan Romanların toplum dil bilimsel durumları incelenmektedir. Sorunsal toplum dil biliminin ilgi sahasına girmektedir; fakat teze bir bütün olarak bakıldığında tezin Romistik veya Türkiye'de kulanılan Roman araştırmalarının ilgi sahasına da girdiği görülecektir.

Tez giriş, on bölüm ile bu bölümlerin alt başlıklarından meydana gelmektedir:

Giriş bölümünde tezde kullanılan terimler ve işlenen temel sorunsalla ilgili genel bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde toplum dil bilimindeki kavramlara ilişkin kuramsal bilgiler sunulmuştur.

İkinci bölümde, etnik aidiyet ile ilgili kuramlar çalışılmış olup bu kuramlar çerçevesinde Roman ve alt grup (Kalaycı, Gurbet, Bakırcı, Kalderaş, Lovar, Sepetçi, vs.) etnik kimlik durumları tartışılmıştır. Bu bölümde *"Roman kimdir?"* sorusuna cevap aranmıştır. Bununla birlikte Romanlarda kimlik değişimi üzerinde de durulmuştur.

Üçüncü bölüm, Hindistan'dan Balkanlara Çingenelerin tarihini kapsamaktadır. Bu bölümde Çingenelerin göç nedenleriyle ilgili kuramlar, göç yolları, Selçuklu Gazneli ve Bizans hâkimiyeti altındaki Çingenelerin durumları hakkında bilgi verilmiştir. Osmanlı'da, Anadolu'da ve Balkanlarda Çingeneler ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, Bulgar tarihi ve Bulgaristan Romanlarının tarihi üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu bölümde Bulgaristan'ın Osmanlı idaresi altındaki tarihi ve bu dönemde Romanların yaşantılarıyla ilgili bilgiler sunulmuştur.

Beşinci bölümde, Bulgaristan'da 1900-2011 yılları arasında yapılan sayımlarda Romanların demografik durumu ele alınmış, nüfus artış oranına göre demografik değişimleri ile ilgili kestirimler verilmiştir.

Altıncı bölümde, Bulagaristan'da yaşayan Romanların eğitim, dinî ve siyasi durumları hakkında bilgi verilmiştir.

Yedinci bölüm, dil ile ilgili bölümüdür; Romanes dilinin adlandırma sorunu, Romanesin lehçeleri ve bu lehçelerin sınıflandırma çalışmaları işlenmiştir. Ayrıca dil ilişkileri bağlamında Romanesteki değişimler üzerinde durulmuştur.

Sekizinci bölümde, Bulgaristan'da yaygın olarak kullanılan Balkan Romanes Lehçesi (Y)Erli Ağzının dil bilgisi verilmiştir.

Dokuzuncu bölümde, sorunsalın ele alınışıyla ilgili araştırma modelleri, veri toplama araçları örneklemler ele alınmıştır.

Onuncu bölümde, Bulgaristanda yaşayan Romanların toplum dil bilimsel durumu ile ilgili elde edilen veriler ve bu verilerin tartışılması konusu nitel ve nicel sonuçlar bağalamında incelenmişti.

Sonuç bölümünde, sorunsalla ilgili nitel ve nicel bulgular sentezlenerek genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu çalışma betimleyici bir çalışma olup, daha ziyade *"Bulgaristan'da Romanların dil durum nedir? "* sorusuna cevap aranmıştır. Betimleyci çalışmalar yapılmadan ve sorunsal tanımlanmadan süreç araştırmaları, nedensellik ve algı araştırmaları yapılamamaktadır. Tez bu sebeple Türkiye'de ileride yapılacak olan Bulgaristan Roman toplum dil bilimi araştırmalarının ilk basamağıdır.

Son olarak, tezin meydana gelmesinde danışmanlık vazifesini hakkıyla yerine getiren tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN'e, tez izleme toplantılarında tezin gelişimi konusunda görüşlerini dikkate aldığım Doç. Dr. Bülent YILDIRIM'a ve Dr. Mümin Yaşarov İSOV'a, teşekkür ederim.

Romanlarla ilgili toplum dil bilimsel anket geliştirirken yardımlarını esirgemeyen danışmanımla birlikte Prof. Dr. Bülent BAYRAM'a, Prof. Dr. Sonel BOSNALI'ya, Doç. Dr. Abdulkadir ATICI'ya ve Prof. Dr. Oğuzhan DURMUŞ'a da teşekkür ederim.

Tez sürecinde zuhur eden ve yaklaşık 1 yıllık sağlık sıkıntılarıma çare bularak beni başarıyla ameliyat eden, dostum olarak gördüğüm genel cerah Operatör Doktor

Sami ACAR'a en içten teşekkür ederim. Sağlık durumun düzelmeseydi bu tez bitmesi söz konusu değildi.

Ayrıca sık sık tez vesilesiyle ev işlerindeki yükünü artırdığımı bildiğim eşim Zehra ŞAFAK'a, ihmal etiğimi düşündüğüm çocuklarım Kâzım Efe ve Muhammed Ata ŞAFAK'a şükranlarımı sunarım.

Beni desteklemekten biran bile vazgeçmeyen iş arkadaşlarım Selda BALCI'ya, Mustafa GÖREN ve Savaş HASÇELİK'e de teşekkür etmeyi bir görev bilirim.

Bulgaristan'da bulunduğum zamanlarda lojistik ihtiyaçlarımı gören Metin METOF'a ve Bulgaristan'da Roman mahallelerinde beni gezdiren ve sorularımı cevaplandırma zahmetine katlanan tüm Roman arkadaşlara ayrıca teşekkür etmeyi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT iv

ÖN SÖZ v

İÇİNDEKİLER ix

Tablolar Listesi xx

Şekiller Listesi xxiv

Grafikler Listesi xxv

Resimler Listesi xxvi

Bulgarcada Sesler, IPA ve Türkiye Türkçesi Karşılıkları xxvii

Romanes Dil Bilgisi Bölümünde Sesler İçin Kullanılan İşaretler, Türkiye Türkçesi ve IPA Karşılıkları xxvii

Kısaltmalar xxviii

GİRİŞ 1

1.Tezde Kullanılan Terimler ve Kavramlar 1

2. Sorunsalın Tanımlanması 4

3. Sorunsalın Güncel Durumu 5

4. Araştırmanın Alt Sorunsalları 7

5. Araştırmanın Amacı 8

6. Çalışmanın Sağladığı Bilimsel Yenilikler 8

7. Araştırmanın Sınırlılıkları 9

1. BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Toplum Dil Bilimi (Sociolinguistic) 10

1.2. Dil İlişkisi (Language Contact) 11

1.3. Dil Edinimi (Language Acquisition) 13

1.4. Bireysel İki Dillilik (Bilingualism) / Toplumsal İki Dillilik (Diglossia) / Çok Dillilik (Multiligualism) 14

1.5. Kod Değiştirme (Code-Switching) ve Kod Karıştırma (Code Mixing) 16

1.6. Alt Katman Dili (Substaratum) / Üst Katman Dili (Superstratum) / Yan Katman Dili (Adstratum) 18

1.7. Dil Sürdürümü (Language Maintenance) / Dil Yitimi (Language Loss) 18

1.8. Dil Ölümü (Language Dead) 21

2. BÖLÜM

KURAMLAR ÇERÇEVESİNDE BULGARİSTAN'DA YAŞAYAN ROMANLARDA ETNİK KİMLİK (AİDİYET) DURUMLARI

2.1. Dil Kültür İlişkisi 23

2.2. Kalabalık, Etnik Aidiyet ve Etnik Grup Kavramı 26

2.3.1. Özcülük Kuramı 29

2.3.1.1. Sosyobiyolojik Yaklaşım 29

2.3.1.2. Evrimsel Tarihsel Yaklaşım 30

2.3.1.3. Psikososyal Yaklaşım 30

2.3.2. Araçsalcı / Durumsalcı Kuram 31

2.3.3 Marksist Kuram 32

2.3.4. İnşaacılık Kuramı 33

2.4. Kuramlar Çerçevesinde Bulgaristan'da Yaşayan Romanların Etnik Aidiyeti (Tartışma) 34

2.5. Bulgaristan'da Yaşayan Roman Etnik Grupların Sınıflandırılması 39

2.6. Bulgaristan'da Yaşayan Romanlarda Dil ve Etnik Kimlik İlişkisi 41

2.7. Bireysel Anlamda Benimsenen Etnik Aidiyet Algısı 48

2.8. Roman Gruplarda Alt Grup Dönüşümü ve Etnik Aidiyet Değişimi 53

3. BÖLÜMÜ

HİNDİSTAN'DAN BALKANLARA ROMANLARIN TARİHİ

3.1. Proto Romlar ve Romların Kökeniyle İlgili Kaynaklar 61

3.2. Proto Romlar ve Romların Kökeniyle İlgili Kuramlar 61

3.3. Selçuklular, Gazneliler ve Proto Romanlar 68

3.4. Romların Göçleri ve Göçlerin Nedenleriyle İlgili Kuramlar 73

3.5. Domlar 77

3.6. Lomlar (P/Boşalar) 78

3.7. Bizans'ta Romanlar 80

3.8. Osmanlı Devleti ve Romanlar 84

3.8.1. Osmanlı Döneminde Anadolu'da Çingene Grupları 85

3.8.3. Balkanlarda Romanların Geçimleri ve Sosyal Hayatları 90

3.8.4. Osmanlı Millet Sistemi ve Romanların Bu Yapı İçerisindeki Yeri 91

3.8.5. Osmanlı Döneminde Romanların Yerleşik Hayata Geçmeleri ve Eğitimleri 94

4. BÖLÜM

BULGARİSTAN'DA ROMANLARIN TARİHİ

4.1. Bulgaristan Tarihinin Dönemleri 97

4.1.1. Bulgarların Orta Asya'dan Göçü ve Balkanları Yurt Edinmeleri 97

4.1.2. Hristiyanlık Öncesi I. Tuna Bulgar Devleti ve Romanlar (681-852) 98

4.1.3. Ortodoksluğun Kabulünden Sonra I. Tuna Bulgar Devleti (852-1187). 102

4.1.4. II. Bulgar Devleti ve Romanlar (1178-1396) 103

4.1.5. Osmanlı İdaresi Altında Bulgaristan ve Romanlar (1396-1878) 106

4.1.6. Bulgaristan'da Krallık Dönemi ve Romanlar (1778-1944) 111
4.1.7. Bulgaristan'da Sosyalist Dönem ve Romanlar 119
4.1.8. Bulgaristan'da 1989'dan Günümüze Romanlar..... 126

5. BÖLÜM

BULGARİSTAN'DA YAŞAYAN ROMANLARIN DEMOGRAFİK DURUMU

5.1. Bulgaristan'da Romanların Demografik Durumuyla İlgili Bilimsel Çalışmalar 132

5.2. 1900-1992 Yılları Arasındaki Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'da Romanların Demografik Değişimi..... 133

5.3. 2011 Yılında Yapılan En Son Nüfus Sayımına Göre Bulgaristan'da Romanların Demografik Durumu 141

5.4. Bulgaristan'ın Demografik Durumu ve Roman Nüfusuyla İlgili Öngörüler 145

6. BÖLÜM

BULGARİSTAN'DA YAŞAYAN ROMANLARIN EĞİTİM, DİNİ VE SİYASİ DURUMLARI

6.1. Bulgaristan'da Eğitim Sistemi ve Nüfusun Eğitim Durumu..... 148

6.2. Bulgaristan'da Okullar ve Romanların Eğitime Yaklaşımları 149

6.3. Bulgaristan'da Romanlarda Ana Dili (Romanes) Eğitimi 153

6.4. Bulgaristan'da Halkın Dinî Durumu..... 157
6.4.1. Tarihi Süreç İçerisinde Romanların Dinî Durumu..... 159

6.5. Bulgaristan'da 1989 Yılından Sonra Siyasal Sistem ve Roman Siyasi Partileri..... 165

7. BÖLÜM

ROMANES DİLİ VE BULGARİSTAN'DA YAŞAYAN ROMANLARIN ANA DİLİ DURUMU

7.1. Romanes Dilinin Ad Bilimsel Durumu 170
7.2. Romanes'in Dünya Dilleri Arasındaki Yeri 173
7.3. Romanes'in Tarihsel Dönemleri 175
7.4. Dil İlişkileri ve Romaneste Söz Varlığı Kopyaları 177
7.4.1. Romanes'in İran Dilleriyle İlişkisi ve Söz Varlığı Kopyaları 178
7.4.2. Romanes'in Yunan Diliyle İlişkisi ve Söz Varlığı Kopyaları 178
7.4.3. Romanes'in Ermeni Diliyle İlişkisi ve Söz Varlığı Kopyaları 179
7.4.4. Romanes'in Slav Dilleriyle İlişkisi ve Söz Varlığı Kopyaları 180
7.4.5. Romanes Dilinin Türkçeyle İlişkisi ve Söz Varlığı Kopyaları 181
7.5. Romanes Lehçelerinin Sınıflandırma Çalışmaları 182
7.6. Romanes Lehçelerinin Özellikleri 188
7.6.1. Balkan Lehçesi 188
7.6.2. Ulah Lehçesi 189
7.6.3. Orta Avrupa Romanes Lehçesi 191
7.6.4. Kuzeydoğu Avrupa Romanes Lehçesi 192
7.6.5. Kuzeybatı Romanes Lehçesi 193
7.6.6. Para-Romani ve Diğer Romanes Lehçeleri 194
7.7. Avrupa'da Romanesin Ana Dili Olarak Durumu 194
7.8. Bulgaristan'da Dil ve Ana Dili Durumu 196
7.8.1. Bulgaristan'da Romanların Ana Dili Durumu 197

8. BÖLÜM

BALKAN ROMANESİ (Y)ERLİ AĞIZININ DİLBİLGİSİ

8.1.Balkan Romanes (Y)Erli Ağızı 202
8.2. Romaneste Alfabe 203
8.2. Balkan Romanes Lehçesi (Y)Erli Ağzının Sesbilimsel Özellikleri 208
8.3.1. Ünlüler 209
8.3.2. Ünsüzler 213
8.3.3. Balkan Sofya (Y)Erli Ağzında Vurgu 220

8.4. Balkan Romanes Lehçesi Sofya (Y)Erli Ağzında Şekil / Biçim Bilgisi 222
8.4.1. Balkan Erli Romanesinde İsimler 223
8.4.1.1. Balkan Romanes Lehçesi Erli Ağzında İsimlerde Cinsiyet 223
8.4.1.2. Balkan Romanesi (Y)Erli Ağzında İsimlerin Küçültme Şekli 225
8.4.1.3. Balkan Romanes (Y)Erli Ağzında İsimlerin Çoğul Yapılması 226
8.4.1.4. Balkan Romanes (Y)Erli Ağzında İsimlerde Belirlilik ve Belirsizlik 227
8.4.1.5. Balkan Romanes (Y)Erli Ağızında İsmin Haleri 227
8.5.1. Balkan Romanes (Y)Erli Ağzında Sıfatlar 235
8.5.2.1. Balkan (Y)Erli Romanes'inde Sıfatların Derecelendirilmesi 240
8.6. Balkan (Y)Erli Romanesinde Sıra Sayı İsimleri 241
8.7. Balkan (Y)Erli Romanesinde Sıralama Sayıları 243
8.8. Balkan (Y)Erli Romanesinde Zamirler 244
8.8.1.Balkan Sofya (Y)Erli Romanesinde Kişi Zamirleri 244
8.8.2. Balkan (Y)Erli Romanesinde Aitlik Zamirleri 247
8.8.3. Balkan (Y)Erli Romanesinde Dönüşlülük Zamirleri 248
8.8.4. Balkan (Y)Erli Romanesinde İşaret Zamirleri 248
8.8.5. Balkan (Y)Erli Romanesinde Soru Zamirleri 250
8.8.6. Bağlaç Görevi Gören Zamirler 251
8.8.7. Belirsizlik Zamirleri 251
8.8.8. Olumsuzluk Zamirleri 252
8.8.9. Genelleme Zamirleri 253
8.9. Balkan (Y)Erli Romanesinde Fiiller 253
8.9.1. Balkan (Y)Erli Romanes Ağzında Yardımcı Fiiler 254
8.9.2. Balkan (Y)Erli Romanesinde Kökü Tek Heceli Olan Fiiler (1. Grup) 256
8.9.3. Balkan (Y)Erli Romanesinde "*–av* "veya *"-al"* Son Ekiyle Biten Fiiller (2. Grup) 258
8.9.4. Balkan (Y)Erli Romanesinde *"-jov"* Son Ekiyle Biten Fiiller (3. Grup) 260
8.9.5. Balkan Romanesinde *"-jar,-jer"* Son Ekiyle Biten Fiiller (4. Grup) 263
8.9.6. Kökü *"dav"* Olan Birleşik Fiiller (5. Grup) 265
8.9.7.*"-kerav"* Fiilini İçeren Birleşik Fiiller (6. Grup) 267

8.9.8. Balkan Dillerinden ve Diğer Dilerden Kopyalanan Fiiller (7. Grup) 269

8.10. Balkan (Y)Erli Romanesinde Edatlar 272

8.11. Balkan (Y)Erli Romanes Dilinde Zarflar 274

8.12. Balkan (Y)Erli Romanesinde Bağlaçlar 276

8.13. Balkan (Y)Erli Romanesinde Yapım Ekleri ve Kelime Türetme Yolları ... 278

8.13.1. İsim Yapma Ekleri 278

8.13.1.1. Fiilden İsim Yapma Ekleri 278
8.13.1.2. İsimden İsim Yapma Ekleri 279
8.13.1.4. İsimden Sıfat Yapma Ekleri 280
8.13.1.5. Zarftan Sıfat Yapma Ekleri 282
8.13.1.6. Fiilden Sıfat Yapma Ekleri 282
8.13.1.7. Sıfattan Sıfat Yapma Ekleri 283

8.13.2. Fiil Yapma Ekleri 284

8.13.2.1. Fiillerden Fiil Türetme Ekleri 284
8.13.2.2. Sıfattan Fiil Türetim Ekleri 284
8.13.2.3. İsimden Fiil Türetim Ekleri 285
8.13.2.4. Zarftan Fiil Türetme Ekleri 285

8.13.3. Balkan (Y)Erli Romanesinde Ön Eklerle Kelime Türetme 286

8.14. Balkan (Y)Erli Romanes'inde Birleşik Kelimeler 286

8.15. Balkan (Y)Erli Romanesinde Cümle Bilgisi 287

9. BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

9.1. Araştırma Yönteminin Seçimi 290

9.2. Nicel Araştırma Modeli ve Süreci 292

9.2.1. Nicel Araştırmada Veri Toplama Araçları 294

9.2.2. Nicel Araştırmanın Örneklem Durumu 298

9.3. Nitel Araştırma Modeli ve Süreci 299

9.3.1. Nitel Araştırmada Veri Toplama Araçları 300

9.3.2. Nitel Araştırmada İnandırıcılık 302

9.3.3. Araştırma Grubu 304

10. BÖLÜM

NİCEL VE NİTEL BULGULAR

10.1. Nicel Bulgular 308
10.1.1. Örneklem Grubun Kişisel Özelliklerine Dair Nicel Bulgular 308
10.1.2. Örneklemlerin Ana Dili Durumuna İlişkin Nicel Bulgular 315
10.1.3. Örneklemlerin Baba Ana Dili Durumuna Ait Nicel Bulgular 321
10.1.4. Örneklem Grubun Belirtilen Ana Dili Potansiyel Ana Dili Bağlamında Dil Yitimi ve Dil Sürdürümü 323
10.1.5. Örneklem Grubun İbadet Dillerine İlişkin Nicel Bulgular 324
10.1.6. Örneklemlerin Bildikleri Dillere İlişkin Nicel Bulgular 326
10.1.7. Örneklemlerin Dilsel Yeterlilik Düzeylerine İlişkin Nicel Bulgular ... 327
10.1.8. Örneklmelrein Ana Dili ve İkinci Dil Edinim Mekânlarına İlişkin Nicel Bulgular 331
10.1.9. Ana Dilinin Edinimi ve Çocuklarda İkinci Dilin Olarak Okullarda Okutulması ile İlgili Nicel Bulgular 333
10.1.10. Örneklem Grubunda İletişim Aracı Olarak Dil 337
10.1.11. Örneklem Grubunda Bireysel Dil Kullanımına İlişkin Nicel Bulgular 354

10.2. Nitel Bulgular 362
10.2.1. İkamet Alanlarında Romanların Dil Kullanımına İlişkin Nitel Bulgular 362
10.2.2. 1984-1989 Yılları Arasında Türkçe Kullanımının Yasak Olduğu Dönemde, Ana Dilli Türkçe Olan Araştırma Grubundaki Kişilerin Evde Dil Kullanımına İlişkin Nitel Bulgular 368
10.2.3. Araştırma Grubundaki Müslüman Romanlarda Kimliğin Bir Yansıması Olarak Özel Adın Önemine İlişkin Nitel Bulgular 370
10.2.4. Araştırma Grubunda Dil Aktarımına İlişkin Nitel Bulgular 372
10.2.5. Araştırma Grubunun Yabancıların (Gacoların) Yanında Ana Dili Kullanımına İlişkin Nitel Bulgular 375

10.2.6. Araştırma Grubunun Bulgar ve Türk Televizyon Kanallarına Karşı İlgi Durumlarına İlişkin Nitel Bulgular 377
10.2.7. Nitel Bulgulara Göre Araştırma Grubunda Kimlik Olgusu 378
10.2.7.1. Burgucu Olan B1 ve B2'nin Kimlik Vaka Modeli 379
10.2.7.2. K1 Doğuştan Gelen ve Tercih Edilen Kimlik Modeli 384
10.2.7.3. U, U1, Ustalar ve M, Milletler Etnik Aidiyet Modeli 385
10.2.7.4. H1 göre Kopanar Algısı 387
10.2.7.5. S (Sepetçi) ve Ko'ya (Kopanara) Göre Dilsel Farklılıklara Göre Kimlik Durumu 388
10.2.7.6. Araştırma Grubunda Grupsal Sınırlar (Sonuç Yerine)..... 390
10.3. Araştırma Grubunun Konuşmalarında Roman ve Çingene Etnoniminin Tercih Edilirliği ile İlgili Nitel Bulgular 392

SONUÇ VE TARTIŞMALAR

1. Nitel ve Nicel Bulgulara Göre Katılımcıların Kimlik Algıları Bu Bağlamda Roman Gruplarda Kimlik Algısı 396

2. Nitel ve Nicel Bulgulara Göre Bulgaristan'da Yaşayan Romanların Ana Dili Durumları 398

3. Nitel ve Nicel Bulgulara Göre Romanlarda Ana Dili ve İkinci Dil Edinimi 399

4. Nitel ve Nicel Bulgulara Göre Romanlarda İletişim Aracı Olarak Dil 400

5. Nitel ve Nicel Bulgulara Göre Bulgarca, Romanes, Türkçe, Bireysel Dil Tercihi ……...403

6. Nitel ve Nicel Bulgulara Göre Romanlarda İbadet Dili……405

7. Nitel ve Nicel Bulgulara göre Romanlarda Ana Dilinin Gizli Dil Olarak Kullanım Durumu 403

8. Nitel ve Nicel Bulgulara Göre Romanlarda Ana Dilinin İkinci Dil Olarak Okutulması 404

9. Nitel Bulgulara Göre Günlük Konuşmalarda Kod Değiştirme, Kod Karıştırma ve Kopya Kelime Kullanımı 405

10. 1984-1989 Yılları Arasında Horahane Toplumsal Hafızasında Ad Değiştirme ve Evde Türkçe Kullanımına İlişkin Nitel Bulgular 406

11. Nitel Bulgulara Göre Gaconu Yanında Ana Dilini Kullanımı 406

12. Nicel ve Nitel Bulgular Bağlamında Romanlarda Bulgarca, Türkçe ve Romanes Lehçe ve Ağızların Kullanım Durumu 406

Kaynakça: 408

Çevrimiçi Kaynaklar 421

EKLER

Ek: 1 423

Nicel Araştırma Soruları 423

Ek:2 437

Nitel Araştırma Soruları 437

Ek:3 439

Etik Kurul Onayı 439

Ek:4 442

Kodlanan Bölümler 442

Ek 5:Mülakat Metinleri 443

B1 B2 Mülâkat Metinleri 443

H H1 Mülakat Metinleri 447

Ka Mülakat Metinleri 451

U1 Mülakat Metinleri 453

S ve Ko Mülakat Metinleri 454

Mi Mülakat Metinleri 459

Tablolar Listesi

Tablo 1. Bulgaristan'da Yaşayan Roman Alt Grupların Ana Dili Durumları ve Tercih Ettikleri Etnik Kimlikler 44
Tablo 2. Çeşitli Roman Alt Gruplarında Aile Terminolojisi..... 47
Tablo 3. Etnik Grupların Birleşme, Karışma, Bölünme, Çoğalma Süreçleri 54
Tablo 4. Günümüz Balkan Romanesinde Mevcutb Olan ve Sanskritçeden Bakiye Kalan Bağzı Askeri Terimler..... 71
Tablo 5. Rusçuk, Varna, Sofya, Filibe Şehirlerinde 1520-1530, 1571-1580 Hane Sayıları..... 109
Tablo 6. Bulgaristan'da 1994-2008 Yılları Arasında Roman Basını 129
Tablo 7. Bulgaristan'da 1900-2001 Yılları Yapılan Nüfus Sayımlarında Sayı ve Oran Olarak Etnik Aidiyet Dağılımı 135
Tablo 8. 1920-1926 Yılları Arasında Yurt Dışından Bulgaristan Topraklarına Göç Eden Roman Sayıları..... 137
Tablo 9. 2000-2001 Yıları Arasında Bulgar, Türk, Roman Etnik Aidiyete Göre Doğum, Ölüm ve NüfusArtış Oranları 140
Tablo 10. 2011 Sayımlarında Bulgaristan'da Yaşayan Etnik Grupların Genel Nüfusa Oranları..... 144
Tablo 11. 2011 Sayımlarında İllere Göre Etnik Grupların Nüfus İstatistikleri..... 145
Tablo 12. Bulgar İstatistik Enstitüsünün 2020-2080 Yıları Arasında Nüfus Öngörüleri (Bulgar İstatistik Enstitüsü verilerine göre hazırlanmıştır. ... 146
Tablo 13.15 Yaş ve Üzeri Bulgar, Türk ve Romanların, 2001-2011 Yıları Arasında Yüzdelik Olarak Eğitim Durumları 149
Tablo 14. 2005-2015 Eğitim Öğretim Yılları Arasında Seçmeli Ana Dili Dersi Alan Öğrenci Sayıları 153
Tablo 15. 1887-1900 Bulgaristan Topraklarında Halkın Dini Aidiyet Durumu..... 157
Tablo 16. 1910-2001 Bulgaristan Topraklarında Halkın Dini Aidiyet Durumu..... 158
Tablo 17. 2001 Nüfus Sayımına Göre Bulgaristan'da Nüfusun Dini Durumu..... 158
Tablo 18. 1990-2017 Yılları Arasında Bulgar Parlamentosuna Seçilen Roman Etnik Kökenli Miletvekilleri 168
Tablo 19. Sanskritçe, Latince, Rusça, Yunanca, Sayıların Karşılaştırılması 174

Tablo 20. Avrupa'da Romanes Konuşan Nüfusun Ülkelere Göre Dağılımı 195
Tablo 21. Açuk Toplum Enstitüsü, Dünya Bankası ve 2001 Nüfus Sayımlarına Romanların Konuştuğu Ana Dili Durumları)..... 201
Tablo 22. Paspati, Samson, Gjerdman ve Ljunberg ve Dünya Çingene Kongresinin Kabul Ettiği Ortak Roman Alfabesinde Farklılık Arz Eden Harfler..... 204
Tablo 23. Dünya Çingene Kongresinde Kabul Edilen Ortak Romanes Alfabesi ... 207
Tablo 24. Bulgaristan'da Seçmeli Romanes Dersi İçin Geliştirilen Alfabe ve Harflerin Türkçe Karşılıkları..... 207
Tablo 25. Balkan (Y)Erli Romanesinde Ünlü Sesler 209
Tablo 26. Balkan (Y)Erli ve Sepetçi Gruplarının Kullandığı Romaneste Ünlü Seslerin Durumu..... 210
Tablo 27. Balkan (Y)Erli Romanesinde Ünsüz Sesler..... 213
Tablo 28. Balkan (Y)Erli Romanesinde Aitlik Zamirleri..... 247
Tablo 29. Balkan (Y)Erli Romanesinde Dönüşlülük Zamirleri 248
Tablo 30. Anket Sorularının Kapsam Geçerlilik Durumları 297
Tablo 31. Mülakat Sorularının Kapsam Geçerlilik Oranları..... 303
Tablo 32. Nitel Araştırmada Görüşme Yapılan Araştırma Grubunun Rumuzları .. 304
Tablo 33. Yaş Grubuna Göre Örneklem Grubu 308
Tablo 34. Katılımcı Grubun Cinsiyet Dağılımı..... 309
Tablo 35. Ankete Katılanların Sıklık ve Oran Olarak Eğtim Durumları 309
Tablo 36. Katılımcıların İkamet Yerine Göre Durumları..... 310
Tablo 37. Katılımcı Grubun Tercih Edilen Etnik Aiyidiyet Durmu 310
Tablo 38. Katılımcıların Medeni Durumu..... 311
Tablo 39. Katılımcı Grubun Tercih Edilen Etnik Gruba Göre Medeni Durumu 312
Tablo 40. Katılımcı Grubun Aile Yapısı 313
Tablo 41. Katılımcı Grupta Ailelerin Çocuklarıyla Birlikte İkamet Durumlarına İlişkin Sıklıkları ve Yüzdelik Oranları 313
Tablo 42. Katılımcı Grubun Maddi Durumuna İlişkin Sıklıkları ve Yüzdelik Oranları 314
Tablo 43. Katılımcıların Meslek Durumu 315
Tablo 44. Katılımcı Grubun Ana Dili Durumu 315
Tablo 45. Ana Dili, Tercih Edilen Etnik Aidiyet Çapraz Tablosu 316

Tablo 46. Ana Dili, Yaş Durumu Çapraz Tablosu 317
Tablo 47. Ana Dili, Cinsiyet Durumu Capraz Tablosu 318
Tablo 48. İkâmet Durmu, Ana Dili Durmu Çapraz Tablosu 319
Tablo 49. Dil Eğitim Durmu Çapraz Tablosu 320
Tablo 50. Ana Dilinin Gizli Dil Olarak Kulanımı (Çapraz Tablo) 321
Tablo 51. Katılımcıların Baba Ana Dili Durumu 322
Tablo 52. Anne Ana Dili, Baba Ana Dili Çapraz Tablosu 322
Tablo 53. Katılımcıların Anne Ana Dili Durumu 323
Tablo 54. Katılımcıların İbadet Dilleriyle İlgili Veriler 325
Tablo 55. Tercih Edilen Etnik Aidiyet, İbadet Dili Çapraz Tablosu 325
Tablo 56. Bulgarca Dilsel Yeterlilik Düzeyleri 327
Tablo 57. Türkçe Dilsel Yeterlilik Düzeyleri 328
Tablo 58. Romanes Dilsel Yeterlilik Düzeyleri 329
Tablo 59. Rusça Dilsel Yeterlilik Düzeyleri 330
Tablo 60. Arapça Dilsel Yeterlilik Düzeyleri 331
Tablo 61. Bulgarca Edinim Mekânları 331
Tablo 62. Romanes Edinim Mekânları 332
Tablo 63. Türkçenin Edinim Mekânları 332
Tablo 64. Rusça Edinim Mekânları 333
Tablo 65. Arapça Edinim Mekânları 333
Tablo 66. Örneklem Grubunun Örgün Eğitimde Öğrendikleri Dillerin Durumu ... 334
Tablo 67. Ana Dili Romanes Olan Katılımcıların Ana Dililin Okullarda Okutulması ile İlgili Sıklık ve Yüzdelik Durumları 335
Tablo 68. Ana Dili Türkçe Olan Katılımcıların Ana Dillerinin Okullarda Okutulması ile İlgili Sıklık ve Yüzdelik Durumları 335
Tablo 69. Katılımcıların Çocuklarında İlk Dil EdinimiDurumlarına İlişkin Sıklık ve Yüzdelik Tablosu 336
Tablo 70. Çocuklara Öğrenilmesi İstenen Dilin Sıklık ve Yüzdelik Oran Tablosu 336
Tablo 71. Katılımcıların Günlük Ev İltişiminde Kullandığı Diller 337
Tablo 72. Tercih Edilen Etnik Aidiyet ve Ev Ortamında Kullanılan Dil 339
Tablo 73. Ana Dili, Evde Kullanılan Dil Çapraz Tablosu 340
Tablo 74. Ana Dili, İletişim İhtiyacı Durmu 342

Tablo 75. Ana Dili Yetersizliğinde Dil Tercih Durumu..... 342
Tablo 76. Ana Dili Romane ve İkinci Dili Bulgarca Olan Grubun İletişim Esnasında Tercih Ettiği Dil Sıklık Durumu..... 343
Tablo 77. Ana Dili Romanes ve İkinci Dili Bulgarca Olan Grubun İletişim Esnasında Tercih Ettiği Dil Sıklık Durumu..... 346
Tablo 78. Ana Dili Romanes ve İkinci Dili Bulgarca Olan Grubun İletişim Esnasında Tercih Ettiği Dil Sıklık Durumu..... 348
Tablo 79. İletişimde Üç Dilin (Bulgarca Roamnes Türkçe) Tercih Edilirliği..... 351
Tablo 80. Ana Dili Romanes İkinci Dili Bulgarca Olan Grubun Bireysel Dir Tercihleri 354
Tablo 81. Ana Dili Türkçe, İkinci Dili Bulgarca Olan Grubun Bireysel Dil Tercihleri 356
Tablo 82. Ana Dili Romane İkinci Dili Türkçe olan Grubun Bireysel Dil Tercihleri 358
Tablo 83. Bulgarca, Türkçe, Romanes, Bireysel Dil Tercihleri..... 360
Tablo 84. 1960-1961,1984-1989 Yıllarında Evde Dil Kullanımı Kodlanmış Belge ve Kodlu Veri Yüzdeleri 369
Tablo 85. 1960-1961, 1980-1985 Yılları Arasında İsim Değiştirmeyle İlgili Kodlanmış Belge ve Kodlu Veri Yüzdeleri..... 371
Tablo 86. Araştırma Grubunda Dil Aktarımı ile İlgili Kodlanmış Belge ve Veri Yüzdeleri 373
Tablo 87. Araştırma Grubunun Yabancıların (Gacoların) Yanında Ana Dili Kullanımı ile İlgili Kodlanmış Belge ve Kodlu Veri Yüzdeleri..... 375
Tablo 88. Araştırma Grubunun Türk ve Bulgar Televizyon Kanallarına Karşı İlgi Durumları 377
Tablo 89. Araştırma Grubunda Çingene ve Çingenece Kelimelerinin Kullanım Sıklığı 394
Tablo 90. Araştırma Grubunda Roman ve Romanes Kelimelerinin Kullanım Sıklığı 394

Şekiller Listesi

Şekil 1. Budun Dilbilimsel Dil Sürdürümü 19
Şekil 2. Roman Etnik Aidiyet Sosyogramı 51
Şekil 3. Poşalarda Kimlik Değişim Süreci 55
Şekil 4. Bulgaristan'da Yaşayan Bazı Roman Gruplarında Kimlik Değişim Süreçleri 56
Şekil 5. Bazı Roman Gruplarında Bireysel Kimlik Değişim Süreci 58
Şekil 6. Romanesin Hind- Avrupa Dil Ailesindeki Yeri 173
Şekil 7. John Sampson 'un (1926) Çingene Dilinin Lehçelerini Sınıflandırma Modeli 183
Şekil 8. Kochanowski'ye Göre Roman Lehçelerini Sınıflandırılma Modeli 184
Şekil 9. Kaufman'ın Roman Lehçelerini Sınıflandırma Modeli (Hancock, 1975:6) ve 184
Şekil 10. Kennrick'in Çingene Lehçelerini Sınıflandırma Modeli 185
Şekil 11. Matras'ın Roman Lehçelerini Sınıflandırma Modeli 186
Şekil 12. Nicel ve Nitel araştırma Süreçleri 292
Şekil 13. Nicel Araştırma Modeli 293
Şekil 14. Nitel Araştırma Modeli 300
Şekil 15. B1 Hiyerarşik Alt Kod Modeli 379
Şekil 16. K1 Doğuştan Gelen ve Tercih Edilen Kimlik Modeli 385
Şekil 17. Ustalardan Olan U'ya göre Kendisi ve Čharoleler Arasındaki Fark Tek Vaka Modeli 386
Şekil 18. Horahaye'ye Göre Kopanar Tek Vaka Modeli 388
Şekil 19. Araştırma Grubundaki Biz ve Öteki Arasındaki Farklılıklar 391

Grafikler Listesi

Grafik 1. 1880-2011Yılları Arasında Bulgaristanda Demografik Dırımu ve Değişimi 133
Grafik 2. Bulgar İstatistik Enstitüsünün Verilerine Göre 1900-2011 Yılları Arasında Romanların Demografik Durumaları 136
Grafik 3. Bulgaristan'da Romanların 1946-1974 Yılları Arasında Doğal Artış Oranları 138
Grafik 4. 2011 Bulgar İstatistik Enstitüsünün 2011 Yılında Yapmış Olduğu Sayımda Bulgar Vatandaşlarının Etnik Kimlik Tercih Sayıları 143
Grafik 5. 1887-2011 Yıllında Bulgaristan Nüfus Sayımlarına Göre Nüfusun Dini Durumu 159
Grafik 6.1999-2011 Yılları Arasında Seçime Giren Roman Siyasi Parti Sayısı ve Kazandıkları Belediye Meclis Üyelikleri 169
Grafik 7. 1905-2011 Yılları Arasında Bulgaristanda Romane Konuşan Nüfus Sayısındaki Değişim (Bulgar İstatistik Estitüsü Verileri çevrimiçi 198
Grafik 8. 2011 Nüfus İstatistiklerinde Etnik Kimliğini Roman Olarak Tanımlayan Vatandaşların Ana Dili Dağılımları(Bulgar İstatistik Estitüsü 2011 Verileri Raporu, Çevrimiçi 200
Grafik 9. Katılımcıların bildikleri diller..... 326
Grafik 10. Bulgarca/Romans Dil Tercihi Yığılma Grafiği 345
Grafik 11. Bulgarca/Türkçe Dil Tercihi Yığılma Grafiği 347
Grafik 12. Romanes/Türkçe Dil Tercihi Yığılma Grafiği..... 350
Grafik 13. Katılımcıların İletişimde kullandıkları Üç Dilin Trcih Edilirliği Yığılma Grafiği..... 353
Grafik 14. Romanes /Bulgarca Bireysel Dil Tercihi Yığılma Grafiği 355
Grafik 15. Türkçe /Bulgarca Bireysel Dil Tercihi Yığılma Grafiği..... 357
Grafik 16. Romanes /Türkçe Bireysel Dil Tercihi Yığılma Grafiği 359
Grafik 17. Bulgarca, Romanes, Türkçe Bireysel Dil Tercihiyle İlgili Yığılma Grafiği 361

Resimler Listesi:

Resim 1. Romanların Ortak Bayrağı 37
Resim 2. Smirnova ve Seslavinska'ya göre Proto Romanesin Hindistan'da Konuşulduğu Bölgeler 64
Resim 3. 963-1187 Gazneli devletininin Sınırları 68
Resim 4. 1530 Tarihinde Rumeli Eyaleti ve Gelibolu Livasında Bulunan Kazalar 108
Resim 5. Vidin Kıpti Muhtarlığının Mührü 113
Resim 6. Şakir Paşof'un Bulgar Komünist Partisi Tarafından Çıkarılan Ücretisiz Ulaşım Kartı 115
Resim 7. Romano-Esi Gazetesinin İlk Sayısı 121
Resim 8. Tiyatro Roma'nın Bir Afişi 122
Resim 9. Roman Basınından Örnekleri 130
Resim 10. 1900-2011 Bulgaristan'daki Romanların İl ve İlçelere Göre Nüfus Yoğunluk Değişimi 139
Resim 11. Evangelist Kilisesinin Romanlar İçin Çıkardığı Svetilnik Adlı Gazete . 164
Resim 12. Türkiye'de Yayınlana Romanes-Türkçe Sözlük 172
Resim 13. Romanes Lehçelerinin Yayagın Olarak Konuşulduğu Ülkeler 187
Resim 14. Deavangari Alfabesi 205
Resim 15. Bulgaristan'da Seçmeli Romanes Dillinde Kullanılan Alfabe 208

Bulgarcada Sesler, IPA ve Türkçe Karşılıkları

Bulgarcadaki İşaret	IPA Karşılığı	İşaretin T.Türkçe Karşılığı	Bulgarcadaki İşaret	IPA Karşılığı	İşaretin T.Türkçesi Karşılığı
А а	[a]	a	П п	[p]	p
Б б	[b]	b	Р р	[r]	r
В в	[v]	v	С с	[s]	s
Г г	[g]	g	Т т	[t]	t
Д д	[d]	d	У у	[u]	u
Е е	[ɛ]	e	Ф ф	[f]	f
Ж ж	[ʒ]	dc	Х х	[x]	h
З з	[z]	z	Ц ц	[ts]	ts
И и	[i]	ı	Ч ч	[ʧ]	ç
Й й	[j]	yo	Ш ш	[ʃ]	ş
К к	[k]	k	Щ щ	[ʃt]	şt
Л л	[l]	l	Ъ ъ	[ʏ]	ı
М м	[m]	m	Ю ю	[ju]	yu
Н н	[n]	n	Я я	[ja]	ya
О о	[o]	o			

Romanes Dil Bilgisi Bölümünde Sesler İçin Kullanılan İşaretler, Türkiye Türkçesi ve IPA Karşılıkları

Romanesteki İşaret	IPA Karşılığı	İşaretin T.Türkçe Karşılığı	Romanesteki İşaret	IPA Karşılığı	İşaretin T.Türkçesi Karşılığı
A a	*[a]*	a	M m	*[m]*	m
B b	*[b]*	b	N n	*[n]*	n
C c	*[ts]*	ts	O o	*[o]*	o
Čč	*[ʧ]*	tç	Ö ö	*[œ]*	ö
Čš čš	[ʧʰ]	çş	P p	*[p]*	p
D d	*[d]*	d	Ph ph	[p^h]	ph
Dž dž	*[dʒ]*	dc, j	R r	*[r]*	r
E e	*[e]*	e	Ř ř	*[ɻ]*	r gırtlak
F f	*[f]*	f	S s	*[s]*	s
G g	*[g]*	g	Š š	*[ʃ]*	ş
H h	*[h]*	h	T t	*[t]*	t
İ i	*[i]*	i	Th th	[t^h]	th
Ă ă	*[ɯ]*	ı	U u	*[u]*	u
K k	*[k]*	k	Ü ü	*[ʏ]*	ü
Kh Kh	[k^h]	kh	V v	*[U]*	v
L l	*[l]*	l	J j	*[y]*	y
Ž ž	*[ʒ]*	c	Z z	*[z]*	z

KISALTMALAR

age. : adı geçen eser

agm. : adı geçen makale

agy. : adı geçen yayın

akt. : aktaran

Ar. : Arapça

bağ. : bağlaç

Bulg. : Bulgarca

BulgT. : Bulgaristan Yerel Türkçe

ç. : çoğul

Çağ. : Çağtayca

çev. : çeviren

db. : dil bilgisi

dş. : dişil

e. : edat

ed. : 1. Edebiyat 2. Editör

EHin. : Eski Hintçe

er. : eril

Erm. : Ermenice

ET. : Eski Türkçe

EYun. : Eski Yunanca

f. : Fiil

Far. : Farsça

Fr. Fransızca

gr. : Gramer

haz : hazırlayan

Hin. : Hintçe

ISN. : Bulgar İstattistik Enstitüsü

is. : İsim

MLD. : Mencistır Leksical Database

OT. : Orta Türkçe

Özb. : Özbekçe

RLD. : Romani Leksical Database

RMS. : Romanes Database

Rom. : Romanes

Rus. : Rusça

s. : sayf

S. : Sayı

sf. : sıfat

Slv. : Slavca

Sns. : Sanskritçe

Srp. : Sırpça

T. : Türkçe

TBR. : Tsigansko Bılgarsli Reçnik

TDK : Türk Dil Kurumu

tk. : tekil

ünl. : ünlem

vb. : ve başkası

vd. : ve diğerleri, ve devamı

vs. : ve saire

Yay. : Yayınları

Yun. : Yunanca

yy. : yüzyıl

zf. : Zarf

zm. : Zamir

GİRİŞ

Bu bölümde tezde kullanılan terimler ve sorunsal tanımlanmaktadır. Araştırmanın hangi amaçlarla yapıldığı açıklanmaktadır. Bölümde yer alan "Sorunsalın Güncel Durumu" kısmında ise Türkiye'de, Bulgaristan'da ve dünyada yapılan bilimsel çalışmalar hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca bu bölümde araştırmanın sağladığı bilimsel yenilikler, çalışmadaki sınırlılıklar ve karşılaşılan sorunlar hakkında da bilgiler verilmektedir.

1.Tezde Kullanılan Terimler ve Kavramlar

Romistik sahasının Türkiye'de yeni olması sebebiyle, bununla birlikte kavram kargaşasının önüne geçilebilmesi, tezin daha iyi anlaşılabilmesi için, aşağıdaki terimleri açıklamamız gerekmektedir:

Abdal: Ana dilleri Türkçe olmasına rağmen gizli dillerinde birçok Çingenece kelime bulunduran gruplardır. Bu grupların etnik köken olarak Türk oldukları yaygın bir bilimsel görüştür.

Babahak /Logodna: Kalaycı gruplarda gelin için damat ve ailesi tarafından babaya ödenen başlık parasını ifade eden bir terim.

Čharole: Kelimenin kökü Romaneste *"Čhar"* dır, *ve "kül"* anlamındadır. Romanlarda Horahanelerden yani Türk Romanlarından bir alt grup *"Külcüler"* anlamındadır.

Çingene: Hint asıllı olup yerelleşmiş Prakritçe konuşan Roman, Lom, Dom topluluklarını kapsamaktadır. Bu kelime tezde Rom, Roman kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılmamıştır. Bununla birlikte kelime bütün Kaloları, Sindhileri, Manuşları, Romaniçelleri de kapsamaktadır. Sözcük tezde Hint kökenli göçer zanatçı topluluklar için kullanılmıştır. Tezde, alıntı yapılan metinlerde metnin aslında *"Çingene"* kelimesi

kullanılmış ise *"Çingene*", *"Roman"* kelimesi kullanılmış ise *"Roman"* kelimesi tercih edilerek aslına uygun aktarım amaçlanmıştır.

Das: Romanlar tarafında Bulgarlar için kullanılan bir dış etnonimdir.

Dashane: Bulgar Romanı anlamındadır. Kelime Bulgaristan'daki Romanlar tarafından kullanılan bir etnonimdir.

Djore/ Djorevtsi: Kelime Romaneste *"Katır"* anlamına gelir ve tezde Bulgaristan'da yaşayan melez Roman grupları için kullanılan bir terimdir. Bu melezlik Roman ve Roman olmayan grupların birleşmesinden meydana gelebildiği gibi alt statüdeki bir Roman grubunun üst statüdeki bir Roman grubuyla birleşmesi neticesinde meydana gelen yeni grubun adıdır. Bugaristan'da Murtapi (Муртапи) veya Mutrip olarak bilinen gruplar melez gruplara örnek olarak verilmektedir.

Dom: Kelime Dom/ Domari Çingenelerini kapsamaktadır.

Gaco/Gaci: Romanların, Roman olmayan etnik grup mensupları için kullandıkları genel bir terimdir; *"yabancı"* , *" öteki"* anlamındadır.

Horahane: Türk Romanı anlamındadır. Kelime Bulgaristan'daki Romanlar tarafından kullanılan bir etnonimdir.

Horahay: Romanların Türkler için kullandığı bir dış etnonim.

Jut: Romanların Yahudiler için kullandıkları bir dış etnonimdir.

Kalderaş: Bulgaristan'a Romanya'dan göç eden ve ana dili Ulah Romanesi olan Romanlar için kullanılan bir grup etnonimidir.

Kalo /Gitanos: İspanyol Romanı ana dilleri İspanyolcadan ortaya çıkan bir dil olan Kalocadır. Bu dil birçok İspanyolca kelimeyle birlikte az sayıda Romanesten kopyalanan kelimeden meydana gelmektedir.

Katuna: Genelikle akrabaların yaşadığı iki veya daha fazla çadırdan oluşan göçebe veya yarı göçebe Roman yerleşkesi.

Katunar: Göçebe ve yarı göçebe Roman topluluklar için kullanılan bir adlandırmadır.

Kopanar (Копанар): Ulah (Romen) Romanlarından bir alt grup. Kelime olarak Blg. *"копаня"* (kopanya) kelimesinden türetilmiştir. Anlamı ağaçtan yapılmış *"geniş kap", "tekne şeklindedir"*. Ağaçtan kap kacak, kaşık, yapan Roman grubu için Bulgarcada kullanılan bir dış adlandırmadır.

Kıpti: Osmanlı arşiv belgelerinde Çingeneler için kullanılan bir adlandırmadır. Mısır ve Nil Deltasında yaşayan *"Kop"* kavminin adı kelimenin kökünü meydana getirmektedir. Her ne kadar Mısırlı anlamına gelse de Romanlar Mısır kökenli değildir ve Kop kavmiyle bir bağlantıları yoktur. Tezde arşiv belgelerinde geçen şekliyle bu kelime kullanılmıştır.

Lom: Poşalar için kullanılan bir etnonimdir.

Ludar: Romanya'dan Bulgaristan'a göç eden Roman gruplar için kullanılan bir etnonimdir.

Mahrime: Roman gruplarda grup içi yasaklardır. Bu kurallar toplumsal bağlamda töreler gibi işlev görmektedir.

Manush: Romanes dilinde *"adam"* anlamında olup Fransa'da yaşayan Romanlar için kullanılan bir etnonimdir.

Meşare: Kalderaş gruplarda grup içi sorunları çözmek için yaşlılardan kurulan bir çeşit mahkeme veya yaptırım yetkisine sahip istişare kuruludur. Terim muhtemelen *"müşavere"* kelimesinden türemiştir.

Raklo: Çingene etnik aidiyetine sahip olmayan evlenmemiş genç.

Roman/ Rom: Balkanlar'da ve Avrupa'da yaşayan ve Romanes konuşan Çingene gruplar için kullanılmıştır. Bazı araştırmalarda bu etnonim *"Rrom"* şeklinde çift *"r"* ile yazılmaktadır. Kelime Romen etnoniminden farklı olduğunu belirtmek için bu şekilde kullanılmaktadır; Örneğin İNALCO (l'Institut National des Langues et Civilisations Orientales) makalelerde Rom kelimesi Rrom şeklinde yazılmaktadır.

Romanichel: İngiliz Roman grubu. Bu grup Romanes ve İngilizce kelimelerden ve dilsel yapılardan oluşan karma bir dil konuşmaktadır.

Romistik: Bir bilim dalıdır, dil bilimi, dil biliminin alt dalları, antropoloji, sosyoloji, edebiyat, folklor araştırmaları, eğitim vs. alanında tüm Çingene araştırmalarını kapsamaktadır. İngilizcede karşılığı "*Gypsyology"*dir.

Sindhi: Almanya, İsviçre ve Avusturya'da yaşayan Hindistan kökenli bir Roman etnik gruptur.

2. Sorunsalın Tanımlanması

Bilimsel araştırmalarda, araştırmayı yapan kişinin hangi amaçlarla bilimsel araştırmayı yaptığını cevaplandırabilmesi gerekmektedir. Gerek nitel, gerek nicel veya karma yöntemler kullanan araştırmacının bir sorunsal belirlemesi zorunludur. Sorunsallar genellikle yaşam tecrubeleri, kaynak taramaları, toplumu meşgul eden güncel sorunlar, mevcut kuramların farklı bilim alanlarında uygulanabilirliği vs. durumlara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmamız toplum dil biliminin ilgi sahasına girmektedir. W. Labov'a göre toplum dilbilimi, bilim olarak *"dilin sosyal ortamda incelenmesi"*dir (Belikov, 2001: 9). Bu tanımı açtığımız zaman toplum dil bilimi dilin iç yapısından ziyade bireylerin veya sosyal grupların dili nasıl kullandıklarıyla ilgilenmektedir. Sorunsal olarak toplum dil bilimi araştırmalarında, mevcut durum tespiti, süreç tespiti, ilişki tespiti (sebep, sonuç), ve algı tespiti alt başlıkları altında araştırmalar yapılmaktadır. Toplum dil bilimi araştırmalarında nitel, nicel veya karma yöntemler kullanmak ve sonuçlar elde etmek mümkündür. Örneğin; dil yitimi, dil sürdürüm oranlarını hesaplamak ve karşılaştırmak için nicel ve nitel araştırma yapılabilmektedir. Fakat dilin gelişim ve değişim sürecin incelenmesi, bireylerin dile karşı algıları, kültürel ve antropolojik durumla dil değişiminin sebep-sonuç ilişkisi, dil etnik aidiyet ilişkisi daha çok nitel araştırma yönteminin kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla mevcut dilsel durumun tespiti ayrı bir sorunsal iken, mevcut durumun oluşmasının sebepleri ayrı bir sorunsaldır. Dile karşı tutumlar ise (ana dillerini sevmeleri, ana dillerinden utanmaları) dilin gelecekteki

durumuyla ilgili ipuçları verecek ayrı bir sorunsaldır.

Bulgaristan'da 2011 yılında yapılan son sayıma göre toplam nüfus 7 364 570 kişidir. *"Etnik aidiyetiniz nedir?"* sorusuna 6 680 980 kişi cevap vermiştir. Bunlardan 5 604 300 kişi etnik kimliğini Bulgar, 585 024 kişi etnik kimliğini Türk, 320 761 kişi etnik kimliğini Roman olarak tanımlamıştır. Diğer etnik gruplar; Karakaçan, Yahudi, Ermeni, Rus, Romen, Yunan, Ukraynalı olup sayısı toplamda 101 428 kişi olarak tespit edilmiştir (Bulgar İstatistik Enstitüsü https://www.nsi.bg 27.02.2019). Yine 2011 yılında yapılan nüfus sayımında Romanlara sorulan *"Ana diliniz nedir?"* sorusuna genel olarak dört farklı ana dili konuştuklarını belirtmişlerdir; bunlar Romanes, Bulgarca, Türkçe ve Romencedir.

Çalışmamız, nitel ve nicel veriler ışığında Bulgaristan'da yaşam süren Romanların kullandığı dillerin ve bu dillerin durumlarının tespitine yöneliktir. Bu bağlamda, ana dili sürdürümü, ana dili yitimi, ana dili edinimi, hangi dilleri bildikleri ve nerede kullandıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma dil durumunun betimlenmesine yöneliktir. Araştırma grubunun ve örneklemlerin ibadet dilleri, babalarının ana dilleri, annelerinin ana dilleri, çocuklarına veya torunlarına dil aktarımının bilinçli yapılıp yapılmadığı, birinci ve ikinci dil ediniminin nerede ve nasıl yapıldığı, dil kullanımında dil tercihleri, ana dillerinden utanıp utanmadıkları vs. soruları çalışmamızda cevabı aranan diğer sorulardır.

3. Sorunsalın Güncel Durumu

Cumhuriyet döneminde Türkiye'de Çingene dilbilimiyle ilgili toplam on dokuz bilimsel çalışma tespit edilmiştir. Abdallar Çingene olmasa da gizli dillerinde Çingeneceden kopyalanmış kelimeler mevcuttur. Bunların diliyle ilgili ilk çalışma Caferoğlu'na ait olup 1953 yılında yayımlanmıştır ve *"Anadolu Abdallarının Gizli Dillerinden Bir İki Örnek"* adını taşımaktadır. Bu tür çalışmalara pararomanik çalışmalar denmektedir. Kaynak taramalarımızda Çingeneceyle ilgili olan birinci yazar olarak toplam on beş yazar sahaya katkı sağlamıştır. Bunlar; Caferoğlu, Yıldız, Üzüm, Sarıkaya, Öztürk, Önler, Mangır, Yıldırım, Kolukırık, Pehlivan, Akar, Günşen

ve Ulaş'tır.

Bulgaristan'da Roman dil bilimi ile ilgili toplam altmış sekiz bilimsel çalışma tespit edilmiştir. Bulgaristan'daki kaynak taramalarında Roman dil bilimi alanında birinci yazar olarak toplam on beş yazar katkı sağlamıştır. Bunlar; Kyuchukov, Grigorova, Çauşev, Dejkova, Grant, İliev, Kostadinova, Kostantinov, Malikov, Çerkezova, Kostov, Maryshiakova, Draganova, Savov ve Minkov'tur. Bulgaristan'da dil edinimiyle ilgili en fazla bilimsel yayın yapılmıştır. Türkiye'de ise en fazla toplum dil biliminin araştırma sahasına giren gizli dil ve argo ile ilgili bilimsel yayınlar yapılmıştır.

"Bibliography of Modern Romani Linguistics" (Modern Roman Dili Bibliyografyası) (2003) adlı çalışmada Romanların dilleriyle ilgili 2647 toplam yayından 137'sinin Bulgaristan'la ilgilidir (Peter Bakker ve Matras, 2003). Fakat bu çalışmaların hiçbiri Romanların konuştuğu üç farklı dilin güncel durumunu (dil yitimi, dil sürdürümü, dilin kullanıldığı sosyal alanlar vs.) tespitine yönelik değildir.

Dünya'da Roman toplum dil bilimi alanında yapılan çalışmalarda genel toplum dil bilimi alanında *"International Journal of the Sociology of Language"* adlı derginin özel sayısında Hancock'un (1979) çalışmalarını görmek mümkündür. Harman'ın (1979) Sovyetler Birliğinde yaşayan Romanların dil sürdürümleri ile ilgili çalışmaları dikkat çekicidir. Hubschmannová (1979) ve Hancock (1971, 1975) Romanlarda iki dillilik konusunda araştırmalar yaptılar ve önemli makaleler yazdılar. Romanlarda çocukların dil edinimiyle ilgili Réger, Gleason'un (1991) çalışmaları önem arz eder. Romanes konuşan iki dilli çocukların sınıf içi performansları Kyuchukov (1994, 1995, 1999), Hancock (1971), Réger (1979, 1975) tarafından başarılı bir şekilde işlenmiştir. Romanes dilinin ölçünleştirilmesi ile ilgili toplum dil bilimi araştırmaları bölgesel kapsamda gerçekleştirildi: Friedman (1995), (1996), (1999), Makedonya; Cech ve Heinschink(1999), Halwachs (1996), (1999) Avusturya'daki Romanes diliyle ilgili çalışmalar yaptı. Romanes dilinin dünya çapında ölçünlü hâle gelmesi ile ilgili Friedman (1985), Courthiade (1989), Kenrick (1996), Hancock (1993), Kochanowski (1989), (1995), Matras'ın (1999) dikkate değer bilimsel araştırmaları mevcuttur. Toplum dil biliminin ilgi sahasına giren Romanes

dili, *"gizli dil"* ve *"argo"* konularıyla ise Boretzky (1985), Bakker ve Van der Voort (1991), Boretzky ve Igla (1994) önemli bilimsel makaleler yazmışlardır (Bakker ve Matras, 2003).

4. Araştırmanın Alt Sorunsalları

Araştırmanın alt sorunsallarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Birinci alt sorunsalımızda; ana dili olarak dört farklı dili konuşan Romanların aynı ülkede yaşamaları, aynı siyasi ortamı paylaşmaları, aynı etnik gruplarla iç içe yaşam sürmeleri ve kültürel temasları, iktisadi ilişkileri, aynı eğitim sisteminde eğitim görmeleri, yani dış etkenlerin benzer olması dilsel durumlarını nasıl etkilemiştir sorusuna cevap aranmaktadır.

İkinci alt sorunsalımızda; etnik aidiyet kuramları çerçevesinde *"Romanlarda etnik kimlik durumu nasıldır, etnik kimliğin korunması veya değişimi nasıl gereçekleşir?"* sorularına cevap aranmaktadır.

Üçüncü alt sorunsalımızda, *"Romanların demografik durumları nasıldır ve günümüze kadar nasıl bir değişim meydana gelmiştir?"* Ayrıca Bulgaristan'da 2011 nüfus sayımındaki istatistiklere *göre "Romanların bölgesel dağılımları nasıldır, bunların bölgelerdeki etnik oranları nedir?"* sorularına cevap aranmaktadır.

Dördüncü alt sorunsalımız, Balkan coğrafyasında ve bu coğrafyanın bir parçası olan Bulgaristan'da birçok etnik grup yaşamaktadır. Aynı şekilde Romanlar da bu coğrafyada birçok alt gruba ayrılmıştır. Burada yaşayan Romanların aynı kültüre, dine mensup olduklarını söylemek mümkün değildir. Buna ilave olarak aynı dili konuştuklarını da ifade etmek doğru değildir. Aynı coğrafyada yaşayan bu insanların, dilsel durumu aslında başlı başına bir sorunsaldır. Bunun kaynağını tarihte aramak gerekmektedir ve alt sorunsal olarak soruyu şu şekilde sormak gerekir; *"Neden bazı gruplar ana dili Romanesi muhafaza ederken, bazı gruplar tamamen Romanesi yitirmiş ve ana dili olarak Türkçe, Bulgarca, Ulahça konuşmaktadır?*" Bu alt sorunsala Romanların tarihiyle ilgili bölümde cevap verilecektir.

Romanların eğitim durumları diğer bir alt sorunsaldır ve *"Eğitim durumları ve eğitime yaklaşımları nasıldır?* " sorusuna cevap aranmıştır.

Altıncı alt sorunsal olarak *"Bulgaristan'da Romanların dini durumu nasıldır?"* sorusuna cevap arandı.

Yedinci alt sorunsal olarak; *"Bulgaristan'da yaşayan Romanların siyasi hayata katılımları nasıldır?"*sorusu kaynaklar çerçevesinde araştırıldı.

Dil bölümü sekizinci alt sorunsaldır ve Romanes dilinin tarihi, lehçeleri, dil yapısı hakkında bu bölümde geniş bilgi verilmiştir.

5. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, saha ziyaretleri yaparak gözlem, yarı yapılandırılmış mülakat soruları ve anket sorularını bir arada kullanarak, nitel ve nicel araştırma yöntemleri ile elde edilen verilerin kaynak taramalarındaki bilgilerle de sentezleyerek Bulgaristan'da yaşayan Romanların toplum dil bilimsel durumlarını betimlemektir. Ayrıca bu çalışmada diyer bir amaç da; Romanlarla ilgili alt başlıklar şeklinde dil bilimi, demografi, sosyoloji, tarih, din alanlarında da geniş bir bilimsel kaynak oluşturulmasına katkı sağlamaktır.

6. Çalışmanın Sağladığı Bilimsel Yenilikler

Bu çalışmayla ilk defa Türkiye'de Bulgaristan'da yaşayan Roman gruplar, toplum dil bilimi, dil bilgisi, lehçe ve ağızlar bağlamında incelenmiş olacak. Tez, Bulgaristan'daki Romanlarla ilgili olması ve bu grupların Bulgarca, Romanes ve Türkçeyi ana dili olarak konuşmaları sebebiyle üç dilde yapılan bir araştırma olması açısından bir ilktir. Ayrıca Romanların genellikle iki veya üç dilli olması bu dillerin kullanım alanlarıyla ilgili tezin çıkarımlar sunması da son derece önemlidir ve şu ana kadar Türkiye'de yapılmamıştır. Bir yöntem olarak üç dilin durumunu araştıracak şekilde bir anket geliştirilmesi tezde görülen diğer bir yeniliktir. Bulgaristan'da nüfus

dinamiklerine bakıldığında, Roman nüfusunun artış gösterdiği görülmektedir. Bu araştırmadan çıkan sonuçlar özellikle ana dilleri Türkçe olan ve inanç olarak Müslüman olan Romanlar hakkında geleceye bir izdüşüm sunacak şekilde çıkarımlar ortaya koymamıza ve bilim dünyasına sunmamıza vesile olacaktır.

7. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıkları; toplamda yedi farklı alt grub ile ilgili saha ziyaretlerinde tutulan notlarla, ayrıca doksan yedi örneklemle yapılan anketlerden elde edilen sonuçlarla, farklı Roman alt gruplardan on iki görüşmeciyle yapılan görüşme notları ve bunlara ait kayıtlarla sınırlıdır. Bu araştırmanın yabancı bir ülkede yapılması, Romanların kapalı topluluklar olmaları, bununla birlikte örneklemlerlerden elde edilen verilerin Bulgar kolluk kuvetlerine sızacağından çekinmeleri, veri toplamayı zorlaştırmıştır. Gidilen mahalelerde birçok ailenin fakir olması, bundan utanmaları ve buna bağlı olarak çekinmeleri veri toplamayı zorlaştıran diğer bir neden olarak gözlemlenmiştir.

1. BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Toplum Dil Bilimi (Sociolinguistic)

Toplum dil bilimi dil ve toplum arasındaki ilişkiyi araştıran, dilin ancak toplumsal bağlamda anlamlı olduğu ilkesinden yola çıkarak dil ve davranış arasındaki ilişkiyi, etkileşimi her yönüyle ele alan dil biliminin bir alt dalıdır. Toplum dil bilimi, toplum bilimi (sosyoloji) ve dil bilimin kesiştiği bir alan olup toplumla dil ilişkisini araştırmayı amaç edinir (Yaylagül, 2015:189). Vardar'a göre ise, dil olgularıyla toplumsal olgular arasında ilgileşimi, bunların birbirini etkilemesini, birbirinin değişkeni olarak ortaya çıkmasını, diğer bir deyişle dil ile toplum arasında eş değişimi inceleyen disiplinler arası bir daldır (2002:196).

Dil toplum ilişkisini betimlemek toplum dil bilimcinin temel gayesidir. Toplum dil bilimi, dil çeşitliliği, dil sürdürümü, dil ölümü, dil edinimi, dil değişimi, dilde kod kaydırma, dilsel canlılık, ana dili, dil politikaları, çok dillilik, dillerin birbirini nasıl etkilediği, dil ve yaş grupları, dil ve cinsiyet, gizli diller, karma diller gibi konularda araştırmalar yapar.

Saussure'ün (1857-1913), dilin soyut bir kavram olduğunu, dil araştırmalarında dil (langue) ve söz (parole) (dilin nasıl kullanıldığı) ayrımının yapılması gerektiğini belirtmektedir. Böylece Saussure bir içsel dil bilimi ve dışsal dil biliminden söz etmiş olmaktadır (akt. Sağın Şimşek, 2006:78).

Toplum dil bilimi terimini ilk defa 1952 yılında kullanan Haver Curriye'dir. Curriye dili toplumsal bir olgu olarak görmektedir (Bondaletov, 1987:10). Fishman toplum dilbilimle dil sosyolojisi kavramlarını eş anlamlı olarak görür. Günümüzde birçok bilim insanı toplum dilbilimini dil sosyolojisinden ayrı tutmaktadır, toplum dilbilimi dilbiliminin bir alt araştırma dalı olup toplumdaki değişime bağlı olarak dil değişimi, dil çeşitliliği gibi konuları araştırmaktadır. Dil sosyolojisi ise disiplinler arası

bir alan olup daha çok sosyolojiyle ilgilidir ve toplumsal katmanların veya grupların grup aidiyet belirtkesi olarak dilin işlevleriyle ilgilenir. Ayrıca dil sosyolojisi, sosyal gruplar içerisindeki bireyler dil kullanarak ne şekilde amaçlarına ulaştıklarını, bizden ve öteki olarak muhatapları sınıflandırmada dilin işlevi üzerinde durmaktadır. Diğer bir deyişle toplum dil biliminin konusu dildir, dil sosyolojisinin konusu toplumdur (Belikov, 2001:190–191).

Chomsky, dili soyut bir kavram olarak tanımlar ve dili dil yetisi (competence) ve dil kullanımı (performance) şeklinde inceler (Sağın Şimşek, 2006:78). Chomsky'ye göre toplum dil bilimi ölçünlü dili konuşanlarla ilgilenmemelidir, toplum dil bilimi dilsel ölçünlü normu konuşamayan kişilerin dil kullanımıyla ilgilenmelidir. Amerikalı William Labov (1975), toplum dil bilimini dilin toplumda kullanımını inceleyen bir bilim dalı olarak kabul etmektedir. Labov'un bu tanımına göre toplum dil bilimi dilin kendisi ve dilin içyapısından ziyade dili kimin (yaş, cinsiyet, meslek, kültür, eğitim durumu, vs.) nasıl kullandığıyla ilgilenmektedir. Jakobson'a göre dil bilgisi kuralları olmadan dil sağlıklı bir şekilde kullanılamaz fakat konuşanların sosyal konumlarındaki (meslek, yaş, eğitim durumu vs.) farklılıklar ve buna bağlı dil kullanımları ciddi bir dilsel sorunsaldır (Belikov, 2001: 9). Bu dil bilimcilerin dışında Basil Bernstein, Uriel Weinreich, Charles A. Ferguson, Janet Holmes, Peter Trudgill gibi dil bilimciler toplum dil bilimi sahasında önemli çalışmalar yapmışlardır (Yaylagül, 2015: 189).

Toplum dil biliminde nitel, nicel ve karma araştırma teknikleri kullanılmaktadır. Araştırmalarda anketler, ölçekler, derinlemesine görüşmeler, grup görüşmeleri, gözlemler gibi veri toplama yöntemlerinden yararlanılmaktadır.

1.2. Dil İlişkisi (Language Contact)

Dil ilişkisi terimi için bazı kaynaklarda dil teması ve dil değinimi terimleri kullanılmaktadır. Dil ilişkisi (language contact) terimini ilk kullanan Weinreich'dır (1953). Birden çok dil arasında sözcük veya dil bilgisi düzleminde gerçekleşen etkileşime dil ilişkileri denir (Karaağaç, 2013: 307). Dil ilişkisini birden çok dilin aynı yerde ve aynı zaman aralığında kullanımı neticesinde ortaya çıkan dilsel durum olarak

tanımlamak mümkün değildir. Bu tanım eksik ve kusurludur, dil temasının meydana gelmesi için iki veya daha fazla dili konuşan toplulukların aynı coğrafi bölgede ikamet etmeleri zorunlu değildir, örneğin İncilin dili olan Latince ve Kur'an'nın dili olan Arapça kutsal kitaplar sayesinde doğdukları ve konuşuldukları ülkelerin ve coğrafyaların dışına da yayılmışlardır. Kur'an'nı ve İslâmla dinini öğreten metinler sayesinde birçok kopya dilsel yapı Türkçe ve Türk lehçelerine, Farsça, Urduca ve Müslümanların konuştuğu diğer dillere geçmiştir. Bu durumda dil ilişkisinin gerçekleşmesi için aynı bölgede yaşamak bir zorunluluk değildir. Aynı şekilde birçok İngilizce yapı çevrim içinin (internet) keşfinden önce Hollywood dizileri ve popüler müzik sayesinde başka dillere geçmiştir. Çevrim içinde ve iletişim teknolojilerinde İngilizcenin yoğun olarak kullanılması İngilizcenin diğer dillerle ilişkisini daha da artırmıştır. Artık dil ilişkisinin gerçekleştiği mekân bir coğrafi bölge değildir, bilakis bir sanal ortamdır (Thomason, 2001:1–3).

Dil ilişkilerini bireysel ve toplumsal düzeyde incelemek mümkündür, bireysel düzeyde dil temasını ruh dil bilimi toplum düzeyinde dil temasıyla toplum dil bilimi ilgilenmektedir (Bosnalı vd., 2016:37).

Dil ilişkileri iki veya daha fazla dilin birbiriyle teması neticesinde, temas hâlindeki dillerde ses bilimsel (fonetik), sözcük bilimsel (leksikal) biçim bilimsel (morfolojik), anlam bilimsel (semantik) değişiklikler meydana gelmektedir. Bu değişiklikler B baskılanan dilin A baskın dilden dilsel yapılar kopyalaması şeklinde olduğu gibi tersi de söz konusudur (B baskılanan dilden A baskın dilin dilsel yapılar kopyalmasıdır).

Dil ilişkileri neticesinde dilsel kopyalama dört şekilde meydana gelmektedir; Genel kopyalar, B diline ait bir dilsel yapının bütün özellikleriyle (ses, bitişme, anlam ve sıklık) A diline kopyalanmasıdır. Örneğin *"gidişat"* kelimesindeki *"at"* eki Arapçadan kopyalanmıştır. Seçilmiş kopyalar, B diline ait bir dilsel özelliğin A diline bütün yapı özellikleriyle değil sadece bir veya birkaçıyla kopyalanması hadisesidir. Örneğin Türkçedeki *"yıldız"* kelimesinin eğlence dünyasının yıldızı veya futbol yıldızı şeklinde İngilizce *"star "* kelimesinden sadece anlamsal olarak kopyalanması böyle bir kopyadır. Karışık kopyalar, birbirine bağlı iki farklı dilsel yapının kopyalanması şeklinde açıklanabilir; Örneğin *"yarımovtomat"* (Özb.) *"yarıotomatik"*

< *“poluavtomat”* (Rus.) hem anlamsal hem sözcüksel karışık bir kopyadır. Sıklık kopyalara; bağlaçların, sayı morfemlerinin fazla ve sınırlı kullanımları örnek verilebilir (Johanson, 2014:31–37).

1.3. Dil Edinimi (Language Acquisition)

Dil araştırmacıları dil edinimini birinci (ana dili) ve ikinci dil edinimi şeklinde sınıflandırmaktadır.

Ana dili edinimi, bireyin fazla çaba göstermeden ana dilini kullanma becerisine sahip olması şeklinde tanımlanmaktadır. Ana dili edinimi çocuk doğar doğmaz başlamakta olup bir süreç olarak devam etmektedir. Ana dili edinimiyle ilgili toplamda altı kuram vardır (Güvendir vd., 2014:5-12):

Birinci kuram, Davranışsal kuram olup Pavlov ve Skinner’in koşullanma modeline dayanır. Bu kuramda her türlü edinim (bu durum dil edinimi için de geçerlidir), gözlemlenebilir gerçek davranışlar yoluyla oluşur. Edinim; taklit, pratik yapma, pekiştirme, yollarıyla gerçekleşir.

İkinci kuram, Bilişsel kuramdır. Bu kuramın temsilcisi Chomsky’dir. Chomsky’e göre her bireyin sahip olduğu bir dil edinim mekanizması mevcuttur. Çocuk, bir dil sisteminin altında yatan kuralları keşfetmesi için kendi yetilerini kullanır. Kendi yetileri sayesinde nasıl ki çocuk belirli bir yaşa geldiğinde emekler ve daha sonra yürürse, zamanı geldiğinde dil edinimi safhası da başlamaktadır. Ailenin ve sosyal çevrenin bu bağlamda önemi son derece azdır.

Üçüncü dil edinim kuramı, Oluşturmacı kuram olarak bilinmektedir. Üçüncü kuramın temsilcileri Jean Piaget ve Lev Vygotsky’dir. Chomsky’den ayrıldıkları nokta edinimde sosyal çevrenin etkisiyle ilgilidir. Piaget’e ve Vygotsky sosyal çevrenin dil edinimi sürecinde etkili olduğunu savunmaktadır; fakat dil edinimi konusunda Piaget ve Vygotsky arasında da görüş ayrılığı söz konusudur, Piaget göre biyolojik gelişim süreci sabit gerçekleşir; Vygotsky’ye göre ise biyolojik gelişim süreci sabit değildir ve sosyal etkileşim önemli rol oynar.

Daha sonraki yıllarda dili yenilikçi bakış açısıyla ele alan Bağlaşımcılık (connectionism) ve Belirivermecilik (emergentism) kuramları geliştirilmiştir. Bağlaşımcılık kuramda Chomsky'nin öne sürdüğü dil öğrenme aygıtı mevcut değildir; onun yerine dil ediniminde bireyin doğuştan gelen bir öğrenme yeteneği mevcut olduğu ileri sürülmektedir. Bu yetenek sayesinde dil ediniminin gerçekleştiği savunulmaktadır. Belirivermecilik kuramında ise; dil genetik bir miras, matematiksel bir sistem, sosyal bir olgu, bireyin benliğini dışa vurma aracı, kültürel benliği ifade edebilme aracı, göstergeler bütünü, karşılıklı iletişimin bir ürünü veya beyni kaplayan yayılmış bir şebekenin elektriksel etkinleşimi olarak ele alınmaktadır (Güvendir vd., 2014:5-12).

Birinci dil (ana dilinde) den sonra öğrenilen veya edinilen diller ikinci dil olarak tanımlanmaktadır. Bazı yazarlar ikinci dilden *"hedef dil"* olarak söz etmektedir. İkinci dil birinci dile kıyasla toplumda yaygın iletişim aracı olarak kullanılmaz, eğitim programları sayesinde öğrenilir. Okullarda öğretilen yabancı dil ikinci dildir. Ana diline ek olarak öğretilen ikinci ve üçüncü dil için de ikinci dil terimi kullanılır. Terim olarak yabancı dil öğrenimi sınıfta veya okul ortamında planlı şekilde gerçekleşmektedir. İkinci dil öğrenimi sınıf ortamında edinim ise okul dışında plansız bir şekilde gerçekleşmektedir. İkinci dil edinimi toplumsal veya bölgesel iki dillilik bağlamında kullanılan bir terim olup doğuştancı kurama göre ikinci dil edinimi birinci dil edinimine benzer bir şekilde fazla çaba gerektirmeden doğal ortamda, doğal özümseme neticesinde belirli bir süreçte gerçekleşmektedir. İkinci dil öğrenimi ise bilinçli bireysel veya eğitim ortamında berlirli bir çaba gerektirmektedir. Öğrenimde dil kurallarında yapılan hatalar düzeltilmek suretiyle süreç ilerler ve dil öğretilir (Peçenek, 2014:10).

1.4. Bireysel İki Dillilik (Bilingualism) / Toplumsal İki Dillilik (Diglossia) / Çok Dillilik (Multiligualism)

İki dillilik, bireysel ve toplumsal iki dillilik şeklinde incelenmektedir. İki dillilik, iki dilin aynı toplum veya bireyin iki dili bünyesinde barındırması durumudur.

Çok dillilik ise birden çok dili bir bireyin veya toplumun bünyesinde barındırması durumudur. Toplumsal iki dillilik için *"diglossia"* terimi kullanılmakatadır. Bu terim *"diglossia"* şeklinde ilk defa Ferguson tarafından kullanılmıştır. Diglossia iki dilliliğin toplumsal düzeyde ortaya çıkmasıdır. Kelime Yunacadan "di-" (iki) ve "-glossa" (dil, ses) şeklinde iki kelimenin birleşmesinden meydana gelmektedir. İki dillilik durumunda dillerden bir tanesi baskın ve saygın dildir, ikinci dil ise baskılanan dildir (Bondaletov, 1987:78).

Bireysel iki dillilik için ise *"bilingualism"* terimi kullanılmaktadır. Fishman'a göre *"bilingualism"* bireyin birden fazla dil kullanabilmesi olayıdır, *"diglossia"* ise toplumun iki dil çeşidini kullanması olayıdır (akt. Çetinkaya, 2017:375), yani birincisi bireysel bir olay iken ikincisi toplumsal bir olaydır.

Weinrech'e göre üç ayrı bireysel iki dillilik (bilingualism) türünden söz etmek mümkündür:

"Eşgüdümlü bireysel iki dililik; kişi iki farklı dilli farklı iki toplumsal alanda (ortamda) edinmektedir" (Yılmaz, 2014:1645). Bu duruma; Fransa'da yaşayan ve Fransızca bilmeyen bir ailenin kreşe gitme yaşındaki çocukları Türkçeyi ev ortamında Fransızcayı da sokak ortamında öğrenmesi neticesinde gerçekleşen dil edinimi olayı şeklinde örneklendirebiliriz.

"Eklemeli bireysel iki dillilik; farklı dillerdeki dilsel yapıların aynı ortamlarda aynı kişi tarafından, aynı zamanda iletişim için bir tercih olarak kullanılması ve edinilmesi durumudur"(Yılmaz, 2014:1645). Bu duruma; Almanya'da yaşayan ve Almanca bilen bir ailenin ve çocuklarının iletişimde aynı ortamda, aynı ifadeler için bazen Almancayı bazen Türkçeyi tercih etmesi ve her iki dilin çocuk tarafından aynı süreçte edinilmesi örneğini vermek mümkündür.

"Bağımlı bireysel iki dillilik; ikinci dilin daha önce öğrenilmiş ilk dilin yardımıyla öğrenilmesi durumunda ortaya çıkan iki dilliliktir" (Yılmaz, 2014:1645). Bu duruma; ana dili Türkçe olan bir öğrencinin daha sonra kurslarla Rusça öğrenmesi ve iki dilli olması şeklinde örnek vermek mümkündür.

Alan yazında bireysel ikinci dil edinimi; eşzamanlı iki dilli ilk dil edinimi, ardışık ikinci dil edinimi, yetişkin ikinci dil edinimi şeklinde de sınıflandırılmaktadır.

Eşzamanlı ikinci dil ediniminde çocuk doğduktan hemen sonra birinci dille birlikte eş zamanlı olarak ikinci dili de edinmektedir, bu durum iki dilli ilk dil edinimi olarak da adlandırılmaktadır. Ardışık ikinci dil edinimi ise birinci dil edinimi büyük ölçüde gerçekleştikten sonra üç yaşından önce yaklaşık yedi yaşına kadar süren ikinci dil edinimi sürecini kapsamaktadır. Yedi yaşında sonra ise yetişkin ikinci dil edinimi süreci başlamaktadır (Peçenek, 2014:10).

Baker'a göre kişide iki dillilikten söz edebilmek için bireyin ikinci dilde en az bir beceriye başlangıç düzeyinde sahip olması gerekmektedir (minimal bilingualism). Bu durumda kişi ikinci dilde günlük konuşmalarda en fazla kullanılan kelimeleri anlıyor ise o iki dillidir (Çelik, 2020:246).

Diglossia veya toplumsal iki dillilik ise farklı iki dilsel koda sahip bir toplumun iki fraklı dilsel kod sistemini farklı sosyal ortamlarda veya fonskiyonlarda kullanması durumudur. Örneğin ölçünlü (Kuran Arapçası) klasik Arapçayla Suriye lehçesinin veya Mısır lehçesinin bazı Araplar tarafından bilinmesi ve konuşulması durumudur. Sonuç olarak gerek Suriye, Mısır lehçesi gerek klasik Arapça yüzyıllar boyu aynı anda yaşamaya devam etmiştir ve bunlar geçici birer dil değildir. Diglossianın temel tanımlayıcı özelliği iki dil çeşidin dilsel işlevlerinin farklı olmasıdır (Wardhaugh, 2006:89); örneğin klasik Arapça Suriyeli Arapların ibadet dilidir Suriye lehçesi ise Suriye'de yaşayan halkın günlük iletişim dilidir. Pazarda, çarşıda lehçe kullanılır, nadir olarak ölçünlü klasik Arapça kullanılır. Bu durumda birçok toplumsal iki dillilik (diglossia) durumundan söz etmek mümkündür. Örneğin bir topluluk tarafından iki farklı ölçünlü dilin konuşulması, bir toplumun halk konuşma dili ile birlikte ölçünlü dili konuşması, halk konuşma dili ile birlikte farklı bir bölgesel lehçe konuşulması, ölçünlü dil ile birlikte bir sosyolektin konuşulması (argo, gizli dil, meslek dili) gibi.

1.5. Kod Değiştirme (Code-Switching) ve Kod Karıştırma (Code Mixing)

Yoğun göçler, çok kültürlü ve dilli coğrafyalarda etnik grupların dilsel ve

kültürel temasları, eski sömürge ülkelerinde dillerin etkileşimi, modern eğitim süreçleri, farklı dillerin temasını zorunlu kılmıştır. Bütün bunlar bireylerin veya etnik grupların birden fazla dili edinmelerine ve kullanmalarına neden olmuştur. Örneğin Singapur'da dört resmi dil mevcuttur: İngilzce, Mandarin, Tamil, Malay, fakat yerel halkın çoğunluğu Çincenin bir lehçesi olan Hokkieni dilini konuşmaktadır. Singapur'da İngilizce ticaret dili olarak Çin hükümeti tarafından desteklenmektedir. Mandarin ise Çin'nin uluslaraarsı resmi dili olarak desteklenmektedir. Aynı şekilde Malay dili bölgesel dil olarak desteklenmektedir, Tamil dili ise ülkedeki önemli etnik gruplardan birinin dili olarak önem kazanmıştır. Dolaysıyla Singapur'da yaşayan bir gencin ev ortamında kendi anne ve babasıyla Hokkien kardeşleriyle Singapur İngilizcesi konuşması sıradan bir olaydır. Bununla birlikte bu gencin aynı iletişim ortamında bir dilden diğerine geçiş yapması (kod değiştirme) ve dilleri birbirine geçmiş bir şekilde kullanması doğal bir dilse hadisedir. Dil bilimciler kod değiştirmeyi iki şekilde incelemektedirler:

Durumsal kod değiştirme (situational code-switching) ve metaforik (metaphorical code- switching). Şayet çift dilli olan kişi iletişim ortamlarında farklı diller kullanıyorsa, diğer bir deyişle muhataba göre kod değiştiryorsa bu durumsal kod değiştirmedir(Wardhaugh, 2006:103-104).

Birey konuya göre bir dilden diğerine geçiyorsa buda metaforik kod değiştirmedir (Wardhaugh, 2006:103-104). Kod değiştirme iletişim anında bireyin her iki dilden öğeleri (kodları) kullanması durumudur. Burada konuşma esnasında değişen kodlar cümle, yan cümle ve söz obeklerinden meydana gelir.

Kod karıştırma ise cümle içersindeki sözcük düzeyindeki değişimleri göstermek için kullanılan bir kavramdır. Kod karıştırma nispeten tasarlanmış, planlı bir amacı olan değişiklikleri tanımlamak için kullanılır. Kod değiştirme ise plansızdır. Bir konuşmada hem kod değitirme hem kod karıştırma görülebilir (Çelik, 2020:250-251).

1.6. Alt Katman Dili (Substratum) / Üst Katman Dili (Superstratum) / Yan Katman Dili (Adstratum)

Dil ilişkileriyle birlikte iki dilin birleşmesiyle kreol ve pidging gibi üçüncü bir dilin oluşması her zaman geçerli bir hadise değildir. Bunun dışında dil ilişkileri neticesinde toplumda oluşan üç farklı olgudan veya durumdan söz etmek mümkündür. Bir coğrafyada iki dilli bir durumdan söz ediliyorsa bunlardan baskın ve baskılanan dil şeklinde birlikte bahsetmek gerekmektedir. Baskın olana üst katman dili, baskılanan dil ise alt katman dili şeklinde tanımlanmaktadır. Baskın olan dil göç eden, sonradan yerleşen toplumun dili olması mümkündür, aynı şekilde göçü kabul eden ve yerleşmiş olan toplumun dili de olabilir. Burada göç durumundan ziyade önemli olan dil temasının gerçekleşmiş olmasıdır (Meckovskaya, 2000:174–175). Örnek olarak Osmanlı döneminde Balkanlara kitleler hâlinde göç eden Türklerin dili zamanla Bulgaristan topraklarında üst katman dili hâline gelmiştir, Bulgar ve diğer etnik grupların dili ise alt katman dili olmuştur. Bu durum birçok Türkçe kelime ve dilsel yapının Bulgarcaya kopyalanmasına neden olmuştur. Aynı şekilde Fransa'ya sonradan göç eden Türkler için Fransızca üst katman dilidir, Türkçe ise alt katman dili olarak kalmıştır.

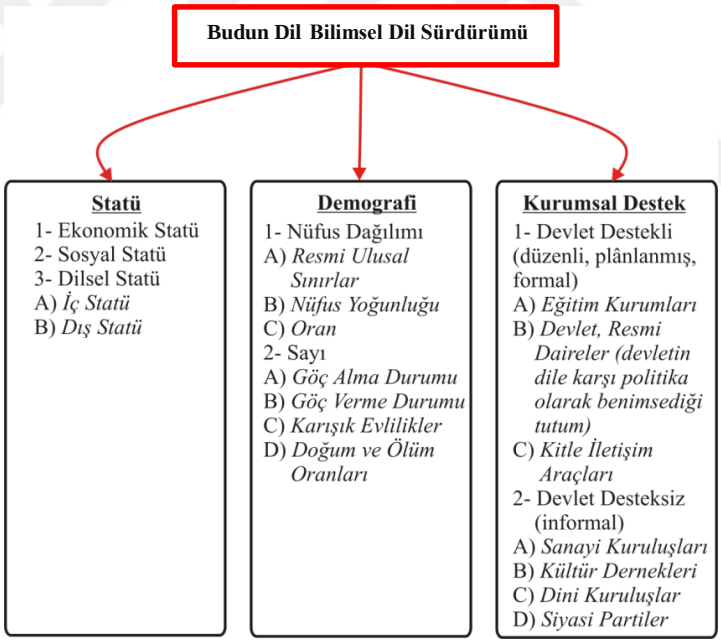
Yan katman (adstratum) dili, dil ilişkileri sonucu oluşan diğer bir dilsel hadisedir. Eşit konumdaki iki dilin birbirini etkilemesi durumudur. Yan katman dilsel durumunda dillerden herhangi birinin diğerini baskılama ve asimile etme durumu söz konusu değildir (Meckovskaya, 2000:174–175). Türkiye'nin Güneydoğu Bölgesinde Zazaca ve Kürtçe yan katman dilsel durumuna birer örnektir.

1.7. Dil Sürdürümü (Language Maintenance) / Dil Yitimi (Language Loss)

Diller, dönüşüm, ikame ve yitim olmak üzere üç değişik şekilde yok olurlar. Dönüşüm, bir dilin başka bir dile dönüşmesi, ikame yoluyla ölüm ise daha önce tek

dilli olarak varlığını sürdüren bir topluluğun ikinci bir dilin etkisi altında kalması ve bu dilin hem yapısal özelliklerini kopyalaması, hem de sözcüklerini kopyalayarak tamamen farklı bir dil hâline gelmesi olayıdır. Dil yitimi ise konuşanların tamamen ortadan kalkmasıyla o dilin yok olmasıdır (Bosnalı, 2016:293). Dillerin dönüşüm yoluyla yok olmasına Latincenin Romence, Fransızca veya İtalyancaya dönüşmesi örnek verilebilir. İkame yoluyla bir dilin yok olmasına Bulgarcanın Slav dilinin etkisiyle bugünkü durumu örnek gösterilebilir. Dil ölümüne ise Anadolu'da daha önce yaşamış ve şu an yaşamayan Urartuca örnek gösterilebilir.

Dil sürdürümü dil yitiminin zıddı olarak dillin devamını ifade eden bir kavramdır. H. Giles (1977) ve arkadaşlarına göre etnik grupların dil sürdürümünü (dilin devamlılığını) etkileyen değişkenler budun dil biliminin araştırma çerçevesi içerisinde yer alır. Dil sürdürümü aşağıdaki şekil 1'de değişkenlere bağlıdır:

Şekil 1. Budun Dil Bilimsel Dil Sürdürümünün Değişkenleri (Giles vd. 1977: 308–309)

Dilin budun dil bilimsel sürdürümüyle ilgili görüşte dilin itibarını artırmak ile etnik grubun hayatiyeti arasında pozitif bir ilgileşim söz konusudur. Dil ne kadar korunmuş ve etnik grup tarafından önemseniyorsa o derece dilin ve etnik grubun yaşaması söz konusudur. Bu görüşte dilin sürdürümü hakkında bir yargıya varabilmek için, dili konuşan grubun demografik durumu, dilin statüsü, dilin kontrolü ve dilin gelişmesi için verilen kurumsal destekler gibi üç temel etmene bakmak gerekir (Giles

vd., 1977:311) (Şekil:1):

"Statü etmeni, ekonomik statü, sosyal statü, sosyo-tarihsel statü, dilsel statü başlıklarını içermektedir. Ekonomik statü dili konuşan etnik grubun refah seviyesi ve zenginliğini ifade eder. Örneğin göçmenler göçü kabul eden gruplara nazaran daha düşük ekonomik statüye sahiptir. Bu durum dil sürdürümüne de yansır, göç eden birey geçimini sağlamak, iş bulmak ve dolaysıyla yüksek ekonomik güce sahip gruba ve bu grubun diline muhtaçtır. Sosyal statü topluluğun öz saygısını ifade eder düşük öz saygıya sahip gruplarda süreç olarak dil yitimi kaçınılmazdır. Sosyo-tarihsel statü, etnik grubun tarihte yaşadığı savaşlar göçler vs. gibi yaşam tecrübeleri neticesinde kazandığı statüdür. Bu durum dilin bir iletişim aracı olmakla birlikte ortak tarih etrafında birleştirici bir unsur olmasını sağlamaktadır ve yitim zorlaşmaktadır. Tarihteki ortak yaşantı ve başarıların sahiplenilmesi, aktarılması topluluğun sosyo-tarihsel statüsünü yükseltmektedir ve diğer etnik gruplardan kendisini ayıran dilin de statü kazanmasına neden olmaktadır. Dilin iç statüsü grup içi dili konuşanların dile karşı tutumlarını ifade eder, grup dışı dilsel statü ise dilin diğer etnik gruplar tarafından nasıl algılandığı ile ilgili bir kavramdır. Örneğin İngilizce, Rusça, Fransızca, Almanca uluslararası medya, iletişim, bilim, teknoloji, dili olarak tercih edilen ve dış statü sahibi dillerdir. Genel olarak etnik grubun statü bakımından iyi konumda olması dilin sürdürümüne olumlu şekilde yansımaktadır. Demografi etmenleri iki alt başlık şeklinde incelemek mümkündür, bunlardan birincisi nüfus dağılımı ve sayıdır. Budun dilsel grubun yaşadığı toprakların atalardan kalma anayurdu olup olmaması, nüfus yoğunluğu, diğer etnik gruplarla karşılaştırıldığında oranı, göç alıp verme durumu, doğum ve ölüm oranı, diğer etnik gruplarla karışık evlilikler, dil sürdürümüne ve yitimine etki eden etmenlerdir. Giles ve arkadaşlarına göre; *etnik dilsel sürdürümde ve yitimde üçüncü etken dilin gelişmesi ve korunması için verilen kurumsal desteklerdir. Kurumsal destekler formel ve informel destekler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Formel destekler resmi kurumların (örneğin enstitülerin, üniversitelerin ve diğer resmi kurumların) bununla birlikte eğitim kurumlarının planlı ve bilinçli bir şekilde dilin gelişmesi için verdikleri destekleri kapsamaktadır. Dilin gelişmesi için informel destekler dini, kültürel faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşlarının veya sanayi ve meslek teşekküllerinin destekleri şekilde açıklamak*

mümkündür." (Giles vd., 1977:311).

Ana dili yitimi ve sürdürümü karşıt olan iki kavramdır. Dil sürdürümünü ve yitimini hesaplayabilmek için ana dili dinamikleri incelenmelidir. Bunun için öncelikle örneklemin etnik kökenini belirlemek gerekir. Etnik köken ebeveynlerin ana diline bakılarak belirlenir. Bu dil örneklemin de ana dilidir. Bosnalı bunu potansiyel ana dili (pad) şeklinde isimlendirmektedir. Örneklemlerin belirttiği ana dili için ise Bosnalı belirtilen ana dili (bad) kavramını kullanmaktadır. Dil yitimi ve dil sürdürümü hakkında yorum yapabilmek için potansiyel ana dili ile belirtilen ana dili arasındaki ilgileşime bakmak gerekir. Tam sürdürümden söz edebilmek için pad=bad olması gerekir. pad≠bad ise ana dili durumu değişim göstermektedir. pad<bad ise ana dili genişleme sürecindedir, pad>bad ise ana dili yitim sürecine girmiştir. Ana dili sürdürüm durumunu tespit etmek için potansiyel ana dili topluluğuyla belirtilen ana dili topluluğu arasındaki orana bakılmaktadır. Yani s=dil sürdürümü olarak kabul edilecek olursa s=bad/pad şeklinde sürdürümü hesaplamak mümkündür. Yine aynı biçimde y=dil yitimi şeklinde verilecek olursa y=pad-bad/pad formülüyle yitim hesaplanır. Sürdürüm ve yitimin toplam değeri "1" olmak zorundadır. Sürdürümün değeri "1'e" yaklaştıkça sürdürüm önemli hale gelmekte olup bunun zıttı olarak yitim azalmaktadır. Yitim formülüne göre yitim "1'e" yaklaştıkça ana dili sürdürümü örneklemlerde azalmakta olup yitim anlamlı hâle gelmektedir (Bosnalı, 2007: 156–157).

1.8. Dil Ölümü (Language Dead)

Belirli bir süre varlığını sürdürmüş bir dilin değişik sebeplerden dolayı ortadan kalkmasına dil ölümü denir. Dil yitimi bir süreç iken dil ölümü bu süreç neticesinde oluşan bir sonuçtur. Herhangi bir dilin ölü olarak nitelendirilebilmesi için ya o dili konuşan herkesin ölmüş olması veya insanların başka bir dili iletişim aracı olarak tercih (language shift) etmesi gerekmektedir. İkinci durumun geçerli olması için ölen dilin yerine ikame edilen dil ile ölen dilin temas hâlinde olması ve zaman içerisinde ikame olan baskın dilin ikame olunan baskılanan dilin yerine geçmesi

gerekmektedir. UNESCO'nun belirlediği kıstaslar göre dillerin varlığını sürdürmesi veya ölmesi aşağıdaki değişkenlere bağlıdır;

1. Kuşaklar arası dil aktarım düzeyi ve çabası.

2. Dili konuşan insan sayısı.

3. Dili konuşanların toplam nüfus içerisindeki oranı.

4. Dilin kullanım alanlarındaki farklılaşmalar.

5. Yeni sosyal alanlara ve ortamlara dilin tepkisi.

6. Dilin öğrenilmesi için gerekli olan eğitim ve öğretim materyallerinin mevcudiyeti.

7. Devletin dile karşı tutumu ve geliştirdiği politikalar, dilin resmî dil olarak işlevi ve dilin statüsü.

8. Dili konuşan bireylerin dillerine karşı tutumları.

9. Dille ilgili kaynak miktar ve bu kaynakların niteliği (UNESCO Dil Canlılığı Raporu, http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI /pdf/unesco_language_vitaly_and_endangerment_methodological_guideline.pdf , 15.07.2018) .

Stephan Wurm, yok olmaya yüz tutmuş dillerin tehlike seviyelerini beş ana başlıkta sınıflandırmaktadır (akt.Rahimi, 2013:134);

1. Tehlikeye düşme potansiyeli olan diller: Bu diller sosyal ve ekonomik açıdan dezavantajlı olup büyük bir dilin baskısı altındadır. Bu dillerin çocuk konuşanları sürekli azalmaktadır.

2. Tehlikedeki diller: Dil öğrenen çocuğun veya gencin hiç kalmadığı veya az kaldığı en genç konuşanların genç yetişkinler olduğu diller.

3. Ciddi tehlikedeki diller: En genç konuşanlarının 50 yaş ve üzerinde olan diller bu grup içerisindedir.

4. Ölüm döşeğindeki diller: Sadece çok yaşlı az miktarda birey tarafından konuşulan dillerdir.

5. Ölü diller: Konuşanı olmayan dillerdir.

2. BÖLÜM

KURAMLAR ÇERÇEVESİNDE BULGARİSTAN'DA YAŞAYAN ROMANLARDA ETNİK KİMLİK (AİDİYET) DURUMLARI

2.1. Dil Kültür İlişkisi

Kaşgarlı Mahmud Türkçeyle birlikte Türk kültürünü öğrenmeyi amaçlamış ve dil kültür bütnlüğünü ilk ele alan en eski toplum dil bilimcidir (Barutçu Özönder, 2008:68). Kaplana göre ise , *"kültür bir topluluğu, bir cemiyeti, bir milleti millet yapan ve onu diğer millet ve topluluklardan farklı kılan hayat tezahürlerinin bütününü kapsamaktadır"* (2010:37). Dolaysıyla kültür her millet için kendine münhasırdır. Arvasi ise kültür ögelerini değişimler açısından sabit kültür ögeleri ve değişken kültür ögeleri şeklinde sınıflandırmaktadır, sabit olmayan kültür ögelerine örnek olarak Arvasi kıllık, kıyafet ve sanat gibi kolay değişen ögeleri vermektedir. Sabit olan kültür ögeleri ise kolay değişmeyen ve örselenmeyen nesilden nesile sosyal veraset olarak devredilen, dil, töre, din, ahlak vs. şeklinde sıralamaktadır (1995:54).

Yukarıdaki paragrafa göre dil-kültür ilişkisinde üç görüş geliştirmek mümkündür. Birinci görüş, dil kültürün bir formu ve bileşeni değildir. İkinci görüş, dil kültürün bir bileşenidir. Üçüncü görüşe göre, dil kültür aktarımında sadece bir araçtır:

Birinci görüşün desteklenebilmesi için aynı ana dili konuşan fakat farklı kültürlere sahip toplulukların mevcudiyetine bakmak gerekir. Örneğin Almanca sadece Almanların ana dili değildir, bununla birlikte Avusturyalıların tamamının ana dilidir. Bu durumun en büyük müsebbibi Avusturyalıların Katolik Almanların da çoğunluk olarak Protestan olmasıdır, yani burada dilin aynı olmasına rağmen dinsel farklılıklar kültürel farklılıklara neden olmaktadır. Aynı şekilde Bulgaristan'da yaşayan Pomakların dili Bulgarca olmasına rağmen örf ve adetleri, kültürleri Türk kültürüne daha yakındır. Bu durumla ilgili bir örnek daha verilebilir, Gagavuzya'da yaşam süren Gagavuzların ana dili Türkçedir fakat kültür Rus Ortodoks kültürüne daha yakındır. Dolayısıyla dil tek başına kültürün bir bileşeni değildir.

Dil kültürün bir bileşenidir görüşüne göre ise; birey yanında farklı bir dil konuşulduğunda ilk önce konuşanın farklı bir etnik gruba dolayısıyla kendisinden farklı bir kültüre sahip olduğunu bilir. Bu durumda birey dil, kültür etnik grup kavramlarını özdeşleştirmektedir. Burada önemli olan aynı dilleri konuşan toplumlar aynı anlayışlara sahip olmaları ve kendilerini çevreleyen olay ve nesneleri aynı şekilde anlamlandırmaları, aynı şekilde değer biçmeleridir. Kültür ögelerini toplum ve bireyin hayatında aşağıdaki şekilde görmek mümkündür (Jukov, 2004:70):

Birinci olarak, bireyin iç dünyasına ait zenginliği, örneğin bilinci, düşünce yapısı, yetenekleri, bilgi ve becerileri, içsel ahlaki gelişim ve tutumu, estetik ve sanat anlayışında vs..

İkinci olarak, sosyal ilişkilerde, örneğin iletişimde ve etkileşimde, toplumun ahlak normlarında, davranışlarda çeşitli sosyal kurumlarda ve bunların işleyişinde vs.

Üçüncü olarak, maddi ve manevi eserlerinde, örneğin edebî ve sanat eserlerinde, el sanatlarında, müzik ve mimaride, vs. görmek mümkündür.

Jukof'un kültürel desenlerin görüldüğü yerler ile ilgili bu sınıflandırmasının birinci maddesi bireyin iç dünyasına yöneliktir. Birey belirli kültürel kalıplar çerçevesinde düşünür, his ve algı dünyası geliştirir. Burada aracılık yapan dildir. Dil kültürel kalıpları öğrenme aracıdır. Aynı şekilde dil bu kalıpların gösterge olarak hafızada saklanmasını sağlar. Değişik etnik gruplar günlük hayatta karşılaştıkları olayları farklı algılayabilmekte, yorumlayabilmekte ve farklı tepki verebilmektedir. Bütün bunların kaynağı zihin olsa da farklı olmasının nedeni dil vasıtasıyla aktarılan, öğrenilen, geliştirilen, farklı kültürel normlardır. Wygotski'ye göre DÜŞÜNME= DİL=SES'tir. Martinet ise örgütlenmiş bir düşüncenin ancak dille var olabileceğini düşünerek, bunun toplumla ilişkisine dikkat çeker (akt. Aksan, 2015: 53).

Çocuk, konuşmaya başladığı andan itibaren ebeveynlerinden özellikle anneden öğrendiği ana dili ile birlikte nesilden nesille aktarılan yaşadığı etnik grubun kültürünü de öğrenir. Dil dediğimiz anlamsal ve yapısal yönü olan dizge ile aynı zamanda çocuk kültürel desenleri öğrenme ve bu kültürel desenler çerçevesinde düşünmeyi ve kültürel desenlere göre davranmayı da öğrenir. Çocuk yanında konuşulan bu kültürel desenler

çerçevesinde bu dili konuşan etnik grubun bir üyesi haline gelir. Örneğin *"Pashe graste djiuvav pasha graste merava."* (Kuçepatavoy, 2006:71)*"Atın yanında yaşarım atın yanında ölürüm.*" atasözüyle yetişen bir göçebe Roman çocuğun zihnindeki at ile büyük şehirde yaşayan başka etnik gruba ait aynı yaştaki çocuğun zihnindeki atın yeri farklı olacaktır. Roman çocuğu göçebe Roman yaşantısının bir parçası olan bu hayvan hakkında bilgisinin ve kelime dağarcığının daha gelişmiş olması, at ile ilgili daha fazla cümle ve daha fazla yargıda bulunması muhtemeldir. Atasözünde geçen *"at"* kelimeleri bireyin zihninde yer almış kültürel birer desendir. O artık çocuğun beyninde hayvandan öte bir yol arkadaşıdır.

Yukarıda Jukof ikinci olarak kültürel ögelerin sosyal ilişkilerde görüldüğünü ifade etmektedir. Sosyal ilişkiler sadece sözlü ve yazılı iletişim ile sağlanan ilişkilerden ibaret değildir, kültürel öğeleri etnik gruba ait bireyin davranışlarında da görmek mümkündür, örneğin Atletiko Madrid seyircisi tarafından sahaya atılan ekmeği Türk futbolcu Mesut Özil oyunu bırakarak yerden almış, öpmüş ve alnına götürmüştür. Bir futbol maçında bir futbolcunun ekmeyi yerden kaldırması, ekmeği öpmesi, Türk kültüründeki kutsallığını göstermesi açısından son derece önemlidir ve oradaki Türk seyirciler tarafından takdir ve alkışlarla karşılanmıştır (Takvim Gazetesi, 28.04.2018: 4). Olay gerek İngiliz seyirci gerek İngiliz basını tarafından ilk başta anlaşılamamıştır. Bu durum iki kültürün ekmeğe verdiği değerin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Türk kültüründe ekmeğe verilen değer ve saygı söze dökülen şekli yemin ifadesi olarak kullanılan *"Ekmek Kur'an çarpsın."* sözünde de görülmektedir.

Jukof yukarıda üçüncü olarak kültür desenlerinin edebiyatta, mimaride, müzikte görülebileceğini ifade etmektedir. Edebiyat his ve düşüncelerin söze dökülmesidir ve yine burada aracı olarak kullanılan dildir. Edebî eseri üreten yazar veya halk mutlak surette ait olduğu etnik grubun kültürünü de eserine yansıtır. Bu şekilde hem kültürü gelecek kuşaklara miras olarak aktarır, hem de edebiyatın gelişmesine katkıda bulunur.

Sonuç olarak dil kültür ilişkisi karışık bir paradokstur ve bu paradoksu tamamıyla açıklamak mümkün değildir.

2.2. Kalabalık, Etnik Aidiyet ve Etnik Grup Kavramı

Etnik grup ve kalabalık farklı iki kavramdır. Kalabalık, ortak kültürleri, ortak değerleri, sembolleri ve sosyal kurumları olmayan, ortak duygu, düşünce ve heyecanları paylaşmayan ortak tarih bilinci olmayan, birbirinden bihaber, yalnız kendi çıkarları için yaşayan insan yığını olarak tanımlanabilir (Çetin, 2018:12). Etnik grubu ise ortak tarihi olan, aynı ana dilini konuşan, ortak kültür mirasına sahip, aynı düşünce, duygu ve heyecanları paylaşan insan toplulukları şeklinde tanımlayabiliriz. Etnik aidiyet ise; aynı etnik bilinçe sahip ve bu bilince isnaden etnik bağlarla birbirine bağlı, aynı etnik davranışları gösteren bir insan topluluğuna kendini ait hisetme olgusudur.

Etnos kelimesi (eski Yunanca ethnos); *"halk, kavim, kabile, soy, dildaş vs."* anlamındadır. V-VI yüzyıla kadar ağırlıklı olarak Yunancada Yunan ırkından olmayan kavim, soy anlamlarında kullanılmaktadır. Bu terim Latinceye kopyalanmış ve sonra terim sıfatlaştırılmıştır, daha sonra *"ethinicos"* anlamında İncil'de kullanılmıştır. Anlamı *dinsiz* ve *Hristiyan olmayan* şeklindedir (Tamyuko, 2015:96). Kelimenin Fransızca karşılığı "*etnique"* Latince kökenine uygun olarak *"pagan"* anlamında kullanıldı. Grand Robert Sözlüğü, *"etnique"* kelimesi 17. yüzyıla kadar paganlar için kullanıldığını bildirmektedir (Sağır ve Akıllı 2004:3).

17. yüzyılda *etnografya* "etnografi", XIX. yüzyılda ise *etnologiya* "etnoloji" terimi türetilmiştir. 1960-1970 yılları arasında İngilizcede *etnik* kelimesi birçok kelimeyle birleşik kelime şeklinde yeni anlamlarda kullanıldı. Bu kullanımlara *"ethnic identity"* etnik kimlik , *"ethnic relations"* etnik temas örneklerini vermek mümkündür (Kontseva, 2011:77).

Son zamanlarda birçok anlamda kullanılan diğer bir terim de İngilizce (henüz TDK'nın çevrim içi Güncel Türkçe Sözlüğünde mevcut değildir 27.07.2019) *"ethnicity"* den gelen *"etnisite"* terimidir, bu kelimenin, *"etnik köken, etnik birim"* anlamlarında kullanıldığını görüyoruz.

Etnik kimlikle ilgili bilimsel yayınların artması *"ethnic self-consciousness"* etniközbilinç, *"ethnic consciousness"* etnik bilinç kavramlarının ortaya çıkmasına ve bilimsel yazında sık kullanılmasına neden olmuştur.

Komünist rejimin yıkılmaya başlamasıyla birlikte etnisite kavramının daha çok olumsuz yönleri ön plana çıkmıştır. Bilimsel yazında, eski Yugoslavya topraklarında yaşanan olayları anlatan etnik temizlik, köktenci bir ulusçuluk anlayışını yansıtan etno-ulusçuluk ve dünyanın hemen her yerinde yaşanan gruplar arası çatışmaları tanımlamakta kullanılan etnik çatışma gibi kavramların bilimsel çalışmalarda sıklıkla ele alındığı görülmektedir (Sağır ve Akıllı 2004:5).

TDK' da çevrim içi Güncel Türkçe Sözlükte etnik kelimesinin karşılığını *"budun, buduna ait", "kavime ait, kavmi"* şeklinde verilmektedir.

Etniklik fenomenolojik bir olgudur. Fenomen (görüngü) kavramının Slattery'e (2012) göre iki temel tanımı vardır. Birinci tanımı; fenomen, bir algı nesnesi, gördüğümüz, duyularımızla hissettiğimiz veya algıladığımız bir şeydir. Fenomenin ikinci tanımı ise, sıra dışı bir şey, henüz açıklayamadığımız veya anlayamadığımız normal dışı bir şeydir (Vahtin ve Golofko, 2004:17).

Fenomen yukarıdaki ilk tanımda, dış dünyanın gerçekte var olduğunu ve bu dünyanın duyularımızla, özellikle gözlerimizle algılanabilen kendine ait bir gerçekliğe sahip olduğu varsayımı üzerine kurulu bir tanımdır. İkinci tanım ise yorumcu bir tanım niteliğindedir. Buna göre insanlar, kendine özgü bağımsız bir gerçekliğe sahip olmayan fiziki dünyayı, duyuları aracılığıyla anlamakta ve onu kendi yorumlarına göre yeniden yaratmaktadır (akt. Acar, 2014: 32). Etnikliği bir görüngü (fenomen) kabul edecek olursak yukarıdaki tanıma göre her birey tarafından farklı algılandığı ve yoruma açık olduğu sonucuna varmaktayız. P. Sadokin'e göre etnografya çalışmalarında günümüze kadar etnik yapının, meydana gelişiyle ilgili ortak bir tanımlama yapılamamıştır. Ona göre *"etnos"* şeklinde net bir kavram yoktur, bu kavram sadece bizim algılamalarımızın algıladığı şekliyle vardır (2000:49).

Bilim insanlarının etniklik ile ilgili bazı görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Etniklik bir sosyal azınlığa ait olmayı ifade eder; örneğin Bulgaristan'daki Türk azınlığı gibi.

2 . Etniklik bir etnik gruba ait olmadır. Burada esas olan ortak köken, kültür, ve bilinçtir. Tanıma göre bu etnik grubun toplum içerisinde statü olarak azınlık veya çoğunluk olmasının bir önemi yoktur.

3. Etniklik, etnik bir kimliği ifade eder. Etnik kimlik sosyal normlar, inançlar, değerler gibi psikolojik yapıları içerir; ayrıca etnik gruba duygusal yönüyle de bağlanmak anlamındadır.

4. Etniklik toplumsal sınırları ifade eder (Kontseva, 2011:25).

Barth'a göre bu çift taraflı bir süreçtir, bu süreçde *biz* ve *ötekiler* arasındaki sınırdan oluşur. Bu sınırı ise birinci olarak soy, ikinci olarak kültürel özellikler, dil, din, ortak geçmiş, giyim ve kuşam, üçüncü olarak dinî ve ulusal köken, belirler (Vahtin ve Golofko, 2004:36).

Mezhuev'e göre etniklik kavramıyla millet kavramını ayırmak gerekir: "*Etnik kimliğimi seçme şansım yoktur fakat bir millete ait olmayı seçme şansına sahibim,"* demektedir (Mezhuev,1992:10). Bu görüşe göre birey etnik aidiyet doğuştan kazanırken ve seçme şansı yok iken bir millete ait olmayı seçebilir ve bunun için çaba gösterebilir.

T. G. Stefanenko'ya göre ise etnik aidiyet sadece bir etnik gruba ait olma bilinci değildir; aynı şekilde bunu kabul etme, anlama, bu aitliğe değer verme ve bu aidiyeti yaşamadır (1999: 27).

Günümüzde etnik aidiyeti açıklamaya çalışan dört kuram vardır, bunlar; özcülük (primordialism), durumsalcılık (situationalism) veya araçsalcılık (instrumentalism), inşaacılık (constructivism) kuramı ve Marksist kuramdır.

2.3.1. Özcülük Kuramı

Etnik aidiyeti açıklamaya çalışan birinci kuram özcülük (primordial) kuramıdır. Kuramın adı İngilizcedeki *"primordial"* (orijinal, ilk, en eski) kelimesinden gelmektedir. Bilimsel bir görüş olarak bu yaklaşım 1950-1960 yıllarda şekillenmiştir. *"Primordiyal bağa"*, *"özcül bağa"* terim olarak bilimsel kaynaklarda ilk defa Amerikalı sosyolog Edward Shils tarafından kullanılmıştır. Amerikalı antropolog James Geertz ise etniklik sorunsalına özcül yaklaşımı geliştiren ilk kişi olmuştur. Özcülük kuramına göre etnik aidiyet kan bağını esas alan biyolojik temellere dayalıdır. Etnik aidiyet bir sistemdir, bu sistem toplumsal açıdan önemli belirtiler gösterir, yapay yollarla kurulamaz ve aynı şekilde bozulamaz. Etnik aidiyet ailede doğmaktadır, çünkü aile çocuğun ilk mikro evrenidir (Kontseva, 2011:19-24).

Özcülük kuramının en önemli temsilcileri E.Stuard, Van Den Berghe, V. Bromley, R. Gambino,У. Konnor, İ.Yu. Zarinov, V.P. Torukalo, V.V. Marhanin dir (Kontseva, 2011:19). Özcülük kuramında üç yaklaşım mevcuttur; bunlar, sosyobiyolojik, psikososyal ve evrimsel tarihsel yaklaşımdır.

2.3.1.1. Sosyobiyolojik Yaklaşım

Etnik aidiyete Sosyobiyolojik yaklaşımı savunan en önemli bilim insanı Pierre Van den Berghe'dir. Ona göre etniklik toplumsal kimliğin bir şeklidir, etniklik *"etnik aidiyetin kalpte tezahürüdür ve bu tezahürde ortak olan kan ve topraktır."* Bu tanıma göre etnik aidiyet bir duygudur ve ortak yaşanan toprak (vatan) ve ortak kandan beslenir.Van den Berghe etnik grubu *"aile ilişkilerinin daha geniş bir şekli"* olarak tanımlamaktadır. Yazara göre birey soy aidiyetini tercih etmektedir, bunun nedeni soyun genetik önceliklerden kaynaklanan biyolojik bağlarıdır. Bunun diğer bir nedeni de canlıların kendi türdeşlerini seçme yetenekleridir. Bu yetenekleri sayesinde canlılar kendi genlerini bir sonraki kuşaklara aktarırlar (1994, 411). D. Moynihen'e göre ise *"Etnik aidiyet doğuştan gelen bir mirastır*" (akt.Tamyuko, 2015:97).

Sosyobiyolojik yaklaşımın diğer bir görüşünde ise, etnik aidiyet doğası gereği

kan bağı ile birbirine bağlı bireylerin ortaklığından (ortak güvenlik, siyasi ortaklık, ekonomik ortaklık) ibarettir. Bu ortaklığa bağlı olarak birey aynı etnik aidiyete mensup kişilerle ortak hareket eder (Kontseva,2011:19). Bu durumda birey kendi kanından olanları yakın (güvenli), kendi kanından olmayanları ise yabancı (güvensiz) olarak görmektedir.

2.3.1.2. Evrimsel Tarihsel Yaklaşım

Evrimsel tarihsel yaklaşıma göre etnik kimliğin sosyotarihsel bir bağlamı vardır. Bir etnik grup tarihî süreç içerisinde oluşan doğal özellikleriyle diğer etnik gruplardan ayrılmaktadır. Yani burada önemli olan sadece kan bağı değil, önemli olan tarihî süreç içerisinde oluşturulan ortak tarih bilinci, ortak kültür ve ortak dildir.

Yuliyan Vladimiroviç Bromley'e göre etnik aidiyet belirli bir bölgede tarihi süreç içerisinde oluşmuş ve nesilden nesile aktarılan bir olgudur. Bu olgu sadece etnik grubun ortak bileşenlerini kapsamıyor. Zaman içerisinde değişmeyen kültürel özelliklerini (dil dahil), ruhsal özelliklerini, birlik bilincini, diğer etnik gruplardan farklı olma bilincini de kapsamaktadır (1983:96).

2.3.1.3. Psikososyal Yaklaşım

Özcülük kuramına bağlı diğer bir yaklaşımda psiko sosyal yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre etnik aidiyet sürekliliği gözlemlenebilen ortak davranışları gösteren insan topluluklarını ifade eder.

Milton Gordon. *"Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origins"* (1964) adlı eserinde, "*Etnik grup dendiğinde soy, din veya ortak geçmişle veya bunların kombinasyonlarını taşıyan, diğer etnik gruplardan ayrılan insan topluluğu olarak düşünülmektedir. Bütün bu özellikler psiko-sosyal bir ilişki içerisindedir. Bu psiko-sosyal ilişki tarihi süreç içerisinde çeşitli durumlarda*

(örneğin savaş) ihtiyaç duyulduğunda ortaya çıkar ve grubun aynı hisler etrafında ortak hareket etmesini sağlar" (akt. Kontseva, 2011, s. 23) . Diyerek ABD'deki etnik grupların durumuna göre bir tanım yapmaktadır.

Özcülük kuramının yukarıdaki her üç yaklaşımı etnik kimliğin değişkenliğini kabul etmediği gibi, etnik sınırları da durağan kabul etmektedir. Bu kuram alt etnik grupların durumunu da açıklamamaktadır.

2.3.2. Araçsalcı / Durumsalcı Kuram

Etnik aidiyet ile ilgili ikinci kuram durumsalcı (situationism) veya araçsalcı (instrumentalism) olarak da bilinen kuramdır. Bu kuram 70'li yıllarda Batı etnolojisinde önem kazanan bir kuramdır. Bu kurama göre etnik aidiyetin varlığı ve aidiyetin sürmesinin temel nedenleri etnik grup içerindeki bireylerin ortak hedef ve çıkarlarıdır.

Weber'e (1996) göre etnik grup; ortak ataya sahip olduğu inancına ve fiziksel görünüm ve / veya gelenekler konusunda benzerliğe sahiptir. Ayrıca ortak bir dil ve dinin getirisi olan yaşamsal benzerlikler temelinde bir araya gelen insan topluluğu olarak tanımlamlanır. Weber, etnik grubu; rasyonel amaçları doğrultusunda bir araya gelmiş, ayrıca özel bir onura sahip olduğuna inanan politik bir topluluk olarak tanımlamaktadır (akt. Parsova, 2018:2).

Sokolovski'ye göre etnik grupların ortak çıkarlarını üç başlık altında toplamak mümkündür:

1. Ortak siyasi çıkarlar; etnik grubun bireyleri etnik kimlik sayesinde siyasi çıkarlarını koruyabilmektedir.

2. Bilgi kirliliğine karşı ortak çıkarlar; etnik grup modern yaşamın bilgi kirliliğine karşı bir sığınaktır.

3. Yabancılaşmaya karşı ortak çıkarlar; etnik grup aynı şekilde yabancılaşmaya karşı da bir korunma aracıdır (1994:97).

Araçsalcı kuram, etnik aidiyeti bireye çıkar sağlayıcı bir değer olarak görmektedir. Araçsalcı kuramın en önemli savunucuları D. Rotshild, K.Yang, D. J. Vos' tur. Bu bilim insanlarına göre etnik grup ile bireyin çıkarları örtüşür ve birey kişisel çıkarlarına (siyasi, iktisadi vs.) ulaşmak için etnik aidiyetini kullanır (Anzavurovna, 2006:67).

L.M. Drobidjeva (2002) ve M.N. Guboglo'nun (2003) görüşlerinde durumsalcılık sosyopsikolojik temellere dayandırılmaktadır. Etnik aidiyet ve kimlik yabancılaşmaya karşı toplumsal bir savunma ve tedavi aracıdır. D. J. Vos'a göre ise etnik aidiyet günümüz modern toplumunda yabancılaşmanın çeşitli formlarına karşı koyabilmek için temel görev üstlenir (Nazarov, 2015:77).

Hechter'e (1986), göre etnik grubun üyesi olmak kolektif eylem yoluyla gereksinimlerin karşılanmasını sağlamakla beraber, grup içi ilişkiler birey üyelerin her biri için eşit derecede yarar sağlamayabilir ve hatta bazı üyelerin çıkarlarına ters düşebilir. Bireyler, geleneksel bağlılıkların maliyeti arttıkça aynı amaçlara daha az maliyete katlanarak alternatif araçlar arasında bir fayda-zarar analizi yaparlar. Eğer daha akılcı bir seçenek var ise etnik bağ ile bağlanmayı reddedebilirler (akt. Sağır ve Akıllı, 2004:15).

Araçsalcı kuramda etnik kimlik değişkendir, etnik kökenin etkisi redd edilmektedir, etnik kökenin psihososyal tesirleri göz ardı edilmektedir ve bireyin davranışlarını her zaman rasyonel sayılması bu kuramın zayıf yönleridir.

2.3.3 Marksist Kuram

Marksist kurama göre etnik çatışmalar egemen burjuva sınıfı tarafından meydana getirilen yapay çatışmalardır. Egemen, zengin, işveren kesim sınıflar arası mücadeleyi (burada kastedilen işçi sınıfı ve patronlardır) gizlemekte ve toplumdaki avantajlı durumların devam ettirmek istemektedir. Egemen sınıf, işçi sınıfının etnik kimliklerinin ve çıkarlarının farklı olduğuna inandırmaya çalışmaktadır. İşçi sınıfını kendi içerisinde bölmektedir ve sınıf mücadelesinden uzak tutmaktadır. İşçi sınıfı

ortak çıkarlarının farkına vardığında birleşecek ve uluslararası seviyede birleştiğinde etnik kimlikler kaybolacaktır (Sağır ve Akıllı, 2004:16).

Bu kuramda etnik aidiyet sermaye-birey ilişkisi çerçevesinde ele alınmakta; kültür, etnik köken, din, ortak dil gibi etnik bağlar rededilmektedir. Kuram bu yönleriyle eleştirilmektedir.

2.3.4. İnşacılık Kuramı

Bu kuram 1970-1980'li yıllarda ABD, Kanada, Avustralya gibi göçmen nüfusunun yoğun olarak yaşadığı ülkelerde etnik aidiyeti açıklamak için çok yaygın olarak kullanıldı. Bu kurama göre etnik aidiyet kalpte değil, zihinde kök sağlar. Etnik aidiyet doğal değil yapay bir olgudur. Bu tanıma göre etniklik devlet destekli çeşitli kuruluşların sübjektif eserleridir. E.Gellner'e göre eğitim etnik kimliğin oluşumunda son derece önemlidir. Bununla birlikte standartlaştırılan dil ve kültür ortaklığının tesis edilmesi, o etnik gruba ait devletin oluşmasına, etnik kimliğin pekişmesine ve kökleşmesine neden olmaktadır. B. Anderson P.Burde, F.Bart, E E.Gellner, Eric Hobsbawm, ve Terence Ranger inşaacılık kuramını savunmuşlardır (Nazarov, 2015: 53–54).

İnşacılık kuramında etnik köken grubun dinamiklerine, grup dışı etkenlere bağlı olarak sürekli yeniden şekillenmektedir. Statik ilkelci promordiyal modele karşın kimlik burada bir süreç olarak sunulmaktadır. Tarih, örf ve âdet, kültür, mit her zaman bir araya getirilebilir ve etnik kimlik oluşturulabilir. Bu tanımda etnik aidiyet veya kimliğin inşa edilebilirliği üzerinde durulmaktadır. Burada devletin bazı kurumları (enstitü, üniversite, okul vs.) veya gayrıresmi kurumlar (dernek, vakıf, vs) toplum mühendisi görevini üstlenmektedir. Bu durumda bir birey genetik olarak hangi etnik unsura ait olursa olsun üzerinde çalışılarak bu bireye yapay bir kimlik kazandırılabilir.

Bu kuram etnik kimliği durağan olmayan ve tasarlanabilir olduğunu savunmaktadır. Etnik kimliklerin nasıl muhafaza edildiğini açıklama konusunda yetersizdir.

2.4. Kuramlar Çerçevesinde Bulgaristan'da Yaşayan Romanların Etnik Aidiyeti (Tartışma)

Bu bölümde taranan kaynaklara ve tespit edilen kuramlara bağlı kalınarak, *"Kimlik kuramları çerçevesinde Roman kimdir?"*, *"Romanların tercih edilen (içsel) kimlik ve atfedilen (dışsal) kimlik tanımlamaları bilimsel kaynaklar çerçevesinde nasıldır?"*, sorularına cevap aranmıştır. Aynı şekilde kimlik değişim süreçleri örneklendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Özcülük kuramına göre, bireylerin aynı kan bağı ve ortak vatan (toprak) algısına sahip olmaları aynı etnik aidiyet için gerekli olan en önemli şartlardandır. Bulgaristan'da yaşayan Romanlara bir bütün olarak bakıldığında Bulgar, Roman, Türk, Türk Romanı, Bulgar Romanı, Ulah Romanı, ve alt gruplara ayrılmaktadırlar (Slavkova, 2004: 34–35). Örneğin 2001 nüfus sayımlarında etnik kimliğini Roman olarak beyan eden kişi sayısı 370 000'dir. Uluslararası kuruluşlara göre Bulgaristan'da yaşayan Romanların sayısı 2001 yılında 800 000 civarındadır. Bu tespit Bulgar uzmanlar tarafından yapılan ve İçişleri Bakanlığının 1992 yılında yapmış olduğu gizli sayımdaki sonuçlarla da örtüşmektedir (550 000 civarında tespit edilmişlerdir). Bu durumda 430 000 civarında Roman etnik kimliğini Bulgar, Türk, Ulah olarak tanımlamaktadır. Roman olarak tanımlamayan 430 000 kişiden 250 000 civarında kişinin kendini Türk, 100 000 civarında kişinin kendini Bulgar, 80 000 civarında kişinin de etnik kimliklerini Ulah veya Romen olarak beyan ettikleri tahmin edilmektedir (Kolev, vd. 2004:15) Nüfus istatistiklerinin gösterdikleri bu sonuçlar Romanların kökenin aynı olmasına rağmen aynı etnik kimliği tercih etmediklerini göstermektedir. Ayrıca 1950-1951 göçünde birçok Roman Bulgaristan'ı diğer Romanlar gibi ortak vatan kabul etmemiş ve Türklerle birlikte Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmek istemiştir, bir kısmı da bunu başarmıştır (Atabay, 2012:65). Dolayısıyla özcülük kuramının sosyobiyolojik yaklaşımıyla Bulgaristan'da yaşayan Romanların etnik kimlik durumlarını açıklamak mümkün değildir.

Özcülük kuramının evrimsel tarihsel yaklaşıma göre; bir etnik grup, tarihî süreç içerisinde oluşan doğal özellikleriyle (dil, tarih, kültür) diğer etnik gruplardan ayrılmaktadır. Bulgaristan'da Roman gruplar farklı ana dilleri konuştukları gibi ortak tarihleri konusunda da ortak fikirleri yoktur. Roman grupların kendilerine ait yazılı ortak tarihleri olmadığı gibi tarihlerini yazılı hâle getirecek kendilerine ait yazılı dilleri de mevcut değildir. Ayrıca Bulgaristan'da yaşayan Romanlarda kültürel bağlamda da farklılıklar mevcuttur. Farklı dinlere mensup olmaları, farklı kültürlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sebepten kültürel bağlamda ve kimlik açısından Ortodoks Romanlar Bulgarları, Müslüman Romanlar Türkleri kendilerine daha yakın hissetmektedir. Bütün bu bilgiler evrimsel tarihsel yaklaşımın da Romanların etnik aidiyetlerini açıklamaktan uzak olduğunu göstermektedir.

Etnik aidiyetle ilgili yukarıda ele aldığımız üçüncü kuramımız araçsalcı kuramdır. Bu kurama göre etnik aidiyetin oluşmasının temel nedenleri etnik grup içerisindeki bireylerin ortak hedef ve çıkarlarıdır. Webere göre etnik aidiyetin meydana gelmesindeki amaç ortak politik çıkarlardır (Parsova, 2018:2). Politik topluluktaki bireyin amacı etnik kimliğini kullanarak sosyal statü kazanmaktır. Manuş Romanov (esas adı Mustafa Aliyev) bütün Romanları aynı siyasi çatı altında birleştirmeye çalıştı ve 1990 yılında Roman Demokratik Birlik Partisini kurdu. Bulgaristan'da Romanların siyasi tercihlerine bakıldığında siyasi bağlamda Romanların kurmuş olduğu bu Roman partisi sadece (Демократичен Съюз Рома-*Demokratik Sıyüz Roma*) 1990 yılında başarılı olduğu ve Bulgar parlametosunda üç milletvekiliyle Romanları temsil etme hakkı kazandığı görülmektedir. Daha sonra ise bu Roman partisi birçok Roman paritisine bölündü ve *"Partiya Roma", "Svobodna Bılgariya", "Evro Roma"* gibi Roman partilerin kurulmasına neden oldu. 2017 yılına kadar başka partilerden birçok Roman kökenli milletvekili parlamentoya girdi fakat 2017 seçimlerinde Romanlar Roman kökenli herhangi bir miletvekilini parlamentoya gönderemedi. Müslüman Romanlar genellikle Türk partisi olarak bilinen HÖH'e (Hak ve Özgürlükler Hareketine) oy vermektedir. 2019 Avrupa Parlamento seçimlerinde 6 419 472 seçmenden 2 095 575 seçmen oylamaya katılmıştır. Katılım oranı %32,64'dir (https:/ /results.cik.bg /ep2019/aktivnost/index.html 27.11.2019.). GALLUP İnternetional araştırma şirketinin yapmış olduğu araştırmada etnik kimliğini Roman

olarak tanımlayan örneklemlerin %41 Türk partisini, %21 şu anda iktidarda olan ve başkanı Boyko Borisof olan GERB partisini, % 38 Bulgar Komunist Partisini ve diğer partileri tercih ettiklerini belirtmişlerdir (https://www.gallup-international. bg/41107/ electoral-profiles-general-elections-2019/ 28.11.2019). Bu araştırmada örneklemlerin %5,5 etnik kimliğini Roman, %11,1 Türk, %83,4 Bulgar olarak tanımlamışlardır. 26.05.2019 tarihinde yapılan bu seçimlere Roman partileri katılmamıştır. Bu durum Romanların tercihlerinde kültürel ve dinsel olguların önemli bir yer tutuğunu göstermektedir, yani etnik kimliklerinin Roman olarak tanımlasalar bile kültürel bağlamda daha yakın olan etnik grupların siyasi örgütlerini destekledikleri görülmektedir. Bu bilgiler ışığında bir çıkarım olarak aynı siyasi hedefler etrafında birleşmeyi esas alan araçsalcı kuramın Roman etnik kimliğini açıklamada yetersiz kaldığını söylemek mümkündür.

Marksis kuram etnik aidiyeti işçi sınıfı ve sermaye sahipleri arasındaki ilişki açısından incelemektedir ve sermaye sahipleri ortadan kalktığında etnik aidiyetin de unutulacağını savunmaktadır. 1944 yılından sonra Bulgaristan'nın sosyalizmle yönetilmesi ve sermayenin tek hâkiminin devlet olması, Bulgar Komunist Partisinin Romanlara karşı asimilasyon politikalarını da ilave edersek Roman etnik kimliğini ortadan kaldıramamıştır. Yani asimilasyon ve sosyalizm Romanlara etnik aidiyetlerini unutturamamıştır. Bu durum Marksist kuramın Romanların etnik aidiyetini açıklayamadığını göstermektedir.

İnşacılık kuramında etnik aidiyet değişkendir; tarih, örf ve âdet, kültür, mit her zaman bir araya getirilebilir ve etnik kimlik oluşturulabilir. Bu kuram topluluğa dıştan ve içten müdahalelerle hedeflenen etnik kimliğin oluşturulabileceğini savunmaktadır. Dünyada kültürel, siyasi, iktisadi bağlamda birçok kuruluş Romanlarla ilgili çalışmalar yapmaktadır. 1971 yılında ilk defa Londra'da Birinci Uluslararası Roman Kongresi toplanmıştır, bu kongrede yeryüzündeki bütün Çingenelerin Roman adıyla tanımlanmasına karar verilmiştir. Ayrıca "Dželem Dželem" şarkısı Roman millî marşı hâline gelmiştir. Bütün Romanların ortak bir bayrak ile temsil edilmesi bu kongrede alınan diğer bir kararrdır (Resim:1).

Resim 1. Romanların Ortak Bayrağı (http://www.souhssz.com/za-uchjenika/ prjezjentatsii/romskijat-flag/(07.08.2018)

1976 yılında Hindistan'da uluslararası ilk Çingene festivali düzenlendi. Bu festivalde İndira Gandi Romanların Hint kökenli etnik kimliğe sahip millî bir azınlık olarak bütün ülkelerde kabul edilmesini istedi. Cenevre (1976), Gönttingen (1981) ve Polonya'da (1990) yıllarında uluslararası Roman derneklerinin kongre faaliyetleri devam etti. Bütün bu faliyetlerin temel amacı ortak bir Roman etnik aidiyetinin tekrardan canlandırılması ve korunmasıdır (Stoyanov, 2011:667-668). Bulgaristan'da ise özellikle liberal ekonomiye geçildikten sonra Romanlar birçok dernek kurdular. Dernekler sosyal yardımlaşma, ortak kültür ve folklor, çocuk gelişimi ve eğitimi, kültürlerarası diyalog, etnik entegrasyon alanlarında faaliyette bulunmaktadır. Amalipe, (Veliko Tırnovo), O Romano Drom (Pernik), Andral (Sofya), Nevo Drom (Köstendil), Amensa Prala (Razgrad), Lachi Day (Pernik), Zagra Roma (Eski Zagra) gibi dernekler bunlardan bazılarıdır (Pamporov, 2006:335-336). Bu Roman dernekleri Avrupa Birliği fonlarından, Açık Toplum Enstitüsünden, Bulgaristan İçin Amerika gibi kuruluşlardan ciddi yardımlar almışlardır günümüzde de almaya devam etmektedir. Bu kuruluşlar ortak Roman kimliğini destekleyen kuruluşlardır.

Dowell Lee ve Mandla' ya göre İngiliz Romanlarını etnik grup olarak nitelendirmek uygundur. Bunun nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. İngiliz Romanları uzun ve ortak bir tarihe sahiptirler.

2. Geçmişte oluşmuş toplumsal bir kimlikleri mevcuttur.

3. Orijinlerinin Kuzey Hindistan olduğu bilmekte ve göç yollarının bugünkü İran topraklarından geçtiği ve bununla ilgili bir göç modelleri toplumsal hafızalarında mevcuttur.

4. Diğer etnik gruplardan kendilerine ait ayırt edici kültürel özelliklere sahipler; örneğin, geleneksel giyimleri, karavanlarını döşeme tarzları vs…

5. İngiliz Romanlarının sahip olduğu çamaşır yıkama, yemek yapma şekilleri ve kültürleri aynıdır.

6. Romanes ve İngilizceyi birleştiren ortak bir lehçeleri mevcuttur.

7. Ortak halk hikâyeleri ve müzik repertuvarları vardır (akt. Clark, 2006:49).

Dowell Lee ve Mandla'nın İngiliz Romanlarıyla ilgili yukarıdaki tespitleri Bulgaristan'da yaşayan Romanların ortak etnik aidiyeti için geçerli değildir. Nitekim Romanlar ortak bir tarihe sahip değildirler. Kökenleriyle ilgili Bulgaristan'da yaşayan Romanlar arasında beş görüşten söz edilmektedir. Birinci görüşe göre; Hz. İbrahimin ve Hz. Hacerin oğlu olan Hz. İsmail'den geldikleri ve bu sebepten bu gruplar İbrahim, İsmail, gibi özel adlar taşıdıklarını düşünmektedir. İkinci görüş ise Hindistan'daki Ganj Nehrinin kıyılarından geldikleri şeklindedir. Üçüncü görüş; Romanların Hindistan ve Mısır'dan geldikleri yönündedir; Büyük İskender Romanları savaşçı gibi bütün dünyaya dağıttığı ve bugüne kadar bu şekilde kaldıkları anlatılmaktadır. Bulgaristan'daki kökenleriyle ilgili dördüncü görüşe göre; Asparuh Han'la birlikte Bulgaristana geldikleri ve eski Bulgarların bakiyesi oldukları yönündedir (Bulgaristan'da Sivi Gılabi veya Asparuhovi Bılgari olarak bilinen grup bu şekilde düşünmektedir). Bazı Roman gruplar Berke Han'la birlikte geldikleri yani Tatar olduklarını düşünmektedir (Pamporov, 2006: 24, 62).

Bulgaristanda yaşayan Roman grupların ortak bir lehçeleri olmadığı gibi, ortak bir ana dilleri de mevut değildir. Aynı şekilde geçmişte oluşmuş ve süregelen ortak bir kimlik bilinçleri de mevcut değildir. Bilakis geçmişte meydana gelmiş derin bir kimlik ayrılığından söz etmek mümkündür. Buradan çıkarabileceğimiz sonuç Bulgaristan'da yaşayan Romanları aynı etnik grup çatısı altında göstermek ve ortak bir Roman kimliğinden söz etmek mümkün değildir denebilir.

2.5. Bulgaristan'da Yaşayan Roman Etnik Grupların Sınıflandırılması

1611-1685 yılları arasında yaşayan Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Romanlarla ilgili *"Yeryüzünün yedi ikliminde bulunan her milletin kendine has dilleri vardır. Allah'ın emri her milletin de Çingenesi vardır. Rumeli Çingeneleri kâfirlerle kızıl yumurta günleri yapıp, Müslümanlarla kurban bayramı edip, Yahudilerle kamış bayramı yaparlardı."* (Zillioğlu, 1985:43-44) şeklindeki betimlemesinden Romanların yaşadığı sosyal çevreye ve baskın kültüre göre kimliğe büründüklerini ve bu durumu kültürlerine örf ve âdetlerine de yansıttıkları anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi'nin bu betimlemesinden yaşadığı dönemde Çingenelerin (bazen Kıpti kelimesini kullanmaktadır) melez veya geçişken bir kimlik yapısına sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Bulgaristan'da Romanların etnik aidiyetini üç şekilde sınıflandırmak mümkündür: Türkleşen gruplar, Bulgarlaşan gruplar, Roman etnik aidiyetini kaybetmemiş gruplar (Kertikov, 2002: 52). Kertikof'un bu tespitine göre kimliğe ait bu melezlik veya geçişkenlik 17. yüzyılda mevcut olduğu gibi, günümüzde de bazı etnik Roman alt gruplarında devam etmektedir. Romanların kimlikleriyle ilgili bu durum bireysel anlamdan ziyade etnik grupsal çaplıdır. Yani sadece birkaç aileyi veya örneğin Türk ve Roman evliliklerinden doğan çocukları kapsamamaktadır, bir bütün olarak Roman alt grubunu kapsamaktadır.

Etnik gruba Kolev şöyle bir tanım vermektedir: Etnik grup çeşitli tarihi nedenlerden (göç, savaş, hastalık, geçim) dolayı bir milletten ayrılan ve başka etnik gruplar ile beraber yaşamak zorunda kalan, fakat kendi dilini, kültürünü, örf ve adetlerini muhafaza eden, kendisini çevreleyen, diğer etnik grupların dillerini de bilen, topluluklardır. Kolev genellikle etnik grupların iki veya daha fazla dilli olduklarını belirtmektedir, siyaset biliminde bu gruplara azınlık dendiğini de ifade etmektedir. Kolev etnik grupları aşağıdaki şekilde sınıflandırmaktadır (2005: 20-21):

Coğrafik sınıflandırma: Bu sınıflandırmaya göre etnik grupların yaşadığı, göç ettiğ bölge, kıta, yarımada veya ada önem arz etmektedir. Bu yer isimlerine göre etnik gruplar adlandırılmaktadır.

Dilsel sınıflandırma: Bu sınıflandırmada etnik gruplar konuştukları ana dillerine göre sınıflandırılmaktadır. Yeryüzünde birçok dil, lehçe ve ağız ana dili olarak konuşulmaktadır.

Geçim ve kültürel sınıflandırma: etnik gruplar avcılık, balıkçılık, tarım, hayvancılık ve yeteneklerini (örneğin; nalbantlık, müzisiyenlik gibi.) satarak geçimlerini sağlamaktadır. Bunlar göçebe ve yerleşik hayat sürdüren gruplar şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Antropolojik sınıflandırma: Etnik grupların antropolojik özelliklerine göre bir sınıflandırma şeklidir; grubun ortak fiziksel özelliklerini içermektedir. Örneğin; ten rengi, zenci, beyaz, mongoloyid (çekik gözlü) gibi.

Dinsel sınıflandırma: Etnik grubun inanç bakımından sınıflandırılmasıdır, Budist, Hristiyan, Protestan, Bogomil, Müslüman gibi.

Kolev'in yukarıdaki sınıflandırması İvanova ve Krıstev'in Roman etnik grup sınıflandırması ile benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür (akt. Atasoy ve Ertürk, 2011):

Yaşam biçimlerine göre Roman etnogruplar: Yerleşik yaşam biçimine sahip gruplar, (Y)erliler ve Kalderarşlar. Göçebe yaşam biçimine sahip gruplar ise Kalaycılar ve Katunarlar gibi.

Dinsel aidiyete göre Roman etnogruplar: Dashane Romanları Hristiyan, Horohane Romanlarının Müslüman olması gibi.

Yaşadıkları yöreye göre Roman etnogruplar: Kotel Romanları, Sofya Romanları şeklinde örnekler vermek mümkündür.

Göç edilen coğrafi yere göre Roman etnogruplar: Rumeli Romanları, Ulah Romanları, Sırbistan ve Makedonya Romanları, Romanya Romanları vb.

Geçmişte ve günümüzde icra ettikleri mesleklere göre Roman etnogruplar: Kalaycı, Sepetçi, Kaşıkçı, Mehter vb.

Başka etnik grupların adlandırmasına göre, Roman etnogruplar: Usta, Agupti, vb.

2.6. Bulgaristan'da Yaşayan Romanlarda Dil ve Etnik Kimlik İlişkisi

Dil, insanlar arasında iletişim kurmayı sağlayan bir araçtır. Dil aynı şekilde başlıca düşünme aracıdır. Dil, kendi yasaları olan, yaşayan, gelişen, zaman zaman da ölen, yok olan, değişen bir kodlar sistemidir. Her dil bir etnik grubun veya milletin ana dilidir. Ana dili, ferdin doğduğu andan itibaren ruhsal edinimini, duygularını, bilgilerini, kültürünü biçimlendirdiği ve etnik grup içersinde eş zamanlı kuşaklar arası aktarıldığı bir olgudur. Toplumsal bağlamda dil, bir halkı veya topluluğu birleştiren, ortak hedeflere yönelten ve sosyal olarak canlı tutan bir araçtır. Dil, kültürel mirası koruyan ve yeniden üreten, tarihselliği olan bir değerdir. Bir etnik grubun gelenek, görenek ve kültürü diline yansır; aynı şekilde dil etnik aidiyetin oluşumunda da bir araçtır.

2011 yılında yapılan nüfüs sayımlarındaki istatistiklere göre Bulgaristan'da sırasıyla en çok Bulgar, Türk ve Roman yaşamaktadır. Roman gruplarda heterojenlik hem dilsel hem dinsel hem de etnik aidiyet olarak diğer etnik gruplardaki hoteterojenlikten daha fazladır. Bulgarlar genel olarak Ortodoks Hristiyan iken Türkler Müslümandır, Romanlarda ise hem Hristiyan hem Müslüman alt gruplara rastlamak mümkündür. Dil açısından bakıldığında Türklerin ana dili Türkçe iken Bulgarların ana dili Bulgarcadır. Romanlar ise üç farklı ana dili konuşulmaktadır; Bunlar Bulgarca, Romanes ve Türkçedir. Pamporov Roman alt gruplarını dil bakımında aşağıdaki gibi sınıflandırmaktadır (Pamporov, 2006:57-58)(Tablo:1).

Kullanılan Lehçe	Balkan Roman Lehçesi		Ulah Roman Lehçesi		
Etnik Grub	Dashane Romanlar (Даскане Роми)	Horahane Roma (Хорахане Роми)	Kalderaş (Калдерашя)	Kalaydjii (Калайджес)	Ludar (Лудари)
Roman Alt Gruplar	1. Бакърджии (Bakardjıyi) 2. Бояджии (Boyadjılar) 3. Бръснари (Brısnarlar) 4.Бургуджии (Burgujular) 5. Гаджали (Gadjallar) 6. Голи (Goli) 7. Демирджии (Demirdijiler) 8. Джамбази (Djambazlar) 9. Джезведжии (Djezveciler) 10.Джуравци (Djuravlar) 11.Дървари (Oduncular) 12.Дюлгери (Dülgerleri) 11.Ерлидес (Erlides) 12.Касапи (Kasapi) 13.Ковачи (Kovaçlar) 14.Кожари (Kojari) 15.Кокалари (Kokalari) 16.Копанари (Kopanari) 17.Кошничари (Koşniçari) 18.Музиканти (Muzikanti) 17.Налбантджии (Nalbatçiyi) 18.Рамошари (Ramoşari) 19.Решетари (Reşetari) 20.Ситари (Sitari)	1.Бакърджии (Bakardjıyi) 2. Баламо (Balamo) 3.Бомбаджии (Bombadjiyi) 4.Боринари (Borinari) 5.Бургуджии (Burgudjii) 8.Дармонджии (Darmondjii) 9.Давулджии (Davuldjii) 10.Дръндари (Drındari) 11.Дънкулари (Dankulari) 12.Ерлидес (Erlides)) 13.Зангурджии (Zungurdjii) 14.Звънчари (Zvınçari) 15.Зурнаджии (Zurnacii) 16.Калбурджии (Kalburdjii) 17.Каруцари (Karutsari) 18.Ковачи (Kovaçi) 19.Курбати (Kurbati) 20.Кътkаджии (Kıtkıdjii) 21.Лахора (Lahora) 22.Мехтерии (Mehterii) 23.Музиканти (Muzikanti) 24.Печкаджии (Petçakadjii) 26.Сепетджии (Sepetçii)	1.Австрийски (Avstriyski) 2.Грастари (Grastari) 3.Джанкеши (Djankeşi) 4.Дудулани (Dudulani) 5.Жъпли (Jıpli) 6.Златари (Zlatari) 7.Какавяря (Kakavyara) 8.Кангляря (Kaglara) 9.Лейнаши (Leynaşti) 10.Ловара (Lovara) 11.Нямцор (Nemtsor) 12.Сръбски (Srıbski) 13.Тасманяри (Tasmanyari) 14.Унгарски (Macari) 15.Харкомяря (Harohomyara) 16.Цгняка (Tsıgınyaki)	1.Македонски (Makedonski) 2.Мизийски (Mizyiski) 3.Тракийски (Trakiyski)	1.Влахоря (Vlahorya) 2.Вретенари (Vretenari) 3.Лаутари (Lautari) 4.Лингурари (Lingurari) 5.Маймунджии (Maymundjii) 6.Рудари (Rudari) 7.Урсари (Ursari) Ulah Etnik Kimliğini Tercih Eden Grupalar

	21.Хамали (Hamali) 22.Цуцумани(Tsutsumani)	27.Тенекеджии (Tenekedjii) 28.Тухлари (Tuhlari) 29.Усталари (Ustalari) 30.Фереджелии (Feredjelii) 31.Фичири (Fiçiri) 32.Футаджии (Futadcii) 32.Хамали (Hammali 33.Хасърджии (Hasırdjii) 34.Хорохая (Horohaya) 35.Чарале(Çarale) 36.Чилингири (Çilingiri) 37.Юрукчии (Yürükçii)			
Başka Bir Etnik Grubun Kimliğini Tercih Eden Alt Gruplar	<u>Bulgar Kimliğini Tercih Eden Roman Alt Gruplar</u> 1.Карастанчовци (Karastançovtsi) 2.Сиви гълъби (Sivigılıbi) <u>Yunan Kimliğini Tercih Eden Roman Gruplar:</u> 1.Драмо рома (Dramo rom)	<u>Türk Kimliğini Tercih eden Roman Alt Gruplar</u> 1.Е/Агупти (Agupti) 2.Даале (Daale) 3.Сархаци (Sarhattsi) 4.Турчес (Turtçes)			
Başka Etnik Gruplarla Evliliklerden Ortaya ÇıkanYeni Alt Gruplar	1.Джоревци/Катъри (Djorevtsi /Katıri) 2.Мелали (Mellali) 3.Бобове (Bobove) 4.Муртапи (Murtapi)				

Tablo 1. Bulgaristan'da Yaşayan Roman Alt Grupların Ana Dili Durumları ve Tercih Ettikleri Etnik Kimlikler (Pamporov, 2006:57-58)

Pamporov'un yukarıdaki sınıflandırmasına göre Balkan Romanes lehçesini konuşan gruplara bilimsel kaynaklarda (Y)Erli (Ерлийи) olarak söz edilir. Bu gruplar Bulgaristan'a ilk önce gelen gruplardır. Bunlar Osmanlı'dan önce ve Osmanlı'yla birlikte Bulgaristan topraklarına gelmiş olan ve zaman içerisinde yerleşik hayata geçmiş olan gruplardır. Bu gruplar ikiye ayrılmaktadır: Horahaneler ve Dashaneler.

Horahaneler Pamporov'a (Tablo:1) göre 34 alt gruba ayrılmaktadır. Bunlar Müslümandır, fakat Kurban, Ramazan bayramlarıyla birlikte Görgöfden, Todorovden, İvanovden gibi Bulgar dinî bayramlarını da kutlamaktadır. Alt grup adı olarak birçok Türkçe kelime kullanmaktadırlar: Чилингири, (Çilingiri), Юрукчии (Yürükçii) Зангурджии (Zungurdjii), Зурнаджии (Zurnacii) gibi. Ana dili olarak birçok kopya yapı barındıran Balkan Romanesinin Horahane ağzını konuşmaktadırlar. Bazı gruplar ise ana dili olarak Roamnes ile birlikte Türkçe de konuşmaktadır. Horahanelerin birçoğu etnik kimliğini Türk olarak tanımlamaktadır. Bazı gruplar ana dili olarak sadece Türkçe bilmektedir. Bu gruplar Roman olarak adlandırılmaktan hoşlanmazlar; onlara göre Roman olarak adlandırılan gruplar Hristiyan ve ana dil olarak Romanes konuşmaktadırlar (Kolev, vd, 2004:15). Pamporov Türk etnik kimliğini tercih eden Horahane gruplarına örnek olarak Агупти (Agupti), Даале (Daale), Сархаци (Sarhattsi), Турчес (Turtçes), gruplarını vermiştir. Ayrıca Horahanelere Türk Çingenesi de denmektedir.

Dashaneler, Balkan Romanes diyalektini konuşan diğer bir gruptur ve tablo 1'de etnik kimliğini Roman olarak tanımlayan 23 alt gruba ayrılmışlardır Касапи (Kasapi), Ковачи (Kovaçlar), Кожари (Kojari), Кокалари (Kokalari) bu gruplara örnektir. Dashaneler Roman geleneklerine bağlıdır ve Roman etnik kimliklerini muhafaza etmektedirler. Bu gruplarda Bulgarlaşma nadir görülen bir durumdur (Kolev, vd, 2004:15). Pamporov'a göre; Карастанчовци (Karastançovtsi), Сиви гълъби (Sivi gılıbi) Dashanelerden Bulgar etnik kimliğini tercih eden gruplardır. Bazılarının ana dili Bulgarcadır, örneğin Сиви гълъби (Sivi gılıbi). Horahanelerde olduğu gibi Dashanelerde de alt grup etnonimi olarak birçok Türkçe (Демирджии-

Demirdijyi, Джамбази-Cambazi, Джезведжии-Djezvedjiyi) ve Bulgarca (Ковачи-Kovaçi, Кожари-Kocari, Бръснари -Brısnari) kökenli kelime kullanılmaktadır. Bulgaristan'da az da olsa Yunan etnik aidiyetini tercih eden Roman etnik gruplar da mevcuttur. Pamporov bunlara örnek olarak Dramo Roman grubunu göstermektedir.

Bulgaristanda Ulah Romanes lehçesini ana dil olarak konuşan üç grup Roman yaşamaktadır; Kalaycılar, Ludarlar ve Kalderaşlar olup bunlar 19-20 yüzyılda Romanya, Macaristan ve Sırbistana'dan göç eden gruplardır (Pamporov, 2006:57-58).

Kalderaş gruplar, Грастари (Grastari), Джанкеши (Djankeşi), Дудулани (Dudulani), Жъпли (Jıpli), Златари (Zlatari) (Tablo:1) ve diğer alt gruplardan oluşmaktadır. Etnonim olarak Kalderaş alt gruplarda Bulgarca kökenli kelimeler mevcuttur fakat Türkçe kökenli kelimeler mevcut değildir. Geldikleri yerleri belirten kelimeler Bulgarca olup muhtemelen bunlar dış adlandırmadır. Kalderaşlar Bulgaristan'da kültürlerini, örf ve âdetlerini en iyi koruyabilen gruplardır. Kalderaşlar Ortodokstur ve dinî geleneklerine son derece bağlıdır. Kalderaş gruplar günümüzde de kendi aralarındaki sorunları *meşare*[*] ile çözmeketedir. Bu gruplar göçebe hayatı yasaklayan 1958 yılında çıkan 258 numaralı yasayla yerleşik hayata geçmişlerdir. Kalderaşlar genellikle diğer Romanlarla aynı mahalelerde yaşamamaktadır, bazen de üç dört aile toplanarak Bulgar ve Türklerin arasında yaşamaktadır (Pamporov, 2006:57-58).

Ulahça (Romence) konuşan diğer grup Kalaycılardır. Kalaycılar da Kalderaşlar gibi Bulgaristan'a sonradan gelen gruplardır. Kalaycı gruplar en son yerleşik hayata geçen gruplardır. Bazı Kalaycı gruplar günümüzde de yazın köyden köye göç etmektedir. Kalaycı gruplar kültürlerini genellikle muhafaza etmektedirler. Örneğin her yıl ağustos aynının 27-28'ci günlerinde Başkovo Manastırın'da (Циганската Богородица) Tsiganska Bogorşdits'yı (Çingene Meryem anasını) anmaktadır ve burada gelin pazarını gerçekleştimektedir. Anma törenine ve gelin pazarına Bulgaristan'ın bütün bölgelerinden Kalaycılar katılmaktadır ve çocuklarına

[*]Kelimenin anlamı için bak. sayfa 3

"babahakı" ödeyerek uygun eş bulmaktadır. (https://fakti.bg /bulgaria /256960-krai-s-pazaruvaneto-na-bulki. 25.12.2019)

Pamporov'a göre Ludarlar yedi alt gruba ayrılmaktadır. Bu alt gruplar şu şekildedir: Влахоря-Vlahorya, Вретенари-Vretenari, Лаутари-Lautari, Лингурари (Lingurarai), Маймунджии-(Maymundjii), Рудари-(Rudari), Урсари-Ursari. Ludarlar Ulah etnik aidiyetini benimsemektedirler ve bunlar Roman etnik kimliğini reddederler. Bunlar Ortodoks Hristiyandır ve Romen dilinin eski bir çeşidini konuşmaktadır (Pamporov, 2006: 59).

Yaptığımız saha çalışmalarında yukarıdaki tablodan farklı olarak Ustalar alt grubunun etnik aidiyetinin Türk olduğunu ve ana dillerinin Türkçe olduğunu belirtmekte yarar vardır. Aynı şekilde Dashane Romanları arasında yer alan Kopanarların ana dil olarak Romanesin Ulah diyalektini konuştukları görülmüştür. Ayrıca kaynak taramalarında Balçik ve Dobriç bölgesinde Tatar Romanları yaşamaktadır. Bu Romanların ana dili Tatarca olup şu alt gruplara ayrılmaktadırlar: (Къръми, Ногаи, Чорапчии, Роман Татари) Nogai, Kırımi, Çorapçiyi, Roman Tatari gibi. Bu gruplar etnik aidiyetlerini Tatar olarak tanımlamaktadır (Slavkova, 2004:18). Pamporovun, tablosunda bu grup gözden kaçmıştır.

Yukarıda tablo 1'deki etnonimlere göre Daskhane Roman grubu içerisinde olan alt grup etnonimlerinin Horahane grubunda da mevcut olduğu görülmektedir. Bu da bize bunların akraba olduğunu fakat din değiştirdiğini göstermektedir. Örneğin Burgudjii etnik alt grubunda hem Daskhanede hem Horahanede mevcuttur. Bazı alt grupların etnonimleri Türkiye'de de alt grup etnonimi olarak kullanılmaktadır; örneğin Bulgarcada Курбати (Kurbati) Türkçede Gurbeti gibi.

Bulgaristan'da yaşayan Romanların etnik grup dil ilişkilerini anlayabilmek için Roman grupların aile terminolojisine bakmak gerekir. Nitekim yeni doğan çocuk açısından öğrenmek, önemli birer psikolojik, sosyal ve dil bilimsel hadisedir. Çocuk, ebeveynleri arasında onların isimlerini öğrenerek ilk sosyalleşme deneyimlerini yaşar. Bu hadisenin psikolojik yönü ise çocuk için ayrı bir anlam ifade eder. Bir şeyden korktuğunda, mutlu olduğunda veya acıktığında anne ve babasına çevredeki diğer bireylerden daha çok güvenmesi gerektiğini bilir. Buna bağlı olarak da aile

terminolojisinin önemli kelimelerinden olan "anne" ve "baba" gibi kelimeler çocuğun ilk önce öğrendiği kelimelerdendir, anne ve babasının özel isimleri de ilk öğrendiği özel isimlerdir. Bu olaya dil, toplum ve etnik aidiyet bağlamından yaklaştığımız zaman çocuk aile terminolojisini öğrenmeye başlamasıyla birlikte sosyalleşmeye, yani anne ve babasının ait olduğu etnik gruba dahil olmaya başladığını söylemek mümkündür. Çocuk doğduğunda, ilk duygusal, sosyal ve dilsel bağı annesiyle kurar. Buna bağılı olarak da ilk önce annesinin konuştuğu dili öğrenir. Bu sebeple Roman gruplarda etnik aidiyetin tespiti için grupların akraba terminolojisine de bakılmalıdır. Değişik grupların aile terminolojisi aşağıdaki gibidir (Tablo: 2):

Alt Grup Adı	Akraba Adları							
	Anne	Baba	Babaanne	Dede	Erkek Kardeş	Kız Kardeş	Gelin	Damat
Erlides (Sofya) Dashane	daj	dad	mami	papus	phral	phen	bori	djamutro
Horahane (Petriç)	daj	dade/baba	Phuro mami/ Phuro kocaana	papus	phal	phen	bori	djamutro
Turces (Sandanski)	ana	baba	mami	papu	kardash	kızkardash	gelin	djamutro
Goli (Sliven) Dashane	daj/dij	dad	mami	papu	phral	phen	bori	djamutro
Kalaydciyi (Montana)	daj /dej	dad	phuraij daj/ mami	papu	phral	phen	bori	djamutro
Ludar (Yagodovo)	mama	tat/ parinte	baba	moshu	frati	sora	nora	dciniri

Tablo 2. Çeşitli Roman Alt Gruplarında Aile Terminolojisi (Pamporov, 2006:169-191) ve (Romlex Lexical Databese, http://romani.uni-graz.at/romlex/ 25.12.2018), (Romani Linguistics and Romani Language Projects, romani.humanities. manchester. ac.uk, 26.12.2018) çevimiçinden değrlenmiştir.

Yukarıdaki tabloda Erlides (Dashane), Goli (Dashane) Balkan Romanes lehçesini, Kalaycı Roman grubu ise Pamporov'a göre Ulah Roman lehçesini kullanmaktadır. Bunlar Roman etnik kimliğine sahipler. Akraba terminolojisi de bu gruplarda aynıdır. Horahane Romanları aynı şekilde Balkan lehçesini konuşmaktadır. Bu grubun aile terminolojisinde Türkçeden kopyalanan kelime sayısı Dashane'ye göre daha fazladır. Pamporov'a göre bunların da etnik aidiyeti Roman'dır. Turces Roman grupları da Türk etnik aidiyetini tercih etmektedirler, bunlarda Horahanelerden daha fazla akraba terminolojisiyle ilgili Türkçe kopya kelime mevcuttur. Yagodovo'da

yaşayan ve Ulah (Romen) etnik kimliğini tercih eden Ludar gruplarda Romence kopyalanmış kelimelerin varlığı dikkat çekmektedir (Tablo:2). *"frati"*, *"sora"*, *"nora"* kelimeleri Ulahça (Romence) kökenlidir. Pamporov bu grupların Ulah (Romen) etnik aidiyetine sahip olduklarını belirtmektedir.

Sonuç olarak ana diller Romanes olan çeşitli Roman grupları bir arada tutabilecek olan ortak payda sadece Romanes dilidir. Fakat ortak olmayan tarih bilinci, geçmişten beri süre gelen toplumsal hafızaları, farklı din anlayışları Romanes konuşan grupların aynı etnik kimlik altında birleşmesine engel olmaktadır. Kaynaklara göre Türk Romanlarının ana dili olarak Romanes konuşmaları etnik kimliklerini Türk olarak tanımlamalarına engel olmamaktadır. Türk kimliyle Roman kimliğinin birleştiği ortak payda ise inandıkları İslâmla dinidir.

2.7. Bireysel Anlamda Benimsenen Etnik Aidiyet Algısı

Barth'a göre etnik kimlik değişen ve değişmeyen desenlerden oluşur. X veya Y etnik grubuna mensup bireylerin farklılıkları onların değişimi zor olan ortak etnogrupsal desenleridir. Bu farklı desenler etnik gruplar arasındaki sınırları belirler. Birey kendi etnik grubunun ortak desenlerini öğrendikçe kendisinin ait olduğu X etnik grubu ve öteki etnik grup Y arasındaki sınırlar belirginleşir. Yani birey kendi etnik grubunu tanıdıkça kendisinden farklı olan ötekini de tanımaktadır. Etnik sınırları belirleyen etnik grup mensupları ve diğer grup mensuplarıdır. Birey davranış ve söz ile grup mensubiyetini belirtmekle birlikte benimsenen grup aidiyetini de belirtmiş olmaktadır. Bu bireyin kendini içsel olarak tanımlamasıdır. Dışsal tanımlama ise bireyin diğer etnik gruplar tarafından nasıl tanımlandığı ile ilgilidir (akt. Vahtin ve Golofko, 2004:34).

İlyana Tomova'ya göre yapılan anket çalışmalarında Romanların %47'si kendilerini Bulgar Romanı, %46'sı Türk Romanı, %5'i kendilerini Romen (Ulah) Romanı, %2'si kendilerini Kalderaş Romanı olarak tanımlamaktadır (1998:47). Bu tanımlama içsel bir tanımlamadır.

Pamporov'un (Tablo:1) sınıflandırması Marişiyakova tarafında da desteklenmektedir, Marişiyakova Romanların etnik aidiyet algılarını şu şekilde sınıflandırmaktadır (akt. Paşova, 2002: 268–269);

-Kendini bir alt etnokültürel gruba ait hisetme duygusu (Kopanar, Kalaycı, Burgucu vs.).

-Tüm Romanlara, Çingenelere ait olma duygusu.

-Algılanan ve benimsenen etnik aidiyet. (Türk, Bulgar, Ulah) gibi. Bulgaristan'daki Romanların büyük bir bölümü kendini bir etnokültürel gruba ait (Kopanar, Kalaycı, Burgucu vs.) hissetmektedir ve aynı şekilde benimsenen etnik aidiyet duygusu da son derece gelişmiştir (Türk, Bulgar, Ulah). Tüm Romanlara ait olma duygusu ise son derece zayıftır. Marişiyakova ve Popov'a göre Romaların alt grup bilincini belirleyen aşağıdaki etkenlerdir:

1- Etnik farklılık ve her grubun sahip olduğu grup bilinci,

2- Gruba ait olma, o grubun içerisinde doğmayla ilgilidir. Yani grup aidiyetinin temelinde kan bağı vardır,

3- Gruptaki endogaminin korunmasında katı kurallar vardır, grup dışı evlilikler kabul görmez, gruptaki endogami bu şekilde korunur,

4- Grup içerisinde ortak dil kullanımı,

5- Geçmişte ortak yaşam biçimi,

6- Ortak geçim şekli ve yardımlaşma,

7- Grup norm ve kurallarına sıkı sıkıya bağlılık,

8- Ortak hayat anlayışı ve dünya görüşü, ortak üzüntü ve sevinç kaynakları,

9- Ailenin geniş olması ve güçlü bir soy bilinci en büyük değer olarak kabul edilmektedir,

10- Sosyal ilişkilerin sadece etnik grubun dâhilinde kısıtlanması,

11- Yardımlaşma bilinci ve zorunluluğu,

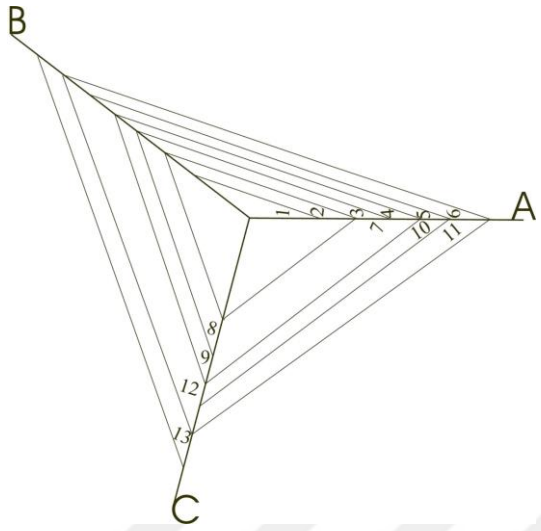
12- Atalardan miras olarak gelen gruba ait iç yönetim organları ve sözlü kurallar,

13- İçsel normlardan kaynaklanan izolasyonun korunması ve başka Roman grupların iç işlerine karışmama geleneği,

14- Grubun koyduğu yasaklara *"mahrime"* sıkı sıkıya uyma şeklindedir(akt. Paşova, 2002: 268–269).

Diğer gruplarla kurulan ilişkilerin yanı sıra, Romanların *"biz"* ve *"öteki"* kategorilerini oluşturma süreçlerinde akrabalığın da önemli bir işlevi vardır. Akrabalık onlar için sadece kandaşlık veya evlilik sebebiyle kurulan ilişkilerden ibaret değil, aynı zamanda kendilerini başkalarından ayıran simgesel bir göstergedir. Akrabalık, bir sosyal tasarım olarak etnik kimliği güçlendiren, grup içi sadakat ve dayanışmayı destekleyen sınırların devamlılığını garanti altına alan güçlü bir değerdir. Sosyal bir değer olarak akrabalık Romanların grup içi evlilikler yapmasını ve böylece etnik kimliğin devamını sağlayarak yeniden üretim mekanizmalarının oluşturulmasını temin etmektedir. Aynı zamanda bir simgesel değer olarak akrabalık bireylerin istenmeyen davranışlarda bulunarak kolektif grup kimliğini zayıflatmalarının önüne geçmede kullanılan önemli bir araçtır (Koptekin, 2013:125). Bu durumda Romanlarda aile etnik aidiyetin devamı için önemli bir bileşendir.

Pamporov Romanın zihninde *"biz"* veya *"ben'e"* göre *"ötekinin"* yerini anlatan bir sosyogram oluşturmuştur. Bu sosyogram benimesenen etnik aidiyetin şekillenmesini ve gelişimini göstermesi açısından önemlidir. Bu etnik aidiyet sosyogramında üç eksen vardır: *"A"* ekseni *"biz"*, Romaneste *"ame"* zamiriyle temsil edilir. *"B"* ekseni bilinen yakın öteki yani *"sen ve sizler"* Romaneste *"tume"* zamiriyle gösterilir, *"C"* ekseni yabancı *"o"* veya *"onlar"*, Romaneste *"ol"* zamiriyle bilinmeyen ve uzak ötekini göstermektedir. Sosyogram içten dışa doğru genişleyen sosyal ilişkileri, kimlik algısını, aynı zamanda, ben ve biz merkezli kimlikten öteki merkezli kimliğe doğru uzaklığı, ötekiliğin durumunu göstermektedir. Sosyogramın tepe noktasında *"ben"* vardır (2006:51) (Şekil:2).

Şekil 2. Roman Etnik Aidiyet Sosyogramı (Pamporov, 2006:52)

*"*1. *Bölgede; anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yer alır. Bu bölge birincil, benimsenen etnik kimliğin meydana geldiği yerdir"* (Pamporov 2006:52). Anne ve baba etnik aidiyetin ilk belirleyicileridir. Çocuk, dilini ve kültürünü birinci bölgede öğrenmeye başlar. Anne ve babası yani ailesi çocuğun en çok güven duyduğu, sığındığı yerdir. "*Romanlarda aile (anne ve baba) kültürel aidiyetin korunmasında önemli bir yer işgal eder"* (Pamporov 2006:52) .

"2. *Bölgede; dede, babaanne, amca ve yeğenler yer alır. Bunlar baba tarafından akrabalardır."* Roman gruplarda üç beş çekirdek ailenin aynı yerde oturmasıyla oluşturulan geniş aile tipine raslamak olağan bir durumdur. Geniş ailedeki sosyal ilişkiler ve ortam, çocuğun anne ve babası dışında sosyalleştiği ikinci önemli ortamdır. Burada anne ve babasından öğrenemediği grup içi normları öğrenir. İkinci bölge özellikle aile dışında çocuğun sosyalleştiği ikinci önemli yerdir. Burada baba tarafından kan bağı son derece önemlidir. "*Çocuk yetişkin olduktan sonra bile birinci ve ikinci bölgede bulunan çevreden etkilenmeye devam eder* (Pamporov 2006:52) *."*

"3. *Bölgede, evlilik yoluyla meydana gelen, aile akrabalarının bulunduğu bölgedir. Bu bölge üçüncü dereceden akrabalar ve onların akrabaları bulunur*(Pamporov 2006:52). Bu bölgeye gelin veya hanım tarafının akrabaları girmektedir. Çocuğun ilk kimlik oluşumunda 1. ve 2. bölgeye göre üçüncü bölgede bulunan bireyler daha az önem arz ederler. Bu bölge tepede bulunan *"ben"* kavramına etkinliği, ötekiliği ve uzaklığı 8. bölgeyle aynıdır, yani bunlar yakın ötekilerdir.

"4. Bölge; *Roman etnik kimliğinin farklılaşmaya başladığı ve etnik alt grup özelliği taşıdığı bölgedir. Bu bölgede kültürel ve dilsel farklılıklar görülmektedir* (Pamporov 2006:52)*."* Bulgaristan'da yaşayan ve Romanes dilinin farklı lehçelerini konuşan Roman gruplarının ayrıldığı bölgedir. Burada artık *"ben"* ve *"sen"* yerine *"biz"* ve *"siz"* kavramları önem arz etmektedir. *Bu bölgede Kalderaş, Horahane, Dashane, Ludar, Kalaycı şeklinde gruplar yer almaktadır.* Bu grupların dilleri her ne kadar farklı dillerden kopya kelimeler bulundursa da aslında aynı kökene sahip ve birçok ortak dilsel (gramer) yapı barındırmaktadır. "*4. bölge ben kavramına ve 9. bölgeyle aynı mesafededir"* (Pamporov 2006:52).

5. Bölgede, Romanlarda benimsenen etnik aidiyete *"ben'e"* göre *"o"* veya *"öteki"*, geçmişte ve hâlâ geçimini sağladığı mesleğe göre sınıflanmış gruplar yer alır. Bu durumdaki gruplar için sosyolojide alt grup terimi kullanılmaktadır. Bu bölgede mesleki aidiyet esas alınır; örneğin Курбати (Kurbati), Кътkаджии (Kıtkıdjii), Лахора (Lahora), Мехтерии (Mehterii), vb. gruplar burada yer alır. Meslek, diğer bölgelerdeki aidiyetten bireyi ayırmaktadır. Aynı şekilde coğrafi bölgenin etnik hafızaya kattığı ortak mirasda bu bölgedeki etnik kimliğin şekilendircisi olarak yer alır. 5. bölgedeki olay, dilsel bağlamda değerlendirildiğinde sadece ağız değil lehçe farklılıkları da önemlidir, ötekileştirme daha da artmaktadır.

*"*6. Bölgede, *ana dilleri Türkçe ve Bulgarca olan Roman gruplar yer alır. Bu bölgede bulunanlar gacolar tarafından Çingene olarak tanımlanmaktadır"* (Pamporov 2006:52) . Bu bölgede *ben* ve *"bizden" "sen"* ve *"siz'in"* ötekiliği sosyal mesafe olarak daha da artmaktadır. Kişi bu grupları çok dah az tanımaktadır.

7. Bölgede, eşit sosyal statülerdeki Bulgar ve Türk Roman gruplarının evliliklerinden ortaya çıkan yeni alt gruplar yer almaktadır. Bu gruplar *"biz"* ve *"siz"* arasında, orta bir konumda yer alırlar. Bunlar hem yakın hem uzak olarak kabul edilir (Pamporov 2006:52).

8. Bölge, yakın ötekilerinin bulunduğu bölgedir. Bu durumdaki birey için *"raklo"* veya *"rakli"* kelimesi kullanılır; evlilik çağına girmiş evlenmek maksadıyla seçilmiş Roman olmayan etnik gruba ait (Bulgar veya Türk) gencin durumunu ifade eder. Ötekileştirmede evlilikten sonra yabancı yani *"raklo"* 3. bölgede yer alır.

9. Bölge, Roman hafızasında *"siz"* ve *"onlar"* arasında bir yerde yer alan bir bölgedir ve burada "Das"lar (Bulgarlar), "Horahaye"ler (Türkler) "Jut"lar (Yahudiler)

bulunur. Bu bölge, bireyi çevreleyen dilsel ağ ile ilgilidir. Burada Roman, için ait olmadığı tamamen farklı dilsel ve kütürel ortam mevcuttur.

10. Bölge, Roman olmayanlarla veya mesleki anlamda daha alt seviyedeki gruplarla evliliklerden ve grup birleşmelerinden meydana gelen gruplar bu bölge yer alır. Bunlar melez gruplardır, Romanlar arasında bu gruplara *"Djore"* (Romaneste anlamı "katır") denmektedir.

11. Bölgeye başka büyük Roman gruplar konmaktadır. Bunlar Avrupa'da yaşayan Manuşlar, Sindhiler, Kalolar, Orta Asya'da Lom ve Domlardır.

12. Bölge, bir bütün olarak ötekilerin bulunduğu bölgedir. Romanlar için bu bölgede bulunanlar Roman olmayan fakat zararsız kabul edilen bireyler ve gruplardır. Bunlara Romanlar *"gaco"* demektedir.

13. Bölge, Romanlar üzerine yaptırım yetkisi olan kişileri temsil eder; örneğin polis, savcı vs. Bunlar için kullanılan kelime polis anlamında *"gomdur"* ve bazı gruplarda *"yag"* (ateş) kökünden türetilen *"yagalo"* (yangın) anlamında kelimelerdir. Bunları ifade ederken Romanlar gizli dil de kullanmaktadır.

Sonuç olarak Pamporov'un (Şekil:2) sosyogramından benimsenen etnik aidiyetin şekilenmesinde sırasıyla kan bağı, dil, kültür, diğer Roman gruplarla sosyal temas, Roman olmayan gruplarla sosyal temas, bireysel ve grupsal tehdit algısı önem arz etmektedir.

2.8. Roman Gruplarda Alt Grup Dönüşümü ve Etnik Aidiyet Değişimi

Bu bölümde "*Romanlarda kimlik oluşum süreci nasıl gerçekleşir ve nasıl değişir?"*sorusuna cevap aranmıştır.

Horowitz'e (1975) göre birçok etnik grup etnik aidiyet sınırlarını yavaş ve fark edilmeden değiştirmektedir. Bazı etnik gruplar ise bilerek ve hızlı bir şekilde grup sınırlarını değiştirmektedir. Etnik aidiyet genel olarak doğumla başlar fakat daha sonra bireysel ve grupsal olarak değişim gösterebilir. Gruplarda ve bireylerde dilsel ve dinsel değişimlerin görülmesi olağandır, buna bağlı olarak etnik sınırlar darlaşabilir

veya genişleyebilir. Bazı gruplar asimilasyona uğrayabilir ve eski etnik kimliklerini kaybedebilir. Bazıları ise bölünebilir veya çoğalabilir. Değişim tablo 3'te olduğu gibi gerçekleşmektedir (akt. Kyuchukov, 2010: 27), (Tablo:3).

Asimilasyon		Farklılaşma	
Birleşme	Karışma	Bölünme	Çoğalma
A+B→C İki veya daha fazla grup birleşmekte ve daha büyük bir grup oluşmaktadır.	A+B→A Gruplardan biri diğer grubun etnik kimliğini kabul etmektedir.	A→B+C Bir grup iki veya daha fazla farklı gruba bölünmektedir.	A→A+B (A+B→A+B+C) Bir veya iki grup kendi içlerinden başka gruplar üretmektedir.

Tablo 3. Etnik Grupların Birleşme, Karışma, Bölünme, Çoğalma Süreçleri (akt. Kyuchukov, 2010: 27)

Tablo 3 incelendiğinde Pamporov'un Bulgaristan'da yaşayan bazı Roman gruplar arasında A+B→C şeklinde birleşme meydana gelerek (örneğin evlilikler yoluyla) yeni bir etnik grup ve alt kimlik oluşturdukları görülmektedir. Bunlar *Мелали (Mellali), Бобове (Bobove) Мурпапи (Murtapi)* gruplarıdır. Bu durum birleşerek asimilasyona örnektir.

Balkan Romanes diyalektini konuşan bazı Roma alt grupların etnonim olarak hem Dashane hem Horahane Roman grupları arasında mevcut oldukları görülmektedir. Bu durum A→A+B ile aynıdır.(Bu duruma Бакърджии (Bakardjıyi), Бургуджии (Burgudjii) gruplarını örnek gösterebiliriz.) Tarihte bunların aynı grup oldukları daha sonra etnik kimlik açısından bir kısmının Hristiyan olarak yaşamını sürdürdüğü diğer kısmının ise İslâmlaiyet'i seçtiğini söylemek mümkündür. Burada grubun bölünerek çoğalmasından da söz etmek mümkündür. Ortak olarak kalan sedece dil, meslek ve grup adıdır.

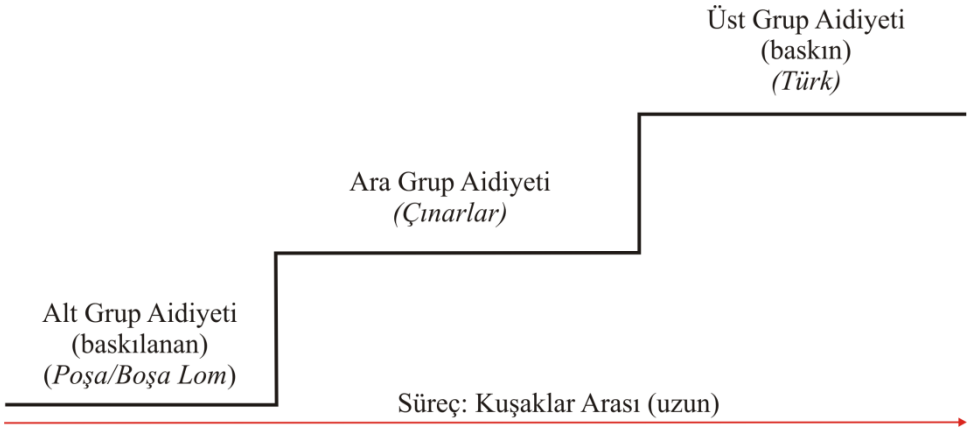
Ludarların mesleklere göre yedi alt gruptan oluştukları bilinmektedir. Bu durum bölünmeye iyi bir örnektir. Bu durum yukarıdaki tabloda A→B+C şeklinde gösterilmektedir: Ludar → Влахоря (Vlahorya) + Вретенари (Vretenari) +Лаутари (Lautari)+ Лингурари (Lingurarai) +Маймунджии (Maymundjii) + Рудари (Rudari) + Урсари (Ursari) şeklindedir.

Romanlardan bazı grupların diğer etnik grupların kimliğini kabul ettikleri bilinmektedir. Burada bir grubun diğer grupla birleşmesinden söz edilemez; sadece baskın grubun dil, kültür ve dini kabul edilerek etnik aidiyet değişmektedir.

Pamporov'un tablo 3'e göre Агупти (Agupti), Даале (Daale), Сархаци (Sarhattsi), Турчес (Turtçes) grupları bunlara örnek verilebilir. Bu gruplar Türk etnik aidiyetini tercih etmektedir.

Saha çalışmalarımızda bazı Roman gruplarda bireysel ve grupsal kimlik değişimleriyle ilgili bilgiler elde edilmiştir. Romanlarda kimlik değişimleri süreç olarak iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar, bireysel (kısa süreçli ve ara kimlik kullanılmadan), etnik grupsal (uzun süreçli ve ara kimlik geliştirilerek) şeklindedir. Tespit edilen kimlik değişim süreçleri modellenmiştir. İlk model Erzurum Poşalarında geçerli olduğu gibi Bulgaristan'da yaşayan Romanlarda da geçerlidir:

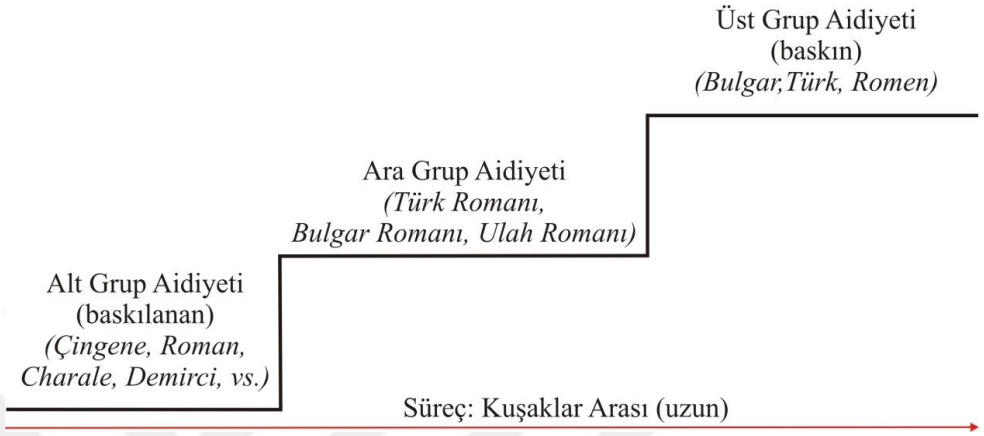
Erzurum'da Ilıca kasabasında yaşlılar tarafından Poşa olarak bilinen, geçmişte göçebe yaşam süren bir topluluk yaşamaktadır. Bu topluluk aynı aileden gelmekte ve aynı soyadını taşımaktadır. Günümüzde bir mahalle oluşturmuşlardır ki bu durum Roman toplulukları için de görülen geçerli bir durumdur. Aile geçmişte *"Çınarlar"* soyadını aldıklarından günümüzde mahallenin tümünün soyadları *"Çınarlardır"*. Ayrıca Ilaca'daki genç kuşaklar bu topluluğu *"Çınarlar"* olarak anmakta olup Türk olarak bilmektedir. Burada Çınarlar bir ara kimliktir ve alt kimlikten üst kimliğe geçiş için bir basamaktır, bu durumu şu şekilde modellemek mümkündür:

Şekil 3. Poşalarda Kimlik Değişim Süreci

Ilıca'daki Çınarların büyük bir kısmı ticaretle, meyve sebze satarak geçimlerini sağlamaktadır, çocuklarını okutmakta ve görüştüğüm çocuklar okullarını sevdiklerini belirtmişlerdir. Çinarlar'dan konuştuğum lise öğrencisi Ö… mahallenin hemen karşısında yer alan Raylı Sistemler Teknolojisi Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde

ikinci sınıf öğrencisiydi. Okulundan memnun olduğunu söylediğinde, dedesi işçilerin mahallenin önünden geçen demir yolunu tamire geldiklerini fakat torunun yanlarına gidip hiç yardım etmediğini ve bir şeyler öğrenmeye çalışmadığını ifade etmişti.

Şekil 4. Bulgaristan'da Yaşayan Bazı Roman Gruplarında Kimlik Değişim Süreçleri

Aynı şekilde Bulgaristan'da Roman gruplarda etnik aidiyet değişiminin farklı gerçekleştiği saha araştırmalarında tespit edilmiştir. Saha araştırmalarında yapılan tespitlere göre baskın (dominant) etnik grup aidiyetine geçiş ara grup aidiyetine geçiş olduktan sonra nesiller arası uzun bir zamanı kapsamaktadır ve yavaş gerçekleşmektedir. Ara grup aidiyeti alt grup aidiyetini gizlemek ve unutturmak için kullanılmaktadır. Süreç olarak sadece yaşlı nesilleri birinci basamağı bilmekte, aktarım olmadığında genç nesiller ikinci ve üçüncü basamaktaki süreci bilmemektedir (Şekil:4).

Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne dâhil olması ve Bulgar vatandaşlarının Avrupa Birliği ülkelerinde serbest dolaşım ve çalışma hakkını elde etmesi, bazı Romanların etnik aidiyet algılarında da değişime neden olmuştur. Bu, tüm grubu kapsamamakla birlikte bireysel anlamda gerçekleşmektedir.

Bulgaristan'da yaşayan Rudar Roman grupları etnik sınırlarını diğer Roman gruplardan farklı olarak benimsemişlerdir. Rudar etnik aidiyetini güçlendiren en önemli olgu yeni benimsenen Protestanlıktır. Rudarlar yaşadıkları ülkede, diğer sosyal gruplarla iletişim durumuna bağılı olarak kendilerini şu farklı etnik aidiyetler çerçevesinde tanımlamaktadır:

"Romen veya eski Romen: Bu etnik aidiyet tanımı Romanya'dan geldikleri ve Romen oldukları inancından kaynaklanmaktadır.

Ulah: Sahip oldukları ana dili ve Ulah kültürel farklılıkları kendilerini Ulah olarak tanımlamamalarının başlıca nedenlerindendir.

Çingene: Bazen kendilerini Romen Çingenesi olarak tanımlamaktadırlar. Bununla birlikte genellikle Bulgarlar tarafından Roman olarak tanımlanan topluluklardan farklı bir grup olduklarını ve onlarla ilişkili olmadıklarını da ifade etmektedir.

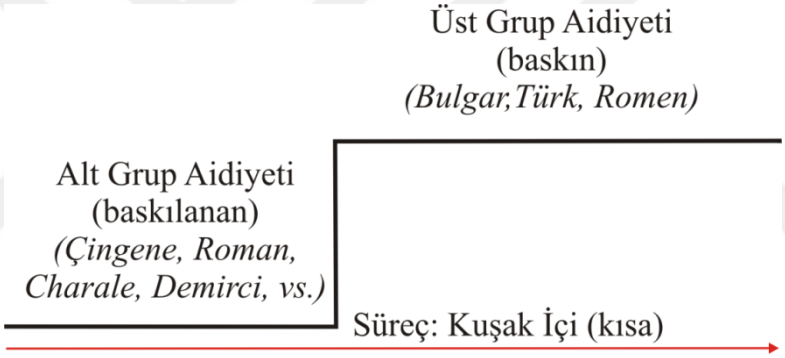
Bulgar: Bulgarlarla ortak kültürel değerlere sahip olduklarını ve aynı şekilde Bulgaristan vatandaşı olmalarından dolayı, özellikle yurt dışında kendilerini Bulgar olarak tanımlarlar.

İspanyol veya İtalyan: Son yıllarda özelikle yurt dışında çalışan Rudarlarda görünen bir durumdur. (Kendilerini İspanyol veya İtalyan olarak tanımlamalarının sebebi konuştukları ana dillerinde mevcut olan İtalyanca ve İspanyolca Latince yapılarından kaynaklanmaktadır)" (Slavkova, 2013:205).

Türk Romanlarında Türk aidiyetine geçiş veya Türk aidiyetinin beyanı sık görünen bir durumdur. Bu durumu özelikle Belçika, Almanya gibi Türklerin yoğun yaşadığı yerlerde Türklerin kurduğu iş yerlerinde çalışabilmek için kullanılmaktadır. Ana dilleri olan Türkçe Türk iş yerlerinde isihdam bulabilmek için en yaygın araçtır:

"Türkçe konuşan Romanlar Almanya için herhangi bir sorun teşkil etmiyor Hatta bu Romanlar Almanlar için Türklerden farksız şekilde algılanmaktadır. Tomova'ya göre Almanlar için Türkçe konuşan Roman gruplar "görünmez" olarak nitelenmektedir. Bunlar Türkler arasında yaşamakta, çocuklarını Alman ve Türklerle birlikte okula göndermektedirler. Ayrıca bunların çocukları neredeyse tamamı eğitim almış; işçi olarak Almanya'da çalışmaktadır. Antropolog Haralan Aleksandrof'a göre Bulgaristan'a kesin dönüş yapan ve görünmez olarak nitelenen Romanlar zaman içersinde Roman mahallesinden kopmaktadır. Almanlar için görünen olarak nitelen ve asıl sorun teşkil eden gruplar ana dili Türkçe olmayan gruplardır. Bunlar Bulgaristan'da geçim sıkıntısı çeken, tefecilere borçlanan ve borçlarını ödemek için

yurt dışına giden Almanya'daki Türk diasporasının sunduğu imkânlardan faydalanamayan grupların üyeleridir. Bunlar gasp, dilencilik, hırsızlık ile geçimlerini sürdürürler; Alman ve Almanya'daki Türk toplumunla bütünleşemezler" (akt.Tsekov, 2013). Bu durumda baskın olan etnik grubun baskılanan etnik grubu, kendinden ve kendinin bir parçası olarak görmesi etnik aidiyet değiştirmeyi kolaylaştırmaktadır. Ayrıca Bulgaristan'dan başka ülkeye göç etmiş Romanlar alt grup aidiyetinin unutturulmasına ihtiyaç duymazlar ve buna bağlı olarak bireysel bağlamda ara grup aidiyetine ihtiyaç duymazlar. Alt gruptan üst gruba doğrudan geçişin gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Almanya'da işçi olarak çalışan ve ana dilleri Türkçe olan Romanların kimlik değişimleri grup hâlinde olmayıp bireyseldir ve ara kimlik modeliyle gerçekleşmemektedir. Burada model aşağıdaki şekildedir (Şekil:5):

Şekil 5. Bazı Roman Gruplarında Bireysel Kimlik Değişim Süreci

Saha ziyaretlerimizde bireysel veya aile olarak gerçekleşen aidiyet değişimi ile ilgili vakalara rasladık. Tırgovişte'de konuştuğum bir Horahaye Romanı kadın *"Mahalleden Avrupa'ya giden var mı?"* şeklindeki soruma şu şekilde cevap verdi:

- Samo (Bulg.) (Sadece) kızım orada, Belgiyada (Bulg.) (Belçika). Kaç sene oldu orda, orda.(İç çekme üzüntü ifadeleri.)

-Yardım etmiyor mu size? (Benim sorum.)

-Aa ben konuşmem, necin be usta? (Kızgınlık, ses tonunda yükselme.) O beyaz, o mavi gözlü, o sarı saçlı, şimdi ne diycek âleme o benim anam dil, o beni ağretlik aldı, günahı kim kazaneri, ben onu doğurdum, ana rahminden beri taşıdım onu, emzirdim onu…, bide âleme diyecek o benim anam dil. O beni ağretlik aldı âlemden,

diyebilir mi bu lafları? O Allah'tan korkme mi be canım? Bizim Allahımız var ya. Amma Allah bak ne yaptı onu? Dört opertsiya Bulg. (ameliyat) şeyden pankreastan, büyük barsağından, büyük barsağından dört kere yarırler onu ölüm hakından kurtuldu, ben afedecem onu ama Allah efetmez onu. Neçin o çok şeyler konuşeri, (yardım) verse de olur vermese de…

Roman kadın, kızının Belçika'ya gitmekle Roman toplumundan koptuğunu ve kopuşun anne ve babasını red ederek gerçekleştiğini, ifade etmektedir. Kızı farklı saç rengi, göz rengi, ten rengi sebebiyle *"âretlik"* olduğunu Roman olmadığını ifade etmektedir. Anne, kızının başına gelen hastalıkların sebebini anneyi ve babayı reddetmesine bağlamaktadır. Örnekte kuşak içi bir kimlik değişiminden söz etmek mümkündür. Bu kimlik değişimi bir süreç olarak Roman kadının, kızı, torunları, tarafından bilinecek ve hatırlanacaktır.

Eş zamanlı kimlik değişiminin geçmişte de mevcut olduğunun Osman Kılıç'ın 1950 yılında anılarında görmek mümkündür. Kılıç Şumnu'da Aliş adlı *"esmer vatandaşın"* nasıl Türkleştiğini şu şekilde anlatmaktadır (2017:416):

"Aliş'in çarşıda manifatura dükkânı vardı her halde karaborsa işinden içeriye atılmıştı. Çarşıda ondan başka manifaturacı yoktu bu yüzden iyi iş yapıyordu.....Aliş benim boynuma sarılmasın mı bangır bangır ağlıyordu, hem ağlıyordu, hem de ağıt yakıyor gibi bir şeyler söylüyordu.... Aliş'in bir kızı vardı Türk okuluna geliyordu. Kızının nüfus cüzdanına milliyet hanesine Türk olduğunu yazdırabilmek için Mektep Encümenliğine ve Türk İslâmla Cemaatine müracaat etmişti, öyle de yazıldı. Yazıldı ki kızını Türk okuluna verebilsin. Bu yüzden kendisini zaten bizden sayıyordu, aramıza da karışmıştı, kendisini Türk hissediyordu."

Sonuç olarak, Romanlarda etnik aidiyet değişiminin meydana gelebilmesi için çift yönlü ve birbirine bağlı sosyal temasın gerçekleşmiş olması gerekmektedir, şöyle ki:

-Baskılanan ve baskın grubun aynı dini değerlere sahip olması ve bu değerlerin karşılıklı olarak paylaşılması gerekmektedir.

-Baskılanan grubun kimlik değiştirmeye istekli olması gerekmektedir. Bu durumun çekiciliği, avantajları olmalıdır.

-Baskılanan grub, baskın grubun dilini bilmek zorundadır ve bu iki grubun arasında kültürel ve dilsel temas mutlak surette olması gerekmektedir.

-En önemlisi de baskılayan grubun baskılanan grubun fertlerini kendi grubundan kabul etmesi ve ötekileştirmemesi gerekmektedir. Bu dört şart kimlik değişiminin meyada gelmesi için elzemdir.

3. BÖLÜMÜ

HİNDİSTAN'DAN BALKANLARA ROMANLARIN TARİHİ

3.1. Proto Romlar ve Romların Kökeniyle İlgili Kaynaklar

Tarih boyunca Romanlar göçebe yaşam süren topluluklar olarak bilinmişlerdir. Göçebe yaşam tarzları kendi mimarilerini, alfabelerini, yazılı edebî eserlerini oluşturmaya engel olmuştur. Romanların kendi atalarıyla ilgili yazılı belgeleri mevcut değildir. Romanların tarihi hakkında genellikle geçtikleri yerlerdeki diğer milletlerin yazılı tarihî kaynaklarını veya dil antropolojisi sayesinde Romanes dilindeki değişimleri inceleyerek bilgi sahibi olmaktayız. Proto Romanlarla ilgili çıkarımlar sunabilmemiz için Romanlarla ilgili yapılan gen araştırmalarına, Roman dil atropolojisiyle ilgili kaynaklara, Romanların sözlü olarak toplumsal hafızalarında kuşaktan kuşağa aktarılan mitlerine ve diğer ulusların yazmış olduğu tarih kaynaklarına bakmak gerekir. Tezin dil bilimiyle ilgili olması daha fazla Romanes dilinin değişimini inceleyen kaynaklarından istifade etmemizi gerekli kılmıştır.

3.2. Proto Romlar ve Romların Kökeniyle İlgili Kuramlar

Romanların kökeniyle ilgili Romistikte birçok hipotez ortaya atılmıştır, 15. yüzyılda Romanların küçük Mısır'dan geldikleri ve Hristiyan oldukları için Mısır'da eziyet gördükleri, inançları için öldürüldükleri, bu yüzden Mısır'ı terkettikleri düşünüldü. Bu yaygın görüş sayesinde Romanlar Papa V. Martin, İmparator Sigismund ve birçok soylunun himayelerini ve desteklerini kazandılar. Aldıkları himaye mektupları, yaşam tarzları, gösterişli dış görünüşleri, inandırıcı hikâyeleri, onların Mısır'dan gelen soylular oldukları düşüncesini güçlendirdi (Patkanov, 1886:2). Avrupalılardaki bu düşünce kendilerini Rom (iç etnonim) olarak isimlendiren Romanların Egyptian, Egypsian, Agyptian, Agypsian, Gypsy, Gitano, Evgit, Gitan, Koptî, Osmanlı'da Kıpti gibi dış etnonimlerle anılmalarına neden oldu. Kıptiler Nil

deltasında yaşayan Mısır'ın en eski kavimlerindendir. Erdem'in makalesinde Kıpti kelimesi Aiguptios, Aigiptioi, Aigyptos kelimelerinden türetilmiştir. Bu kelimenin başındaki *"ai"* ve sonundaki *"os"* harflerinin kalkması neticesinde ortaya çıkan *"gypt"* şekli, bütün Avrupa dillerinde kullanılan modern Egypt ve *"copt"* kelimelerinin kökünü teşkil etmiştir. Diğer bir görüşe göre kelime, eski Mısır' da bulunan *"Koptos"* şehrinden alınmış veya *"Jacobites"* kelimesinin bozulmuş şeklidir (Erdem, 1997:144).

Romanların kökenine dair Mısır ile ilgili ve Gypsy, Kıpti, Kop ve benzer kökten gelen kelimelerin etimolojilerini çalışan Yıldız üç görüş üzerinde durmaktadır. Birinci görüşe göre Nicolo Fraskobaldi'nin haberinden yola çıkarak 1384 yılında Yunanistan'ın Modon şehrinde "*Küçük Mısır"* denilen tepelerinde yaşayan Romanlar daha sonra buradan Avrupa'ya dağılarak bu isimle anılmış olabilirlerdi. İkinci görüş, Balkanlar'a ve Avrupa'ya Romanların Mısır üzerinden geçmiş oldukları şeklindedir, üçüncü olarak ise Yıldız, Walter W. Skeat'in etimoloji sözlüğünü kaynak göstermektedir, bu sözlükte sözcüğün Yunancadan Mısırlı anlamından kopyalandığını belirtilmektedir (Yıldız, 2007:73). Fakat Roman grupların Mısır'da yaşayan Kıptilerle aynı soydan olduğu doğru değildir. Örneğin Kıptilerin konuştuğu dil (Kıptice) Hami Sami dil ailesinin Hami kolundan olan bir dildir ve bu dil Romanesle aynı dil ailesinden değildir.

Uzun zaman Mısır kökenli zannedilen Romanların önce dil bilimsel daha sonra gen bilimsel kanıtlarla Hint kökenli oldukları saptanmıştır. Günümüz Roman araştırmacıları Romanların konuştuğu Romanes dilinin Hint-İran dil ailesinden, Sanskritçe kökenli bir dil olduğunu kabul etmektedir. Bunun ilk keşfi şu şekilde olmuştur: 1776 yılında Viyana'da *"Wiener Anzeigen"* gazetesi Macar öğrenci Istvan Valyi'nin notlarını yayınladı. Bu notlarda Istvan Valyi Leiden'de öğrenim görürken üç Hintli Brahmanla tanıştı, bu Brahmanlar Sanskritçe konuşmaktaydı. Genç öğrenci kullandıkları kelimelerin kasabasındaki Romanların kelimeleriyle benzeştiğini fark etti. Macar öğrenci 1000 kadar kelimeyi yazdı ve kasabası olan Komarno'ya (bu gün Komarom) döndüğünde bu kelimeleri buradaki Romanlara okudu, Romanlar kelimelerin yarısından fazlasının anlamını biliyordu. Bu makale dil uzmanı Moritz Gotlieb Grellma'nın dikkatini çekti ve 1783 yılında *"Die Zigeuner "* adlı kitabını

yayımladı. Bu kitapta Romanların Hint kökenli oldukları hipotezini ilk defa ortaya attı (Kolev ve Krumova, 2004:18).

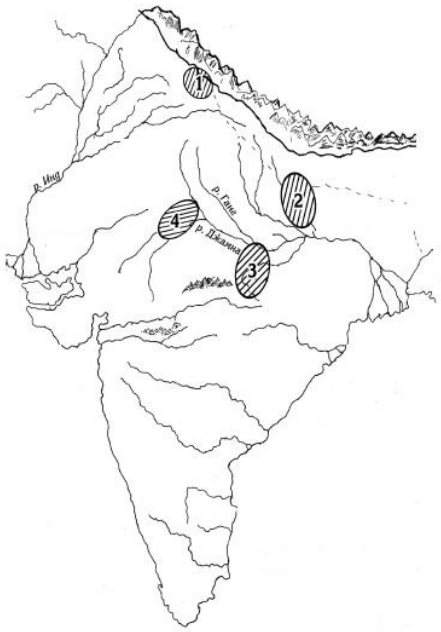
Günümüzde gen biliminin gelişmesiyle birlikte genetiksel kanıtlar ve dilsel kanıtlar Romanların Hint kökenli oldukları hipotezi şüpheye yer vermeyecek biçimde desteklenmektedir. *"Mutation History of the Roma / Gypsiyes"* adlı eserde Romanların kalıtsal hastalıkları çalışıldı, hastalık genlerinin aynı Hintlilerin hastalık genleriyle benzeştiği tespit edildi. Dolayısıyla Romanların Hintlilerle aynı genlere ve kökene sahip oldukları genetik sayesinde de ispatlandı (Gresham, vd., 2002: 1327)

Kalıtsal hastalıklarla ilgili genetik araştırmalar, Romanların Mısır kökenli oldukları veya sosyal dışlanma yoluyla oluşan bir Avrupa topluluğu oldukları, kuramı tamamen çürütülmüştür. Ayrıca genetik araştırmalar bazı kalıtsal hastalıkların sadece Romanların alt gruplarıyla sınırlı olması (örneğin Ulah alt grupları) bunların genetik kökeni aynı olduğu küçük gruplar halinde Hindistan'ı terk ettiklerini göstermektedir. Genetiksel veriler, Romanların bir Asya popülâsyonu olduğunu kanıtlamaktadır. Beyan edilen grup kimliği, ikamet edilen ülke, konuşulan ana dili ve farklı Romanes lehçelere bakılmaksızın bütün Romanların Hint kökenli oldukları, Romanların 20-24 jenerasyon önce yanı en geç 13. yüzyıldan önce Hindistan'ı terk ettiklerini söylemek mümkündür (Kalaydjieva vd., 2005:1056–1085).

Proto Romanlarla ilgili bilim çevrelerince en çok tartışılan konular; Romanların Hindistan'daki hangi topluluklarla akraba oldukları ve Hindistan'ı ne zaman, neden terk ettikleriyle ilgilidir. 1926 Yılında Romanes dilinin Avrupa Hind Dil ailesindeki yerini araştıran Turner Proto Roman dilinin Hindistan'ın orta kesimlerinde M.Ö. 6. yüzyılda ortaya çıktığını ve M.Ö. 4. yüzyıldan M.S. 6 yüzyıla kadar kuzey batı Hindistan'da yaygınlaştığını, Proto Romanes konuşan gruplar kuzey Pencab'a göç ettiklerini ve burada birkaç yüzyıl geçirdiklerinin belirtmektedir (1926:147).

Proton Romanların atalarıyla ilgili Seslavinska ve Smirnova şu görüşü ifade etmektedir; *"Romanların ataları Hindistan'daki Proto Romanes dilini konuşan, Dom ve Domba olarak adlandırılan topluluklardır."* Seslavinska ve Smirnova akraba adlarını karşılaştırarak yaptıkları çalışmada (Resim:2) Avrupa Romanesinin Kuithali diyalekti (Batı Himalay), Biharaların dili olan Tharu diyalekti (Çamparan, Bihar), Dravid dillerinden olan Mandla diyalekti (Mandla, Bihar), Godvanana Diyalekti

(Mandla, Bihar), Gurdjar diyalekti (Karauli, Doğu Radjistan) benzer akraba adlarını kullandıklarını tespit etmiştir (Smirnova, Seslavinsaka, 2014:208).

Resim 2. Smirnova ve Seslavinska'ya göre Proto Romanesin Hindistan'da Konuşulduğu Bölgeler

1. Bölge, Kuithali diylekti (Batı Himalay)
2. Bölge, Biharaların dili olan Tharu
3. Bölge, A) Dravid dillerinden olan Mandla diyalekti
   B) Godvanana diyalekti (Doğu Hindistan)
4. Bölge, Gurdjar diyalekti (Karauli, Doğu Radjistan) (Smirnova, Seslavinsaka, 2014:208) (Resim:2).

Druts ve Gessler'e göre, Proto Romanlar Domlarla aynı soydandır, Hindistan'da Domlar alt kast sisteminde hâla yaşayan ve demircilik, müzisyenlik, dansçılık yapan topluluklardır (1990:19). Başka bir görüşe göre ise Romanlar alt kastan birçok toplulukla akrabadır (Bessonov, Demeter, 2000:17). Domlarla ilgili ortaya çıkan diğer bir sorun da Dom'ların bir alt kast topluluğu mu yoksa önceden bir kavim veya kabile olduğu ikilemidir. Nitekim kast sistemi orta Hindistan'da yaşayan kabileler arasında yaygınlaştığı ve gelişim gösterdiği gibi kuzey Hindistan'da günümüzde (Pakistan) topraklarında yaşayan kabileler arasında yaygınlık kazanamamıştır. Pakistan toprakları geniş kabilelerin yaşadığı topraklar olmaya devam etmiştir. Kast sistemiyle ilgili yapılan etnografya ve toplum antropolojisi

araştırmalarında kast sisteminin bir meslek tabakalaşması değil bir sosyal sınıf tabakalaşması olup başlangıçta etnik temeli olduğu tespit edilmiştir (Smirnova, Seslavinsaka, 2014: 194).

Domlarla ilgili ilk Dom, Dum, Domba, Dhomba, Dombar, Dhombar, Dammar, Domki, Dumki aynı şekilde Odumbara, Kodumbara kelimeleri Hintçe birçok lehçede kullanılmaktadır. O+dumba+ra, Ko+dumba+ra *"o"* ve *"ko"* ön ek, *"ra"* ise son ek olarak Hint Avrupa söz dağarcığına Hintçeden geçen eklerdir. Domlarla ilgili kullanılan diğer bir kelimede Au+Dumba+ra'dır, bu yapı kelimenin Sanskritçe şeklidir (Smirnova, Seslavinsaka, 2014:215).

M.Ö.5.yüzyılda yaşamış olan Panini'nin Ashtadhyayi (Vedalar) adlı eserinde Udumbaralardan söz edilmektedir, Udumbaralar Pencapta Radjay kabilelerindendir. Bu kabilelerin kendi toprak ve yöneticileri vardır. Başka hiç bir hükümdara itaat etmezler. Mahabharata adlı eserde Udumbaraları Pencapta yaşayan Kshatriaslar'dan (asker olan üst kastan kabilelerden olduğu) bildirilmektedir (Smirnova, Seslavinska, 2013:117).

Domlarla Hintlilerin antropolojik açıdan farklı oldukları belirtilmektedir, Bemes'e göre Domların göz rengi belirgin şekilde cam mavisidir, bu özellik yerli Hint halkında görülmeyen bir durumdur, ayrıca Hintlilerde elmacık kemikleri belirgin iken bu Domlar için geçerli değildir. Drew'e göre Domlarla Hintliler farklı ırktır. Buddilof'a göre ise Hintliler belirgin çizgileri olan son derece çirkin bir ırktır Domlarda durum ise tam tersidir (Patkanov, 1886:22).

Seslavinska ve Smirnova'ya göre ise Romanlar melez bir ırktır: Dom + Ari = Proto Rom (HindAri)→ Rom/Dom/Lom şeklindedir (2013:117).

Sir Richard Burton (1898), D. Mac Ritchie (1886), M.J.Goeje (1903) Avrupa Romanlarının atalarıyla ilgili savundukları üçüncü bir kuram da Avrupalı Romanların Arap Zott veya Djat adıyla 7. yüzyılda (Shatt Al-Arab) aşağı Fırat ve Dicle kıyılarına yerleştirilen Hintlilerin torunları olduğudur (Fraser, 2005:274). Araplar 710 yılında Belucistan, 711-712 yılında Sind'i, yani kuzeye çıkarak Pencap'ın güneyini fethettiler (Mantran, 1981:110). Şüphesiz ki bu Arapların Hintli kavimlerle ilk temasları değildir, nitekim miladi 610 yılında nazil olmaya başlayan Kur'an-ı Kerim (633 yılında

tamamlanmıştır) bazı dilbilimcilere göre kesin şekilde üç adet Sanskritçeden ödünçlenen kelime mevcuttur, bunlar kâfur, zencefil ve misktir (Khalq, 1994:55).

Kâfur Prakriçe ”kappura’dan” evrilmiş ve Sanskritçe *”karpura”* şeklini almıştır, Arapçaya (كافور) şeklinde kopyalanmıştır. Zencefil Arapçaya (زنجبيل) şeklinde kopyalanmıştır ve misk Sanskritçe muska kelimelerinden (مسك) olarak kopyalanmıştır. Bu ödünçlemeler gösteriyor ki Araplar Kur’an nazil olmadan önce Hintli kavimlerle baharat ve ıtriyat ticareti yapmışlardır. Ayrıca İmam Buhari şu şekilde rivayet eder: Hz. Ayşe kölesine ölümünde sonra hür kalmasını vaat etmişti, Hz Ayşe hastalandı, yeğenleri Zottlardan (Jatt) bir hekime hastalığını sordu فسأل بنوأخيها طببا من الزطّ) (Buhari, 2015: 162), (Khalq, 1994:55). Hadisin devamında Zott tabip yeğenleri aracılığıyla Hz Ayşe’ye kendi kölesi tarafından büyü yapıldığını bildirdi. Bu hadisten yola çıkarak bazı Zott’ların hekimlik, büyücülük yaptığı ve 6. yüzyılda Arapların arasında yaşadığı analaşılmaktadır.

Djatt veya Zott kelimeleri Kuzey Hindistan’da ve Pakistan’da (Penjap, Rajasthan), bilinen ve sık kullanılan Hint-Ari Sanskritçe kökenli bir kelimedir, Mujmalu-t Tawarikh adlı eserde Arapların bütün Hintlileri Djatt olarak andıklarını bildirmektedir. Penjap diyalektinde Djatt kelimesi köylü anlamındadır. Djattların kökeniyle ilgili iki görüş mevcuttur, birinci görüşe göre Hint-Ari ırkından olduğu, ikinci görüşe göre Hint-İskit ırkından olduklarıdır. Woolner’e göre Djattlar Avrupa Romanlarının ataları değildir, bunun nedeni Djattlar sürüleriyle birlikte her zaman göçebe bir yaşama hevesli olan köylülerdi. Djattlar son derece çalışkan, hatta bataklıklarda bile tarım yapabilen topluluklardı, bununla birlikte iyi savaşçılardı. Bu durum Romanlar için geçerli değildi, tarımla uğraşmıyorlar iyi savaşçı değillerdi. Penjap bölgesinin dörte birini Zottlar oluşturur ve halen tarımla uğraşırlar (Woolner, 1914:127), ayrıca Avrupa Romanlarının dillerinde alıntı olarak Arapça kökenli kelime sayısı son derece azdır, kelime sayısı onu geçmez, bunlara kis (kese, cüzdan), bark (göğüs) kelimeleri örnek verilebilir, sonradan Türkçe aracılığıyla Avrupa Romanesine ödünçlenen kelimeler bu sayıya dâhil edilmemiştir. Bu da gösteriyor ki Avrupa Romanları Arap topraklarında fazla kalmamış ve Zottların Avrupa Romanlarının ataları olması son derece güçtür (Kenrick, 2006: 38–44).

Arap ve İran yazılı kaynaklarında Dom, Dum, Domba gibi halk adlarına

rastlanmamaktadır, Araplar ve Farslar bütün Hindistan göçmenlerini Djatt, Zott şeklinde anmışlardır. *"Djatt"* kelimesi orta çağda Kuzey batı Hindistan'da halk anlamında kullanılmaktaydı (Smirnova, Seslavinsaka, 2014:199).

Romanlar Dard kökenlidir, Romanların kökeniyle ilgi bu diğer bir kuramdır. Sesbilimsel açıdan Dard diyalektinin diğer Hint diyalektlerinden farklı olması ve Romanes diliyle benzer olması bu kuramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Romanes dili Dard ve Kafir Basgali dillerinde olduğu gibi *"tr", "dr",* seslerini muhafaza etmiştir, aynı şekilde *"st, sht"* seslerini de. Bu duruma şu şekilde örnekler vermek verilebilir, Eski Hind-Ari dilinde *"trini"*, Orta Hind-Ari dilinde *"tin"*, Romaneste *"üç"* anlamında *"trin"*; Eski Hind-Ari dilinde *"pattra"*, Orta Hind-Ari *"patta"*, fakat Romaneste yaprak anlamında *"patrin"*; Eski Hind-Ari dilinde *"draksa"*, Hintçede *"dakh"*, Romaneste ise *"drakh";* şeklinde üzüm anlamında kullanılır. Eski Hint-Ari dilinde görülen bu sessel arkaik özellikler bazı kuzeybatı dilleri (örneğin Sindhi) ve Dard dillerinde korunması Romanların Dard kökenli olduklarına dair tartışmalara neden olmuştur (Fraser, 2005:35).

Romanların Dardistan'da bir müddet kalmaları ve daha sonra Ermenistana göç etmeleri de mümkün olabilir (Dıachok ve Şapoval, 2002:12). Turner'e göre Romanes Dard ve Kuzeybatı dillerinin bazı sessel özelliklerini taşır. Turner bunların M.Ö.250 yıllarından önce Hindistan'nın orta kesimlerinden kuzey batı yönünde bir göç neticesinde oluşan dilsel eklemeler olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Romaneste *"jekh-bir, duj-iki, trin-üç, ştar-dört"* gibi rakamların Dard dilinden ödünçlendiğini belirtmiştir (Turner,1926:150). Glottokronoloji çalışmalarında Romanes ile Dard, kuzeybatı, kuzey ve merkez dillerinden olan Keşmiri, Multani, Sindhi, Pencabi, Kotgarhi, Batı Hindu Marwari ve Gucarati dillerinin söz dağarcıklarındaki bazı kelimeler istatistiksel olarak karşılaştırılmıştır. Romanes dilinin kelime dağarcığıyla Hindu, Multani, ve Kothgarhi dillerinin kelime dağarcığı %50 oranında ortak çıkmıştır. Bu üç dilin hemen ardından Pencabi, Marwari, Gucarati, gelirken Sindh lehçesi ortak kelimeler daha düşük bir oran çıkmıştır, en altta ise bir Dard dili olan Keşmiri %33 oranında hesaplanmıştır. Bu tespit Romanesin Dard dillerinden olduğu dolaysıyla Romanların Dard kabilelerinden olduğu kuramını büyük ölçüde çürütmektedir (Fraser, 2005:35).

Dördüncü bir kurama göre Çingeneler Hindistan'da Sindhi dilini konuşan

kabilelerin torunlarıdır. Almanya'da da yaşayan Sindhiler Arap ve Fars kaynaklarında da yer almışlardır, bu kaynaklara göre Sindhiler Zottlardan ayrı bir grup olup Hindistan'ın Sindh eyaletinden gelmektedirler. Dil olarak Sindhilerin dili Romanes dillinden farklıdır. Dillerine Sinthengi Chib denmekte Romanların alt grubu olup olmadığı kesin değildir (Kenrick, 2006:40).

3.3. Selçuklular, Gazneliler ve Proto Romanlar

Türkler biçok coğrafyada birçok devlet kurmuşlardır, şüphesiz ki Çingene göçlerinin bütün safhalarında Türklerle sosyal, kültürel ve dilsel temasın mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Başlangıçta İskitler (Akahunlar) daha sonra Gazneliler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, daha sonra Osmanlılar yönettiği coğrafyalarda birçok Çingene yaşamını sürdürmüştür.

Gazneliler; 963 yılında kurulan devlet başlangıçta seçimle işbaşına gelen idareciler tarafından yönetildi, daha sonra Sebüktegin'nin idareye ele almasıyla yönetim babadan oğula geçmeye başladı (Merçil, 1989:2). Devlet Gazne'de kuruldu. Gazneli devleti Buhara, Semerkant, Merv, Nişabur, Lahor daha sonra Hindistan seferleriyle Pencap, Delhi, şehirlerini içine alan bir coğrafyada hüküm sürdü (Resim: 3)

Resim 3. 963-1187 Gazneli devletininin Sınırları (http://tarihmektebi.blogspot.com /2012/07/gazneliler-devleti-hakkinda-bilgi.html 07.01.2018)

Gazneli devleti kurulan ilk Müslüman Türk devletidir. Devletin sınırları Sebüktegin'den sonra oğlu Mahmud zamanında da Hindistan içlerine doğru genişledi. Gazneliler sayesinde kuzeyden gelen Türk kitleleri Hindistan'ın fethine katkı sağlandı

ve bu kitleler Hindistan'da İslâmla dininin yayılmasına öncülük etti. Mahmud Gaznevi'nin yönetiminde Gazneliler 4,9 milyon kilometre kare bir alana yayıdı, bu günkü Afganistan, Tacikistan, İran ve Hindistan'ın bir kısmı Gazneli devletinin sınırları içerisinde yer aldı. Devleti yönetenler Türk olmasına rağmen devletin içerisindeki halkın büyük bir kısmı İrani dilleri konuşmaktaydı, Sünni Hanefi mezhebi resmi devlet diniydi. Devletin resmi dili Farsça olup, içersinde Beluciler, Farslar, Sindhiler, Peştunlar ve Hintliler yaşardı (Zaporozhets, 2002:103).

Jatlar'ın İndus nehrinin iki kenarında yaşayan iyi savaşan aynı zamanda iyi gemi yapan topluluklardı, 1027 yılında Sultan Mahmudun yapmış olduğu 17. Hindistan seferi Jatlara karşı yapılmıştır. Bu seferde ağır bir yenilgiye uğrayan Jatların varlıkları ganimet olarak ele geçirildi ve sağ kalan Jat savaşçılar ve aileleri esir edildi (Merçil, 1989:28). Jatlar tıpkı Çingeneler gibi sadece grup içi evlilik yapmalarıyla bilinirlerdi, bu diğer topluluklarla aralarına bir sınır koyduklarını göstermekteydi. Ayrıca Jatlarda görülen ve Hint modelinde mevcut olan katı bir saflık ve kirlilik ideolojisi Çingene gruplarında da görmek mümkündür (Fraser, 2005:45).

Köle askerler Romanların ataları olduğu bilim dünyasında sık dillendirilen bir görüştür de Goeje (1876) göre 1000'li yıllarda Abû-Naçr-İbn-Bakhtiyar'ın ordusunda Kirman ve İran'da Jat askeri birlikleri mevcut idi (Hancock, 2010:10). Jatların Rajputlar gibi askeri gelenekleri vardır, çiftçilik konusunda yetenekliydiler, aralarında yaşadıkları toplulukların dilini konuşurlardı. Hindu inanışlarına tabi olan Jatların var olduğu gibi İslâmlaiyeti din olarak benimseyen Jat topluluklar da vardı. Rajputlar çiftçilikle uğraşırlar fakat Jatların aksine Sanskritçe konuşurlardı (Hays, 2008:27). Koçanovski'ye göre Çingenelerin Kuzey Hindistan'dan ayrılan Rajputlardır, bu görüş Vijender Bhalla'nın yaptığı serolojik ve genetik çalışmaların sonuçlarıyla desteklenmektedir, nitekim yazar Çingenelerin Rajputlarla en yakın genetik konumlara sahip olduklarını belirtmektedir (Hancock, 2003: 91).

Crone'ye (2003) göre Gazneli ordusunun *"ghulâm"* köle veya mavali (paralı asker) olarak bilinen özel birlikleri vardı. Bunlar İslâmla ordusu içinde savaşan birliklerdi. Ghulâmlar yüksek askeri eğitim almış köle askerlerdi, bunların büyük bir kısmı Hind kökenliydi, bir kısmıda Horasanlıydı, ghulâmlar 6000 kişiden oluşan saray muhafızlarını oluşturduğu gibi 30 000 kişilik daimi orduyu da oluştururdu (Hancock, 2003:76). Selçuklularla yapılan savaşlarda bu Hindli kölelerin Selçuklular tarafından

esir edildikleri ve bunların Romanların ataları olduklarını söylemek mümkündür (Hancock, 2003:76).

Dilsel bağlamda Romanların Gazneliler döneminde esir edilmiş ve orduya alınmış köleler olduğunu bize gösteren en büyük delil Urducadır. Urduca askeri bir Lingua Frankadır (köprü dil), bu dil birçok Farsça, Hintçe diyalektten kelimeler içermektedir. Romanes aynı ortamda doğan bir dildir, nitekim Domariden ve Farsçadan üç kat fazla ortak kelime Urduca ve Romanes dilinde bulmak mümkündür (Hancock, 2003:76). Hancock makalesinde Shamsur Faruqi ve Grahame Bailey'den alıntı yaparak Urduca'nın Lahor'da 1028 yıllarımda doğduğunun öne sürmektedir. Farsçada ve Romanes dilinde ortak kullanılan kelimelerin % 50'si Urducada da mevcuttur (Hancock, 2010a:12). Bulgur'a (1999:385) göre ise:

"Dile Urdu(ca) isminin verilmesiyle ilgili farklı görüşler vardır: Urdu (Ordu) kelimesi, Türkçe veya Tatarca bir kelime olup bir devletin silahlı kuvvetlerinin tamamını (ordu) veya askerin konakladığı, barındığı yeri ifade etmektedir. Bu kelimenin eş anlamlısı, Urduca'da Leşker'dir. Nitekim Cengiz Han'ın halifelerinin ordugâhlarına "Urdu-yi Mutalla" (Altın Ordu) denilmekteydi. Babur'un fetihlerinden sonra askeri kamplar ve padişahın karargâhı için ordu kelimesi kullanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Urducanın sözlük anlamı, ordunun dili veya askerin dili olmaktadır. Bu dile farklı açılardan yaklaşılarak da Urdu(ca) denilmiştir. Bazılarına göre, ordunun dili birkaç dilden mürekkeptir. Ordunun içinde farklı bölgelerden, farklı dilleri konuşan askerler bulunur. Farklı dilleri konuşan askerlerin karışımıyla orduda müşterek veya karışık bir dil meydana geldi. İşte buna ordu dili dendi. Urduca da, farklı dillerin karışımıyla oluştuğundan bu karışık dile, yine bu karışım sebebiyle Orduca (Urduca) adı verilmiştir.

Dilsel kanıt olarak sunacağımız diğer bir kanıtta; Bulgaristan'da Müslüman Roman olan gruplar için ortak kullanılan etnik alt grup ismi Horasaneden evrilen Horahane etnonimidir (Slavkova, 2004:35). Horahane grubuna Müslüman olan ve Romanes ana dili konuşan (Türk Çingenesi olarak bilinen) *"Lahor"* adında alt grubunun da dâhil olmasıdır. Lahor Gazneliler döneminde devletinin sınırları dâhilinde önemli bir şehirdir. Lahor kelimesinin etimolojisi (Hind şivesi) Marthi diline dayanmaktadır ve anlamı *"demirci"* şeklindedir (akt. Şafak, 2018:159,161). Lahor şehri 1013-1014 yıllarında Gazneli Mahmud'un eline geçti ve Gazneli Mahmud

buradaki kaleyi tahkim ederek Tacik ve Türklerden oluşan bir garnizon kurdurdu (Rızvı, 2003:57-58).

Clarke (1878) göre *" Gazneliler 1025 yılında Somnauth'a bir sefer düzenledi bu seferde Jattları ağır bir yenilgiye uğradı ve Gazneli Mahmud birçok ganimetle gerisin geriye döndü. Jattları çok ağır bir şekilde cezalandırdı. Oradan kaçan Jattlar bu günkü Balkanlarda yaşayan Romanların torunlarıdır. Bunun en iyi delili Balkan Romanesinde Hindçe, Sanskritçe, ve İrani dillerden bakiye kalan askeri terimlerdir."* Bu terimlere aşağıdaki gibi örnek vermek mümkündür (Hancock, 2010a:13).

Türkçe Anlamı	Romaneste Kullanılan Kelime	Köken Bilgisi
ok	sulica	<Skt. sûla, Hin. sul
kırbaç	chukni	<Skt. chuknuti
tozluk	patava	<Skt. patta-.Hin. pa.
balta	tover	<Hin. tarvar
katliam	manushvari	<Skt. mānuāmārika
atış	karja	<Skt. karika
kılıç	xanrro	< Skt.khaaka-, Hin. Kha: ā
asker	lur /lurdo	<Skt. Lûati, Hin. lûnā
üzengi/ eyer	zen	<Far.زین
Savaş baltası/ nacak	nidcako	<Far. نجخ

Tablo 4. Günümüz Balkan Romanesinde Mevcut Olan ve İrani Dillerden ve Sanskritçeden Bakiye Kalan Bazı Askeri Terimler (Hancock, 2010a:13)

Balkanlardaki Müslüman Romanların İslâmla Gazneliler yönetimi altında diğer Hind toplulukları gibi tanışmaları, aynı şekilde dini inancı Müslüman olan Balkan Romanlarının da dillerinde mevcut olan Farsça ödünç yapılarında ilk defa bu devlet sınırları dâhilinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bunun nasıl olduğu ile ilgili iki ihtimalden söz edilebilir.

Birinci ihtimal; Gazneli sarayında meclis-i hasları şenlendiren, ziyafetleri

canlandıran, bunun karşılığında hediyeler alan Mıtrıb adı altında saray görevlileri vardı. Mıtrıblar sarayda Mıtrıban-ı Has ve Mıtrıban-ı Biruni olmak üzere iki kısma ayrılırdı. Gazne sarayında kadın Mıtrıplar de vardı. Bunlar hareme girebiliyor ve muhtemelen eğlencelere de eşlik ediyorlardı (Nuhoğlu,1995:221). Gerek Balkanlar'da gerek Anadolu'da Mıtrıb diye bilinen ve çalgıcılıkla uğraşan Çingene gruplar vardır. Pamporovun sınıflandırmasında Bulgaristan'da Mıtrıblar Romanların başka etnik gruplarla evliliklerinden ortaya çıkan melez bir grup şeklinde verilmektedir (akt. Şafak, 2018:160) fakat eserde bunun ne zaman gerçekleştiği konusunda bilgi mevcut değildir. Anadolu Mıtrıbları ise Van, Ardahan, Hakkari, Mardin ve Siirt civarında yaşamakta olup Sünni Müslüman olarak bilinirler (Özkan, 2000:31).

1040 yılında Selçukluların Dandanakan Savaşını kazanmaları Gazneli devleti için sonun başlangıcı oldu. Savaşta 370 Türk kölesi Gaznelilerin safından Selçuklu saflarına geçti. Selçuklular Gazneli ordusunun bütün hazinelerini, mallarını ele geçirdi, Selçuklu hükümdarı kendilerine katılan Gazneli gulâmları ihsanlara boğdu (Turan, 1969:65-66). Tarihi kaynaklar Büyük Selçukluların 1038-1041 yılları arasında Gaznelilerden birçok savaş esiri aldıkları ve bunları Anadolu'ya sürdüklerini belirtmektedir. Tsaggas (2006) Bağdad'a, Hatay'a (Antioch) , Kudüs'e Selçukluların muhtemelen Gaznelilerden, Horasan'da ele geçirilen birçok (Pentopotamia) Pendjaplı, Hintli birlikle girdiklerini ileri sürmektedir. Ayrıca Balkanlar'daki Kalderaş diyalektinde Türkler için hâla Seldcuko kelimesinin kullanımı da Romanların Selçukluları bildiklerini göstermektedir (Hancock, 2003:79).

Bazı Roman araştırmacılarına göre ikinci bir ihtimal daha vardır; orta çağda ordular hareket halinde topluluklardı. Gazneli ordusu kampında da silahtarlar, fil bakıcıları, çadır kurucular, at bakıcıları, müzisyenler, aşçılar, kadın ve çocuklar bulunurdu. Gaznelilerin Dandanakan Savaşında yenilmesi bu büyük topluluğun dağılması ve Merv'den, Horosan'a İpek yolunu takip ederek oradan da Ermeni topraklarına kaçtıkları, bu kaçan topluluklar bugünkü Romanların ataları olduğu görüşüdür (Hancock, 2003:79). Hancock Romanes dilindeki Ermenice ödünç kelimeleri bu göçle açıklamaya çalışmaktadır.

Fraser Ermenistan'dan neden göç ettikleri konusunda ancak tahmin yürütüle bilidğini ifade etmektedir: *"Ermeni topraklarında kargaşanın eksik olmadığını, Bizans İmparatorluğuna geçişin, Ermeni topraklarında Bizans Arap rekabeti neticesinde*

oluşan kargaşa sonucunda göçün parça parça gerçekleşmiş olabileceğini" ifade etmektedir. *"Bizans kısa bir süre için Ermeni topraklarına sahip olmuş, daha sonra Ermeniler Selçukluların eline geçen Ermeni topraklarından sadece Akdeniz kıyılarında Kilikya bölgesini elinde tutmayı başarmıştır. Lomavrende (Poşacada) birçok Ermenice ödünç kelime olmasına karşın Avrupa Romanesinde son derece az Ermenice ödünç kelime vardır* (Fraser, 2005:43–44). Burada dikkate alınması gereken Selçuklular ve Beylikler döneminde Anadolu'da Rumlarla birlikte Ermenilerin de yaşadığı gerçeğidir. Romanlar tarımla uğraşmayan, genellikle ürettikleri ürünleri diğer etnik gruplara satarak geçimlerini sağlayan topluluklardır. Bunun anlamı diğer etnik gruplarla temas var ise ekmekde vardır. Romanlarda bu temas sadece geçim (maddi çıkar) amaçlıdır, dolaysıyla gaconun (yabancı) dilini öğrenmek geçimi kolaylaştıracak bir durumdur. Ermenilerden ödünçlenen kelimeleri de bu açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Bu Balkan Romanları için Ermenistan'dan ziyade Anadolu topraklarında olmuştur. Ayrıca 1080'li yıllara gelindiğinde Anadolu topraklarında genişleyen Türk fetihleri esnasında, Antakya, Tarsus, Maraş gibi yörelerde Ermeni nüfusunun yoğunluk kazandığı anlaşılmaktadır (Gök, 2015:182). Romanlar bu tarihlerde Anadolu'da bulunması ve gerek Rumlarla gerek Ermenilerle iktisadi, kültürel, dilsel temas halinde olması muhtemeldir.

3.4. Romların Göçleri ve Göçlerin Nedenleriyle İlgili Kuramlar

Romistikte Proto Romanlar ile ilgili göç yolları, göç nedenleri ve göç tarihleri en çok tartışılan konulardır.

Proto Romanların göçüyle ilgili Romanların kendilerine ait herhangi bir tarihi vesikaya rastlamak mümkün değildir. Romanlar geçmişte yazıya, yazma geleneğine ve buna bağlı olarak yazılı tarihi vesikalara sahip değildir. Romanların göçüyle ilgili tarihi vesika sayılacak kaynaklar göç ettikleri güzergâhlardaki milletler tarafından kaleme alınmıştır. Hamza El- İsfahânî (961) Behrâm Gûr'ün (M.S 420-438) kendi tebaasını eğlendirmek için Hindistan'dan El-Zutt müzisyenlerini getirttiğini

anlatmaktadır. İran şairi Firdevsi (ölm M.S 1024) Şahname adlı eserinde İran kralı Behrâm Gûr'ün Hind hükümdarı Şingil'den tebası için 12000 civarında Luri göndermesini istemiştir (Özkan, 2000:12–13). Günümüzde de İran topraklarında Luriler yaşamaktadır. Luriler Hint Avrupa dil ailesinden olan kuzey batı İran dillerinden olan Beluchi dilini konuşmaktadırlar. Şah'ın 17. yüzyılda Hindistan'dan getirttiği çalgıcılar Luriler değildir. Firdevsi yaşam tarzlarından dolayı Lurileri Koli diye anılan diğer bir toplulukla karıştırmış olma ihtimali de vardır, karışıklık kitaptan kitaba geçmiştir (Kenrick, 2006: 100).

Sampson dilbilimsel kanıtlara dayanarak Çingenelerin İran topraklarına geldiklerinde tek bir dili konuşan tek bir soydan meydana geldiğini ileri sürmüştür. Turner ise başka dilbilimsel kanıtlara (morfolojik, fonolojik sözcükbilimsel farklılıklar) dayanarak birden fazla göçün gerçekleştiğini ve bu göçlerin zaman olarak farklı olduğunun belirtmiştir (Fraser, 2005, :32).

Çingenelerin Hindistan'ı terk ettikleri tarihlerle ilgili çeşitli görüşler mevcuttur;

İlk göç tarihi 5.ve 6. yüzyıllar arasında Akahunlar'ın (Eftalitlerin) Hindistan'a girmesi ve Gupta devletine son vermesiyle gerçekleştiği ileri sürülmektedir. Göçün nedenleri olarak tarım faaliyetlerinin bozulması ile ortaya çıkan açlık ve bulaşıcı hastalıklar gösterilmektedir. İkinci göç dalgasının 8. yüzyılda Arapların Sind'e girmesi neden olarak gösterilmektedir (Kolev ve Krumova, 2003:12).

Küçük gruplar halinde gerçekleşen göç ilk olarak 5.ve 7. yüzyıllar arasında gerçekleşmektedir. İkinci göç dalgası Müslüman Arapların Hindistan'ı fethi 7. ve 10. yüzyıllara denk gelmektedir. Üçüncü göç dalgası ise 10. ve 13. yüzyılda Gazneli Mahmud ve halefleri döneminde gerçekleşmiştir (Özkan, 2000:13).

Ian Hancock, Romanların atalarının birçok kasttan meydana gelen Rajput savaşçılar olduğunu, bunların Al Kasım tarafından yönetilen Arap orduları Sind'e 712 yılında girmesiyle birlikte dağıldıkları, esas Çingene göçünün Gazneli Mahmud'dun ordusuyla beraber Hindistan topraklarına girmesiyle gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu görüşüne Ian Hancock delil olarak bu dönemde orta cinsiyetten olan isimlerin kaybolmasını ve erkek cinsiyetteki gibi işlem görmekte olduğunu göstermektedir. Romanes dilinde de aynı şekilde orta cinsiyetli isimler mevcut değildir. Teorinin zayıf tarafı Romanların aynı yüzyılda Bizans topraklarında görülmüş olması ve Romaneste

Farsça kopya dilsel yapının çok fazla olmasıdır. Bu da Romanların uzun bir süre İran'da kaldıklarını göstermektedir (Hancock, 2010:88).

Halwachs (2000) göre Avrupa Roman lehçelerinde Arapçadan alıntılanan kelime sayısının fazla olmaması, Romanların İran topraklarını Araplar gelmeden önce terk ettiklerini kanıtlamaktadır. Daha sonra ise Bizans topraklarına geçtikleri düşünülmektedir. Göçlerin hepsi aynı anda gerçekleşmemiştir ve M.S. 5-10. yüzyılda arasında göçler devam etmektedir, en büyük göç 10. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir (akt. Hancock, 2010:59).

Arapçadan geçen pek çok sözcüğün Romaneste olmayışı Ermenice konuşulan topraklara yönelmeden önce Arap egemenliği altında Romanların uzun zaman yaşamadıklarının kanıtıdır. Muhtemelen 850 yıllarıda Ermenistan'a gitmek için Arap topraklarını terk etmişlerdir (Kenrick, 2006:44).

Birçok dilbilimcinin ortak görüşüne göre, Romanes dilinin ayrı bir dil olarak ortaya çıkması 6.ve 7. yüzyıllarda gerçekleşmiştir. 9. ve 10. yüzyıla geldiğinde Romanes dili içinde Farsça, Ermenice, Yunanca birçok dilsel yapı bulunmaktadır. Çingeneler Pakistan, Afganistan, İran, Hazar denizinin güney kesimlerinde göçebe bir yaşam sürmektedir. Çingeneleri bu bölgelerden göç ederek dilsel bağlamda da iki farklı gruba (Ben Çingeneleri ve Phen Çingeneleri) ayrılmışlardır. Bu farklılık iki ayrı yeni lehçe konuşmalarına neden olmuştur. Ben ve Phen sınıflandırılmasının nedeni kız kardeş için kullanılan *"ben"* ve *"phen"* kelimelerindeki sesbilimsel farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ben lehçesini konuşan gruplar yani Domlar (Karaçiler, Gurbetiler vs.) güneye, Phen diyalektini konuşan Lomlar (bugünkü Boşalar veya Poşalar,) kuzeye, yine Phen lehçesini konuşan gruplar yani Romanlar kuzeye göç etmişlerdir (Marushiakova ve Popov, 2001:12).

Çingene lehçelerini *"kız kardeş anlamındaki "* sözcüğüne dayanarak ilk sınıflandıran John Sampson'dur. Bu sözcük orta doğudaki Çingene gruplar arasında *"ben"*, Ermenistan ve Avrupa'da *"phen"* şeklinde telafuz edilmektedir.. Phen lehçelerin en önemli özelliği Hintçedeki titreşimli seslerin muhtemelen Ermeni diliyle ilişkinin etkisiyle titreşimsiz seslere dönüşmesidir. Ermenicede *"th"* ve "*ph*" gibi titreşimsiz sesler mevcuttur. Ermeni ve Avrupa Roman dillerinde görülen fakat İran Domari dilinde görülmeyen böyle bir değişikliğin varlığı bu değişimin Ermenicenin etkisiyle Ermenistan'da gerçekleşmesi kuvvetli bir çıkarımdır. Bu durum Arabistan'da

uzun bir süre kalan Zottların Ermenistan'a uğramadan Bizans ve Balkanlara geçtiği hipotezini çürütmektedir. Şayet böyle olsaydı Avrupa ve Balkanlarda *"ben"* lehçesini konuşan gruplara rastlamamız muhtemeldi; fakat Avrupa ve Balkanlarda kız kardeş için *"ben"* kelimesini kullanan grupların mevcudiyetine dair kanıtlar yoktur. Bu durumda Antiocheia (bugünkü Antakya, Hatay) Zottları halâ Ortadoğuda yaşamakta ve nihayetinde Ortadoğu'da hala kız kardeş için *"ben"* kelimesini kullanan Çingene gruplara rastlarız (Kenrick, 2006:45).

Üç gruba ayrılan Proto Romanlardan birinci grup (Domlar) güneye Filistin, Suriye oradan da Mısır ve tüm kuzey Afrika'ya yayılmışlardır. İkinci grup (Lomlar) kuzeye yönelmişler ve (Kafkaslara) bugünkü Gürcistana ve Ermenistan'a yerleşmişlerdir. Hipotez olarak bazı grupların Karadeniz'in kuzeyinden dolanarak Romanya ve Balkanlara, bir kısmının da orta ve batı Avrupa'ya yöneldikleri şeklindedir. Fakat bu konuda yeterince bilimsel kanıt mevcut değildir. Phen lehçesini konuşan üçüncü grubun ise (Romanlar) batıya Bizans imparatorluğunun topraklarına yani Anadolu'ya yöneldikleri, oradan Balkanlara ve Avrupa'ya geçtiklerini söylemek mümkündür (Marushiakova ve Popov, 2001:12–13). Bu durumda Romanların üç güzergâhtan Avrupa'ya ulaştıkları söylenebilir:

İlk güzergah; Afganistan, İran, Anadolu, Balkanlar ve Avrupa, ikinci güzergah; Afganistan, Ermenistan, bugünkü Rusya toprakları, Balkanlar ve Avrupa, üçüncü güzergah; Afganistan, İran, Suriye, Filistin kuzey Afrika ve İspanya üzerinden Avrupa'ya şeklinde olmuştur (Özkan, 2000:19).

Çingeneler genel olarak ön Asya topraklarından Bizans, Balkan ve Avrupa topraklarına değişik zamanlarda dört değişik sebepten dolayı göç etmiş olabilirler. Birinci neden Selçuklu, Arap, Moğol ve Tatar akımları ve sonu gelmeyen savaşlar. İkinci neden ki savaşlardan daha çok etkilidir, açlık ve kıtlık. Üçüncü neden, bulaşıcı hastalıkların yaygınlaşması. Dördüncü neden de Haclı Seferleri gösterilebilir. Macar Kralı II Andraş (1205-1235) Haclı seferinden dönerken beraberinde bir grup Çingene getirmektedir. Bu Çingeneler Macaristan'da ilk defa kaynaklara geçen Çingenelerdir. Tarihi belgelerde II Andraş'tan sonra tahta geçen IV. Bela (1235-1270) Kumanlar, Macarlardan oluşan orduda bir de *"Ginganorum"* muhtemelen Çingeneler anlamında askerlerden söz edilmektedir (Pamporov, 2006:20).

3.5. Domlar

Ben Çingeneleri olarak sınıflandırılan bu gruplardan Navarlar Filistin'de; Gurbetiler, kuzey Suriye ve İran'da; Karaciler Anadolu'da ve ön Kafkasya'da, Halebîler Mısır'da yaşamaktadır (Özkan, 2000:71). Ayrıca Bulgaristan ve Kıbrıs'ta da Gurbeti adı altında Çingene topluluklarına da rastlanmaktadır.

Domlar Türkiye'de yagın olarak Hatay, Kilis, Gaziantep, Urfa, Mardin, Diyarbakır, Batman, Van'da yaşamaktadır. Domlar tarihi kaynaklarda 11. yüzyılda Anadolu'ya geldikleri ve geleneksel meslekleri davul ve zurna çalgıcılığı, tüfek tamiri, dişçilik, demircilik, kalburculuk, kalaycılık, sepetçilik, çerçilik, bohçacılık, müzisyenliktir. Günümüzde ise bu topluluklar tarım işçiliği ve hurda toplayıcılığı yapmaktadır. Kendi dilleri olan Domariyi korumuşlardır, bu dili grup içersinde konuşmaktadırlar. İki veya üç dillidirler (Kırmanci, Türkçe, Domari) (Foggo ve Tarlan , 2016: 46-48)

Amerikalı pastör A. Pratt 1867 yılında A. Paspati'ye gönderdiği mektupta Antep, Maraş ve Fırat nehrinin kıyılarında gezen bazı Çingenelerin konuştuğu dilden kelimeler derlemiştir. Bu kelimeler Paspati'nin kitabında *"As"* olarak kodlanmıştır. A.Pratt gördüğü Çingeneler hakkında şunları yazmaktadır (Paspati, 1870);

"Onları bu bölgenin bütün kasabalarında görmek mümkündür, Müslümandırlar, buradakiler Sünnîdir, Kilis civarında yaşayanlar Alevidir, hepsi elek ustasıdır."

Yine 1810-1812 Sır W. Ouseley Tebriz'de Karaçilerden bir adamla tanıştığını bu adamın kendi ülkesindeki (İngiltere) Çingenelere benzediğini, farklı bir dil konuştuğunu, mensup olduğu aşiretin din konusunda tercihinin olmadığını, ayrıca bunların göçebe bir yaşamı tercih ederek çadırda yaşadıkları ve el falına baktıklarını söylemektedir (akt. Patkanov, 1886:102–103).

Domari dili bir Orta Hind-Ari dilidir, bu dilin arkaik özellikler taşıması dili konuşan Domarilerin Orta Hint-Ari'den Yeni Hint-Ari diline geçiş dönemine kadar Hindistan'ın terk ettiklerini göstermektedir. Dilin gelişim süreci Domari dilinin 10. yüzyıla kadar Hindistan kuzey batısında mevcut olduğunu göstermektedir. Türkçe kelimeler aynı şekilde Selçukluların etkisiyle 10. yüzyılda Domari diline girdiği kabul

edilmektedir. Arapçayla temas çok erken dönemlerde gerçekleşmiştir. Domaride bedevi Arapçasının dilsel yapılarını görmek mümkündür. Seetzen'nin bildirdiğine göre 19. yüzyılda Domari dilinde Osmanlı Türkçesinin etkisini görmek de mümkündür, örneğin Kudüs Domarileri çok sayıda Osmanlı Türkçesinden kopyalanan kelimeler kullanmaktadır. Bu da o dönemde Domarilerin yönetim dili olarak kullanılan Osmanlı Türkçesini bildiklerini, iki dilli olduklarını göstermektedir (Matras, 2007: 9–10).

Domaride dişil eril kelimeler mevcut olduğu gibi üçüncü (orta) cins kelimeler de mevcuttur. Bu Arapça, Farsça, Romanes ve Lomavrende görülen bir durum değildir. Üçüncü cinsten dilsel yapıların Arapça ve Farsçadan ödünçlenmediğine göre ve 10. yüzyılda yeni Hintçede mevcut olmadığına ve orta Hintçede görülen bir durum olduğu için Domarilerin 10. yüzyıldan önce Hindistan'ı terk ettikleri düşünülmektedir. Domari de isimlerin ikil (tensiye) şekli de mevcuttur, bu durum Orta Hint-Ari'de görülmeyen fakat Eski Hint-Ari dilinde görülen bir durumdur. Şayet bu Domari'nin arkaik bir özelliği ise o halde Domariler Hindistanı M.Ö 1500-M.Ö.600 arasında terk etiklerini söylemek mümkün olurdu. Fakat ikil kelimeler ve yapılar Arapça ve Farsçada da mevcuttur. Dolayısıyla bu yapıların hem anlamsal hem yapısal olarak Arapça ve Farsçadan kopyalanması da muhtemeldir (Hancock, 2010a:12).

Güneye göç eden Domari topluluklarında Ermeniceden ödünçlenen dilsel yapıların bulunmaması, Domari topluluklarının Ermenilerle ve Ermeniceyle temas etmedikleri, dolayısıyla Kilikya bölgesinde ve Ermeni topraklarına hiç uğramadıklarını göstermektedir (Çelik, 2003:27).

3.6. Lomlar (P/Boşalar)

Günümüzde Lomlar Ermenistan'da, Gürcistan'da, Yukarı Karabağ'da ve Türkiye'de yaşayan gruplardır. Ermenistan'dakiler Ermeni kilisesine tabi Hristiyan olup Türkiye'de yaşayan Lomlar (Poşalar) Müslüman'dır, Türkiye'de Çankırı, Kars, Artvin, Bayburt, Van, Tokat, Erzurum, Erzincan gibi illerde yaşadıkları tespit edilmişti (Çetin, 2014:86).

Sargisyan 1846 yılında Erzurum'daki Poşalarla ilgili şu tespitleri yapmaktadır;

Yerli halk onlara Çingene demektedir ki yerli halk bunların Mısır'dan geldiklerini düşünmektedir, bunlardan bir kısmı Hristiyan bir kısmı da Müslüman'dır. Poşaların yaşamları Çingenelerin yaşam tarzından farksızdır, aynen Çingeneler gibi göçebe bir yaşam tarzı sürdürmekte ve evleri yoktur. Kendilerine Poşa denmesinden rahatsız değiller. Hristiyan olanların Ermenilerden farkları yoktur, kiliseye giderler fakat iki millet birbirleriyle asla evlilik yapmamaktadır (akt. Patkanov, 1886: 78–80). Ayrıca Patkanov Ermenistan'daki Lomların ticaretle uğraştığını ve genellikle elek sattıklarını belirtmektedir. Lomların tıpkı Türk müzisyen Çingeneleri gibi müzikle de uğraştıklarını, fakat Hristiyanlığın etkisiyle İran ve Avrupa Çingeneleri gibi falcılıkla asla uğraşmadıklarını söylemektedir. Bununla birlikte Ermeni Gregoryen Hristiyan inancına tabi olduklarını, Ermenilerin dillerini ve adetlerini benimsediklerini nadir de olsa Ermenilerle evlilik yaptıklarını ifade etmektedir. Patkanov: *"Poşalar kendilerini Lom şeklinde tanımlamaktadır, kendi dilleri vardır fakat bu dili konuşmayı tercih etmezler daha çok Ermenice konuşurlar. Poşa dilinde neredeyse bütün kelimeler Ermeni dilinin dilsel şeklini almıştır ve kendi dillerinden sadece kelimelerin kökleri kalmıştır* (Patkanov, 1886:80)*."* şeklinde belirtmektedir.

Paspati, M. Hamlin'e. ve Protestan kilisesinden Pastör A. H. Michael'e Tokat Poşalarıyla ilgili mektubunda aşağıdaki bilgileri vermektedir;

"*Tokat'taki Çingene grupları halk Poşa olarak bilir, fakat bunlar kendilerinin Lom olarak tanımlarlar, kışın Tokat'ta yaşarlar, altı ay boyunca ise Tokat'ın köy ve dağlarında göçebe bir yaşam sürerler. Genellikle elek, sepet yapımı ve satışıyla geçimlerini sağlarlar, onlardan bir kısmı Müslüman'dır, Hristiyan olanlar ise Ermeni Gregoryen kilisesine tabidir, umursamazlıkları yüzünden onlardan din adamı çıkmamıştır. Fakat buna her hangi bir engel de yoktur, Papazları Ermenidir. Papazları kilisenin her hangi bir art niyetinin olmadığını ve onları Ermenilerden farklı görmediği konusunda Poşaları ikna etmiş durumdadır. Birçok Ermenice ve Türkçe kelime barındıran dillerinden nefret etmiyorlar, İran'dan geldiklerine inanıyorlar*" (Paspati, 1870:17).

Erzurum Ilıca Ferahlar mahallesine yaptığımız saha çalışmalarında buradaki Poşaların 1917 yılında Rusların Erzurum'dan çekilmesinden sonra *"aşağı memleketten"* (kendi ifadelerine göre kastedilen Artvin'den) Erzurum'a geldikleri ve

Ilıca'ya 40-45 yıl önce üç-dört çadır şeklinde göçebelikten yerleşik hayat geçtiklerini kendileri ve çevre halkı tarafından ifade edilmiştir. Ilıca'ya yerleşen bu üç-dört çadırlık Poşa grubu şu anda 15-16 aileye ulaşmış olup hepsi aynı soyadını taşımaktadır. Buradakiler kendilerini soyadlarıyla *"Çınarlar"* şeklinde tanıtmaktadır. Günümüzde Ilıca halkı eskiden Poşa/Boşa olarak andıkları bu grubu *"Çınarlar"* olarak anmaktadır. Mahallede yaptığımız saha çalışmalarında Çınarların son derece dindar, çalışkan ve misafirperver olduklarını, çocuklarının eğitimine önem verdikleri gözlemlenmiştir. 85 yaşında olan Ferahlar mahallesinde oturan N.Ç ağaçtan oyarak oyuncak kağanı, nazarlık yapmaktadır. Geçmişte nasıl geçindiklerini şöyle anlatmaktadır;

> *"Babamın babası Erzuruma gelmiş ondan önce de buralardaymışlar, Ruski Erzurum'u terkedince Artvin taraflarından buraya gelmişler. Biz baston, elek yapardık, babamda aynı şekilde baston yapardı, efendim! öküz arabası yapardı, mazı yapardı, adamın mazısı kırılmış, boyunduruğu kırılmış, maranı kırılmış hemen babama gelirdi. Eskiden arabanın tekerine maran derlerdi. Bu arabalara "gani" arabası derlerdi. At bakardık, körük kullanarak demircilik yaptık, bıçak yapardık, böyle geçinirdik."*

N. Ç anlattıklarından geçmişte bazı Poşa gruplarının Artvin'le Erzurum arasında göç ettikleri ve birçok zanaatla geçimlerini sağladıkları anlaşılmaktadır.

Lom (Poşa/Boşa) dilinde orta Farsçadan ödünçlenen dilsel yapılar mevcut değildir. Bu da Lomların Fars topraklarından 5. yüzyılda geçtiğine dair hipotezleri çürütmektedir, modern Farsça'nın ortaya çıkışı ise 10. yüzyılı bulmaktadır. Poşa dilinde modern Farsçadan ödünçlenen birçok yapı mevcuttur. Lomların 10. yüzyılda Farslarla temas halinde olduğunu bununla birlikte Poşa dilinde Yunancadan ödünç dilsel yapıların bulunmaması Lomların kesinlikle Bizans sınırları dâhilinde Rumlarla beraber yaşamadıklarını göstermektedir (Hancock, 2010:15).

3.7. Bizans'ta Romanlar

Bizans devleti, Büyük Roma devletinin ikiye bölünmesiyle kurulmuş bir devlettir. Başlangıçta devlet din, yönetim şekli, hukuku tamamen Büyük Roma'yla

aynıydı, daha sonra yerel hususiyetler kazanarak geliştirilmiş ve ayrı bir devlet şeklini almıştır. Bu devlet imparatorluk var olduğu müdetçe kendisi için Bizans tabirini kullanmamıştır. Onun resmi adı doğu Roma idi. Müslüman Araplar ve Türkler bu devlete sadece Rum demekteydi. Bizans adı İstanbul'un eski adlarından biridir ve batılılar onu bu adla anmışlardır. Bizans'ın Büyük Roma'dan ayrılışı 1. Teodosiyos zamanında sınırların kesin olarak çizilmesiyle 395 yılında gerçekleşmiştir. Bağımsız bir devlet haline gelmesinde İstanbul'un yönetim yeri olarak tercih edilmesi, sınırların kesin olarak çizilmesi ve nihayetinde Büyük Roma devletinin yıkılması önem arz etmektedir. Bizans'ın yönetim merkezi İstanbul birçok defa kuşatma altına alınmıştır ve 1453 yılında Osmanlılar tarafında fethedilene kadar sadece 1204 yılında Haçlılar kenti almayı başarmıştır (Selen, 1955: 64–65). 1272 yılında Bizans Latin hâkimiyetinden kurtulmuştur (Ostrogorsky, 2011:387).

Bizans'ın gücüne meydan okuyan sadece Latinler değildi, Kuzeyde Moğollar doğuda Araplar ve Türkler vardı. 9. yüzyılda Bizans'ta yaşayan halk genellikle Yunanlı ve diğer Hristiyanlardan oluşurdu. 1025 yılında II. Vasili döneminde daha önceki sınırlarından eser yoktu; fakat yine de sınırları batıda Tuna nehri doğuda ise Fırat nehrine dayanıyordu. Anadolu'nun zengin kalay ve bakır madenleri, tarihi ticaret yolları, geniş ve zengin tarım arazileri, hayvancılık için elverişli meraları, zengin ve müreffeh bir köylü sınıfı meydana getirdi, Ayrıca ülke sınırlarında kurulan önemli ticaret merkezleri ve burada çalışan yetenekli demir ve maden ustaları devleti ayakta tutan gücün Anadolu'dan kaynaklandığını göstermektedir (Nemeth, 1988:143). Bütün bu sebepler Anadolu'yu ve Bizans'ı Çingeneler için çekici kıldı.

De Goeje (1903) Romanların kast kökenli oldukları hipotezini ortaya atmaktadır. Yazara göre Zottlar ordunun kampında yardımcı hizmetlerde çalıştırılmaktadır. Diğer bir görüş de Zottların Sassani ordularında görev alan Sindli savaşçılar olduklarıdır. Daha sonra ise 7. yüzyılda Arap topraklarına göç ettikleri şeklindedir. De Goeje Arap tarihçi Taberi'nin yazdıklarını kanıt olarak sunarak 30 000 Zottun Suriye topraklarında bulunan ve Bizans'a komşu olan Ain Zarba şehrine yerleştirildiğini ve 855 yılında bu Zottların Bizanslılar tarafından esir alındığını yazmaktadır. Tarih ve esir alınan Zott sayısına bakılırsa Romanes dilindeki Yunanca alıntıların olması bu tarihi olayla açıklanabilir (Matras, 2004:17).

Bizans imparatorluğunun Asya'da yayılışı 7. yüzyılda oldu, 8-11. yüzyıları

arasında Bizans'ın sınırları doğuda Van Gölü ve Ermenistan sınırlarına dayandı. Bu dönemde birçok Çingene topluluğu Bizans sınırları içerisinde kaldı. Balkanlarda yaşayan Romanların dillerindeki Yunanca kopya kelimeler Romanların uzun süre Bizans topraklarında kaldıklarını göstermektedir (Kenrick, 2006:47).

Yunancanın sadece Romanes dilinin kelime dağarcığı üzerinde tesiri olmamıştır. Gramer sistemi üzerinde de tesir ettiği bir gerçektir. Yunancanın Bizans Yunancası ve orta çağ Yunancası şeklinde iki değişik zamanda Romanes söz varlığını etkilemiştir. Ayrıca Türkler Anadolu topraklarına gelmeden önce Anadolu'da konuşulan Yunan halk dilinin de Romanes üzerinde etkilerini görmek mümkündür (Bakker ve Monrad, 2011: 42).

Romanlarla ilgili Bizans dönemine ait kaynaklar son derece azdır. *"Athingani"* kelimesi Bizans'ta Romanlar için kullanılan özel bir addır. İstanbul'da yaşayan Romanlar ilk defa 1054 yılında İstanbul'da Bizans yazılı kaynaklarına girdiler. Onlar falcılık, sihirbazlık ve veterinerlik yaparlardı. Romanların İstanbul Boğazını ve Yunan adalarından dolanarak Avrupa'ya ve Balkanlara geçtikleri tahmin edilmektedir (Kenrick, 2007:36–37).

Paspatiye göre Romanlar İstanbul'a ve Trakya'ya Trabzon bölgesinden gelmişlerdir. Paspati bu görüşünde her ne kadar Trakya Romanes dilindeki bazı yapıların Trabzon Rumcasında benzer ve mevcut olduğunu düşünse de bununla ilgili veriler yeterince inandırıcı değildir (Soulis, 1961:144).

Teofan İzpovednik Hronografyasında (Хронография) İmparator 1. Nikifor Genig'in (802-811) Frigiya bölgesinde Amoriyum (Bugünkü Afyon) şehrinde yaşayan Athiganilerle dostluğundan söz etmektedir. Athiganilerin büyüyle uğraştıkları ve 803 yılında bir ayaklanmayı bastırmada imparatora yardımcı oldukları için İmparatorun ülkede serbest dolaşmalarına ve Trakya'da bulunan Filipopolis'e (Filibe) göç etmelerine izin verdiğini aktarmaktadır. Eginalı (Atinanın kuzeyinde bir ada) Aziz Atanaziya (10. Yüzyılların başı) yaşantısını anlattığı eserinde aç kalan Athiganilere erzak dağıtıldığını bildirmektedir. Atonlu Aziz Georgi'nin eserinde 1054 yılında Samariya'dan bir grup Athiganinin İstanbul'a geldiğini ve bunların şehirde boş boş gezdiğini, falcılık ve büyücülük yaptıklarını belirtmektedir. 12-13. yüzyılları arasında Bizans kaynaklarında Athiganilerle ilgili birçok yazılı kaynak mevcuttur, Bizans kaynaklarında bu topluluklar daha çok falcılıkları ve büyücülükleriyle dikkat

çekmektedir (Kolev ve Krumova, 2003:17), Avrupalı gezginlerden Fransisken rahibi Symeon Simeonis 1323 yılında Tuna kıyılarında Hintlilere benzeyen kölelere şahit olduğunu, aynı şekilde Ham'ın soyundan geldiklerini söyleyen, Girid'te siyah çadırlarda ve mağaralarda yaşayan 30 günden fazla bir yerde kalmayan ve sürekli göç eden topluluklar gördüğünü anlatmaktadır (Fraser, 2005:50).

Bizans'ta Athiganilerle ilgili diğer bir kaynakta kilise hukukçusu Theodore Balsamon'a (ölm. 1204) aittir, Trullo Konseyince çıkarılan LXI sayılı kanunda: *"Ayılarla veya herhangi bir başka hayvanla gösteri yapan, fal bakan ve halkı istismar eden, yıldızın düşük veya yüksek şeklinde insanları sınıflandıran kişilere uyan kilise mensuplarının altı sene aforoz edilmesini"* emreder (Soulis, 1961:146–147).

Bizans'ta ilk ikamet eden Çingeneler falcılık yapan dinsiz gruplardı, 9. yüzyılda kilisenin baskılarıyla bu gruplar Hristiyanlaşmıştır (Fraser, 2005:48). Teofan İzpovedik eserinde Çingenelerdeki Hristiyanlığın sadece istavroz çıkarmaktan ibaret olduğunu, geri kalan yaptıkları her şeyin dinsizlerinkiyle aynı olduğunu söylemektedir (Kolev ve Krumova, 2003:16).

Romanlar Bizans edebi metinlerinde de yerini almıştır. 14 yüzyılda yazıldığı tahmin edilen ve yazarı belirsiz olan *"Philosophy of a Drunkard"* (Bir Ayaşın Felsefesi) adlı yapıtta şaşkın bir ayyaş anlatılmaktadır. Her sabah mutsuz uyanmaktadır ve hiçbir şeyden memnun değildir. Kendisini bu halde olmasındaki bütün suçu diğer insanlar arasında bulunana ve şaşkın şaşkın yaptığı eleklere bakan bir Romanda bulmaktadır. Roman bu yapıtta şaşkın olarak nitelenmektedir. Eserde Romanlar için κατζιβελος (katzivelos) kelimesi kullanılmaktadır. Κατζιβελος (katzivelos) kelimesi günümüzde Yunancada da Çingeneler için kullanılan bir kelimedir (Soulis, 1961:150). Aynı şekilde kelimenin Yunancada Roman anlamına geldiğini Paspati de belirtmektedir (Paspati, 1870:19). 1350 tarihli V. John Paleologos'un yazısında Çingenelerden Egypto-Katsivelos şeklinde bahsedilmektedir (Marushiakova ve Popov, 2001:16).

Diğer eser *"A Jocular Tale Aboutthe Quandrupeds"* (Dört Ayaklılar Hakkında Gülünç Masallar) adını taşımaktadır. Bu eserde hayvanlar konuşturulmaktadır. Eserde Bizans halkının ayı oynatıcılığını eğlenceli bulduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir, ayrıca tavşanla tilki konuşturulmaktadır ve tavşan tilkiye *"sen bencil, yalancı bir Çingenesin"* şeklinde hitap etmektedir (Soulis, 1961:151).

Bizans kaynaklarında 14-15 yüzyılda Çingeneler için kullanılan *"Atsiganoi"* kelimesiyle birlikte *"Egupti"* kelimesi de kullanılmaktadır. Örneğin İstanbullu Patrik Grigorius 2. Kuprius (1283-1289) Atsiganoi ve Egupt gruplar için ayrı vergilendirme yapıldığını yazılarında belirtmektedir (Marushiakova ve Popov, 2001:16).

Roman araştırmacılar V. Popov ve E. Marishiakova'ya göre; Romanların Balkanlar göçü iki dalga şeklinde olmuştur; Birinci dalga, Athiganiler Balkanlara 9-11. yüzyıllar arasında İstanbul üzerinden, Bizans döneminde gerçekleşmiştir. Romanlar bu dönemde Bizans hakimiyeti altında olan Karadağ, Bulgaristan, Bosna Hersek, Sırbistan, Romanya, Moldova topraklarında göçebe yaşamışlardır. İkinci göç dalgası, 13-14 yüzyıllarıda gerçekleşmiştir. Bu dönmede Romanlar Küçük Mısırdan (kimi tarihçilere göre güney Yunanistan Pelopones bölgesi, kimi tarihçilere göre Antioch bu günkü Antalya, yine başka bir görüşe göre bu günkü İzmir bölgeleri) göç etmişlerdir. Bu sebepten kendilerine Egupt, Kopt, Kıpti, adı verilmiştir, şeklinde görüş belirtmişlerdir (2001: 16).

3.8. Osmanlı Devleti ve Romanlar

1299 yılında kurulan Osmanlı devleti 1923 Cumhuriyetin ilanına kadar tarih sahnesinde yerini korudu. Bu devlet 600 yıl kadar tarihte önemli gelişmelerin içerisinde yer aldı, Osmanlı topraklarında ve bu topraklar dâhilinde bulunan Balkanlar'da birçok etnik grup yaşadı, Balkan coğrafyasında kültürel, dilsel temas bu etnik gruplar arasında günümüzde olduğu gibi Osmannı döneminde de vardı. Osmanlı topraklarında yaşam süren Romanların önemli kısmı Balkanlarda yaşamakta idi, bu yüzden Balkanlar gerek Romanes dilinin gerek bugünkü Roman kültürünün oluşması ve Asya'da yaşayan diğer Çingene gruplardan farklılaşması açısından son derece önemli bir konuma sahiptir.

Osmanlı devletinde Romanlarla ilgili kaynakları üç grupta sınıflandırmak mümkündür: Osmanlı arşiv belgeleri, edebi değer taşıyan eserler, seyahatnameler ve gazeteler.

3.8.1. Osmanlı Döneminde Anadolu'da Çingene Grupları

Osmanlı döneminde Anadolu'da Çingeneler için Cemaat-i Karaçiyan, Puşiyan, Çingane, Kıbtiyan Taifesi, adları kullanılırdı. Örneğin bu dönemde Cemaat-i Karaçiyan Diyarbakır bölgesinde 148 haneden ve 12 mücerredden meydana geliyordu. 18. yüzyılda Konya'da Kıbti taifesinden bir grup bulunması, bu taifenin Çingene mahallesinde ikamet etmesi, Çingenelerin yerleşik hayatta geçtiklerini göstermesi açısından son derece önemlidir. Bursa'da geçimini elek ve kalbur satarak sağlayan konargöçer Poşa adında bir grup olduğunu bir fermana dayanarak söylemek mümkündür (Altınöz, 2005:77,79).

17 yüzyılın ilk yarısında Osmanlı topraklarını gezen İngiliz gezgin Henry Blount Çingeneler hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Çingenelerin lanetlenmiş bir toplum olduğuna inanmıyorum, onlar diğer insanlar gibidir, onlara Türk topraklarındaki bütün kasabalarda rastlamak mümkündür, bu Çingeneler bizim Çingenelerden farklıdır, bunlar Türklerin hırsızlara verdikleri cezalardan korkarlar ve bizdeki Çingeneler gibi hırsızlık yapmazlar. Bizdekiler gibi fal bakarlar ve gelecek hakkında bizdekiler gibi yalan söylerler. Süpürgecilik, kalaycılık, ayakkabıcılık, demircilik gibi aşağı meslekleri icra ederler, az ile yetinirler. Göçebe değiller ve küçük kolibalarda ve evlerde yaşarlar" (akt. Marushiakova ve Popov, 2001:46).

3.8.2. Osmanlı Döneminde Balkanlarda Romanlar

Edirne 1361, Sofya 1364, Eflak 1393, İstanbul 1451, Mora 1458-1460, Sırbistan 1459, Bosna 1463, Kırım 1475, Arnavutluk 1478, Moldova 1504, 1522

Rodos, 1541 Erdel, 1571'de Kıbrıs Osmanlı hakimiyeti altına girdi. Osmanlı devleti 16. yüzyılda Balkanların fethini tamamlamıştır.

Romanların Balkanlara ilk göçü Bizans döneminde yani 1400'ü yıllardan önce gerçekleşti. Balkanlarda birçok Osmanlı arşiv belgesinde, bazı Roman grupları gayrimüslim olarak anılmaktadır. Bu durum bunların Osmanlıdan önce Balkan topraklarına geldikleri varsayımını desteklemektedir. Romanların Balkanlara göçü Osmanlı döneminde de devam etti. Romanlar ilk olarak 14-15 yüzyılda Yörük ve Türkmen nüfusuyla birlikte, bu nüfusu takip ederek, ikinci olarak ordunun ihtiyaçlarını karşılayan meslek erbabı veya Osmanlı ordusunda görevli müsellemler (yardımcı kuvvetler) olarak bu göçte yer aldılar.

Romanlar Avrupa'ya doğudan, Asya'dan geldiler ve yavaş yavaş batıya dağıldılar. Avrupa ve Balkanlar'da tarihsel olarak görülmeleri şu şekilde meydana geldi; 1348 yılında Prizren (Sırbistan), 1362 yılında Dubrovnik (Hırvatistan), 1378 yılında Rila Manastırı (Bulgaristan), 1384 yılında Modon (Yunanistan), 1407 yılında Hildesheim (Almanya), 1419 Antwerp (Belçika), 1420 yılında Deventer (Holanda), 1422 yılında Bolonya (İtalya), 1425 yılında Zaragoza (İspanya), 1447 Zaragoza'da (İspanya) görüldüler (Kenrick, 2007: XX).

Bulgaristan topraklarında Osmanlı dönemine ait Romanlarla ilgili ilk arşiv belgesi 1430 yılına aittir, bu belge Niğbolu Sanacağındaki tımarlarla ile ilgilidir. Belgede 431 ocak kayıt altına alınmış olup Romanlar kayıt altına alınan sancaktaki nüfusun %3,5'ni oluşturmaktadır (Marushiakova ve Popov, 2001: 27).

Osmanlı arşivlerinde Romanlarla ilgili tespit edilen ikinci belge Fatih dönemine ait *"Rumeli Etrakinun Koyun Adedi"* kanunnamesi içerisinde yer alır. Bu Romanlarla ilgili tespit edilen ilk müstakil kanunnamedir. Çingenelerle ilgili ilk düzenlemeler Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) zamanında yapılmıştır (Altınöz, 2005:92,110). Kanunname, "*Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri"* adlı eserde günümüz Türk alfabesine çevrilmiştir, Kanunnamede Çingenelerle ilgili şu hükümler vardır (Akgündüz, 1990 :383) ve (Çelik, 2003:97) :

"...Her Çingeneden kırk ikişer akçe haraç alalar, ziyade bir akçe almayalar ve üşendirmeyeler.

Ve hisar mesalihi için yahud demürcilük için konulmuş Çingenelerden ki, elinde hükmüm yahud beglerbeği mektubu ola, harac almaya. Ve hiç kimesne demürciyim ve kalburdciyim deyü Çingeneler arasına girub haracına mani olmaya, yoksa itabıma müstahak olur, bilmiş ola.

Ve mezkur Çingenelerün haracları cem etmelü olıcak, her yerün kadısı bunlara yarar bir eminadam koşa ki, bunlar ile yüriyüb Çingenelerünün haraclarun aldukdan sonra bunun eline hüccet vereler ki, sonra Çingenelerün nizaları olursa ellerinde temessük ola.

Ve bunlann tarihi için dene kadar Çingeneler olursa, haraçlarına lubadlarını defterden çıkaralar.

Ve dahi bir Çingene cemaatinden bir kaç Çingene bulunmassa, protogeroslarına ve kalan cemaatine buldurub haraçların bi-kusur alalar.

Ve Müslüman olan Çingene kâfir arasında oturmaya, Müslümanlara karışa ve illa bile oturub Müslimlere karışmayacak olursa, dutub haraclarını ala..."

Kanunnamede Romanlardan belirli miktarda, 42 akçe, haraç alındığını, fazlasının yasaklandığı bildirilmektedir. Bazı Çingenelerin (demirci olarak ve kale işlerinde görevlendirilen) padişahın kendisinden veya bağlı bulundukları beyin beratı olmak şartıyla vergiden muaf tutulması buyurulmaktadır. Ayrıca bazı Çingenelerin göçebe oldukları vergilerinin alınması için bölgenin kadısı tarafından bir kişinin görevlendirilmesi, şayet vergisi tahsil edilecek Çingeneler yerlerinde bulunamazlar ise kalan Çingene cemaati veya ileri geleni tarafından bulunup verginin tahsil edilmesi talep edilmektedir. Belgeden Osmanlı sarayının Müslüman Çingenelerin Hristiyan Çingenelerle karışmalarına, beraber yaşamalarına karşı çıkmaktadır, şayet böyle bir durum söz konusu olursa Hristiyan Çingeneler gibi Müslüman Çingenelerden de haraç alınması talep edilmektedir.

Diğer bir kanunname Kanuni Sultan Süleyman devrine ait, 1495 tarihli Kanunamey-i Kıptiyan-ı Vilayet-i Rumeli'dir. Bu kanunnamede İstanbul, Edirne ve Rumeli'nin muhtelif yerlerinde Çingenelerden alınacak vergiler düzenlenmektedir. Müslüman Çingenelerden hane başı 23 akçe resim, Müslüman olmayan Çingenelerden yirmi beşer akçe ispençe alınırdı ve dullardan altı akçe resim alınması istenirdi. Kayıtlı

oldukları kendi kadılıklarını terk eden Çingeneler gittikleri diğer adli bölgelerden kendi adli bölgelerine iade edilmeleri veya katuna başları (çeribaşıları) cezalandırılmaları ve vergi zamanı geldiğinde olağan vergilere ilaveten ek vergilerin alınması talep edilmekteydi. Vakıflarda, has ve tımarlarda kayıtlı olan, serbest dolaşan Çingenelerin işledikleri her türlü suçun para cezalarını toplama yetkisi Çingene sancak beyine aitti. Şayet Müslüman Çingeneler göç eden kâfir Çingenelerle karışırlarsa cezalandırılırdı ve onlar gibi vergi ödemek zorundaydı. Hisarlarda müsellem olarak hizmet sunan ve ellerinde Osmanlı Devletinden verilen izin belgesi bulunan Çingeneler sadece harac-ı padişah öderlerdi, divaniye ve ispençe gibi vergiler ödemezlerdi (Sezgin, 2015:3).

Osmanlı devletinde Çingene sancağı sadece Çingenelerin çoğunlukta oldukları Rumeli'de teşkil edilmiş olup bu sancağın bir benzeri Anadolu'da mevcut değildir. Çingene sancağı bir coğrafi veya sosyal oluşumdan ziyade etnik ve dinsel farklılıkları esas alan idari düzenlemeler üzerine kurulmuştu (Dingeç, 2009: 35).

Osmanlı devleti Çingeneleri ayrı bir sancak olarak teşkilatlandırmıştır. Çingene sancağı olarak bilinen bu sancağın diğer bir adı da Kıptiyan-ı Vilayet-i Rumeli'dir. Merkezi Kırkilise (Kırklareli) olup, Esk-i Hisar-ı Zagra, Hayrabolu, Malkara, Döğenci-Eli, İncügez, Gümülcine, Yanbolu, Pınarhisar, Pravadi, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Keşan, Çorlu kazalarındaki Çingeneleri içine alırdı (Sezgin, 2015:XXII), (Altınöz, 2005:100), (Gökbilgin, 1988 :423).

1530 yılına ait 370 numaralı tahrir defterinde Çingene sancağında yer alan kazalar şu şekilde verilmiştir: Der kaza-i daru'l Fethi Kostantiniye, der kaza-i Silivri, der kaza-i Pınarhisarı, der kaza-i Kırkkilise, der kaza-i Çirmen, der kaza-i Akçakızanlık, der kaza-i Hasköy, der kaza-i Yenice-i Zağra, der kaza-i Edirne, der kaza-i Filibe, der kaza-i Tatarpazarı, der kaza-i Eskihisar-ı Zağra, der kaza-i Dimetoka, der kaza-i Keşan, der kaza-i Gümülcine, der kaza-i Yenice-i Karasu, der kaza-i Drama, der kaza-i Siroz, der kaza-i Üsküp, der kaza-i Kalkandelen,der kaza-i Köprülü, der kaza-i Yenice-i Vardar, der kaza-i Selanik, der kaza-i Kara-ferye, derkaza-i Serfice, der kaza-i Kırçova, der kaza-i Pirlepe, der kaza-i Manastır, der kaza-i Kestorya, der kaza-i Horpeşte, der kaza-i Bihlişte, der kaza-i Görice, der kaza-i Florina, der kaza-i Sofya, der kaza-i Şehirköy, der kaza-i Berkofça, der kaza-i Yanbolu, der kaza-i Prevadi, der kaza-iIlıca-i Köstendil, der kaza-i Ustrumca, der kaza-i İştip, der kaza-i

Kratova, der kaza-i İvrinya, der kaza-i Melnik, der kaza-i Ağrıboz, der kaza-i İzdin, der kaza-i Livadiye, der kaza-i İstefa, der kaza-i Atina, der kaza-i Tırhala, der kaza-i Alasonya, der kaza-i Yenişehir, der kaza-i Fenar, der kaza-i Çatalcı, der kaza-i İnebahtı, der kaza-i Vulçıtrın, der kaza-i Novaberi, der kaza-i İskenderiye, der kaza-i İpek, der kaza-i Alacahisar, der kaza-i Zaptana, der kaza-i Avlonya, der kaza-i Delvine, der kaza-i Belgrad (Dingeç, 2009:36).

Barkan'a (1943) göre Rumeli eyaletinde 1520-1535 yılları arasında 1 031 799 ocak vardı, bunlardan 194 958'i Müslüman, 832 707'i Hristiyan'dır. Yahudiler 4 134 olup, 14 997 hane Çingene vardı bunlardan 4 203 hanesi Müslüman, 10 294 gayrimüslimdi. Çingenelerin çoğunluğunun gayrimüslimlerden oluştuğu görülmektedir. Rumeli'de bulunan Çingene sancağını yöneten Çingene sancak beyi Çingene değildi, Çingenelerin vergilerinin toplanmasından sorumluydu (akt. Dingeç, 2009:36).

Çingeneler kötü muameleden ve vergiyle ilgili istismarlardan Osmanlı devletine şikâyette bulunmuşlar ve bu şikâyetleri dikkate alınarak gerekli tedbirler alınmıştır. Bununla ilgili Gelibolu ve Malkara kadılarına Çingene taifesinin ispençelerini toplamaya memur olan Koçi Çavuşun adamı Ali'nin Çingenelere kötü muamelesinden dolayı tutuklanması talep edilmektedir (Sezgin, 2015:5).

Osmanlı'da Çingenelere değer verilip hakları korunurken Eflak'ta köle olarak alınıp satıldıkları ve bunun da 1560 yılına ait Mühime defterindeki kayıtlara göre yasaklandığı görülmektedir (Sezgin, 2015:5).

16. yüzyılda Çingeneler müsellemler teşkilatına sokuldular ve bunlardan Çingene müsellemler sancağı oluşturuldu, merkezi Kırkkilisedir. Çingene müsellemler sancağı ile ilgili ilk kayıtlar Kanuni Sultan Süleymen dönemine aittir. Müsellemler Orhan Gazi zamanında askeri amaçlı kurulan bir teşkilattır. Müsellemler tasarrufunda bulundukları çiftlikler karşılığında ordunun geri hizmetinde bulunmuşlar ve Osmanlı topraklarında imar, maden çıkarma ve işleme, tersanecilik, inşaat ve nakliye vazifelerini yapmışlardır. Rumeli'de Çirmen, Kızılca ve Vize Müsellemlerinin yanında birde Çingene müsellemleri sancağa oluşturulmuştu (Altınöz, 2005:107-108). Çingenelerin maden işlemede ve el sanatlarında yetenekli oluşları müsellim teşkilatına dahil olmalarına neden oldu. Bununla birlikte bu teşkilatta görev alan Çingenelerin önceden geçim nedeniyle göçebe bir hayat yaşamaktaydı. Müsellem teşkilatına

katılmaları ve askeri bir sınıfa dahil olmaları beraberinde yerleşik hayata geçmelerine neden oldu (Dingeç, 2009:74).

Osmanlı devleti Çingeneleri sık sık sefere çağırmıştır, örneğin 1566 tarihinde 5. Numaralı Mühimme Defterinde:

Kırkkilise Beyine hüküm ki, Hâliyâ Çingene müsellemleri sefer-i hümâyûnuma bile gelmek emr edip buyurdum ki çeribaşıları vâsıl oldukta te'hîr etmeyip ihrâc edip bile sefere getiresin (akt. Sezgin, 2015:11). Şeklinde Kırkkilise beyine ve Çeribaşına Çingenelerin sefere katılmaları emredilmektedir.

Çingenelerden hastalık sebebiyle vergisini ödeyemeyenler af edilmiş ve bunlardan vergi alınmamıştır. Örneğin 1731 tarihinde Rus seferine katılan ve mehter takımında görevli olan Kıpti İbrahim fıtık hastalığından dolayı vergisini veremeyecek durumda olduğu ve bu yüzden muaf olmak istediğini Devlet-i Aliye'ye bildirmiştir. Yapılan tıbbi muayenede beyanın doğru olduğu anlaşılmış ve Kıpti İbrahim vergiden muaf tutulmuştur (Sezgin, 2015:43). Yine aynı şekilde gözleri görmeyen Kıpti Timuroğlu Kalender'in yaşlı ve hasta olması, sadakayla geçimini temin etmesi sebebiyle cizyeden muaf tutulmayı talep etmiş ve bu talebi uygun görülmüştür (Sezgin, 2015:49). Osmanlı arşiv belgelerinde ikiz çocuk doğuran Çingenelere 15 kuruştan otuz kuruş kadar maaş bağlandığı ile ilgili kayıtlar da mevcuttur, bu da gösteriyor ki Osmanlı devleti fakir Çingenelerin infak ve iaşelerine yardımcı olmuştur (Sezgin, 2015:159).

3.8.3. Balkanlar'da Romanların Geçimleri ve Sosyal Hayatları

Osmanlı dönemine kadar Çingeneler tarih boyunca gezgin topluluklar olmuşlardır. Osmanlı arşiv belgelerine Osmanlı devleti sınırları dâhilinde Çingeneler Hisarların ve kalelerin onarımında, inşaat işlerinde çalıştırılmışlardır; ayrıca tersane ve gemi inşası, maden çıkarma hizmetleri, gemilere malzeme yükleme ve hamaliye işleriyle birlikte kara ve deniz seferlerine katılmışlardır (Dingeç, 2009:76-86). Bulgaristan'da ikamet eden bazı Roman alt grupların adları geçmişte icra ettikleri mesleklerle ilgili oldukları görülmektedir. Bunlar zaman içersinde Roman alt grubu

diğer alt gruplardan ayıran birer sosyonim haline dönüşmüştür. Dilsel boyutta Bulgaristan'da yaşayan Roman alt grupların sosyonimleri incelendiğinde, Romanların bakırcılık, burguculuk, cambazlık, cezvecilik, dülgerlik (marangozluk), sepetçilik, dericilik, hammallık, çıra üreticiliği, hasırcılık, ayı ve şebek oynatıcılığı, at yetiştiriciliği, nalbantlık, davulculuk, zurnacılık, çan ve zil üretimi, kömür üretimi ve madencilik, tuğlacılık, tasma üretimi, eger üretimi, kalburculuk, kılıç ve bıçak imalatçılığı, altın avcılığı ile geçimlerini temin ettikleri görülmektedir (Şafak, 2018:158).

Çingenelerin tıpla uğraştıkları da bilinirdi, Osmanlı devletinin bilinen en eski kadın cerrahlarından 1623-1624 yıları arasında evini hastaneye dönüştüren ve küpeli kadın olarak tanına Saliha Hanım da Üsküdarlı bir Çingenedir. Osmanlı kadı sicillerine göre para karşılığı 17 hastayı ameliyat ederek sağlıklarına kavuşturmuştur (Uçar, 2011: 67–68).

18. yüzyılda özellikle İngiltere'de dokuma sektöründe hayvan ve insan gücüne dayalı üretim gücünden makine gücüne dayalı üretime geçişle birlikte (Sanayi devrimiyle) (Küçükkalay, 1997:52) Osmanlı devletinde de ilk dokuma fabrikası Sliven'de kuruldu. Fabrika Osmanlı ordusunun giyim ihtiyaçlarını karşılamak için üretim yapmaktaydı. 1836 yılında kurulan bu fabrikada Bulgarların tarım, ticaret ve sanatla geçimlerini sağladıklarından boşta kalan çoğunlukla Sliven Çingeneleri çalışırdı. Kaynaklara göre fabrikada çalışan bu Çingeneler Bulgaristan'da işçi sınıfının (proletariyatın) ilk temsilcileriydi (Marushiakova ve Popov, 2012: 43).

3.8.4. Osmanlı Millet Sistemi ve Romanların Bu Yapı İçerisindeki Yeri

Millet kelimesi günümüzdeki anlamıyla *"nation"* karşılık gelmesi yeni bir gelişmedir. Osmanlı devletinde *"millet"* aynı dine veya mezhebe inanan insan topluluğu anlamında kullanılmıştır. Osmanlı devleti Müslümanları tek millet, gayrı-müslimleri de inandıkları din ve mezheplere göre ayrı ayrı milletler olarak tanımlamıştır. Osmanlı devleti, yönetim yapısını bu sisteme göre geliştirmiş, siyasi ve sosyal organizasyonlarını bu ayrım temelinde teşkil etmiştir (Gürkaynak, 2003:276).

Tebaadan vergiyi de bu sınıflandırma kapsamında almıştır. Birçok etnik grubu barındıran Osmanlı devleti Çingenelride millet sistemine dâhil etmeye çalışmış çeşitli dönemlerde padişah tarafından bu yönde fermanlar çıkartılmıştır. Osmanlı devletinde millet sistemi başlangıçta dini farklılıkları daha sonra ise etnik farklılıkları esas alan bir sistemdir. Bu sistemde Osmanlı idaresiyle bürokratik ilişkiyi millet adına temsil eden bir önder (örneğin Yahudilerde hahambaşı, Rumlarda patrik) bulunmaktaydı. Bu önderler cemaat içerisinde boşanma, evlilik, miras ihtilafları vs. gibi işlerle de uğraşmaktaydı (Eser, 2010:206).

Çingenelerde durum farklıydı, bir kısmı Hristiyan bir kısmı ise Müslümandı, aynı dine mensup değillerdi. Yani Çingenelerin Osmanlı devleti nezdinde temsil edecek dini bir önderleri yok idi. Bunun neticesinde çeribaşılık sistemi geliştirildi. Çeribaşı dini inancına bakılmaksızın bütün Çingenelerden sorumluydu ve Çingene değildi. Diğer gayrımüslim topluluklardan farklı olarak Çingeneler merkezi Kırklareli olan liva-i Kıptiyanda ikamet ediyor ve bunlar Osmanlı Ordusunun lojistik hizmetlerini görüyordu, bu hizmetlerinin karşılığında özellikle vergi bağlamında birçok imtiyaz Çingene müsellemlere verildi. Aynı şekilde bu imtiyazlar Müslüman Çingenelerin, diğer Çingeneler arasında saygınlık görmelerine neden oldu, bununla birlikte yerleşik hayata geçmelerini kolaylaştırdı (Kolev ve Krumova, 2005: 68–70).

Bugün ana dili olarak Türkçe konuşan bazı Roman grupların, Osmanlı devlet idaresinde Osmanlı Türkçesinin kullanımı, bununla birlikte orduda konuşulan dilin Türkçe olması, diğer Çingene gruplarıyla temasın sınırlandırılması ve yasaklanması, itibarı olmayan ve ötekileşmelerine, hor görülmelerine neden olan Romanesi terk etmelerine ve zaman içerisinde de ana dili olarak Osmanlı Türkçesini benimsemelerine neden olmuştur. Ana dilleri Türkçe olan bu gruplara örnek *"Usta Milleti"* olarak bilinen Roman alt grubunu vermek mümkündür. Bunlar kendi etnik aidiyetlerini Türk olarak tanımlarlar, ana dilleri Türkçedir. Bu grubun oluşum süreci müsellemlere dayandırılmaktadır. Kolev ve Krumova'ya göre Usta Milletinin diğer Roman gruplardan ayrılmasıyla ve ayrı bir etnik alt grubun oluşum süreciyle ilgili iki modelleme yapmak mümkündür. Yazarlara göre bu değişim Balkan topraklarında meydana gelmiştir; birinci model Osmanlı millet sistemine dayanmaktadır. Krumova ve Kolev bunların Osmanlı ordusunda, geri hizmet teşkilatında görev yapan

müsellemler olduklarını şu üç nedenden dolayı ileri sürmektedir (Kolev ve Krumova, 2005:72):

Birinci neden, günümüzde Bulgaristan'da Usta milletinin yoğun olarak yerleşim gösterdiği yerler Osmanlı büyük askeri garnizonlarının bulunduğu bölgelerdir. Bunlar Razgrad, Dobriç, Silistredir.

İkinci olarakı dilsel neden, ana dili Türkçe olan bu gruplar kendilerini Usta milleti olarak tanımlamaktadır ve bu bir iç etnonimdir. Ana dilleri Romanes olan Roman alt gruplar Usta milletine *"Çarale"* demektedir. *"Çarale"* Romanes dilinde *"külcü"* demektir. Külcülük demircilikle ilgili bir kavramdır ve demirci gruplar için kullanılır. Kelimenin etimolojisi Romanes diline *"tghar"*, kül anlamındadır, Sanskritçe *"ksara"* kökünden (soda, kül, toz, anlamındadır) gelmektedir. Bu da Kolev ve Krumova'ya göre müsellemlerin ve demircilikle uğraşan Osmanlı devletine hizmet sunan Romanların durumuyla örtüşmektedir. Fakat Pamporov tablo 1'deki sınıflandırmasında Ustaları ve Charoleleri ayrı Roman alt gruplar şeklinde vermiştir. İki grubun ana dili de Romanes olarak verilmiştir. Saha araştırmalarımızda ise Ustaların ana dili Türkçe, Charolelerin ana dili ise Romanes olarak tespit edilmiştir.

Üçüncü neden, usta milletinin toplumsal hafızasına dayandırılmaktadır. Bu hafızada Usta milletinin Osmanlı döneminde Türkler tarafından *"firaun, firon"* olarak isimlendirildikleri Mısırdan geldikleri, Osmanlı ordusunun silah ve mühimmatından sorumlu oldukları belirtilmektedir (Kolev ve Krumova, 2005:72).

Osmanlı devletinde müsellemler Müslüman olmak zorundaydılar ve ordu hizmetinde bulunmayan Müslüman Çingeneler hariç diğer Çingenelerin grup içi etno-sosyal, etno-kültürel, ve dini durumlarına karışmazlardı. Devlete karşı sorumluklarını (düzenli olarak vermesi gereken vergiler) yerine getiren her Çingene grubu istediği gibi yaşama hakkına sahipti. Bu sebepten günümüzde Balkanlarda kültürel bağlamda birçok Roman grubu (örneğin Bulgaristan'da 90 yakın Roman grubu) mevcudiyetini devam etirmektedir. (Kolev ve Krumova, 2005:67)

Kolev ve Krumova'nın gözden kaçırdığı üçüncü ihtimal de Anadolu'dan Yörük taifeleriyle birlikte göç eden Roman taifelerin Bulgaristan'a gelmesi ve mevcudiyetini devam ettirmesidir. Nitekim Osmanlı arşivlerine dayandırılarak Zagra-i Eski Hisarda, Akpınar Çingeneleriyle oturdukları anlaşılan Veled-i Karaman

Çingeneleri mevcuttur. Bunların adlarından da anlaşılacağa üzere Karaman bölgesinden Balkanlara gelen gruplardır (Altınöz, 2005:80).

Krumova ve Kolev'e göre ikinci model ise Bulgaristan'ın kurulması yanı 1878 yılından sonraki dönemi kapsamaktadır. Usta milletinin Bulgaristan'nın Osmanlı hâkimiyetinden çıktıktan sonra bir kimlik oluşum süreci neticesinde ortaya çıktıktığı görüşüne dayanmaktadır. Bu görüşü de şu şekilde eleştirmek mümkündür. 1878 yılından sonra baskın kültür, din ve dil Bulgarların dini, dili ve kültürüdür, dolaysıyla bu dönemden sonra değişim Bulgar kültürü, dili ve Ortodoks hristiyanlığı yönünde olmalıydı, fakat durum tam tersi şeklinde gerçekleşmiştir ve Roman kimliğinden baskın olana Bulgar kimliğine değil Türk kimliğine geçiş olmuştur. Dolayısıyla Krumova ve Kolevin bu ikinci model yaklaşımı yanlıştır.

3.8.5. Osmanlı Döneminde Romanların Yerleşik Hayata Geçmeleri ve Eğitimleri

Osmanlı devleti Romanların başıboş dolaşmamalarını istememiştir. Verginin düzenli tahsil edilmesi ve idari açıdan kontrol altında tutulmaları, devletin Romanların zanaatlarından daha kolay yararlanabilmesi için yerleşik hayata geçmelerini desteklemiştir. Bununla ilgili belgeler Osmanlı arşivlerinde mevcuttur:

"1907 yılına ait Rumeli Müfettişleri Kosova evrakında Gostivar kazasında bulunan Müslüman Kıptilerin kasaba civarında uygun bir yer tahsis edilmesi istenmekte olup bununla ilgili iskan krokisi verilmiştir" (akt. Sezgin, 2015:157).

"Kalkandelen'de Kıptiler için mahalle teşkil edilmek üzere arazi tahsis edilmiştir, inşaatlar başlamış olup her haneye 11,5 X 6 metre yer verilmiş, toplam 34 hane iskân edilmiştir" (akt. Sezgin, 2015:153) .

"1910 tarihli Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Evrak Kaleminin yazısında çöplük olarak bilinen Taksim civarından oturan Çingenelerin oradan uzaklaştırılıp emlak ve arazi satın alabilecekleri bildirilmektedir." (akt. Sezgin, 2015:159).

Osmanlı devleti Romanlara kabristan olarak kullanabilecekleri yerler de tahsis etmiştir: 1911 yılına ait dâhiliye nezareti idari evrakına göre Siroz sancağında Baraklı Cumağa nahiyesinde Müslüman Çingenelere ait kabristan dolduğundan yeni bir kabristan yerinin tahsisi Osmanlı devletinden talep edilmektedir (akt. Sezgin, 2015:165).

"1903 tarihli İrade Dahiliye belgelerinde Lankaza kasabasında manav mahallesinin karşısında kimseye ait olmayan bir arazide perişan bir halde bulunan 94 hane Hristiyan ve Müslüman Kıptilerin iskanları istenmekte ve mahallenin ismi de Yenimahalle olarak verilmesi talep edilmektedir." (akt. Sezgin, 2015, s. 145) Bu belgeden anlaşılacağa üzere Osmanlı devleti bazı durumlarda veya 1903 yılında Hristiyan ve Müslüman Çingenelerin beraber mahalle oluşturmalarına ve aynı mahallede oturmalarına izin vermiştir.

Özellikle Sultan II Abdülhamid Çingenelerin iskânı için yoğun çaba sarf etmiştir. Yeni oluşturulan mahallelerle birlikte önceden oluşturulmuş, Çingene mahallesi, Kıpti mahallesi, Kıpti-i Müslim mahallesi gibi mahalle isimlerini değiştirmiş ve bu mahallere olumsuz bakan bazı yöneticilerin ön yargılarını kırmaya çalışmıştır. Örneğin Ezine'deki Kıpti-i Müslüman mahallesi Demirci mahallesi, Kavala'da bulunan Kıpti-i Müslim mahallesi Dere mahallesi olarak adları değiştirilmiştir. Sultan II Abdülhamid ilk Çingene açılımını da hayat geçirmiştir. Bu açılımda, nüfus cüzdanlarında yazan Kıptiü'l Müslim ifadesinin kullanılmamasını istemiştir. Zaptiye nezareti güvenlik gerekçesiyle bunu uygulamak istememiş fakat 14 Kasım 1905 yılında tüm vilayetlere gönderilen bir yazıyla Kıptilerin tezkerelerine Kıpti lafzının yazılmaması talep edilmiştir (Uçar, 2011:67–68).

Sultan II Abdulhamid döneminde Çingenelerle ilgili yapılan düzenlemelerde İslam dininin öğrenmeleri için İmam tayin edilmiş ve birçok okul açılmıştır. Hazineden yapılan yardım ile Kosova ve Manastır'da Numune-i Şefkat adıyla yeni okullar açılmış, aynı şekilde Draçta, İşkodra'da ve Tekirdağa'da ilkokul düzeyinde mekteplerin açılmasına öncülük edilmiştir (Uçar, 2011:67–68). Örneğin 1894 tarihli Maarif Nezareti Mektubi Kalemin nr. 191/99 evrakına göre, *"Tekirdağ Can Paşa mahallesinde oturan Müslüman Kıptilerin çocukları için açılan okulda muallim ve kapıcı ücretlerinin cemaat sandığından tahsis edilmesi uygun görülmektedir."* (akt. Sezgin, 2015:127) Yine aynı mahallede Hamidiye ilkokuluna devam eden Çingene

öğrencilerin isim listesi verilmektedir. Okula toplam 39 Çingene öğrencinin devam ettiği belgede geçen isimlerden anlaşılmaktadır. Talebelerin tümü Müslüman ve birçoğu kendi adları, babalarının adları, babalarının geçimini sağladığı mesleklerle anıldıkları anlaşılmaktadır (akt. Sezgin, 2015:125).

4. BÖLÜM

BULGARİSTAN'DA ROMANLARIN TARİHİ

4.1. Bulgaristan Tarihinin Dönemleri

Nemet, Vamberi ve Tomaşek'e göre etnonim olarak Bulgar kelimesi Türkçe *"bulgamak"* fiilinin 3. tekil şahsı için kullanılan şeklidir, anlamı *"karıştırmak, karmak"* tır. Kelimenin bir iç etnonim mi yoksa dış etnonim mi olduğu tartışma konusudur. Duridanof'a göre isim bir dış etnonimdir ve komşu Türk boyları tarafından Bulgarlara verilmiştir (akt. Stoyanov, 1997: 2–3).

Bulgaristan tarihini alt başlık altında, şu dönemlerde incelemek mümkündür:

Bulgarların Orta Asya'dan göçü ve bugünkü Bulgaristan topraklarını yurt edinmeleri. 681 yılından önceki dönem.

Hristiyanlık öncesi I. Tuna Bulgar Devleti (681-852),

Hristiyanlığı kabulden sonra I.Tuna Bulgar Devleti (852-1187),

II. Bulgar Devleti (1178-1402). Osmanlı İdaresi Altında Bulgaristan (1396-1878),

Bulgaristan'ın Osmanlı döneminden sonra krallık dönemi (1779-1944),

Halk Cumhuriyeti döneminde Bulgaristan (1944-1989),

Komünizmin çöküşünden sonra Bulgaristan (1990- 2020).

4.1.1. Bulgarların Orta Asya'dan Göçü ve Balkanları Yurt Edinmeleri

Avrupa Hun hükümdarı Attila'nın ölümünden (469) sonra taht kavgasına tutuşan oğullarından İrnek kavmiyle birlikte Orta Avrupa'yı terk ederek Karadeniz kıyılarında başka Türk kavimleriyle karşılaşmış ve bu kavimlerle birleşmiştir. Bu karışımdan ortaya çıkan yeni kavme Bulgar adı verilmiştir. Bizans kaynaklarında 5. yüzyılda yaşayan Priskos adlı Bizanslı tarihçi 461-465 yılları arasında doğudan batıya

hareket eden büyük kitlrelerin olduğunu, bunların Rusya bozkırlarında yaşadıkları ve Bulgar şeklinde anılmadıklarını belirtmektedir. Priskos bunların Ogur (Sarı ogur, Ak Ogur, On Ogur, Urog) şeklinde anıldıkları ayrıca Bulgarların Hunların ve Ogurların birleşmesinden meydana gelen yeni Türk boyu olduklarını bildirmektedir. Bulgarlar belirli bir müddet Bulgar ismiyle birlikte Ogur ismini de kullanmışlardır. Dolayısıyla Bulgar isminin Türkçedeki *"bulgamak"* kelimesinden türemesi bu karışımın etnonim olarak kullanımından ortaya çıkmıştır. Dilsel kanıtlar öne sürerek Bulgarların bir Türk boyu olduklarını ilk defa öne süren 1882 yılında A. Vamberi'dir. Bulgar kelimesinin etimolojisi Türkçe dışında hiçbir dilde açıklanamamıştır. 1922-1939 yılları arasında G. Feher arkeolojik kanıtlarla, Gy. Nemeth, L. Rasonyi dilsel kanıtlarla Bulgarların bir Türk boyu olduklarını savunmuşlardır (Kafesoğlu, 1985:1-3).

Orta Avrupa'ya hâkim olan Avarların Bizans bozgunundan sonra güç kaybetmesi ile Kafkasya ve Karadenizin kuzeyinde yaşayan bu Ogur ve Hun karışımı kavimler 630 yılında Büyük Bulgar Devletini kurdular. Devletin kurucusu Kubrat Handır (Karatay, 2018:18). Kubrat Bizans kroniklerinde Kuvrat, Krovat olarak bilinirdi. Ölümünden sonra Bulgar devleti Batbayan, Bezmer, Asparuh, Kotrag, Altsek adında 5 oğlu arasında paylaşıldı, bu durum Hazarların ilerleyişini daha da kolaylaştırdı. Batbayat Hazarlara bağlı kaldı. Altsek kuzey İtalya topraklarına kendine bağlı boylarla yerleşti. Bezmer (Patomiya) bugünkü Macaristan topraklarını yurt edindi (Aydın, 2002:117). Kotrag Kazan etrafında İtil (Volga) Bulgar devletini kurdu (Kayapınar, 2006:106).

Büyük Bulgaristan dağıldığında Kubrat Hanın en küçük oğlu Asparuh Han önderliğindeki kavimler ise batıya göç ederek önce bugünkü Moldova topraklarına yerleştiler. Daha sonra Tuna'nın güneyine akımlar yaparak Balkan dağlarına kadar olan topraklarda Tuna Bulgar devletini kurdular (Karatay, 2018:19).

4.1.2. Hristiyanlık Öncesi I. Tuna Bulgar Devleti ve Romanlar (681-852)

Tuna Bulgar devleti Güney Besarbiya, Eflak ovasının bir kısmı, Dobruca'nın tamamı ve Karadeniz kıyısı ile Timok nehri arasında bulunan toprakları kapsamaktadır (Kayapınar, 2006:108).

Bulgar kaynaklarına göre Tuna Bulgarlar boyu Onogurlar 681 yılında kuzey Bulgaristan Dobruca'da devlet kurdu, Türkçe konuşan bu Bulgarlar Balkan topraklarında Slavlarla karşılaştı. Slavlar tek bir hükümdar tarafından yönetilmeyen ve Bizans'la iyi geçinemeyen topluluklardı, bu durum Bulgarlarla Slavların Bizans'a karşı ortak mücadele etmelerine zemin hazırladı. Ayrıca Bulgarlar devlet kurdukları bu topraklarda Yunanca konuşan yerli halkla da karşılaştı. Bulgar hakanları 11. yüzyıla kadar bu halkları yönetti (Beşevliev, 1992: 20).

640-700 yılları arasında Tuna Bulgar devletini yöneten Asparuh Han'dan sonra yerine oğlu Tervel Han geçti. Tervel Han Bizans'taki taht kavgalarından istifade ederek II Justinian'la samimi ilişkiler kurdu ve İstanbul'a (Konstantinopol) kadar gelen Slav ve Protobulgar ordularıyla tekrardan tahta geçmesine yardımcı oldu. II Justiniyan Eski Zagra, Sliven, Yambol, Aytos bölgelerini Bulgarlara verdi. 717-718 yılları arasında İstanbul Araplar tarafından kuşatılmıştır. Bulgarlar Bizans'a yardım ederek kuşatmanın kalkmasına ve Arapların yenilmesinde yardımcı oldu (Tretyakova vd.,1954:65).

Çeşitli zamanlarda Bulgarları değişik sülaleler yönetmişti; Asparuh Han, Tervel Han (701-718) ve Sevar Han (718-754) Dulo sülalesine mensuptur. Kormişon Han (754-756), Vineh Han (756-761), Sabin Han (764-766), Umar Han(766-766), Pagan Han (767-768), Telerig Han (768-777), bunlar Vokil ailesindedir. Toktu Han (766-767), Telets Han (761-764), bunlar Ugain ailesindendir (Kayapınar, 2006:108).

777-804 Yılları arsında Bulgarları yöneten Kardam Han'dan sonra tahta Krum Han geçmiştir. Krum Han zamanında Tuna Bulgar Devleti Hristiyanlığa geçişten önce en parlak dönemini yaşadı. Bulgar devletinde ilk yazılı kanunlar çıkarıldı, bu yasalarda dilencilik yasaklandı, hırsızlık ve iftiraya ağır cezalar verildi, içki ve sarhoşluk yasaklandı, sarhoşluk yapan kimsenin ceza olarak tüm üzüm kütüklerinin sökülmesi kanuna bağlandı (Todorov, 1979:17). Siyasi alanda da bu dönemde Bizansla mücadeleye devam edildi. Krum Han zamanında Bizans'tan Serdika (Sofya) Kalesi alındı. 811 yılında Bizans İmparatoru Nikiforos zamanında Bizans orduları Pliska'yı aldı fakat İstanbul'a dönüşte Balkan dağlarında Bulgar ordusunun pususuna düşerek

Bizans ordusu bozguna uğradı. Nikefor öldürüldü ve birçok komutanı esir alındı. Krum Han I Nikefor'un başını kestirerek eski Türk geleneklerine uygun şeklinde kafatasını gümüşle kaplatarak ondan bir kadeh yaptırdı ve bu kadehle zaferin simgesi olarak boyarlarına içkiler ikram etti (Kayapınar, 2006:112). Bulgaristan'da yaşayan Romanlar arasında (özellikle demirci gruplar) Krum Han'nın boyarların içki içirdiği bu kadehi *"kovaç"* (demirci) olarak bilinen Çingenelere yaptırdığıyla ile ilgili anlatımlara sık raslanmaktadır. (Marushiakova ve Popov, 2001: 17).

Han Krumdan sonra tahta Omurtak Han geçti, Omurtak Han babası Krum gibi Bizanla mücadele etmeye devam etti. Omurtag Han döneminde ülkede Slavlığın ve Ortodoksluğun yagınlaşması hızlandı. Yeni fethedilen topraklarla birlikte Ortodoks Slavlar, Türk-Bulgar arisitokrasisi içersinde yer almaya başladı. Böylece Türk kültürü aleyhine bir değişim meydana geldi. Omurtak Han'ın oğulları Malamir (831-836) ve Pressian'na (836-862) babası tarafından Slav ismi konması bu değişimin en belirgin göstergesidir (Aydın, 2002:120).

Bulgaristan topraklarında yerleşen ilk Çingenelerle ilgili bir hipotez de ilk Çingenelerin Hristiyanlık öncesi dönemde, Asparuh Hanla birlikte VII. yüzyılda Bulgaristan topraklarına yerleştikleri şeklindedir. Proto Bulgar, Boz Güvercinler veya Demirdjiler (Stari Bılgari "Стари Българи", Sivi Gılabi',"Сиви Гълъби" veya "Демирджии" "Demirdciyi") olarak bilinen bu gruplar Eski Zagra'nın bazı köyleri, Çirpan kasabasında, Yoakim Gruevo'da, Katunitsa, Kalekovets köylerinde yaşamaktadır. Yapılan saha araştırmalarında bu grup Romanlarla ilişkilendirilmeyi kesinlikle kabul etmemektedirler. Bu grup ana dili olarak Bulgarca konuşmaktadır. Yoakim Gruevo ve Çirpanda yapılan saha araştırmalarında bu grup dilinde Romanes diline ait sadece bir kelime tespit edilebilmiştir, bu kelimede *"mortokos"* dur (морт'окос- bir çeşit deri hastalığı) (Pamporov, 2006: 24–25).

Aynı şekilde Eski Zagra'nın 10 yakın köyünde Asparuh'un Dulo soyundan geldiklerini toplumsal hafızalarında yer etmiş gruplar mevcuttur. Bunlar Bulgarlar için Slavyan kelimesini kullanmaktadır, örneğin Slavlardan (Bulgar anlamında) eş aldım…("взех си жена славянка"), tabiri sık kullanılmaktadır (Marushiakova ve Popov, 2012:176). Bu gruplar Romanlığı kesinlikle kabul etmeyerek ve Bulgarları da Slav ırkından sayarak kendilerini ayırmaktadır.

Demirdjiyi veya Asparuh Bulgarları şeklinde nitelenen grupların Hindistan kökenli Çingene olmadıkları şu dört sebepten dolayı bir hipotez olarak öne sürmek mümkündür:

Birinci olarak bu toplulukların kelime dağarcıklarında Sanskritçe (Hint) Romanes kökenli kelimeler mevcut değildir. Bu durum dilsel bağlamda Hint kökenli oldukları tezini ortadan kaldırmaktadır. Bununla birlikte ikinci kanıt, bunların bireysel aidiyetten ziyade grup aidiyeti olarak kendilerini Çingene olarak değil de Bulgar olarak tanımlamalarıdır. Üçüncü olarak diğer Çingene gruplar gibi bütün Bulgaristan topraklarında değil de Filibe, Çirpan, Eski Zagra gibi Meriç deltasında bulunan yerleşim yerlerinde aynı bölgede yaşam sürmeleridir. Dördüncü olarak kökenleriyle ilgili atalarından gelen ortak toplumsal etnik grup hafızalarında Asparuh Bulgarlarıyla birlikte geldikleridir. Beşinci olarak da Türkiye'de yaşayan ve Çingene olarak nitelendirilen fakat kendilerini Türk olarak gören ve bilimnsel delillerle Türk oldukları ispatlanan Bulgaristan'daki Demircilere benzer topluluklar vardır, bunlara Abdal denir.

Günşen *"Teberce: Kırşehir, Hacıbektaş, Kaman ve Keskin Yöresi Abdallarının Gizli Diller"*adlı makalesinde, Abdalların kullandıkları söz varlığından yola çıkarak sunduğu dilsel kanıtlarda Abdalların Hint kökenli Çingene sayılmalarıyla ilgili görüşün tamamen hata olduğunu belirtmektedir (Günşen, 2007:273).

Prof. Caferoğlu, 1946 yılında yayımladığı bir makalesinde Kırşehir vilayeti çevresinde yaşayan Türk aşiretlerinin arasında Abdallar aşiretini de sıralamaktadır (Caferoğlu, 1946:47). Bununla Abdalları Türkmen olarak kabul ettiği görülmektedir. Zahari Mitilenskiye ait Bulgarlarla Abdalların bir arada zikredildiği tek bir kaynak tespit edilmiştir. Bu kaynak Zachariae Rhetori'nin 4-5. yüzyılda yazmış olduğu Suriye kronikleridir:

Hun topraklarında Türkçe konuşan 13 halk yaşamaktadır bunlar göçebe yaşam sürerler ve çadırlarda yaşarlar. Bunlar avcılık, koyunculuk, balıkçılık, ve savaş ganimetiyle geçinirler. Bunlar; Sebir (Sabar), Burgar (Bulgar), Alan (Alan), Kurtargar (Kutrigur), Avar (Avar), Hasar (Hazar), Dirmar (?), Sirurgur (Sarıogur), Kulas (?), Abdel (Abdal), Eftalit, Bagarsık (Barsılık), adlarıyla anılırlar (akt. Petruhin ve Raevskiy, 1998:197). Bu kroniklere göre Abdal olarak bilinen gruplar sonradan

meydana gelen gruplar değil Hunların içerisinden Bulgarlar gibi ayrı olarak Türkçe konuşan gruplardır.

4.1.3. Ortodoksluğun Kabulünden Sonra I. Tuna Bulgar Devleti (852-1187)

9. Yüzyılda Bulgar toprakları önemli ölçüde genişledi, bu dönemde birçok Slav Bulgar topraklarında yaşamaya başladı. Pressian Hanın yerine geçen oğlu Boris (852-889) Gerek Slavlarla oluşturulan farklı inançları ortadan kaldırmak gerek Hristiyan Avrupa'da siyasal güç oluşturabilmek için Hristiyanlığı kabul etti (Todorov, 1979:18).

Boyarlardan bir kısmı I. Boris'in Bizans'ın kültürel siyasi ve dini etkisi altına girildiği düşüncesiyle başkaldırdı ve Pliska'ya yöneldiler. Boris Han ayaklanmayı bastırdı ve ayaklanan Boyarları kılıçtan geçirdi (Bojilov ve Güzelev, 1999:169). Boris zamanında Slavların ilk alfabesi Kiril ve Metodi tarafından oluşturuldu. Bu yazıya Glagolitsa dendi. Dini ayinler, dualar, dini kitaplar Yunancadan Slavcaya çevrildi ve Glagolitsayla yazıldı; böylece Kilise Slavcası oluşturuldu. Boris bu faaliyetlere çok önem verdi burada amaç Bizans yani Yunan kültürüne ve İstanbul'da bulunan Bizans kilisesinden bağımsız bir kilise kurmak ve Bizans etkisinden kurtulmaktı (Todorov, 1979:19).

Ortodoksluk I. Boris ve Simeon (893-927) zamanında Bulgaristan topraklarında yayılmaya devam etti. Bununla birlikte Slavlaşma da tüm hızıyla sürdü. Kral Simeon zamanında Tuna Bulgarları en parlak dönemini yaşadı. Kral Tuna Bulgar devletinin başkentini Pliska'dan Preslav'a taşıdı. Simeon Bizanla mücadeleye devam etti, aynı zamanda Bizans'la ittifak yapan Macarları da ülke topraklarından attı. Sırbistan Makedonya ve Arnavutluk ele geçirildi. Bulgar devletinin sınırları Simeon zamanında en geniş sınırlara ulaştı. Kuzeyde Karpatlar güneyde Ege denizi ve orta Yunanistan, batıda Adriyatik denizi ve Hırvatistan doğuda ise Karadeniz kıyıları Bulgar hâkimiyeti altına girdi (Bojilov ve Güzelef, 1999:311), (Todorov, 1979:22). 921 ve 923 yılında İstanbul'u iki defa kuşatan Simeon İstanbulu alamasa bile Bizansı

vergiye bağladı ve Papadan almış olduğu *"Bulgarların ve Greklerin Kralı"* ünvanını Bizansa kabul ettirdi (Aydın, 2002:122).

Simeon'dan sonra tahta oğlu Petar (927-969) geçti, Petar Bizans'la 30 yıllık barış imzaladı ve Bizans Kralının torunuyla evlendi. Petar Macarlar, Sırplar ve Peçenek akınlarıyla uğraşmak zorunda kaldı. Bulgarlar Frank imparatorluyla ittifak kurmak istedi, bu durum Bizans'ın Kiyef Knezi Svetoslav'la itifak kurmasına neden oldu, 967 yılında Svetoslav Tuna'yı geçerek 30 bin kişilik Bulgar ordusunu bozguna uğrattı (Kayapınar, 2006: 122).

970 yılında tahta II. Boris geçti, 972 yılında Bizans İmparatoru I. Johannes Tzimskes Ruslara karşı sefer yapmak bahanesiyle Preslav'ı ele geçirdi. II. Boris tutsak edildi ve İstanbul'a getirildi. Bulgaristan Bizans'ın Taşra eyaleti haline geldi (Todorov, 1979:28), (Bojilov ve Güzelev, 1999:311).

I. Johannes Tzimskes Bulgar topraklarını terk ettiğinde Bulgarlar dört kardeş olan Davit, Mousey, Aron ve Samuil'i devlet yönetiminin başına getirdi, bu kardeşler Bizans'a karşı mücadeleye başladı. Bu mücadele kaybedilen toprakları geri alma mücadelesidir. Samuil (971-1014) 1014'de Belasitsa dağlarında ağır bir yenilgiye uğradı, oğlu Gavril Radomir sayesinde sağ olarak kurtuldu ve 1014 yılında vefat etti. Yerine tahta oğlu Gavril Radomir geçti. Gavril Radomir Bizans'la mücadelede yetersiz kalınca ve ölünce Bulgarlar kralsız kaldı. Topraklar Bizans devletinin egemenliği altına girdi (Bojilov ve Güzelef, 1999:326).

Bu döneme ait Romanlar veya Çingenelerle ilgili herhangi bir kaynak tespit edilemedi.

4.1.4. II. Bulgar Devleti ve Romanlar (1178-1396)

1018 yılından sonra tüm Bulgaristan Bizans egemenliği altına girdi, birçok Bizans garnizonu Bulgar topraklarına yerleşti. Bulgar kilisesi özerkliğini yitirdi ve İstanbul Patrikliğine bağlandı.12. yüzyılın sonunda Bizans iç karışıklıklardan dolayı kuzeyde Kuman, Peçenek tehdidi altındaydı; batıda ise Macar ve Sırpların baskısı arttı. 1185 yılında iki kardeş Asen ve Petar Tırnova'da isyan etti, Bizans bu ayaklanmayı bastırmaya çalıştı fakat başarılı olamadı, bu durum karşısında 1187 yılında barış

anlaşmasıyla II. Bulgar devleti kurulmuş ve Bizans tarafından bu anlaşmayla devlet tanınmış oldu (Todorov, 1979: 30–31). Asen ve Petar'dan sonra tahta Kaloyan (1197-1207) geçti. 1204 yılında Bizans Latinlerin egemenliği altına girdi, 1207-1218 Boril Latinlerle mücadele etti ve daha sonra Bulgar kralı olan İvan Asen (1218-1241) tarafından kör edildi. İvan Asen'in tahta geçtiği ilk zamanlarda Bulgaristan topraklarında iki Bizans devleti bir Latin devleti bir de Bulgar devleti mevcuttu. İvan Asen Latinlerle anlaştı ve Boril zamanında kaybedilen Filibe tekrardan alındı. Anlaşmayı bozan Bizans tahtında gözü olan ve Epir despotu Teodor Komnini Klokotnitsa civarında yenen II. Asen bu başarısıyla Trakya, Teselya Arnavutluk Makedonya topraklarını ele geçirerek tekrardan Karadeniz, Ege Denizi ve Adriyatik denizine ülkenin sınırlarını dayandırdı. İvan Asen'in gayretleriyle Bulgar kilisesi diğer kiliselerden bağımsız bir kilise haline geldi (Bojilov ve Güzelef, 1999: 484-487).

İvan Asen'in ölümünden sonra Bulgarların eski ihtişamı söndü reşit olmayan iki oğlu Kaliman Asen (1241-1256) ve II. Mikail Asen (1246-1256) taht kavgası yüzünden öldürüldü, Bizans tekrardan eski günlerine döndü. Bulgarlar batı ve güney eyaletlerini kaybetti. Altın Ordu devletini kuran Tatarlar da Kuzey Bulgaristan topraklarına girmişti. II. Mikail Asen, kuzeni Kaloman tarafından öldürüldü. Kaloman'ın hükümdarlığı 1 sene sürdü. 1257 yılında Konstantin Tih Asen Bulgar kralı oldu. 1261 yılında VIII. Mihail Paleologos Moğolların önünde kaçan Selçuklu sultanı İzzettin Keykavus ve emrindekileriyle Dobruca'ya yerleşmelerine izin verdi. İzzettin Keykavus 1263 yılında bölgede yaşayan Peçenek, Uz, Kumanlar ve beraberinde gelen 30-40 Türkmen obasıyla birlikte yeni bir devlet kurdu. 1265 yılında Bizans'a esir düşen İzzettin Keykavus Altın Ordu Devleti hükümdarı Tatar olan Berke Han tarafından kurtarıldı (Kayapınar, 2006: 243-244).

Bizanslı Tarihçi Georgi Pahimeraya göre Bulgar topraklarında büyük bir köylü ayaklanması baş gösterdi. Ayaklanmanın başında İvaylo adında bir domuz çobanı vardı. İvaylo ilk önce Tatarları daha sonra Bulgar ileri gelenlerini mağlup etti. Bulgar Kralı Konstantin Tih ayaklanmayı bastırmaya çalışsa da başarılı olamadı ve İvaylo Tırnova'da kral ilan edildi. İvaylo Tatarlarla savaşırken öldü söylentileri üzerine III. İvan Asen tahta geçirildi, III. İvan Asen'e darbe yapılarak I. Georgi Terter (1280-1292) tahta geçti. Georgi Terter Bulgaristan'ın prenslikler ayrılmasına engel olamadı. I. Georgi Terter'in kardeşleri Braniçevo bölgesini yönetmeye başladı. Vidin'i başkent

yapan ve Kuman olan Şişman Timok ve İskır nehirleri arasındaki bölgede bağımsızlığını ilan etti. Terter'in kardeşi Eltimir Orta Balkan dağlarında bağımsızlığını ilan etti. Maritsa nehri deltasından Sliven kasabasına kadar uzanan bölgeyi Smilets yönetti. Tırnova'da ise Nogay Hanının oğlu Çaka'dan sonra tahta Teodor Svetoslav geçti (1300-1321). Teodor Svetoslav Tatarların işgalinden Bulgar topraklarını kurtarmıştı, 1321 yılıda Teodor Svetoslav ölmüş, tahta II. Georgi Terter (1321-1323) geçmiştir. 1323 yılında II. Terterin ölümü üzerine Bulgar ileri gelenler Mihail Şişman'ı (1323-1330) Bulgaristan kralı olarak seçmişlerdir. Mihail Şişman Sırplarla bugünkü Köstendil civarında yaptığı savaşta yenildi ve yaralanarak öldü. 1331 yılında tahta İvan Aleksandar (1331-1371) geçti, İvan Aleksandır ülkeyi ikiye böldü ve İvan Şişman Tırnova'daki tahta oturdu, İvan Stratsimir Vidin'de bağımsızlığını ilan etti, ayrıca Tuna'nın güneyi Varna'ya kadar bölgede Balik ve Dobrotiç'in kurduğu bir Oğuz devleti vardı. Osmanlı Bulgaristan topraklarına geldiğinde Bulgaristan üçe bölünmüştü; 1371 yılında Yanbolu, 1382 yılında Sofya, 1388 yılında Şumnu, Tırnova ve Silistere. 1395 yılında Dobruca Krallığı 1396 Vidin Prensliği Osmanlı hakimiyeti altına girdi (Tretyakova vd., 1954:146–150).

Bu döneme ait Romanlarla ilgili Bulgaristan'da tespit edilen tek belge vardır. Bu belge 1378 yılında Bulgaristan'ın son kralı İvan Şişman *"Agupovi kleti"* adı altında bazı köyleri Rila Manastırına bağışlamasıyla ilgilidir. Bu belgede "E/Agupovi" (Агупови клети) tamlamasıyla burada yerleşik Çingenelerden sözedildiği ileri sürülmüştür, fakat bu tartışma konusudur, tartışma konusu olmayan şey bu dönemde birçok Balkan ülkesinde artık Çingenelerin görünmüş olmasıdır (Fraser, 2005: 57). Fraser *"kleti"* kelimesine *"ev, koliba"* anlamını vermektedir ki kelime bu anlama da gelmektedir, bu durumda *"Çingene kolibaları"* şeklinde tercüme edilebilir. Marushiakova *"kleti"* kelimesine fakir anlamı vermektedir (Marushiakova ve Popov, 2001:19) ki *"клет"* (klet) kelimesi Bulgar Dil Enstitüsü'nün çevrimiçi sözlüğünde bu anlamda da bulunmaktadır. Fakat aynı sözlükte kelimenin diğer bir anlamı da *"lanetlenmiş"* sıfat olarak bulunmaktadır (https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg, 17.01.2018) Marushiakova'nın burada dikkate almadığı *"Агупови Клети"* tamlamasında *"-ови"*, *"-ovi"* son ekidir ki bu kelimeye aitlik anlamı veriyor, dolaysıyla tamlama isim tamlamasıdır. Yani fakir çingeneler veya lânetlenmiş çingeneler şeklinde sıfat tamlaması olarak bunu çevirmek doğru değildir. Şayet metinde *"Агпи клети"*

(Agupi Kleti) şeklinde geçseydi o zaman bunun fakir Çingeneler veya lânetlenmiş Çingeneler şeklinde çevirmemiz mümkün olurdu. Bu durumda tamlamanın *"Çingene kolibaları"* şeklinde tercüme edilmesi gerekir.

4.1.5. Osmanlı İdaresi Altında Bulgaristan ve Romanlar (1396-1878)

Avrupalı tarihçilere göre Yörüklerin Anadolu'dan Balkanlara geçişleri I. Bayazid devrinde başlamıştır. Muhtelif konar göçer Oğuz boyları yeni yurtlar edinmek gayesiyle Rumeli'ye göç ettiler. Yörüklerin Rumeli'ye geçişiyle ilgili ilk kayıt I. Murat dönemine denk gelmektedir (Gökbilgin, 2008:13). Sultan I. Murad 1361 yılında Edirne'yi fethederek burayı devlet merkezi haline getirdi. Edirne'nin fethiyle uçlarda biriken Türkmenlerin göçü Rumeli topraklarına hızlandı (İnbaşı, 2006:290–292).

Yörükler şu gruplardan oluşmaktaydı; Naldöken Yörükleri, Tanrıdağ Yörükleri, Selanak Yörükleri, Ofçabolu Yörükleri, Vize Yörükleri, Kocacık Yörükleri (Gökbilgin, 2008:1-29).

Naldöken Yörükleri Yanbolu bölgesine iskan edildiler. Daha sonra bütün Bulgaristan topraklarına dağıldılar, özellikle Eskihisar-ı Zagra, Filibe, Tatarpazarcık, Hasköy, Çirpan, Lofça, Pravadi, Kazanlık, Varna, Tekfurgölü, bölgelerine yerleştirildiler. Tanrıdağa (Karagöz) Yörükleri Naldöken Yörüklerinden daha geniş sahalara yayıldılar. Hezargrad, Silistre Şumnu, Pravadi, bölgelerine iskân olundular. Selanik Yörükleri; Tanrıdağa ve Naldöken Yörüklerinin iskân edildiği bütün bölgelere bunlar da iskân edildiler. Ofçabolu Yörükleri; Tatarpazarı, Filibe, Yanbolu, İhtiman, Silistre, Tırnova'ya yerleştiler. Vize Yörükleri; Bulgaristan'da Hasköy bölgesine yerleştirildiler. Kocacık Yörükleri 1543-1584 yılları arasında Hırsova, Varna, Pravadi, Burgaz, Yanbolu, Filibe Silistre, Hacioğlupazarcık bölgelerine yerleştirildiler. Yörük taifelerle birlikte Tatar taifelerin de Bulgaristan topraklarına iskân edildikleri bilinmektedir. Bunları Aktav Tatarları, Tırhala Tatarları, Yanbolu Tatarları, Bozapa Tatarları olmak üzre 4 gruba ayrılmaktadır. 16. Yüzyılda Aktav tatarları Çirmen Filibe, Eskizağra mıntıkalarına iskân edildiler. Tırhala Tatarları Bulgaristan topraklarından iskân edildiler, Yanbolu tatarları Ruskasrı, Filibe Yanbolu, Pravadi, Varna Tekfurgölü

mıntıkalarına iskân edildiler. Bozapa tatarları; Lüleburgaz, Kırklareli, Edirne, Hayrabolu, Çorluya iskân edildiler (Gökbilgin, 2008:1-29).

Bulgaristan toprakları 15. yüzyılın sonuna doğru Osmanlı devletinin yönetim yapısına bağlı olarak sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar köy, nahiye ve kalelere ayrılmıştı. Bulgaristan toprakları 1538 yılında; Silistre sancağı; Silistre kazası, Akkirmen kazası, Ahyolu kazası, Aydos kazası, Hırsova kazası, Karinovası kazası, Kili kazası, Ruskasrı kazası, Varna kazası Yanbolu kazası'nı kapsamaktadır. Niğbolu sancağı; Lofça kazası, Şumnu kazası, İfrace kazası, Tırnova kazası, Çernovi Kazası'nı kapsamaktadır. Vidin sancağı; Vidin kazası, Bana kazası, Feth-i İslâmla kazası, İsferlik kazası'nı kapsamaktadır. Paşa /Sofya sancağı; Sofya sancağı, Sağa Kol Paşa sancağı, Sol Kol Paşa sancağı şeklinde üçe ayrılmaktadır, Sofya sancağı; Sofya kazası, Berkofça kazası, Şehirköy kazası, Samakof kazası'nı kapsamaktadır. Sağ Kol Paşa sancağı; Edirne, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Keşan, Zağra-i Eskihisar, Kızılağaç, Filibe, Tatarpazarı, Üsküb, Kırcova, Kalkandelen, Prilep ve Manstır, Samokov, Köprülü, Prevadi kazalarını kapsamaktadır. Sol Kol Paşa sancağı; Daha çok Yunanistan topraklarında yer alan Avrathisar, Vılkaşin, Drama, Florina, İştin, Gümülcine, Karaferye, Kesriye, Nevrokop, Selanik, Sidrekapsi, Şerfice, Siroz, Timurhisar, Yenicey-i Vardar, Yenicey-i Karasu, Zihne kazalarını kapsamaktadır. Köstendil sancağı; Ilıca, İştib, İvraniye, Kratova, Ustrumca kazalarını kapsamaktadır. Çirmen sancağı; Çirmen, Akçakızanlık, Hasköy, Yenice-i Çırpan, Yenice-i Zağra Tekirdağ kazalarını kapsamaktadır. Vize sancağı; Babaeskisi, Hayrabolu, Bergos, Çorlu, Kırıkkılise, Pınarhisar kazalarını kapsamaktadır (Resim:4) (Ünal ve Budak, 2013:907–1025).

Resim 4. 1530 Tarihinde Rumeli Eyaleti ve Gelibolu Livasında Bulunan Kazalar (Ünal ve Budak,2013)

Balkan toprakları Anadolu'dan yüksek miktarda göç almıştır. Göçler Yörük ve Tatar taifelerden meydana gelmekteydi. Askeri fetihlerle birlikte Balkanlara dolayısıyla Bulgaristan'a birçok köylü halk ve askerlerin birlikte derviş sıfatlı insanlar da gelmişlerdir. Bu dervişler boş yerlere gelip yerleşmişler ve yerleştikleri yerleri bir nevi Türk üzletgâhları, daha sonra ise bu yerleri bir köy, bir kültür ve tarikat merkezi haline getirdikleri bilinmektedir. Rumeli'deki zaviyelerin pek çoğu boş toprak bulmak ve kendilerine yer yurt edinmek için yeni açılan Rum memleketlerine yerleşen göçmenler tarafından kuruldu. Örneğin Varna'daki Akyazılı Baba Zaviyesinin dervişleri pek çok değirmen yapmışlardır, ayrıca bağ bahçe ekerek zaviyelerinde vakfetmek için müsaade almışlardır (Barkan, 1988:41,42).

Todorof'un kitabında bazı şehirlerde 1520- 1530 yılları arasındaki nüfus artışı verilmektedir (Todorov, 979:48). Tablo 5'de görüldüğü gibi Müslüman yerleşimiyle Hristiyan yerleşimleri arasında ters orantı vardır örneği Rusçuk'ta 574 Hristiyan ocak var iken 81 Müslüman ocak yerleşmiştir. Filibe'de ise tam tersidir, Hristiyan ocak sayısının azlığı daha yoğun Türk göçün gerçekleşmesine ve Müslüman ocak sayısının Hristiyan ocak sayısından fazla olmasına neden olmuştur. Bu tablodan Anadolu'dan gelen göçmen kitleleri Bulgar nüfusun az olduğu bölgeleri tercih ettikleri görülmektedir. Ayrıca 50 senelik bir zaman diliminde büyük Türkmen kitlelerinin Anadolu'dan Bulgaristan topraklarına göç ettiğini ve demografik yapının Türkler aleyhine hızla değiştiğini tablodan görmek mümkündür (Tablo:5).

Şehirler	1520-1530 Arasında Hane Sayısı			1571-1580 Arasında Hane Sayısı		
	Müslüman	Hristiyan	Toplam	Müslüman	Hristiyan	Toplam
Rusçuk	81	574	655	824	875	1699
Varna	34	534	586	453	1295	1748
Sofya	971	0	1291	1376	204	1638
Filibe	761	119	987	1019	153	1226
*Bunlar ocak sayılarıdır ve her ocakta ortalama 5 kişi yaşamaktadır.						

Tablo 5. Rusçuk, Varna, Sofya, Filibe Şehirlerinde 1520-1530, 1571-1580 Hane Sayıları (Todorov, 1979:48)

1443-1444 yıllarında Osmanlıya karşı ilk haçlı seferi düzenlendi, Varna civarında Haclı Ordusu hezimete uğradı. 1598 yılında Avusturya Macaristan'ın kışkırtmalarıyla Tırnova ayaklanması patlak verdi. Osmanlı ayaklanmayı bastırdı. Ayaklanma esnasında Avusturya Macaristan'dan beklenen desteğin gelmemesi Avusturya Macaristan'a bağlanan umutları sona erdirdi. Rusya'ya umut bağlandı, 17. Yüzyılın ikinci yarısında II. Tırnova ayaklanması patlak verdi. Bu ayaklanma da bastırıldı. 1688 yılında Çiprovtsi'de Bulgarlar ayaklandı. Ayaklanma kısa sürede Osmanlı devleti tarafından bastırıldı (Todorov, 1979:54).

Fransız İhtilâliyle birlikte milliyetçilik akımının yaygınlaşması Bulgarları da etkilemişti. Bulgarlar Rumların kontrolü altında bulunan Fener Patrikhanesine bağlıydı, fakat bu duruma rıza göstermediler ve 1848 yılında İstanbul'da ilk Bulgar kilisesi açıldı. 1860 yılında da Hilariyon Makariopolski Bulgar kilisesinin Rum kilisesinden ayrıldığını ilan etti (Todorov, 1979: 54).

17. yüzyılda Haydut denilen çeteler ortaya çıktı, bu çeteler Osmanlı idaresine karşı isyan etmeye başladı ve her fırsatta düşman ordularıyla işbirliği yaptı. Çeteler daha sonra isyan komiteleri haline geldi. Bu çeteler Paisi Hilendarski, Sofroni Vraçanski gibi din adamları tarafından desteklendi, Örneğin Paisi Hilendarski'nin 1762 yılında yazmayı tamamladığı İstorya Slaveno-Bılgarskaya adlı eserinde Bulgar halkına kendi atalarını, krallarını, tarihlerini bilmelerini ve öğrenmelerini bununla birlikte okuma yazma bilen herkesin dilini ve halkını tanımasını ve bunlarla gurur duymasını tavsiye etti (Todorov, 1979:58). Hilendarski aynı eserinde Çingeneler için (Hz. Nuhun oğlu) Hamın soyundan gelen Kenaniler'den bir halk olarak bahseder, eserde Kenaniler'in yeryüzünde en lanetlenmiş kavimlerden biri olduğunu ve bu kavmin yedi halka ayrıldığını belirtmektedir (Hilendrski, 2004: 19).

1876 yılında Koprivştit'sa ve Panagürişte ayaklanmaları baş gösterdi. 1878 yılında Bulgar Romanlar Osmanlıya karşı Balkanlarda gerçekleşen ayaklanmalara

katıldılar. Örneğin Aliya Pavliç ve Muyo Pavliç 19. yüzyılın ilk yarısında Sırp ayaklanmalarına katıldılar, Sliven'den Yordan ve Georgi Hadcikostovi 1877-1878 Osmanlı Rus harbinde Osmanlı' ya karşı savaştılar (akt. Krıstev ve İvanova, 2015: 255).

Türk Romanları Bulgar komitecilerin çıkarmış olduğu ayaklanmalarda tıpkı Bulgaristan Türkleri gibi katliama uğradılar. Bulgar kaynaklarında Bulgaristan'daki Çingenelerle ilgili özellikle Zahari Stoyanovun *"Zapiski po Bılgarsite Vıstaniya"* (Записки по Българскита Въстания) *"Bulgar Ayaklanmaları Hakkında Notlar"* adlı eserinde Çingenelerden lanetliler (kleti) şeklinde söz edilmektedir. Eserde Muhova'da Hasan adlı bir Türk Çingenesinin çocuklarının önünde komiteciler tarafından katledilişi anlatılmaktadır. Aynı köyden komitacıların önüne birçok Çingene getirilmektedir, köylülerin bu Çingenelerin birçok silah ve bıçağa komitacılar için yaptıkları ve Türklere haber vermediklerini söylemesi katliamdan kurtulmalarına neden omaktadır. Yine aynı şekilde eserde bazı Müslüman Çingenelerin çocukları ve eşleriyle beraber din değiştirmek istemeleri ve bu durumun komitacılar tarafından kabul görmediği anlatılmaktadır (1984:255). Zahari Stoyanov 1876 yılına ait anılarında Çingenelerin demircilik ve silah yapımı hakkındaki ustalıklarını şu şekilde anlatmaktadır (Stoyanov, 1984:254):

"En fazla usta Elendcik (Еледжикският арсенал) İhtimam bölgesinde çalışıyordu bunların çoğu Türk ve Bulgar Çingenelerinden oluşuyordu. Bunlar kırk civarındaydı fakat bunların arasında usta olarak en ünlüsü Muhova köyünden Stoyan İvanov'tu bunun yaptığı tabancalar Avrupa'dan satın alınanlardan daha kaliteliydi"

Yine aynı şekilde Stoyanov Türk Çingeneleri hakkında şöyle yazmaktadır:

"Burada yaşayan Türk Çingeneleri (kastedilen İhtimam bölgesi) Türkler gibi başlarına renkli poşular taktıklarını zannetmeyin, onlar çoktan Bulgar kalpaklarını başlarına takmışlardır, bu kalpaklara o kadar çok alışmışlar ve onları sevmişler ki bunları ateşin başında bile çıkarmıyorlardı. Bulgar kardeşleri (kastedilen Bulgar Çingeneleri) bu kurala uymuyorlardı. Dahası geçmişte bunların isimleri Ramazan, İldcan, Mahrem olmasına rağmen Hristo, Nikola ve en fazla da Vasil isimleriyle değişmişti. Bulgar Çingeneleri onlarla alay etmek için onları Türk isimleriyle çağırırlardı, çünkü bunların Ortodoksluğa karşı ilgilerini biliyorlardı (1984:309)*."*

Zahari Stoyanov Osmanlı'ya karşı çıkan isyanlarda birçok Türk Çingenesini kılıçtan geçirildiğini yazılarında itiraf etmektedir:

"Köydeki Çingeneler katledilmeye başlanınca ben en öndeydim Kopriştitsa'da (Конриштица), fakat daha sonra pişman olduk keşke öldürdüğümüz Çingenelerin yerine buradaki ileri gelen Türkleri katletseydik" (1984:569).

Aynı şekilde Straşimirov bu olayla ilgili şu bilgileri vermektedir (Straşimirof, 1907: 197–198):

"27-28 mayıs tarihlerinde 70 kadar yerli Çingene Kopriştitsa'da katledilmiştir, bunun nedeni buradaki Çingenelerin Osmanlıya casusluk yaptıkları görüşüdür. İkinci neden de yerli Çingenelerin Klisura köyünü yaktıkları şüphesidir."

Çingeneler Osmanlı döneminde Bulgarların çıkardığı gazetelere de konu olmuşlardır. Örneğin 1867 yılında İstanbul'da yayınlanan Makedonya (Македония) adlı gazetede; gazete sahibi Petko Raço Slaveykof'a (*Петко Рачов Славейков)* yazılan bir mektup yayınlanmaktadır. Mektup Prilepten İliya Naumçev tarafından kaleme alınmıştır. Naumçev kendini Kıpti (египтянин) olarak tanımlamaktadır. Naumçev Bulgar kilisesine bağlı bir rahiptir, mektupta Çingenelerin Mısır kökenli oldukları, onların da okulları, kendilerine ait kiliseleri ve din adamları olması gerektiğini savunmaktadır. Aynı şekilde mektupta Çingenelerin diğer milletlerle eş tutulması gerektiği ve yüce bir tarihe sahip oldukları ifade edilmektedir. Bu mektup bireysel olarak Çingenelerin yeni bir kimlik etrafında birleşmeleri fikrinin var olduğunu göstermektedir, fakat bu durum sadece ideoloji olarak sözde kalmaktadır (Marushiakova ve Popov, 2012: 45).

4.1.6. Bulgaristan'da Krallık Dönemi ve Romanlar (1778-1944)

1878 yılında Osmanlı Rus Harbinden sonra imzalanan Ayastefanos anlaşmasıyla Ruslar Üsküp, Ohri, Serez, Goriçeyi içine alan büyük bir Bulgaristan kurulmasını istiyordu. Batılı güçlerin yoğun direnciyle karşılanan bu durum 1878 yılında Berlin Kongresinin toplanmasına neden oldu. Burada Bulgaristan'ın

Ayastefanos Anlaşmasıyla toprakları üçe bölündü. Bulgaristan prensliği, prens halk tarafından seçilecek, Bab-ı Ali tarafından ve büyük devletlerin tasdiki ile tayin edilecekti. Ayrıca iç işlerinde serbest olacaktı ve prensliğin topraklarında Osmanlı ordusu bulunmayacaktı. Şark-ı Rumeli Eyaleti, yöneticisi beş yıl süreyle Osmanlı devleti tarafından tayin edilecek ve Hristiyan olacaktı. Bu eyalet siyasi ve askeri olarak Osmanlıya tabi olacaktı. Üçüncü bölge ise ıslahat yapılmak şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılan Makedonya idi (Gencer, 1992:516-517). 1885 yılında Trakya'da Bulgarlar ayaklandı ve ayaklanma neticesinde Doğu Rumeli ve Bulgaristan Prensliği birleşti (Lübenova, Vaçkova, Mitev, Pavlov, 2018:76).

Bulgaristan'da 1894-1899 yılları arasında Ulusal Partiden Konstantin Stoilof liderliğinde bir hükümet kuruldu, hükümet Ruslarla dostluğu destekledi. Ülkenin modernleşmesi için de çaba gösterdi, fakat sanayleşmede hiçbir ilerleme gerçekleştirilemedi. Gümrük vergilerinin yükseltilmesi Bulgaristan'ın iyi olduğu dokuma endüstrisinin sürekli gerilemesini önleyemedi. Demiryollarına büyük yatırımlar yapıldı fakat bu durum halkın refah seviyesine katkı sağlamadı. 1899 yılında istifa eden hükümetin yerine Vasil Radoslavov önderliğinde liberal hükümet iktidara geldi. Hükümet 1901 yılına kadar iktidarda kaldı. Bu hükümet köylülerin yoksulluklarıyla uğraşmak zorunda kaldı, ayrıca devlet yurt dışındaki borçlarla, yüklü ordu harcamalarıyla meşgul oldu. Demiryolu masraflarının artmasıyla halktan yeni vergiler almak zorunda kaldı, bu vergilerden de en çok etkilenen köylülerdi. Köylüler büyük çaplı gösteriler yaptı, devlet bunları güçle bastırmaya kalkıştı fakat direniş durmadı, bunun neticesinde Kral Ferdinad 1901 yılında Petko Karavelof idaresinde bir bakanlar kurulunu atadı. Bu kurul vergilerden bazılarını kaldırmak zorunda kaldı. Aynı zamanda bu hükümet Romanların seçme ve seçilme haklarını da ortadan kaldırdı. Bulgaristan'daki bu huzursuzluklar daha önce 1899 yılında Çiftçiler Birliğinin (Земеделски Саюз-Zemedelski Sayuz) kurulmasına zemin hazırladı, bu teşkilat daha sonra 1901 yılında Bulgar Çiftçiler Birliği (Български Земеделски Саюз) adını aldı ve siyasi parti olarak Bulgaristan siyasi hayatında yerini aldı. 1908 yılında Bulgar Çiftiçiler Birliği en güçlü muhalefet partisi konumuna geldi. 1908 yılında Osmanlı devletindeki karışıklıklardan istifade eden Kral Ferdinad Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etti ve Bulgar çarı unvanını aldı (Jelavich, 2013: 39–41). Bulgaristan'ın bağımsız olması iç huzursuzlukları ortadan kaldırmadı, gösteriler devam etti. 1912 yıllında

Varna'da, Dobriç'te, Mezdra'da protesto gösterileri yapıldı. Bulgaristan'da işçi sınıfı oluşmaya başladı. Bu durum karşısında burjuva Ferdinad'tan katı tedbirler almasını istedi. Ülkedeki Türklerin durumu ve bu azınlığın hakları uluslararası anlaşmalarla belirlenmişti ve onların haklarını koruyan bir devlet (Osmanlı) vardı fakat Romanlar için aynı şey geçerli değildi. Bu durum Romanların teşkilatlanmasını ve haklarını savunacak bir sivil toplum örgütünün kurulmasını zaruri hale getirdi. 1910 yılında Vidin'de böyle bir sivil toplum örgütü kuruldu ve bu örgüt Bulgar devleti tarafından da kabul edildi. Bu örgüt dünyada bilinen Romanların ilk kurduğu ve bir devletin kabul ettiği ilk sivil toplum örgütüdür. Bu topluluk kendini Egupt milleti olarak tanımlamaktaydı ve kitapçık halinde bir tüzük yayınladı [Устав на Египетската Нация в Град Видин). Bu tüzük başkanın görevlendirme şekli, görev süresi ve görevlerini belirlemekteydi. Bu tüzüğün üçüncü maddesine göre bu sivil toplum örgütünün başına nüfüsta kayıtlı olan dokuz çeribaşıdan kurayla belirlenen kişi atanacaktı. Belirlenen bu yöneticiye muhtar dendi. Muhtarın bir mührü bile vardı (Resim:5). Muhtarın görevleri şu şekilde belirlendi:

"*Muhtar, Roman toplumunu bütün devlet kurumlarının nezdinde temsil etmekle mükelleftir. Muhtar, temsil ettiği topluluğun maddi ve manevi haklarını savunmak, Romanları şerefli saygıdeğer bir hayat yaşayabilmeleri için her türlü tedbiri almak, işsizlere ve fakirlere iş sağlamak, Bulgar devletinin çıkardığı kanunlar hakkında bilgiledirme yaparak bu kanunlara uyulmasını sağlamak. Yetişkinlerin moral motivasyon ve eğitimleriyle ilgili çalışmalar yapmak. Temsil ettiği Roman toplumunun durumuyla ilgili devleti bilgilendirmek* (Marushiakova ve Popov, 2015: 193-192) ."

Resim 5. Vidin Kıpti Muhtarlığının Mührü

1911-1912 yıllarında Bulgar ekonomisi hâla düzelmemişti. Ferdinad Osmanlı'ya karşı diğer Balkan devletleriyle ittifak yaparak Osmanlı'yı Balkanlardan atmak için 1912 yılında Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ile birlikte Osmanlı devletine karşı Balkan Savaşlarını başlattı. 1878 yılında çıkarılan ve 1945 yılına kadar geçerliliğini koruyan asker alma kanununa göre Romanlar dâhil bütün azınlıklar askerlik yapmak ile mükellefti. Romanlar da aynı şekilde askere alınmış ve Birinci ve İkinci Balkan Savaşlarına iştirak etmişlerdi. 1913'ü yıllarda Bulgaristan'da bulunan ve Romistikle uğraşan R. Scott Macfie yol yazılarında şunları yazmaktadır:

"Savaş bitmişti, güney sınırlarında silahlar susmuştu, fakat ülke içinde sanki tekrardan savaşa girilecekmiş gibi savaş hazırlıkları tüm hızıyla devam ediyordu. Askerlik çağına gelmemiş gençler iki yıl evvelinden askere alınmıştı, herhangi bir sebepten dolayı terhis olunanlar, 45 yaşını aşmış ve ordunun kanunların göre yedek olarak da orduya alınmaması gerekenler bile taburlarına çağrılıyordu ve asker oluyordu, Çingeneler bile orduya alınmış ve asker olmuşlardı (Macfie, 2007:62)*."*

Balkan Savaşlarından sonra Bulgaristan ekonomisinde gerek tarımsal üretimde, gerek sanayi üretiminde az da olsa canlanma meydana geldi fakat bu defa 1914 yılının yazında Avusturya-Macaristan'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesiyle birlikte Birinci Dünya Savaşı başladı. Bulgaristan 1915 yılında Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlıyla birlikte İttifak Bloğunu oluşturdu. Birçok Roman Birinci Dünya savaşında Balkan Savaşlarında olduğu gibi çeşitli cephelerde Bulgar ordusunda asker olarak görev aldı ve hayatını kaybetti. Savaşta ölen Romanların maaşlarıyla ilgili Bulgar arşivlerinde çeşitli belgeler bulmak mümkündür, örneğin *"46. Piyade Tugaydında görev yapan ve ölen Kotel'den Mehmet Kabov ile ilgili belgelerde; eşine gönderilen asker aylığının 7.12.1916 tarihinde 7 Leva, 14.02.1917 tarihinde 14 Leva, 03.06.1917 tarihinde 4 Leva olduğu, bu paranın gönderildiği fakat para muhtar tarafından geri gönderildiği, bunun nedeni ailenin akrabalarıyla birlikte Kotel'den göçmüş olduğu anlaşılamaktadır. Eşi Hatişka Mehmedova'ya para toplu olarak 05.02.1918 tarihinde ulaştırılmıştır."* (akt. Krıstev ve İvanova, 2015: 255).

Şakir Paşofun el yazması (История на Циганите в България и в Европа *"*Роми*"*) *"Çingenelerin Bulgaristan ve Avrupa Tarihleri, "Romanlar"* adlı eseri 1944 yılına kadar Romanların durumunu anlatan nadir eserlerdendir. Şakir Paşof Gorna Banya'da günümüzde (Sofya'nın bir semti) 1898 yılında doğmuştur (Resim:6).

Hayatını Bulgaristan'daki Roman hareketine adamıştır. Bulgar ordusuyla Birinci Dünya Savaşına katılmış olup el yazmasına göre bu savaşta yaralanmıştır. Birinci Дünya savaşından sonra 1919 yılında Sofya'da Romanların arasında Bulgar Komunist Partisini teşkilatlandırmış ve sekreterliğini yürütmüştür. 1919 yılında Bulgar Çiftiçi Birliği (Български Земеделски Саюз) iktidardadır, Paşov bir komisyon oluşturarak 1901 yılında mahrum edildikleri seçme ve seçilme hakkının iade edilmesi için Başbakan Aleksandar Stanbuliyski'den talepte bulunmuştur. Bu istek 2 Aralık 1919 yeni seçim kanunuyla karşılık bulmuştur ve Romanlardan bir kısmına seçme ve seçilme hakkı geri iade edilmiştir (akt. Marushiakova ve Popov, 2015:197.

Resim 6. Şakir Paşof'un Bulgar Komünist Partisi Tarafından Çıkarılan Ücretsiz Ulaşım Kartı (https://eap.bl.uk/archive-file/EAP067-1-8 27.12.2018)

1919-1923 yılları arasında iktidarda bulunan Bulgar Çiftçi Partisi 27 Kasım 1919 yılında İtilaf Devletleriyle Neuilly Anlaşmasını imzaladı, bu anlaşmanın Bulgaristan'da yaşayan Romanları ilgilendiren maddeleri şunlardır;

-Bulgar Devleti din, dil, ırk ve milliyet ayrımı gözetmeyecek,

-Devlet toprklarında yaşayan azınlıklara tam eşitlik sağlayacak,

-Ülkedeki azınlıklar dini vecibelerini tam bir serbeslik içerisinde gerçekleştirebilecek ve tıpkı Bulgarlar gibi medeni ve siyasal hakların kullanımında ayrıma tabi tutulmayacak,

-Azınlıklar istedikleri zanaatı veya mesleği icra edebilecek ve devlet memuru olabilecek.

-Ayrıca, azınlıklar kendi okullarını, dini ve sosyal kurumlarını açabilecek, denetleyip yönetebilecek, bu kurumlarda kendi ana dillerini özgürce

kullanabileceklerdir. Bu azınlık okullarına ve kurumlarına devlet bütçesinden para aktarılacak, yardım yapılacaktır (Şimşir, 1986:374-375). Bu anlaşmadan önce 2 Ağustos 1919 yılında Bulgaristan'da ikinci Roman sivil toplum örgütü kuruldu. Kurucusu Hüseyin Mehmedof'tur, sekreteri de Şakir Paşov'tur. Bu örgütün ismi (Софиско Общо Мюслюманско Просветно-Културно Взаимноспомагателна Организация Истикбал-Бъдеще) İstikbal Sofya Müslüman Eğtim Kültür ve Karşılıklı Yardım Derneği'dir. Derneğin bir mührü ve tüzüğü vardır. Bu derneğin tüzüğünden bazı maddeler şu şekildedir (http://roma-swu.weebly.com /uploads /9/1/1/0/91107766/ustav-sofia-1919.pdf, 25.01.2018):

Madde 2: Derneğin kuruluş amacı ve faaliyet alanı; bütün Müslümanları aynı çatı altında organize ederek, fakirlere, hastalara, dullara ve ölüm halinde maddi sıkıntıya düşenlere maddi olarak yardımda bulunmaktır, ayrıca Müslümanların eğitim, kültür, moral ve maddi olarak gelişmesine katkıda bulunmaktır.

Madde 4: Derneğe 20 yaşını bitirmiş bütün Bulgaristan vatandaşları üye olabilir.

Madde 6: Derneğin herhangi bir siyasi görüşü yoktur ve toplantılarda hiçbir şekilde siyaset konuşulamaz.

Madde 8: Dernek her türlü taşınır ve taşınmaz mala sahip olabilir. Cenazelerle ilgili sahip olduğu bütün alet ve edevatlar dernek üyeleri tarafında ücretsiz kullanılabilir. Derneğe üye olmayanlara belirli bir meblâ karşılığında alet ve edevatlar kullandırılabilirler.

Madde 17: Derneğin bir yazıhanesi bulundurulacak ve toplatılar bu yazıhanede yapılacaktır. Ayrıca derneğin maddi durumu müsait olduğunda bir bina satın alınacak veya inşa edilecektir. Bu binada Müslüman fakirler, yetimler, dullar barındırılacaktır.

Madde 18: Bayram münasebetiyle fakirlere maddi yardımlarda bulunulacak, kışın kömür ve odun yardımı yapılacaktır.

Madde 19: Şehrin imar durumuna göre Müslümanlara, hijyen şartlarına uygun konut yapabilmeleri için krediler verilebilecektir.

Madde 24: Hastalık halinde üyelere dernek tarafından karşılanmak şartıyla doktor hizmeti sunulması, her türlü haklarının savunulması gerektiğinde ücretsiz avukatlık hizmetleri tahsis edilmesi derneğin görevlerindendir.

Madde 25: Baş müftülükle her türlü işbirliği yapılarak Müslümanların dini yaşantılarına katkı sunmak derneğin vazifelerindendir.

Derneğin tüzüğünde ayrıca dernek başkanın seçimi, yönetim ve denetleme kurulunun oluşturulmasıyla ilgili maddeler, disiplin ve üyelikle ilgili maddeler mevcuttur. İstikbal Romanların kurduğu bir sivil toplum örgütü olmasına rağmen dernek tüzüğünde Roman, Çingene etnonimleri hiç geçmemektedir. Bunun yerine Müslüman kavramı sık kullanılmakta ve derneğin çalışma alanı Türkler, Pomaklar dâhil Bulgaristandaki tüm Müslümanları kapsamaktadır. Bu tüzük 2 Ağustos 1919 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından onaylanmıştır.

İstikbal bir sivil toplum örgütü olarak 1929 yılına kadar bu isimle faaliyetlerine devam etti. Daha sonra isim değiştirildi ve (Общ Мухаммедано-Цигански Национален Културно Просветен Саюз) (Muhammmedan) Müslüman-Çingene Ulusal Kültürel ve Terbiye Birliği ismini aldı (akt. Marushiakova ve Popov, 2015:199). Bu birliğin adından da görüldüğü gibi İstikbal'den farlklı olarak bütün Müslümanlara hitap etmiyor sadece Müslüman Çingeneleri bir çatı altında toplamak amaçlanmaktadır. Ayrıca bu dernek diğer derneklerin bir üst kurumu olarak düşünülmüştü. 7 Mayıs 1932 yılında Mezdra'da yapılan toplantıya ülkenin birçok yerinden gelen temsilciler İstkibal derneğini tekrardan açmaya karar verdi ve bu temsilciler derneğin sadece Sofya'daki Müslüman Çingene topluluklarını değil bütün Müslüman Çingeneleri kapsaması konusunda görüş birliğine vardılar. Ayrıca bu toplantıda bir tane de gazetenin yayın hayatına geçirilmesi kararlaştırıldı. Gazetenin ismi Türkçe Terbiye'idi (Тербие) (akt. Marushiakova ve Popov,2015:199). 1934 yılında Bulagaristan'da askeri bir darbe gerçekleşti ve 1879 anayasası feshedildi. Her türlü sivil toplum örgütü, sendika, siyasi parti baskı altına alındı. Roman sivil toplum örgütleri de bu durumdan nasibini aldı. 1935 yılında 3. Boris askeri yönetimi kansız

bir şekilde tasfiye etmeye başardı ve 1938 yılındaki seçimlere kadar Bulgaristan krallık monarşisiyle yönetildi. 1938 yılında parlamento seçimleri yapıldı. Seçilen üyelerin çoğu rejime muhalifti ve bunlardan bir kısmı da azledildi (Jelavich, 2009:220).

01 Eylül 1939 yılında 2. Dünya Savaşı Almanların Polonya'yı işgaliyle fiilen başlamış oldu. 15 Eylülde 1939 yılında Bulgaristan tarafsız kalacağını ilan etti. 07 Eylül 1940 yılında Dobruca bölgesinin güneyi Romanya tarafından Bulgaristan'a bırakıldı. Bulgaristan Almanya, İtalya, Japonya'dan oluşan Mihver İttifakına 01 Mart 1941 yılında katıldı. Alman ordusu Yunanistan'a karşı başarısız olan İtalyanlara yardım etmek için Bulgaristan üzerinden ikinci bir cephe açtı ve bu şekilde Almanlar Bulgaristan'a girmiş oldu. 22 Temmuz 1941 yılında Almanya Sovyetler Birliği'ne savaş ilan etti ve Alman orduları Sovyet topraklarına girdi.

Hitler temiz ırk görüşü doğrultusunda III. Boris'ten Bulgaristan topraklarındaki Romanları ve Yahudileri ölüm kamplarına kapatmak için yakalanıp gönderilmelerini istedi. 3. Boris bu talebi yerine getirmeyerek Bulgaristan topraklarında yaşayan 300 000 Romanın ve 50 000 Yahudinin hayatını kurtardı (Aleksandrova, 2010:32).

23 Ağustos 1943 yılında Romanya saf değiştirdi ve savaştan çekildi aynı yıl ve ay III. Boris öldü. Tahta geçeçek olan varis Tsar Simeon'du; fakat henüz 6 yaşında olduğundan kral naipliği oluşturuldu. Borisin kardeşi Kiril kral naibi oldu. 1943 yılı Eylül ayında maliye bakanı Dobri Bozhilov başbakan oldu ve Romanya gibi savaştan çekilmenin yollarını aramaya başladı. Almanya yeniliyordu ve Bulgaristan bu mağlubiyetten payına düşeni almak istemiyordu. 1943 Kasım ayında Sofya İngiliz ve Amerikan uçakları tarafından bombalandı, Bulgaristan bu duruma hazırlıklı değildi. 26 Ağustos 1944'te Bulgaristan savaştan çekildiğini ve Sovyetlerle Almanlar arasındaki savaşta tarafsız olduğunu ilan etti. 2 Eylül'de yeni hükümet ABD ve İngiltere'yle savaşta olmadığını açıkladı. 5 Eylül 1944 yılında Soviyetler Bulgaristan'a savaş ilan etti. 8 Eylülde de Sovyet askerleri Bulgaristan topraklarına girmeye başladı. 9 Eylül'de Ulusal Cephe komünizm ideolojisiyle yetişmiş olan partizan çeteleri sayesinde hükümeti ele geçirdi (Jelavich, 2013: 271–275). Bu şekilde Bulgaristan'da yönetim krallıktan sosyalizme geçmiş oldu.

09.09.1944'te Bulgar İşçi Partisi'nin alt kuruluşu olan Ulusal Cephesi (Национален съвет на Отечествения фронт) genel sekreterine (Информационен

доклад на циганското малцинство в България) bir rapor sunuldu. Bu raporda krallık döneminde Çingenelerin ülkedeki durumlarıyla ilgili aşağıdaki bilgiler verilmekteydi:

"Krallık döneminde Çingenelerle ilgili ilk dernek sporla ilgili bir dernektir ve 1916 yılında kurulmuştur, bu dernek aynı zamanda Sofya'da yaşayan Çingenelerin kültür ve eğitimleriyle de ilgilenmiştir. İkinci dernek "Esnaf" (Еснафи) adı altında dara düşmüş Çingene esnaf teşekküllerine yardım etmek amacıyla kurulmuştur. Çingenelere ait diğer bir dernekte 1929 yılında kurulan Egipet (Егunem) adlı spor kulübüdür. 1932 yılında Bulgaristan'da ilk Çingene gazetesi olan Terbiye yayın hayatına başlamış olup 10 sayı yayınlanabilmiş ve 1935 yılında yayın hayatına son vermek zorunda kalmıştır. Çingeneler 1935 yılından sonra herhangi bir sivil toplum örgütü çatısı altında birleşememiştir. Bir kısmı Bulgar İşçi Partisine destek vermişlerdir, bunların arasında İbrahim Kerimov gibi gösterilerde öldürülenler de vardır. Çingene gençler kumar, alkol, gibi alışkanlıkların esareti altında hedefsiz bir şekilde bugüne kadar gelmişlerdir. Çingene ailelerden yerleşik hayata geçmiş olanlar ayakkabı boyacılığı, hammallık, çiçekçilik, cambazlık, sepetçilik gibi mesleklerle geçimlerini sağlamışlardır. Göçebe yaşam süren aileler dilencilik, kaşıkçılık, hırsızlık, fal bakıcılığı ile fakirlik ve acımasız kapitalist düzenin baskıları altında hayatlarını devam ettirmeye çalışmışlardır" (http://roma-swu.weebly.com/uploads/9/1/1/0 /91107766/doklad-of-1947. pdf Yügozapaden Universitet Neofiy Rilski, 09.05.2019).

4.1.7. Bulgaristan'da Sosyalist Dönem ve Romanlar

Paşova'ya göre 1944 yılından sonra Bulgar devletinin Romanlara karşı izlediği siyaseti 4 dönemde incelemek mümkündür: 1944-1950 yılları arasında 1. dönem, 1950-1970 yılları arasında 2. dönem, 1970-1984 yılları arasında 3. dönem, 1984-1989 yılları arasında 4. dönem. Bulgar Komünist Partisi'nin Romanlara karşı izlediği farklı siyasi yaklaşımlar, 1944 yılından sonraki Bulgaristan Roman tarihinin dört dönem şekilde incelenmesinin başlıca nedenidir (2012:17):

Birinci dönem 1944 yılından başlayıp 1950'li yılların ortalarında sona ermektedir. 1944 yılından sonra Bulgaristan'da meydana gelen rejim değişiklikleri

azınlıklarla ilgili yeni politikaların geliştirilmesine neden oldu. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinde her ne kadar çok kültürlü, çok dilli kimlik politikaları izlense de Bulgaristan'da tek kültüre, tek dile dayalı kimlik politikaları izlenmeye başlandı. Sovyetler Birliğinde uygulanan federasyon modeli Bulgar Komünist Partisi tarafından red edildi ve 1947 yılında yayınlanan yeni anayasaya göre etnik gruplar azınlık olarak kabul edildi. Bulgaristan'ın birçok ulusu barındıran bir ülke olduğu ifade edildi ve etnik azınlıkların Bulgar nüfusunun bir parçası olduğu belirtildi (İlieva, 2012: 69). Bu dönemde devlet yeni sosyalist düzenin kurulmasında ve geliştirilmesinde Romanların aktif katılımı konusunda çalışmalar yaptı. Devleti yönetenler Romanları ayrı bir kültürel grup olarak gördü ve Romanların sivil toplum olarak teşklilatlanma haklarını destekledi. 06.03.1945 tarihinde Bulgar Kominist Partisinin insiyatifinde *"Çingene Kültürünü Geliştirme Faşizm ve Kapitalizmle Mücadele Teşkilatı"* kuruldu. Bu kuruluşun başkanlığına Şakir Paşof getirildi. 1946 yılında Romano Esi (Romanın Sesi) gazetesi çıkarıldı. 1947 yılında Sofya'da *"Roma"* adlı Roman tiyatrosu kuruldu. 02.05.1948 tarihinde Bulgar Ulusal Çingene Konferansı organize edildi, bu konferansta Bulgaristan Romanları Bulgar Komünist Partisi'ne bağlılıklarını bildirdi (Maruşkiyakova, Popov,1993:27).

1946 yılında Şakir Paşov'un yönetiminde Romano Esi (Romanın Sesi) adlı gazete yayın hayatına başladı. Gazetenin adı her ne kadar Romanes dilinde olsa da içeiriği Bulgarcadır. Gazetenin ilk sayısı 25 Şubat tarihinde yayınlandı ve ayda iki defa yayınlanacağı belirtildi. Gazetenin birinci sayısında Sovyetler Birliğine, Birinci Dünya savaşı müteffikleri İngiltere ve ABD'ye övgüler sıralanmaktadır. Aynı şekilde Vatan Cephesi'nden de övgüyle söz edilmektedir. Gazetenin ilk sayısında editör olarak Şakir Paşof'un resmi bulunmaktadır (Resim:7).

РОМАНО-ЕСИ

(Циган. глас)

Редактор: Ш. М. ПАШЕВ

Орган на общо културно-просветителна организация на циган. малцинство в България

Слово по случай народния празник на циганското малцинство в България Св. Василий

Дайте път на светлината!

Resim 7. Romano-Esi Gazetesinin İlk Sayısı (https://eap.bl.uk/archive-file/EAP067-7-1-125.07.2018)

Bu dönemde devlet organlarının önceliği Romanların Türkleşmesini önlemektir; bu sebepten Roman kimliğinin canlandırılması, yaşatılması, güçlü kılınması, siyasi amaç olarak ortaya konmaktadır. Diğer bir siyasi amaç da Romanların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi olarak belirlenmiştir. 1948 yılında okuryazarlık oranı Romanlar arasında sadece %19'dur. 1947 yılında Sofya'da ilk Roman okulu açıldı, okula ilk yıl 40 öğrenci kayıt yaptırdı, dört yıl sonra okulun mevcudu 500 öğrenciyi aştı (Tomova, 1995:57).

1947 yılında Vatan Cephesinin destekleriyle Roman tiyatro topluluğu *"Roma"* kuruldu. Roma adlı tiyatro topluluğu birçok temsil yaptı. Resim 8'de tiyatronun bir afişi verilmiştir.

Resim 8. Tiyatro Roma'nın Bir Afişi (https://eap.bl.uk/item/ 24.02.2018)

1947 Aralık ayında kabul edilen anayasada (kaynaklarda "Димитровската конституция" şeklinde geçer) 78 maddesinde vatandaşlara inanç ve ibadet hürriyeti sağlanmaktadır. Bu anayasnın 79. maddesi ise şu şekildedir (https://www .parliament.bg/bg/18, 22.01.2018):

"Гражданите имат право на образование. Образованието е светско, с демократически и прогресивен дух. Националните малцинства имат право да се учат на своя майчин език и да развиват националната си култура, като изучаването на българския език е задължително. " (06.12.1947 Konstitutsiyana na Narodna Republika Bılgarsiya, 2013)

1947 yılında çıkarılan bu anayasanın 79. maddesine göre, bütün vatandaşlara eğitim hakkı verilmekteydi. Ulusal azınlıklar ana dillerinde eğitim alma haklarına sahipti, aynı şekilde kendi kültürlerini öğrenmeleri konusunda hiçbir kısıtlama yoktu. Fakat Bulgar dilini öğrenmek mecburiydi. 1944-1950 yıllar arası Roman ve diğer azınlıkların hak ve hürriyet açısından en fazla rahat ettikleri dönemdir.

İkinci dönem 1950 yılların ortalarından 1970 yıllarının ortalarına kadar geçen süreyi içermektedir. İkinci dönemde, Roman kimliğinin yok edilmesine ve asimilasyona yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Romanes dilinde yayın yapan Romano

Esi (Romanların sesi) adlı gazetenin adı değiştirilerek 1957 yılında "Neve Roma " (Yeni Romanlar) adını aldı, 1959 yılında da "Nov Pıt (Yeni Yol) adını aldı. Gazete bu tarihten sonra sadece Bulgar dilinde yayın yaptı. 1950 yılından sonra Bulgaristan Komünist Partisi Moskova'nın direktifleriyle azınlıklara şüpheyle bakılması gibi baskıcı Stalinist politikalar izlemeye başladı. Romanlarda bu durumdan nasibini aldı, Şakir Paşov milletvekilliğinden azledildi ve Belene kampına sürgüne gönderildi. Ayrıca Roman Tiyatrosu *"Roma"* kapatıldı. İlk defa 1950 yılından sonra Müslüman Roman isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesi çalışmalarına başlandı. (Marushiakova, Popov, 1993:75-96).

1950 yılının sonbaharında 12 233 aile ve toplamda 52 185 Bulgaristan Türkü Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldı. 1950-1951 yılları arasında toplamda Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türkü sayısı 154 394 kişidir. Bunların arasında 5000'e yakın ana dili Türkçe olan Romanlar da vardır. 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı İskân Kanununa göre Türk soyundan olanlar Türkiye'ye göçmen olarak gelebiliyordu. Romanlar ana dilleri Türkçe olsa bile Türk soyunda sayılmıyordu, bu sebeple göçmenlerin arasında vizesiz bir şekilde olup Romanların karıştığını gören hükümet 12 Eylül 1950 tarihinde sınırı kapattı. 22 Eylül'de vizesizlerin ve Romanların gönderilmemesi şartıyla sınırı tekrardan açtı. 6 Ekim 1950'de hükümet tüm konsolosluklara tebligat göndererek Romanlara vize verilmemesini istedi. Türkiye, Bulgaristan makamlarına ülkeye vizesiz ve kaçak gelen kişilerin iadesi şartıyla kapatılan sınır kapılarını 2 Aralık 1950 yılında tekrardan açtı ve daha önce gelen 67 aile, 360 nüfuslu Roman topluluğunu Bulgaristan'a iade etti (Atabay, 2012: 64–66).

08 Ekim 1958 tarihinde Roman azınlığın sorunlarının çözümüne yönelik *(За решаване въпроса с циганското малцинство в България)* bir kanun çıkarıldı. 1216 sayılı bu kanuna göre köy, kasaba, il ve ilçe yönetim meclislerinden kendi sorumluluk bölgelerinde devlet işinde çalışmayan Romanların tespit edilmesi ve zorunlu devlet işine başlatılmaları istendi. Bulgaristan Köy ve Orman Bakanlığına devlet çiftliklerinde ve orman müdürlüklerinde Romanların görevlendirilmesi ve bunlara uygun fiyata ev yapılması ile ilgili görevler verildi. Ayrıca devlet sepetçilik, demircilik, vs. gibi meslekler icra eden Romanlar için üretim kooperatiflerinin oluşturulmasını yerel yönetimlerden istedi. 1950-1960 yılları arasında ve daha sonra Romanların göçebelikten kurtarma ve yerleşik hayata geçirme çalışmaları yapıldı. Bu

sebepten onlara ev yapabilecekleri topraklar verildi ve ev yapmaları için krediler tahsis edildi. Büyük kısmı kuzey Bulgaristan'dan olmak üzere 20 000 Roman bu şekilde yerleşik hayata geçirildi ve büyük Roman mahalleleri (gettoları) oluşturuldu (Kroy akt. Büchsenschütz, 2020:141). 08 Ekim 1958 yılında çıkarılan kanuna ek olarak 17 Ekim 1958 yılında 258 sayılı kanun çıkarıldı, bu kanuna göre Roman nüfusun sağlık ve hijyen şartlarını iyileştirmeye yönelik tedbirler alındı. Ayrıca bu kanunda Romanların eğitimiyle ilgili maddeler de mevcuttur:

"Çingene mahallelerindeki okullarda okuldan sonra okul öğretmenlerinin gözetiminde eğitim verecek yetiştirme ve takviye kurslarının açılması, aynı şekilde bu mahallelerde kreş ve anaokullarının açılması uygun görülmüştür. (Paşova, 2012:47)*"* Parti organları bu şekilde Roman çocuklarını mümkün mertebe aile ve mahalle ortamından uzaklaştırarak Roman kültüründen uzak tutmaya çalışmışlardır. 1959 yılında bu kanunun önemini vurgulayan başka bir kanun daha çıkarıldı, bu kanuna göre Romanların çocuklarını Türk okullarına göndermeyi tercih ettikleri ifade edilmektedir ve bu durum ile ilgili engelleyici çalışmaların yapılması istenmektedir (Paşova, 2012:48).

1961 yılından itibaren Bulgar Komunist Partisi *"İnternat"* adı altında çocuk bakım evleri açtı. Bu evler Eğitim ve Kültür Bakanlığı'na bağlıdır. Bunların işleyişiyle ilgili yönergede aşağıdaki hususlar yer almaktadır (akt. Büchsenschütz, 2020):

"Bu çocuk evlerinin kuruluş amacı Roman çocukların asimilasyonunu sağlamaktır. Ailelerinden, akrabalarından ve sosyal çevrelerinden (burada kastedilen mahalledir) uzaklaştırılan çocuklar daha iyi bakım şartları altında kısa sürede asimile olacaklardır. Bu şekilde Çingene çocuklar Komünist toplumun kuruluşunda önemli görevler üstleneceklerdir."

İnternatlarda sadece örgün eğitim verilmiyordu bununla birlikte belirli meslekler de öğretiliyordu. Okullar fabrikalar gibi üretim yapıyord. Çocuklar işçi gibi kullanılıyordu, güya çalışma disiplini öğretiliyordu. İyi birer işçi olarak yetiştiriliyordu. İnternatlarda Roman çocuk oranı en yüksek seviyedeydi, bunun nedeni bu okullara genellikle evlilik dışı doğan, yetim, iyi bakılmayan çok çocuklu ailelerin çocuklarının alınmasıydı. Troebst'e (1990) göre 1975 yılına gelindiğinde bu internatların sayısı 145 buldu ve burada barınan Roman çocuk sayısı 10 000'e yaklaştı (akt. Büchsenschütz, 2020) ve (akt. Paşova, 2012).

05 Nisan 1962 yılında Bulgar Komünist Partisi A 101 numaralı kararı aldı. Bu karar göre Pomakların, Tatarların, Çingenelerin Türkleşmemesi için çalışma yapılması istendi. Tatarların, Pomakların ve Çingenelerin büyük bir kısmı Arapça ve Türkçe özel isimler taşımaktaydı. Aynı şekilde bunlar İslâml dinine tabiydi. Bütün bunlar etnik kimliklerini Türk olarak tanımlamalarını kolaylaştırmaktaydı. Bu sebeple 130 000 Roman ve on binlerce Tatar ve Pomak kendilerini nüfusa Türk olarak kaydettirmişti. Romanların, Tatarların ve Pomakların yoğun Türk nüfusu olan bölgelere göçlerinin sınırlandırılması talep edildi. Ayrıca Bulgar Bilimler Akademisi'nden bu gruplar ile ilgili saha ziyaretleri yapılması ve akademik çalışmalar yürütülmesi istendi (Büchsenschütz, 2019:71). 50'li yılların sonunda ve 60'lı yılların başında Türk ismi taşıyan yaklaşık 10 000 Romanın isimleri Bulgarlaştırıldı, fakat 1961 yılında bu faaliyetler yavaşlatıldı, daha sontra bundan vazgeçildi (Marushiakova ve Popov, 1993:70).

Üçüncü dönem 1970 yıllarını ortalarından 1984 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde Romanların kültürel asimilasyonlarına önem verildi. 1978 yılında Bulgar Komünist Partisi'nin almış olduğu karar doğrultusunda Romanların toplumsal fayda sağlayan bir (kastedilen devlet işidir) işle iştigal etmeleri, eğitim seviyelerinin yükseltilmesi, maddi durumlarının ve sağlık şartlarının iyleştirilmesi için çalışamaların yapılması istendi. Bu kararlar doğrultusunda Romanlar için çok katlı apartmanlar inşa edildi. Bu apartmanlara yerleştirilen Romanlar buradaki hayata alışamadı. Bu dönemde Roman kültürünün devam ettiği ve gelecek kuşaklara aktarıldığı yer olarak görülen Roman mahalleleri kapatıldı. Bulgaristan genelinde mevcut olan 547 mahalleden kapatılan 36 mahalle kısa süre sonra kolluk kuvetlerinin engellemelerine rağmen tekrardan kuruldu (Paşova, 2012:41). Çingene kültürü ve folklor çalışmalarını engellemek için birçok tedbir alındı (Romromesa, 2019, https://nohate.bghelsinki.org/cms/wp-content/uploads /2019/09/ izvunreden-krizisen-doklad-romi-2019.pdf, 25.12.2019).

Dördüncü dönem 1984-1989 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemde *"Bulgaristan'da Roman yoktur"* görüşü önem kazandı ve 180 000 Çingene'nin adları Türklerle birlikte zorunlu olarak Bulgar isimleriyle değiştirildi. Yabancı ülke vatandaşlarının gözlerinden özellikle uluslararası işlevi olan yollara sınır olan büyük

Roman mahallelerin etrafları büyük duvarlarla çevrildi, Romanları izole brakma çabaları önem arz etti (Paşova, 2012:42).

1979 yılında Bulgaristan'da gizli bir sayım yapıldı, bu sayımda Romanların sayısı 576 927 kişi olarak tespit edildi, ülkede yaşayan Romanların oranı toplam nüfüsa oranları %6,45'i olarak hesaplandı. Bu sayımda Romanların yarısından fazlasının Türkleştiği görüldü, yani bunlar çevreleri tarafından Roman olarak bilinmelerine rağmen etnik aidiyetlerini Türk olarak tanımlamaktaydı. Bulgar Komünist Partisi yönetim organlarına bu gizli sayımın sonuçlarını dayanak kabul ederek zorunlu ad değiştirme politikalarının uygulanmasına karar verdi (Romromesa, 2019:26 https://nohate.bghelsinki.org/cms/wp-content/uploads /2019/09/ izvunreden-krizisen-doklad-romi-2019.pdf, 25.12.2019).

1989 yılında Bulgaristan Türkleri zorunlu göçe tabi tutuldu bu durum birçok köyün boşalmasına bununla birlikte birçok fabrikanın ve tarım kooperatifin üretim yapamamasın neden oldu. Birçok Roman bu durumdan maddi olarak etkilendi.

4.1.8. Bulgaristan'da 1989'dan Günümüze Romanlar

1989 yılından sonraki dönem; Bulgaristan Türklerinin zorunlu göçe tabi tutulması, Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Bulgaristan'da da sosyalist rejimin sona ermesi, Bulgaristan'ın çok partili demokratik bir yönetimi benimsemesi ve Avrupa Birliğine üyeliği gibi önemli olayları kapsamaktadır.

12 Haziran 1991 yılında parlamento Jivkov Anayasası olarak bilinen 1971 Anayasasını değiştirdi. Devletin adı Bulgaristan Halk Cumhuriyeti iken Bulgaristan Cumhuriyeti oldu. Yeni anayasaya göre Bulgaristan demokratik yönetim şeklini benimsedi. 1991 anayasasının 35. maddesine göre her vatandaş yurtdışı ve yurtiçinde istediği yerde yaşama hakkına sahip olduğu gibi istediği gibi göç etme hakkına da sahip oldu. Bu durum özellikle Kalaycı gruplarının göçlerini günümüzde de yurt içinde yasal duruma getirdi. 2007 yılında Bulgaristan AB'ye girdi, 2014 yılında ülkenin vatandaşları serbest dolaşım hakkını elde etti. Anayasanın 35 maddesiyle 2014 yılından itibaren Bulgar vatandaşları yurt dışına çalışmak maksadıyla göç etme

imkânına kavuştu. Bu anayasanın 36. maddesi; *"Her Bulgar vatandaşının Bulgarcayı öğrenmesi zorunludur ve her Bulgar vatandaşının bu dili öğrenmeye hakkı vardır.""Ana dilleri Bulgarcanın dışında olan Bulgar vatandaşları ana dillerini öğrenme haklarına sahip olmakla birlikte Bulgarcayı da öğrenmeleri zorunludur. Bu vatandaşlar ana dillerini istedikleri gibi kullanabilirler fakat resmi dilin (Bulgarcanın) nerede mecburi olarak kullanılacağı yasalarda belirlenmiştir."* şeklindedir. Anayasanın bu maddesi resmi dil olan Bulgarcayı ve Bulgaristan'da yaşayan diğer etnik grupların ana dilini konuşma ve eğitim haklarını güvence altına almıştır. Anayasanın 37. maddesine göre düşünme ve inanç özgürlüğü serbest bırakıldı ve anayasayla güvence altına alındı (Bulgar Parlamentosu, 1990 https://www.parliament.bg/bg/const 25.05.2019). Bu madde Romanlara ve diğer etnik gruplara kendilerini daha rahat ifade etme, gerektiğinde devleti yönetim organlarını dahi eleştirme hakkı verdi.

Rejimin değişmesi siyasi ve iktisadi birçok değişimin meydana gelmesine neden oldu. Devlet teşekküllerinin özelleştirilmesi, devlete ait toprakların eski sahiplerine iade edilmesi, Romanların yaşam biçimini de etkiledi. Köylerde devlete ait tarım kooperatiflerinde (TKZS) çalışan birçok Roman aile işsiz kaldı ve iş bulabileceği şehirlere göç etmek zorunda kaldı. Köyde kalan birçok Roman aile ise doğadan topladıkları şifalı otlar, sülük, mantar, ceviz ve diğer orman ürünlerini satarak geçimlerini sağlamaya çalıştı. Geçim zorlukları Romanların işlediği suçlarda da artışlara neden oldu. Bütün bunlar Roman çocukların eğitim durumlarını da etkiledi birçok çocuk okulam devam edemez oldu (Radeva, Aleksiev, Davidova, ve Mirçeva, 1997:43-44).

1995 yılında Bulgaristan AB üyeliğine başvurdu, bunun neticesinde kabul sürecinde Kopenhag Kriterlerini yerine getirmek zorunda kaldı. Bu kıstaslara göre aday ülkelerin AB'ye giriş süreçlerini tamamlayabilmek için demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunması, konusunda çalışmalar yapması gerekirdi. Ayrıca aday ülkelerin yasaları AB yasalarına uyumlaştırılması istendi. İnsan hakları ve azınlıklara saygı kıstasları Bulgaristan'da yaşayan Romanları doğrudan ilgilendiren konulardır. 1995 yılından sonra Romanlarla

ilgi çalışmalar iki yönlü devam etti; bunlar devletin yaptığı çalışmalar ve sivil toplum örgütlerinin yapmış olduğu çalışmalardır.

1990 yıllından sonra daha çok mahalli ve bölgesel Roman sivil toplum örgütleri kuruldu. Bunların sayıları 300'ün üzerindedir (Fırtynov, 2011). Bu örgütlerden bazılarını ve çalışma faaliyetlerini şu şekilde sınıflandırmak mümkündür (Pamporov, 2006: 235-236) ve (Fırtynov, 2011:12):

Maddi yardımlaşma dernekleri; Filibe'de kurulan Büro za Samopomoşt Stolipinovo (Бюро за самопомощ, Столипиново) Stolipinovo Yardım Bürosu, Regionalna Agentsiya za İkonomiçesko Podpomagane na Romite v Dobriç (Регионална Агенция за икономическо подпомагане на ромите в Добрички регион) Dobriç Bölgesi Romanlara Yardım Acentası, Tsentır za Biznes i Vzaimnopomoşt, Selo Kuklen (Център за бизнес и взаимопомощ Куклен) Kuklen Girişimcilik ve Yardımlaşma Merkezi ve diğerleri…

Kadın çalışmaları yapan dernekler; Jenska Nezavisima Romska Organiztsiya Karmen Razgrad (Женска независима ромска организация Кармен, Разград) Razgrad Bağımsız Roman Kadın Derneği Karmen, Jensko Romsko Sdrucenie "Dobra Mayka" Vardun (Женско ромско сдружение "Добра майка" Вардун) Vardun İyi Anneler Derneği, Jenska Romska Organizatsiya "Lachi Day" (Женска ромска организация "Лачши дай" Перник) Pernik Laçşi Day Kadın Derneği ve diğerleri…

Roman gençlik dernekleri; Mladecko Drujestvo "İzgrev" Stolipinovo (Младежко дружество "Изгрев" Столипиново) Stolipinovo "İzgrev" Gençlik Derneği, Mladecko Romsko Sdrujenie "Nov Pıt 98" Tırgovişte (Младежко ромско сдружение "Нов път - 98" Търговище) , Romska Mlıdecka Organizatsiya Sliven (Ромска младежка организация Сливен) Roman Gençlik Derneği Sliven ve diğerleri…

Roman sağlık dernekleri; Fondatsiya "Zdraveto na Romite Sliven" (Фондация "Здравето на ромите" Сливен) Sliven Roman Sağlığı Fondu ve diğerleri…

Roman entegrasyon ve etnik diyalog dernekleri; Etnokulturen Dialog Sofya (Етнокултурен диалог, София) Etnokültürel Dialog Sofya, Tsentır za

Mecduetniçeski Dialog i Tolerantnost “Amalipe” Veliko Tırnovo (Център за междуетнически диалог и толерантност “Амалипе” В. Търново,) Veliko Tırnovo Etnikdialog ve hoşgörü merkezi “Amalipe”, Fondatsiya “İntegratsiya i Razvitie na Maltsisvata” Yambol (Фондация “Интеграция и развитие на малцинствата” Ямбол) Yambol Azınlık Entegreson ve Gelişim Fondu ve diğerleri… Bu dönemde yerel Roman dernekleri Açık Toplum Enstitüsü, Bulgaristan İçin Amerika gibi birçok uluslararası kuruluştan maddi destek aldılar (Fırtynov, 2011).

1990’lı yıllardan sonra Roman aydınlar sınıfı oluştu ve bu sınıf basın yayın faaliyetlerinde de aktif rol aldı. Bu dönemde Roman basını oluştu, 1990 yılından sonra Romanların yayınladığı süreli yayınlar aşağıdaki tabloda ve örnekleri resim 9’da verilmiştir:

Süreli Yayın Adı:	Yıl Olarak Yayınladığı Dönem:	Toplam Yayınlanan Sayı:
Etnoreporter	1998-2002	12
Zaşto ne?	2004-2005	7
Romans	2005	1
Focus	1996-2000	17
Romano Drom	2002	10
Romano İlo	1994-1997	18
O Roma	2002-2007	11
Drom Dromendır	1995-2009	157
Jitan	1998-2004	5
Akana	2001-2006	34
De facto	2003	7
Djipsi Ray	1998	2
Romano Objektivo	1997	1
Andral	1999-2008	52

Tablo 6. Bulgaristan’da 1994-2008 Yılları Arasında Roman Basını (https://litarch. libsofia.bg/ 27.07.2018)

Resim 9. Roman Gazetelerinden Örnekler (https://litarch.libsofia.bg/27.07.2018)

1990 yılından sonra Romanların entegrasyonuyla ilgili projeler hazırlandı. Bu projeler eğitim, sağlık, istihdam ve yaşam şartlarının yükseltilmesine yöneliktir. Devlet AB uyum sürecinde kriter olan azınlık hakları ve kültürleri ile ilgili çaılşmalar yaptı. Bu sebepten 2003-2004 eğitim ve öğretim yılında ilk defa Bulgaristan'da Veliko Tırnovo Üniversitesinde Roman Dilinde Temel Eğitim Pedagojisi bilim dalı açıldı ve buraya Roman öğrenciler alındı (Romromesa, 2019:27 https:// nohate.

bghelsinki.org/cms/wp-content/uploads/2019/09/izvunreden-krizisen-doklad-romi-2019.pdf, 25.12.2019).

1990 yılından günümüze Sosyal Politikalar ve Çalışma Bakanlığı Romanların iş pazarında daha rahat iş bulabilmeleri için birçok program geliştirdi. Bu programlar sayesinde birçok Roman belediyelerde istihdam edildi. Aynı şekilde iş bulamayan birçok Roman sosyal yardımlardan istifade etti. Bulgar vatandaşlarının AB ülkelerinde serbest dolaşım hakkı elde etmesi Roman gençlerin AB ülkelerinde iş bulmalarına ve bu ülkelere göç etmelerine neden oldu.

Romanların eğitim, siyasi, dini durumları ayrıntılı bir şekilde 5. bölümde incelenmiştir.

5. BÖLÜM

BULGARİSTAN'DA YAŞAYAN ROMANLARIN DEMOGRAFİK DURUMU

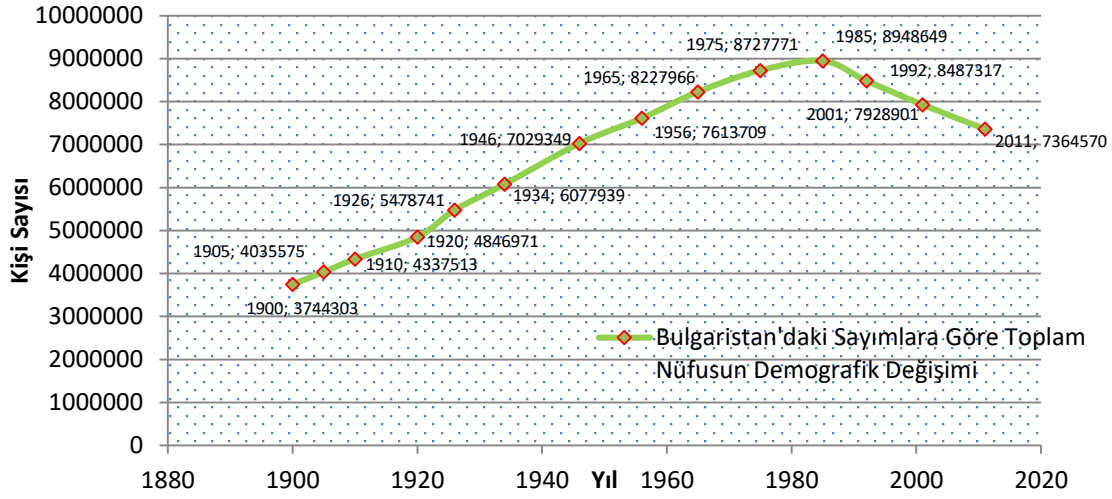
5.1. Bulgaristan'da Romanların Demografik Durumuyla İlgili Bilimsel Çalışmalar

Romanların demografik durumuyla ilgili çalışmalar Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra başlamıştır; Drinov "Дринов" (1883), Sarafov "Сарафов" (1883, 1903), İreçek "Иречек" (1899), İşirkov "Иширков" (1910), Popov "Попов" (1916), Mişaykov "Мишайков" (1920), Danailov "Данаилов" (1930), Çankov "Чанков" (1935) bilimsel çalışamalar yapmışlardır. Aynı şekilde bazı bölgesel araştırmalarda da bu dönemde Romanların demografik yapısı hakkında bilgiler verilmektedir 1944 yılına kadar demografik bölgesel incelemelere Sarafov "Сарафов" (1883), Batakliev "Батаклиев" (1930, 1934), Deliradev "Делирадев" (1937), Drinov "Дринов" (1936), Miletiç "Милетич" (1902), Razboynikov "Разбойников", Romanski "Романски" (1918), Yaranov "Яранов"(1942) alana bilimsel katkılar sağlamışlardır. 1945 yılından sonra Roman demografi incelemeleri ideolojik temellere dayandırılmıştır. 1989 yılından sonra Romanların demografik durumuyla ilgilenen bilim insanı sayısında hızlı bir artış görülmektedir. Bu dönemde Marushiakova Popov'la birlikte "Марушиакова", "Попов" (1993), Marushiakova "Марушиакова" (1991, 1994), Popov "Попов" (1994), Tomova "Томова" (1995, 2005, 2009), Bogdanov "Богданов" (2012), Metodieva "Методиева" (2008), Pamporov "Пампоров" (2006, 2007), Bojikov "Божиков" (1993), Donkov "Донков" (1994), Geşev "Гешев" (1995), Ninov "Нинов" (1999), Slaveykov'un "Славейков" (2001, 2002) çalışmalarını tespit etmek mümkündür (İlieva, 2012:62).

5.2. 1900-1992 Yılları Arasındaki Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'da Romanların Demografik Değişimi

1878 yılında imzalanan Berlin Anlaşmasıyla merkezi Sofya olan Bulgar Prensliği kuruldu, yine aynı anlaşma gereği Filibe merkezli yönetimi Osmanlı devletine bağlı Şarkı Rumeli Vilayeti kuruldu, 1885 yılında bir hükümet darbesiyle eyaletin Bulgaristan Prensliğine iltihakı sağlandı, 1908 yılından bağımsız Bulgaristan Krallığı ilan edildi (Ekici, 2006:540). Başta Türk ve Romanlar olmak üzere, Ermeni, Yahudi, Vlah, Karakaçan, Rus, Yunan, Makedon, Rumen, gibi birçok etnik azınlık krallık sınırları içerisinde kaldı veya daha sonra Bulgaristan sınırları içersiden çeşitli yerlere göç etti.

1881, 1887, 1900, 1920, 1926, 1934, 1946, 1956, 1965, 1975, 1985, 1992, 2001 ve 2011 yıllarında olmak üzere Bulgaristan'da on dört nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayımlarda Bulgaristan'daki toplam nüfus sayısı ve bu sayıdaki değişim grafik 1'de verilmiştir.

Grafik 1. 1880-2011 Yılları Arasında Bulgaristanda Demografik Durumu ve Değişim (www.nsi.bg. Bulgar İstatistik Enstitüsü 08.01.2017 verilerine göre oluşturulmuştur)

Bulgaristan'da nüfus 1900 yılından itibaren Balkan Savaşlarına, Birinci ve İkinci Dünya savaşına rağmen 1985 yılına kadar sürekli artmaktadır. 1900 yılında

nüfus 3 744 303 iken 1985 yılında 8 948 649 sayısına ulaşmıştır. 85 yılda nüfus artış oranının %139 arttığını yukarıdaki grafik 1'den çıkarmak mümkündür. 1985 sayımından sonra yapılan 1992, 2001, 2011 sayımlarındaki verilere göre nüfus sayısında düşüş görülmektedir. 1985 yılında nüfus 8 948 649 kişi olarak tespit edilmişken 2011 yılında bu sayının 7 364 570 kişi olduğu görülüyor. 1985 yılıyla 2011 yılı arasındaki değişim oranı % -22 olmuştur. Bu sonuca göre nüfus sayısı 1985 yılına göre ciddi derecede azalmıştır. 2011 yılında nüfus sayısı 1950-1956 yılların nüfus sayısına gerilemiştir (Grafik:1).

Bulgaristan'da yaşayan Romanların demografik durumunu üç dönemde incelemek mümkündür: Birinci dönem, 1878-1944 (krallık dönemi), ikinci dönem 1945-1989 (sosyalist dömem), üçüncü dönem 1990-2019 (AB süreci) yılları arasını kapsamaktadır. Bunlardan 1887 - 1900 yıllarda Romanların Krallık Bulgaristan'ında demografik durumunu görmemiz açısından önemlidir. 1934 yılındaki sayım Romanların Balkan Savaşlarından ve Birinci Dünya Savaşından sonraki nüfus durumu hakkında bilgi sahibi olmamız açısından önemlidir. İkinci Dünya Savaşında sonra Bulgaristan'daki etnik durumun tespiti açısından 1946 yılındaki sayım önem arz etmektedir. Yine 1965 yılındaki sayım 1950 yıllarındaki Türkiye'ye göçlerden sonra ve Romanların zorunlu isim değiştirme olayından sonra nüfus durumunu görmemiz açısından önem arz etmektedir. 2001, 2011 yılındaki sayımlar; AB ülkelerine serbest dolaşım hakkının tanınması ve Romanların son durumlarını görmemiz açısından ehemmiyet arz eder (İlieva, 2015:94).

Bulgaristan'da ilk üç sayım 1881, 1887, 1892 yıllarında gerçekleştirildi. Merkezi Sofya olan Bulgar Prensliği'ndeki sayımlarda etnik aidiyetin tespitinde vatandaşın konuştuğu ana dili esas alındı. Bu durum Roman nüfus sayısının düşük çıkmasına neden oldu; çünkü birçok Roman ana dili olarak Bulgarca ve Türkçe konuşmaktaydı ve etnik kimlik olarak istatistik kayıtlarına Türk veya Bulgar olarak yazıldı. 1881 yılındaki birinci sayımda Romanes ana dili konuşan sayısı 37 600' dür, bu genel nüfusun %1,9'na tekabül etmektedir. 1884 yılında Şarkı Rumeli Vilayetinde yapılan sayımda 27 132 kişi Romanes konuşmaktaydı, bu sayı kuzey Bulgaristan'dan sayı olarak daha düşük fakat genel nüfusa oranı daha yüksekti, genel

nüfusun %2,8'ni kapsıyordu. 1885 yılında kuzey ve güney Bulgaristan birleştikten sonra tekrardan bir sayım yapıldı. 1887 yılında yapılan bu sayımda Romanların sayısı 50 291 olarak tespit edildi, bu sayı toplam nüfusa oranı %1,6' ydı. 1892 yılında Roman sayısı resmi nüfus istatistiklerine göre fazla artmadı, ülkede 52 132 Roman tespit edildi. 1900 yılında yapılan sayımda etnik aidiyetle ilgili soru soruldu, buna göre Roman nüfusunun tespiti yapıldı. Etnik aidiyet sorusu daha sonraki yıllarda yapılan sayımlarda da sorudu. 1892 yılında 52 132 Roman Bulgaristan'da yaşamaktayken 1900 yılında Roman sayısı 89 549 yükselmiştir (Tablo:7 ve Grafik:1). Dolaysıyla etnik aidiyet sorusu ile etnik aidiyetin tespiti, yükselişin en önemli nedenidir. İkinci bir neden de Romanya'da "голяма келдерарска инвазия" kölelikle ilgili çıkan kanundur. Bu kanundan kaçan birçok Roman (özellikle Kalderaş gruplar) Bulgaristan'a göç etmiş ve kendilerini sayımlarda Roman olarak tanımlamışlardır (İlieva, 2015:66).

Tablo 7'de 1900 yılında yapılan sayımda toplam nüfus 3 744 303 olarak tespit edilmiştir. Bulgarlar toplam nüfusun %77,2'sini oluşturmaktadır. Türkler %14,02'sini oluşturmakta, Romanlar ise toplam nüfusun %2,39'nu meydana getirmektedir.

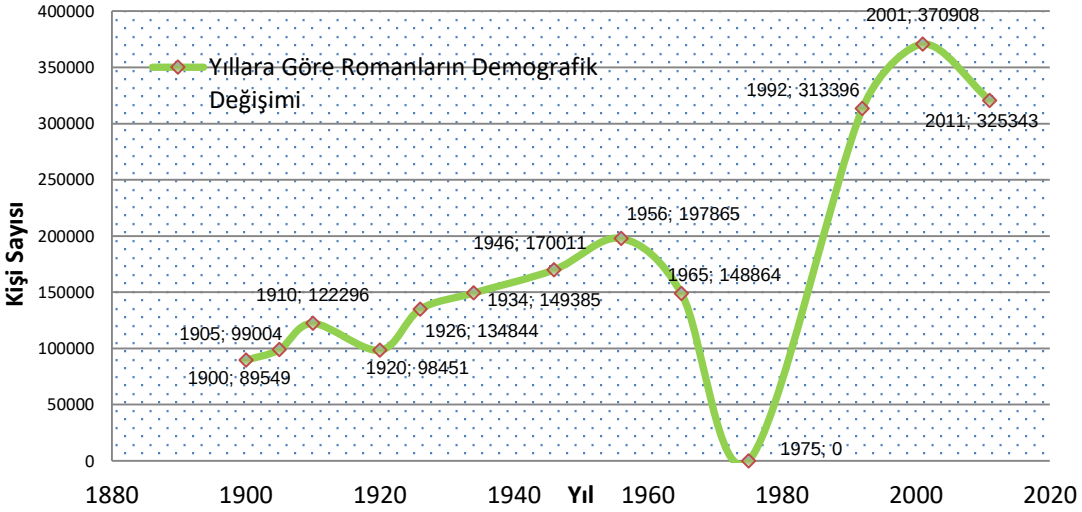
Yıl	Toplam	Bulgar	Türk	Roman	Bulgar%	Türk%	Roman%
1900	3 744 303	2 888 219	531 240	89 549	77,13	14,18	2,39
1905	4 035 575	3 203 810	488 010	99 004	79,38	12,09	2,45
1910	4 337 513	3 518 756	465 641	122 296	81,12	10,73	2,81
1920	4 846 791	4 036 059	520 339	98 451	83,27	10,73	2,03
1926	5 478 741	4 557 706	577 552	134 844	83,18	10,54	2,46
1934	6 077 939	5 204 217	591 193	149 385	85,62	9,72	2,45
1946	7 029 349	5 903 580	675 500	170 011	83,98	9,60	2,41
1956	7 613 709	6 506 541	656 025	197 865	85,45	8,61	2,59
1965	8 227 966	7 231 243	780 928	148 864	87,35	9,49	1,79
1992	8 487 317	7 271 185	800 025	313 396	85,67	9,42	3,69
2001	7 928 901	6 655 210	746 664	370 908	83,93	9,41	4,67

Tablo 7. Bulgaristan'da 1900-2001 Yılları Yapılan Nüfus Sayımlarında Sayı ve Oran Olarak Etnik Aidiyet Dağılımı (www.nsi.bg, Bulgar İstatistik Enstitüsü 08.01.2017) ve (İlieva, 2012 :67)

Resmi sayımlardan elde edilen verilere göre 1965 yılındaki sayı dışında Roman nüfusu 1900 yılından itibaren sürekli artmaktadır. Fakat genel nüfusa oranı dengeli değildir (Tablo:7) . Resmi sayımlara göre Roman nüfusu en düşük 1900 yılındaki sayımda tespit edilmiştir, bu sayımda sayı 89 549 kişidir. 2001 yılında yapılan

sayımda ülkede 370 908 Roman tespit edilmiştir. Geçen yaklaşık 100 senede Roman nüfus artış oranını %314 olarak hesaplamak mümkündündür. Bu Bulgaristan'daki Türkler'de %41'dir. Bulgarlarda ise %130'dur.

1900 yılındaki sayımda etnik aidiyet ve doğum yeri ile ilgili ilk verilere göre kendini Roman olarak tanımlayan 799 kişi Bulgaristan dışında doğmuştur ve Bulgaristan topraklarına göç etmiştir. Göç ettikleri yer olarak Makedonya ve Edirne, göç edilen yer ise Burgaz, Harmanlı, Kızılağaç (Elhovo) dır, İkinci grup göç eden Romanların göç ettikleri yer olarak Romanya, göç edilen yer ise Balçık, Tutrakan Silistre Dobriç'dir. Üçüncü grup ise Sırbistan'dan göç edenlerdir ve Sofya, Trın, Belogradçik, Vidin bölgelerine göç etmişlerdir (İlieva, 2012:63). 1900 yılından itibaren 2001 yılına kadar nüfus verilerini incelediğimizde grafik 2'de dalgalanmaların meydana geldiğini görmek mümkündür.

Grafik 2. Bulgar İstatistik Enstitüsünün Verilerine Göre 1900-2011 Yılları Arasında Romanların Demografik Durumları (www.nsi.bg Bulgar istatistik Enstitüsü verilerine göre oluşturulmuştur 08.01.2017)

Birinci dalgalanmayı 1910 yılındaki sayımla 1920 yılında yapılan sayımda görmek mümkündür. 1910 yılında yapılan sayımda Roman sayısı 122 296 iken, 1920 yılında yapılan sayımda 98 451'e düşmüştür. Bunun nedeni 1910 yılından sonra Bulgaristan'ın sınırlarında belirgin değişiklikler olmasıdır, 1913 yılında İstanbul anlaşmasıyla Bulgar topraklarına Trakya'dan Makedonya'dan 23 187 km2 toprak ilave edildi. 1915 yılında Bulgaristan Meriç havzasından 2587 km. kare toprak elde

etti. Aynı zamanda Bükreş anlaşmasıyla Bulgarlar (1913) Tutrakan, Balçık ve Silistre arasında kalan toprakları Romanya'ya verdi. 1919 yılında Nöyi Barış Analaşmasıyla Trakya'dan ve Batı Makedonya'dan 8712 km. kare toprak Yunanaistan'a bırakıldı. Bu sınır değişiklikleri Bulgaristan'daki Romanların sayısına da etki etti. Örneğin daha fazla Roman nüfusa sahip bölgeler Romanya ve terk edildi. Bu sınır değişklikleri 1920 yılında Roman sayısı 1910 sayımdan düşük çıkmasının başlıca nedenidir (İlieva, 2012:69).

Ayrıca Bulgaristan 1912-1918 yılları arasında bir dizi savaşa girdi ve savaşlar sınır değişikliklerine, bununla birlikte göçe de sebebiyet verdi. 1920 yılında yapılan sayımda Roman nüfusunda 1910 yılına göre %19,5 düşüş söz konusudur. Bulgaristan topraklarında nüfus %11,75 artarken Roman nüfusundaki düşüşü Pamporov'a göre; dışardan göç eden diğer etnik gruplardan göçmen sayısı Roman etnik grubundan göç edenlerle kıyaslandığında oran olarak çok daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Roman etnik grubundan sadece 2694 kişi, %2,74 yurtdışında doğmuştur (Pamporov, 2006:57). 1920 ve 1926 sayımlarında yurt- dışında doğan ve Bulgaristan topraklarına göç eden Roman sayısı ve göç ettikleri bölgeler şu şekildedir (Tablo: 8):

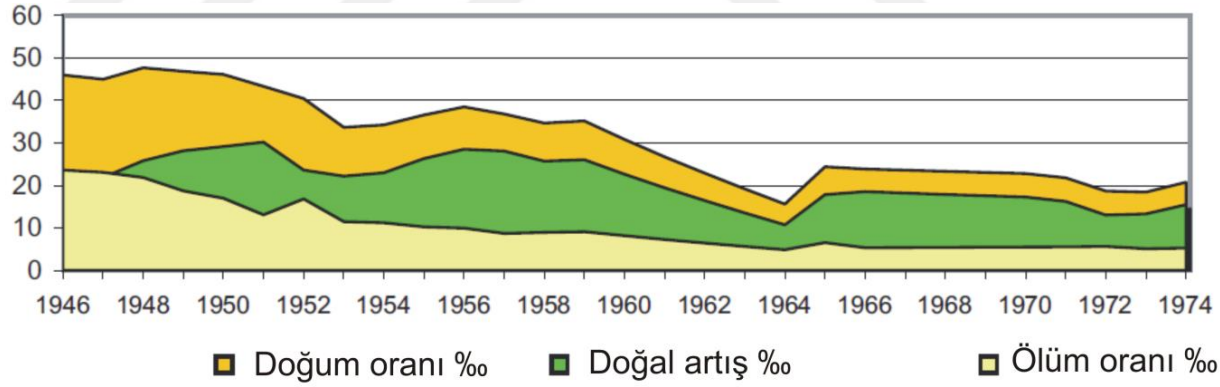
		Yunanistan			Romanya				Yugoslavya								
						Dobruca											
Yıl	Toplam Yurtdışı	Makedonya	Kuzey Türkiye sınırı	Diğer Bölgeler	Bessirbiye	Kuzey	Güney	Diğer Bölgeler	Eski Batı Bulgaristan	Makedonya	Sırbistan	Diğer Bölgeler	Polonya	Rusya	Avusturya	Arnavutluk	Diğer Ülkeler
1920	3243	212	646	67	14	1228		82	55	92	128	2	203	4	127	23	19
1926	3309	315	146	6	1	130	1525	63	106	102	117	6		2			46

Tablo 8. 1920-1926 Yılları Arasında Yurtdışından Bulgaristan Topraklarına Göç Eden Roman Sayıları (İlieva, 2012: 69)

1934-1956 yılları arasında (Grafik:2) Roman nüfusunda istikrarlı bir artış görülmektedir. 1956 yılından itibaren 1965 sayımına kadar Roman nüfus sayısında

düşüs söz konusudur. Bunun nedeni 14 000 göçebe yaşam süren Romanı ilgilendiren 17.10.1958 tarihli ve 258 sayılı kanundur. Bu kanuna göre göçebelik Bulgaristan'da yasaklandı ve Romanların sabit ikamet adresi yoktu, bu kanunun yayınlanmasından sonra o anda Romanlar bulundukları bölgelere yerleşmek zorunda kaldılar. Bu yasa ikamet ve istihdam sorunlarını beraberinde getirdi (İlieva, 2015:100). Romanlar tarım kooperatiflerinde çalışmaya başladı. Bu dönemden ölüm oranlarında da düşüş devam etti (grafik: 3). Ayrıca (grafik: 2) 1956 yılından itibaren sayımların Romanların gerçek sayısının yansıtmadığını söylemek mümkündür. Nitekim 36 yılda 1992 sayımına kadar Roman nüfusu %56 oranında artmıştır. Bu artış oranı olağan değildir. Türkler'de bu oran 36 senede %22'dir. 1975 yılında yapılan sayımda Romanlar ile ilgili veri mevcut değildir bu sebepten grafikte 0 olarak görülmektedir (Grafik:2).

Grafik 3'te Romanların 28 yıllık süre zarfında doğal artış oranları verilmiştir ölüm oranı ve doğum oranı arasındaki farkın ortaya çıkarılmasıyla hazırlanan bu grafikte resmi sayım verileri göz önünde bulundurulmuştur.

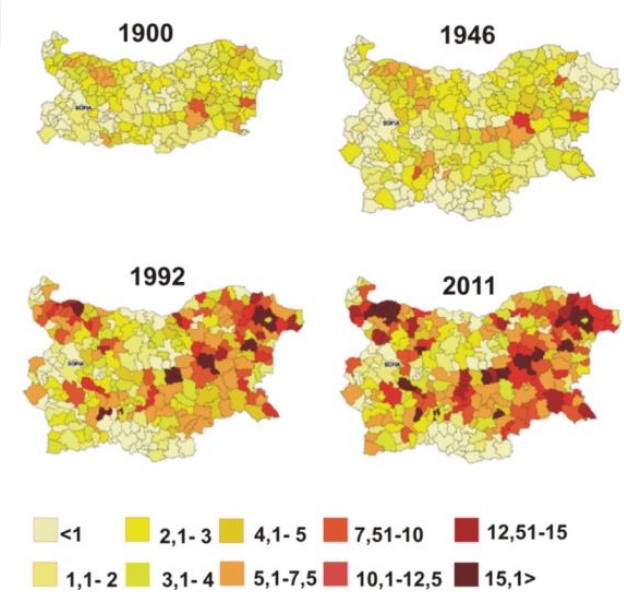

Grafik 3. Bulgaristan'da Romanların 1946-1974 Yılları Arasında Doğal Artış Oranları (İlieva, 214:66)

Garfik 3'e göre 1946-1952 yılları arasında en yüksek ölüm ve doğum oranı olduğu grafikte görülmektedir. Altı yıl süresince doğum oranı binde ‰ 40 ile ‰ 50 arasındadır. Ölüm oranı ‰ 20-‰25 arasındadır Roman nüfununun doğal artışı ‰ 20 civarındadır. 1952-1958 yılları arasında doğum oranlarında dalagalı bir seyir izlemektedir oran ‰ 30-40 değişim göstermektedir. Ölüm oranında yavaş da olsa istikrarlı bir düşüş görülmektedir. 1958 Romanların yerleşik hayata geçmeleri sanayi ve tarım üretimine katılmasıyla birlikte doğum oranlarında 1964 yılında ‰15

düşmesine neden olmuştur. Bu oran 1958 yılında ‰35'dir.1958-1964 yılları arasında ölüm oranı da ‰5 ile en düşük seviyededir. Dolaysıyla 1965 yılından 1974 yılına kadar Romanlarda doğum oranları ‰ 18-‰25 arasında değişim göstermektedir. Bu dönemde ölüm oranu ise ‰5 civarındadır. Bu dönemde doğal artış ise ‰10 civarlarında görülmektedir. Sonuç olarak Bulgaristan'ın sosyalist rejime geçmesiyle birlikte Romanların doğum oranları olumsuz, ölüm oranlarındaki durumları olumlu yönde etkilenmiştir. Doğal artış oranı da 1965 yılından irtibaren 1974 yılına kadar ‰10 civarında sabit hale gelmiştir.

Resim 10'da 1900-2011 yılları arasında Bulgaristan'nın il ve ilçelerinde yüzde olarak Roman etnik grubunun nüfüs yoğunluğu verilmiştir. 1900 yılında Sliven, Yambol, Montana ve Burgaz'ın bazı ilçeleri hariç yüzde olarak Roman nüfus oranı yerleşim yerindeki genel nüfusa oranı %1 ile %5 arasında değişmektedir. 14 yerleşim biriminde Romanların yerleşim birimindeki genel nüfusa oranı %5 geçmektedir.

Resim 10. 1900-2011 Bulgaristan'daki Romanların İl ve İlçelere Göre Nüfus Yoğunluk Değişimi (İlieva, 2014:72)

1946 yılında resim 10'a göre %5 Roman nüfusu yoğunluğunu geçen yerleşim birimi sayısı 22'e ulaşmıştır. Bulgaristan Türklerinin 1989 yılındaki anavatana göçlerinden sonra Roman nüfus yoğunluğu %5' lerden %7'lere, bazı ilçelerde %10'a kadar çıkmıştır. 1992 yılında %15 Roman nüfusa sahip olan yerleşim birimi (il, ilçe,)

sayısı sekize çıkmıştır. 2011 yılında özellkle kuzeydoğu, güneydoğu ve kuzeybatı Bulgaristan'da Roman nüfusunun yoğunlaştığı görülmektedir. 2011 sayımlarına göre Bulgaristan'da, özellikle Dobriç, Sliven, Yambol, Montana Şumen, Burgaz illerinde Roman nüfusunda yoğunlaşmanın arttığı görülmektedir (Resim:10). 2011 yılında kuzeydoğu Bulgaristan (Dobriç Şumen, Silistra) %17 Bulgar, %45 Türk %22 Roman nüfustan oluşmaktadır (İlieva, 2015:93).

Bulgaristan'da 2000-2001 arasında geçen bir yıllık zamanı kapsayan demografik verileri içeren tablo aşağıda verilmiştir.

Demografik Göstergeler ‰ (2000-2001)	Bulgaristan Toplam ‰	Bulgar ‰	Türk ‰	Roman ‰
Annenin Etnik Aiyidiyet Durumuna Göre Doğum Oranı	8,2	6,6	13	26,7
Ölüm Oranı	14,2	15	10,3	7,3
Nüfus Artış Oranı	-6	-8,4	2,7	19,4

Tablo 9. 2000-2001 Yılları Arasında Bulgar, Türk, Roman Etnik Aidiyete Göre Doğum, Ölüm ve NüfusArtış Oranları (Tomova, 2005:166)

Tomova'nın yayınlanmamış nüfus istatistiklerine göre (Tablo:9) Bulgaristan'da 2000 yılında 1000 kişiye düşen doğum oranı ‰ 8,2'dir, ölüm oranı ‰ 14,2'dir. Nüfus artış oranı ‰ (-6) yani nüfusta 2000 yılında azalma meydana gelmiştir. Bulgarlar'da ölüm oranının ‰15 olması ve doğum oranı ‰ 6,6 şekilde tespit edilmesi Bulgar nüfusunun ‰(-8,4) azaldığını göstermektedir. Türklerde nüfus artış oranı ‰2,7 olarak hesaplanmıştır. Romanlarda doğum oranının ‰26,7 olması ve ölüm oranının düşük çıkması nüfus artış oranının diğer gruplara göre yüksek çıkmasına neden olmuştur. Bu oran Romanlarda ‰19,4'tür. Ayrıca ölüm oranlarına bakarak Bulgarların ülkedeki en yaşlı nüfusa sahip olduğu Romanların ise en genç nüfusa sahip olduğunu görülmektedir.

Bulgaristan'da yaşayan Romanlarla ilgili gizli sayımlar da yapılmıştır. Bu gizli sayımlarda kendini Roman olarak tanımlayanlarla birlikte yaşam tarzları, çevre halkı tarafından tanımlama şekilleri, kültürel özellikleri gibi kıstaslar dikkate alınmıştır. 1980 yılında yapılan böyle bir sayımda Roman nüfusu 523 519 olarak tespit edilmiştir. Aynı şekilde Bulgarlaştırma politikasında kullanmak üzere 1989 İç İşleri ve Emniyet Müdürlüğünün il il yapmış olduğu gizli sayımda Romanların sayısı 576 927

belirlenmiştir. Bu nüfusun % 6,45'ne karşılık gelmektedir; fakat bu rakam içerisinde kendini Türk olarak tanımlayan Roman gruplar da vardır. Aynı şekilde 1992 yılında gizli bir sayım her İlin Emniyet Müdürlüğü tarafında yapılmıştır. Bu sayıma göre Roman saysısı 550 000 civarında tespit edilmiştir (Marushiakova ve Popov, 1993:112). Bu da resmi sayımlardaki Roman sayılarıyla resmi olmayan sayımlardaki Roman sayılarının birbirini tutmadığını göstermektedir.

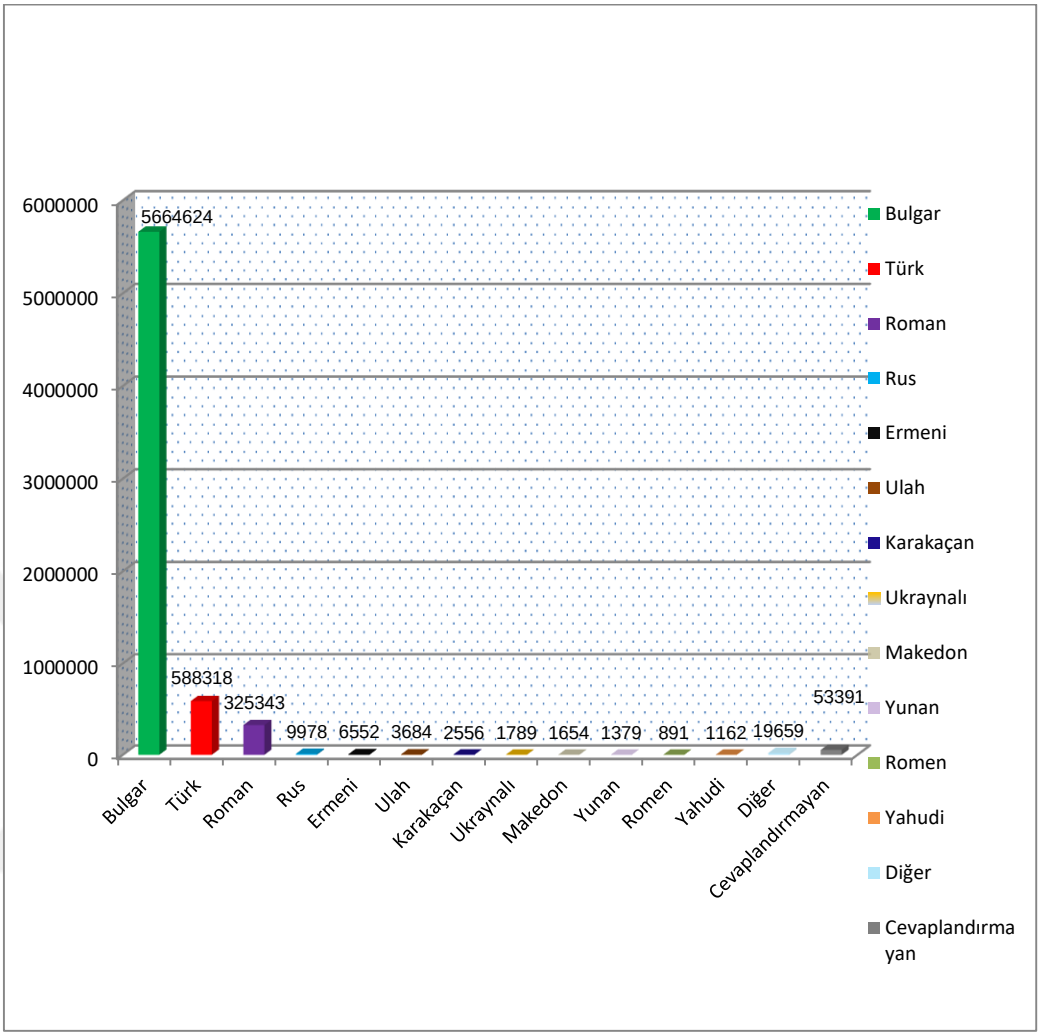
Bulgaristan'nın Şengen ülkelerine dâhil olması ve daha sonra AB'ye girmesiyle birlikte birçok Bulgar vatandaşı çalışmak maksadıyla AB ülkelerine göç etmiştir. 2002-2007 yılları arasında AB'de çalışan Roman nüfusunun oranı %3 'tür. 2007 sonra yurtdışında çalışan Roman nüfus sayısı %9,9 ulaşmıştır. Yapılan anket çalışmalarında Romanların %84,2'sinin yurt dışında ikamet nedeni olarak geçimi, sadece %5,8'zinin ise aile bütünlüğü olduğunu belirtmişlerdir. (EUREQUAL) Eşitsizlikleri Araştırma Enstitüsü'nün 2008 verilerine göre Bulgaristan'da Türklerin %22'si, Bulgarların %14'ü, Romanların %12'si yurtdışında çalışan akrabalarından maddi yardım görmektedir (akt. İlieva, 2015:104). 2001 yılından sonra yurtdışı göçü Bulgaristan'da Roman demografik durumunu eksi yönde etkilemiştir.

5.3. 2011 Yılında Yapılan En Son Nüfus Sayımına Göre Bulgaristan'da Romanların Demografik Durumu

Bulgaristan'da son sayım 2011 yılında yapıldı, bu sayım AB'ye girdikten sonra yapılmış olan ilk sayımdır. Bu sayım AB ülkelerinin sayım düzenlemelerine göre yapılmış olması sebebiyle son derece önemlidir. Düzenlemelere göre 01-09 Şubat arasında ilk önce elektronik ortamda daha sonra ise 10-28 Şubat arasında klasik usulle (hane hane dolaşılarak) yapılan bu sayımda Bulgaristan'da nüfus sayısı 7 364 570 kişidir. Şehirlerde 5 338 261 kişi yaşamaktadır. Köylerde 2 026 309 kişi yaşamını sürdürmektedir. Şehir halkının genel nüfusa oranı %72,5 iken köy halkının oranı %27,5'tir. 2011 sayımında toplam nüfusu sayısı bir önceki (2001) sayımla karşılaştırıldığında toplam 564 331 kişi azalmıştır. Bulgaristan nüfusunda yıllık olarak %0,7 azalma olmuştur. Nüfusun eksi yönde olması yani azalmasının en önemli nedeni

%68,9 doğan ve ölen nüfus arasındaki eksi yöndeki farktır. Azalışın %31,1'i yurt dışına göçlerden kaynaklanmaktadır. Yani 2001-2011 yılları arasında doğan ve ölen kişi sayısı arasındaki fark -389 087 kişidir. 175 244 kişi de 2001-2011 yılları arasında ülkeyi terk etmiştir. 2001 ve 2011 verileri karşılaştırıldığında Bulgar nüfusunun yaşlandığı görülmektedir. 2001 yılında 15 yaştan küşük nüfus sayısı %15,3 iken 2011 yılında %13,2'ye düşmüş. 2001 yılında 15-64 yaş arasında olan nüfusun oranı %67,9 iken %68,3'e yükselmiş. 65 yaş ve yukarısı oranı 2001 yılında %16,8 seviyesinde iken 2011 yılında %18,5'e çıkmıştır. En büyük artış 65 yaş ve üstünde gerçekleşmiştir. İller karşılaştırıldığında oran olarak 15 yaş altı en fazla nüfusa sahip olan il Romanların yoğun olarak yaşadığı Sliven'dir (%17,2). 15 yaş altı en az nüfusa sahip il Gabrovo'dur (%11,1). 15-64 yaş arasında oran olarak en fazla nüfusa sahip il başkent Sofya'dır (%72,1). En az nüfusa sahip il Vidin'dir. 65 yaş ve üstü en fazla nüfusa sahip olan il Vidin'dir (%25,5). 65 yaş üstü en az nüfusa sahip olan il ise Sofya merkezdir (Bulgar İstatistik Enstitüsü Sayım Raporu https://www.nsi.bg/census2011/ 28.02.2018).

2011 sayımında vatandaşlara tercih ettikleri etnik kimlik ile ilgili soru sorulmuştrur. Bu sorunun cevaplandırılması zorunlu değildir. Cevaplayanlar veri kaynağı kabul edilerek aşağıdaki grafik oluşturulmuştur:

Grafik 4. 2011 Bulgar İstatistik Enstitüsünün 2011 Yılında yapmış Olduğu Sayımda Bulgar Vatandaşlarının Etnik Kimlik Tercih Sayıları (https://www.nsi.bg/census 2011/ 28.02.2018)

Grafik 4'e göre 2011 yılındaki sayımlarda *"Ben Bulgarım"* diyen bireylerin sayısı 5 66 4 624'dür. *"Ben Türküm"* diyen bireylerin sayısı 588 318'dir. *"Ben Romanım"* diyen bireylerin sayısı 325 343'dir. Buna göre Bulgaristan'da en fazla etnik olarak Bulgar yaşamakta, ikinci olarak Türkler, üçüncü olarak da, Romanlar yaşamaktadır. Daha sonraki sıralama Rus, Ermeni, Ulah, Karakaçan, Ukraynalı, Makedon, Yunan, Romen, Yahudi şeklindedir. Etnik grupların genel nüfusa oranı şu şekildedir:

Bulgaristan' da Yaşayan Etnik Grup	Bulgar	Türk	Roman	Ermeni	Yahudi	Vlah	Karakaçan	Rus	Yunan	Makedon	Rumen	Ukraynalı	Diğerleri	Tespit Edilememiş
Etnik Grubun Genel Nüfusa Oranı	%84,8	%8,8	%4,85	%0,09	%0,01	%0,05	%0,03	%0,1	%0,02	%0,02	%0,01	%0,02	%0,3	%0,8

Tablo 10. 2011 Sayımlarında Bulgaristan'da Yaşayan Etnik Grupların Genel Nüfusa Oranları(https://www.nsi.bg/census2011/ 28.02.20.)

Tablo 10'a göre 2011 sayımında Bulgar nüfusunun %84,8 Bulgar etnik kimliğine, %8,8'nin Türk etnik kimliğine, %4,85'nin Roman etnik kimliğine sahip olduğu görülmektedir. Dolaysıyla, Romanların Bulgaristan'da üçüncü büyük azınlık olduğu anlaşılmaktadır. Bulgar nüfusun %77,5'i, Türk nüfusun%37,7'si, Roman nüfusun %55,4'dü şehirlerde yaşamaktadır. Üç etnik grubun illere göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

İlin Adı	Toplam Nüfus	Bulgar	Türk	Roman	Diğerleri	Bulgarların İl Nüfusuna Oranı	Türklerin İl Nüfusuna Oranı	Romanların İl Nüfusuna Oranı	Diğer Etnik Grupların İl Nüfusuna Oranı
Blagoevgrad	280444	248613	16774	9429	5628	88,6	5,98	3,36	2
Burgaz	366133	294773	48769	18006	4585	80,5	13,32	4,91	1,25
Varna	419857	366464	30236	13317	9840	87,28	7,2	3,17	2,34
Vidin	94150	85900	84	7220	946	91,23	0,89	7,66	1,0
V.Tırnovo	231559	209065	15624	3840	3030	90,28	6,74	1,65	1,3
Vratsa	160426	148914	547	9776	1189	92,82	0,34	6,09	0,74
Gabrovo	114436	105611	6430	1288	10107	92,28	6,08	1,12	8,83
Dobriç	172380	129924	23398	15116	3942	75,37	13,57	8,76	2,28
Kırcaali	129681	38785	86204	1274	3418	29,9	66,47	0,98	2,63
Köstendil	129760	120531	104	8279	846	92,88	0,08	6,38	0,65
Loveç	128698	117030	4278	5612	1778	90,93	3,32	4,36	1,38
Montana	143010	123391	166	18212	1241	86,28	0,11	12,73	0,86

Pernik	124535	120130	229	3483	693	96,46	0,18	2,79	0,55
Plevne	237589	217260	8611	9723	1995	91,44	3,62	4,09	0,83
Filibe	612307	532798	40103	30007	9399	87,01	6,54	4,90	1,53
Razgrad	113838	48822	57119	5646	2235	42,88	50,17	4,95	1,96
Rusçuk	214712	174774	28503	8533	3000	81,39	13,27	3,97	1,39
Sliven	171298	131073	16718	20293	3214	76,51	9,75	11,84	1,87
Smolyan	93574	85297	4669	445	3163	91,15	4,98	0,47	3,38
Sofya Böl	228750	209341	409	16718	2282	91,50	0,17	7,30	0,99
Sofya Mer	1166063	1124843	6434	17894	16892	96,46	0,55	1,53	1,44
Eski Zagra	304576	262544	14892	23743	3397	86,19	4,88	7,79	1,11
Tırgovişte	105828	57760	38065	7701	2302	54,57	35,96	7,28	2,17
Haskovo	225267	178765	28292	15727	2483	79,35	12,55	6,98	1,11
Şumnu	166971	98797	50724	13678	3772	59,17	30,37	8,19	2,25
Yambol	122146	106011	3590	10409	2136	86,79	2,93	8,52	%1,74

Tablo 11. 2011 Sayımlarında İllere Göre Etnik Grupların Nüfus İstatistikleri (https:// www. nsi.bg/census2011/ 28.02.2018).

Tablo 11'deki verilere göre etnik kimliğini Türk olarak tanımlayan nüfus yoğun olarak yaşadığı iller Kırcaali, Razgrad, Tırgovişte, Şumen, Silistra, Dobriç, Ruse, Burgaz illeridir. Bu sekiz ilde Türklerin %63,7'si yaşamaktadır. Etnik kimliğini Roman olarak tanımlayanlar en fazla Montana (%12,73), Sliven (%11,84), Dobriç (%8,76), Yambol (8,52) illerinde ikamet etmektedir.

5.4. Bulgaristan'ın Demografik Durumu ve Roman Nüfusuyla İlgili Öngörüler

03.07.2018 tarihinde Bulgar İstatistik Enstitüsü tarafında üç senaryoya göre 2080 yılına kadar nüfus tahminleri verilmiştir:

Yıllar Senaryolar	2020	2030	2040	2050	2060	2070	2080
1. Senaryo	6942142	6527464	6135500	5791137	5457744	5131659	4872317
2. Senaryo	6942142	6605827	6301817	6034526	4765280	5466594	5205354
3. Senaryo	6942142	6489409	6054377	5669528	5300711	4956581	4691336

Tablo 12. Bulgar İstatistik Enstitüsünün 2020-2080 Yıları Arasında Nüfus Öngörüleri (Bulgar İstatistik Enstitüsü verilerine göre hazırlanmıştır. https://www.nsi.bg/bg /content /2994, 28.02.2020)

Bulgar İstatistik Enstitüsü üç hipotez üzerinde durmaktadır. Birinci hipotezde AB yasal gereksinimlerine uyulduğu takdirde Bulgaristan'daki 2020 nüfusu 6 942 142 olarak tahmin edilmiştir. 2080 yılında kişi sayısının 4 872 317 olması beklenmektedir, nüfus azalışı %-30'dur. İkinci hipoteze göre ülkedeki olumlu sosyo-ekonomik süreçlerin gerçekleşmesi durumunda demografik değişim hesaplanmıştır. Bu durumda 2020 yılındaki nüfus 2080 yılında 5 205 354 kişiye düşeceği öngörülmüştür. Nüfus bu senaryoya göre 2080 yılnda %-25 azalacaktır. Son olarak 3. senaryo olumsuz sosyo-ekonomik şartlara göre hesaplanmıştır ve bu durumda 2080 yılında düşüş %-32 olarak hesaplanmıştır (Tablo:12).

Bulgar Bilimler Akademisi Demografya Enstitüsü Müdürü Petır İvanof Bulgaristan'ın demografik durumuyla ilgili Trud gazetesi için yapılan mülakatta şu görüşleri paylaşmıştır:

"2018 yılında doğan çocuk sayısı 45 611 iken 2017 yılında doğan çocuk sayısı 57 236'dır. 2018 yılında 2017 göre 11 626 daha az çocuk doğmuştur. Yani doğum oranı 2017 yılına göre 2018 yılında %20,1 düşmüştür. 2019 yılıyla ilgili veriler gizlenmektedir. Her yıl ortalama 50 000 çocuk doğmaktadır, 110 000 kişi vefat etmektedir, fark – 60 000'dir. Her sene ortalam 70 000 kişi AB ve diğer ülkelere göç etmektedir, bu durumda fark -130 000 çıkmaktadır. Yani nüfus artışı söz konusu değildir eksi yöndedir, nüfus azalmaktadır. Şöyle ifade etmek mümkündür her gün Bulgaristan nüfusu 365 kişi, her saat 15 kişi azalmaktadır. Bulgar etnik grubuyla ilgili durum daha da kötüdür, her saat 9 kişi azalmaktadır Çingeneler de her saat 4 kişi artmaktadır. Çingenelerin sayısı 300 000 civarında İstatistik Estütüsü tarafından verilmektedir, bu veriler doğru değildir, Çingeneler şu an 1 500 000 civarındadır. 2050 yılında şayet Bulgaristan hâla yaşamaya devam ederse çoğunluk olacaklardır. Örneğin yeni doğan çocukların %55'nin ana dili Bulgarca değildir (İvanof , 2020 https://trud.bg/ 08.06.2020). *Bu artış hızına göre Çingenelerin 2050 yılında 3 000 000*

kişi civarında olacaklardır, Bulgarlar ise hesaplamalara göre tedbir alınmaz ise 800 000'ler civarına düşmüş olacaklardır" (İvanof, 2018https://dnes.dir.bg/ obshtestvo /akademik-d-r-petar-ivanov-balgariya-se-obezbalgaryava -i-se-tsiganizira-topim-se-s-9-dushi-na-chas 08.06. 2020)".

Sonuç olarak öngörülere göre Bulgaristan'da yüksek ölüm oranı buna karşın düşük doğum oranı, yurtdışına yoğun göç, doğum yapamayacak duruma gelen ve sürekli yaşlanan nüfusun artması, toplam nüfusun azalmasına neden olacaktır. Romanlarda, yüksek doğum oranı, sağlık şartlarının iyileştilmesiyle birlikte ölüm oranlarının düşmesi, bunun yanında doğum yapacak genç nüfusun artması, yurt- dışına göçün daha düşük seviyelerde olması gibi durumların Romanlrda nüfus artışına neden olacağı öngörülmektedir.

6. BÖLÜM

BULGARİSTAN'DA YAŞAYAN ROMANLARIN EĞİTİM, DİNİ VE SİYASİ DURUMLARI

6.1. Bulgaristan'da Eğitim Sistemi ve Nüfusun Eğitim Durumu

Bulgaristan'da okul öncesi eğitime 3 yaşında başlanmaktadır ve 3-6 veya 7 yaş grubundaki çocukları kapsamaktadır. Okul öncesi eğitim ücretsiz ve 5, 6 yaştaki çocuklara zorunludur. Çocuklar ilkokula 7 yaşında başlamaktadır; fakat isteyen veliler 6 yaşında da çocuklarını ilkokula gönderebilmektedir. Bulgaristan'da eğitim iki kademeden oluşmaktadır; temel eğitim ve orta öğretim. İlkokullar 1-4 sınıf arasında eğitim vermektedir, ortaokullar 4-7 sınıfa kadar eğitim vermektedir, liseler 8-12 sınıfları arasında eğitim vermektedir. Bulgaristan'da liseleri üçe ayırmak mümkündür; bunlar genel liseler, meslek liseleri ve teknik uzmanlık eğitimi veren liselerdir. Genel liseler ve meslek liseleri 5 yıllık eğitim vermekte, teknik ve uzmanlık eğitimi veren liseler ise 4 veya 5 yıllık eğitim vermektedir. Öğrenciler uzmanlık isteyen liseler ve teknik liselere girebilmek için kanun ve yönetmeliklerle belirlenmiş Bulgarca, matematik veya ilgili fen bilimlerinden sınava girmektedir. İlkokul diploması 4 sınıfı başarıyla bitirenlere, ortaokul diploması 7 sınıfı başarıyla bitirenlere verilmektedir. Bulgaristan'da devlet okulları ücretsiz eğitim vermektedir, 16 yaşına kadar eğitim zorunludur (Fenaveşi, 2007:29-33). Ortaokulu bitirene kadar her öğrenci ikamet ettiği yere göre belirlenmiş okula gitmek zorundadır. Bu durum sadece ilde teftiş kuruluğunun raporu doğrultusunda değişebilmektedir.

2001 ve 2011 yılında yapılan sayımlarda en yüksek nüfusa sahip üç etnik grubun eğitim durumuyla ilgili verileri tablo 13'de verilmiştir:

Etnik Grup	Bulgar		Türk		Roman	
Sayım Yılı	2001	2011	2001	2011	2001	2011
	%		%		%	
Eğitim Seviyesi						
Üniversite	17,8	24,2	2,1	4,5	0,2	0,5
Lise	46,0	50,6	21,2	28,4	5,9	8,3
Ortaokul	27,8	20,9	48,3	46,7	40,5	42,1

İlkokul	6,9	3,4	18,4	13,1	29,5	28,1
Okula Gitmemiş ve İlkokulu Tamamlamamış	1,5	0,9	10,0	7,2	24,0	21,1

Tablo 13. 15 Yaş ve Üzeri Bulgar, Türk ve Romanların, 2001-2011 Yılları Arasında Yüzdelik Olarak Eğitim Durumları (Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı çevrimiçi file:///C:/Users/User/ Downloads/ Strategy_ obrazovatel na_integracia_2015%20(6). pdf 17.12.2018)

Bulgaristan İstatistik Enstitüsü tarafından 2001 yılında yapılan sayımda halka eğitim durumlarıyla ilgi soru sorulmuştur. 2001 yılında Bulgarların eğitim durumu lise seviyesinde yoğunlaşırken %46, Romanların %40,5'nin ve Türklerin %48,3'ünün ortaokul seviyesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Tablo 13'e göre 2001 yılında en düşük eğitim seviyesinin Romanlarda olduğu tespit edilmiştir. Romanların %24'ü hiç okula gitmemiş veya ilkokulu bile bitirmeden okulu terk etmiştir. Türklerde ilkokulu bitirmeyen veya hiç okula gitmeyenlerin oranı % 10'dur, Bulgarlarda bu oran %1,5'tir.

2011 yılında yapılan son nüfus sayımında Türklerde ve Romanlarda eğitim seviyesi 2001 yılında olduğu gibi ortaokul seviyesinde yoğunlaşmaktadır. 2011 yılındaki verilerde her üç etnik grubun ortalama eğitim seviyesinde iyileşme olduğu görülmektedir (Tablo:13) Romanlarda üniversite mezunu %0,2'den %0,5'e lise mezunu oranı %5,9'dan %8,3'e, ortaokul mezunu oranı %40,5'den 42,1'e yükselmiştir. Buna rağmen 2011 yılındaki verilere göre okula hiç gitmemiş nüfusun oranı % 21,1 ile diğer iki etnik gruptan daha yüksek seviyededir. Bu sonuçlara göre Romanların entegrasyonu ve eğitim seviyelerini yükseltmek için yapılan çalışmaların etkili olduğu anlaşılmaktadır.

6.2. Bulgaristan'da Okullar ve Romanların Eğitime Yaklaşımları

Bulgaristan'da Romanlar ilkokul ve ortaokul seviyesinde 5 tür okulda eğitim görmektedirler (Kolev ve Krumova, 2008:30–31):

Bulgar okulları: Bu okullar Bulgar öğrenci oranının yüksek olduğu okullardır, bu okullarda okuyan Roman öğrenci sayısı toplamın %5-10'u arasındadır. Bu da sınıfta 2-3 Roman öğrenciye karşılık gelmektedir. Bu tip okullarda okuyan Roman

öğrencilerin aileleri toplumla entegrasyonunu tamamlamışlardır. Burada okuyan Roman öğrencilerin Bulgarca sıkıntıları yoktur (Kolev ve Krumova, 2008:30–31).

Karma okullar: Bu okullarda okuyan öğrencilerin %20 ile %40 arası Roman öğrencilerden oluşmaktadır. Okul Roman mahallesi dışında bulunmaktadır. Roman çocukların karma okullarda okuması toplumla entegrasyonlarını kolaylaştırmaktadır. Karma okullarda okuyan Roman öğrencilerinin Bulgarca eğitim dilinin edinimiyle ilgili sıkıntıları çok fazla değildir, sıkıntı daha fazla sebepsiz yapılan devamsızlıklardır. Diğer bir sorun da eğitim için gereken araçları (örneğin; kitap, defter, kalem, silgi gibi) okulda bulundurmamalarıdır (Kolev ve Krumova, 2008:30–31).

Roman okulları: Bunlar segregasiyona (tecride) mağruz kalmış okullar olup bazı büyük şehirlerin Roman mahallelerinde bulunan okullardır. Bu okullarda bazen Roman öğrenci oranı %100'e yaklaşmaktadır. Bulgar ve Türk öğrenciler az olduğundan veya hiç mevcut olmadığından Roman çocuklarının entegrasyonu zorlaşmaktadır. Romanların eğitim ve öğretim düzeyleri bu okullarda karma okullara kıyasla daha düşük seviyededir. 2005 yılında Etnik Gruplar Arası Diyalog ve Hoşgörü (Център за междуетнически диалог и толерантност) merkezinin yapmış olduğu araştırmada Roman okullarında eğitim gören Roman öğrencilerin başlıca sorunları, mazeretsiz devamsızlıklar, Bulgarcanın kullanımı ve edinimiyle ilgili yetersizlikler, eğitim araç ve gereçlerin bulundurulmaması, aynı şekilde giyim kuşam yetersizlikleri olarak sıralanmaktadır. Roman okullarında görev yapan öğretmenler öğrencilerin devletin bir üst sınıfa geçmek için belirlediği yeterliliği geçemediklerini, özellikle ana dilleri Türkçe olan Roman öğrencilerin Bulgarca konusunda sıkıntı çektiğini ifade etmişlerdir (Kolev ve Krumova, 2008:30–31).

Köy okulları: 2001 yılında yapılan sayımda Bulgar nüfusunun yaklaşık olarak %30'u köylerde ikamet etmektedir. Romanlarda köyde ikamet eden nüfus oranı % 46 civarındadır. Köy okullarında eğitim gören Roman öğrencilerin eğitim seviyeleri karma okullardan daha düşük olmasına karşın Roman okullarından daha yüksektir (Kolef ve Krumova, 2008:30–31).

Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Okulları: 2002 yılında bu okullarda eğitim gören öğrencilerin %51'i Roman etnik grubuna ait olan öğrencilerdir.

Yapılan saha araştırmalarında Roman öğrencilerin devamsızlık ve okulu terk etme oranlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum yeterli eğitim alamamalarına sebep olmaktadır. Okulu terk etme ve sık devamsızlık nedenleri iki ana başlık altında incelenebilir. Roman toplum yapısından ve maddi sıkıntılardan kaynaklanan devamsızlık nedenleri (içsel nedenler), okuldan ve müfredattan kaynaklanan devamsızlık nedenleri (dışsal nedenler). İçsel nedenleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür (Dimitrova, 2014:62–63):

Etnokültürel nedenler; çocuğun okula gitmesi ve eğitim alması Roman toplumunda kültür olarak bir önem taşımıyor. Roman toplumunda eğitim gündem önceliğine sahip değildir ve bu durum nesilden nesile aktarılır. Ebeveynlerin nazarında eğitim öncelik arz etmez hatta gereksizdir. Bu durum çocukta istek yitimine ve buna bağlı olarak devamsızlık yapmasına neden olmaktadır. Kültür olarak Romanlarda erken evliliklerin teşvik edilmesi aynı şekilde okulu terk etme nedenlerindendir. Roman öğrencilerin %12'si erken evlilik, hamilelik, doğum ve kaçırılma korkusu gibi nedenlerden dolayı okulu terk ettiklerini beyan etmişlerdir (Dimitrova, 2014:62–63).

Roman toplum yapısıyla ilgili diğer bir içsel neden de Roman ailelerin maddi yetersizlikleridir. Nitekim sürekli devamsızlık yapan ve erken yaşta okulu terk eden Roman öğrencilerin %12,8'si buna sebep olarak ailenin geçimi için çalışmaları veya aile bireyleri çalışırken kardeşlerine bakmaları gerektiğinden okulu terk ettiklerini söylemişlerdir. Yine aynı şekilde %26,2'si kalem, silgi, defter, gibi okul araç ve gereçlerini satın alacak maddi imkânları olmadığı için okulu terk ettikleri, %21,7'si okula uygun ayakkabı, elbise vs. alamadıkları için okulu terk ettiklerinin ifade etmişlerdir. Maddi güçlükler bazen göçü de zorunlu kılmaktadır, bu durum okuldan kopmayı beraberinde getirmektedir (Risırç, 2006:6–7).

Okula başlamasıyla birlikte Roman çocuğu iki farklı sosyal çevrede yetişmektedir; yakın ve tanıdık sosyal çevre aile ve mahalleden oluşur, uzak ve ikincil sosyal çevre, okuldaki öğretmenler ve diğer etnik gruplara ait öğrencilerden oluşur. Sonradan dâhil olunan ikinci sosyal ve kültürel çevre yetiştiği birinci çevrenin değer yargılarıyla çelişmektedir. Çocuk iki sosyal ve kültürel çevrenin yargılarını kendinde barındırmakta zorlanmaktadır. Çocuk mahalle ve aileden oluşan doğuştan gelen birinci sosyal çevrede yetişmiş olup bu çevrede kendini daha rahat ve güvende hisseder. Bununla birlikte bu çevrede kendisini daha rahat ifade eder. Sonradan katılım sağladığı

ikinci sosyal çevre Roman çocuklar için itici, çekilmez bir yerdir. Okulun çekici bir yer olmamasının diğer bir nedeni de geleneksel Roman ailesinin okula bakışının olumsuz olmasıdır. Geleneksel Roman ailesi eğitimi ileride çocuğun geçimine katkı sağlayacak bir ihtiyaç olarak görmemektedir (Asında geleceğin de bu anlamda herhangi bir önemi yoktur, önemli olan bu gündür). Etnik kimliğini Roman olarak tanımlayan bazı Roman aileleri okulu bir tehdit olarak algılamaktadır, bunun nedeni okul bir asimilasyon merkezi ve Roman bunu çocuğu için etnik kimliğinden ve mahalleden uzaklaştırmak için neden olarak görmektedir (Liégeois, 1999:37). Roman öğrencilerin sık sık devamsızlık yapmaları ve okul terkine neden olan dışsal etmenler kendi değerleriyle çelişen ikinci çevreden kaynaklanmaktadır. Yani öğretmenler, okul arkadaşları ve eğitim müfredatı dışsal etmenlere örnek gösterilebilir. Örneğin çocuğun öğretmenler tarafından ötekileştirilmesi okul terkinin en önde gelen nedenlerinden biridir.

Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı Romanların eğitim seviyelerini yükseltmek ve Roman çocuklarının entegrasyonunu sağlamak için 2005-2015 yıllarını kapsayacak uzun vadeli bir çalışma planı hazırlamıştır. Bu plan *"Etnik Azınlıkların Eğitim Entegrasyonu Stratejisi"* adını taşımaktadır. Bu plan kapsamında Roman mahallelerinde ayrıştırıcı, kalitesiz eğitim ile ilgili tedbirlerin alınması ve Roman çocukların kaliteli eğitime erişimin sağlanması amaçlanmaktadır. Plana bağlı kalınarak 2005-2006 eğitim ve öğretim yılında aşağıdaki çalışmalar yapılmıştır:

3 500 Roman öğrenci yaşadıkları mahalle okullarından alınarak daha kaliteli eğitim veren merkezi okullara kayıt edilmişlerdir. 107 Roman etnik kökenli öğretmen yardımcısı Roman öğrencilerin eğitim gördüğü okullarda görevlendirilmişlerdir. 150 Roman öğretmen yardımcısı yükseköğretim kurumlarında eğitimden geçirilmiştir. Çoğunluğu Roman mahallerinde görev yapan 360 ilkokul öğretmeni kültürler arası pedagoji konusunda eğitim almışlardır. Ayrıca okul terkini azaltmak için sabah kahvaltısı, ücretsiz okula taşıma, ve ücretsiz ders kitabı dağıtımı yapılmıştır (Romromesa, 2019). Planın işe yaradığı (Tablo:13'de görülmektedir) 2001 ve 2011 yılında yapılan nüfus sayımlarındaki eğitim durmuyla ilgili sonuçlardan görülmektedir. Sonuçlar karşılaştırıldığında kendini Roman olarak tanımlayan vatandaşların eğitim durumlarında iyileşmenin meydana geldiği açıktır.

6.3. Bulgaristan'da Romanlarda Ana Dili (Romanes) Eğitimi

1993-1994 eğitim öğretim yılından itibaren Bulgaristan'da ana dilleri Romanes olan öğrenciler seçmeli olarak eğitim kurumlarında Romanes dilini ders olarak seçebilmektedir. Aynı şekilde ana dilleri Türkçe olan Romanlar Türklerle birlikte seçmeli Türkçe dersini alabilme imkânına kavuşmuşlardır. Bulgaristan'da seçmeli ana dili dersi olarak İngilizce, Arapça, Ermenice, Yunanca, İbranice, Almanca, Romanes, Romence, Rusça, Macarca, Fransızca, Türkçe okutulmaktadır (http://www. romaninet.com/ ROMANINET_ Linguistic_ report_ bu. pdf , 2017:16). Tablo 13'te 2005-2015 yılları arasında Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı'nın verilerine göre seçmeli ana dili eğitimini alan öğrencilerin sayısı ve öğrendikleri ana dilleri ile ilgili veriler verilmiştir. 2005 yılından itibaren 2015 yılına kadar ana dil eğitimi alan öğrenci sayılarında sürekli bir düşüş söz konusudur. Ana dili seçmeli olarak seçen öğrencilerde 2005 yılınla kıyaslandığında 2015 yılında %48,4 oranında düşüş olduğu görülmektedir. 2010-2011

Romanes dersi sadece 2005-2006, 2006-2007, 2007-2008 eğtitim ve öğretim yıllarında seçmeli ders olarak tercih edildiği daha sonraki yıllarda seçilmediği görülmektedir (Tablo:14).

Eğitim Öğretim Yıllı	İngilizce	Arapça	Ermenice	Yunanca	İbranice	Almanca	Romanes	Romence	Rusça	Macarca	Fransızca	Türkçe	Toplam
2014-2015	27	21	81	35	197	0	0	0	0	0	0	6381	6742
2013-2014	27	29	96	26	308	0	0	0	0	0	0	6690	7176
2012-2013	3	39	101	16	309	0	0	0	0	0	0	6349	6817
2011-2012	3	32	138	14	173	0	0	13	0	0	0	7117	7491
2010-2011	3	27	151	0	0	0	0	26	0	20	0	6678	6906
2009-2010	0	31	133	0	0	0	0	26	0	0	0	8633	8823
2008-2009	1	28	136	47	0	1	0	28	12	0	17	10323	10603
2007-2008	0	0	31	0	0	0	52	0	0	0	0	12344	12427
2006-2007	6	0	51	0	0	0	127	0	0	0	0	13805	13989
2005-2006	0	0	67	0	0	0	48	0	0	0	0	13800	13915

Tablo 14. 2005-2015 Eğitim Öğretim Yılları Arasında Seçmeli Ana Dili Dersi Alan Öğrenci Sayıları (Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı çevrimiçi, file:///C:/Users/User/ Downloads/ Strategy_obrazovatelna_integracia_2015%20(6).pdf 17.12.2018)

Romanes dersi ilkokul birinci sınıftan itibaren seçmeli olarak Roman öğrencilerinin tercihine sunulmaktadır. Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı0nın müfredatından birinci sınıfta seçmeli ana dili Romanes dersinin hedeflerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

-Okuma yazmayı bir ihtiyaç olarak görmek ve ana dilde okuma yazmayı öğrenmek,

-Öğrencilerin ana dilde kurallara uygun ve anlaşılır okuma ve konuşma becerilerini geliştirmek,

- Temel dil birimleri hakında bilgi sahibi olmak,

-Roman kültürünü, gelenek ve görenklerini Roman öğrencilere tanıtmak,

-Roman etnik grubundan olan öğrencilerin Bulgar dili ve edebiyatını öğrenilmesinde Romanes dilinden yardımcı dil olarak istifade etmek,

-Öğretmenlerin katkılarıyla kısa edebi veya edebi olmayan metinler sayesinde öğrencilerin hedef dilde (Romanes) okuma yeterliliklerini, okunulanları anlama yetilerini geliştirmek,

-Roman öğrencilerin ortak toplumsal değerleri, ulusal bilinci (kastedilen Bulgar) ve çok kültürlülüğü bir değer olarak görmelerine yardımcı olmak,

-Roman öğrencilere Romanes dilinde iletişim kurabilecek yeterliği kazandırmak ve onları diyalog kurabilecek seviyeye getirmek,

-Birinci sınıf öğrencilerinin düşünme kabiliyetlerini, hafızalarını ve bilişsel ilgi alanlarını geliştirmek amaçlanmaktadır.

Eğitim programında Romanes dilinin ilkokul birinci sınıfta haftada iki saat toplamda 64 saat olarak okutulması planlanmıştır. 1. Sınıfta okuma yazmaya hazırlık için 2-3 hafta (4-6 saat), okuma ve yazma öğretimi için 25 hafta, toplamda 50 saat, okuma sonrası pekiştirme çalışması için 4 hafta, toplamda 8 saat olarak eğitim programında yer almıştır (Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı https://www. mon.bg/bg/2094 çevrim içi 11.10.2019).

Seçmeli Romanes dilinin ikinci sınıf eğitim programında hedefleri şu şekilde belirlenmiştir:

- Öğrencilerin yazım kurallarına uygun olarak yazmalarını ve okuma kurallarına uygun olarak okumalarını sağlamak,

- Romanes dilinde dil birimleri (isim, sıfat, fiil vs), telaffuzda fonetik değişimler hakkında öğrencileri bilgi sahibi yapmak,

- Ana dilde bazı dil bilgisi normlarını öğrencilere kavratmak,

- Hedef dilde çocukların dünya ve Bulgar çocuk edebiyatı klasiklerinden kısa metinleri kavrama, yorumlama yeteneklerini geliştirmek,

- Öğretmenlerin yardımıyla konuşma diyalogları kurmak ve iletişim ortamlarında bunların kullanımını sağlamak,

- İkinci sınıf öğrencilerinin özgün yazı yazma yeteneklerini geliştirmek, amaçlanmaktadır.

Üçüncü sınıfta toplamda öğrencilerin bir eğitim yılında 64 ders saati ana dili eğitimi görmesi planlanlanmaktadır. Bu dersin amaçları okuma, yazma, konuşma, dinleme, alt başlıkları altında toplanmıştır. Dinlemede öğrencinin 60 kelimelik düzgün ve normal hızda okunan bir metni anlaması, belirli konularda Romanes dilinde söylenen şarkıları dinlemesi ve bu şarkılara eşlik etmesi, aynı şekilde 100'e kadar söylenen sayıları anlaması amaçlanmaktadır. Okuma alt başlığında; vurgu ve durakları dikkate alarak Romanes metinleri okuması, şiir okumak ve hedeflenen dilde ezbere şiir okuması, kitapta geçen kısa metinleri (80 kelimeyi aşmayan) düzgün okuması ve anlaması hedeflenmektedir. Konuşma alt başlığı altında; basit sorulara cevap vermesi, ihtiyaç duyduğu eşyaları talep edebilmesi, konuşmalarında yardımcı fiilleri kullanabilmesi, drama çalışmalarına katılması ve diyaloglara iştirak etmesi, günlük olarak yaptıklarını Romanes dilinde anlatabilmesi, herhangi bir resme bakarak resmi arkadaşlarını anlatabilmesi, hedeflenmektedir. Yazma kısmında; ailesini ve kendisini yazılı olarak Romanes dilinde anlatabilmesi, anlatılan veya işlenen bir metnin özetini yazabilmesi, öğrencinin Romanes dilinde imla kılavuzu kullanabilmesi, yazılı metinlerde sayıları, soru isimlerini, sıfatları, isim ve fiilleri, aynı şekilde zarf ve zamirleri uygun yerde kullanabilmesini, kavratmak amaçlanmaktadır (Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı https://www.mon.bg/bg/2094 çevrim içi 11.10.2019).

Romanes dili dördüncü sınıf programı; birinci, ikinci, üçüncü sınıfta öğrenilen konuların pekiştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu programla Roman öğrencinin konusu belirlenmiş 80 kelimeyi aşmayan bir metni anlaması, Romanes dilinde vurgu ve duraklara dikkat ederek şiir okuması, ayrıca Romanes dilinde iletişim kurabilmesi

amaçlanır (Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı https://www.mon.bg/bg/2094 çevrim içi 11.10.2019).

Romanes dili beşinci sınıf programında öğrencilerden gelecek ve geçmişle ilgili cümleler kurması beklenir, ayrıca kültürel bayramlarını bilmesi, anlatabilmesi, sesli veya sessiz zor olmayan Romanes metinlerini okuması ve bu metinleri türlerini ayırt etmesi hedeflenir. Roman öğrencilerin sayı isimlerini sıfatları ve aldıkları hal eklerini, zamirleri türlerine göre sınıflandırması ve bilmesi amaçlanmaktadır. (Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı https://www.mon.bg/bg/2094 çevrim içi 11.10.2019).

Ana dili Romanes altıncı sınıf programında dil bilgisi kurallarına önem verilerek Romanes dilinde zamirlerin, isimleri, sıfatların, fiillerin, zarfların ve cümle çeşitlerinin kavratılması amaçlanmaktadır. Aynı şekilde konuşma, yazma, okuma dinleme alt başlıkları altıncı sınıf Romanes eğitim programında yer almaktadır. Dersi alan altıncı sınıf öğrencilerinden dil bilgisi kurallarına uygun konuşması, yazması, okuması beklenmektedir. Bununla birlikte Roman kültürüne, edebiyatına, diline karşı olumlu bir bakış açısına sahip olması amaçlanmaktadır. Bulgar okullarında 4. sınıftan itibaren 7. sınıfa kadar Romanes dilini seçmeli olarak alan öğrencilerin başarıları 2 sözlü, 1 ödev, 1 proje notuyla değerlendirilir (Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı https://www.mon.bg/bg/2094 çevrim içi 11.10.2019).

Bulgar devletinin Orta Öğretim ve Okul Öncesi Eğitim kanununun 76. maddesinin 1 ve 7 bendine göre hazırlanan Romanes dili eğitim programında 6. Sınıf programında olduğu gibi dil bilgisine önem verilmektedir. 7 sınıf programında 80 kelimeye kadar öğrencinin belirlene konuda metin yazması hedeflenmektedir. Ayrıca dersi alan öğrencinin cümle çeşitlerini bilmesi, ayırt etmesi, Romanesten Bulgarcaya, Bulgarcadan Romanese sözlü çeviri yapabilmesi amaçlanmaktadır (Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı https://www.mon.bg/bg/2094 çevrim içi 11.10.2019.

Romanes dilini ikinci dil olarak okutacak öğretmenleri yetiştirmek için 2017 yılında Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı kurs düzenlemiştir. Bulgaristan'da 2017 yılında 9000'e yakın öğrenci ana dili olarak Türkçe okumaktadır. İki okulda Ermenice, bir okulda da İbranice dersi ana dili olarak okutulmaktadır. 2017 yılında Romanes dersi hiçbir sınıfta seçmeli olarak tercih edilmemiştir (http://u4avplovdiv.com.12.09.2019).

6.4. Bulgaristan'da Halkın Dinî Durumu

Bulgaristan nüfusu dini bakımından Hristiyan, Müslüman, Yahudi ve herhangi bir dine mensup olmayan kişilerden oluşur. Hristiyanlar Ortodoks, Katolik, Protestan, Gregoryan, az da olsa Bogomil mezheplerden birine tabidir. Gregoryanlık Ermeni nüfusunun mezhebidir. Müslümanlar Alevi ve Sünnilerden oluşur.

Bulgar İstatistik Enstitüsü'nün verilerine göre ilk sayım 1887 yılından 2001 yılına kadar Bulgaristan topraklarında halkın dinî aidiyet durumu şu şekildededir:

Dini Durum	1887	1893	1900	1887	1893	1900
	Sayı			Oran - %		
Ortodoks	2 424 371	2606 786	3 019 999	76.86	78.74	80.66
Müslüman	676 215	643 258	643 300	21.44	19.43	17.18
Yahudi	24 352	28 307	33 663	0.77	0.86	0.90
Katolik	18 505	22 617	28 569	0.59	0.68	0.76
Protestan	1 358	2 384	4 524	0.04	0.07	0.12
Ermeni Gregoryan	5 839	6 643	13 809	0.19	0.20	0.37
Diğer	1 461	-	326	0.04	-	0.01
Belirtilmemiş	2 274	718	93	0.07	0.02	0.0
Bulgaristan Krallığı İçin Toplam	3 154 375	3 310713	3 744 283	100.0	100.0	100.0

Tablo 15. 1887-1900 Bulgaristan Topraklarında Halkın Dini Aidiyet Durumu (Bulgar Ulusal İstatistik Enstitüsü resmi sayfası görüntüleme http:// www.nsi.bg /Census /StrReligion.htm, 20.07.2019)

Dini Durum	1910	1920	1926	1934	1946	1992	2001
	Sayı						
Toplam	4 337 513	4 846 971	5 478 741	6 077 939	7 029 349	8 487 317	7 928 901
Ortodoks	3 643 918	4 062 097	4 569 074	5 128 890	5 967 992	7 274 592	6 552 751
Müslüman	602 078	690 734	789 296	821 298	938 418	1 110 295	966 978
Katolik	32 150	34 072	40 347	45 704	-	53 074	43 811
Protestan	6 335	5 617	6 735	8 371	-	21 878	42 308
Yahudi	40 067	43 232	46 431	48 398	43 335	2 580	653
Ermeni Gregoryan	12 259	10 848	25 402	23 476	-	9 672	6 500
Diğer	706	371	1 456	1 802	79 604	15 226	7 784
Cevap Vermemiş	-	-	-	-	-	-	308 116
	Oran %						
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Ortodoks	84.0	83.8	83.4	84.4	84.9	85.7	82.6
Müslüman	13.9	14.3	14.4	13.5	13.3	13.1	12.2
Katolik	0.7	0.7	0.7	0.8	-	0.6	0.6
Protestan	0.1	0.1	0.1	0.1	-	0.3	0.5

Yahudi	0.9	0.9	0.8	0.8	0.6	0.025	0.007
Ermeni Gregoryan	0.3	0.2	0.5	0.4	-	0.1	0.1
Diğer	0.0	0.0	0.0	0.0	1.1	0.2	0.1
Cevap Vermemiş	-	-	-	-	-	-	3.9

Tablo 16. 1910-2001 Bulgaristan Topraklarında Halkın Dini Aidiyet Durumu (Bulgar Ulusal İstatistik Enstitüsü resmi sayfası (http://www.nsi.bg /Census /StrReligion.htm, 20.07.2019)

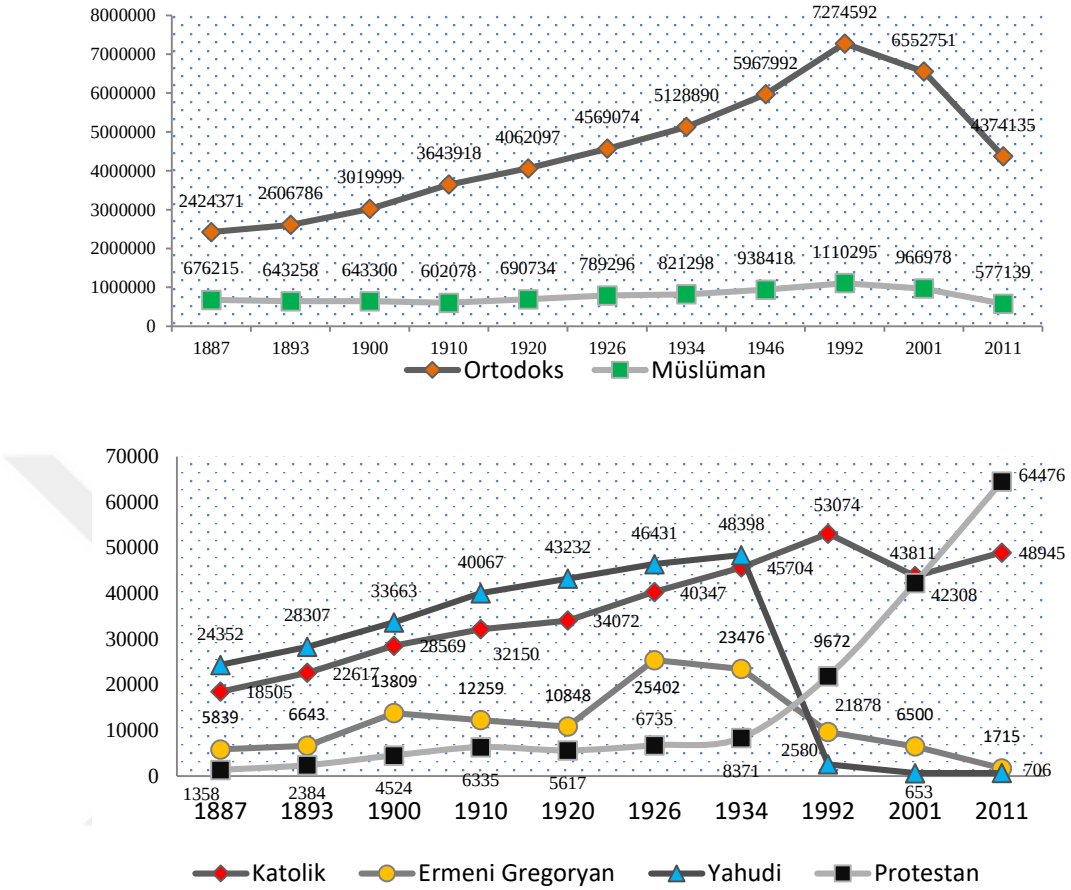
1887 yılında yapılan sayımda Hristiyanlar Ortodoks, Katolik, Gregoryen, Protestan şeklinde ait oldukları kilise de sorularak tablo 15'teki dağılım elde edilmiştir. 1887 sayımında (Tablo:15) Bulgaristan'da Ortodoks Hristiyan nüfusu çoğunluktadır. Ortodoks oranı toplam nüfusun %84'ünü oluşturmaktadır. Müslüman nüfus %13,9'dur. Nüfus artışına paralel olarak 1992 yılına kadar Ortodoks ve Müslüman nüfusta artış olmuştur. Tablo 16'da din ile ilgili 1965, 1975, 1985, sayımlarına ait bilgiler mevcut değildir, bu durumun nedeni bu sayımlarda resmi ideolojiye uygun olarak dinî aidiyetle ilgili soru sorulmadı.

Bulgaristan'da son 2011 yılında nüfüs sayımında, dinî duruma göre Bulgaristan'daki nüfus dağılımı şu şeklidedir:

Ülke İçin Toplam	5758301
Ortodoks	4374135
Katolik	48945
Protestan	64476
Müslüman Toplam	577139
Müslüman Sünni	546004
Müslüman Şii / Alevi	27407
Müslüman (Mezhebi belirsiz)	3728
Ermeni Gregoryan	1715
Yahudi	706
Diğer	9023
Ateist	272264
Belirlenememiş	409898

Tablo 17. 2001 Nüfus Sayımına Göre Bulgaristan'da Nüfusun Dini Durumu (Bulgar Ulusal İstatistik Enstitüsü resmi sayfası http://www.nsi.bg/ Census/StrReligion.htm 20.07.2019)

Yukarıdaki tablo 17'ye göre 2011 sayımına göre dini aidiyet açısından Bulgaristan'da en fazla Ortodoks Hristiyan ikamet etmektedir, sayıları 4 413 735 kişidir. Müslüman nüfus ise 577 139 kişi olarak tespit edilmiştir.

Grafik 5. 1887-2011 Yıllında Bulgaristan Nüfus Sayımlarına Göre Nüfusun Dini Durumu (http://www.nsi.bg/Census/StrReligion.htm, 17.012.2018)

Yukardaki grafikte Yahudi ve Ermeni nüfusunun 1946 yılına kadar fazla değişmediği daha sonraki yıllarda hızlı düştüğü görülmektedir (Grafik:5).

Grafik 5'ten Bulgaristan'da 1887 yılından yapılan son 2011 yılındaki sayıma göre nüfusun dini aidiyet durumunu ve değişimini izlemek mümkündür, nüfus düşüşüyle birlikte Müslüman, Ortodoks, Yahudi, Gregoruyan nüfusta da düşüş izlenmektedir, buna karşın Protestan ve Katolik nüfusta artış görülmektedir. 1887-2011 yılları arasında Müslüman, Ortodoks, Katolik nüfusun en fazla artış gösterdiği yıl 1992 yılında yapılan sayımda tespit edilmiştir.

6.4.1. Tarihi Süreç İçerisinde Romanların Dinî Durumu

Tarih boyunca Romanlar göç ettikleri bölgelerde yaşayan etnik grupların dinlerini kabul etmişlerdir. Romanları dünyanın çeşitli yerlerinde Hristiyanlığı

(Ortodoks, Katolik, Protestan) ve İslâmlaiyeti din olarak benimsemişlerdir. Fakat bazı Roman gruplarıda İslâmliyeti veya Hristiyanlığı kabullerinden önceki dinlerine ait dini uygulamaları görmek de olağandır. Örneğin ölen kişinin ardandan meftaya ait tüm şahsi eşyalarının yakılması günümüzde Hinduizm'de mevcut olan uygulamalardandır ve bazı Roman gruplarda bu uygulama hâlâ devam etmektedir (Kenrick, 2007:211).

Günümüzde Romanes dilini konuşan Roman grupların bazılarında Hindistan'dan beraberinde getirdikleri dinle ilgili kelimelere raslamak mümkündür (Kenrick, 2007:211):

"Kali":1.Hinduizm'de tanrının vücuda gelmiş şekli olup Romanlar ilk Avrupa'ya geldiklerinde sık kullandıkları bir kavramdır. Hâlâ bilinir.

"devél" veya "*del"* (Boşalarda. levai): 1.'tanrı'; 2. 'gök'; 3. 'ikon';

"beng":1. şeytan, 2. iblis,

"rasâj" : 1. rahip, 2. din adamı

"trusûl" :1. hac, 2. Şiva'nın üç başlı mızrağa

"somnâl" ~ sumnâl:1. kutsal

"devléskiri daj" veya *"masxarî"* :1.Tanrının anası, 2. Tanrıyı doğuran

"patjâ": 1. inanmak

"mang" (déviés):1.Tanrıya dua etmek

"bolibé"~"*bolipé"*~"*boliba"*~"*bolim"*:1. arınmak, vaftiz, 2.gök

"garâv" ~ "*garuv"*:1.gömmek, 2.defnetmek

"bezéx":1. günah

Bulgaristan'da yaşayan bazı gruplar eski inançlarından kalan kirli ve temiz anlayışlarını korumaktadır. Kirli için *"merime"* kelimesi kullanılmaktadır. Lohusalık, hamilelik, adet dönemi kadınlarda kirlilik dönemini kapsamaktadır. Belden aşağısı kirlidir ve asla çıplak bırakılmalıdır. Kirli kabul edilen alt tarafa ait çamaşırlar ve belden yukarsına ait çamaşırlar aynı leğende yıkanmaz. Çamaşır yıkanan kapta asla bulaşık yıkanmaz. Kadınlar kirli dönemlerinde ailesine yemek pişiremezler. Hiçbir sosyal aktiviteye katılamazlar. Kadınların saçları daima bağlı olmalı. Açık saç hoş karşılanmaz ve kirliliğe davetiyedir. Evin ve çadırın içerisinde hayvan barındırmak kirlilik nedeni kabul edilir ve evde bakılmaları hoş karşılanmaz. Romanlar evde hayvan bakan Roman olmayanlar için *"gadjo merime"* (yabancı pisliği) kavramını kullanırlar (Slavov, 2002:77).

Eviliya Çelebi seyehatnamesinde Rumeli'de yaşayan Çingenelerin Firavunun soyundan geldikleri ve birbirleriyle yeminleşirken *"Mısır hakkı"* için *"Gümülcine hakkı"* için diye yemin ettiklerini ifade etmektedir. Eviliya Çelebi İstanbul'da yaşayan Anadolu Çingenelerin Rumeli Çingenelerinden hoşlanmadıkları, Rumeli Çingenelerinin Hristiyanlarla kızıl yumurta yapıp, Müslümanlarla Kurban Bayramını kutladıklarını, ayrıca Yahudilerin Kamış Bayramına da iştirak ettiklerini eserinde bildirmektedir (Zillioğlu, 1985: 85).

1740 yıllarında Bulgar topraklarında seyahat eden Kemplen Romanların dini durumları hakkında şu şekilde bilgi vermektedir (Yonov, 1986:49):

"Çingenenin birine sormuşlar dinin nedir? Dinim Çingenelik'tir demiş. "Dinleri İslâmla veya Hristiyanlıktır fakat genellikle ikisinden hiçbiri. Onlardan biri bir dine tâbi olduğunda genellikle hiçbir dini vecibeyi yerine getirmez, hiçbir dini kitabı takip etmez, hiçbir dini kurala da uymaz."

Balkan topraklarına 9 ile 11. yüzyıllar arasında gelen Çingelerin dini hakkında. Paspati şu şekilde bilgi vermektedir:

"*Trakya Çingeneleri görünüşe göre antik bir dine tâbiydi, tabi böyle bir dinleri var ise, Trakya'ya geldiklerinde burada Hristiyanlığı tanıdılar ve başka din olmadığında Hristiyan oldular. Osmanlı'nın Balkanlara yerleşmesi bir kısım Çingenenin Hristiyan olarak kalmasını engellemedi, bir kısmı ise İslâmiyet'in değişik uygulama şekillerini benimsedi. Çingeneler Hristiyanlık ve İslâmliyet dışında başka bir dine tâbi olmadı."*(Paspati, 1870:26) . Burada Paspati İslâmliyet'in değişik uygulamalarından Sünniliği ve Aleviliği kast ettiği belirsizdir.

Osmanlı döneminde Balkan topraklarında Türk dervişlerin davetçi tutumları ve devletin vergi sisteminde Müslümanlar lehine vergi düzenlemeleri birçok Çingenenin Müslüman olmasına neden olmuştur (Krıstev ve İvanova, 2009:259).

Bulgaristan bağımsızlığını ilan ettikten sonra Çingeneler ilk defa 1878-1888 yılları arasında Vidin ve Vratsa bölgelerinde Hritiyanlaştırılmıştır. 1913 yılında Pomaklarla beraber Rodop dağlarında bazı Romanların adları ile birlikte dinleri de değiştirilmiştir. 1920-1930 yılları arasında Kuzeybatı Bulgaristan'dan bazı Kalaycı gruplar Kuzeydoğu ve orta Bulgaristan'dan bazı Müzisyen gruplar Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. 1934-1944 yıları arasında Vratsa, Vidin, Sofya, Sliven bölgelerinde gizli bir Hristiyanlaştırma gerçekleştirilmiştir (Krıstev ve İvanova, 2009:259-260).

Anastasya Paşova'nın eserinde Romanlarla söyleşiler yapılmıştır ve otobiyografiler alt başlığı altında yayınlamıştır, bu otobiyografilerde Romaların dini durumlarıyla ilgili hatıralar da mevcuttur (Paşova, 2010: 38,39,40):

1930 doğumlu Safiye (Blagoevgrad (akt. Paşova,2010:38-39);

...Nişanlandığımda kayınbabam feraceli, kapalı bir şekilde dolaşmamı istedi, nişanlılık boyunca kesinlikle feracesiz dışarı çıkmadım, burada evli kadınlar böyleydi. ...Düğün gecesinde kayınbabamın elini öptüm ve bana ayrılan odaya çekildim eşimi namaz kılmak için camiye götürdüler...

Esma 1930 doğumlu (Blagoevgrad):

Adım Esma Dimitrova o dönemde bu ad moda olduğu için bana bu adı vermişler, dedemin adı Feri'dir... Dedem vefat ettiğinde çok üzüldüm tabutu yumrukladım ve dede kalk diye bağırdım, üçüncü günün akşamında annem yerlere kül döşedi bunun nedeni anneme göre ölüler kedi, köpek, insan, kuş vs. dönüşürdü ve kül üzerinde dönüştükleri şeyin izlerini görmek mümkündü. Sabah kalktığımızda insan izleri vardı. Anneme göre bu da gösteriyor ki dedem insan suretinde dönmüş ve iyi bir insandı. ...Çingeneler hastalıkları üç nedene bağlarlar; işlenen kötü amelin karşılığı tanrı tarafından cezalandırılmaları (Odel les marda - Tanrı onu cezalandırdı), lanetlenmeleri ve lanetin gerçekleşmesi (arakla les e vera - lanet onu buldu), büyüye maruz kalınması (pokerde les - büyü yapıldı)… Ben kilisede evlendim...(akt. Paşova, 2010: 40).

Mihail 1949 doğumlu Blagoevgrad:

...Anamın adı Kameliya'dır Makedonya Tsırnik köyündendir. Babamın adı Mikail'dir, vaftiz edilmeden önce adı Mehmet'idi. Dedemin adı Arslandı o Müslümandı, Çingenece ve Arapça biliyordu, şimdi biz Hristiyanız, kiliseye gidiyoruz, mum yakıyoruz, çocuklarımızı manastırlarda vaftiz ediyoruz ve onlara orada Hristiyan isimleri veriyoruz...Yeğenlerimin adları Kemal ve Ali'dir onların demirci dükkanları vardır... (akt.Paşova, 2010:49).

İvan 1976 doğumlu (Blagoevgrad):

Ben Hristiyanım ateist değilim inançlı biriyim. Çingenelerin birçoğu %90 civarında tanrıya inanırlar. Ben Hz. İsa'ya inanırım o benim tanrım ve yaratıcımdır, evrime inanmam. Her zaman tanrıya güvenirim hem de tüm kalbimle, ümitsizliğe kapılmam. Biz insanlar, ırk soy, dil farklılıklarımız olmasına rağmen aynıyız bununla

birlikte tümümüz günahkarız, hepimiz aynı dünyada yaşıyoruz. Benim inandığım tanrı çarmıhta bütün insanlar için kendini feda etmiştir. Beni anladığınızı biliyorum çünkü bütün Bulgarlar İsa'nın doğumunu ve Velikden'i kutlarlar (akt. Paşova, 2010:61).

Pembe 1926 doğumlu (Sapareva Banya);

29.5.1959 tarihini hiç unutmadım bu tarihte biz Romanlara çok etki ettiler Bize istedikleri her şeyi yaptılar, işimizi bırakmamız için bizi zorladılar, şayet isimlerimizi değiştirmezsek bizi işlerimizden kovacaklarını söylediler. Çocuklarımızı okullara almazlardı hâlbuki ne zor şartlarda onları okullara gönderirdik. Korkunç ve trajikti. Muhtarlığa çağrıldık isimlerimizi değiştirmezsek ertesi gün işten atılacağımızı, çocukların da okula alınmayacağı söylendi bize. Ben zorla Pembe iken Penka oldum, eşim Osman iken İvan oldu. Ne o, ne de ben isimlerimizden hiç memnun kalmadık, çocuklar da öyle. Kimse kimseye ismini sormuyordu hepimiz yeni isimlerimizden utanıyorduk (akt. Paşova, 2010:67).

Paşova'nın derlemiş olduğu hatıralardan bazı Roman grupların geçmişte zorla Hristiyanlaştırıldığı ve bunlardan bazıları bunu gönüllü olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Müslüman Romanlarınn Türkler gibi Ramazan ve Kurban bayramını kutladıkları kurban kestikleri bilinmektedir. Nunef'e göre Osmanlı Devletinin hüküm sürdüğü dönemde oluşmuş ve Osmanlı Türkçesini ana dili olarak kullanan Romanların bir alt grubu olan *"Milletler"* İslâmi gelenek ve göreneklerine günümüzde de bağlıdır. Bu gruplar Ramazan ayında oruç tutarlar, camiye giderler, çocuklarına Kuran öğretirler ve domuz eti kesinlikle yemezler (akt. Paşova, 2009:120).

Filibe'de yaşayan Ortodoks Burgucu Roman gruplar 14 Ağustosta Başkovo manastırını ziyaret ederler ve Sveti Bogoroditsa'yı kutlarlar. 28 Ağustos'ta aynı Manastırı Filibe'de yaşayan Müslüman Romanlar ziyaret ederler ve Meryem Anayı anarlar, mum yakarlar (İvanova ve Krıstev, 2008:105). Bu olay iki dinin de bazı uygulamalarının aynı anda Roman gruplarda mevcut olduğunu göstermektedir.

Protestanlık 1920-1930'lu yıllar arasında Bulgaristan topraklarında yagınlaşmaya başladı ve 15 ocak 1927 yılında Protestanlığı Romanlar arasında yaymak için *"Svetilnik"* adında bir gazete çıkarıldı (Resim:11). Bu gazete Evangelist Baptist Kilisesinin aylık yayınıdır. Gazetenin son sayfası Romanes dilindedir. Ayrıca

gazetenin üst kısmında yayının Bulgaristan'daki Çingene Evangelist Baptist Misyonu'nun yayını olduğu yazmaktadır.

Година I 15 Януарий 1927 год. Брой 1

СВѢТИЛНИКЪ

„Твоето слово е свѣтилникъ на нозетѣ ми и виделина на пѫтекитѣ ми.“ Пс. 119; 105

ИЗДАНИЕ НА ЕВАНГЕЛСКАТА БАПТИСТКА МИСИЯ МЕЖДУ ЦИГАНИТѢ ВЪ БЪЛГАРИЯ

АБОНАМЕНТЪ: ЗА ГОДИНА 20 ЛЕВА ЕДИНИЧЕНЪ БРОЙ 2 ЛЕВА

ИЗЛИЗА ВСѢКИ МЕСЕЦЪ

Всичко за в. „СВѢТИЛНИКЪ“ да се изпраща до П-ръ П. Минковъ ул. Аспарухъ 14. гр. Ломъ

Нар. Библиотека. София.

ЕВАНГЕЛИЕТО ЗА ВСИЧКИ

Евангелистътъ Марко пъвествува, че нашиятъ Господь Исусъ Христосъ, следъ възкресението си, се явилъ на своитѣ ученици и имъ казалъ: „Идете по всичкиятъ свѣтъ и проповѣдвайте евангелието на всѣка тварь“ (Марка 16. 15). И ние знаемъ, че апостолитѣ съ голѣма ревность, започнаха осъществяването на тази Господня заповедь. Отъ тогава до днесъ всѣки день ни носи славни подвизи въ голѣмото мисионерско поле и крачка следъ крачка се извоюватъ нови страни, нови племена и народи за царството на Христа.

Въ този великъ походъ на Божиитѣ чада въ свѣта, едно скромно мѣсто е отредено за евангелската работа между циганитѣ въ България. Ние се радваме, че съ Божията помощь, можемъ да сторимъ нѣщо за тѣзи забравени отъ хората, но мили на Бога, създания.

Започваме издаването на малкото вестниче „Свѣтилникъ“ съ молитва къмъ Бога, щото то действително да бъде единъ истински свѣтилникъ за пръсване свѣтлина всредъ непрогледнятъ мракъ, който обгръща циганското племе въ България. Съ това ние изпълняваме и единъ дългъ къмъ нашитѣ братя човѣци — цигани, които ни правятъ двойно по-радостни и силни да посрещнемъ мжчнотиитѣ и несгодитѣ на една подобна работа.

Вѣраме, че въ това трудно дѣло ще бждемъ подкрепени отъ молитвитѣ на всички, които любятъ Господа Исуса Христа.

Съ тази надежда и упование въ Бога, ние ви подаваме първиятъ брой на в. „Свѣтилникъ“

Редакцията

Краденото евангелие

Нито една книга не е имала такова велико влияние върху нравственото преобразование на човѣчеството и личността, както евангелието. Всичкитѣ поети, философи и литератори, колкото и велики да сж били въ тоя свѣтъ не сж могли да съчинатъ книга, която да има такава благодатна сила да възпитава и обновява човѣцитѣ, както евангелието.

То е влияло хората при разнитѣ случаи из живота.

Наскоро единъ братъ циганинъ, между другото разказа какъ приемната за негового обръщане е станало едно евангелие, което билъ открадналь отъ единъ евангелистъ.

Какъ станало това?

Тоя братъ е циганинъ. Баща му работилъ при единъ българинъ (евангелистъ) въ селото. Привечеръ, брата—циганинъ, тогава голѣмъ „манта“, отива у дочътъ на евангелиста, откраднал една хубава, подвързана книга. и. . . за да не го хванатъ, когато слагалъ кукуланчи въ торбата си, за да ги носи въ домътъ си, помежду тѣхъ сложилъ и евангелието, което той още незналъ каква книга е. Той скрилъ въ чувала така внимателно откраднатата книга, щото никой не можалъ да го хване, нито даже да си помисли нѣщо.

Циганина отива съ кукулашкитѣ въ кжщата си, изсипва ги и заедно съ тѣхъ изсипва и евангелието. Взима и го отнася на единъ другъ циганинъ, който сащо живеялъ доста свѣтски животъ.

Почнали двамата цигани да четатъ краденото евангелие.

Чели го день, два, три, седмица, две, три, то като най сетне Господъ започналъ да работи въ тѣхнитѣ сърца. Единъ день, единятъ отъ тѣхъ, при когото крадено евангелието се обръща къмъ Бога и намира миръ и спасение на душата си. Следъ нѣколко време и крадеца получава увѣреното, че Богъ е изгладилъ престжпленията му.

Но не стига това. Тѣ, подъ влиянието на евангелието, започнали да проповѣдватъ и на други. Направили си малко амвонче, носели го отъ кжща въ кжща, както еврейтѣ носели скинията, и проповѣдвали спасение чрезъ

Resim 11. Evangelist Kilisesinin Romanlar İçin Çıkardığı Svetilnik Adlı Gazete (https://eap.bl.uk/archive-file/EAP067-6-1, 20.12.2018)

Günümüzde ise bazı Roman mahallelerinde Protestan kiliseleri yoğun faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu faaliyetlert neticesinde Protestanlık son on yılda Romanlar arasında hızla yaygınlaşmıştır. Protestanlık doktrini Romanlara kolay ve anlaşılır gelmektedir. Bazı mahallelerde ise Romanların ana dilinde Protestan misyonerlik faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Romanların yoğun yaşadığı semtlerde Protestan Pastörleri Romanlardan seçilmekte ve yetiştirilmektedir. Protestan kiliselerinin sık sık Romanlara maddi yardımda bulunması ve Ortodoks Bulgar Kilisesinin Romaların sorunlarına karşı ilgisiz kalması Romanlar arasında Protestanlığın yaygınlaşmasının başlıca nedenleri olarak gösterilebilir (Kınav vd., 2005:117).

İslâmla dini 1989 yılından sonra daha da yagınlaştı. Bulgaristan'da camiler açıldı, ibadet serbestliği başladı. Günümüzde Bulgaristan'da açılan İmam Hatip okulları vardır ve bunlardan mezun olan öğrenciler imam olabilmektedir.

Müslümanların yaşadığı bazı yerleşim yerlerinde günümüzde imamlar Romanlardandır. Örneğin 2019 Ağustos ayında ziyaret ettiğim Bogdatsi ve Büyük Kokarca köylerinin imamları Romandı.

İlona Tomova'nın yapmış olduğu saha çalışmalarında Romanların % 44'ü kendilerini Ortodoks, %39'u Müslüman, %15'i Protestan, %1'i Katolik, olarak tanımlamışlardır. Bu çalışmalarda Romanların %84 herhangi bir dine tabi odukları, %16'sı inançsız olduklarını beyan etmişlerdir. Yapılan çalışmada Roman örneklemlerin %53'ü nadir olarak dua ettiklerini, %45'i cami veya kiliseye hiç gitmediklerini, %40'ı dini törenlere veya toplu ibadetlere katıldıklarını beyan etmişlerdir (Tomova, 1995:49) ve (akt. Paşova, 2009:117).

Sonuç olarak tarihi süreç içersinde Romanlar gönüllü veya zorunlu din değiştirmişlerdir. Roman gruplarda din, sosyo-ekonomik çıkarları koruyan ve sağlayan bir araçtır. Din etnik kimliğin önemli bir parçasıdır. Din, Roman grubun dünya görüşüne göre şeklillenir ve kabul görür. Roman inanç yapısında Hristiyan ve Müslüman gelenek ve göreneklerini aynı anda görmek mümkündür.

6.5. Bulgaristan'da 1989 yılından Sonra Siyasal Sistem ve Roman Siyasi Partileri

1944-1989 yılları arasında Bulgaristan Komünizm ideojisini benimseyen totaliter Bulgar Komünist Partisi tarafından yönetildi. Bulgar Komünist partisi siyasi bağlamda ülkede tek partiydi ve başka partilerin kurulmasına, ülke yönetimine katılmasına asla izin vermedi. Partinin ideolojisi tek idi ve asla başka bir ideolojinin yaygınlaşmasına da izin verilmedi. Bu ideolojinin sürdürülebilir olması için bütün iletişim araçları (radyo, televizyon, basın gibi) devleti yöneten partinin kontrolü altındaydı. Üretim araçları fabrikalar, atölyeler partinin kontrolündeydi ve dışa kapalılık söz konusuydu. Silahlı kuvvetler ve kolluk kuvvetleri partinin denetimi altındaydı. Bu durum rejimin yaşaması için önemliydi. Sovyetler Birliğinde komünist rejimin yıkılmasıyla birlikte Bulgaristan'da da bu rejim sona erdi ve 1989 yılından sonra çok partili demokratik bir yönetim şekli benimsendi. 1989 yılında demokratik

yönetim şeklini savunan 10'a yakın siyasi kuruluş SDS' yi (Demokrat Güçler Birliği) kurdu. 1990 yılında ilk demokratik seçim yapıldı. Bu seçimlerde Komünist Partisi birinci parti oldu, ikinci parti ise SDS oldu. Parlamentoda BZNS Bulgar Çiftçi Birliği üçüncü parti olurken Türklerin tercih ettiği HÖH'de Bulgar parlamentosuna girmiş oldu. 1991 yılında yeni Bulgar anayasası hazırlandı. Bulgaristan'daki siyasi hayatı düzenleyen bu anayasanın 11. maddesi şu şekildedir:

1. Bulgaristan Cumhuriyetindeki siyasi hayat çok partili temellere dayanır.

2. Hiçbir siyasi düşünce, devletin resmi ideolojisi oduğunu ileri süremez.

3.Vatandaşların siyasi tercihlerini temsil eden siyasi partilerin kurulması, siyasi faaliyetler yürütmeleri ve bu faaliyetlerin durdurulması kanunlar ile düzenlenmiştir.

4. Hiçbir şekilde etnik, ırk, din ve bunlara bağlı ideolojik temelli siyasi partiler kurulamaz, aynı şekilde devlet idaresini zorla ele geçirmek gibi bir ideoleojiye sahip partilerin kurulması da yasaktır (https://www.parliament. bg/bg/const 24.02.2019).

Bu anayasanın verdiği haklar çerçevesinde birçok parti kuruldu. Bunlardan bazıları Roman vatandaşlar tarafından kurulan partilerdi.

1989 yılına kadar Bulgar Komünist Partisinin asimilasyon politikalarına rağmen bireysel ve grupsal etnik aidiyetlerini Türk olarak tanımlayan birçok Romanın, Tatarlar, Türkler ve Pomaklar gibi Hak ve Özgürlükler Hareketini desteklemelerine neden olmuştur. Romanlardan bazıları eski Müslüman isimlerine dönüş yaparken bazıları da sosyal yardımlardan ve iş pazarında daha kolay istifade edebilmek için Bulgar isimlerini değiştirmemişlerdir. Aynı şekilde yabancı ülkede izin verilenden fazla kalan veya başka sebepten (örneğin çeşitli suçlara karışmak) gibi nedenlerden yurtdışında çalışma hakkı elinden alına bazı Romanların ikinci kez isim değiştirerek tekrardan Bulgar ismi aldıkları bilinmektedir. Bu şekilde bu yasaktan kurtulmanın yolunu bulmuşlar ve AB ülkelerinde çalışmaya devam ettikleri tespit edilmiştir. Bu Romanlar kendi sosyal çevrelerinde eski Müslüman isimleriyle anılmaya devam ettikleri halde kimliklerinde Bulgar ismi taşıdıkları görülmektedir. Bulgar ismi taşıyan birçok Romanın Hak ve Özgürlükler Hareketini desteklemesi de bu tespitlerle açıklanabilir.

1990 yılından sonra Bulgaristan'da rejimin değişmesi birçok Roman grubun etnik aidiyet bakımından Roman kimliğine dönüşlerine zemin hazırlamıştır. Bu dönüş ile birlikte *"Partiya Roma"*, *"Svobodna Bılgariya"*, *"Evro Roma"* gibi Roman partileri krulmuştur.

Manuş Romanov (esas adı Mustafa Aliyev) Bulgaristan'da yaşayan bütün Romanları aynı sivil toplum örgütü çatısı altında birleştirmeye çalıştı. (Демократичен съюз Рома) Demokratik Birlik Roma 1990 yılında Manuş Romanov 7. dönem milletvekili olarak Bulgar parlamentosunda Romanları temsil etti. 1992 yılından itibaren Demokratik Birlik Roma adlı oluşum parçalanmaya başladı ve birçok dernek ortaya çıktı.

Her ne kadar Bulgar kanunun partilerle ilgili 11(4) maddesinde *"Bulgaristan'da din ve millet temelli siyasi oluşumlara, aynı şekilde darbeyle siyasi iktidarı ele geçirmeyi amaç edinen partilere izin verilmez."* maddesi gereğince milliyetçi partilere izin verilmese de Roman partilerinin sayısı hızla arttı. 2006 yılında bu sayı 25'e ulaştı ve bunlardan bazıları tabelalarında Rom, etnonimini kullanmaktaydı; Evroroma, Roma Drum, Roma Pirin, gibi. Bazı partilerin isimlerinde ise Romanes dilinden kelimeler kullanıldı, örneğin Partiya Drom (yol) gibi.

Demokratik Birlik Roma'dan doğan (Обединен Ромски Съюз) Obidinen Romski Sıyüz (Birleşik Roman Birliği) ve (Конфедерацията на ромите, Европа) Konfederatsiya na Romite, Evropa (Roman Konfedersiyonu Evropa) sol siyasi görüşlü kuruluşlardır, bunların liderleri Vasil Çaprazof ve Petır Georgiev'dir. Petır Georgiev 1996 yılında Bulgar Sosyalist Partisinden milletvekili olarak parlamentoya girdi. 1997 yılında ilk Roman partisi tek başına seçimlere girdi, (Съюз за Демократично Развитие) Sıyüz na Demokratiçnoto Razvitiye (Demokratik Gelişim Birliği) 6378 oya aldı. Bu Roman partisinin aldığı oy oranı %0,15 tekabül etmektedir. 1997 yılında 38 dönem milletvekili olan Tsvetelin Kınçev *"Evroroma"* adlı partiyi kurdu. Bu parti 2001 yılında Hak ve Özgürlükler, Liberal Blok ile birlikte koalisyona katıldı. 1990-2017 yılları arasında Bulgar Parlamentosuna giren Roman etnik kökenli milletvekilleri şu şekildedir:

Dönem	Seçilen Roman Milletvekileri ve Partileri

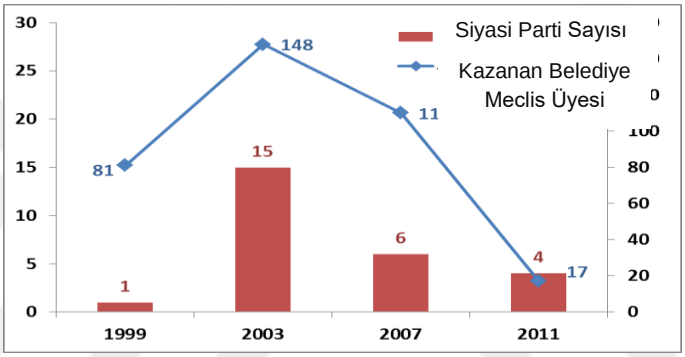
10.07.1990-02.10.1991	(Мануш Романов) Manuş Romanov Demokratiçen Sıyüz Roma (Петър Александров) Petır Aleksandrov, Demokratiçen Sıyüz Roma (Съби Големанов) Sıbi Golemanov, Demokratiçen Sıyüz Roma
04.11.1991-17.10.1994	Mevcut değil
12.01.1995-13.02.1997	(Петър Георгиев) Petır Georgiev Bılgarska Sotsiyalisticeka Partiya (Димитър Колев) Dimitır Kolev, Bılgarska Sotsiyalisticeka Partiya
07.05.1997-19.04.2001	(Асен Христов) Asen Hristov (СДС), (Цветелин Кънчев)Tsvetelin Kınçev, Bılgarski Biznes Blok
05.07.2001 17.06.2005	(Александър Филипов) Natsiyonalno Dviceniye za Stabilnost i Vızhod (Тома Томов) Toma Tomov, Bılgarska Sotsiyalisticeka Partiya
11.07.2005- 25.06.2009	(Тома Томов) Toma Tomov Bılgarska Sotsiyalisticeka Partiya
14.07.2009-15.03.2013	(Милена Христова) Milena Hristova, Koalitsiya Bılgariya
21.05.2013-06.08.2014	Mevcut değil
27.10.2014-2017	(Илия Илиев) İliya İliev, Hak ve Özgürlükler Hareketi (Александър Методиев) Aleksandır Metodiev, Hak ve Özgürlükler Hareketi
26.03.2017.----------	Mevcut değil

Tablo 18. 1990-2017 Yılları Arasında Bulgar Parlamentosuna Seçilen Roman Etnik kökenli Milletvekilleri (Pamporov, İliev, İlieva, 2018)

2001 yılında yapılan parlamento seçimlerine sekiz Roman partisi bir koalisyon oluşturarak "*Свободна България*" Svobodna Bılgariya çatısı altında toplandı ve seçimlere ortak adaylar çıkardı. Romanların seçime katılımı %70 civarındaydı Buna rağmen ve toplamda 400 000 Roman seçmen olmasına rağmen aldıkları oy oranı %1'i geçemedi bunun neticesinde parlamentoya hiçbir Roman aday giremedi. Bu da göstermektedir ki Romanlar Roman partilerinden ziyade diğer partilere oy vermişlerdir (Dentın, Braun, Farnuırt, Rusinov, ve Taşev, 2003:8). Tablo 18'de görüldüğü gibi Romanlar sadece 1990-1991 yılında parlamentoda kendi kurdukları partilerin milletvekileri tarafından temsil edilmişlerdir. 1991-1994, 2013-2014 ve 2017 yılında Bulgar parlamentosuna hiçbir Roman milletvekili girememiştir. 1995-1997 Roman miletvekileri Bulgar Sosyalist Partisi saflarında parlamentoya girebilmişlerdi. 1991-2001 Bulgar Biznes Blokundan SDS'den iki Roman milletvekili parlamentoda Roman kökenlidir. 2001-2005 yıllarında Romanlar Roman etnik kökenli iki milletvekili tarafından temsil edildiler. 2005-2009 ve 2009-2013 yılları arasında farklı iki partiden Roman milletvekileri mecliste milletvekili olarak görev

yapmışlardır. 2014-2017 yılları arasında parlamentoda Hak ve Özgürlükler hareketinden iki milletvekili Roman kökenlidir.

Bulagaristan'da yapılan yerel seçimlerde 1991 yılıda Romanlar bir tek partiyle temsil edildi ve çeşitli il ve ilçelerde 81 belediye meclis üyeliğini kazanmış oldu. (Grafik: 6) 2003 yılında yapılan yerel seçimlere 15 Roman partisi katıldı. Bu seçimlerde belediye meclis üyeliklerine 293 belediyede 148 belediye meclis üyesi Roman partilerinden seçilmiş oldu. 2003 yerel seçimlerinde Roman partileri 84 044 oy aldı. Bu oy oranı Roman partilerinin Bulgaristan siyasi tarihinde almış olduğu en yüksek oy oranıdır.

Grafik 6. 1999-2011 Yılları Arasında Seçime Giren Roman Siyasi Parti Sayısı ve Kazandıkları Belediye Meclis Üyelikleri (Pamporov, 2016 http://project.newroad-hajredin.org/ documents. htm, 22.12.2017)

2007 yılında yerel seçimlerde Romanlar 6 partiyle temsil edildi ve 110 belediye meclis üyeliğini kazanmış oldu. 2011 yerel seçimlerinde 4 Roman partisi seçimlere katıldı ve Romanlar 17 meclis üyesi kazanabildi.

Sonuç olarak hem yerel seçimlerde hem parlamento seçimlerinde Roman partilerinin yeterince başarlı olamadığını ve 2003 yılından itibaren Roman oylarının Romanlara tarafında kurulmamış diğer partilere kaydığını söylemek mümkündür.

7. BÖLÜM

ROMANES DİLİ VE BULGARİSTAN'DA YAŞAYAN ROMANLARIN ANA DİL DURUMU

7.1. Romanes Dilinin Adbilimsel Durumu

Avrupa Birliği konseyince 2007 yılında yayınlanan rapora göre yaklaşık olarak 9 855 382 Roman Avrupa topraklarında yaşamaktadır (www.romaninet.com/ ROMA _Cultural_report_bu.pdf 26.05.2018). Avrupa'da yaşayan Romanlardan bazılarının ana dili Romanes olmakla birlikte bazı Romanlar farklı ana dilleri konuşmaktadır.

Romanes dilini farklı etnik gruplar farklı adlar altında isimlendirmektedir. Aynı şekilde Romanlar da ana dilleri için farklı adlandırmalar kullanmaktadır. Bu yüzden Romanes dilinin adlandırılmasını içsel adlandırma ve dışsal adlandırma şeklinde incelemek yerinde olacaktır.

İçsel adlandırma, Romanların Romanes dilini kendi dillerinde adlandırmasıdır. Romanlar kendi dillerini *"Romani chib"* şeklinde adlandırmaktadır. Bu tanımlamada *"chib"* dil anlamındadır *"Roman-i"* ise etnik aidiyeti belirtmeketedir ve *"Roman"* anlamındadır, kelime dişil olup tekil bir sıfattır. İkinci bir adlandırma şekli Romaneste *"bizim dil"* anlamında *"amari chib"*dir. *"Romanes"* ise diğer bir adlandırma şeklidir. Romanes sadece bilimsel bir adlandırma değildir aynı zamanda Romanların kullandığı dilde *"Romanca"* anlamına gelmekte ve aidlik bildiren Türkçedeki *"-ce,- ca"* eki Romanes kelimesinde *"-es"* aidlik ekiyle sağlanmaktadır. Roman alt grupları kendi alt grup adıyla da Romanesi adlandırmaları sık raslanan bir durumdur; örneğin Lovar Roman alt grupları Romanes için *"lovarengi chib"* isim tamlamasını kullanmaktadır (Matras, 2004: 5). Rusya'da yaşayan büyük bir Roman grubu kendilerini asker, savaşçı anlamında *"Xalanditka"* olarak adlandırırlar, konuştukları Romanes lehçesi için de *"Xaladitko."* kelimesini kullanırlar (Kenrick, 2007:107). Kırım'da yaşayan bazı Roman gruplar Balkan Roman lehçesine benzeyen ana dillerine *"krimitka"* derler. Bu

içsel adlandırmada da yaşanan yer (Kırım) dilin adı olmuştur (Kenrick, 2007:107).

Dışsal adlandırma diğer etnik grupların veya milletlerin Romanesi nasıl adlandırdıklarıyla ilgili bir kavramdır. En çok kullanılan *"Çingene dili"* anlamında " *цигански език"* (Tsiganski ezik) Bizans Yunancası *"athinganoi"* adından türemiş bir adlandırmadır. *"Циган"* Tsigan, Çingen, Slavca'ya ve Türkçeye Yunancadan geçmiştir. Diğer bir dışsal adlandırmayı da *"Gypsy language"* (İng.) *"египецкий язык"* (Ru.) Kıpti dili veya Mısır dili şeklinde çevirmek mümkündür. Bu adlandırma ilk göç yıllarında Romanların Mısırdan geldikleri faraziyesi üzerine türetilmiştir. *"Gitan"* (Fr.) aynı şekilde Mısırlı anlamında kullanılmıştır. Fransızcada Romanlar için *"Bohémien"* kelimesi kullanılmaktadır ve göçebe anlamındadır. Bu adlandırma Romanes dili anlamında yaygın olarak kullanılmamaktadır. Rusyada terim olarak romanes için soz zamanlarda *"ромский язык"* (romaski yazik) Roman dili veya Rom dili tamlamaları kullanılmaktadır (Demetır ve Çhernih, 2018: 156–157).

Avrupa'da yaşayan Hint kökenli grupların dili için terim olarak *"Gypsy language", "Romani", "Roman dili", "Romanes", "цигански език"* (Tsiganski ezik) kullanılmaktadır. Filistin, İsrail, Ürdün, Suriye, Türkiye'de yaşayan bazı Hindistan kökenli gruplara Dom ve konuştukları dile de kaynaklarda *"domari"* denmektedir. Matrasa göre Domaride birçok Türkçe (özellikle Azerice), Kürdçe kopya kelimler mevcuttur, bu da Selçukluların ilerlemesiyle bu topluluğun göç ettiğini göstermeketedir (Matras, 2007:4). Domari dilini konuşan bazı gruplar kendi dilleri için Domari kelimesini kullanmakta olup, bu bir iç adlandırmadır. Karachi, Gurbeti, dilleri ise Domarinin lehçeleridir. *"Domarinin"* diğer bir adı da *"Navaridir"* bu kelime köken olarak Arapça olup bir dış adlandırmadır (Fogo ve Tarlan, 2016:17–23). Ermenistan'da ve Türkiye'de yaşayan Hind kökenli diğer bir toplulukta Boşalardır/ Poşalardır, bunlar Çingene dilinin diğer bir lehçesi olan *"Lomavren"* veya *"Poşaça"* konuşmaktadır. Kaynaklarda bu dil için *"Lomavren"* kelimesi kullanılmaktadır.

Halk arasında Hind kökenli olmayan dolaysıyla Çingene olmayan bazı topluluklar da Çingene olarak nitelenmektedir, örneğin *"Abdallar"*, Anadolu'da da yaşayan bu toplulukların Çingenelerle ortak noktaları her ikisinin de peripatetik topluluklar olmalarıdır. Bu topluluklar tarıma ve toprağa bağlı olmayan geçimlerini göç ederek ve sanatlarını satarak sağlarlar. Bu sebepten *"Çingene dili"* kelime olarak Hind kökenli olmayan göçebelerin dilini kapsamamaktadır.

Bu tezde *"Çingene dili"*; *"Domari"*, *"Lomavren"*, *"Romanes"* ve bunların tüm lehçelerini kapsayacak şekilde bir kavram olarak kullanılmıştır. Avrupa ve Balkanlarda yaşayan Romanların lehçeler dâhil konuştuğu dil için *"Romanes"* kavramı kullanılmıştır. Tezde *"Domari"* dili Dom topluluklarının lehçeler dahil konuştuğu dil için kullanılan bir kavramdır. *"Lomavren"* ise daha çok Ermenistan ve Türkiye'de yaşayan Poşaların konuştuğu dil için kullanılan bir kelimedir.

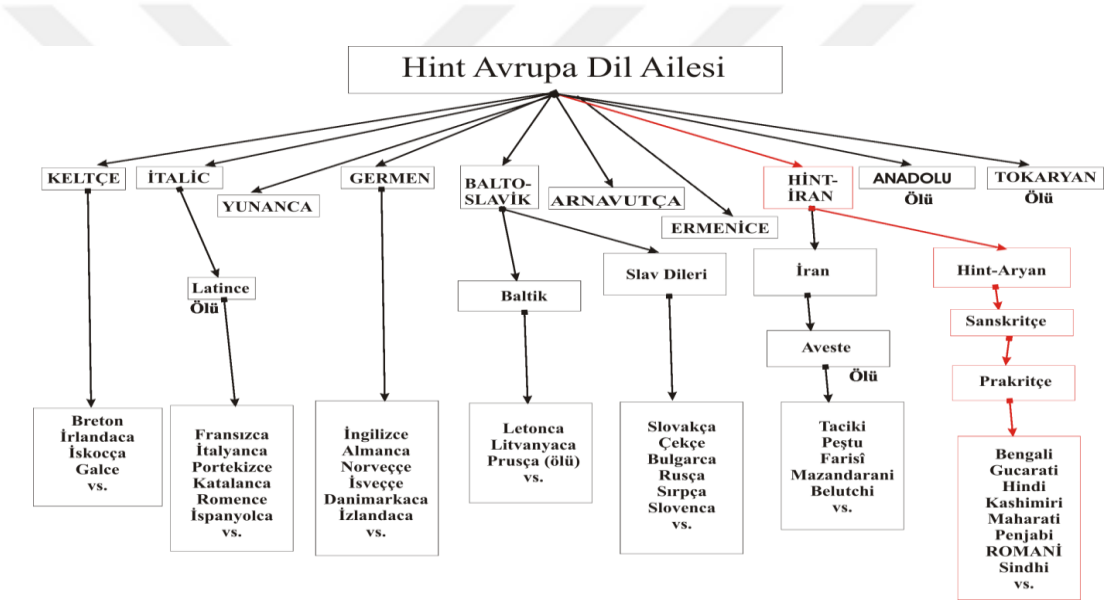
Tezde Romanların konuştuğu dil için *"Romani"*, *"Roman dili"*, *"Rom dili"* ve *"Romanes"* kelimelerinden *"Romanes"* terimi tercih edilmiştir. Bunun nedeni *"Roman"* kelimesi Türkçede iki anlamda kullanılmaktadır; edebi tür olarak Roman anlamında ve ikinci anlamı Romanların konuştuğu dildir. *"Roman dili"* çevrim içi aramalarda roman edebi eser türünün dili şeklinde eş sesli olarak taranmaktadır, bu durumda bilgi edinimi konusunda sıkıntılara neden olmaktadır. *"Rom dili"* tamlaması, Rom kelimesinin Türkçede etnonim olarak kullanılmadığından tercih edilmemiştir. Tezde *"Romanes"* kelimesinin tercih edilmesinin en önemli nedeni ise Romanların kullandığı dilde Romanca anlamında olmasıdır, kelimenin ikinci bir anlamı yoktur. Örneğin 1978 yılında Osloda açılan ilk Roman İlkokulu için 1979 yılında basılan Roman hece kitabının ismi *"Me Ginavav Romanes"* (Romanes Dilinde Okuyorum) şeklindedir (Kenrick, 2007:182). Aynı şeklide Türkiye'de Ali Daylam, Orhan Gajlus ve Halil İbrahim Nurbel'in hazırlamış olduğu ilk Romanes Türkçe sözlükte Romanes kelimesi kullanılmaktadır. Bu da Romanes teriminin kulanımı için diğer bir dayanaktır (Resim:12).

Resim 12. Türkiye'de Yayınlanan Romanes-Türkçe Sözlük (https://m.bianet.org/ bianet/toplum/174401-romanes-turkce-sozluk-cikti 12.12.2018)

7.2. Romanes'in Dünya Dilleri Arasındaki Yeri

Dilleri, kaynaklarına göre, biçimsel yapılarına göre, cümle öğelerinin dizilişine göre, coğrafi ölçütlere göre, sınıflandırmak mümkündür (Eker, 2015:57). Dil uzmanları dilin yapısını, sözcük dağarcığını inceleyerek dilleri bir takım gruplara (dil ailelerine) ayırmışlardır.

Şekil 6. Romanesin Hind- Avrupa Dil Ailesindeki Yeri (Karaağaç, 2013:285)

Romanes dili, kaynak bakımından (Şekil:6) Hint-Avrupa Dil ailesinin Hint İran grubuna dâhil olup Hint Aryan dillerindendir. Fransızca, İtalyanca, Romence vs. Latinceden ortaya çıktığı gibi Balkanlar'da ve Avrupa kıtasında Romanların konuştuğu Romanes, Ermenistan'da ve Türkiye'de Lomların (Poşa/Boşa) konuştuğu Lomavren, Suriye, Filistin, ve İsrail'de konuşulan Domari Sanskritçe ve Prakritçe'den ortaya çıkan dillerdir.

Sanskritçe eski Hind-Ari Dilinin kesin gramer kurallarına bağlanmış şeklidir. Romanes dilinin Avrupa kıtasında yaygınlaşmadan önce Sanskritçenin özellikle Latince ve Yuncayla temasından söz etmek mümkündür. Burada sorun bu temasın ne şekilde, nerede, ve Romanlar Avrupaya ayak basmadanan ne kadar önce, ne zaman gerçekleştiğidir (Porzig, 1986:130). Nitekim ortak sözcüksel yapılar bu temasın en

önemli göstergeleridir. Örneğin Sanskritçe, Latince, Yunanca ve Slav Dillerinden Rusça'dan sayılar aşağıda karşılaştırılmıştır (Tablo: 18):

Sanskrit	Yunanca	Latince	Rusça (Slav Dili)	Romanes	Türkçe Karşlığı
dvau	duo	duo	два (dva)	duj, du	iki
trais	teis	trés	три (tri)	trin	üç
çatvaras	téssera	quattuor	четыри (çetiri)	štar	dört
panca	pente	quinqui	пять (pyat)	panč	beş
sapta	hepta	septem	семь (semı)	efta	yedi
nava	enné	novem	девять (devyat)	eňa ,enja	dokuz
daşa	déka	desem	(deset) десять	deš	on

Tablo 19. Sanskritçe, Latince, Rusça, Yunanca Sayılarının Karşılaştırılması (Porzig, 1986:130) ve (http://romani.uni-graz.at/romlex/ erişim 17.07.2019)

Tablo 19'da görüldüğü gibi sayılara bakarak Romanesin Avrupa topraklarında yaygınlaşmadan önce Sanskritçenin Latince, Slav dilleri (Örnekte Rusça) ve Yunacayla etkileşimde olduğu görülmektedir (Porzig, 1986:130).

Diller ikinci olarak yapı bakımından sınıflandırılmaktadır. Romanes dili eklemeli bir dildir ve kelimeler ön ek (son derece azdır), kök, ve son eklerle türetilmektedir (Sergievski, 1931: 76). Örneğin:

bi (olumsuluk ön eki) + baxt (kök , isim) *"şans"* →bibaxt, şansızlık (ön ek almış isim)

iv (kök isim) *"kar"* +alo (son ek, isimden sıfat yapma eki) →ivalo, karlı (son ekle türetilmiş sıfat) (Sergievski, 1931:76) Romaneste dişil ve eril sözcük formları mevcuttur. Eril ve dişil kelimeler farklı soneklerle oluşturulmaktadır.

Üçüncü olarak diller cümle öğelerinin dizişline göre sınıflandırılmaktadır; Romaneste cümle öyleri normal olarak; özne-yüklem-nesne, şeklinde sıralanmaktadır. Örneğin: *"Me žanav kaj ka del man maro."* (Friedman, 2000:102): Bana ekmek vereceğini biliyorum.

"me": (ben) özne 1.tekil, kişi zamiri

"džanav": (biliyorum) fiil şimdiki zaman, yüklem

"kaj": (ki) bağlaç

"ka": (ecek- acak) gelecek zaman ön eki, ayrı yazılır

"man": (bana), dolaylı tümleç

"del maro": (ekmek vereceğini)

"kaj ka del man maro": (bana ekmek vereceğini) belirtili nesne şeklinde

Diğer bir sınıflandırma çeşidi de dilin konuşulduğu coğrafi ölçütlere göre sınıflandırılmasıdır. Matras'a göre Balkanlar'da konuşulan Romanes dili Balkanlaşmış Hint dilidir (Matras, 1995 :97).

7.3. Romanes'in Tarihsel Dönemleri

Günümüz Romanes lehçelerini Hint dillerinden farklı kılan birçok kopya dilsel yapı ve bu yapılara bağlı olarak ortaya çıkan dildeki değişimlerdir. Fakat eski Hint dillerinden kalan birçok arkaik yapıları da aynı şekilde Roman lehçelerinde görmek mümkündür. Bu bölümde Orta Hindistan'dan Balkanlara ve günümüze kadar geçen süreçte Romanes dilinin geçirdiği değişimler incelenecektir. Romanes dilinin geçirdiği değişimler Romanların göç yolları ve yaklaşık olarak göç tarihleri hakkında da bilgiler vermektedir.

Yaron Matras Romanes dilinin gelişim sürecinin ilk dönemlerini Proto Romanes ve Erken Romanes şeklinde ikiye ayırmaktadır. Proto Romanes dilini Hint Arayan dillerinden belirgin bir şekilde farklılaştığı, kendi başına bir dil haline geldiği dönem olarak tarif etmektedir. Erken Romanes dönemi ise Bizans dönemini ve sonraki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde Romanes dili Yunacayla temas halindedir ve yoğun bir şekilde Yunancadan sözcüksel, biçimsel ve sessel kopyalar almaktadır. Erken Romanes 10-13. yüz yıllar arasındaki dilsel gelişmeleri içermektedir (Matras, 2004:18–19).

Petter Bakker ve Astrid Monrad gibi dilciler, Matras (2002) ve Tcerenkof, Laedrich (2004) çalışmalarını esas alarak Romanes dilinin gelişim ve değişim sürecini 6 dönemde incelemektedir (Bakker ve Monrad, 2011: 43):

1. Dönem, M.Ö 500-600 yılları arası Romanes dilinin oluşmasında Orta Hindistan dönemini kapsamaktadır.

Dil tarihçileri Hint-Aryan dilini 3 dönemde incelemektedir. Birinci dönem Eski Hint-Aryan dili olup M.Ö. 1500-M.Ö600 yıllarındaki dil gelişimini kapsamaktadır. İkinci dönem M.Ö.600-M.S.1000 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır ve bu dönem Orta Hint-Aryan dil dönemi olarak bilinir. Yeni Hint-Aryan Dili dönemi M.S.

1000 yıllarından günümüze kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Romanes dili orta Hindistan dilerinden olan Hindi, Penjabi, Gujarati, Rajasthani dillerinden ortaya çıkmıştır. Romanes dilinin sözcük dağarcığı ve dil bilgisi özellikleri Orta Hindistan dileriyle benzerdir ve Orta Hint-Aryan dil döneminde oluşmuştur. Doğal olarak sesbilimsel anlamda Romanes dili değişim geçirmiş olsa da günümüzde Romanesin sözcük dağarcığında Hintçe kökenli arkaik kelimeler bulmak mümkündür:

ek (Hin.)→jek (Rom.) bir
do (Hin.)→duj (Rom.) iki,
tin (Hin.)→trin (Rom.) üç,
gil (Hin.)→khil (Rom.) yağ
pani (Hin.)→pani (Rom.) su
kala (Hin.)→kalo (Rom.) siyah
gar(Hin.)→kher (Rom.) ev
ru (Hin.)→run (Rom.) ağaç
manush (Hind.)→manush (Rom) erkek,
lerki (Hin.)→rakli, (Rom.) kız
tarin (Hin.)→terno (Rom.) genç erkek gibi (Kyuchukov, 1997: 73).

2. Dönem, Romanes dili Kuzey Hindistan'da gelişimini sürdürmekte olup, bu dönem M.S. 1000 yıllarını kapsamaktadır ve Romanes Dard dilleriyle ortak yapılarını korumaya devam etmektedir.

3. Dönem, İslâmiyet öncesi Romanes dilinin İran'da gösterdiği değişim ve gelişimi kapsamaktadır. Romanes dilinde şu an mevcut olan bazı dilsel yapılar İslâm öncesi 7-8. yüzyılda yerel İrani dillerinde mevcut olması ve Romanes dilinde Arapçadan alıntı yapıların mevcut olmaması Romanların İran topraklarını İslâm dini ve bu dine bağlı olarak Arapçanın İran topraklarına girmeden önce terk ettiklerini göstermektedir.

4. Dönem, Roman gruplarının Ermenistan topraklarında kalışlarının içeren dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde Ermeniceden dilsel yapılar Romanes diline girmiş olup 10. yüzyıla denk gelmektedir. Nitekim Ermeni dilindeki "ł " →"χ" sessel değişim 10. yüzyıın sonuna kadar tamamlandı. Fakat günümüz Romanes dilnde "l" sesini bulmak mümkündür. Bu ses Ermeniceden ödünçlenen "ł " sesidir.

5. Dönem, Romanların Anadoluya gelişi ve Bizans devleti sınırları içersinde

ikamet sürelerin içeren 950-1200 yılları arasında geçen dönemi kapsamaktadır, Orta Yunancadan özellikle kelime bağlamında birçok yapının Romanese kopyalandığı dönemdir.

6. Dönem, 1200'lü yıllardan sonra Romanların Balkanlara ve Avrupa'ya yayılmasını kapsayan dönemde dil gelişimini içermektedir. Bu dönemde ortak alıntı kelimelerden söz etmek mümkün değildir, her grup göç ettiği çevreye bağlı olarak hakim kültür ve etnik grup dilinden ödünç yapılar almıştır. Bu dönemde Slavcadan, Ulahçadan, Türkçeden vs. kelimeler ve dilsel yapılar kopyalanmıştır (Bakker ve Monrad, 2011: 43).

7.4. Dil İlişkileri ve Romaneste Söz Varlığı Kopyaları

Kyuchukov dil ilişkisini etkileyen faktörleri iki alt grupta incelemektedir, bunlar içsel faktörler ve dışsal faktörlerdir. Dil ilişkisini etkileyen içsel faktörler, etnik grubun etnik aidiyet algısı, etnik grubun folklorü, grubun gelenek ve görenekleri, aile ilişkileri, ailenin örf ve adetleri, ailenin eğitim durumu. Dil ilişkisini etkileyen dışsal faktörler ise, grubu çevreleyen diğer etnik gruplar, baskın kültür ve dil, din, iletişim araçları ve bu araçların kullanım durumlarıdır (Kyuchukov, 1997:74). Kyuchukov'un bu sınıflandırmasına ek olarak dil ilişkisinin gerçekleşmesinde iç faktör olarak ailenin geçim şekli ve dış faktör olarak ikamet edilen ülkede aileyi ve grubu etkileyen poltik ve ekonomik gelişmeler gösterilebilir.

Romanların Hindistan'dan Avrupa'ya kadar yolculukları süresince birçok kavimle veya etnik grupla ile karşılaşmışlardır. Romanların daha çok ticarete bağlı olarak geçimlerini sağlamaları, yeni kültürlerle tanışmalarını kolaylaştırmıştır. Bu durum birçok dilden birçok dilsel kopyanın Romanese geçmesine neden olmuştur.

Dilsel bütüncede (İng. corpus) birçok yapı kopyalanabilmektedir fakat kopyalama en yaygın olarak sözcük kopyalama şeklinde gerçekleşmektedir (Poplack, 1997:291). Günümüz Romanesin değişik diyalektlerinde 800 yakın ortak kelime Avrupa öncesi Erken Romanesin kelime dağarcığından gelmektedir. 200-250 kelime Yunancadan kopyalanmıştır. 800 Hind-Aryan kökenli kelimelerle birlikte, Farsçadan

70, Ermeniceden 40 kökenli kelimeyi bütün lehçelerde bulmak mümkündür (Matras, 2004:21).

7.4.1. Romanes'in İran Dilleriyle İlişkisi ve Söz Varlığı Kopyaları

Romanes dilinin İran dilleriyle teması bize, Romanların İran topraklarında uzun süre kaldıklarını göstermektedir. Günümüz Romanes kelime dağarcığında Farsçadan alıntı kelimeler mevcut olduğu gibi biçimbilimsel yapıların da alıntılandığı görülmektedir. Romanes dilindeki Farsça kopyaların etimolojileri kesin olmamakla birlikte arkaik Hind İran dilinden olmaları imkân dâhilindedir. Romanes dilinin Farsçadan aldığı kelimeler şunlardır (Matras, 2004:23);

ambrol (Far.) armut→amrud (Rom.) 1. armud

rasiden (Far.) ulaşmak→res (Rom.) 1. vardı

diz (Far.) kasaba, kale→diz (Rom.) 1. kasaba

pasm (Far.) yün→posm (Rom.) 1. yün

baht (Far.) şans →baht (Rom.) 1. kısmet

bazah (Far.) günah→bezeh (Rom.) 1. günah

hurdah (Far.) küçük →hordo (Rom.) 1. küçük

angubın (Far.) bal→avgin (Rom.) 1. bal

kor (Far.) kör→koro (Rom.) kör (Pamporov, 2006:81)

Romaneste hem Farsça hem daha eski olan Hint-İran etimolojik kökenli kelimeler bulmak mümkündür (Matras, 2004:23);

krmi (EHin.) solucan→kirm (Far.) solucan→ekirmo(Rom.) 1. solucan

khara (EHin.) eşek→har (Far.) eşek→her (Rom.) 1. eşek

angustha (EHin.) parmak→angušt (Far.)→ angušt (Rom.) 1. parmak (Matras, 2004:22).

7.4.2. Romanes'in Yunan Dilliyle İlişkisi ve Söz Varlığı Kopyaları

Romanes dilindeki Yunanca en eski katman Yunancanın yani Pontus ve Kapadokya diyalektine aittir. Romanes dili Bizans döneminde Yunancayla ilişkisi neticesinde birçok yapım, çekim ve eril-dişil ekinin Romanes diline girmesine neden olmuştur. Fakat Romanaes dili Yunancadan en fazla kelime kopyalamıştır. Yunancadan kopyalanan kelime sayısı 250 civarındadır. Bu katmandan kopyalanan kelimelerden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Matras, 2004:22):

foros (Yun.) pazar →foro(s) (Rom.) 1.kasaba
dromos (Yun.) yol →drom (Rom.) 1.yol
zumi (Yun.) çorba → zumin (Rom.) 1. çorba
kokkalo (Yun.)→kokalo (Rom.) 1. kemik
xolı (Yun.) kızgınlık→xoli (Rom.) 1. kızgınlık
karfı (Yun.) çivi→ karfin (Rom.) 1. çivi
kyriakı (Yun.) pazar →kurko (Rom.) 1. hafta
luludi (Yun.) çiçek→luludi (Rom.) 1. çiçek
papus (Yun.) dede→papu(s) (Rom.) dede
skamnı (Yun.) iskemle, sırtsız sandalye →skamin (Rom.) 1. tabure, 2. iskemle 3. sırtsız sandalye

Romanesteki efta yedi, oxto sekiz, enja dokuz sayıları Yunancadan kopyalanmıştır (Matras, 2004:22) ve (romlex lexical database http://romani.uni-graz. 22.01. 2019)

7.4.3. Romanes'in Ermeni Diliyle İlişkisi ve Söz Varlığı Kopyaları

Romanların Avrupa öncesi dilsel temaslarından kelime ve dilsel yapı kopyaladıkları diğer dil Ermenicedir. Ermeniceden Romanese bazı kelimelerin ve yapıların kopyalanabilmesi için Romanların belirli bir müddet Ermenilerle temas halinde olmuş olması gerekmektedir. Şimdiye kadar Romanes dilinde 20 civarında kelimenin kesin olarak Ermeniceden kopya edildikleri ispat edilmiştir. Hancock'a (1987) göre bu sayı 34'dür. Boretzky'ya (1995) göre sayı 51 civarındadır. Ermeniceden Romanese kopyalanan bazı sözcükler şunlardır (Matras, 2004: 22) ve

(Elšík, 2009:297):

gras (Er.) at→gras (Rom.) at

burňik (Er.) avuç→burnik (Rom.) 1.avuç

dudum (Er.) kabak→dudum (Rom.) 1. kabak 2. Kavun

kotor (Er.) parça→kotor (Rom.) 1. parça kısım, 2. bez malzeme

čoháno/čoháni (Er.) cadı büyücü→cohano (Rom.) 1. cadı

pativ (Er.) onur→paniv / patiw (Rom.) 1. onur 2. saygı

xənami (Er.)1.evlilikle akraba 2.ebeveyn→hanamik (Rom.) 1.kayın validenin babası ve annesi.

7.4.4. Romanes'in Slav Dilleriyle İlişkisi ve Söz Varlığı Kopyaları

Romanların Slav halklarıyla buluşması 14. yüzyılın ikinci yarısına dayanmaktadır. Balkanlarda Slav diliyle Romanesin dil ilişkisi neticesinde Romanesin birçok lehçesinde bazı Slavca kopya kelimeler bulunmaktadır (Elšík, 2009 :300–302):

(зелен) zelen (Slv.)→zeleno (Rom.) 1. yeşil

(небе) nebe (Slv.) →nebo (Rom.) gök

(мелене) melene (Slv.) öğütmek→ mlino (Rom.) 1. öğütmek

(нищо) nişto (Slv.) hiçbir şey→nişto/nipoşto (Rom.) 1. hiçbir şey

(стъкла) stıkla (Slv.)cam→caklo (Rom.) cam (romlex lexical database http://romani.uni-graz. 22.01. 2019)

N. Şeytanov (1932) Bulgarcadan Romenes diline kopyalanan sözcükleri incelemektedir. Çalışmasında kopyalanan kelimeleri, yakın zamanda Romanese kopyalanan kelimler ve arkaik özellik taşıyan (değişime uğramış, Romanesin fonetik ve biçimsel yapısına uyum sağlamış) kopyalanmış kelimeler şeklinde ikiye ayırmaktadır. Yakın zamanda kopyalanan kelimelerden bazıları şunlardır (akt. Kyuchukov, 2003:23)

(бряг) bryag (Bulg.) kıyı→bryagos (Rom.) 1. kıyı

(прах) prah (Bulg.) toz→prahos (Rom.) 1. toz

(орел) orel (Bulg.) kartal→orelos (Rom.) 1. kartal

(мак) mak (Bulg.) haşhaş→makos (Rom.) 1. haşhaş

(бик) bik (Bulg.) boğa→bik (Rom.) 1. boğa

(мисля) mislya (Bulg.) düşünmek→mislinav (Rom.) 1. düşünmek

(гълтам) gıltam (Bulg.) yutmak→ gıltinav (Rom.) 1. yudumlamak

Romanes diline Bulgarca'dan erken dönemlerde kopyalana kelimeler:

(пиша) pişa yazmak (Bulg.)→pişime (Rom.) 1. yazılmış

(за+градено) zagradeno (Bulg.) çevrilmiş→ zagradime (Rom.) 1. inşa edilmiş

(по+жълтисало) pocaltisalo (Bulg.) sararmak→pojıltisailo (Rom.) 1. sararmak

(гизд) gizd (Bulg.) süs→gizdavo (Rom.) 1. havalı 2. kibirli

7.4.5. Romanes Dilinin Türkçeyle İlişkisi ve Söz Varlığı Kopyaları

Romanlar sadece Anadoluda değil Balkanlar'da da uzun müddet Osmanlı idaresi altında yaşamışlardır. Bazı gruplarda Romanes dili ana dili olmaktan çıkmış ve ana diller Türkçe, Bulgarca ve Vlahça olmuştur. Romanesin Türkçeyle temasın ne zaman başladığı konusunda herhangi bir bilimsel çalışma mevcut değildir. Fakat Romanesteki kopya kelimelerden yola çıkarak temasın en fazla yoğun olduğu dönemin Osmanlı yönetimi altında yaşadıkları 14-18. yüzyıllar arasında gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Romanese Türkçeden kopyalanan kelimeleri dört başlık altında toplamak mümkündür. Kökeni Türkçe olan kelimeler, kökeni Farsça olup Türkçeleşen ve Romanese geçen kelimeler, kökeni Arapça olup Türkçeleşen ve Romanese geçen kelimeler. Kökeni Yunanca olup Türkçeleşip Romanese geçen kelimeler.

Romaneste kökeni Türkçe olan kopya kelimeler (Toropov, 2003:8–30):

karġa (ET.) karga→garkha (Rom.) 1. karga

yügrük (ET.) hızlı koşucu, at→djüruki (Rom.) 1. yürük at

bal (ET. Kıpçak ve Oğuz Lehçelerinde kullanılır)→bali (Rom.) 1. bal

soy (Çağ. OT.) ırk soy→ soyi (Rom.) 1. soy

buzāġu (ET.) sığır yavrusu→buzaki (Rom.) 1. buzağa

kara (ET.) siyah→kara (Rom.) 1. küf

Kökeni Yunanca olup Türkçeleşerek Romanese geçen kelimeler:

kámpylos (EYun.) → kambur (T.)→kamburi (Rom.) 1. kambur

ergátis(EYun.) toprak işçisi→ırgat (T.)→ırgati (Rom.)1. ırgat (erkek), ırgatin+(ka) (Bulg.) dişilik eki) →ırgatinka (Rom.) 1. kadın ırgat

Kökeni Arapça olup Türkçeleşerek Romanese geçen kelimeler (Toropov, 2003,: 8–30):

(حلواء) ḥalwā(Ar.) tatlı, kurabiye→ helva (T.) helva→ghalva (Rom.) helva

(عسكر) askar (Ar.) →asker (T.)→askeri (Rom.) asker

(دكّا ن) dukān (Ar.) satış yeri, tezgâh→ dükkân (T.) dükkan→dükana (Rom.) dükkân

(صباح) ṣabāḥ (Ar.) sabah (T.)→sabahgi (Rom.) sabaha ait

Kökeni Farsça olup Türkçeleşerek Romanese geçen kelimeler (Toropov, 2003: 8–30):

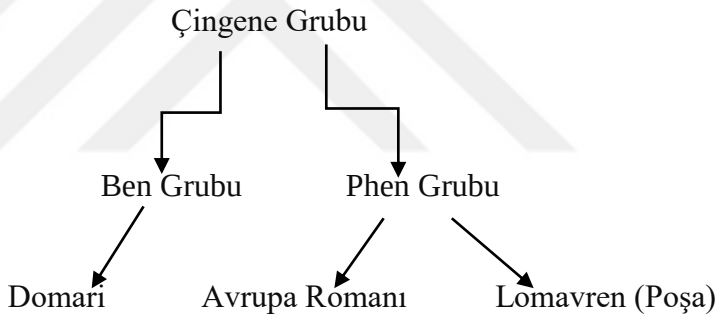
(دیوار) divār (Far.) →duvari (Rom) (Türkçede 19. yy'a doğru v sesi etkisiyle ilk hece kapanmıştır.)

(بورك) būrak (Far.) börek (T.) →boreki (Rom.) börek, pide

Romanes dilinde Türkçe kökenli kelimeleri Osmanlı döneminde Balkanlarda bulunan grupların diyalektlerinde raslamak mümkündür, örneğin *"laf"* kelimesi Avrupa Roamanes lehçelerinde kullanılmaz. Kalderaş veya Ulah lehçelerini kullanan gruplar Türkçe kopya kelimelri Romence aracılıyla kopyalamışlardır (Friedman, 2000:100). Bazı Romanes lehçelerinde örneğin Sofya Erli Roman grubunun kullandığı Balkan Lehçesi (Y)Erli ağızında *"kerel param parčes"* (paramparça, un ufak etmek) şeklinde paramparaça kelimesi Romanesin biçimsel ve sessel yapısına uygun hale getirilerek bir bütün olarak kopyalanmıştır (http://romani.uni-graz.at/romlex/ 22.01.2019).

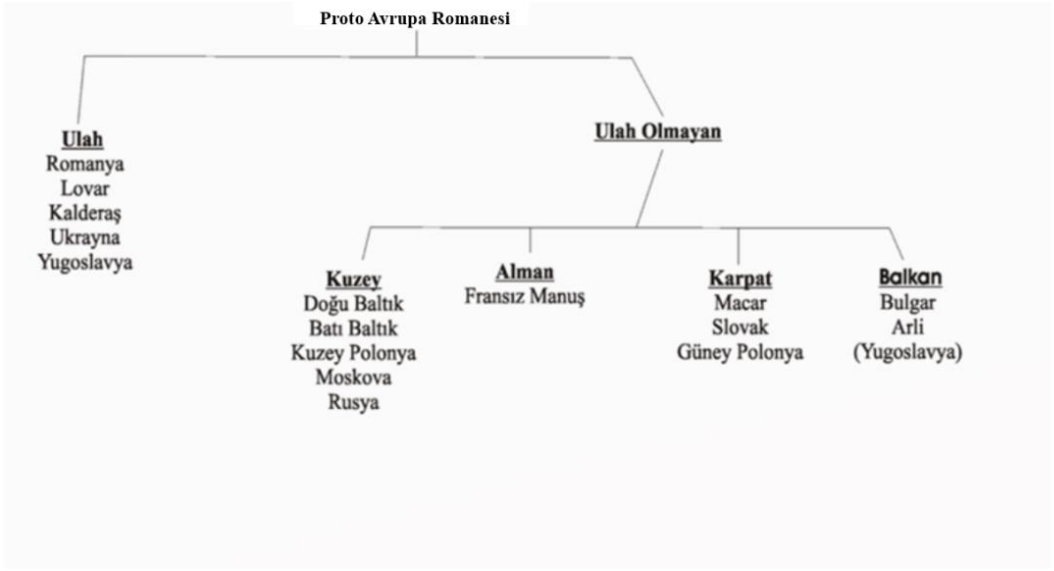
7.5. Romanes Lehçelerini Sınıflandırma Çalışmaları

Romanes dili Avrupa'da birçok Roman tarafından ana dili olarak konuşulmaktadır. Bu dilin birçok lehçesi ve ağzı mevcuttur. Romanes dilinin lehçeleri ilk defa 1872-1880 yılları arasında Franz Miklosich tarafından sınıflandırıldı. Miklosich sınıflandırmayı lehçelerin dilbilimsel iç farklılıklarından ziyade diğer dillerden sözcüksel kopyalara göre yapmıştır. Miklosich, Yunan, Kuzey Rus, Güney Rus, Macar, Romen, vs. gibi Romanesi 13 lehçeye ayırdı. İkinci sınıflandırma Gillit-Smith tarafından 1915 yılında yapıldı. Smith bu sınıflandırmada Romanların coğrafi dağılımını dikkate almadan sadece kullandıkları dilin iç yapısındaki farklılıklarla ilgilendi. Kuzey Bulgaristan'da yaptığı alan araştırmalarında Romanesi Ulah ve Ulah olmayan lehçeler şeklinde ikiye ayırdı. John Sampson (1926) ise Çingene dilini ben ve phen şeklinde öncelikle iki lehçeye ayırdı
(Şekil:7)(Kyuchukov, 2003:30).

Şekil 7. John Sampson 'un (1926) Çingene Dilinin Lehçelerini Sınıflandırma Modeli (Kyuchukov, 2003:30)

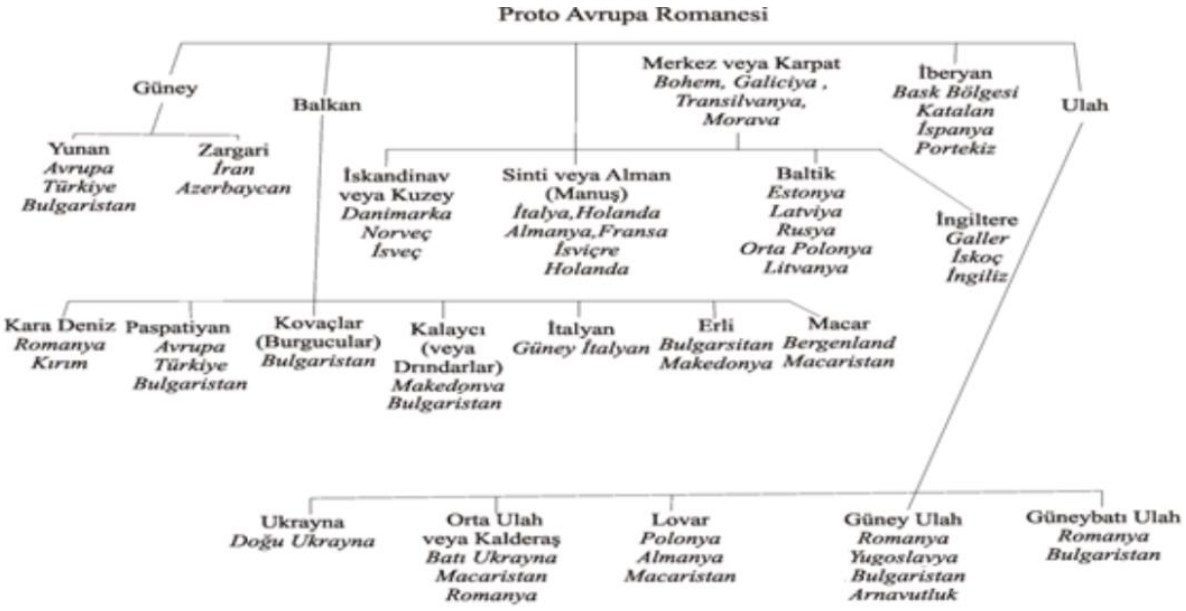
Avrupadaki Romanes lehçeleri ayrıca 1963 yılında Kochanowski tarafında sınıflandırıldı. Bu sınıflandırmada Avrupa Romanesi iki ana diyalekte ayrıldı bunlar Ulah ve Ulah olmayan şeklindedir (Şekil:8) .

Şekil 8. Kochanowski'ye Göre Roman Lehçelerinin Sınıflandırılma Modeli (Hancock, 1975:6)

Kochanowski ayrıca Ulah olmayan lehçeleri Kuzey, Alman, Karpat, ve Balkan şeklinde ayırdı.

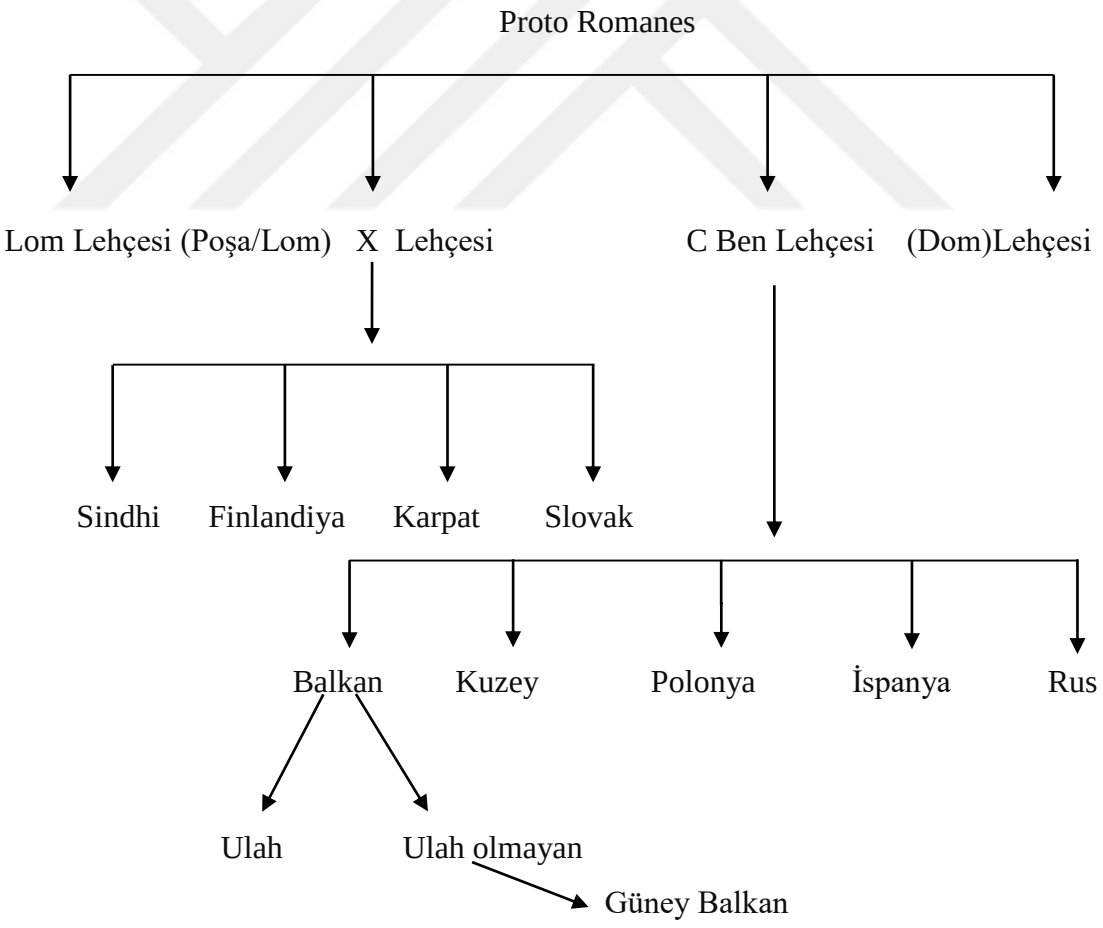
Terrence Kaufman Kochanowski'nin sınıflandırmasını yetersiz buldu. Kaufman özellikle araştırma yaptığı Balkanlarda Romanes dillinde farklılaşmanın çok fazla olduğunu tespit etti ve Avrupa Romanesindeki lehçeleri tekrardan sınıflandırdı (Şekil:9)

Şekil 9. Kaufman'ın Roman Lehçelerini Sınıflandırma Modeli (Hancock, 1975:6) ve (Matras, 2004: 243–244)

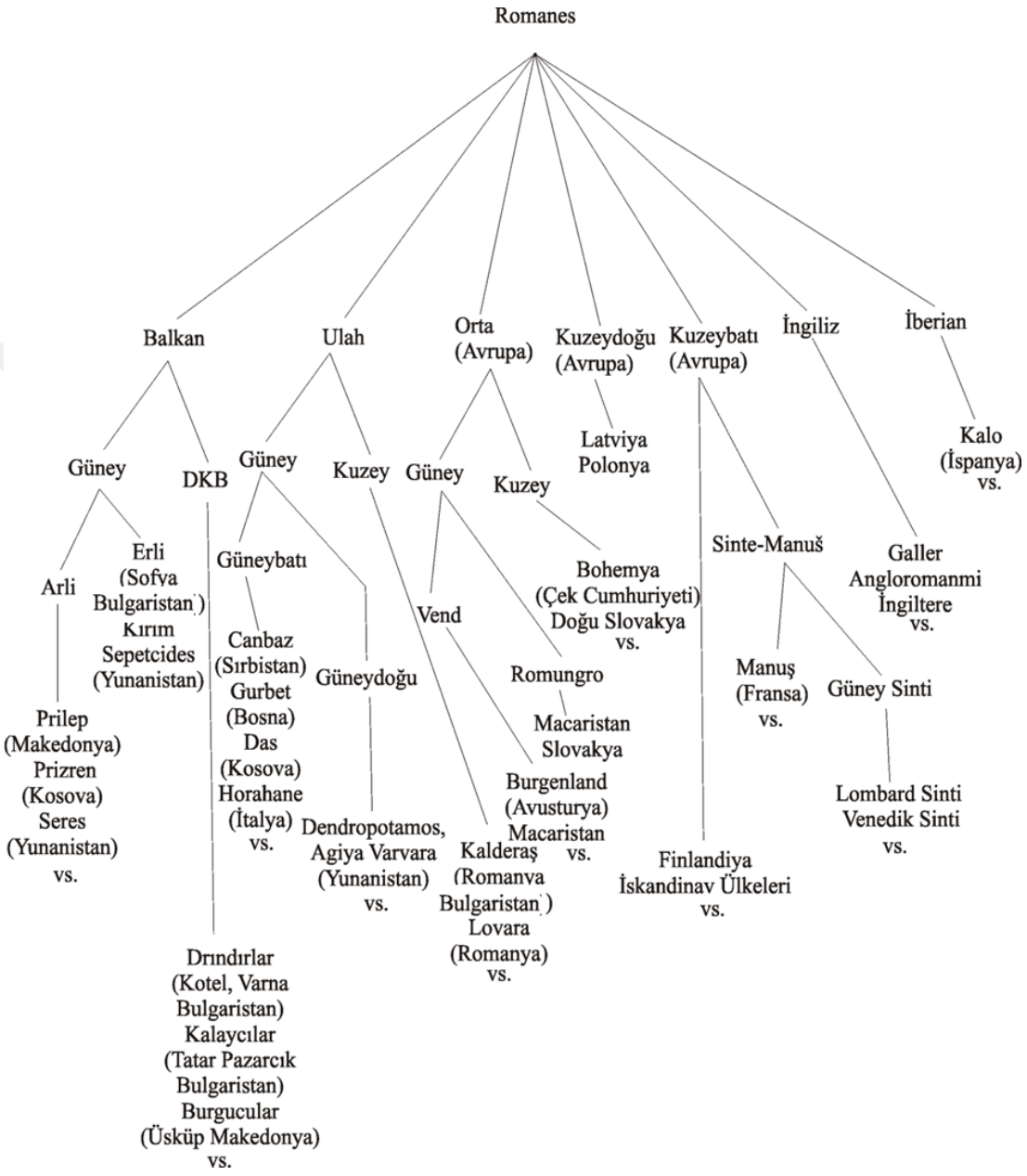
Kaufman'ın bu sınıflandırmasında Ulah lehçesinin beş ayrı ağıza ayırıldığı, aynı şekilde Balkan lehçesinin de yedi ağıza ayrıldığı görülmektedir. Balkan lehçesinin Paspatiyan ağzında Paspatinin *"Études sur les Tchinghianés, ou Bohémiens de l'empire Ottoman"* adlı eserinin de gözden geçirildiği ve Balkan lehçesinin bir ağzı olarak kabul edildiği görülmektedir. Kaufman'nın sınıflandırmasında Matras'ın Orta Avrupa Romanes lehçesinin içerinde gösterdiği Burgenlan ve Macar lehçesini Balkan lehçesi içesinde yer almaktadır (Şekil:9).

1967 yılında Donald Kenrick Romanesteki lehçelerle ilgili başka bir sınıflandırma önerdi (Kenrick, 1967:75–76) ve (akt. Kyuchukov, 2003: 30) Kennrick bu sınıflandırmasında (Şekil:10) Avrupa'da konuşulan Romanesin X ve C lehçelerine ayrılmaktadır:

Şekil 10. Kennrick'in Çingene Lehçelerini Sınıflandırma Modeli (Kenrick, 1967:75–76) ve (akt. Kyuchukov, 2003: 30)

Yaron Matras Avrupa'da konuşulan X ve C lehçelerini Romanes dili olarak isimlendirmekte ve aşağıdaki sınıflandırmayı yapmaktadır:

Şekil 11. Matras'ın Roman Lehçelerini Sınıflandırma Modeli (Matras, 2004: 5–12)

Matras öncelikle Romanesi Balkan, Ulah, Orta Avrupa, Kuzeydoğu (Avrupa), Kuzeybatı (Avrupa), İberiyan, İngiliz, şeklinde yedi kısımda incelemektedir (Şekil :11). İberian lehçesini İspanya'daki Kalolar konuşmaktadır. Angloromani lehçesi İngiltere ve Galler'de konuşulmaktadır. Matras Kuzeybatı Avrupa lehçesini

İskandinav Romanesi ve Sindhi Manuş lehçesi şeklinde ayrı ayrı ele almaktadır. Sindhi Lombard bölgesi lehçesini güney Sindhi adı altında Venedik Sindhi Romanesi lehçesinden ayırmaktadır. Matras Kuzeydoğu Romanes lehçesine Polonya'da ve Litvanya'da konuşulan Romanesi örnek göstermektedir. Matras Orta Avrupa lehçesini Kuzey ve Güney şeklinde ayırmakta, güneyi Vend ve Romungro, kuzeyi ise Bohem ve Doğu Slovak lehçesi şeklinde incelemektedir. Matras Ulah lehçesini kuzey ve güney lehçeleri olarak sınıflandırmakta, kuzeyi Kalderaş ve Lovar lehçeleri olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ulah lehçesinin güney kolunu, güneydoğu ve güneybatı lehçesi olarak iki kola ayırmaktadır. Bununla birlikte Canbaz, Horahane, Das, lehçeleri şeklinde ayrı ayrı olarak vermektedir. Balkan lehçesini iki kısma ayırmakta olup; DKB (Drındar, Kalayci ve Burgucu kelimelerinin ilk harflerinin kısaltılması) ve güney kolu şeklinde adlandırmaktadır. Balkan Romanes lehçesin güney kolunu aynı şekilde (Y)Erli ve Sofya (Y)Erli ve Prilep, Prizren, Seres Arli adlarıyla ikiye ayırmaktadır ve bunları yine ağızlara ayırmaktadır (Şekil:11) (Matras, 2004:5–12). Matras lehçelerin Avrupa'da dağılışını aşağıdaki haritada ayrıntılı bir şekilde vermektedir (Resim:13):

Resim 13. Romanes Lehçelerinin Yayagın Olarak Konuşulduğu Ülkeler (Matras, 2004: 11)

7.6. Romanes Lehçelerinin Özellikleri

Romanes dil bilimi araştırmalarında Matras'ın lehçeleri sınıflandırma şekli şekil 11'de Romistikte genel kabul gören bir sınıflandırmadır. Romanesin farklı lehçelere ayrılması; Romanların Avrupa'nın farklı dil bölgelerine ayrı zamanlarda göç etmesi, farklı ölçünlü ve baskın dillerle, aynı şekilde farklı yerel lehçeler ve ağızlarla ilişki neticesinde meydana gelmiştir. Romanes lehçelerinin dil bilgisi açısından farklılıkları ve yayılışları aşağıda alt başlıklar altında incelenmiştir.

7.6.1. Balkan Lehçesi

Balkan Romanes lehçesinin oluşmasında Romanesin Yunanca, Türkçe ve Slav dil ilişkisinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu lehçeyi konuşan birçok Roman Müslümandır ve Türkçenin baskın dil etkisi Romanes üzerinde devam etmektedir (Matras, 2004:6).

Balkan Romanes lehçesi Güney ve DKB (Drındar, Kalaycı, Burgucu, kelimlerinin kısaltması) lehçeleri şeklinde ikiye ayrılır. Güney Balkan Romanes lehçesinin ayırıt edici özellikleri şunlardır:

Dişil/ eril için *"sinj"* yardımcı fiili kullanılır. Türkçedeki *"-idi -du -im-ım, -um, -sin -sun"* son eki anlamındadır (http://www.romaninet.com/ROMANINET_ Linguistic _ report_bu.pdf, 2017, 23.02.2018). Örnek: *"Me sinjom charavno.*"(Ben çobanım.) Bu yardımcı fiil İngilizcedeki *"am, is, are"* anlamında ve görevindedir.

-Üçüncü tekil şahıs *"ov "oj" "on"* zamirleri kullanılmaktadır. Birinci çoğul şahıs zamiri *"ame"*, ikinci çoğul şahıs zamiri *"tume"* dir (Kyuchukov, 2003:100). Aynı şekilde bu lehçede aitlik zamirleri *"mo"* benim anlamında ve *"to"* senin anlamında kullanılmaktadır.

-İşaret zamirleri *"akava"* ve *"adava"* veya *"akavka"* eril varlıklar için *"bu"* anlamında kullanılmaktadır. Örnek : *"Akava bakro."* (Bu bir koçtur.)

-Kopyalanan fiillerin gelecek zaman için fiilin önüne *"ka"* veya *"ma"* (-ecek - acak anlamında) getirilerek yapılamaktadır (Matras, 2004:229). Örnek: *"ka kerav"* (yapacağım)

Güney Balkan Roman lehçesi Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya, Romanya, Kosova, Ukrayna'da konuşulmaktadır. Konuşan gruplar, Arli (Makedonya Kosova Yunanistan), (Y)Erli (Bulgaristan), Meçkarı (Arnavutluk), Kırım Romanları (Ukrayna), Sepetçiler (Türkiye,Yunanistan), Ursarlar (Romanya) (http://www. romaninet.com/ROMANINET_ Linguistic _ report_bu.pdf, 2017, 23.02.2018).

DKB (Drındar, Kalaycı, Burgucu, kelimlerinin kısaltması) lehçesinin ayırt edici özellkleri şunlardır:

-Üçüncü tekil şahıs kişi zamiri için *"oda"* kullanılmaktadır. Birinci çoğul şahıs zamiri *"amin"* iknci çoğul şahıs zamiri *"tumin"*, üçüncü çoğul şahıs zamiri için *"odana"* kullanılmaktadır (Kyuchukov, 2003: 100).

- Dişil varlıklar için DKB diyalektinde *"kake" "bu"* anlamında, eril varlıklar için *"kaka" "bu"* anlamında işaret zamiri olarak kullanılmaktadır.

-*"kerela"* fiili *"kerla"* şeklinde *"o yapıyor"* anlamında kullanılmaktadır.

DKB diyalekti orta ve kuzey Bulgaristan'da kullanılmaktadır. Bu lehçeyi Burgucular, Kalaycılar, Drındırlar ve Kovaç (demirci) Roman gruplar konuşmaktadır (http://www.romaninet.com/ROMANINET_Linguistic_report_bu.pdf,2017,(23.02 .2018).

7.6.2. Ulah Lehçesi

Ulah lehçesi coğrafi yayılım ve konuşan sayısı açısından en yaygın kullanılan Romanes lehçelerinden biridir. Bu lehçede Ulahçanın ve Romencenin etkisi son derece

fazladır. Ulah lehçesinin Romanya topraklarında geliştiği ve meydana geldiği düşünülmektedir. Bu sebepten birçok sessel, sözcüksel ve yapısal kopyanın Romenceyle temas neticesinde Ulah diyalektine geçtiğini söylemek mümkündür. Bu durum dilin yapısında değişime neden olmuştur, nitekim Romanya toprakları çeşitli zamanlarda birçok Roman grubun uğrak noktasıdır (Matras, 2004:7).

Ulah lehçesi güney ve kuzey şeklinde incelenmektedir. Güney Ulah lehçesinin ayrıt edici özellikleri şunlardır:

-Dişil/ eril varlıklar için *"seha"* veya *"sesa"* yardımcı fiili kullanılır. Türkçedeki *"-idi -du -im-ım, -um, -sin -sun"* soneki analamındadır.

-Üçüncü tekil şahıs için *"vov"* eril için *"o"* ve *"voj"* dişil için *"o"* anlamında kullanılır. Örnek: *"Vov gilijabel"* (O (Erkek için) şarkı söylüyor.), *"Voj bešel*." (O (kadın için) oturuyor.)

-Aidlik zamirleri*"čo"* veya *"kjo" "senin"* anlamında kullanılmaktadır.

-İşaret zamirleri *"gava" "bu"* anlamında kullanılmaktadır (Kyuchukov, 2003:100–102) ve (http://www.romaninet.com/ROMANINET_ Linguistic_report_ bu.pdf, 2017, 23.02.2018)

Güney Ulah lehçesi Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Makedonya, Yunanistan, Güney Romanya, Arnavutluk ve Türkiye'de konuşulmaktadır. Gurbeti, Cambaz, Kalburcu, Çergi olarak bilinen Roman gruplar bu lehçeyi ana dili olarak kullanmaktadır (http://romani.uni-graz.at/romlex /dialects. xml. çevrim içi 27.12.2018).

Kuzey Ulah lehçesinin ayrıt edici özellklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

-*"sas"* yardımcı fiili *"o"* dişil/ eril Türkçedeki *" idi- du"* soneki anlamındadır.

-Üçüncü tekil şahıs için *"vov"* eril için *"o"* ve *"voj"* dişil için *"o"* anlamında kullanılır.

-Bu lehçede aitlik zamiri olarak *"muro" "benim", "čiro" "senin"* anlamındaki kelimeler kullanılmaktadır.

- Çoğul son eki olarak *"-uri"* ve *"ura"* kullanılmaktadır. Örnek: for (şehir) +uri (-lar, -ler)→ foruri şehirler, kasabalar.

-Kuzey Ulah lehçesinde olumsuzluk edatı için *"či"* kullanılmaktadır. Örnek: *"Či kamav."* (İstemiyorum) anlamındadır (Matras, 2004:114).

Bu lehçe Sırbistan, Romanya, Moldova ve Macaristan'da konuşulmaktadır. Kuzey Ulah lehçesini Kalderaşlar, Lovarlar ve Cırarlar ana dili olarak konuşmaktadır (http://romani. uni-graz.at/romlex/dialects.xml. çevrim içi 27.12.2018).

7.6.3. Orta Avrupa Romanes Lehçesi

Orta Avrupa Romanes lehçesi orta kuzey ve orta güney lehçesi şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Orta güney lehçesi Romungro ve Vend lehçelerine ayrılmaktadır. Vend lehçesi 20. yüzyılda Macarcanın etkisinin azalması ve Almancayla dil ilişkisinin artması neticesinde oluşmuştur. Bu ilişki sadece Romanların göçleriyle izah etmek mümkün değildir, ülke sınırlarının değişmesi ve bazı grupların Almancanın baskın dil olan Avusturya topraklarında yaşam sürmesi vend lehçesinin Almancayla ilişkisini kolaylaştırmıştır (http://romani.uni-graz.at/romlex/dialects.xml. çevrim içi 27.12.2018).

Romungro (Rom+(h)ungro) adından da anlaşıldığı gibi Macar Roman lehçesi, Roamanesin Macarcayla temasından ortaya çıkan bir lehçedir.

Orta Güney Avrupa Romanes lehçesinin ayrıt edici özellikleri şunlardır:

-Vend diyalektinde Avusturya'da Almancanın etkisiyle *"z"* sesi *"s"* sesiyle birleşmektedir.

-Romungro lehçesinde gelecek zaman için *"-a"* son eki kullanılmaktadır (Matras, 2004, :144) Örneğin: *"keras-a"* (yapacak).

-Eriller için *"bu"* anlamında *"ada"* işaret zamiri kullanılmaktadır.

- Üçüncü tekil şahıs *"ov", "oj", "on"* zamirleri kullanılmaktadır.

- Kopyalanmış fiiller *"-in "* kipiyle dile adapte edilmektedir (http://www. romaninet .com/ROMANINET_Linguistic_report_bu.pdf, 2017, 27.12.2018).

Bu lehçe Avusturya, Slovakya, Kuzey Slovenya, Ukrayna ve Romanya'da konuşulmaktadır. Konuşan gruplar Vend, Romungro ve Birgitka Romanlarıdır.

Orta Kuzey Avrupa Romanes lehçesinin ayrıt edici özellikleri şunlardır:

Birinci tekil şahıs dili geçmiş zaman fiili; *"–om"* ile ikinci tekil şahıs dili geçmiş zaman fiili *"-ol"* son ekleriyle ile yapılır. Örneğin: phirel (yürü fiil) +om (birinci tekil şahıs geçmiş zaman eki)→phirelom yürüdüm

-Tekil üçüncü şahıs geçmiş zaman yardımcı fiili için *" ehas "* kullanılmaktadır.

- Tekil üçüncü şahıs yardımcı fiili *"hin"* kullanılmaktadır.

-Üçüncü tekil şahıs için zamir olarak *"jov"," joj", "jon"* kullanılmaktadır.

-İşaret zamiri olarak *"bu"* anlamında *"kada"* kullanılmaktadır.

-Olumsuzluk için *"na"* fiillerden önce gelmektedir (Matras, 2013:213).

Orta Kuzey Avrupa Romanes lehçesi Ukrayna, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Slovakya'da konuşulmaktadır. Bohem gruplar bu diyalekti kullanmaktadır http: // romani. uni-graz.at/romlex/dialects.xml. çevrim içi 27.12.2018).

7.6.4. Kuzeydoğu Avrupa Romanes Lehçesi

Kuzeydoğu Avrupa Romanes lehçesi Rusya, Belarus, Ukrayna, Polonya, Litvanya'da yaşayan Roman gruplar tarafından konuşulmaktadır. Bu lehçenin ayırt edici özellikleri şunlardır:

-*"bu"* anlamında *"adava"*, işaret zamiri, *"odova "* ise *"şu"* anlamında kullanılmaktadır.

-Üçüncü tekil ve çoğul şahıs zamirleri *"jone"* çoğular için *"onlar"* anlamında , *"jej/joj"* dişil için *"o", "jov"* eril için *"o"* şeklinde kullanılmaktadır.

-*"isus"* yardımcı fiili tekil üçüncü şahıs için kullanılmaktadır (Sergievski, 1931: 32–34)

Baltık Roman grupları kuzey Avrupa Romanes lehçesi konuşmaktadır Rusya'da yaşayanlara Xaladitka denmektedir. Letonya'da yaşayan grupların konuştuğu dil Lotfiko/Loftiko olarak bilinir (http://romani.uni-graz.at/ romlex/ dialects.xml 27.07.2019).

7.6.5. Kuzeybatı Romanes Lehçesi

Almanya, Fransa, Austurya, İtalya, Holanda, Belçika, ve Finlandiya'da konuşulan bir lehçe olup, Sindhi-Manuş, Finlandiya Romanes ve Kaale Romanes lehçelerini kapsamaktadır. Bu lehçeyi diğer Romanes lehçelerinden ayıran başlıca özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

-Yardımcı fiil olarak tekil üçüncü şahıs için *"his"* kullanılmakta.

- Üçüncü tekil şahıs kişi zamirleri *"jov/job"*, *"joj"*, *"jon"*, kullanılmaktadır.

- İşaret zamiri olarak *"kava"* kullanılmaktadır. (http://www.romaninet. com/ ROMANINET _Linguistic_report_bu.pdf, 2017).

7.6.6. Para-Romani ve Diğer Romanes Lehçeleri

Matras Romanes lehçelerini sınıflandırmada Kaufman gibi İberyan ve İngiliz Romanes lehçelerini diğer lehçelerden ayrı olarak sınıflandırmaktadır. Bu lehçeler için Para-Romani terimini kullanmaktadır. Matras Para-Romani için bazı Roman topluluklarda Romanes diliden sadece kelime dağrcının korunduğunu ifade etmektedir. Matras ayrıca dil bilgisi (gramer) kaidelerinin bilinmediğini ve başka bir dilin dil bilgisi kaidelerinin kullanıldığını belirtmektedir. Dolayısıyla dil kelimeler hariç ölüdür. Bu türden Romanes lehçelerine karma Romanes lehçeleri denmektedir. Matras bilimsel anlamda bu durumu ifade etmek için Para-Romani terimi kullanılmaktadır (Matras, 2004: 242–243).

Matras karma Romanes lehçeleri için İberiyan, İngiliz Romanes lehçelerini örnek olarak vermektedir. Bununla birlikte Türkiye'de Levis'in 1950 yılındaki çalışmasına ve 2001 yılında Bakkerin çalışmasına atıfta bulunarak Geygel Yörüklerinin gizli dil olarak kullandıkları dilin Para-Romani olduğunu belirtmektedir (Matras,2004:243) ve (http/ atlasofcentralromani.ff. cuni.cz/#/ feature=931:/28.02. 2018).

7.7. Avrupa'da Romanesin Ana Dili Olarak Durumu

Romanes dili farklı Roman gruplarının yaşadığı birçok Asya ülkesinde konuşulduğu gibi Amerika ve Avrupa'da da ana dili olarak konuşulmaktadır (Tablo: 20):

Ülke	Ülkede Ana Dili Olarak Romanes Konuşan Roman Nüfusu (Yaklaşık Olarak)	Romanesi Ana Dili Olarak Konuşan Romanların Oranı %
1. Arnavutluk	90 000	95
2. Avusturya	18 000	80
3. Belarus	27 000	90
4. Belçika	10 000	80
5. Bosna Hersek	40 000	90

6. Bulgaristan	600 000	80
7. Hırvatistan	28 000	80
8. Çek Cumhuriyeti	140 000	50
9. Danimarka	1 500	90
10. Estonya	1 150	90
11. Finlandiya	4 000	40
12. Fransa	215 000	70
13. Almanya	85 000	70
14. Yunanistan	160 000	90
15. Macarsitan	290 000	50
16. İtalya	80 000	80
17. Litvanya	3 700	90
18. Letonya	18 700	90
19. Makedonya	45 000	90
20. Moldova	56 000	90
21. Polonya	50 000	90
22. Rusya	405 000	80
23. Sırbistan	380 000	90
24. Slovakya	300 000	80
25. Slovenya	8 000	90
26. İspanya	100	0,01
27. Norveç	200	90
28. Portekiz	100	0
29. Türkiye	280 000	70
30. Ukrayna	101 000	90
31. Kıbrıs	650	90
32. Luksemburg	100	0
33. İngiltere	1 000	0,05
34. Romanya	1 003 000	90
35. İsveç	9 500	90

Tablo 20. Avrupa'da Romanes Konuşan Nüfusun Ülkelere Göre Dağılımı (Bakker ve Rooker, 2001: 10–11)

Tablo 20'de görüldüğü gibi başta Arnavutluk, Romanya, İsveç, Norveç, Slovenya, Belarus Avrupa ülkelerinin 17'sinde Romanes dili Romanların %90-95'i tarafından ana dili olarak konuşulmaktadır. 10 Avrupa ülkesinde (Türkiye, Slovakya, Rusya, İtalya, Bulgaristan, Hırvatistan, Belçika vs.) Romanes dili %70-80 oranında ülkede yaşayan Romanlar tarafından ana dili olarak kullanılmaktadır. Avrupa'da Romanes dili her ne kadar standartlaştırılmamış olsa da nesiller arasında yoğun bir

şekilde kullanılmakta ve aktarılmaktadır (https://www.ethnologue.com/cloud/rmn çevrimiçi 27.10.2018).

Avrupa ülkelerinde Romanes ana dili olarak en fazla Romanya'da ikinci sırada Bulgaristan'da üçüncü sırada Rusya'da konuşulmaktadır. Romanesi ana dili olarak kullanan Romanlar içersinde en yüksek oran Arnavutluk'ta tespit edilmiştir. Arnavutlukta Romanların %95'i Romanes dilini ana dili olarak kulanmaktadır (Tablo 20).

7.8. Bulgaristan'da Dil ve Ana Dili Durumu

Bulgaristan'ın resmi dili Bulgarcadır. Hind-Avrupa Dil Ailesinin Balto-Slavik Kolunun Slav dillerinden kabul edilen (Şekil:6) Bulgarca eğitim kurumlarında okutulan, devlet dairelerinde yazışmalarda kullanılan ölçünlü bir dildir. Bu dil aynı zamanda etnik gruplar arası iletişim aracıdır. Birçok ağzı olan Bulgarcayı son yapılan 2011 yılı sayımında göre; 7 364 570 kişilik toplam nüfustan 5 659 024 kişi ana dili olarak kullandığını beyan etmiştir. Bu sayımda kendini Bulgar olarak tanımlayan kişi sayısı 5 664 624 kişidir, bunlardan 5 571 049 kişi ana dilini Bulgarca olarak beyan etmiştir. Etnik aidiyetini Türk olarak beyan edip ana dilini Bulgarca olduğunu belirten kişi sayısı 18 975'tir (Bulgar İstatistik Estitüsü 2011 Verileri Raporu, çevrimiçi (http://www.nsi.bg) 02.02.2019).

Bulgaristan'da ana dili olarak Bulgarcanın yanında Türkçe, Romanes, Romence, Ulahça, Ermenice, İbranice, Rusça, Tatarca, Ukraynaca, Arapça, Yunanca konuşulmaktadır.

2011 yılında yapılan sayımdaki verilere göre Türkçe ana dili olarak konuşulan ve beyan edilen ikinci dildir. Okullarda seçmeli olarak okutulmakta olup Türk ve bazı Roman etnik gruplarının ana dilidir. Türkçeyi, kendini etnik kimlik olarak Türk tanımlayan 588 318 kişiden 564 858 kişi konuştuğunu belirtmiştir. Türkçe ana dili Bulgarca olan birçok Bulgar ve ana dili Romanes olan birçok Roman tarafından ikinci dil olarak kullanılmaktadır. Türkler arasında aile içi iletişim dili olarak kullanılan Bulgaristan Türkçesi etnik aidiyetini Bulgar ana dilini Türkçe olarak beyan eden kişi

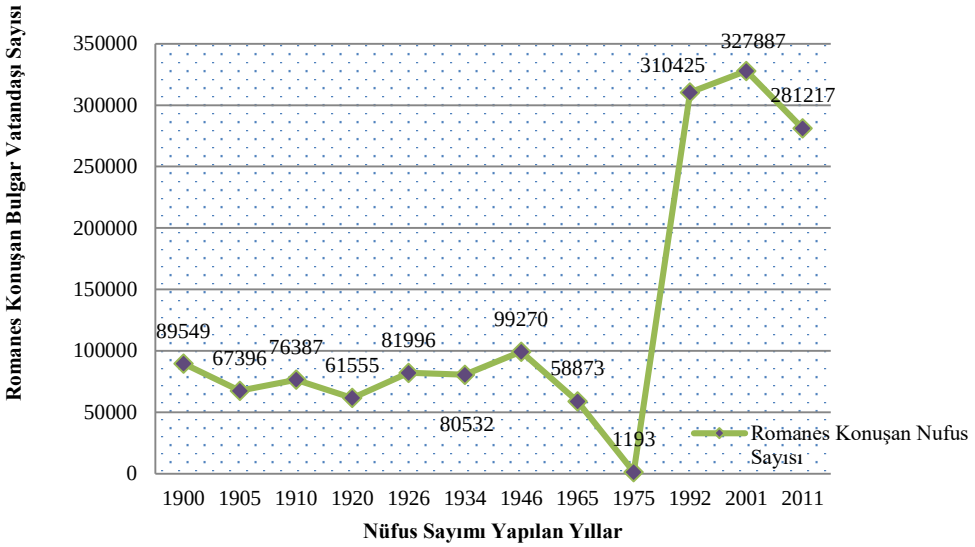
sayısı 15 959 kişidir (Bulgar İstatistik Estitüsü 2011 Verileri Raporu ,çevrimiçi 02.02.2019 (http://www.nsi.bg)).

2011 sayımındaki verilere göre; Romanes dili (farklı lehçeleri ve ağızlarını) Bulgaristanda ana dili olarak konuşulan üçüncü dildir. Bu dili ana dili olarak konuştuğunu beyan eden 272 710 kişidir. Diğer etnik grupların ana dili durumları şu şekildedir; Ermenice 6551, İbranice 1162, Ulahça 3684, Karakaçanca 2556, Rusça 9978, Yunanca 1379, Makedonca 1654, Romence 891, Ukraynaca 1789, diğer 19659 ve ana dilini belirtmemiş 53391 kişi olarak tespit edilmiştirn (Bulgar İstatistik Estitüsü 2011 Verileri Raporu, çevrimiçi 02.02.2019 (http://www.nsi.bg)).

7.8.1. Bulgaristan'da Romanların Ana Dili Durumu

Ana dili erken çocukluk döneminde edinilen ve ebeveynlerle çocuğun iletişim kurduğu ilk dildir. Bulgaristan'da Romanların konuştukları ana diller ile ilgili Bulgar İstatistik Enstütüsü'nün verilerinden faydalanmak mümkündür. Aynı şekilde Bulgaristan'da 2007 yılında Açık Toplum Enstitüsünün yapmış olduğu araştırmalardan da istifade edilebilir. Bununla birlikte 2007 yılında Dünya Bankası Bulgaristan'daki Romanes dilinin ana dili olarak kulanımıyla ilgili veriler de yayınlamıştır.

Bulgaristan'da yapılan 12 sayımda aşağıdaki grafikte Romanes konuşan kişi sayısı verilmiştir. Bu grafikte 1900-2011 yılları arasındaki değişim gösterilmiştir. 2001 yılında yapılan sayımda *"Ana diliniz nedir?"* sorusuna vatandaşın rızası doğrultusunda cevap aranmıştır. Şayet vatandaş ana dilini beyan etmek istemiyorsa anketin *"vatandaşın ana dili belirlenemedi"* kısmının işaretlenmesi istenmiştir. Vatandaş şayet ankette mevcut olan dil seçeneklerinden farklı bir dil beyan ediyorsa "diğer" seçeneğini işeretlenmesi istenmiştir. Eğer vatandaş birden fazla dil konuşuyorsa vatandaştan sadece doğduktan sonra ilk konuştuğu dilin şıklardan bulunup işaretlenmesi talep edilmiştir. Çocukların ana dili beyanında anne ve babanın çocuklarının ana dili ile ilgili beyanı esas alınmıştır (Grafik:7).

Grafik 7. 1905-2011 Yılları Arasında Bulgaristanda Romanes Konuşan Nüfus Sayısındaki Değişim (Bulgar İstatistik Estitüsü Verileri çevrimiçi (http://www.nsi.bg, 02.02.2019)

Romanes dilini konuşanların sayısındaki dalgalı değişim 1900-1920 yılları arasındaki tarihlerde Bulgaristan sınırlarının kesin çizilmiş olmamasından kaynaklanmaktadır. Balkan savaşlarının sonunda imzalanan anlaşmalar neticesinde bazı topraklar Bulgaristana verilirken bazı topraklar Bulgaristan'dan alınmaktadır. Örneğin 1913 yılında İstabul Anlaşmasıyla Osmanlı, Trakya ve Makedonya'dan 23187 metre kare toprağı Bulgaristan'a bıraktı. Aynı şekilde Bükreşt Barış Anlaşmasıyla (1913) Güney Dobruca Romanya'ya bırakılmaktadır. 1919 yılında imzalanan Nöyyi Anlaşmasıyla Gümülcine ve Dedeağaç Yunanistan'a bırakılmaktadır. Bütün bu sınır değişikliklikleri neticesinde bazı Roman grupları Bulgaristan sınırları içerisinde kalırken bazı gruplar da Bulgaristan sınırları dışında kalmıştır (İlieva, 2012:68). Bu durum 1900-1920 yılları arasındaki sayımlarda Roman nüfusundaki değişimin nedenidir ve buna bağlıolarak Romanes dilini ana dili olarak konuşan kişi sayısının farklılık göstermesinin temel sebebidir (Grafik: 7).

Bulgar nüfus sayımlarından elde edilen istatistiklere göre 1934- 1946 yılları arasında Romanes dilini ana dili olarak beyan eden nüfusta artış görülmektedir bunun da nedenlerinden bir tanesi 1940 yılında Güney Dobruca'nın Bulgaristan sınırlarına

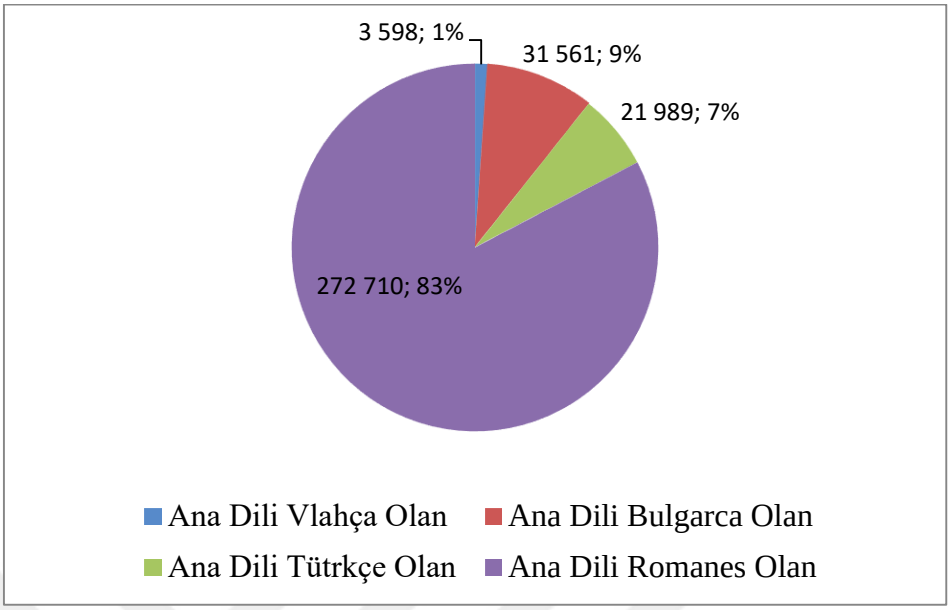
dahil edilmesi ve burada yaşayan Romanların 1946 yılındaki sayımda Bulgar vatandaşı olarak sayılamalarıdır (İlieva, 2012:68).

1946 yılından sonra 1956 yılında da Bulgaristan'da nüfus sayımı yapıldı. Fakat vatandaşların ana dilleriyle ilgi veri mevcut değildir (Grafik: 7). 1946 yılndan Roman nüfusu 120340 iken 1956 yılındaki sayımda 121506 olarak arttığı tespit edilmiştir(Prebroyavane na Naseleniyeto i Cilişniya Fonda Prez 2011,.Bulgar İstatistik Estitüsü verileri çevrimiçi 02.02.2019 (http://www.nsi.bg).

1965 yılından itibaren ana dili Romanes konuşan nüfusta hızlı bir düşüş söz konusudur. Aynı şekilde kendini Roman olarak tanımlayan vatandaş sayısında da nüfus istatistik verilerine göre düşüş görülmektedir, İliyeva bu verileri gerçekçi bulmamaktadır. Bununla birlikte 1975 yılında yapılan sayımın verilerinin karartıldığını ifade etmektedir (Grafik:7) (İlieva, 2012: 68).

Bulgaristan'da rejim değişklğinden sonra yapılan 1992 sayımında ana dili olarak Romanes konuşan vatandaş sayısı 310 425 olarak tespit edilmiş, 2001 sayımında ise 327 887 kişi olmuştur. Daha sonra 2011 yılı nüfus sayımında ana dilini Romanes olarak beyan eden Bulgar vatandaşı sayısı 281 217 kişiye düşmüştür. Yani 2001 nüfus istatistiklerinin verilerine göre Bulgaristan'da etnik kimliğini Roman olarak tanımlayan vatandaş sayısı 370 970'dir. Bunların % 86,22'nin ana dili Romanestir, %7'sinin ana dili Bulgarcadır, %6,5'nin ana dili Tükçedir (Bulgar İstatistik Estitüsü 2011 Verileri Raporu, çevrimiçi 02.02.2019 (http://www.nsi.bg) (Grafik:7).

2011 Bulgar İstatistik Enstitüsünün yapmış olduğu taramaya göre Bulgaristan'da kendi etnik kimliğini Roman olarak tanımlanyanların sayısı 325 343 kişidir. Romanların ana dili Bulgarca, Romanes, Türkçe (Tatarca dahil) veya Ulahçadır. 2011 İstatistiklerinde kendi etnik kimliğini Roman olarak tanımlayan vatandaşlara *"Ana diliniz nedir?"* sorusuna verilen cevaplara göre aşağıdaki grafik hazırlanmıştır (Grafik: 8).

Grafik 8. 2011 Nüfus İstatistiklerinde Etnik Kimliğini Roman Olarak Tanımlayan Vatandaşların Ana Dili Dağılımları(Bulgar İstatistik Estitüsü 2011 Verileri Raporu, çevrimiçi (http://www.nsi.bg,02.02.2019)

Grafik 8'de Romanların %83' (272 710 kişi) kendini Roman olarak tanımlamakta ve ana dillerini Romanes olarak beyan etmektedir. %9 31 561 kişi etnik kimliğini Roman olarak ve ana dilini Bulgarca olarak beyan etmektedir. 21 989 kişi, oran % 7 kendini Roman ve ana dilini Türkçe olarak bildirmektedir (Grafik:8).

2011 sayımındaki verilere göre etnik kimliğini Türk olarak beyan eden 549 kişi ana dilini Romanes olarak ifade etmiştir. Aynı şekilde etnik kimliğini Bulgar olarak tanımlayan 7 528 kişi ana dilini Romanes olarak belirtiştir (Grafik:8).

Açık Toplum Enstitüsünün 2007 yılında Romanların ana dilleriyle ilgili yapmış olduğu araştırmada örneklemler seçilirken iki ayrı örneklem grubu seçilmiştir ve bunların ana dilleri sorulmuştur. Birinci örneklem grubu kendi etnik kimliğini Roman olarak tanımlayan, ikinci örneklem grubu kendi etnik kimliğini farklı tanımladığı halde Romanların arasında, Roman mahallesinde yaşayan kişilerdir (Tablo 21).

Romanların konuştuğu ana dili	2001 Nüfus Sayımı Verileri %	2007 Açık Toplum Enstitüsünün Araştırma sonuçları %*	2007 Açık Toplum Enstitüsünün Araştırma sonuçları %**	2007 Dünya Bankası %
Romanes	86,2	60,7	38,7	65,7
Bulgarca	7,0	25,3	28,8	20,9
Türkçe	6,5	5,4	24,0	13,4

Romence (Ulahça)	0,1	0,0	0,4	
Diğer	0,0	0,0	0,0	
Cevaplandırmayan	0,1	8,5	8,1	
*Kendi etnik kimliğini Roman olarak tanımlayanlar. ** Roman mahallesinde ikamet edenler.				

Tablo 21. Açuk Toplum Enstitüsü, Dünya Bankası ve 2001 Nüfus Sayımlarında Romanların Konuştuğu Ana Dili Durumları (Pamporov, 2008:13)

Açık Toplum Enstitüsünün 2007 yılında elde ettiği sonuçlara göre kendi etnik kimliğini Roman olarak tanımlayanların %60,7'sinin ana dili Romanestir, %25,3'nün ana dili Bulgarcadır, %5,4'nün ana dili Türkçedir. Roman muhitinde ikamet durumuna göre Romanların %38,7'sinin ana dili Romanestir, %28,8'nin ana dili Bulgarcadır, %24,0'nın ana dili Türkçedir, %0,4'nün Ulahçadır. Bu durum etnik kimliğini Roman olarak tanımlayanlar ile Roman mahallesinde ikamet edenlerden bazı örneklemlerin Romanlığı kabul etmediğini ve farklı bir etnik kimlik tercihinde bulunduğunu göstermektedir (Tablo:21).

2007 yılında Dünaya Bankası'nın Bulgaristan'daki ana dili durumuyla ilgili verilerinde ana dili Romanes olan Roman oranı %65,7'dir, ana dili Bulgarca olan Roman oranı % 20,9'dur, ana dili Türkçe olan Roman oranı %13,4 olarak verilmiştir (Tablo:21).

8. BÖLÜM

BALKAN ROMANESİ ERLİ AĞIZININ DİLBİLGİSİ

8.1. Balkan Romanes (Y)Erli Ağızı

Bu bölümde mevcut kaynaklar taranarak Balkan Romanes lehçesinin (Y)Erli ağızının dil bilgisi kaideleri verilmiştir. Bu dil bilgisi derlemesinde;

Malikof'un (Циганско- Български Речник) *"Çingenece Bulgarca Sözlüğü"*,

Matras'ın Romani *"Linguistic A İntroduction"* adlı eseri,

Kyuchukov'un Bulgarsitan'da Çingene Dilinin Kısa Açıklaması (Кратко Описание на Циганския Език в България) adlı eseri,

Kostov ve İlieva'nın *"Roman Dilbilgisi"* (Ромаска Граматика) adlı kitabı,

Jusuf'un ve Kepeskinin (Ромска Граматика) adlı eseri,

Çevrim içi;

Manchester Üniversitesi Romanesin (Y)Erli ağızıyla ile ilgili veritabanı, (sözlük) -https://romani.humanities.manchester.ac.uk/rms/

Graz Üniversitesinin (Y)Erli ağızıyla ilgili veritabanı (sözlük) - http://romani.uni-graz.at/romlex/ kaynakça olarak kullanılmıştır.

Tezde, dil bilgisi olarak (Y)Erli ağızını seçmemizin iki nedeni vardır; (Y)Erli ağızını Bulgaristan'da yaygın olarak kullanılan bir ağızdır. Bu ağızla ilgili bilimsel kaynakların fazla ve ulaşılır olması, şeklinde açıklanabilir.

8.2. Romaneste Alfabe

Alfabe, bir dilin seslerinin yazıya geçirmek için kullanılan harf ve işaretlerinin tümünün belirli bir sıraya konuluş biçimidir (Karaağaç, 2013:88). Alfabe dilin yazıya dönüştürülmesi için kullanılan ve kullanan topluluklar tarafından ortak payda olarak bilinen bir işaret sistemidir. Bu işaret sisteminde her sesi ifade eden bir işaret (harf) mevcuttur. Bu işaretler kurallara uygun bir şekilde yan yana geldiklerinde ortak payda olarak bilinen diziliş ve işaretlerden anlamı içeren kelimeler ortaya çıkar.

Hindistan'dan ayrıldıktan sonra Çingenelerin tarih boyunca kendilerine ait bir alfabeleri olmamıştır. Bunun birinci nedeni *"Çingene dili her şeyden önce yazılı bir dil değildir çünkü Çingene kültürü sözlü geleneklere dayanır*" (Matras, 1999:482) . Nitekim *"Romanların kanunları hafızada yazılıdır."* (Kuçepatovoy, 2006 akt. Şafak, 2017a:84) Bu Roman atasözü kültürle beraber örf ve adetlerin de kuşaklar arasındaki aktarımında sözlü gelenekler kullandıkları görüşünü desteklemektedir. Bu durumun ikinci nedeni; Çingeneler öncelikle Dom, Lom, Roman gruplara ayrılmışlardır. Daha sonra ise bu grupların konuştuğu dil yaşadıkları bölgenin ve temas halinde oldukları toplulukların diliyle ilişki halinde olmuştur. Çingenelerin dilleri bu şekilde lehçelere ve ağızlara ayrılmıştır. Çingenelerin yaşadıkları ortak vatanları mevcud olmadığı gibi aynı coğrafi bölgede de uzun süre yaşamamışlardır, dolaysıyla bir alfabenin ortaya çıkması için ne gereken zaman hâsıl olmuş, ne de yerleştikleri ve ortak bir alfabe oluşturabildikleri ortak bir vatan toprağına sahip olabilmişlerdir. Dilin ölçünlü hale gelebilmesi için alfabe şarttır. Romanların dil ve alfabeyle ile ilgili düzenlemeler yapacak kendilerinin kurduğu enstitülere, üniversitelere benzer işlevleri olan kurumları da mevcut değildir. Bununla birlikte Romanesin birçok lehçeye ayrılması ve bu lehçelerin farklı dillerden farklı sessel kopyalar alması dilin iç yapısıyla ilgili ortak alfabenin hazırlanmasının önünde diğer bir engeldir. Romanlar tarihte göçebe zanaatkâr topluluklardır, bu topluluklar köyden köye kasabadan kasabaya göç ederek ve zanaatlarını icra ederek geçinirlerdi. Bazı gruplar kalaycılıkla, bazıları sepetçilikle, arabacılıkla, ayı oynatıcılıyla, demircilikle vs. mesleklerle rızıklarını elde ederlerdi. Genellikle fakir olan ve günübirlik geçim ile yaşamlarını devam ettiren bu topluluklar

kendi dillerinin problemleriyle ilgilenmeye, yazılı bir kültür geliştirmeye, kendi alfabelerini meydana getirmeye zaman ayıramamışlardır (Kepeski ve Jusuf, 1980: 18).

Romanes dilinin yazılı kayda alınmasıyla ilgili ilk çalışma 1547 yılına ait olan *"Fyrst Boke of the İntroduction of Knowledge"* adlı eserdir, yazarı Adrew Bordedir. (Fraser, 2005:19).

Paspati 1870 yılında yayınlandığı *"Études sur les Tchinghianés, ou Bohémiens de l'empire Otoman"* adlı eserinde Romanes kelimeleri Latince harflerle göstererek telaffuzda vurgu yapılan harfi de göstermiştir. Bu durum Romanes kelimelerde Latince harflerin kullanımına iyi bir örnektir. 1926 yılında Johan Sampson *"The Dialect of the Gypsies of Wales"* eserini yazmıştır. Bu eserde Romanes kelimeler Paspati'nin kullanmış olduğu alfabeden farklı bir alfabeyle kaleme alınmıştır. Romanesle ilgili diğer bir çalışma da O Gjerdman ve E. Ljungberg adlı iki İsveçlinin kaleme aldığı *"The Language of the Swedish Coppersmith Gipsy Johan Dimitri Taikon"* (1963) adlı eserdir. Bu eserde de Romanes kelimeler için Paspati ve Johan Sampsonun kullandığı alfabeden farklı bir alfabe kullanılmıştır. Her üç dilcinin kullandığı farklı harfler aşağıda verilmiştir (Tablo: 22):

Türkçe'de Ses	Paspati	Sampson	Gjerdman ve Ljungberg	Dünya Çingene Kongresi (1990)
çam	tch	č	tš	ć
cacık	dj	ǰ	dž	dź
şiir	sh	š	š	ś
oje	z	ž	ž	ź
batak-hane	kh, k	k′	kh	kh
top-hane	ph,p	p′	ph	ph
Kağıt-hane	th, t	t′	th	th
Oh kaba bir h	kh	x	x	x

Tablo 22. Paspati, Samson, Gjerdman ve Ljunberg ve Dünya Çingene Kongresinin Kabul Ettiği Ortak Roman Alfabesinde Farklılık Arz Eden Harfler (Fraser, 2005: 21–22)

Romanes dili Kiril alfabesini kullanan ülkelerde de araştırma konusu oldu. Bu ülkelerden Rusya'da 1900 yılında İstomin Patkanov'un Romanes kelimelerde

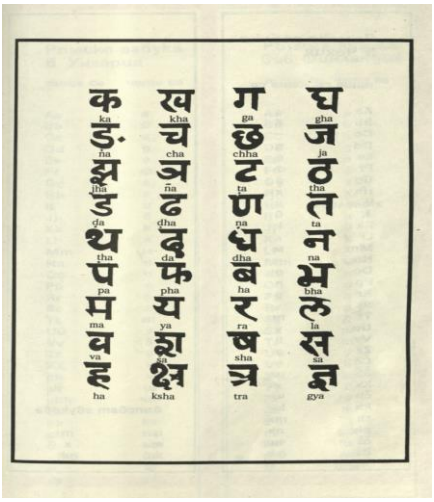
aşağıdaki kiril alfabesini kullandı (1900: 6–7):

“А а, Бб, Вв, Гг, Ґґ, Д д, Е е, Ж ж, Ё ё, З з, И и, К к, Л л, М м, Н н, О о, П п, Рр, С с, Т т, У у, Ф ф, Х х, Ц ц, Ч ч, Ш ш, Ы ы, Ю ю, Я я, Э э şeklindedir. Bu alfabenin İPA olarak yazılışı sırasıyla şöyledir: [a], [b], [v], [g], [h], [d], [e], [ʒ], [o], [z], [i], [k], [l], [m], [n], [o], [p], [r],[s], [t], [u], [f], [x], [ts], [ɡ], [ʃ], [ik], [u]” (https://wikivisually.com/wiki/Romani_alphabets#cite_note-hard-13 19.01.2018)

1930 yılında Rusya’da Sergiyevski yazmış olduğu Tsiganski Yazik (Цыганский Язык) adlı eserinde Patkanov’un kullandığı aynı alfabeyi kullanmıştır (Sergievski, 1931: 9–10). Her iki dilcinin de Romanes tek ses için Kiril alfabesine *“ Ґґ”* harfini ekledikleri görülmektedir. Bu harf sert “ *hg*” sesini temsil eder.

Romanes dilindeki kelimelerin Arap alfabesiyle yazılması ilk defa Edirne’de 1920 yılında yayınlanan *“Laci”* (iyilik, iyi anlamında) adlı mecmuada tespit edilmiştir (Bakker ve Kyuchukov, 2000: 90).

Uluslararası Fonetik Kurumu’nun her harfin tek bir sesle gösterildiği alfabeler Romanes dili için oldukça uygun olsa da günlük kullanım için uygun değildir. 28 harften oluşam Latin alfabesi ve aynı şekilde 32 harften meydana gelen Kiril alfabesi de Romanes dili için uygun alfabeler değildir (Fraser, 2005:21). Nitekim Romanes dilinde kullanılan bazı sesler (th, ph, kh, gibi) Avrupa’da yaşayan Hind Avrupa Dil ailesinden olan Slavcada ve Latin dillerinde kaybolmuş iken Sanskritçenin yazılı hali olan Devanagari alfabesinde bu sesler için kullanılan harfler hala mevcuttur (Resim: 14). Roman diliyle ilgilenen dil bilimcilerin alfabe konusunda ihtilaflı oldukları konu Proto Romanesten bakiye kalan bu seslerdir.

Resim 14. Devanagari Alfabesi (Kyuchukov, Yanakief, Malikof, Penkof, 2006: 67)

70 yılların ortalarında İngiltere'de Romanes dili ders olarak okutuldu. Bu derslerde İngiliz Romanesinin iki lehçesi öğretildi ve bu lehçelerdeki sesler İngiliz alfabesinin harfleriyle gösterildi. 80 yılların başında Fransız dil bilimci Marcel Cortiade Romanes dilinin normlaştırılması ile ilgili çalışmalar yaptı. Cortiade normlaştırma çalışmalarına alfabenin normlaştırılmasıyla başladı. Cortiade 1990 yılında Sorbon Üniversitesinde Romanes dilinin normalaştırılması önündeki engellerle ilgili doktora tezini savundu. Cortiade'nin ortak alfabe çalışmalarının gayesi değişik lehçeler kullanan Romanların aynı ortak alfabe kullanmalarını sağlamaktı. Cortiade'nin sunduğu alfabe 1990 yılında Varşova'da Dünya Çingene Kongresinde bazı değişiklikler yapılarak on yıl değiştirilmeme kararıyla ortak alfabe olarak kabul edildi (Kyuchukov, 2003:44–45).1990 yılında Varşova'da Dünya Çingene Kongresinde ortak alfabe olarak kabul edilen Cortiade'nin Romanes alfabesi şu harflerden oluşmaktadır (Tablo: 23):

Romanesteki Harf	Türkçe'deki Sesi Temsil Eden Harf / IPA		Romanesteki Harf	Türkçe'deki Sesi Temsil Eden Harf / IPA	
A a	a	[a]	N n	n	[n]
B b	b	[b]	O o	o	[o]
Č č	ç	[ʧ]	P p	p	[p]
C c	ts	[ts]	ph	ph	[p^h]
ć h	çh	[ʧ^h]	R r	r	[r]
Ç ç	C, s, h,*morphophonemik	[c], [s], [h],	Rr rr	gırtlak r'si gırtlaktan gelen Fransızcadaki "r"	[ɻ]
D d	d	[d]	S s	s	[s]
E e	e	[e]	Ś ś	ş	[ʃ]
F f	f	[f]	T t	t	[t]
G g	g	[g]	th	th	[t^h]
H h	h	[h]	V v	v	[ʋ]

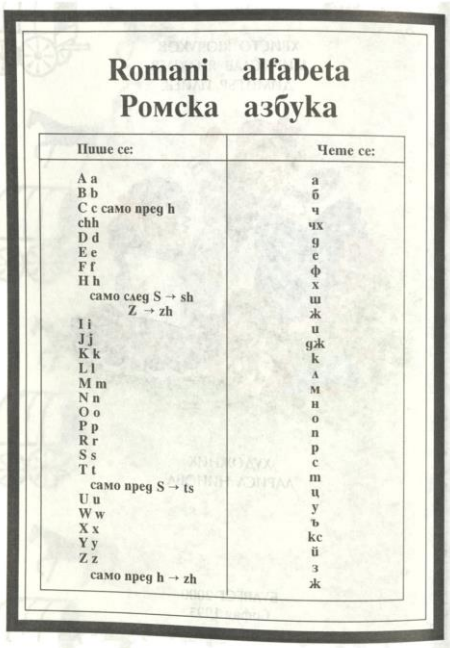
İ i	i	[i]	θ	t veya d	[t],[d]* morphophonemik
J j	j	[j]	U u	u	[u]
K k	k	[k]	V v	v	[v]
Ʒʒ	dž	[dʒ]	X x	h	[x]
kh	kh	[k^h]	Z z	z	[z]
L l	l	[l]	Ź ź	zh	z^h
M m	m	[m]	*ç ve θ harfleri aynı dilbilgisi formu içi kullanılırlar fakat farklı telaffuz edilirler. Örneğin: rakleθse (çocuğa) kelimesinde "θ" "t" olarak okunur. "raklenθe" (cocuklara) kelimesinde "θ"d" olarak okunur(Kenrick, 2007, s. 5).		

Tablo 23. Dünya Çingene Kongresinde Kabul Edilen Ortak Romanes Alfabesi (Kenrick, 2007: 5) ve (Kyuchukov vd., 2006: 67)

Bulgaristan'da ders kitaplarında Romanes dili için Kiril alfabesiyle birlikte son zamanlarda Latin alfabesi de kullanılmaktadır th, sh, zh gibi sesler Paspati gibi iki harfi birleştirerek verilmektedir (Tablo: 23):

Romanes Harf	Bulgarca Yazılışı	Türkçe Karşılığı	Romanes Harf	Bulgarca Yazılışı	Türkçe Karşılığı
A a	А а	A a	M m	М м	M m
B b	Б б	B b	N n	Н н	N n
C c	Ч ч	Ç ç	O o	О о	O o
Ch h den önce c, ch	чх	ch	P p	П п	P p
D d	Д д	D d	R r	Р р	R r
E e	Е е	E e	S s	С с	S s
F f	Ф ф	F f	T t	Т т	T t
H h	Х х	H h	S önce t, ts	Ц ц	Ts
S sh den önce s, sh	Ш ш	Ş ş	U u	У у	U u
Z zhhden önce z,z h	Ж ж	C c	W w	Ъ ъ	I ı
J j	дж	Dj	Y y	Й й	Yo yo
K k	К к	K k	Z z	З з	Z z
L l	Л л	L l	h den önce z, zh	Ж ж	J j
X x	kc	ks	V v	В в	V v

Tablo 24. Bulgaristan'da Seçmeli Romanes Dersi İçin Geliştirilen Alfabe ve Harflerin Türkçe Karşılıkları (Kyuchukov vd., 2006:67)

Romani alfabeta
Ромска азбука

Пише се:	Чеме се:
A a	а
B b	б
C c само пред h	ц
chh	цх
D d	д
E e	е
F f	ф
H h	х
само след S → sh	ш
Z → zh	ж
I i	и
J j	дж
K k	к
L l	л
M m	м
N n	н
O o	о
P p	п
R r	р
S s	с
T t	т
само пред S → ts	ц
U u	у
W w	ў
X x	кс
Y y	ѝ
Z z	з
само пред h → zh	ж

Resim 15. Bulgaristan'da Seçmeli Romanes Dillinde Kullanılan Alfabe (Kyuchukov vd., 2006:67)

Tezin Romanes dil bilgisi kısmında Bulgaristan'da Romanes ABC kitaplarında (Bukvarlarında) kullanılan alfabe tercih edilmemiştir (Resim:15). Bunun yerine Balkan Lehçesi (Y)Erli ağzına daha uygun olan ve dilbilimci Bernard Gilliat Smith'in Romanes (Y)Erli ağzına İncilin tercümesinde kullanmış olduğu alfabe tercih edilmiştir. Fakat bu alfabe de yetersizdir, bunun nedeni Balkan Sofya (Y)Erli ağzında Türkçeden ödünçlenen birçok kelimenin mevcut olması ve bu kelimelerde geçen *"ö"* ve *"ü"* seslerinin iki harfi bir arada kullanarak verilmesi gereketiğydi. Bu yüzden Balkan Sofya (Y)Erli ağzında Türkçeden ödünçlendiği düşünülen bazı sesleri tezde Türkçedeki *"ö"* ve *"ü"* harfleri ilave edilerek gösterilmiştir. Tezde kullanılan alfabe olarak tezin başında verilmiştir.

8.2. Balkan Romanes Lehçesi (Y)Erli Ağzının Sesbilimsel Özellikleri

Romanes dilindeki sesler ünlüler ve ünsüzler şekilde ikiye ayrılmaktadır. Balkan Sofya (Y)Erli Romanesi 8 ünlü 26 ünsüz sesten meyadana gelir. Bununla birlikte dört adet kayan ünlü mevcuttur. Bu bölümde Balkan Lehçesi Sofya (Y)Erli ağızının ses yapısı incelenmiştir.

8.3.1. Ünlüler

Balkan (Y)Erli Romaneskinde ünlü sesler şunlardır: *"a,e,ă,i,o,u,ü,ö"*

Bulgaristan'da Romanesin Slav dilleriyle dili ilişkisi sebebeiyle Bulgarca'dan *"*ă" [î] sesi ödünçlenmiştir, Aynı şekilde Horahane ve (Y)Erli ağzında Türkçeden *"ö"* ve *"ü"* sesleri ödünçlenmiştir. Romanes dilinde ünlüleri tablo şekilde göstermek mümkündür (Tablo:25):

Açıklık Kapalılık Durumuna Göre	Ön Ünlüler	Öne Yakın	Orta	Arkaya Yakın	Ard
Kapalı (dar)	i	ü	ă		u
Kapalıya Yakın					
Orta Kapalı					
Orta	e				o
Orta Açık		ö			
Açığa Yakın					
Açık (geniş)			a		

Tablo 25. Balkan (Y)Erli Romanesinde Ünlü Sesler (Kyuchukov, 2003: 54-55), (Kepeski ve Jusuf, 1980:27), (https://www.mustgo.com/worldlanguages/romani/ çevrim içi 17.11.2019)

Balkan lehçesine dahil olan Kuzey Bulgaristan Horahane ağızında olduğu gibi Sofya (Y)Erli ağızında da (Tablo:25) görüldüğü gibi Türkçeden kopyalanan *"ö"* ve *"ü"* sesleri mevcuttur (Kyuchukov, 2003: 54–55).

Türkçedeki bazı ünlülerle Romanesteki bazı ünlüler aynıdır, Romanes ön dil ünlüleri ve Türkçedeki ön dil ünlüleri aynı zamanda sert damak ünlüleri şunlardır: *"e, i, ö, ü,"* Orta ve arka dil ünlüleri, yumuşak damak ünlüleri şunlardır: *"a,o,u,ă"* (Kyuchukov, 1997:106–107).

Romaneste Türkçedeki ses yapısından farklı olarak kayan ünlüler (Diphthong sesler) vardır. Bunlar: *"[uj], [oj],[aj], [ej]"* ünlülerdir.

Örnek: *"muj"* surat, *"bokoj"* turta, *"dej"* ana, *"heroj"* ayak (Kyuchukov, 1997:106–107), (Kyuchukov, 2003: 55) ve (Matras, 2004: 62)

Matras göre Balkan Lehçesini kullanan Sepetçi ve Arli grupların dillerindeki ünlü sesler tablo halinde şunlardır (Tablo:26):

i	(y)	u
e	(ə)	o
		a

Tablo 26. Balkan (Y)Erli ve Sepetçi Gruplarının Kullandığı Romaneste Ünlü Seslerin Durumu (Matras, 2004 : 62)

Matras'ın yukardaki tabloda verdiği *"ə"* sesi "Türkçedeki *"ı"* sesi olarak telaffuz edilmektedir.

Tablo 25 ve tablo 24' karşılaştırıldığında *"*y, ö, ü*"* seslerinin Balkan lehçesini konuşan bütün Roman gruplar tarafından kullanılmadığı görülmektedir.

Sesli harflerin niteliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

"a" sesi, açıklık kapalılık durumuna göre, açık orta ünlüdür. IPA'daki [a] olarak ve Türkçedeki *"lak"* kelimesindeki *"*a" sesi gibi telafuz edilmektedir:

Örnek olarak:

alav /*alav* / *is.*1. söz,2. isim

bar / *bar* / is. 1. taş, 2. çakıl, 3.kaya,

aro / *a.ɻo* / is.1. yumurta, kelimeleri verilebilir.

"o" sesi, açıklık kapalılık durumuna göre orta ard ünlüdür. IPA'da [o] olarak gösterilir. *"boza"* kelimesindeki *"o"* sesi gibi telaffuz edilir.

Örnek olarak;

bobos / *bobos* / is. 1. fasulye

dromoro /*dromoro* / is. 1.yol, 2. patika

dumo / *dumo* / is. 1. sırt, kelimeleri verilebilir.

*"*u*"* sesi, kapalı ard dil ünlüsüdür. *"davul"* kelimesindeki *"u"* sesi gibi telaffuz edilir. IPA'da *[u]* olarak gösterilmiştir.

Örnek olarak;

beruli / *beruli* / *is.* arı

unuko / *unuko* /*is.* torun

guruvni / *guruvni* / *is.* inek sözcükleri verilebilir.

"i" sesi, dar ön ünlüdür. *"kibrit"* kelimesinde olduğu gibi söylenir. İPA'da gösterilimi [i]'dir.

Örnek olarak;

lim / *lim* / is. sümük

limoni / *limoni* / is. limon

cirikli / *ʧirikli* / is. serçe, kuş kelimeleri verilebilir.

*"*e*"* sesi, düz geniş orta ünlüdür. İPA'da [e] olarak gösterilmektedir. *"şeker"* kelimesindeki *"*e*"* sesi gibi telaffuz edilir.

Örnek olarak;

šekeri / *ʃekeri* / is. şeker

deš /*deʃ* / sayı is. on

devel / *devel* / is.tanrı kelimeleri verilebilir.

"ü" sesi, ön yuvarlak dar ünlüdür, İPA'da [Y] olarak gösterilmiştir. *"kül"* kelimesindeki *"ü"* gibi telaffuz edilir.

Örnek olarak;

güli / *gYli* / is. gül< T. gül

bülbüli / *bYlbYli* / is. bülbül< T. büllbül

tütüni / *tYtYni* / is. tütün < T. tütün, kelimeleri verilebilir.

*"ö"*sesi, orta geniş yuvarlak bir ünlüdür. İPA'da [œ] olarak gösterilmiştir. *"köstek"* kelimesindeki *"ö"* sesi gibi telaffuz edilir.

Kyuchukov'a göre, bu ses Horahane Balkan ağzında mevcut olup Türkçe'den kopyalanmıştır. Diğer lehçelerde mevcut değildir (Kyuchukov, 2003: 53). (Y)Erli grubunda:

Örnek olarak;

köti / *kœti* / *sf.* kötü < T. kötü

göbeki / *gœbeki* / *sf.* göbek < T. göbek

ördeki / *ærdeki* / *is.* ördek < T. ördek, sözcükleri verilebilir.

"ă" sesi Türkçe *"ı"* şeklinde telafuz edilir Bulgarca veya Türkçeden ödünçlenen bir sestir. [ɯ] şeklinde IPA'da gösterilmektedir.

žălto / *ʒɯlto* / *sf.* 1.sarı < Bulg. жълто

săkăldinav / *sɯkɯldinav* / f. 1. sıkılmak < T. sıkılmak

8.3.2. Ünsüzler

Türkçede mevcut olan bütün ünsüz ses birimleri (fonemler) Romaneste de mevcuttur; fakat Romaneste bulunan bazı sesler Türkçede mevcut değildir. Bunlar; *"ch, th, kh, ph, ts, dž"* bu seslerden *"ts"* ve *"dž"* Slav fonetik sisteminden kopyalanmışlardır (Kyuchukov, 1997:107–108). Romanes dilindeki ünsüzler şunlardır; *"b, c, čš d, j, k, l, m, p, r, s, t, x, z, n, h, th, ph, dž, kh, ž"*. Romaneste ünsüzler telafuza ve çıkış yerine göre aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo:27).

Çıkış Yerlerine Göre / Telaffuza Göre		Dudak Sesleri		Diş Sesleri			Damak Sesleri		Gırtlak
		Çift dudak	Diş-dudak	Diş eti	Diş-damak	Diş arası	Arka damak	Ön damak	
süreksiz (patlamalı)	ötümlü	b			d	dž	g		
	ötümsüz	p			t	c	k		
	Soluklu ünsüz	ph		čš	th		kh		
Sürtünmeli (fricative)	ötümlü		v			z			
	ötümsüz		f	š		s			h
	dil ucu			l					
	titrek			r					
	genizsi ötümlü	m			n				
Sızıcı affricate	ötümlü			ž				j	
	ötümsüz				č				
	Soluklu ünsüz			ch			x		

Tablo 27. Balkan (Y)Erli Romanesinde Ünsüz Sesler

"b" sesi *"baba"* kelimesindeki *"b"* sesi gibi telaffus edilir. İPA'da [b] olarak gösterilir. Patlamalı çift dudak ötümlü bir ünsüzdür.

Örnek olarak;

bango / *bango* / *sf.* 1. yamuk eğri 2. topal

bof / *bof* / *is.* fırın

bori / *bori* / *is.* 1. gelin 2. genç kız, kelimeleri verilebilir.

"p" sesi IPA'da [p] şeklinde gösterilmektedir. Bu ses patlamalı ötümsüz çift dudak sesidir. Türkçe'de *"petek"* kelimesindeki *"p"* sesi gibi telaffuz edilir.

Örnek olarak;

purano / *purano* / *sf.* 1.yaşlı, ihtiyar

praxo */ praxo* / *is.* 1. toz 2. kül

parno / *parno* / *sf.* 1. beyaz kelimeleri verilebilir.

"ph" sesi, IPA'da [p^h] şeklinde gösterilmektedir. Romanesteki bu fonem soluklu ünsüzlerdendir ve çift dudaksıl patlamalı bir sestir. İngilizcedeki *"physics"* kelimesindeki *" p^h "*gibi telaffuz edilir.

Örnek olarak;

phiro / $p^h iro$ / *is.* 1. ayak

phen / $p^h en$ / *is.* 1. kızkardeş

phral / $p^h ral$ / *is.* 1. erkek kardeş, kelimeleri verilebilir.

"m" sesi, İPA'da [m] şeklinde gösterilmektedir. Bu ses çift dudak genizsi ünsüz bir sestir. *"masa"* kelimesindeki *"m"* sesi gibi telaffuz edilir.

Örnek olarak;

mas / *mas* / *is.* 1.et

macka/ *maʧka* / *is.* 1. balık

manuš / *manuʃ* / *is.* 1. insan, kelimeleri verilebilir.

"f" sesi, çift dudak sürtünmeli ötümsüz bir sestir. *"f"* sesi *"sofra"* kelimesindeki gibi telaffuz edilmektedir. İPA'da [f] şeklinde gösterilmektedir.

Örnek olarak;

futa / *futa / is*. 1. önlük

fusta / *fusta / is.* 1. etek

efta / *efta* / *is.* 1. yedi, (bütün diyalektler), kelimeleri verilebilir.

"v" sesi, ötümlü, sürtünmeli dış dudak sesidir. IPA'da [v] şeklinde gösterilmektedir. *"vagon"* kelimesindeki *"v"* sesi gibi telaffuz edilir.

Örnek olarak;

ruv / *ruv* / *is.* 1. kurt

gav / *gav* / *is.* 1. köy

giv / *giv* / *is.* 1. buğday,

"c" sesi, IPA'da [ts] şeklinde gösterilmektedir. Ötümsüz patlamalı, diş arası sesidir. *"t "* ve *"s"* seslerinin birleşmesinden oluşur.

Örnek olarak;

cervuli / *tservuli* / is. 1. çarık, cervuli < Bulg. Царвули / tsarvuli /

celinel / *tselinel* / *f.* 1. nişan almak < Bulg. Целя / tselâ

cerha / *tserha* / *is.* 1. koliba 2. çadır, kelimeleri verilebilir.

*"č"*sesi, Türkçe'deki *"ç"* sesi gibi okunur. IPA'da [ʧ] şeklinde gösterilir ve ötümsüz diş damak ünsüzüdür.

čerga / *ʧerga* / *is.* 1. çerge, 2. kilim, cerga< T. çerge

češma / *ʧeʃma* / *is.* 1.çeşme, 2. pınar, 3. kaynak, ceshma < T.çeşme, kelimeleri verilebilir.

gurbetčeleki / *gyrbetʃeleki* / *is.* 1.gurbetçilik, 2. gezgincilik, gurbetcheleki < T. gurbetçilik, kelimeleri verilebilir.

"čš" sesi, soluklu süreksiz diş eti ünsüzüdür. IPA'da [ʧʰ] şeklinde gösterilmektedir. Türkçe'deki *"tşh"* şeklinde telaffuz edilmektedir.

Örnek olarak;

čšuri / $ʧ^{h}uri$ / *is.* 1. bıçak,

čšora / $ʧ^{h}ora$ / *is.* 1. sakal, kelimeleri verilebilir.

"j" sesi, *"yak"* kelimesinde olduğu gibi *"ya, yo"* şeklinde telaffuz edilir. IPA'da [j] şeklinde gösterilir. Bu fonem ön damak, sürtünmeli bir sestir.

Örnek olarak;

duj / *duj* / *is.* 1.iki

ajnas / *ajnas* / *is.* 1.ayna < T. ayna

jag / *jag* / *is.* 1. ateş 2. sıcaklık kelimeleri verilebilir.

"š" sesi, IPA'da [ʃ] şeklinde gösterilmektedir. Bu ses Türkçedeki *"ş"* sesi gibi telaffuz edilir, *"š"* ötümsüz, sürtünmeli, diş eti sesidir.

Örnek olarak;

šukar / *ʃukar* / *sf.* 1.güzel, 2. hoş, 3. iyi

šutlo / *ʃutlo* / *sf.* 1. ekşi

šudro / *ʃudro* / *sf.* 1. soğuk, kelimeleri verilebilir.

"l" sesi, diş eti, dil ucu, sürtünmesiz bir sestir. Bu ses IPA'da [l] şeklinde gösterilmiştir. Türkçe'deki *"l "* sesi gibi telaffuz edilmektedir.

Örnek olarak;

lil / *lil* / *is.* 1. kağıt, 2. evrak, 3. kitap

len / *len* / *is.* 1. dere, 2.nehir

mol / *mol* / *is.* 1. şarap kelimeleri verilebilir.

"r" sesi, bu ses sürtünmesiz, titrek bir ses olup, IPA'da *"r"* şeklinde gösterilmektedir. Romaneste ayrıca *"ř"* sesi vardır, gırtlak *"ř"* sesi genellikle kelimelerin ortasında bulunmaktadır. Gırtalak *"r'si"* ortak Romanes alfabesinde *"ř"* şeklinde gösterilmektedir, IPA 'da ise[ɻ] şeklinde gösterilmektedir.

Örnek olarak;

rat / *rat* / *is.* 1.gece

rup / *rup* / *is.* 1. gümüş

piřo / *piɻo* / *is.* 1. ayak

mařo / *maɻo* / *is.* 1. ekmek kelimeleri verilebilir.

"d" sesi, *"dadı"* kelimesindeki *"d"* sesi gibi telaffuz edilmektedir. IPA'da [d] şeklinde gösterilir. Ötümlü diş-damak sesidir.

Örnek olarak;

daj / *daj* / *is.* 1. anne

dad / *dad* / *is.* 1. baba

duj / *duj* / *is.* 1. iki kelimeleri verilebilir.

"t" sesi, diş damak seslerinden olup ötümsüzdür. Bu ses İPA'da [t] şeklinde gösterilmektedir. *"tat"* kelimesinde olduğu gibi telafuz edilmektedir.

Örnek olarak;

tasos / *tasos* / *is.* 1. tas, tasos < tas T.

tatinel / *tatinel* / *f.* 1.tatmak, tatinel < dad T.

teta / *teta* / *is.* 1. hala, teta < tete, Bulg. T. kelimeleri verilebilir.

"th" sesi, patlamalı soluklu ünsüzdür, diş-damak seslerindendir. IPA'da [t^h] şeklinde gösterilmektedir. Bu ses İngilizce'deki *"this"* kelimesinde olduğu gibi telafuz edilmektedir.

Örnek olarak;

than /$t^h an$ / *is.* 1. yer, 2. yatak,

thud / $t^h ud$ / *is.* 1. süt,

therdo / $t^h erdo$ / f. 1. ayakta durmak, 2. durmak kelimeleri verilebilir.

"n" sesi, diş damak sesi olup, genizsi, sürekli bir ünsüzdür. IPA'da [n] şeklinde gösterilmektedir. *"n"* sesi *"nine"* kelimesinde olduğu gibi telafuz edilmektedir.

Bu sese;

nakh / nak^h / is. 1. burun

lon / *lon* / *is.* 1. tuz

kan / *kan* / *is.* 1.kulak

pani /*pani* / *is.* 1. su kelimelerindeki kulanım örnek olarak verilebilir.

"dẑ" sesi, IPA'da [dʒ] şeklinde gösterilmektedir, bu ses *" (d)canavar"* kelimesinde olduğu gibi telafuz edilmektedir. Bu ses diş seslerinden olup ötümlüdür.

Bu sese;

dẑandari / *dʒandari / is.* 1.polis, 2. kolluk kuveti 3. jandarma

dẑeb / *dʒeb* / is. 1. cep kelimelerindeki kulanım örnek olarak verilebilir.

"s" sesi, Türkçedeki *"s"* sesi gibi telafuz edilmektedir. IPA'da [s] şeklinde gösterilmektedir.

Bu sese;

soibe /*soibe* / is. 1.uyku

sastro /*sastro* / *is.* 1. kayınpeder

sir /*sir* / *is.* 1. sarımsak, kelimelerindeki kulanım örnek olarak verilebilir.

"z" sesi, ötümlü sürtünmeli diş arası sesidir. İPA'da [z] şeklinde gösterilmektedir. Türkçede *"zor"* kelimesinde olduğu gibi telaffuz edilmektedir.

Bu sese;

zalva / *zalva / is.* 1. baldız

uzdiba / *uzdiba / is.* 1. umut

zoral / *zoral / f.* 1. sertleştirmek kelimelerindeki kullanım örnek olarak verilebilir.

"ž" sesi Türkçedeki *"c"* sesi gibi telaffuz edilir. Süreksiz ötümlü diş eti ön damak ünsüzüdür. IPA'da [ʒ] ile gösterilmiştir.

*ž*anav / *ʒanav* / *f.* 1. bilmek

živdo / *ʒivdo* / is. 1. canlı

"g" sesi, patlamalı ötümlü ön damak sesidir. Bu ses Türkçedeki *"gacırtı"* kelimesinde olduğu gibi telafuz edilmektedir.

Bu sese;

giv */giv / is.* 1.ekin

gav / *gav /is.* köy

gras */gras / is.* 1. at kelimelerindeki kulanım örnek olarak verilebilir.

"k" sesi, arka damak ötümsüz bir sestir. Türkçe'deki *"kan"* kelimesindeki *"k"* sesi gibi telaffuz edilmektedir.

Bu sese;

kan / *kan / is.* 1. kulak

bakro / *bakro / is.* 1. kuzu

kenefi / *kenefi / is.* 1. tuvalet, hela, kelimelerindeki kullanım örnek olarak verilebilir.

"kh", soluklu arka damak ünsüzüdür. *"k"* sesi dışarıya nefes vererek telafuz edilir. Bu ses IPA'da [k^h] şeklinde gösterilmiştir. *"kh"* sesi *"k"* sesinden farklı telaffuz edilir, bu telaffuza göre kelimeler farklı anlamlara gelir. Örneğin *"kher"* ev anlamında, *"ker"* ise *"yap"* anlamındadır.

Bu sese;

khas / $k^h as$ / *is.* 1. saman

khil / $k^h il$ / *is.* 1. yağ

khura / $k^h uro$ / *is.* 1. tay kelimelerindeki kulanım örnek olarak verilebilir.

"h" sesi; sürtünmeli ötümsüz olup gırtlak sesidir, genellikle Türkçe'den kopyalanan kelimelerde kullanılmaktadır. Nefes verme esnasında çıkarılan *"h"* sesi gibi telaffuz edilir. Örnek olarak Balkan Sofya (Y)Erli dilinde de kullanılan *"hem","hiç"* kelimelerini vermek mümkündür, IPA'da [h] şeklinde gösterilmektedir (Kostov ve İliev, 2004:25).

8.3.3. Balkan Sofya (Y)Erli Ağzında Vurgu

Dilbiliminde vurguyu şu şekilde tanımlamak mümkündür; bir kelime içerisinde bir heceyi veya bir cümle içersinde bir kelimeyi daha baskın şekilde söylemektir.

Sesbiliminin inceleme sahasına giren vurguyu Berke Vardar şu şekilde tanımlamaktadır (Vardar, 2002:212):

“ Bir sözcükteki ya da sözcük öbeğindeki bir seslemi öbürlerine oranla daha belirgin, baskılı kılan yeğinlik artışıdır. “

Sözlü iletişimde vurgunun belirgin olması son derece önemlidir. Romanes dili sözlü formu kullanılan bir dildir. Bu yüzden özellikle sesteş kelimelerde vurgu yanlış anlamayı önlemek için önemlidir. Romanes dilinde vurguyu kelimelerde dört şekilde incelemek mümkündür:

Proto Romanes dilinden gelen kelimelerdeki vurgu, genellikle son hecededir.

Örnek olarak:

“sasto′” (kızkardeş),

“sastipe′” (sıhat),

“čhavo′” (çocuk), kelimelerini vermek mümkündür. Kelimeye herhangi bir son ek geldiğinde, (örneğin hal eki, bulunma durumu- genitif) *“čhavéske”* (çocukta) vurgu hal ekinden önceki hecenin üzerine gelmektedir (Kyuchukov, 2003: 61).

Çok nadir olarak Sanskritçe kökenli kelimelerde vurgu ilk veya orta hecenin üzerine gelmektedir; *“dékana”* (bir zamanlar), *“másek”* (zaman birimi, ay). Romaneste yer ve zaman sormak için kullanılan soru zamirlerinde vurgu ilk hecenin üzerine gelmektedir, örneğin; *“kána”* (ne zaman), *“káte”* (nerede), kelimelerinde olduğu gibi. Romaneste sesteş olan bazı kelimeler vurgunun geldiği heceye göre anlam almaktadır; *“kána”* (ne zaman), ; *“kaná”* (kulaklar), *“bára”* (sınır), “*bará”* (taş), kelimelerinde olduğu gibi (Kostov ve İliev, 2004: 38–39).

İkinci olarak Bulgarcadan ve diğer Slav dillerinden kopyalanan kelimelerde vurgu ilk hecenin üzerine gelmemektedir; *“dívo”* (yabani), *“óčila”* (gözlük), zéleno (yeşil) kelimelerinde olduğu gibi (Kostov ve İliev, 2004:38–39)

Üçüncü olarak Yunancadan kopyalanan kelimelerde, Balkan dönemi Romanesi öncesi kelimlerde olduğu gibi vurgu son hecenin üzerine gelmektedir. Örnek olarak, *"dromá"* (yollar), *"zumí"(*yemek), kelimelerini vermek mümkündür (Kostov ve İliev, 2004:38–39). Yunanca'dan kopyalanan kelimeler herhangi bir son ek aldıklarında son ekten önceki hece vurgulu olur; *"forόske"* (şehre) kelimesinde olduğu gibi (Kyuchukov, 2003: 61). Yunancadan kopyalanan bazı kelimelerde vurgu son heceden bir önceki hecenin üzerindedir; *"fóros"* (kasaba, şehir) kelimesinde olduğu gibi. Aynı şekilde son hecesi *"-ime,-ami"* ile biten ve Yunacadan kopyalanan kelimlerde vurgu son heceye gelmektedir, örnek olarak *"holjamé"* (kızgın) kelimesini vermek mümkündür. (Kostov ve İliev, 2004:38–39)

Dördüncü olarak Türkçe'den kopyalanan kelimelerde vurgu kelimedeki son heceye gelir. *"-as, -es, -is"* eki gelen ve Türkçe'den kopyalan kelimeleride vurgu *"erlidés"* (yerli), *"ajnás*" (ayna) son hecenin üzerine gelmektedir. Aynı şekilde Türkçe'den kopyalanan bazı sıfatlarda vurgu son hecenin üzerine gelmektedir, örenğin *"pembé"* kelimesinde olduğu gibi (Kostov ve İliev, 2004:38–39).

Türkçe'den kopyalanan bazı kelimlerde son heceden bir önceki hecede vurgulu telafuz edilmektedir: *"doáni"* (doğan), *"džovápi"* (cevap), kelimelerini örnek olarak vermek mümkündür (Kostov ve İliev, 2004:38–39).

8.4. Balkan Romanes Lehçesi Sofya (Y)Erli Ağzında Şekil / Biçim Bilgisi

Korkmaz'a göre şekil bilgisi bir dildeki kök ve ekleri, bunların birleşme yollarını, eklerin anlam ve görevlerini, dilin türetme ve çekim özelliklerini ve şekille ilgili diğer konuları inceleyen gramer dalıdır (1992:142).

Balkan Sofya (Y)Erli Romanes ağzında kelimeler kök, ön ek, ve son eklerden oluşur. Kelimeler eril ve dişil olmak üzere cinsiyet bakımından ikiye ayrılır. Romaneste Sanskritçedeki orta cinsiyet kaybolmuştur. Kelimeleri sayı bakımından

tekil ve çoğul olmak üzere iki kısımda incelemek mümkündür. Romaneste kelimler değişken (murab) biçimli ve değişmeyen (mebni) biçimli kelimeler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Bu bölümde sözcük yapma (türetme) yoları, isim ve sıfatlarda erillik ve dişilik ekleri, hal eklerinin anlamları, zamirler, zamanlara ve kişilere göre fiil çekimleri incelenecektir.

8.4.1. Balkan (Y)Erli Romanesinde İsimler

Balkan (Y)Erli Romanesinde isimler öncelikle cinsiyet bakımından, daha sonra tekil isimlerin çoğul yapılması, küçültme isimlerinin yapılışı, isimlerde belirlilik ve belirsizlik, ismin halleri şeklinde bu bölümde incelenmiştir.

8.4.1.1. Balkan Romanes Lehçesi (Y)Erli Ağzında İsimlerde Cinsiyet

Romanes lehlerinde aynı şekilde Balkan Romanes lehçesinde, Fransızca'da, Slav Dillerinde ve Arapça'da olduğu gibi adlar ve sıfatlar cinsiyete göre sınıflandırılmaktadır. Romaneste isimler eril ve dişil şeklinde ikiye ayrılmaktadır.

Romaneste eril kelimelerin belirteçleri şunlardır:

Eril kelimeler ünsüz harfle sona ermektedir.

Örnek olarak,

*"amal" is.*1.erkek arkadaş,

"rom" is. 1.eş, 2.erkekkelimelerini vermek mümkündür.

Eril kelimeler *"o"* son ekiyle sona ermektedir.

Örnek olarak:

"zerkalo" is. 1. gözbebeği,

"kalo" sf. 1. kara, siyah,

Balkan dillerinden ve Türkçe'den kopyalanan kelimeler Romanes dilinin şekil yapısına *"-os"* ekiyle adapte edilmektedir, bu ek kelimenin yabancı bir dilden kopyalandığını ve eril olduğunu göstermektedir. Ayrıca Yunanca, Bulgarca ve Türkçe'den kopyalan kelimeler *"-i"* son eki alarak da Balkan Romanes (Y)Erli diline adapte edilmektedir. Kopyalanan ve *"i"* eki alan kelimelerdeki bu ek kelimenin eril olduğunu göstermektedir (Kostov ve İliev, 2004: 38–39).

Örneğin;

*"filos" is.*1. fil filos < fil T.

*"bičos" is.*1. kamcı 2. kırbaç, bičos < biç бич Bulg.

"kılıči" is. 1. kılıç, kılıči <T. kılıç

"proroki" is. 1. peygamber, proroki< Bulg. пролог (prorok) (Kostov ve İliev, 2004:38–39).

Aitlik ve meslek bildiren ve Türkçeden kopyalanan *"-cı, -çi", "-li, -lı"* ekleri Romanese *"-(i)s"* ekiyle adapte edilmektedir (Kostov ve İliev, 2004: 38–39).

Örnek olarak;

"erlis" is. 1.yerli 2. yerli Roman, erlis < T. yerli

"arabadžis" is. 1. arabacı, araba süren arabadžis < T. arabacı, araba süren kelimelerini vermek mümkündür.

"-e" ile biten ve Türkçe ve Bulgarca'dan ödünçlenen kelimeler eril olarak *"-(i)s"* son ekiyle Balkan Romanes diyalektine uyumlaştırılmaktadır (Kostov ve İliev, 2004:38–39).

Örnek olarak;

"semes" is. 1. tohum, semes <Bulg. семе (seme)

"perdes" is. 1. perde, perdes < T. perde

Dişil isimler genellikle *"-i"* harfiyle sona erir. Bununla birlikte eril isimler dişil yapılırken sonlarına *"-i"* dişil eki ilave edilir: bakro (koç) > bakri (koyun), raklo (roman olmayan erkek çocuk) > rakli (roman olmayan kız çocuk) (Sergievski, 1931:24).

"-ni,-nı" dişilik eki aynı şekilde erkek varlıkları dişi yapmak için kullanılır: *guruv* (öküz) > *guruvni* 1. inek), *rič* (erke ayı) > *rični* (dişi ayı) (Kostov ve İliev, 2004:38–39).

"-in,-ın" son ekleri eril olan meyvelerin dişil olan ağaçlarını belirtmek için kullanılan eklerdir: *drakh* (üzüm) > *drakhni* (üzüm kütüğü, üzüm bağı) (Kostov ve İliev, 2004:38–39).

"-a" eki dişil varlıkları belirtmek için kullanılır; *"bara"* (sınır), *"asva"* (gözyaşı), gibi. Aynı şekilde *"-a"* son ekiyle biten ve kopyalan kelimler de dişil kabul edilir: *"baraka", "boza", "familya"* gibi...

8.4.1.2. Balkan Romanesi (Y)Erli Ağzında İsimlerin Küçültme Şekli

Ad soylu sözlerin anlamına küçüklük, azlık, sevgi şevkat, anlamları katan eklere küçültme ekleri denir. Türkçe'de *"-cık, -cuk, -cağız, -rek"* ekleri küçültme ekleridir (Karaağaç, 2013:578).

Romaneste adlara küçültme anlamı ismin köküne *"-(o)ro,- (o)ri"* son ekleri bitiştirilerek sağlanır (Kostov ve İliev, 2004:38–39):

"ilo" (kâlb) → *"iloro"* (kâlpçik),

"raklo" (Roman olmayan çocuk) →*"rakloro"* (çocukcağız),

"jekh" (bir)→ *"jekhoro"* (biricik).

Dişillerin küçültmesi yapılırken dişilik *"-i"*eki küçültme ekinden sonra gelir: *"kahni"* (tavuk) →*"kahnori"* (tavukçuk) (Kostov ve İliev, 2004:38–39).

Balkan Romanes lehçesinde Balkan dillerinden ve Türkçe'den kopyalanan kelimeler Romanes dilinin fonetik özelliklerine adapte olmuş ise *"-(o)ro,- (o)ri"* son ekleriyle küçültme hali alır: *"drom"* (yol) →*"dromoro"* (yolcuk, patika). Küçültme ekinden önce gelen *"o"* sesi kaynaştırma sesidir (Kostov ve İliev, 2004:38–39).

8.4.1.3. Balkan Romanes (Y)Erli Ağzında İsimlerin Çoğul Yapılması

Romaneste isimler sayı bakımından tekil ve çoğul şeklinde kullanılır. İsmin ikil (tesniye) şekli mevcut değildir.

Romaneste tekil ve çoğul isimlerin yapıları orta Hintçede şekillenmiş olup günümüz Romanesinde de mevcudiyetlerini devam ettirmektdirler. Romaneste sadece çoğul olarak veya sadece tekil olarak kullanılan isimler de mevcuttur, örneğin *"love"* (para) daima çoğul olarak kullanılırken *"dar"* (korku) daima tekil olarak kullanılmaktadır. İsmler eril ve dişil olmak üzre iki ayrı cinse göre çoğul yapılır. Eril kelimeler tekil ismin sonuna *"-a"* veya *"-e"* ekini alarak çoğul yapılırlar; isim sesli harfle bitiyorsa; *"chavo"* (çocuk) + e →*"chave"* (çocuklar) kelime çoğul eki *"-e"* dir. Eril isim sesiz harfle bitiyorsa; *"rom"* (roman, erekek) + a →*"roma"* (romanlar, erkekler) kelime çoğul yapılırken sonuna *"-a"* çoğul eki gelir.

Dişil kelimler çoğul yapılırken sesiz harfle bitenlerin sonlarına *"-a"*, sesli harfle bitenlerin sonlarına *"-ja"* son eki gelir: *"luludi"* (çiçek) + je →*"luludja"* (çiçekler), *"jakh"* (burun) + a → *"jakha"* (burunlar) örneklerini vermek mümkündür (Kostov ve İliev, 2004:38–40).

8.4.1.4. Balkan Romanes (Y)Erli Ağzında İsimlerde Belirlilik ve Belirsizlik

Arapçada belirli kelimler için marife, belirsiz kelimler için nekra terimleri kullanılmaktadır. Arapçada belirlilik kelimenin başına *"el"* takısı getirilerek yapılır, İnglizcede ise kelimenin önüne *"the"* getirilir. Türkçe'de belirlilik ön eki mevcut değildir. Romanes'te isimler tıpkı İngilizce'de ve Arapça'da olduğu gibi önüne belirlilik eki alırlar ve ön ek isme bitişmez. Yine Türkçe'de, Arapça'da ve İngilizce'de olduğu gibi Romaneste özel isimler belirlidir ve önlerine belirlilik eki almazlar.

Balkan Sofya (Y)Erli Romanesinde belirlilik edatları dişil ve eril varlıklar için farklıdır, eril varlıklar için *"o"* dişil varlıklar içi *"i"* ön eki kullanılır. Çoğularda eril ve dişil varlıklar için *"o"* edatı kullanılır. Belirli eril tekil varlıklar için, *"o raklo"* (çocuk, konuşan tarafların bildiği bir çocuk), dişil tekil varlıklar için, *"i daj"* (anne, konuşan tarafların bildiği bir anne) örneklerini vermek mümkündür (Kyuchukov, 2003: 68).

Belirli eril çoğullara, *"o rakle"* (erkek çocuklar, konuşan tarafların bildiği erke çocuklar), belirli dişil çoğullara, *"o raklja"* (kız çocuklar, konuşan tarafların bildiği kız çocuklar) şeklinde örnek verilebilir (Kyuchukov, 2003: 68).

8.4.1.5. Balkan Romanes (Y)Erli Ağızında İsmin Haleri

İsmin halleri için Türkçede *"hal"* ve *"durum"* terimleri kullanılmaktadır. Berke Vardar ve arkadaşları ismin halleri terimi yerine *"adların durumu"* terimini kullanmaktadır ve tanımını şu şekilde vermektedir (Vardar, 2002:84):

"Adın tümcedeki işlevini gösteren biçimsel değişimlerini yada çekim eklerini belirten dilbilgisi ulamıdır. Türkçede, yalın durum, belirtme durumu, tamlayan durumu, yönelme durumu, çıkma durumu, kalma durumu, eşitlik durumu şeklinde altı durum vardır."

Zeynep Korkmaz *"durum"* terimi yerine *"hal"* terimini kullanmakta ve şu şekilde tanımını vermektedir (1992:77):

"İsmin cümle içinde bulunduğu dilbilgisi şekli; yalın veya eklerle genişletilmiş olarak aldığı geçici durum. Türkçede isimler, yalın, yükleme, ilgi, bulunma, yönelme, çıkma hallerinde bulunurlar."

Balkan Romanes (Y)Erli lehçesinde, ismin cümlede yüklendiği duruma ve aldığı eklere göre 8 halde gelebilmektedir: yalın hâli (nominative case), belirtme hâli (accusative case), yönelme hâli (dative case), bulunma hâli (location case), ayrılma hâli (ablative case), tamlayan hâli (genitive case), çağırma hâli (vokatif case), vasıta veya araç hâli (instrumental case) şeklindedir.

Balkan Romanesinde hâl eklerini isimler çekilirken dişil ve eril şeklinde ayrı hâl ekleri aldıkları gibi, dişil ve eril ismler de aynı şekilde canlı ve cansız varlıklar için ayrı hâl ekleri almaktadırlar. Ayrıca kelimeler tekil ve çoğul olarak da farklı hâl ekleri alırlar.

8.4.1.5.1. Eril Tekil ve Çoğul İsimlerin Hal Çekimi

Balkan (Y)Erli Romanes Ağzında canlı ve tekil eril varlıklar için kullanılan isimler cümledeki durumuna göre aşağıdaki şekilde hâl eki alırlar ve çekilirler (Kepeski ve Jusuf, 1980 :41):

<u>Rom (erkek, adam)</u>

yalın hâli (nominative case),*"rom"* (roman, erkek, adam)

tamlayan hâli (genitive case),*"rom"* + *"-eskoro"* → *"romeskoro"*

(Romanın, erkeğin, adamın)

ayrılma hâli (ablative case),*"rom"* + *"-estar"*→ *"romestar"* (Romandan, adamdan, erkekten)

yönelme hâli (dative case), *"rom"* + *"-eske"*→ *"romeske"* (Romana, adama, erkeye)

belirtme hâli (accusative case), *"rom"* + *"-es"* veya *"-e"* → *"romes"*

(Romanı, adamı, erkeyi)

çağırma hâli (vokatif case), *“rom”* + *“-ea”*→*“ romea”(*ey Roman!, ey Adam!, ey Erkek!)

vasıta veya araç hâli (instrumental case), *“rom”* + *“-esa”*→ *“romesa”* (Romanla, adamla, erkekle)

bulunma hâli (location case), *“rom”* + *“-este”*→ *“romeste”* (Romanda, adamda, erkekte)

Balkan Romanes (Y)Erli dilinde canlı, çoğul ve eril isimleri belirten kelimeler cümledeki durma göre aşağıdaki şekilde hâl ek alırlar ve çekilirler (Kepeski ve Jusuf, 1980: 40):

<u>Rom (erkek, adam)</u> anlamında,

yalın hâli (nominative case),*”rom”* (roman erkek, adam) + *“-e”* →*“rome”* (Romanlar, erkekler, adamlar)

tamlayan hâli (genitive case), *“rom”* + *“-engoro”*→ *“romengoro”* (Romanların, erkeklerin, adamların)

ayrılma hâli (ablative case), *“rom” +”-endar”*→ *“romendar”* (Romanlardan, adamlardan, erkeklerden)

yönelme hâli (dative case), *“rom”* + *“-enge”* →*“romenge”* (Romanlara, adamlara, erkeklere)

belirtme hâli (accusative case), *“rom”* + *“-en”* veya *“-e”* →*“romen”* (Romanları, adamları, erkeleri,

çağırma hâli (vokatif case),*”rom “+ “-alen”*→ *“romalen”* (ey Romanlar!, ey Adamlar!, ey Erkekler!)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *“rom”* + *“-entsa”*→ *“romentsa”* (Romanlarla, adamlarla, erkeklerle)

bulunma hâli (location case), *“rom”* + *“-ende”*→ *“romende”* (Romanlarda, adamlarda, erkeklede)

Balkan Romanes lehçesinde cansız, tekil ve eril isimleri belirten kelimeler cümledeki duruma göre aşağıdaki şekilde hâl ek alırlar ve çekilirler (Kostov ve İliev, 2004:79):

<u>tover (balta)</u>

yalın hâli (nominative case), *“tover”* (balta) ek almaz

tamlayan hâli (genitive case),*"tover"* (balta) + *"-eskoro"*→*"tovereskoro"* (baltanın)

ayrılma hâli (ablative case),*"tover"* (balta) + *"-estar"*→*"toverestar*" (baltadan)

yönelme hâli (dative case), *"tover"* (balta) + *"eske"* →*"tovereske"* (baltaya)

belirtme hâli (accusative case), *"tover"* (balta) →*"tover"* (baltayı)

çağırma hâli (vokatif case), *"tover"* (balta) +*"-ea"*→ *"toverea"* (Ey balta!)

vasıta veya araç hâli (instrumental case)*"tover"* (balta) +*"-esa"*→ *"toveresa"* (baltayla)

bulunma hâli (location case), *"tover"* (balta) +*"-este"*→*"tovereste"* (baltada)

Balkan Romanes diyalektinde cansız, çoğul ve eril isimleri belirten kelimeler cümledeki durumu göre aşağıdaki şekilde hâl ek alırlar ve çekilirler (Kostov ve İliev, 2004: 79):

<u>tover (balta)</u>

yalın hâli (nominative case), *"tover"* (roman erkek, adam) + *"-e"* →*"tovere"* (baltalar)

tamlayan hâli (genitive case), *"tover"* (balta) + *"-engoro"* →*"toverengoro"* (baltaların)

ayrılma hâli (ablative case), *"tover"* (balta) + *"-endar"* →*"toverendar"* (baltalardan)

yönelme hâli (dative case), *"tover"* (balta) + *"-enge"* →*"toverenge"* (baltalara)

belirtme hâli (accusative case), *"tover"* (balta) +*"-e"*→ *"tovere"* (baltaları)

çağırma hâli (vokatif case), *"tover"* (balta)+ *"-alen"*→ *"toveralen"* (Ey baltalar!)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"tover"* (balta) + *"-entsa"* → *" toverentsa"* (baltalarla)

bulunma hâli (location case),*"tover"*(balta) + *"-ende"*→*"toverende"* (baltalarda)

Balkan dillerinden ve Türkçeden kopyalanan *"-os"* son ekini alan eril canlı tekil isimlerin hâl çekimi şu şekildedir:

"filos" (fil) tekil

yalın hâli (nominative case), *"filos"* (fil)

tamlayan hâli (genitive case), *"filos"+ "-koro"* → *"filoskoro"* (filin)

ayrılma hâli (ablative case), *"filos" + "-tar"*→*"filostar"* (filden)

yönelme hâli (dative case), *"filos" + "- ke"*→ *"filoske"* (file)

belirtme hâli (accusative case), *"filos"* → *"filos"* (fili)

çağırma hâli (vokatif case), *"fil"+ "-e"*→*"file!"* (ey fil!, ey fil!)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"filos" + "-a"*→*"filosa"* (fille)

bulunma hâli (location case), *"filos" + "-te"* → *"filoste"*(filde)

Balkan dillerinden ve Türkçeden kopyalanan *"-os"* son ekini alan eril canlı çoğul isimlerin hâl çekimi şu şekildedir:

yalın hâli (nominative case), *"filovja"* (fiiller)

tamlayan hâli (genitive case), *"filov" + "-(j)engoro"* → *"filo(je)engoro"* (fiillerin)

ayrılma hâli (ablative case), *"filov"+"-(j)endar"* → *"filov(j)endar"* (fiillerden)

yönelme hâli (dative case),*"filov"+"-(j)enge"* → *"filov(j)enge"* (fiillere)

belirtme hâli (accusative case), *"filov" +"-(j)en"* → *"filov(j)en"* (fiilleri)

çağırma hâli (vokatif case), *"filov"+"-(j)alen"* → *"file!"* (ey fiiller!)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"filov"+ "- (j)enca"*→ *"filov(j)enca"* (fiillerle)

bulunma hâli (location case), *"filov"+"- (j)ende"*→ *"filov(j)ende"* (fiillerde)

Balkan dillerinden ve Türkçeden kopyalanan *"-is"* son ekini alan eril canlı tekil isimlerin hal çekimi şu şekildedir:

<u>furuncis (fırıncı)</u>

yalın hâli (nominative case), *"furundžis"* (fırıncı)

tamlayan hâli (genitive case), *"furundžis"+"- koro"* → *"furundžiskoro"* (fırıncının)

ayrılma hâli (ablative case), *"furundžis" + "-tar"* → *"furundžistar"* (fırıncıdan)

yönelme hâli (dative case), *"furunžis*" + *"-ke"* → *"furundžiske"* (fırıncıya)

belirtme hâli (accusative case), *"furundžis"* → *"furundžis"* (fırıncıyı)

çağırma hâli (vokatif case), *"furundžis"* → *"furundži!"* (ey fırıncı!, ey fırıncı!)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"furundžis"* + *"-a"* → *"furundžisa"* (fırıncıyla)

bulunma hâli (location case), *"furundžis"* + *"-te"*→ *"furundžiste"* (fırıncıda)

Balkan dillerinden ve Türkçeden kopyalanan *"-is"* son ekini alan eril canlı çoğul isimlerin hal çekimi şu şekildedir:

furuncis (fırıncı)

yalın hâli (nominative case), *"furundži"* (fırıncılar)

tamlayan hâli (genitive case), *"furundži"* +*"-engoro"* →*"furundžiengoro"* (fırıncıların)

ayrılma hâli (ablative case), *"furundži"* +*"-endar"*→ *"furundžiendar"* (fırıncılardan)

yönelme hâli (dative case), *"furundži"* +*"-donenge"*→ *"furundžidonenge"* (fırıncılara)

belirtme hâli (accusative case), *"furundži"* +*"-donen"*→ *"furundžidonen"* (fırıncıları)

çağırma hâli (vokatif case), *"furundži"* +*"-des"*→ *"furundžides!"* (ey fırıncılar!)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"furundži"* +*"-enca"*→ *"furundžienca"* (fırıncılarla)

bulunma hâli (location case), *"furundži"* +*"-ende"*→*"furundžiende"* (fırıncılarda)

8.4.1.5.2. Dişil İsimlerde Tekil ve Çoğul Hal Çekimi

Eril isimlerde olduğu gibi dişillerde tekil ve çoğul hal ekleri alarak isimler cümlede farklı görevler alırlar. Dişil kelimeler için de cansız ve canlı varlıklar için farklı çekim ekleri kullanılır, canlılar için aşağıdaki örnekleri vermek mümkündür.

Romni (kadın, Roman, eş)

yalın hâli (nominative case), *"romni"* (Roman, kadın, eş)

tamlayan hâli (genitive case), *"romn(j)a"* + *"-koro"* → "*romn(j)koro"* (Romanın, kadının, eşinin)

ayrılma hâli (ablative case), *"romn(j)a"* + *"-tar"* → *"romn(j)atar"* (Romandan, kadından, eşinden)

yönelme hâli (dative case), *"romn(j)a"* + *"-ke"* → *"romn(j)ake"* (Romana, kadına, eşine)

belirtme hâli (accusative case), *"romni"* + *"-a"* → *"romnja"* (Romanı, kadını, eşini)

çağırma hâli (vokatif case), *"romni"* + *"-ja,-e"* → *"romn(j)e!"* (ey Roman!, ey kadın!,)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"romnja"* + *"-sa"* → *"romnjasa* (Romanla, kadınla, eşle)

bulunma hâli (location case), *"romnja"* + *"-te"* → *"romnjate"* (Romanda, kadında, eşte)

Romaneste çoğul, dişil ve canlı varlıkları belirten isimler cümledeki durumlarına göre aşağıdaki gibi hal ekleri alırlar:

<u>Romni (kadın, Roman, eş)</u>

yalın hâli (nominative case), *"romnja"* (Romanlar, kadınlar, eşler)

tamlayan hâli (genitive case), *"romnja"* + *"-engoro"* → *"romn(j)engoro"* (Romanların, kadınların, eşlerin)

ayrılma hâli (ablative case), *"romnja"* + *"-endar"* → *"romn(j)edar"* (Romanlardan, kadınlardan, eşlerden)

yönelme hâli (dative case), *"romnja"* + *"-enge"* → *"romn(j)enge"* (Romanlara, kadınlara, eşlere)

belirtme hâli (accusative case), *"romnja"* + *"-en"* → *"romnjen"* (Romanları, kadınları, eşleri)

çağırma hâli (vokatif case), *"romnija"* + *"-len"* → *"romni(j)len!"* (ey Romanlar!, ey kadınlar!,)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"romnja"* + *"-ensa"* → *"romnjensa"* (Romanlarla, kadınlarla, eşlerle)

bulunma hâli (location case), *"romnja"* + *"-ende"* → *"romnjende"*

(Romanlarda, kadınlarda, eşlerde)

Dişil cansız varlıkların tekil isimleri hal ekleri alarak aşağıdaki şekilde çekilirler:

luludi (çiçek)

yalın hâli (nominative case), *"luludi"* (çiçek)

tamlayan hâli (genitive case), *"luludi"* + *"-ako"* → *"luludi(j)ako"* (çiçeğin)

ayrılma hâli (ablative case), *"luludi"* + *"-endar"* → *"luludi(j)endar"* (çiçekten)

yönelme hâli (dative case), *"luludi"* + *"-enge"* → *"luludi(j)enge"* (çiçeğe,)

belirtme hâli (accusative case), *"luludi"* + *"-en"* → *"luludi(j)en"* (çiçeği,)

çağırma hâli (vokatif case), *"luludi"* + *"-len"* → *"luludi(j)len!"* (ey çiçekler!)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"luludi"* + *"-ensa"* → *"luludi(j)ensa"* (çiçekle)

bulunma hâli (location case), *"luludi"* + *"-ende"* → *"luludiende"* (çiçekte)

Cansız varlıkların dişil çoğulları aşağıdaki şekilde iyelik eki alırlar:

<u>mol (şarap)</u>

yalın hâli (nominative case), *"mola"* (şaraplar)

tamlayan hâli (genitive case), *"molja"* + *"-engoro"* → *"mol(j)engoro"* (şarapların)

ayrılma hâli (ablative case), *"molja"* + *"-endar"* → *"mol(j)endar"* (şaraplardan)

yönelme hâli (dative case), *"molja"* + *"-enge"* → *"mol(j)enge"* (şaraplara)

belirtme hâli (accusative case), *"molja"* + *"-en"* → *"moljen"* (şarapları)

çağırma hâli (vokatif case), *"molja"* + *"-len"* → *"mol(j)len!"* (ey şaraplar)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"molja"* + *"-ensa"* → *"mol(j)ensa"* (şaraplarla)

bulunma hâli (location case), *"molja"* + *"-ende"* → *"mol(j)ende"*(şarapta)

8.5.1. Balkan Romanes (Y)Erli Ağzında Sıfatlar

Balkan Romanes (Y)Erli ağzında sıfatlar; hakiki (mebni; bunlar türememiştir), ek alarak türemiş (murab; isimden, fiilden vs. türemiş), iki kelimenin bir araya gelmesiyle birleşik, Türkçeden veya Balkan dillerinden kopyalanmış şekilde, dört gruba ayrılmaktadır. Hakiki sıfatlara *"tato"* (sıcak), *"lacho"* (iyi, güzel), ek alarak türetilmiş sıfatlara *"gav"* (köy) kelimesinden türetilmiş *"gavutno"* (köylü), iki kelimenin birleşmesiyle meydana gelen, *"lacho"* (iyi) + *"-ile"* (kalp) + *"-skoro"* (yapım eki)→ *"lachoileskoro"* (iyi kalpli), ve kopyalanan sıfatlara *"peklo"* Rom.< *"pekan"* (пекан) Bulg. (pişmiş) kelimeleri örnek verilebilir (Malikof, 1992:59).

Sıfatlar isimlerde olduğu gibi hal eki alabilmektedir. Romaneste yapı bakımından eril (*"-o"* sesiyle biten), dişil (*"-a"* sesiyle biten), ve az sayıda sessizlerle biten sıfat mevcuttur. Canlı eril ve dişil tekil sıfatların çoğulları *"-e"* son ekini, cansızlar ise *"-en"* son ekini alırlar. Eril sıfatlara *"bango"* (yamuk), dişil sıfatlara *"kaljarda"* (karagözlü), çoğullara *"bange"* (yamuklar), *"kaljarde"* (karagözlüler) örneklerini vermek mümkündür (Kostov ve İliev, 2004: 89).

Sıfatlar niteledikleri isimlerin cinsiyetine göre eril veya dişil eki alırlar.

"nevo" er.tk. sf. (yeni) *"gad" er. is, tk.* (gömlek), *"nevo gad"* (yeni gömlek)

"phuri" dş.tk. sf. (yaşlı) *"romni" dş. is, tk* (kadın), *"phuri romni"* (yaşlı kadın)

Çoğullarda ise dişil ve eril varlıklar için ortak eril tekil sıfatlar kullanılır:

"šukar" er. sf. tk. (iyi) *"manuš" er. is, tk.* (adam), *"šukar manuša" er., ç.* (iyi adamlar)

"šukar" er. sf. tk. (iyi) *"manušni" dş. is, tk.* (kadın), *"šukar manušnja" er., ç.* (iyi kadınlar)

Romaneste sıfatlar hal eki alarak tek başlarına ve isme tamlayan şeklinde, farklı iki biçimde çekilirler, *"-o"* son ekiyle biten eril sıfatlar hal durumlarına göre aşağıdaki gibi çekilirler:

<u>terno (taze, genç) eril tekil:</u>

yalın hâli (nominative case), *"terno"* (taze, genç)

tamlayan hâli (genitive case), *"terne"*+ *"-skoro"* → *"terneskoro"* (tazenin, gencin)

ayrılma hâli (ablative case), *"terne" +"-star"* → *"ternestar"* (tazeden, gençten)

yönelme hâli (dative case), *"terne" + "-ske"* → *"terneske"* (tazeye, gence)

belirtme hâli (accusative case), *"ternes"* → *"ternes"* (tazeyi, genci)

çağırma hâli (vokatif case), *"terne"+ "-je"* → *"terneja!* (ey taze! ey genç!,)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"terne" + "-sa"* → *"ternesa"* (tazeyle gençle)

bulunma hâli (location case), *"terne"+ "-ste"* → *"terneste"* (tazede, gençte)

terni (taze, genç) dişil tekil:

yalın hâli (nominative case), *"terni"* (taze, genç)

tamlayan hâli (genitive case), *"ternja"+ "-koro"* → *"ternjakoro"* (tazenin, gencin)

ayrılma hâli (ablative case), *"ternja" + "-ter"* → *"ternjater"* (tazeden, gençten)

yönelme hâli (dative case), *"ternja" +"-ke"* → *"ternjake"* (tazeye, gence)

belirtme hâli (accusative case), *"ternja"* → *"ternja"* (tazeyi, genci)

çağırma hâli (vokatif case), *"terni"+ "-je"* → *"terneije!"* (ey taze!, ey genç!,)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"ternja" + "-sa"* → *"ternjasa"* (tazeyle, gençle)

bulunma hâli (location case), *"ternja" +"-te"* → *"ternjate"*(tazede, gençte) (Kostov ve İliev, 2004: 91)

"terne" (taze, genç) eril çoğul:

yalın hâli (nominative case), *"terne"* (gençler)

tamlayan hâli (genitive case), *"ternen"+ "-goro"* → *"ternengoro"* (gençlerin)

ayrılma hâli (ablative case), *"ternen" + "-dar"* → *"ternedar"* (gençlerden)

yönelme hâli (dative case), *"ternen" + "-ge"* → *"ternenge"* (gençlere)

belirtme hâli (accusative case), *"ternen"+ "- s"* → *"ternes"* (gençleri)

çağırma hâli (vokatif case), *"terna" + "-len"* → *"ternalen!"* (ey gençler!,)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"ternen" + "-sa"* → *"ternensa"* (gençlere)

bulunma hâli (location case), *"ternen"+ "-de"* → *"ternende"* (gençlerde)

"terne" (taze,genç) dişil çoğul:

yalın hâli (nominative case), *"ternja"* (gençler)

tamlayan hâli (genitive case), *"ternjen"+ "-goro"* → *"ternjengoro"* (gençlerin)

ayrılma hâli (ablative case), *"ternjen" + "-dar"* → *"ternjendar"* (gençlerden)

yönelme hâli (dative case), *"ternjen" + "-ge"* → *"ternjenge"* (gençlere)

belirtme hâli (accusative case), *"ternjen"* → *"ternjen"* (gençleri)

çağırma hâli (vokatif case), *"ternjen" + "-len"* → *"ternjenlen!"* (ey gençler!)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"ternjen" + "-sa"* → *"ternjensa"* (gençlerle)

bulunma hâli (location case), *"ternjen" + "-de"* → *"ternjende"* (gençlerde)

Sessizle biten sıfatlar hâl durumlarına göre aşağıdaki şekilde çekilirler(Kostov ve İliev, 2004: 92):

"but" (çok) eril tekil:

yalın hâli (nominative case), *"but"* (çok)

tamlayan hâli (genitive case), *"bute" + "-skoro"* → *"buteskoro"* (çoğunun)

ayrılma hâli (ablative case), *"bute" +"-star"* → *"butestar"* (çoğundan)

yönelme hâli (dative case), *"bute" + "-ske"* → *"buteske"* (çoğuna)

belirtme hâli (accusative case), *"bute"* → *"bute"* (çoğunu)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"bute" + "-sa"* → *"butesa"* (çoğu ile)

bulunma hâli (location case), *"bute" + "-ste"* → *"buteste"* (çoğunda)

"but" (çok) dişil tekil:

yalın hâli (nominative case), *"buta"* (çok)

tamlayan hâli (genitive case), *"buta" + "-koro"* → *"butakoro"* (çoğunun)

ayrılma hâli (ablative case), *"buta" + "-tar"* → *"butatar"* (çoğundan)

yönelme hâli (dative case), *"buta" + "-ke"* → *"butake"* (çoğuna)

belirtme hâli (accusative case), *"buta"* → *"buta"* (çoğunu)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"buta" + "-sa"* → *"butasa"* (çoğuyla)

bulunma hâli (location case), *"buta"* + *"-te"* → *"butate"* (çoğunda)

Sıfatlar tamlama şeklinde geldiklerinde, çekilen sıfat değildir niteledikleri isimdir. Sonu *"-o"* son ekiyle biten sıfatlar:

"phuro manush" (yaşlı adam) eril, tekil

yalın hâli (nominative case), *"phuro manuš"* (yaşlı adam)

tamlayan hâli (genitive case), *"phure manušeskoro"* (yaşlı adamın)

ayrılma hâli (ablative case), *"phure manušestar"* (yaşlı adamdan)

yönelme hâli (dative case), *"phure manušeske"* (yaşlı adama)

belirtme hâli (accusative case), *"phure manušes"* (yaşlı adamı)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"phure manušesa"* (yaşlı adamla)

bulunma hâli (location case), *"phure manušeste"* (yaşlı adamda)

çağırma hâli (vokatif case), *"phureja manuša!"* (ey yaşlı adam!,)

"phuro manušni" (yaşlı kadın) dişil tekil

yalın hâli (nominative case), *"phuri manušni"* (yaşlı kadın)

tamlayan hâli (genitive case), *"phure manušnjaskeri"* (yaşlı kadının)

ayrılma hâli (ablative case), *"phure manušnjatar"* (yaşlı kadından)

yönelme hâli (dative case), *"phure manušnjake"* (yaşlı kadına)

belirtme hâli (accusative case), *"phure manušnja"* (yaşlı kadını)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"phure manušnjasa"* (yaşlı kadınla)

bulunma hâli (location case), *"phure manušnjate"* (yaşlı kadında)

çağırma hâli (vokatif case), *"phureije manušnje!"* (ey yaşlı kadın!)

"phure manusha" (yaşlı adamlar/erkekler) eril çoğul,

yalın hâli (nominative case), *"phure manuša"* (yaşlı adamlar)

tamlayan hâli (genitive case), *"phure manušengoro"* (yaşlı adamların)

ayrılma hâli (ablative case), *"phure manušendar"* (yaşlı adamlardan)

yönelme hâli (dative case), *"phure manušenge"* (yaşlı adamlara)

belirtme hâli (accusative case), *"phure manušen"* (yaşlı adamları)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"phure manušensa"* (yaşlı adamlarla)

bulunma hâli (location case), *"phure manušende"* (yaşlı adamlarda)

çağırma hâli (vokatif case), *"phure manušalen", "phuralen!"* (ey yaşlı adamlar!,)

“phure manushja” (yaşlı kadınlar) dişil çoğul:

yalın hâli (nominative case), *“phure manušnja”* (yaşlı kadınlar)

tamlayan hâli (genitive case), *“phure manušnjengiri”* (yaşlı kadınların)

ayrılma hâli (ablative case), *“phure manušnjendar”* (yaşlı kadınlardan)

yönelme hâli (dative case), *“phure manušnjenge”* (yaşlı kadınlara)

belirtme hâli (accusative case), *“phure manušnjen”* (yaşlı kadınları)

vasıta veya araç hâli (instrumental case), *“phure manušnjensa”* (yaşlı kadınlarla)

bulunma hâli (location case), *“phure manušnjende”* (yaşlı kadınlarda)

çağırma hâli (vokatif case), *“phureja manušjalen”, “phurja!”* (ey yaşlı kadınlar!,)

Sonu sesiz harfle biten sıfatların sıfat tamlamasındaki çekimi:

“šukar manuš” (yakışıklı adam) eril tekil:

yalın hâli (nominative case), *“šukar manuš”* (yakışıklı adam)

tamlayan hâli (genitive case), *“šukare manušeskoro”* (yakışıklı adamın)

ayrılma hâli (ablative case), *“šukare manušestar”* (yakışıklı adamdan)

yönelme hâli (dative case), *“šukare manušeske”* (yakışıklı adama)

belirtme hâli (accusative case), *“šukare manušes”* (yakışıklı adamı)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *“šukare manušesa”* (yakışıklı adamla)

bulunma hâli (location case), *“šukare manušeste”* (yakışıklı adamda)

çağırma hâli (vokatif case), *“šukara manuša!”* (ey yakışıklı adam!,)

*š*ukar manu*š*ni (güzel kadın):

yalın hâli (nominative case), *“šukar manušni”* (güzel kadın)

tamlayan hâli (genitive case), *“šukare manušnjaskeri”* (güzel kadınının)

ayrılma hâli (ablative case), *“šukare manušnjatar”* (güzel kadından)

yönelme hâli (dative case), *“šukare manušnjake”* (güzel kadına)

belirtme hâli (accusative case), *“šukare manušnja”* (güzel kadını)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *“šukare manušnjasa”* (güzel kadınla)

bulunma hâli (location case), *“šukare manušnjate”* (güzel kadında)

çağırma hâli (vokatif case), *“šukarije manušnje!”* (ey güzel kadın!,)

"šhukar manuša" (yakışıklı adamlar/ erkek) eril çoğul,

yalın hâli (nominative case), *"šukar manuša"* (yaşlı adamlar)

tamlayan hâli (genitive case), *"šukare manušengoro"* (yaşlı adamların)

ayrılma hâli (ablative case), *"šukare manušendar"* (yaşlı adamlardan)

yönelme hâli (dative case), *"šukare manušenge"* (yaşlı adamlara)

belirtme hâli (accusative case), *"šukare manušen"* (yaşlı adamları)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"šukare manušensa"* (yaşlı adamlarla)

bulunma hâli (location case), *"šukare manušende"* (yaşlı insanlarda)

çağırma hâli (vokatif case), *"šukare manušalen"*, phuralen! (ey yaşlı adamlar!,)

"šukar manušnja" (dişil çoğul, güzel kadınlar)

yalın hâli (nominative case), *"šukar manušnja"* (güzel kadınlar)

tamlayan hâli (genitive case), *"šukare manušnjengiri"* (güzel kadınların)

ayrılma hâli (ablative case), *"shukare manušnjendar"* (güzel kadınlardan)

yönelme hâli (dative case), *"šukare manušnjenge"* (güzel kadınlara)

belirtme hâli (accusative case), *"šukare manušnjen"* (güzel kadınları)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"šukare manušnjensa"* (güzel kadınlarla)

bulunma hâli (location case), *"šukare manušnjende"* (güzel kadınlarda)

çağırma hâli (vokatif case), *"šukare manušnjalen"*, (ey güzel kadınlar!)

8.5.2.1. Balkan (Y)Erli Romanes'inde Sıfatların Derecelendirilmesi

Balkan Romanesinde karşılaştırmalı üstünlük aşağıdaki yöntemlerle yapılmaktadır (Kostov ve İliev, 2004: 96):

Sıfatın sonuna *"-der"* eki getirilerek, bu ek eski Hintçeden bakiye kalan bir son ektir, örneğin; *"phure" sf.* (yaşlı) + der → *"phureder" sf.* (daha yaşlı)

Sıfatın önüne *"po"* zarfı getirilerek yapılır, bu ön zarf *"no"* (daha) Bulg. kopyalanmıştır. Örneğin *"phuro"* (yaşlı) *"po phuro"* (daha yaşlı).

Sofya (Y)Erli Romanesinde sıfatta en üstünlük derecesi şu şekilde yapılmaktadır (Kostov ve İliev, 2004: 96-97):

Sıfatın önüne *"naj"* (en) zarfı getirilerek, bu zarf (най) Bulg. kopyalanmıştır: *"naj shukari bori"* (en güzel gelin)

Sıfatın önüne *"maj"* (en) zarfı getirilerek, bu yapı Ulah Romanes lehçesinden ödünçlenmiştir. *"maj nevo"* (en yeni) sıfatı örnek olarak verilebilir.

8.6. Balkan (Y)Erli Romanesinde Sıra Sayı İsimleri

Romaneste sayılar kopyalanan ve eski Hintceden bakiye kalan sıra sayıları şeklinde ikiye ayrılmaktadır: Örneğin, duj (iki), trin (üç) eski Hintceden kalan sayılardır. Efta (yedi), ohto (sekiz) Yunancadan kopyalanmıştır. Sayma sayıları Balkan Sofya Yerli diyalektinde şunlardır (Paspati, 1870):

"j(ekh)" (bir),
"duj" (iki),
"trin" (üç),
"štar" (dört),
"pandž" (beş),
"šov" (altı),
"efta" (yedi),
"ohto" (sekiz)
"enja" (dokuz)
"deš" (on),

11-19 arası sayılarda onlar basamağındaki sayıyla birler basamağındaki sayı *"u"* kaynaştırma ekiyle birbirlerleriyle birleşirler (Paspati, 1870: 205):

"deš"+u+ *"(j)ekh"* →*"deš (j)ekh"* (on bir)
"deš"+u+*"duj"* → *"dešuduj"* (on iki)
"deš"+u+*"trin"* → *"dešutrin"* (on üç)
"deš"+u+*"štar"* → *"dešuštar"* (on dört)

“deš”+u+*”pandž”* → *“dešupandž”* (on beş)

“deš”+u+*”šov”* → *“dešushov”* (on altı)

“desh”+u+*”efta”* → *“deshuefta”* (on yedi)

“deš”+u+*”ohto”* → *“dešuohto”* (on sekiz)

“deš”+u+*”enja”* → *“dešuenja”* (on dokuz)

“bish” (yirmi)

Yirmi birle yirmi dokuz arası sayılarda sayısının sonuna aynı on birde olduğu gibi *“u”* kaynaştırma sesi gelir ve birler basamağandaki sayı ilave edilir. Örneğin (Kostov ve İliev, 2004:98):

“biš”+u+ “ (j)ekh” → *“bišu(j)ekh”* (yirmi bir)

“biš”+u+ “duj”→ *“bišuduj”* (yirmi iki) ve bu şekilde...

“trianda” (otuz)

Otus ile otuz dokuz arasındaki sayılar yirmi ile yirmi dokuz arasındaki sayılar gibi birleştirilir. Örneğin:

“trianda”+u+ “ (j)ekh”→ *“triandu(j)ek”* (otuz bir)

“trianda”+u+ “duj” → *“trianduduj”* (otuz iki)

“trianda”+u+ “trin”→ *“triandutrin”* (otuz üç) ve bu şekilde...

“saranda” (kırk)

Kırkbir kırkdokuz arasındaki sayılara örnek şu şekilde verilebilir:

“saranda”+u+ “ (j)ekh”→ *“sarandu(j)ekh”* (kırk bir)

“saranda”+ u+ “duj”→ *“saranduduj”* (kırk iki)

“saranda”+ u+ “trin”→ “*sarandutrin”* (kırk üç) ve bu şekilde...

“peninda” (elli)

Eli bir ve elli dokuz arasındaki sayılar şu şekilde oluşturulur:

“peninda”+ u+ “ (j)ekh”→ *penindu(j)ekh* (eli bir)

“peninda” +u+ “duj” → *“peninduduj”* (elli iki)

“peninda” +u+ “trin” → *“penindutrin”* (eli üç) ve bu şekilde...

Altmış, yetmiş, seksen, doksan sayıları sayının sonuna *“var”* (daha)ve *“desh”* (on) eklenerek yapılır (Konrad ve Tseretelli, 1976:309):

“šov” (altı)+*”var”*+*”deš”* → *“ šovvardeš”* (altmış),

“efta” (yedi)+”var”+*”deš”* → *“eftavardeš”* (yetmiş),

“ohto” (sekiz)+*”var”*+ *“deš”* → *“ohtovardeš”* (seksen),

“enja”(dokuz)+ *“var”* + *“deš”* → *“enjavardeš”* (doksan),

altmış ve doksan arası sayılara sıfır hariç birler basamağına herhangi bir sayı geldiğinde bu sayıdan önce *“thaj”* eki gelir (Konrad ve Tseretelli, 1976:309):

“efta”(yedi)+*”var*”+*”deš”*(on)+ *“thaj”* +”(j)ekh(bir)”→ *“eftavardeš thaj” (j)ekh”* (yetmiş bir)

“enja”(dokuz*)+”var”*+ *“deš”(*on*)+”thaj”+”ohto”(*sekiz)→ *“enjavardeš thajohto”* (doksan sekiz)

yüz, ikiyüz, üçyüz, dörtyüz, gibi sayılarda yüzler basamağındaki sayıdan sonra sonra *“šel”(*yüz) getirilir:

“šel” (yüz)

“dujšel” (iki yüz)

“trinšel” (üç yüz)

“štaršel” (dört yüz) ve bu şekilde...

Bin sayısı mil(i)ja (milyo) kelimesi getirilerek yapılır (Kostov ve İliev, 2004: 98):

“jekh mil(i)ja” (bir milyon),

“duj mil(i)ja” (iki milyon),

“trinmil(i)ja” (üç milyon), gibi.

8.7. Balkan (Y)Erli Romanes’inde Sıralama Sayıları

Romaneste sıralama sayıları sayı ve *“-to”* son eki getirilerek yapılır. Sıralama sayılarında kullanılan *“-to”* son eki Balkan dillerinden kopyalanmıştır. Sıralama sayıları şu şekildedir (Kostov ve İliev, 2004:98):

“avgo” veya *“parvo”* (birinci)

“duj”+ *“-to”* → “dujto” (ikinci)

“trin”+ *“-to”* → “trinto” (üçüncü)

*“š*tar”+ *“-to”* → *“ štarto”* (dördüncü)

“pandž”+ *“-to”* → *“pandžto”* (beşinci)

“šov” + *“-to”* → *“šovto”* (altıncı)

“efta”+”-to” → *“eftato”* (yedinci)

“ohto” + *“-to”* → *“ohtoto”* (sekizinci)

“enja”+ ”-to” → *“enjato”* (dokuzuncu)

“deš”+”-to” → *“dešto”* (onuncu)

“dešuavgo” veya *“dešuparvo”* (on birinci)

“dešuduj”+”-to” → *“dešudujto”* (on ikinci) ve bu şekilde...

“biš” + *“-to”* → *“bišto”* (yirmi)

“biš”+ *“-to”* + *“-avgo”* → *“bishtoavgo”* (yirmi birinci) ve bu şekilde...

“trianda” + *“-to”* → *“triandato”* (otuzuncu)

“šovdes”+ *“-to”* → *“ šovdesto”* (altmışıncı) ve bu şekilde...

“shel”+ *“-to”*→ *“šelto”* (yüzüncü) ve bu şekilde...

“mil(i)ja”+ *“-to”* → *“mili(j)ato”* (bininci) ve bu şekilde...

8.8. Balkan (Y)Erli Romanesin’de Zamirler

Bir dil bilimi terimi olarak zamirleri şu şekilde tanımlamak mümkündür, varlığın gerçek adının yerini tutan, bu varlığı kişi, soru, işaret vs. gibi yollarla temsil etme görevi yüklenmiş olan ad soylu sözlere zamir denir (Karaağaç, 2013: 882).

Romaneste zamileri şu başlıklar altında incelemek mümkündür (Kyuchukov, 2003:97):

-Kişi zamirleri

-Aitlik zamirleri

-Dönüşlülük zamirleri

-İşaret zamirleri

-Soru zamirleri

-Belirsizlik zamirleri

-Bağlaç Zamirleri

8.8.1.Balkan Sofya (Y)Erli Romanesinde Kişi Zamirleri

Balkan Romnes (Y)Erli dilinde kiş zamirleri, birinci ve ikinci tekil ve çoğul şahıslar için kullanılanlar ortaktır ve eril ve dişil şeklinde ayrılmazlar. Üçüncü tekil ve

çoğul kişi zamirleri tekil ve eril şeklinde ayrılırlar. Kişi zamirleri hal ekleri alırlar. Tekil ve çoğullar için kişi zamirleri şu şekildedir (Kostov ve İliev, 2004:100):

Tekil Kişi Zamirleri

1.tekil şahıs kişi zamiri; *"me"* (ben)

2. tekil şahıs kişi zamiri; *"tu"* (sen)

3. tekil şahıs kişi zamiri, eril ; *"ov"* (o)

3. tekil şahıs kişi zamiri, dişil ; *"oj"* (o)

Çoğul Kişi Zamirleri

1. çoğul şahıs kişi zamiri; *"ame"* (biz)

2. çoğul şahıs kişi zamiri; *"tume"* (siz)

3. çoğul şahıs kişi zamiri, eril ; *"on"* (onlar)

İyelik (hal) eklerine göre kişi zamirlerinin çekimi aşağıdaki gibidir (Kostov ve İliev, 2004:100):

1.tekil şahıs

yalın hâli (nominative case), *"me"* (ben)

tamlayan hâli (genitive case),*"moro"* (benim)

ayrılma hâli (ablative case), *"mandar"* (benden)

yönelme hâli (dative case), *"mange"* (benim için, bana)

belirtme hâli (accusative case), *"man"* (beni)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"manca"* (benimle)

bulunma hâli (location case), *"mande"* (bende)

2.tekil şahıs

yalın hâli (nominative case), *"tu"* (sen)

tamlayan hâli (genitive case), *"toro"* (senin)

ayrılma hâli (ablative case), *"tutar"* (senden)

yönelme hâli (dative case), *"tuke"* (senin için, sana)

belirtme hâli (accusative case), *"tut"* (seni)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"tusa"* (seninle)

bulunma hâli (location case),*"tute"* (sende)

3.tekil şahıs (eril)

yalın hâli (nominative case), *"ov"* (o)

tamlayan hâli (genitive case), *"leskoro"* (onun)

ayrılma hâli (ablative case), *"lestar"* (ondan)
yönelme hâli (dative case), *"leske"* (onun için, ona)
belirtme hâli (accusative case), *"les"* (onu)
vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"leca"* (onunla)
bulunma hâli (location case), *"leste"* (onda)

3.tekil şahıs (dişil)

yalın hâli (nominative case), *"ov"* (oj) (o)
tamlayan hâli (genitive case), *"lakoro"* (onun)
ayrılma hâli (ablative case), *"lastar"* (ondan)
yönelme hâli (dative case), *"lake"* (onu için, ona)
belirtme hâli (accusative case), *"la"* (onu)
vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"laca"* (onunla)
bulunma hâli (location case), *"late"* (onda)

1. çoğul şahıs

yalın hâli (nominative case), *"ame"* (biz)
tamlayan hâli (genitive case), *"amaro"* (bizim)
ayrılma hâli (ablative case), *"amendar"* (bizden)
yönelme hâli (dative case), *"amenge"* (bizim için, bize)
belirtme hâli (accusative case), *"amen"* (bizi)
vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"amenca"* (bizimle)
bulunma hâli (location case), *"amende"* (bizde)

2. çoğul şahıs

yalın hâli (nominative case), *"tüme"* (siz)
tamlayan hâli (genitive case), *"tumaro"* (sizlerin)
ayrılma hâli (ablative case), *"tumendar"* (sizden)
yönelme hâli (dative case), *"tumenge"* (sizin için, size)
belirtme hâli (accusative case), *"tümen"* (sizi)
vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"tumenca"* (sizinle)
bulunma hâli (location case), *"tümende"* (sizde)

3. çoğul şahıs (eril ve dişil ortak)

yalın hâli (nominative case), *"on"*, *"ol"* (onlar)
tamlayan hâli (genitive case), *"lengoro"* (onların)

ayrılma hâli (ablative case), *"lendar"* (onlardan)
yönelme hâli (dative case), *"lenge"* (onlar için, onlara)
belirtme hâli (accusative case), *"len"* (onları)
vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"lenca"* (onlarla)
bulunma hâli (location case), *"lende"* (onlarda)

8.8.2. Balkan (Y)Erli Romanesinde Aitlik Zamirleri

Romaneste varlıkların kimlere ait olduğunu belirtmek için hal ekleri veya aitlik zamileri kullanılır. Aitlik zamirleri niteledikleri kelimelerden önce gelirler ve ayrı yazılırlar. Aitlik zamirlerlerinden bazılarının kısa ve uzun şekilleri vardır.

Aitlik zamirleri aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo:28) (Kyuchukov, 2003:102) ve :

Eril Tekil Kişiyi Niteler		Dişil Tekil Kişiyi Niteler		Çoğul Dişil Eril (Ortak) Kişileri Niteler	
Tam Şekil	Kısaltma	Tam Şekil	Kısaltma	Tam Şekil	Kısaltma
moro (benim)	*mo*	*meri* (benim)	*mi*	*mere* (bizim)	*me, ker*
toro (senin)	*to, ko*	*teri* (senin)	*ti, ki*	*tere* (sizin)	*te, ke*
leskoro (onun)(eril)	-	*leskeri* (onun) (dişil)	-	*leskere* (onların)(eril)	-
lakoro (onun)(eril)	-	*lakeri* (onun)(dişil)	-	*lakere* (onların)(dişil)	-
amaro (bizim)	-	*amari* (bizim)	-	*amare* (bizlerin)	-
tumaro (sizin)	-	*tumari* (sizin)	-	*tumare* (sizlerin)	-
lengoro (onların)	-	*lengeri* (onların)	-	*lengere* (onların)	-

Tablo 28. Balkan (Y)Erli Romanesinde Aitlik Zamirleri (Kyuchukov, 2003:102) ve (Kostov ve İliev, 2004:100)

Aitlik zamirlerinin kullanımını şu şekilde örneklendirmek mümkündür (Kostov ve İliev, 2004:100):

"moro chavo" (benim oğlum)
"lengoro chavo" (onların oğlu)
"meri daj" (benim annem)
"lengeri daj" (onların annesi)
"mere chave" (bizim oğullarımız)

"lengere chave" (onların oğulları)

8.8.3. Balkan (Y)Erli Romanesinde Dönüşlülük Zamirleri

Dönüşlülük zamirleri söz içinde yapılan işin yapana döndüğünü bildiren veya pekiştiren zamirlerdir (Eker, 2015:313).

Romaneste dişil ve eril tekiller için ayrı zamirler, çoğullarda ise eril ve dişil varlıklar için ortak dönüşlülük zamirleri kullanılır:

Eril	Dişil	Çoğul
"poro", kısaltılmışı *"po"*, (kendi)	*"peri"*, kısaltılmışı *"pi"*, (kendi)	*"pere"*, kısaltılmışı *"pe"*, (kendilerin)

Tablo 29. Balkan Erli Romanesinde Dönüşlülük Zamirleri (Kyuchukov, 2003:103)

Dönüşümlülük zamirlerinin kullanımıyla ilgili şu örnekleri vermek mümkündür:

"Delav poro amalen moro love." (O kendi arkadaşına benim paramı veriyor.)

8.8.4. Balkan (Y)Erli Romanesinde İşaret Zamirleri

Balkan (Y)Erli Romanes ağızında işaret zamirlerini yakın ve uzak varlıkları göstermek için ikiye ayırmak mümkündür, bu zamirler aynı şekilde dişil ve eril olmak üzere kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır.

Yakın tekil eril varlıkları göstermek için, *"kavkha"* (bu), yakın tekil dişil varlıkları göstermek için, *"kajka"* (bu), yakın çoğul varlıkları göstermek için *"kalkha"* (bunlar) işaret zamirleri kullanılmaktadır (Kostov ve İliev, 2004: 107).

Uzak tekil eril varlıkları göstermek için *"odova"* ve *"odovkha"* (şu), uzak dişil varlıklar için *"odoja"* ve *"odojkha"* (şu), uzak çoğul dişil ve eril varlıklar ortak kullanım için *"kolka"* (şunlar) işaret zamirleri kullanılır (Kyuchukov, 2003:107). Bu zamirlerin kullanımıyla ilgil olarak, *"Odojkha si mi daj."* (Şu benim annemdir.), *"Odova si mi phral."* (Şu benim erkek kardeşimdir.) örneklerini vermek mümkündür.

İşaret zamirleri hal ekleri alarak çekimli hale gelirler, örneğin (Kostov ve İliev, 2004:106):

" (a)kavkha*"* (bu) eril tekil işaret zamiri

yalın hâli (nominative case), *“ (a)kavkha”* (bu)

tamlayan hâli (genitive case), *“ (a)kalkheskoro”* (bunun)

ayrılma hâli (ablative case), *“ (a)kalkhestar”* (bundan)

yönelme hâli (dative case), *“ (a)kalkheske”* (bunun için, buna)

belirtme hâli (accusative case), *“ (a)kalkhes”* canlı varlıklar için (buna, bunu)

belirtme hâli (accusative case), *“ (a)kavkha”* cansız varlıklar için (buna, bunu)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *“ (a)kalkhesa”* (bununla)

bulunma hâli (location case), *“ (a)kalkheste”* (bunda)

“ (a)kajkha” (bu) dişil tekil işaret zamiri

yalın hâli (nominative case),*” (a)kajkha”* (bu)

tamlayan hâli (genitive case),*” (a)kalkhakoro”* (bunun)

ayrılma hâli (ablative case),*” (a)kalkhatar”* (bundan)

yönelme hâli (dative case),*” (a)kalkhake”* (bunun için, buna)

belirtme hâli (accusative case), *“ (a)kalkha”* canlı varlıklar için (buna, bunu)

belirtme hâli (accusative case), *“ (a)kajkha”* cansız varlıklar için (buna, bunu)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *“ (a)kalkhasa”* (bununla)

bulunma hâli (location case), *“ (a)kalkhate”* (bunda) (Kostov ve İliev, 2004:106)

(a)kalkha (bunlar) eril ve dişil ortak kullanım çoğul işaret zamiri:

yalın hâli (nominative case),*”(a)kajkha”* (bu)

tamlayan hâli (genitive case),*”(a)kalkhegoro”* (bunların)

ayrılma hâli (ablative case),*”(a)kalkhendar”* (bunlardan)

yönelme hâli (dative case),*”(a)kalkhenge”* (bunlar için bunlara)

belirtme hâli (accusative case),*”(a)kalkhen*” canlı varlıklar için (bunları)

belirtme hâli (accusative case),*” (a)kalkha”* cansız varlıklar için (bunları)

vasıta veya araç hâli (instrumental case)*” (a)kalkheca”* (bunlarla)

bulunma hâli (location case),*” (a)kalkhende”* (bunlarda) (Kostov ve İliev, 2004:106)

8.8.5. Balkan (Y)Erli Romanesinde Soru Zamirleri

Soru zamirleri soru sormak için kullanılan yapılardır. Romaneste soru zamirleri hal eki almaktadır, şayet niteledikleri bir isim mevcut değilse eril ve dişil halleri yoktur. Ayrıca çoğullar için ayrı soru zamirleri kullanılır. Aynı şekilde canlı ve cansız varlıklar için de ayrı soru zamirleri kullanılır.

canlı varlıklar için:

"ko" (kim),

"kas" (kimi)

"kaske" (kimin için)

"kaste" (kimde)

"kastar" (kimden)

"kasa" (kiminle)

"kaskoro" (kimin)

cansız varlıklar için:

"so" (ne, neyi)

"soske" (niçin)

"soste" (neyde, neden)

"sostar" (neden)

"sosa" (neyle)

"Kova" ve *"koja"* soru zamirleri tek başlarına başka bir ismi nitelemeden kullanılabilmektedir. Bunlar yukarıdaki*"ko"*ve *"so"soru* zamirleri gibi hal ekleri alırlar:

*"*kova*"* = "savo*"* tekil (eril)

yalın hâli (nominative case),*"kova"* (kim)

tamlayan hâli (genitive case),*"koleskoro"* (kimin)

ayrılma hâli (ablative case),*"kolestar"* (kimden)

yönelme hâli (dative case),*"koleske"* (kime)

belirtme hâli (accusative case), *"koles"*, canlı varlıklar için (kimi)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"kolesa"* (kiminle)

bulunma hâli (location case), *"koleste"* (kimde) (Kyuchukov, 2003:108)

tekil (dişil) koja=savi

yalın hâli (nominative case), *"koja"* (kim)

tamlayan hâli (genitive case), *"kojakoro"* (kimin)

ayrılma hâli (ablative case), *"kolatar"* (kimden)

yönelme hâli (dative case), *"kolake"* (kime)

belirtme hâli (accusative case), *"kola"*, canlı varlıklar için (kimi)

belirtme hâli (accusative case), *"koja"*, canlı varlıklar için (neyi)

vasıta veya araç hâli (instrumental case) *"kojasa"* (kiminle)

bulunma hâli (location case), *"kolate"* (kimde) (Kostov ve İliev, 2004:108)

Miktar sormak için kullanılan soru zamirleri şunlardır:

"Kiti, "kibor", "kozom,"(kaç?) anlamında olup, bunlar hal ekleri alırlar, *"kitenge"* (kaça?), *"kitendar"* (kaçtan?) şeklinde örneklemek mümkündür. Kullanımına *"Kiti pares manges?"* (Kaç para istiyorsun?) cümlesini örnek vermek mümkündür (Kostov ve İliev, 2004:109).

8.8.6. Bağlaç Görevi Gören Zamirler

Aynı değerde iki cümleyi, iki yargıyı birbirine bağlayarak aralarında çeşitli yönlerden ilgi kuran ve söz içerisindeki iki kavram veya düşünceyi bütünleştirmeye yarayan yapılara bağlaç denir (Korkmaz, 1992:18). Romaneste bazı soru zamirleri aynı zamanda bağlaç görevi görür; *"ko"* (eril), *"kova"* (eril), *"koja"* (dişil) (kimse) *"savi"* (neyse) anlamındadır. Kullanımına örnek olarak; *"Savi si daj asajkha si chašja."* (Anne neyse kız da odur.) cümlesini vermek mümkündür (Kostov ve İliev, 2004:109).

8.8.7. Belirsizlik Zamirleri

Türkçe dil bilgisinde bu zamirler belgisiz zamir olarak da bilinir. Bunlar kişi veya varlıkları belirsiz olarak temsil eden zamirlerdir. Dilimizde bunlara örnek olarak; *"herkes", "hepimiz", "birisi", "kimisi", "hepsi"* gibi zamirleri vermek mümkündür.

Romaneste belirsizlik zamirleri soru zamirinin önüne *"ne"* ön eki getirlerek yapılır; *"ne"*+ *"ko"* → *"neko"* gibi.

Romanes dilinde belirsizlik zamirleri şunlardır:

"neko" (herhangi bir)

"neso" (bir şey)

"nesavi" (dişil, herhangi bir)

"nesavo" (eril, herhangi bir)

"nesaveskoro" (birisi)

"nekaskoro" (birisi)

"nekaskeri (birisi)

"dekh" (birisi)

"dekhas" (birisi eril)

"dekhes" (birisi dişil)

Belirsilik zamirlerinin kullanımıyla ilgili aşağıdaki örnekleri vermek mümkündür:

"nesavi dẑuvli" (herhangi bir kadın),

"nesave diesa" (bazı günler)

"dikh te na avel dekhoj" (bak birileri gelmesin)

Belirsizlik için belirsizlik anlamı veren sayı isimlerinden *"jekh"* (bir) ve sıfat olan *"aver"* (diğer) kelimeleri de kullanılmaktadır; *"Jekh dikhenas, kaj aver kerenas buti*. (Birleri bakıyor ama diğerleri çalışıyor.) (Kostov ve İliev, 2004:111). *"*

8.8.8. Olumsuzluk Zamirleri

Romaneste olumsuzluk zamirleri belirsizlik zamirleri gibi *"ko"* (kim) soru zamirinden türetilir; *"ni"+"ko"*→ *"niko"* (hiç, hiçbir) gibi. Belirsizlik zamirleri şunlardır (Kostov ve İliev, 2004:112):

"nikhaskoro" (hiç kimsenin, eril)

"nikhaskeri" (hiç kimsenin, dişil)

"niso" (hiçbir şey)

"nisavo" (hiçbiri, eril)

"nisavi" (hiçbiri, dişil)

"nikhas" (hiçkimse)

"nisave" (hiçbirileri, ortak kullanım)

"khonik" (hiç kimse)

"khanchik" (hiçbir şey)

Olumsuzluk zamirlerinin kullanımıyla ilgili aşağıdaki örnekleri vermek mümkündür:

"Na arkhljom nikhas andre." (İçeride hiç kimseyi bulamadım.)

"Nisavo lil nanaj man." (Hiçbir mektubum yok.)

"Nanaj man khonik, me sincam ĉoro." (Hiç kimsem yok, ben yetimim.)

"Nanaj man khanchik, me sincam ĉoro." (Hiçbir şeyim yok, ben yetimim.)

8.8.9. Genelleme Zamirleri

"Her", "tüm", "bütün" anlamlarına gelen zamirler olup Türkçede bunlar için belgisiz sıfat terimi kullanılmaktadır. Bu zamirler ismlerin çekildiği gibi hal ekleri alarak çekilmektedir.

Romaneste genelleme zamiri şudur (Kostov ve İliev, 2004:112):

"Seko" (tümü, her, bütün) anlamında olup kullanımına aşağıdaki örneği vermek mümkündür:

"Seko tumendar te phenel mange so mangel." (Sizden herbiriniz benden ne istediğini bana söylesin.)

8.9. Balkan (Y)Erli Romanesinde Fiiller

Öznenin yaptığı ya da konusu olduğu işi, oluşu vb., öznenin durumunu, varlığını ya da yüklemle özne arasında bağıntıyı kişi, sayı, kavramlarını içererek belirten göstergeye fiil veya eylem denmektedir (Vardar, 2002:97).

Romanes dilinde altı zaman ve üç kip mevcuttur. Yaşam tarzlarına bağlı olarak Romaneste fiil kullanımı oldukça yaygındır. Romaneste yapı bakımından yedi tip fiil vardır (Kyuchukov, 2003:116–117):

1.Grup - Tek heceli fiileri kapsamaktadır

2. Grup - *"-av"* son ekiyle biten fiilerdir.

3. Grup- *"-jov"* son ekiyle biten ve edilgenlik anlamı taşıyan fiilerdir.

4. Grup- *"-jar"* son ekiyle biten ve isimden türetilen fiilerdir.

5. Grup- kökü *"-dav"* olan birleşik fiileri kapsamaktadır.

6. Grup - *"kerav"* fiilini içeren bileşik fiileri kapsamaktadır.

7. Grup – Balkan dillerinden ve diğer dilerden kopyalanan fiilleri kapsamaktadır, bunlar genellikle *"-in", "-iz", "-sar" ve "-i"* son ekleriyle bitmektedirler.

Balkan (Y)Erli Romanes ağızında Türkçede mevcut olmayan ve İngilizcede *"am", "is", "are"* ile ifade edilen yardımcı fiiler de kullanılmaktadır.

8.9.1. Balkan (Y)Erli Romanes Ağzında Yardımcı Fiiler

Balkan (Y)Erli Romanesinde olayın gerçekleştiği zamana bağlı olarak aşağıda belirtilen yardımcı fiiler kullanılmaktadır:

Şimdiki zaman yardımcı fiil *"sinjom"* çekimi (Kostov ve İliev, 2004:114):

"me sinjom korkoro" (ben yalnızım.)

"tu sinjan korkoro" (sen yalnızsın)

"ov, oj (i) si korkoro (eril) */ korkori"* (dişil) (o yalnızdır)

"ame sinjam korkoro" (biz yalnızız)

"tume sinjen korkoro" (siz yalnızsınız)

"on, ol (i)si korkoro" (onlar yalnızlar)

Bu çekim aynı zamnada geniş zaman içinde kullanılmaktadır.

Görülen geçmiş zaman *"ul"* fiil kökünden oluşturulmaktadır (Kyuchukov, 2003:139):

"me uljom gavutno" (ben köylüydüm.)

"tu uljan gavutno" (sen köylüydün)

"ov, oj ulo gavutno" (eril) / *"uli gavutni"* (dişil)(o köylüydü)

"ame uljam gavutno" (biz köylüydük)

"tume uljen gavutno" (siz köylüdünüz)

"on, ol ule gavutno" (onlar köylüydüler)

Öğrenilen geçmiş zaman *"ul"* fiilinin sonuna *"-as"* (sessizden sonra geldiğinde) ve *"-sas"* (sesliden sonra geldiğinde) son ekleriyle yapılır (Kostov ve İliev, 2004:114).

"me uljomas gavutno" (ben köylüymüşüm.)

"tu uljanas gavutno" (sen köylüymüşsün)

"ov, oj ulosas, gavutno" (eril) / "*ulisas gavutni"* (dişil)(o köylüymüş)

"ame uljam gavutno" (biz köylüymüşüz)

"tume uljen gavutno" (siz köylüymüşsünüz)

"on, ol ule gavutne" (onlar köylümüşler)

Şimdiki zamanın hikâyesi *"sinjom"* yardımcı fiilinin çekimi sessiz harften sonra *"-as"*, sesli harften sonra *"-sas"* son eki getirilerek yapılır (Kostov ve İliev, 2004:114).

"me sinjomas bori" (ben gelin oluyordum.)

"tu sinjanas bori" (sen gelin oluyordun.)

"ov, oj sine bori" (o gelin oluyordu)

"ame sinjamas bori" (biz gelin oluyorduk)

"tume sinjenas bori" (siz gelin oluyordunuz)

"on, ol sine bori" (onlar gelin oluyordu)

Gelecek zamanın hikyayesi *"ovav"* olmak, yapmak" filinin başına *"ka"* gelecek zaman ön eki ve sonuna *"as"* geçmiş zaman eki konularak yapılmaktadır (Kyuchukov, 2003:139):

"me ka ovavas sikavno" (ben öğretmen olacaktım)

"tu ka ovesas sikavno" (sen öğretmen olacaktın)

"ov, oj ka ovelas sikavno" (eril) "*sikavni"* (dişil) (o öğretmen olacaktı)

"ame ka ovasas sikavno" (biz öğretmen olacaktık)

"tume ka oven as sikavno" (siz öğretmen olacaktınız)

"on, ol ka oven as sikavno" (onlar öğretmen olacaktı)

Balkan (Y)Erli Romanesinde gelecek zaman, yardımcı fiil *"ovav"* (olmak yapmak) fiillinin başına *"ka"* gelecek zaman ön eki getirilerek yapılır (Kostov ve İliev, 2004:115):

"me ka ovav phuro" (ben yaşlı olacağım)

"tu ka oves phuro" (sen yaşlı olacaksın)

"ov, oj ka ovel phuro" (eril) / "*phuri"* (dişil) (o yaşlı olacak)

"ame ka ovas phuro" (biz yaşlı olacağız)

"tume ka oven phuro" (siz yaşlı olacaksınız)

"on, ol ka oven phuro" (onlar yaşlı olacaklar)

8.9.2. Balkan (Y)Erli Romanesinde Kökü Tek Heceli Olan Fiiler (1. Grup)

Bu fiiller sesli ve sessiz harfle sona eren ve tek heceden oluşan, genellikle Sanskritçeden bâkiye kalan fiillerdir (Kyuchukov, 2003:116):

"pi", f. (içmek) < Sns. pīnā,

"la", f. (almak) < Sns. lenā, sesli harfle bitenlere örnektir.

"deh",f. (sevmek) *"deh" +"-av"* → *"dehav"* (seviyorum)

"ker",f.(yapmak) *"ker" + "-av"* → *" kerav"* (yapıyorum)

"khel", f.(oynamak) *"khel" + "-av"* → *"khelav"* (oynuyorum) sessiz harfle bitenlere örnektir.

Bu fiillerin çekimlerine örnek aşağıda verilmiştir, Simdiki zaman (Kostov ve İliev, 2004:124):

"ker" (yapmak)

"me kerav" (ben yapıyorum.)

"tu keres" (sen yapıyorsun)

"ov, oj kerel" (o yapıyor)

"ame keras" (biz yapıyoruz)

"tume keren" (siz yapıyorsunuz)

"on, ol keren" (onlar yapıyorlar)

Şimdiki zamanın hikâyesi, şimdiki zaman son ekine *"-as"* eki eklenerek yapılır. Çekimi şu şeklidedir (Kostov ve İliev, 2004:124):

"me keravas" (ben yapıyordum.)

"tu keresas" (sen yapıyordun)

"ov, oj kerelas" (o yapıyordu)

"ame kerasas" (biz yapıyoruk)

"tume kerenas" (siz yapıyordunuz)

"on, ol kerenas" (onlar yapıyorlardı)

"ker" (yapmak) fiili görülen geçmiş zamanda aşağıdaki şekilde çekilmektedir (Kostov ve İliev, 2004:124):

"me kergjom" (ben yaptım)

"tu kergjan" (sen yaptın)

"ov, oj kergjas" (o yaptı)

"ame kergjam" (biz yaptık)

"tume kerg(j)en" (siz yaptınız)

"on, ol kerde" (onlar yaptılar)

"ker" fiili öğrenilen geçmiş zamanda (-mişli geçmiş zaman) aşağıdaki şekilde çekim almaktadır (Kostov ve İliev, 2004:115):

"me kergjomas" (ben yaparmışım.)

"tu kergjanas" (sen yaparmışsın)

"ov, oj kergjasas" (o yaparmış)

"ame kergjamas" (biz yaparmışız)

"tume kerg(j)enas" (siz yaparmışsınız)

"on, ol kerdesas" (onlar yaparmışlar)

"ker" fiilinin gelecek zamana çekimi; şimdiki zaman çekiminin önüne *"ka"* (-ecek, -acak) anlamında ön eki getirlerek yapılır (Kostov ve İliev, 2004:114):

"me ka kerav" (ben yapacağım.)

"tu ka keres" (sen yapacaksın)

"ov, oj ka kerel" (o yapacak)

"ame ka keras" (biz yapacağız)

"tüme ka keren" (siz yapacaksınız)

"on, ol ka keren" (onlar yapacaklar)

Balkan (Y)Erli Romanes ağızında gelecek zamanın hikayaesi için şimdiki zamanın hikâyesindeki çekim kullanılır sadece başına *"ka"* (*"-ecek,-acak"* anlamında) ön eki konur (Kostov ve İliev, 2004:114):

"me ka keravas" (ben yapacaktım)

"tu ka keresas" (sen yapacaktın)

"ov, oj ka kerelas" (o yapacaktı)

"ame ka kerasas" (biz yapacaktık)

"tume ka kerenas" (siz yapacaktınız)

"on, ol ka kerenas" (onlar yapacaklardı)

Bu gruptaki fiilerin emirleri aşağıdaki şekilde yapılmaktadır (Kostov ve İliev, 2004:126):

"ker" (yap)

"te kerel" (yapsın)

"keren" (yapın)

"te keren" (yapsınlar)

Olumsuz emir:

"ma ker" (yapma),

"te na kerel" (yapmasın)

"ma keren" (yapmayın)

"te na keren" (yapmasınlar)

8.9.3. Balkan (Y)Erli Romanesinde "*–av* " veya *"-al"* Son Ekiyle Biten Fiiller (2. Grup)

İkinci gruptan olan bu fiiller *"av"* veya *"al"* son ekiyle bitereler ve tekrardan *"-av"* yapım eki alarak ilk anlamla ilişkili farklı anlamlara gelirler:

"chinav" f. (ikiye bölmek yarmak) + *"-av"* → *"chinavav" f.*1. kesmek, 2. yolu, tarlayı ortadan yardırmak, 3. karşıdan karşıya geçmek

"šunav" f.(duymak, işitmek) + *"-av"* → *"šunavav" f.*1. duyulmak, 2. ünlü olmak

"darav" f. (korkmak) + *"-av"* → *"daravav" f.* 1. korkutmak (Kyuchukov, 2003:117)

Bu fiillerin çekimlerine örnek aşağıda verilmiştir, *"daravav"* (korkutmak) türemiş fiil şimdiki zaman (Kyuchukov, 2003:117):

"me daravav" (ben korkutuyorum.)

"tu daravas" (sen korkutuyorsun)

“ov, oj daraval” (o korkutuyor)

“ame daravas” (biz korkutuyoruz)

“tume daravan” (siz korkutuyorsunuz)

“on, ol daravan” (onlar korkutuyorlar)

Şimdiki zamanın hikayesi, şimdiki zaman son ekine *“-as”* eki eklenerek yapılır. Çekimi şu şeklidedir:

“me daravavas” (ben korkutuyordum)

“tu daravesas” (sen korkutuyordun)

“ov, oj daravelas” (o korkutuyordu)

“ame daravanas” (biz korkutuyorduk)

“tume daravenas” (siz korkutuyordunuz)

“on, ol daravenas” (onlar korkutuyorlardı)

“darav” (korkutmak) fiili görülen geçmiş zamanda aşağıdaki şekilde çekilmektedir:

“me daravgjom” (ben korkuttum.)

“tu daravgjan” (sen korkuttun)

“ov, oj daravgjas” (o korkuttu)

“ame daravgjam” (biz korkuttuk)

“tume darav(j)en” (siz korkuttunuz)

“on, ol daravde” (onlar korkuttular)

“darav” fiili öğrenilen geçmiş zamanda (mişli geçmiş zaman) aşağıdaki şekilde çekim almaktadır:

“me daravgjomas” (ben korkutmuşum.)

“tu daravgjanas” (sen korkutmuşsun)

“ov, oj daravgjasas” (o korkutmış)

“ame daravgjamas” (biz biz korkutmuşuz)

“tume daravg(j)enas” (siz siz korkutmuşsunuz)

“on, ol daravdesas” (onlar korkutmuşlar)

“darav” filinin gelecek zamna çekimi şimdiki zaman çekiminin önüne *“ka”* (-ecek, -acak anlamında) ön eki getirlerek yapılır:

“me ka daravav” (ben korkutacam.)

“tu ka daraves” (sen korkutacan)

"ov, oj ka daravel" (o korkutacak)

"ame ka daravas" (biz korkutacaz)

"tume ka daraven" (siz korkutacaksınız)

"on, ol ka daraven" (onlar korkutacaklar)

Balkan (Y)Erli Romanes dilinde gelecek zamanın hikâyesi için şimdiki zamanın hikâyesindeki çekim kullanılır sadece başına *"ka"* ön eki getirlir.

"me ka daravavas" (korkutacaktım)

"tu ka daravesas" (sen korkutacaktın)

"ov, ok daravelas" (o korkutacaktı)

"ame ka daravanas" (biz korkutacaktık)

"tume ka daravenas" (siz korkutacaktınız)

"on, ol ka daravenas" (onlar korkutacaklardı)

Bu gruptaki fiiler emir aşağıdaki şekilde yapılmaktadır:

"darav!" (korkut!),

"te daravel!" (korkutsun)

"daraven!" (korkutun)

"te daraven!" (korkutsunlar)

Olumsuz emir:

"ma darav!" (korkutma),

"te na daravel!" (korkutmasın)

"ma daraven!" (korkutmayın)

"te na daraven!" (korkutmasınlar)

8.9.4. Balkan (Y)Erli Romanesinde *"-jov"* Son Ekiyle Biten Fiiller (3. Grup)

"-jov" son ekiyle biten ve aynı zamanda edilgen eylem belirten fiiller bu gruptadır. Bununla birlikte*"-jov"*(olmak, anlamında ek) eki getirilerek fiil haline getirilen isim ve sıfat kökenli fiiler de bu grupta yer almaktadır:

"kalois" (kara, siyah, esmer) + *"-jov"+"-av"* → *"kalojovav" f.* 1. kararıyorum, 2. esmerleşiyorum (Malikof,1996:39)

"astardo" is. (tutuklu, mahküm)+ *"-jov"* (olmak)+ *"-av"*→ *"astardjovav" f.* 1. tutuklanıyorum, 2.hükümlü oluyorum

"nasvalo" (hasta) + *"ov"*+ *"av"*→ *"nasvalojovav" f.* 1. hastalanıyorum

Bu fiillerin çekimlerine örnek aşağıda verilmiştir, şimdiki zaman (Malikof,1996:64),(Kostov ve İliev, 2004:126), (Kyuchukov, 2003:117):

"pherjovav" (şişmanlıyorum) türemiş fiil

"me pherjovav" (ben şişmanlıyorum.)

"tu pherjoves" (sen şişmanlıyorsun)

"ov, oj pherjovel" (o şişmanlıyor)

"ame pherjovas" (biz şişmanlıyoruz)

"tume pherjoven" (siz şişmanlıyorsunuz)

"on, pherjoven" (onlar şişmanlıyorlar)

Şimdiki zamanın hikâyesi, şimdiki zaman son ekine *"-as"* eki eklenerek yapılır. Çekimi şu şeklidedir:

"me pherjovavas" (ben şişmanlıyordum)

"*tu pherjovesas"* (sen şişmanlıyordun)

"ov, oj pherjovelas" (o şişmanlıyordu)

"ame pherjovanas" (biz şişmanlıyorduk)

"tume pherjovenas" (siz şişmanlıyordunuz)

"on, ol pherjovenas" (onlar şişmanlıyordular)

"pherjov" (şişmanlıyorum) fiili görülen geçmiş zamanda aşağıdaki şekilde çekilmektedir:

"me pherjovgjom" (ben şişmanladım.)

"tu pherjovgjan" (sen şişmanladın)

"ov, oj pherjovgjas" (o şişmanladı)

"ame pherjovgjam" (biz şişmanladık)

"tume pherjov(j)en" (siz şişmanladınız)

"on, ol pherjovde" (onlar şişmanladılar)

"pherjov" fiili öğrenilen geçmiş zamanda (mişli geçmiş zaman) aşağıdaki şekilde çekim almaktadır:

"me pherjovgjomas" (ben şişmanlamışım)

"tu pherjovgjanas" (sen şişmanlamışsın)

“ov, pherjovgjasas” (o şişmanlamış)

“ame pherjovgjamas” (biz şişmanlamışşız)

“tume pherjovg(j)enas” (siz şişmanlamışsınız)

“on, ol pherjovdesas” (onlar şişmanlamışlar)

“pherjov” (şişmanlıyorum) filinin gelecek zamanda çekimi, şimdiki zaman çekiminin önüne *“ka”* (-*ecek, -acak* anlamında) ön eki getirilerek yapılır:

“pherjovav” (ben şişmanlıyorum)

“me ka pherjovav” (ben şişmanlayacağım)

“tu ka pherjoves” (sen şişmanlayacaksın)

“ov, oj pherjovel” (o şişmanlayacak)

“ame ka pherjovas” (biz şişmanlayacağız)

“tume ka pherjoven” (siz şişmanlayacaksınız)

“on, ol ka pherjoven” (onlar şişmanlayacaklar)

Balkan (Y)Erli Romanes lehçesinde gelecek zamanın hikâyesi yapılırken şimdiki zamanın hikayesindeki çekim kullanılır sadece başına *“ka”* getirilir.

“me ka pherjovavas” (ben şişmanlayacaktım)

“tu ka pherjovesas” (sen şişmanlayacaktın)

“ov, ok pherjovelas” (o şişmanlayacaktı)

“ame ka pherjovanas” (biz şişmanlayacaktık)

“tume ka pherjovenas” (siz şişmanlayacaktınız)

“on, ol ka pherjovenas” (onlar şişmanlayacaklardı)

Bu gruptaki fiiler emir aşağıdaki şekilde yapılmaktadır:

“pherjov !” (şişmanla!),

“te pherjovel!” (şişmanlasın)

“pherjoven!” (şişmanlatın)

“te pherjoven!” (şişmanlatsınlar)

Olumsuz emir:

“ma pherjov!” (şişmanlatma),

“te na pherjovel!” (şişmanlatmasın)

“ma pherjoven!” (şişmanlatmayın)

“te na pherjoven!” (şişmanlatmasınlar)

8.9.5. Balkan Romanesinde *"-jar,-jer"* Son Ekiyle Biten Fiiller (4. Grup)

"-jar" veya *"-jer"* son ekiyle biten fiiller sıfattan veya isimden türeyen fiillerdir. Bunlara örnek aşağıda verilmiştir:

"bango" sf. (yamuk) + *-jar* → *"bangjarav"* 1. Yamulmak, 2. iki büklüm olmak

"gudlis" is. (tatlı) + *"-jar"* → *"gudljar"* 1.tatlandırmak (Malikof,1992:26)

"dur" is. (uzaklık) + *"-jar"* → *"durjar"* 1.uzaklaşmak (Malikof,1992:31)

4. grupta bulunan fiilerin çekimi şu şeklidedir (Kostov ve İliev, 2004:126), (Kyuchukov, 2003:126) :

"me durjarav" (ben uzaklaşıyorum.)

"tu durjares" (sen uzaklaşıyorsun)

"ov, oj durjarel" (o uzaklaşıyor)

"ame durjaras" (biz uzaklaşıyoruz)

"tume durjaren" (siz uzaklaşıyorsunuz)

"on, durjaren" (onlar uzaklaşıyorlar)

Şimdiki zamanın hikayesi, şimdiki zaman son ekine *"-as"* eki eklenerek yapılır. Çekimi şu şeklidedir:

"me durjaravas" (ben uzaklaşıyordum)

"tu durjaresas" (sen uzaklaşıyordun)

"ov, oj durjarelas" (o uzaklaşıyordu)

"ame durjaranas" (biz uzaklaşıyorduk)

"tume durjarenas" (siz uzaklaşıyordunuz)

"on, ol durjarenas" (onlar uzaklaşıyordular)

"durjar" (uzaklaşıyorum) fiili görülen geçmiş zamanda aşağıdaki şekilde çekilmektedir:

"me durjargjom" (ben uzaklaştım)

"tu durjargjan" (sen uzaklaştın)

"ov, oj durjargjas" (o uzaklaştı)

"ame durjargjam" (biz uzaklaştık)

"durjar(j)en" (siz uzaklaştınız)

"on, ol durjarde" (onlar uzaklaştılar)

"durjar" fiili öğrenilen geçmiş zamanda (mişli geçmiş zaman) aşağıdaki şekilde çekim almaktadır:

"me durjargjomas" (ben uzaklaşmışım)

"tu durjargjanas" (sen uzaklaşmışsın)

"ov, durjargjasas" (o uzaklaşmış)

"ame durjargjamas" (biz uzaklaşmışız)

"tume durjarg(j)enas" (siz uzaklaşmışsınız)

"on, ol durjardesas" (onlar uzaklaşmışlar)

"durjar" (uzaklaşıyorum) filinin gelecek zamanda çekimi, şimdiki zaman çekiminin önüne "ka" (-ecek, -acak anlamında) ön eki getirlerek yapılır:

"durjarav" (uzaklaşıyorum)

"me ka durjarav" (ben uzaklaşacağım)

"tu ka durjares" (sen uzaklaşacaksın)

"ov, oj durjarel" (o uzaklaşacak)

"ame ka durjaras" (biz uzaklaşacağız)

"tume ka durjaren" (siz uzaklaşacakcaksınız)

"on, ol ka durjaren" (onlar uzaklaşacaklar)

Balkan (Y)Erli Romanes ağzında gelecek zamanın hikâyesi yapılırken şimdiki zamanın hikayesindeki çekim kullanılır sadece başına *"ka"* getirilir.

"me durjaravas" (ben uzaklaşacaktım)

"tu ka durjaresas" (sen uzaklaşacaktın)

"ov, ok durjarelas" (o uzaklaşacaktı)

"ame ka durjaranas" (biz uzaklaşacaktık)

"tume ka durjarenas" (siz uzaklaşacaktınız)

"on, ol ka durjarenas" (onlar uzaklaşacaklardı)

Bu gruptaki fiiler emir aşağıdaki şekilde yapılmaktadır:

"durjar!" (uzaklaş!),

"te durjarel!" (uzaklaşsın)

"durjaren!" (uzaklaştırın)

"te durjaren!" (uzaklaştırsınlar)

Olumsuz emir:

"ma durjar!" (uzaklaşma),

"*te na durjarel!"* (uzaklaşmasın)

"ma durjaren!" (uzaklaşmayın)

"te na durjaren!" (uzaklaşmasınlar)

8.9.6. Kökü *"dav"* Olan Birleşik Fiiller (5. Grup)

"dav" fiili kelimeye birleşerek veya ayrı yazılmasına rağmen anlamsal bağlamda bir önceki kelimeye bağlı olarak kullanılmaktadır:

"khan" is. (koku) + *"-dav"* → *"khandav"* (kokuyorum)

"dav" + *"kan"* (kulak) → *"davkan"* 1. kulak kabartmak, 2. dinleme yapmak

5. grupta bulunan *"vazdav"* (kaldırıyorum) fiilinin zamanlara göre çekimi şu şeklindedir (Kostov ve İliev, 2004:129):

Şimdiki zaman:

"me vazdavav" (ben kaldırıyorum)

"tu vazdes" (sen kaldırıyorsun)

"ov, oj vazdel" (o kaldırıyor)

"ame vazdas" (biz kaldırıyoruz)

"tume vazden" (siz kaldırıyorsunuz)

"on, ol vazden" (onlar kaldırıyorlar)

Şimdiki zamanın hikâyesi, şimdiki zaman son ekine *"-as"* eki eklenerek yapılır. Çekimi şu şeklindedir:

"me vazdavas" (ben kaldırıyordum)

"tu vazdesas" (sen kaldırıyordun)

"ov, oj vazdelas" (o kaldırıyordu)

"ame vazdasas" (biz kaldırıyorduk)

"tume vazdenas" (siz kaldırıyordunuz)

"on, ol vazdenas" (onlar kaldırıyordular)

"vazdav"(kaldırıyorum) fiili görülen geçmiş zamanda aşağıdaki şekilde çekilmektedir (Kostov ve İliev, 2004:129):

“me vazdingjom” (ben kaldırdım)

“tu vazdingjan” (sen kaldırdın)

“ov, oj vazdingjas” (o kaldırdı)

“ame vazdingjam” (biz kaldırdık)

“tume vazdin (j)en” (siz kaldırdınız)

“on, ol vazdinde” (onlar kaldırdılar)

“vazdav” fiili öğrenilen geçmiş zamanda (mişli geçmiş zaman) aşağıdaki şekilde çekim almaktadır:

“me vazdigjomas” (ben kaldırmışım)

“tu vazdigjanas” (sen kaldırmışsın)

“ov, vazdigjasas” (o kaldırmış)

“ame vazdigjamas” (biz kaldırmışız)

“tume vazdig(j)enas” (siz kaldırmışsınız)

“on, ol vazdidesas” (onlar kaldırmışlar)

“vazdav” (kaldırıyorum) filinin gelecek zamanda çekimi, şimdiki zaman çekiminin önüne *“ka”* (-ecek, -acak anlamında) ön eki getirlerek yapılır:

“vazdavav” (kaldırıyorum)

“me ka vazdavav” (ben kaldıracam)

“tu ka vazdes” (sen kaldıracan)

“ov, oj ka vazdel” (o kaldıracak)

“ame ka vazdas” (biz kaldıracağız)

“tume ka vazden” (siz kaldıracaksınız)

“on, ol ka vazden” (onlar kaldıracaklar)

Balkan (Y)Erli Romanes dilinde gelecek zamanın hikayaesi yapılırken şimdiki zamanın hikâyesindeki çekim kullanılır sadece başına *“ka”* getirilir.

“me ka vazdavas” (ben kaldıracaktım)

“tu ka vazdesas” (sen kaldıracaktın)

“ov, oj ka vazdelas” (o kaldıracaktı)

“ame ka vazdasas” (biz kaldıracaktık)

“tume ka vazdenas” (siz kaldıracaktınız)

“on, ol ka vazdenas” (onlar kaldıracaklardı)

Bu gruptaki fiiler emir aşağıdaki şekilde yapılmaktadır:

"vazdav!" (kaldır!),

"te vazdavel!" (kaldırsın)

"vazdaven!" (kaldırın)

"te vazdaven!" (kaldırsınlar)

Olumsuz emir:

"ma vazdav!" (kaldırma),

"te na vazdavel!" (kaldırmasın)

"ma vazdaven!" (kaldırmayın)

"te na vazdaven!" (kaldırmasınlar)

8.9.7.*"-kerav"* Fiilini İçeren Birleşik Fiiller (6. Grup)

Bu gruptaki fiiller sonuna *"-kerav"* (yapmak) fiili getirilerek türetilen fiilleridir. Bu grup fiiller, isimden ve sıfatlardan türetilen fiillerdir, ayrıca Türkçeden ve Bulgarcadan kopyalanan bazı isimlerin sonuna *"kerav"* getirilerek fiil haline gelmektedir, örneğin *"inkari kerav"* (inkaretmek). *"kerav"* fiili bazen isimden veya sıfattan önce de kullanılabilmektedir: *"kerav"* (yapmak) + *"-habe"* (yemek)→ *"kerav habe"* (pişirmek) (Malikof,1996:40) *"kerel ziyan"* (ziyan olmak), *"kerel rezil"* (rezil olmak) örnek olarak verilebilir (Romlex). Farsça *"* کار*"* (yapma, iş,) fiilinden kopyalanmıştır.

"buti" is. (iş) + *"-kerav"* → *"butikerav" f.* 1.çalışmak, 2. iş yapmak (Malikof,1996:23)

"drab" is. (ilaç, büyü) + *"-kerav"* → *"drapkerav" f.* 1. şifa vermek, 2 tedavi etmek (Malikof,1996:23)

"hurdo" sf. (küçük, parça) +"-kerav" → *"hurdokerav"* f. 1. Parçalamak, 2. ufalamak

Şimdiki zama çekimi (Kyuchukov, 2003: 127):

"me hurdokerav" (ben parçalıyorum.)

"tu hurdokeres" (sen parçalıyorsun)

"ov, oj hurdokerel" (o parçalıyor)

"ame hurdokeras" (biz parçalıyoruz)

"tume hurdokeren" (siz parçalıyorsunuz)

"on, ol hurdokeren" (onlar parçalıyorlar)

Şimdiki zamanın hikayesi, şimdiki zaman son ekine *"-as"* eki eklenerek yapılır. Çekimi şu şekildedir:

"me hurdokeravas" (ben parçalıyordum.)

"tu hurdokeresas" (sen parçalıyordun)

"ov, oj hurdokerelas" (o parçalıyordu)

"ame hurdokerasas" (biz parçalıyorduk)

"tume hurdokerenas" (siz parçalıyordunuz)

"on, ol hurdokerenas" (onlar parçalıyorlardı)

"hurdoker" (yapmak) fiili görülen geçmiş zamanda aşağıdaki şekilde çekilmektedir:

"me hurdokergjom" (ben parçaladım)

"tu hurdokergjan" (sen parçaladın)

"ov, oj hurdokergjas" (o parçaladı)

"ame hurdokergjam" (biz parçaladık)

"tume hurdokerg(j)en" (siz parçaladınız)

"on, ol hurdokerde" (onlar parçaladılar)

"hurdoker" fiili öğrenilen geçmiş zamanda (mişli geçmiş zaman) aşağıdaki şekilde çekim almaktadır:

"me hurdokergjomas" (ben parçalamışım)

"tu hurdokergjanas" (sen parçalamışsın)

"ov, oj hurdokergjasas" (o parçalamış)

"ame hurdokergjamas" (biz parçalamışız)

"tume hurdo kerg(j)enas" (siz parçalamışsınız)

"on, ol hurdokerdesas" (onlar parçalamışlar)

"hurdoker" fiilinin gelecek zaman çekimi şimdiki zaman çekiminin önüne *"ka"* ön eki getirlerek yapılır:

"me ka hurdokerav" (ben parçalayacağım.)

"tu ka hurdokeres" (sen parçalayacaksın)

"ov, oj ka hurdokerel" (o parçalayacak)

"ame ka hurdokeras" (biz parçalayacağız)

“tume ka hurdokeren” (siz parçalayacaksınız)

“on, ol ka hurdokeren” (onlar parçalayacaklar)

Balkan (Y)Erli Romanesinde gelecek zamanın hikâyesinde şimdiki zamanın hikâyesindeki çekimi kullanılır sadece başına *“ka”*(-ecek -acak anlamında) ön eki konur.

“me ka hurdokeravas” (ben parçalayacaktım)

“tu ka hurdokeresas” (sen parçalayacaktın)

“ov, oj ka hurdokerelas” (o parçalayacaktı)

“ame ka hurdokerasas” (biz parçalayacaktık)

“tume ka hurdokerenas” (siz parçalayaktınız)

“on, ol ka hurdokerenas” (onlar parçalayacaklardı)

Bu gruptaki fiiler emir aşağıdaki şekilde yapılmaktadır:

“hurdoker” (parçala),

“te hurdokerel” (parçalasın)

“hurdokeren” (parçalayın)

“te hurdokeren” (parçalasınlar)

Olumsuz emir:

“ma hurdoker” (parçalama),

“te na hurdokerel” (parçalamasın)

“ma hurdokeren” (parçalamayın)

“te na hurdokeren” (parçalamasınlar)

8.9.8. Balkan Dillerinden ve Diğer Dillerden Kopyalanan Fiiller (7. Grup)

Genellikle Bulgarcadan ve Türkçeden kopyalanan fiiller bu gruba girmektedir. Bu grup fiillere aşağıdaki fiilleri örnek vermek mümkündür (Kyuchukov, 2003:120):

“jazdinav” (yazıyorum) < yazmak T.

“daldinav” (dalıyorum) < dalmak T.

“chetinav” (okuyorum) < чета Bulg. (okuyorum)

Bu fiiller *"-in"* son ekini alarak Romanese adapte edilmektedir ve *"-av"* şimdiki zaman tekil çekim ekini almaktadır.

Bu fiil grubunun çekimi şu şekildedir (Kostov ve İliev, 2004:132):

Şimdiki zaman: pishinav (kök) (yazmak)

"me pishinav" (ben yazıyorum.)

"tu pishines" (sen yazıyorsun)

"ov, oj pishinel" (o yazıyor)

"ame pishinas" (biz yazıyoruz)

"tume pishinen" (siz yazıyorsunuz)

"on, pishinen" (onlar yazıyorlar)

Şimdiki zamanın hikâyesi, şimdiki zaman son ekine *"-as"* çekim eki eklenerek yapılır. Çekimi şu şekildedir:

"me pishinavas" (ben yazıyordum.)

"tu pishinesas" (sen yazıyordun)

"ov, pishinelas" (o yazıyordu)

"ame pishinesas" (biz yazıyorduk)

"tume pishinenas" (siz yazıyordunuz)

"on, ol pishinenas " (onlar yazıyorlardı)

"pishinav" (yapmak) fiili görülen geçmiş zamanda aşağıdaki şekilde çekilmektedir:

"me pishingjom" (ben yazdım)

"tu pishingjan" (sen yazdın)

"ov, oj pishingjas " (o yazdı)

"ame pishingjam" (biz yazdık)

"tume pishing(j)en" (siz yazdınız)

on, ol pishinde " (onlar yazdılar)

"pishinav" fiili öğrenilen geçmiş zamanda (mişli geçmiş zaman) aşağıdaki şekilde çekim almaktadır:

"me pishingjomas" (ben yazmışım.)

"tu pishingjanas" (sen yazmışsın)

"ov, oj pishingjasas" (o yazmış)

"ame pishingjamas" (biz yazmışız)

"tume pishing(j)enas" (siz yazmışsınız)

"on, ol pishindesas" (onlar yazmışlar)

"pishinav" fiilinin glecek zaman çekimi şimdiki zaman çekiminin önüne *"ka"* (-ecek, -acak anlamında) ön eki getirilerek yapılır:

"me ka pishinav" (ben yazacağım)

"tu ka pishines" (sen yazacaksın)

"ov, oj ka pishinel" (o yazacak)

"ame ka pishinas" (biz yazacağız)

"tume ka pishinen" (siz yazacaksınız)

"on, ol ka pishinen" (onlar yazacaklar)

Balkan (Y)Erli Romanes dilinde gelecek zamanın hikâyesi için şimdiki zamanın hikâyesindeki çekim kullanılır, sadece başına *"ka"* (-ecek -acak anlamında) ön eki konur.

"me ka pishinavas" (ben yazacaktım)

"tu ka pishinesas" (sen yazacaktın)

"ov, oj ka pishinelas" (o yazacaktı)

"ame ka pishinasas" (biz yazacaktık)

"tume ka pishinas" (siz yazacaktınız)

"on, ol ka pishinas" (onlar yazacaklardı)

Bu gruptaki fiiler emir aşağıdaki şekilde yapılmaktadır:

"pishin" (yaz),

"pishinel" (yazsın)

"pishinen" (yazın)

"tu pishinen" (yazsınlar)

Olumsuz emir:

"tu ma pishin" (yazma),

"ov na pishinel" (yazmasın)

"ma pishinen" (yazmayın)

"*on, ol na pishinen"* (yazmasınlar)

8.10. Balkan (Y)Erli Romanesinde Edatlar

Türkçede edatlar mebni dil yapılarıdır. Bu yapılar tek başlarına kullanılmadıkları gibi hâl ekleri almazlar ve fiillerin çekildikleri gibi çekilmezler. Bu yapılar cümlede bir önceki kelimeyle bir sonraki kelime arasında anlamsal ve yapısal ilişki kurarlar. Bazı dilbilimcilere göre edat kavramının çerçevesi tam olarak belirlemek doğru değildir, bunun nedeni bazı sözcükler cümle içersinde asıl sözcüklerdir (anlamlı sözcükler; fiil, isim), diğer grupta bulunan sözcükler ise görevli sözcüklerdir, bunlar; edatlar, ünlemler ve bağlaçlardır (Can, 2017:47–48). Romanes dilinde edatları; hakiki (türetilmemiş), hakiki olmayan (türetilmiş), birleşik ve kopyalanmış şeklinde dört grupta incelemek mümkündür. Türetilmemiş olan edatlar şunlardır (Kostov ve İliev, 2004:166–176):

"and", "an", "ande" Türkçedeki anlamı *"-de -da"* dır, bir şeyin içerisinde hareket etmeyi ve bulunmayı, aynı şekilde bir zaman diliminde bulunmayı ifade etmek için kullanılırlar:

"ando diz" (şehirde),

"andi rat" (gece yarısında)

"ando divez" (gün içinde),

"aštal", "ašal", "asal" Türkçedeki karşılığı *"için"* olup sebep bildirmektedir.

"Bašalel asal mo daj." (O, annem için çalgı aleti çalıyor.)

"Asal, tuke ka merav." (Senin için öleceğim.)

"bi" eksiklik bildiren bir edattır. Türkçede (mevcut olmadan) anlamına gelmektedir:

"bi perengero" (parasız, para olmadan)

"bi lovengoro" (bedava, ücretsiz)

"dži" Romanetse bu edet *"kadar"* anlamındadır:

"dži rati" (akşama kadar)

"dži tasja"(yarına kadar)

"dži kiti sahati?" (Kaç saate kadar?)

"ko", "ki","ke", yönelme belirtmek için kullanılan bir edattır:

"Geljom ko dukjani." (Dükkana gittim.)

"Bešav ko skami." (Sandalyeye oturuyorum.)

"maškar" arasında, ortasında anlamına gelen bir edattır:

"maškaro duj doktoras" (iki doktor arasında),

"Khelav maškaro kašte" (Ağaçların arasında oynuyorum.)

Balkan Romanes (Y)Erli dilinde *"pash"* edatı yanında, yakınında anlamında kullanılır:

"pašo gav" (köyün yakınında)

"Trainel paši korija." (Ormana yakın yaşıyor.)

Türetilmiş olan edatlar yer zarflarından türetilmiş olup anlamlarıyla birlikte aşağıda verilmiştir (Kostov ve İliev, 2004:166–176):

"andar" (-den, dan) < *"andre"* (iç, içteki):

"Phirenas andari mahalla." (Mahallenin içinden yürüyorlardı)

"anglal" (önden, önde) < *"angal"* (ön):

"Tergjovel anglal sikavno." (Öğretmenin önünde duruyor.)

"mašaral" (ortada) < *"mashare"* (arasında):

"mašaralo bute khera" (birçok evin ortasında)

"pašal" (yanında) < *"pashe"* (yakınında):

"pašalo bara" (taşların yanında)

"telal" (altında) < *"tele"* (aşağı, alt):

"telal skamin" (sandalyenin altında)

"turjal" (civarında, etrafında) < *"truje"* (etraf, civar)

"turjali pani" (suyun etrafında)

"upral" ve *"opral"* (yukarıdan, üzerinden) < *"upre", "opre"* (üst, yukarıki):

"O maro pekjovel upralo jak." (Ekmek ateşin üzerinde pişiyor.)

Birleşik edatlar iki kelimenin birleşmesiyle türetilen edatlardır:

"karig" (doğru, yönünde) anlamına gelir. *"ka"* (-e -a, yönelme)+ *"-rig"* (taraf)→ *"karig",* kullanımı: *"našav karıg o ves."* (Ormana doğru koştum.)

"karig" (doğru, yönünde) edatından *"okoriga"* (o yana), *"akariga"* (bu yana) edatları türetilmiştir.

"mamuj" (karşı karşıya, karşıda) *"mosa"* veya *"muj"*(yüz) +*"-muj"* (yüz, surat)→ "*mamuj",* kullanımı:

"Mamuj amaro kher" (evimizin karşısında)(Kostov ve İliev, 2004:166–176)

Dördüncü grup edatlar, Bulgarcadan kopyalanan edatlardır:

"po" (değerinde) < *"no"* (değerinde) Bulg. *"po pinda leva"* (elli levaya)

"za" (için) < "*за"* (için) Bulg., *"za duj leva izvara"*(iki levaya lor peynir) (Kyuchukov, 2003:159)

8.11. Balkan (Y)Erli Romanes Dilinde Zarflar

Zarflar Balkan Romanes dilinde, miktar, yer, yön, soru, zaman, sebep bildiren zarflar olmak üzere altı grupta incelenebilir.

Miktar bildiren zarflar şunlardır:

"aborkha", "(a)dekhi", "(e)deki" zf.: 1. bu kadar

"kiti", "kibor" zf.:1. kaç, 2. ne kadar

"kitendar" zf.:1. kaçtan, 2. kaça

"kitenca" zf.: 1. kaç ile

Kullanımlarına örnek, *"Kiti beršengoro (eril) beršengeri (dişil) sinjan? "* (Kaç yaşındasın?)

"but" zf.:1. çok

"hari" zf.: 1. az

"panda" zf.: 1. daha

"pale" zf.: 1. yine

Kullanımlarına örnek, *"But hav hali kaj pale avav."* (Tekrardan geldiğim için çok sinirlendim.) şeklinde verilebilir.

Yer bildiren zarflar şunlardır:

"athe" zf.: 1. burda

"andre" zf.:1. içeride veya içinde

"angle" zf.:1. ileriye

"avrethe" zf.:1. başka yerde

"avri" zf.:1. dışta, dışarda

"dur, düre" zf.:1. uzaklarda

"mamuj" zf.:1. karşıda

“maškare” zf.: 1. ortada

“upre” zf.: 1. yukarıda

“paše” zf.: 1. yakında

“tele” zf.:1. aşağıda

Kullanımlarına örnek olarak, *“Me kerav buti athe.”* (Ben burada çalışıyorum.) cümlesi gösterilebilir (Kostov ve İliev, 2004:184).

Yön bildiren zarflar şunlardır:

“athar”, “akatar” zf.: 1. buradan

“othar” zf.: 1. oradan

“okotar” zf.: 1. şuraya

“andral” zf.: 1. içerden

“anglal” zf.: 1. önden

“avrethar” zf.: 1. başka yerden

“avrijal” zf.: 1. dışarıdan

“dural” zf.: 1. uzaklardan

“maškaral” zf.: 1. ortadan

“upral” zf.: 1. yukarıdan

“palal” zf.: 1. arkadan

“telal” zf.: 1. aşağıdan

Kullanımlarına örnek, *“Trin papina urjan upral.”* (Üç kaz yukarıdan uçuyordu.) cümlesini verebiliriz (Kostov ve İliev, 2004:184) .

Zaman belirmek için kullanılan zarflar şunlardır:

“avdies” zf.: 1. bugün

“tasja” zf.: 1. yarın

“ibol” , “iblol” zf.: 1. dün

“totasja” zf.: 1. ertesi gün

“okova” dies *zf.*: 1. önceki gün

akavka bresh zf.: 1. bu yıl

“kova kurko” zf.: 1. sonraki yıl

“okova bresh” zf.: 1. önceki yıl

“nehari” zf.: 1. daha geç

“ itemin” zf.: 1. az önce, “itemin” Rom.< T. *“demin”*

"İblol me na resljom me amalen." (Dün arkadaşlarımı karşılamadım.) cümlesi yukarıdaki zarfların kullanımına örnek verilebilir.

Sebep, açıklama, dilek vs. bildiren durum zarflar şunlardır:

"soske" zf.: 1.çünkü, 2. nedeniyle

"barema" zf.: 1. bari, 2. hiç yoksa, *"barema"* Rom. < T. *"bari"*

"hemen" zf.: 1. hemen, *"hemen"* Rom. < T. hemen

"zer", zf.: 1. zira, *"zer"* Rom. < Far." زیر " (altında)

"zere", zf.: 1. zira, *"zere"* Rom. < Far." زیرا " (çünkü)

"De amen bare cikni odaja!" (Bari bize bir oda ver!) cümlesi bu zamirlerin kullanımına örnek verilebilir (Kostov ve İliev, 2004:185).

Romanes dilinde soru zamirleri zarf olarak kullanılabilmektedir:

"kana" zf.: 1. ne zaman

"kate" zf.: 1. nerede

"katar" zf.: 1. nereden

"sar" zf.: 1. nasıl

"soske" zf.: 1. niçin

Bu zarfların kullanımına örnek olarak *"Kana aves khere ka arakhes o lil."* (Ne zaman eve gelirsen o zaman mektubu alacaksın.)

Zarflar *"ni"* ön eki alarak olumsuz yapılabilmektedir:

"ni" (olumsuzluk ön eki) + *"-kana"* (ne zaman) → *"nikana"* (hiçbir zaman)

8.12. Balkan (Y)Erli Romanesinde Bağlaçlar

Bağlaçlar dil yapı birimleri arasında anlamsal ve yapısal bağlar kurmaya yarayan dil birimleridir. Romaneste bu yapılar çekilmezler ve dişil, eril kelimeler için ortak kullanılırlar. Bağlaçlar iki cümleyi veya iki kelimeyi (zarf, isim, fiil, sıfat vs.) birbirine bağlamaya yararlar.

Balkan (Y)Erli Romanesinde bağlaçlar şunlardır (Kyuchukov, 2003:163):

"thaj" bağ.: 1. ve

"O daj thaj dad" (baba ve anne)

"da" bağ.: 1. de 2. da

"em... em..." bağ.: 1. hem ...hem... Rom. < hem...hem... T.

"Em holjanel em asal"(O hem sinirleniyor hem gülüyor.)

"Ov da khelel tasja" (Yarın o da oynayacak.)

"a ... a ..." bağ.:1.ya... ya...

"A vaker a parvarel." (Ya konuş ya (yemek) ye.)

"ni...ni... " *bağ.*: 1. ni... ni...Rom. < . Bulg. Ни... ни...1.ne…..ne…..

"Tu na ka pheneles ni te dades ni te phen." (Ne babana ne de kızkardeşine söylemeyeceksin.)

"a" bağ.: 1. fakat

"Ahmed avav a Recep na avav." (Ahmed geliyor fakat Recep gelmiyor.)

"ama" bağ.:1.fakat 2. nitekim, *"ama"* Rom. < . T. *"ama"*

"Me sinjom sikliarno ama ma sikavno." (Ben öğrenciyim ama öğretmen değilim.)

"ami" bağ.:1.buna karşın, 2. fakat

"adalkheske" bağ.:1. bu nedenden, 2. çünkü

"(ake) soske" bağ.:1. (bu) sebeple

"ta" bağ.:1. ki

"dĝi" kate *bağ.*: 1. taki...2. …kadar

"Ka kerav buti dĝi kana merav." (Ölene kadar çalışacağım.)

"dĝi kaj" bağ.:1. taki... 2. …e kadar

"Gilav dĝi kaj me sikavav" (Ben öğrenene kadar oku.)

"dĝi kana" bağ.:1. defaaten 2. kaç defa

"bez te" bağ.: 1. taki...2. kadar, bez te Rom. < . Bulg. без да.....

"soske, sosketo" bağ.:1.çünkü

"kaj" bağ.: 1. çünkü

"Mařo na delav kaj bokhalijovav . (Sana ekmek vermiyorum çünkü ben de acıkıyorum.)

"sar" bağ.: 1. gibi

"Mo dĝuvli sar luludi o shukar." (Benim karım çiçek gibi güzeldir.)

"ta-te" bağ.:1. şayet 2. eğer şart cümlelerinde kullanılan bir bağlaç olup Horahane Romanesinde Türkçeden kopyalanan *"eğer"* kelimesi kullanılmaktadır. Örnek cümle aşağıdaki gibidir (Kyuchukov, 2003:163):

"Te na desa man leske, me ka nashav korkori." (Şayet beni ona vermezsen tek başıma kaçacağım.)

8.13. Balkan (Y)Erli Romanesinde Yapım Ekleri ve Kelime Türetme Yolları

Romaneste yapım eklerini; ad ve fiil yapma ekleri şeklinde, iki grupta incelemek mümkündür.

8.13.1. İsim Yapma Ekleri

İsim yapma eklerini şu şekilde sınıflandırmak mümkündür; filden isim yapma ekleri, sıfattan isim yapma ekleri, isimden isim yapma ekleri, isimden sıfat yapma ekleri, zarftan sıfat yapma ekleri, sıfattan sıfat yapma ekleri ve fiilden sıfat yapma ekleri. Bu eklerle ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

8.13.1.1. Fiilden İsim Yapma Ekleri

"-ibe, -iba" Romanes dilinde yaygın olarak kullanılan bir son ektir. Bu ek kökü fiil olan kelimeleri isim haline getirmek için kullanılır, aynı zamanda sıfattan isim yapmak içinde kullanılan bir ektir (Kostov ve İliev, 2004:48).

Örnek olarak:

"khuvav" f. (örmek) + *"-ibe"* → *"khuviba" is.* 1. örgü,

“sovav” f. (uymak) + *“-ibe”* → *“sovibe” is.*1. uyku,

“genav” f. (okumak) + *“-ibe”* → *“genibe” is.* 1. okuma, 2. sayma,

“kinava” f. (satın almak) + *“-iba”* → *“kiniba” is.* 1. satın alma, 2. pazarlık, 3.alışveriş,

Fiilden isim türetilirken bazen ekteki *“i”* sesi düşer:

“hava” f. (bir şeyler yemek) + *“-be”* → *“habe”* 1. yiyecek, 2. besin, şeklinde örneklendirilebilir.

Bulgarca ve Türkçeden kopyalan fiiller isim yapılırken *“-iba, -ibe”* eki alarak Romaneste isim haline gelebilmektedir (Kostov ve İliev, 2004:46):

“sepniba” f. (ürkme, ani korku) < *“sepninav” f.* (ürkmek) < Bulg. *“сепнасе”* (sepnase) (korktu)

“katladiba” is. (katlamak) < *“katladiva” f.* (katlamak) < T. (katladı)

“-lo” yapım son eki fiilden isim yapma eklerinden olup nadir kullanılmaktadır (Kostov ve İliev, 2004:47):

“kamav” f. (sevmek) + *“lo”* → *“kamavlo” f.* (sevgili)

“-no” son yapım eki eylemden isim yapma eklerindendir. Bu ekin kullanımıyla ilgili aşağıdaki örnekleri vermek mümkündür (Kostov ve İliev, 2004:45):

“mudarav” f. (öldürmek) + *“-no”* → *“mudarno” is.* (katil)

“muravav” f. (traşlamak) + *“-no”* → *“muravno” is.* (berber)

8.13.1.2. İsimden İsim Yapma Ekleri

“-ipe” addan ad yapmak için çok sık kullanılan bir ektir (Kostov ve İliev, 2004:49):

“barvalo” is.(zengin) + *“-ipe”* → “barvalipe” *is.* (zenginlik)

“dasikano” is. (Bulgar) + *“-ipe”* → “dasikanipe” *is.* (Bulgarlık, Bulgaristan)

“horahano” (Türk) + *“-ipe”* → *“horahanipe” is.* (Türklük, Türkiye)

“-alo” addan ad yapma ekidir:

“thuv “is. (duman)+ *“-alo”* → *“thuvalo” is.*(sigara)

“phuv” is. (yer, toprak) + *“-alo”* → *“phuv(j)alo “is.* (çiftçi)

8.13.1.3. İsimden Sıfat Yapma Ekleri

“-alo” eki isimden sıfat yapma ekidir. Kullanımına örnek olarak aşağıdaki kelimeleri vermek mümkündür (Kostov ve İliev, 2004:51):

“bal” is. (tüy) + *“-alo”* → *“balalo” sf.* (tüylü)

“avgin” is. (bal) + *“-alo”* → *“avginalo” sf.* (ballı)

“-valo” addan sıfat yapma son ekidir, bu ekle ilgili olarak aşağıdaki örnekleri vermek mümkündür (Kostov ve İliev, 2004:51):

“rup” is. (gümüş) + *“-valo”* → *“rupvalo” sf.* 1. gümüşten, gümüş

“manuš” is. (insan) + *“-valo”* → *“manušvalo” sf.* 1. insani

“-ano” çok kullanılan isimden sıfat yapma ekidir (Kostov ve İliev, 2004:52):

“Rom” is. (Roman) + *”-ano”* → *“Romano” sf.* 1. Romanes, Roman Dili

“Dẑut” is. (yahudi) + *“-ano”* → *“Džutano” sf.* 1. Yahudi dili, İbranice

“-ikano”, bu ek yukarıda geçen *“-ano”* son ekinin genişletilmiş halidir. Bu ekle Balkan Romanesinde isimden sıfat yapılmaktadır. Aynı şekilde sıfattan sıfat

yapılmaktadır. Bu ekin isimden sıfat yapmasıyla ilgili aşağıdaki kelimeleri örnek vermek mümkündür (Kostov ve İliev, 2004:52):

"beng" is. (şeytan) + *"-ikano"* → *"bengikano" sf.* 1. şeytani, 2. kurnazca

"devel" is. (tanrı) + *"-ikano"* → *"devlikano" sf.* 1. tanrısal, 2. dinsel, 3. muhterem

"-uno" son eki, isimden sıfat ve sıfattan sıfat türetme eklerindendir. Bu ekin kullanımına aşağıdaki örnekler verilebilir (Kostov ve İliev, 2004:52):

"kašt" (ağaç) *is.* + *"-uno"* → *"kaštuno" sf.* 1. ahşap, 2. ağaçtan yapılmış

"srast" (demir) *is.*+ *"-uno"* → *"strastuno" sf.* 1. demirden yapılmış, 2. metal

"-utno" addan sıfat yapma ekidir (Kostov ve İliev, 2004:53):

"dar" (korku) *is.*+ *"-utno"* → *"darutno" sf.* 1. korkunç 2. dehşet verici

"kher" (ev) *is.*+ *"-utno"* → *"kherutno" sf.* 1. ev yapımı

"-koro", "-keri", "-goro" isimden sıfat yapma eklerindendir ve sık kullanılır. Kişi zamirlerine aitlik anlamı katar. Dişil isimlere aitlik anlamı vermek ve sıfat haline getirmek için *"-keri"* çoğullarda *"-goro"* son eki kullanılır. Kullanımıyla ilgili örnekler şu şekildedir (Kostov ve İliev, 2004:54):

"mušari" (sığır, dana) *is.* + *"-koro"* → *"mušarieskoro"* sf. (danaya ait, dana eti gibi), kullanımı; *"muskarieskoro mas"* (dana eti), (eril kullanım).

"ajvani" (hayvan, sığır) *is.* + *"-koro"* → *"ajvaneskoro"* sf. 1.sığırdan yapılmış 2. danaya ait, kullanımı;*"ajvaneskoro mas"* (büyükbaş hayvan eti), eril kullanım)

"linta" (mercimek) *is.* + *"-keri"* → *"lintakeri" sf.* 1. mercimekten yapılmış,

"lintakeri zumi" (mercimek çorbası), (dişil kullanım)

"berulen" (arılar) *is.ç.*+*"-goro* "→ *"berulengoro" sf.* 1. arılara ait.
"berulengoro koši" (arı kovanı, arı sepeti)

"-to" son eki, sayı isimlerini sıra sayı sıfatları şekline getirmektedir (Kostov ve İliev, 2004:56):

"duj" (iki) *is.*+ *"-to"* → *"dujto"* sf. 1. ikinci

"jekh" (bir) *is.* + "*-to"* → *"jekhto" sf.* 1. birinci

"-es" sıfattan isim yapmak için kullanılan bir son ektir, kullanımına örnek olarak aşağıdaki kelimeleri vermek mümkündür (Kostov ve İliev, 2004:56):

"gudlo" (tatlı) *sf.* + *"-es"* → *"gudles" is.*1. tatlı, 2. şekerleme

8.13.1.4. Zarftan Sıfat Yapma Ekleri

"-uno" son eki, son eki aynı şekilde zarftan sıfat yapma eklerindendir (Kostov ve İliev, 2004:52):

"upre" (üst) *zf.* + *"-utno"* → *"uprutno" sf.* 1. yukarıdaki, 2. üstteki

"tele" (alt) *zf.* + *"-utno"* → *"telutno" sf.*1. alttaki

"-utno" zarftan sıfat yapma eki kullanımı şu şekildedir:

"akana" (şimdi) *zf.* + *"-utno"* → *"akanutno" sf.* 1. şimdiki

"iblol" (dün) *zf.* + *"-utno"* → *"iblolutno" sf.* 2. dünkü

8.13.1.5. Fiilden Sıfat Yapma Ekleri

"-(u)nuk" fiilden sıfat yapmak için kullanılan bu son ek ile ilgili aşağıdaki örnekleri vermek mümkündür (Kostov ve İliev, 2004:53):

"darav" f. (korkmak) + *"-unuk"* → *"daranuk" sf.*1. korkak

“garavav “ f. (gizlenmek) + *“-unuk”* → *“garanuk “sf.* 1. gizli, 2. saklı

“-do” fiillden sıfat yapmak için de kullanılan bir son ektir (Kostov ve İliev, 2004:53):

“ker” f. (yapmak) + *“-do”* → *“kerdo” sf.* 1. yapılmış

“urjavel” f. (giymek) + *“-do”* → *“urjaveldo” sf.* 1. giyilmiş

“-lo” son eki, filden sıfat yapmak için kullanılır:

“piav” f. (içmek) + *“-lo”* → *“pilo” sf.* 1. içmiş

“-(i)me” genellikle Balkan dillerinden ve Türkçeden kopyalanan fiilleri sıfat yapmak için kullanılan bir ektir, örnek olarak aşağıdaki kelimeleri vermek mümkündür:

“arlandinav” f. (ağrına gitmek, gücendirmek) + *“-ime”* → *arlandime sf.*1. gücendirilmiş

“dehav” f. (sevilmek) + *“-ime”* → *“dehime” sf.* 1. sevilen

8.13.1.6. Sıfattan Sıfat Yapma Ekleri

“-ikano” sıfattan sıfat yapılan eklerden olup aşağıda kullanımıyla ilgili örnekler verilmiştir (Kostov ve İliev, 2004:52).

“baro” (büyük) *sf.*+ *“-ikano”* → *“barikano” sf.* 1. havalı, 2. gururlu

“barvalo” (zengin) *sf.*+ *“-ikano”* → *“barvalikano” sf.* 1. zenginlemiş, 2. varlıklı

“-uno” son eki, sıfattan sıfat türetme ekidir:

“garavdo” (saklı) *sf.*+ *“-uno”* → *“garavduno” sf.* 1. gizli

8.13.2. Fiil Yapma Ekleri

Fiil yapım eklerini fiilden fiil yapım ekleri, sıfattan fiil türetme ekleri, isimden fiil türetme ekleri ve zarftan fiil yapma ekleri şeklinde incelemek mümkündür.

8.13.2.1. Fiillerden Fiil Türetme Ekleri

"-av" son eki fiillerde geçişsiz fiilleri geçişli yapmak için kullanılır (Kostov ve İliev, 2004:57):

"khelav" (oynamak) *f.* + *"-av"* → *"khelavav "* *f.* 1. oynatmak

"uhlijav" (inmek) *f.* + "*-av"* → *"uhlijavav" f.* 1. indirmek

"-in" son eki, Balkan dillerinden ve Türkçeden kopyalanan fiileri Romanes diline adapte etmek için tercih edilen bir son ektir:

" molya" (yalvarmak) *f.* +*"-in"* → *"molinav" f.*1. yalvarmak

"četa" (okumak) *f.* + *"-in"* → *"četinav" f.* 1. okumak

8.13.2.2. Sıfattan Fiil Türetim Ekleri

"-jar" eki sıfatları fiil haline gertirmektedir (Kostov ve İliev, 2004:58):

"marav" (kirli) *sf.* + *"-jar"* → *"marjarel" f.* 1. kirletmek

"kalo" (kara) *sf.* + "-jar" → *"kaljarel" f.* 1. kararmak

"-jov" sıfattan fiil yapmak için kullanılan bir ektir, örnek olarak aşağıdaki kelimeleri vermek mümkündür:

“bango” (yamuk) *sf.* + *“-jov”* → *“bangjovav” f.* 1. eğilmek, 2. iki büklüm olmak

“parno” (beyaz) *sf.* +*”-jov “* → *“parnjovel” f.* 1. beyazlamak

8.13.2.3. İsimden Fiil Türetim Ekleri

“-jar”, isimden fiil yapma eklerindendir (Kostov ve İliev, 2004:58):

“khil” (yağ) *is.* + *“-jar”* → *“khiljarav” f.* 1. yağlamak

“-jov”, eki isimden fiil türetmek için kullanılan bir ektir (Kostov ve İliev, 2004:58):

“rat” (akşam) *is.* + *“-jov”* → *“ ratjovav” f.* 1. akşamlamak

“čar” (ot) *is.* + “-jov” → *“čarjovav” f.* 1. otlamak

8.13.2.4. Zarftan Fiil Türetme Ekleri

“-jar “ son eki yer zarflarından fiil türetmek için kullanılır (Kostov ve İliev, 2004:59):

“dur” (uzak) *zf.* +*”- jar”* → *“durjarav” f.* 1. uzaklaşmak

“-jov” son eki yer zarfından fiil yapma ekidir, kullanımına örnek olarak aşağıdaki kelimeyi vermek mümkündür (Kostov ve İliev, 2004:59):

“tel” (aşağı, alt) *zf.* + *“-jov”* → *“teljovav” f.* 1. eğilmek

8.13.3. Balkan (Y)Erli Romanesinde Ön Eklerle Kelime Türetme

Balkan (Y)Erli Romanes dilinde diğer Romanes lehçelerinde de olduğu gibi ön ek alabilmektedir. Bu ön ekler ismin veya sıfatın önüne gelebilmektedir (Sergievski,1931:47):

"bi-" iki şekilde kullanılmaktadır, isme veye sıfata bitişir veya kelime şeklinde ismin veya sıfatın önünde gelir:

"bi-" (olumsuzluk eki) + *" baht" is.* (şans, baht) → *"bibaht" is.*1. bahtsızlık

"bi-" (olumsuzluk eki) + *"londo" is.* (tuz) → *"bilondo" sf.* 1. tuzsuz

"bi" ayrı yazıldığında edat görevi de görür, *"Ando gav bi rikonengoro aşti phiraves tut bi rovlijakoro."* (Köpek olmayan köyde değnek olmadan gezebilirsin.) Burada *"bi"* ayrı olarak yazılır ve edattır (Kostov ve İliev, 2004: 66).

"do-" Bulgarcadan kopyalan bir ön ek olup Bulgaristan'da konuşulan diğer Romanes ağızlarında da kullanılmaktadır:

"do-" (ön ek) + *"dav" f.* (vermek)→ *"dodava" f.* 1. uzatmak 2. uzatarak vermek

"za-" ön eki Bulgarcadan kopyalanmıştır ve Bulgaristan'da konuşulan Romaneste sık kullanılan bir ön ektir:

"za-" (ön ek) + *"sov" f.* (uyumak)→ *"zasovav" f.* 1. uyuklamak, 2. uyuya-kalmak (Kostov ve İliev, 2004: 66-67).

8.14. Balkan (Y)Erli Romanesinde Birleşik Kelimeler

Birleşik kelimeler bir kavram ya da varlığın anlamını karşılamak amacıyla anlam değerini yitiren iki veya daha çok sözün bir araya gelmesiyle oluşturulan yeni

kelimelerdir (Karaağaç, 2013:207). Türkçede yatakhane, yemekhane, buzdolabı, ayakkabı, vezirparmağı, sütlünuriye, gibi kelimeler birleşik kelimelere örnektir.

Balkan Romanesinde bileşik kelimeler iki kelimenin birleşmesiyle meydana gelirler.

Romanes dilinde birleşik kelimeler şu şekilde yapılmaktadır:

İsim ve sıfatın birleşmesinden meydana gelen birleşik kelimeler; *"sher" is.* (kafa) + *"nango" sf.* çıplak → *"shernango" sf.* 1.çıplak kafa 2. kel, örneğini vermek mümkündür.

Sıfat ve ismin birleşmesinden meydana gelen birleşik kelimeler; *"palal" sf.* (ertesi) + *"kurko" is.* → *"palalkurko" is.* 1.pazartesi, kelimelerini örnek olarak vermek mümkündür.

İsim ve fiillerin birleşmesinden meydana gelen birleşik isimler; *"drop" is.* (ot, bitki) + *"kerav"* is. (yapmak) → *"dropkerav" f.* 1. tedavi etmek 2. doktorluk yapmak, bu yapıdaki kelimelere örnektir.

8.15. Balkan (Y)Erli Romanesinde Cümle Bilgisi

Arapça karşılığı nahiv olan cümle bilgisini Korkmaz şu şekilde tanımlamaktadır; bir dilde kelimelerin, kelime gruplarının cümle ve söz içerisindeki görevlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle türlerini incelemektedir (1992:33). Cümle bilgisi sentaks, sözdizimi şeklinde de kullanılmakta olup dil biliminin alt dalıdır.

Bu bölümde Romaneste cümle çeşitleri ve kuruluşları incelenecektir. Romaneste cümleler yüklemin türüne göre isim ve fiil cümlesi şeklindedir.

Fiil cümlesine şu örneği vermek mümkündür:

"Daj beshel." (Anne oturuyor.)

Yukarıdaki örnekte öncelikle özne daha sonra yüklem gelmiştir. Yüklem 3. tekil şahıs dişil olarak daj (anne) kelimesine göre çekilmiştir. Bu örnekte, cümle fiil ve yalın halde isimden meydana gelmiştir.

İsim cümlesine şu örnek verilebilir:

"Bori si bukjarni." (Gelin çalışkandır.).

Bu isim cümlesinde önce özne *"bori"* (gelin) daha sonra *"dır"* anlamına gelen *"si"*, ve en sona *"bukjarni"* çalışkan sıfatı gelmiştir. *"Bori"* dişil olduğu için *"buljar"* kelimesi *"i"* dişillik eki almıştır.

İsim ve fiil cümlelerinin başlarına soru zamiri getirilebilir; *"So keres bori?"* (Ne yapıyorsun gelin?) *"Kaskoro bori si bukjarni?"* (Kimin gelini işçidir?).

Her iki cümlde soru isimleri *"so"* ve *"kaskoro"* başa gelmiştir.

Birinci cümlede *"so" (ne)* soru zamirinden sonra *"keres"* (yapıyorsun) fiil şimdiki zaman ikinci tekil şahıs çekimi şeklinde gelmiştir. Daha sonra ise *"bori"* kelimesi özne şeklinde gelmiştir.

"Kaskoro bori si bukjarni?" cümlesinde soru zamiri *"kaskoro"* (kimin) kelimesinden sonra nitelediği isim *"bori"* gelmiştir, daha sonra ise yüklem *"bukjarni"* gelmiştir.

"Te na desa man leske, me ka naŝav korkori." (Şayet beni ona vermezsen tek başına kaçacağım.) cümlesinde bağlaç *"te" "şayet", "eğer"* anlamında kullanılmıştır. Bağlaçtan sonra şart cümlesi *"na desa man leske" "na"* olumsuzluk edatı, *"desa", "vermek"* anlamında fiil, *"man", "beni"* anlamında belirtme halinde kişi zamiri, *"leske"* yönelme halinde kişi zamiri şekilde kullanılmıştır. *"Tek başıma kaçacağım," "me ka naŝav korkori" cevap* cümlesidir. *"me"* ben anlamında birinci tekil şahıs zamiridir, "*ka" "-ecek","-acak"* anlamı veren ayrı yazılan ön ektir. Türkçede de kullanılan *"hadi naş naş"* git anlamında "naŝav" kelimesi fiildir ve cevap cümlesinin yüklemidir. *"korkori" "tek başına, yalnız"* analmında bir sıfattır.

"O maro pekjovel upralo jak." (Ekmek ateşin üzerinde pişiyor.) *"O"* belirlilik takısı Arapçadaki *"el"* takısı gibi, *"maro" "ekmek"* anlamında öznedir. *"upralo"* "üzerinde" anlamındadır ve *"jak"* ateş kelimesiyle isim tamlaması olmuştur. Cümledeki görevi dolaylı tümleçtir.

Romaneste cümle çeşitlerine göre dil birimlerinin dizilişi şu şekildedir:

Kurallı Cümle: *"Ali ikjol e heres."* (Ali sürüyor eşeği.) → özne, yüklem, nesne.

Devrik cümle: *"O sap e sapes na hal."* (Yılan yılanı yemez.) → Özne, nesne, olumsuzluk edatı, yüklem.

9. BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

9.1. Araştırma Yönteminin Seçimi

Saha araştırmaları doğal ortamlarda yapılan araştırmalardır. Sosyal bilimlerde araştırmacı araştırdığı grubun içinde yer alır ve buradan elde ettiği bilgileri analiz ederek sorunsalını açıklamaya çalışmaktadır. Sahada grupların durumu (homojen veya heterojen) ve araştırılan sorunsala göre araştırma yöntemi (nitel, nicel, nitel ve nicel birlikte, karma) seçilir.

Bulgaristan'da yaşayan Romanların toplum dilbilimsel durumlarını tespit edebilmek için nitel ve nicel iki araştırma modeli oluşturulmuştur. Bu tezde iki modelin birlikte kullanılması karma araştırma modelinin kullanıldığı anlamına gelmez, çünkü karma araştırma modelinde nitel veya nicel araştırma modelinden elde edilen sonuçlar diğer modeldeki (nitel veya nicelin) sonuçları açıklamak için kullanılır. Bu tezde ise böyle bir amaç güdülmemiştir. Bununla birlikte karma araştırma modellerindeki kuramsal basamaklar takip edilmemiştir. Ayrı ayrı olarak nitel ve nicel araştırma modellerinde takip edilmesi gereken kuramsal basamaklar takip edilmiştir. Buna göre iki ayrı araştırma modeli oluşturulmuştur. İki farklı modelin tercih edilmesinin başlıca sebepleri şunlardır:

Romanlar dışa karşı kapalı topluluklardır ve güvenlerini kazanmak oldukça zordur. Anket gibi nicel veri toplama aracıyla istenilen verilerin elde edilmesinin güç olacağı düşünülmüştür. Bu sebepten nitel araştırma araçlarından olan yarı yapılandırılmış mülakat yöntemiyle birlikte gözleme de başvurularak bu açığın kapatılması amaçlanmıştır.

Yaşadıkları ortamda Romanları gözlemleyerek anketlerle tespit edilemeyecek doğal ortamda dil kullanımları, (kod değiştirmeleri, kod karıştırmaları, ödünç kelime kullanımları) ile ilgili tezde çıkarımların sunulabilmesi için bu iki farklı yöntem tercih edilmiştir.

Nicel araştırma yönteminin genellenebilir, nitelin ise genellenemez olması iki yöntemin ayrı ayrı tercih edilmesine neden olmuştur.

Yarı yapılandırılmış mülakat sorularıyla, örneğin *"Başka etnik grupların yanında kendi ana dilinizi kullanmaktan çekinir misiniz, çekinirseniz neden, çekinmezseniz neden?"* gibi sorular sorularak bunun nedenleri nitel analiz ile mümkün olacağından nicelin yanında nitel de tercih edilmiştir.

Bazı sorularda Romanların yaşam tecrübelerinden yararlanılmaya çalışılmıştır. Bu da nitel araç olan yarı yapılandırılmış sorularala sağlanabilmiştir.

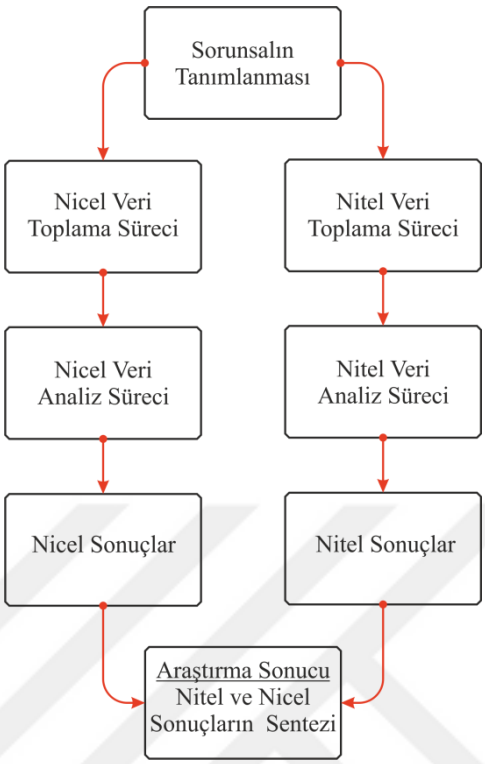
Bazı sorularda kendi diline ve gaconun diline karşı tutum ve algıları tespit edilmeye çalışılmıştır ki bu algıların anketlerdeki sorularla tam olarak tespit edilmesi mükün değildir. Çünkü birkaç şıkla genellenemez.

Nitel araştırmaların evreni tamamen yansıtmaması sebebiyle nicel araştırmanın yapılmasının gerekli olduğu kanısına varılmıştır.

Nicel araştırmalarda örneklemin fazla olması dış geçerliliğini güçlü kılar. Nitelde ise araştırma grubu daha az sayıda kişiden oluşur (5-50 arası) bu yüzden dış geçerlilik zayıftır. Bu sebeple nitelin yanında nicel araştırma da yapılmıştır.

Sorunsala bağlı olarak veri toplamanın zorluğu, nicel tümdengelim analizlerin yapılmasının yanında nitel tümevarım analizlerinin yapılmasını da gerekli kılmıştır. Bu durum sorunsala daha geniş bakış açısı kazandırmıştır.

Nitel ve nicel araştırma süreçleri şekil 12'de olduğu gibi ayrı ayrı oluşturulmuştur.

Şekil 12. Nicel ve Nitel Araştırma Süreçleri

Aynı şekilde iki araştırma modeli için iki farklı analiz programı kullanılmıştır, bunlar nicel için SPSS 25.0, nitel veri analizinde ise MAXQDA 2020 kullanılmıştır.

9.2. Nicel Araştırma Modeli ve Süreci

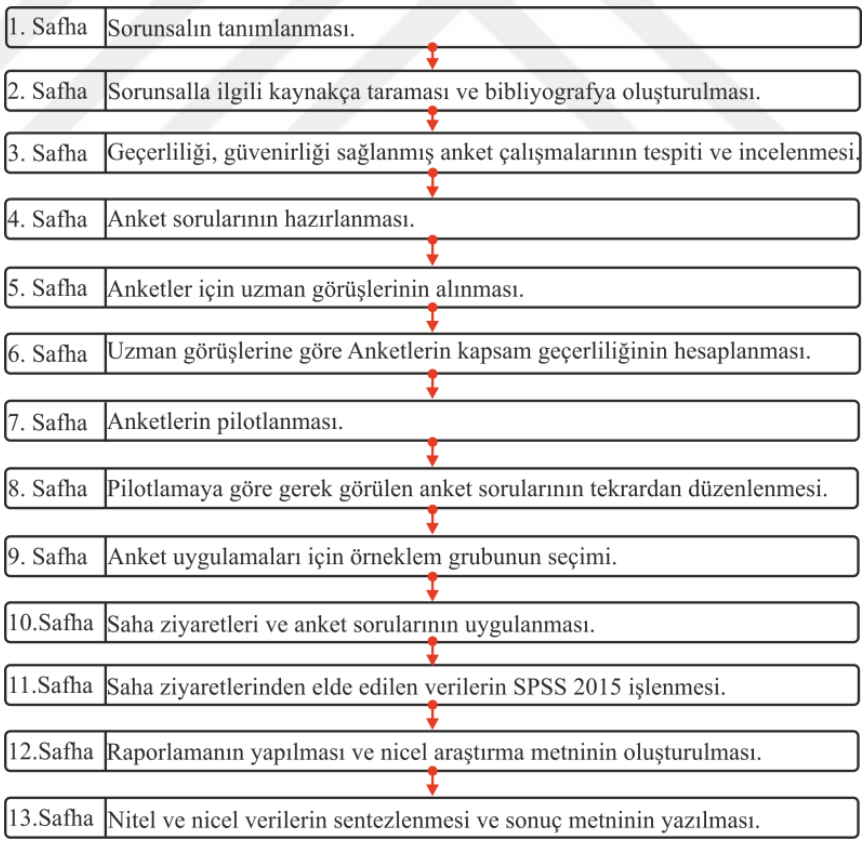
Nicel araştırma sosyal bilim araştırmalarında kullanılacak verilerin sayılarla ifade edilerek elde edilmesi ve bu verilerin istatistiksel yöntemlerle analiz edilmesi ile geçerli güvenilir çıkarımların ortaya konmasıdır. Bunlar tarama tipi araştırmalardır ve yaygın olarak büyük kitlelerin (*cinsiyet, yaş, medeni hal, gelir düzeyi, öğrenim durumu gibi…*) araştırmaya konu özelliklerini belirlemeyi amaç edinen betimsel araştırmalardır (Can, 2017:8-9).

Bilimsel araştırmalarda veri toplamada nicel yaklaşımda fen bilimlerinde deney, sosyal bilimlerde anket yöntemi sık kullanılmaktadır. Anket birey ya da grubun kendisi hakkında bilgi vermesi şeklinde uygulanmaktadır. Bu veri toplama yöntemi

betimle veya survey analizi içerisinde en çok kullanılandır. Bunun nedeni kolay ucuz ve bilgileri doğrudan doğruya toplamaya uygun oluşudur (Kaptan, 1993:138).

Çalışmamız sosyal bilimlerde yer alan disiplinler arası toplum dilbilimi araştırma sahasına girmektedir. Bu vesileyle anket birincil veri toplama aracı olarak tercih edilmiştir. Bununla birlikte anketlerle Bulgaristan'da yaşayan Romanların genel olarak ana dili, ikinci dil dil kullanım durumunun, dilin iletişim aracı olarak durumunun, dilin kültürü kuşaklar arasında aktarım aracı olarak durumunun, dilin etnik aidiyetin yansıtıcısı olarak durumunun tespiti amaçlanmıştır.

Yöntem olarak yöneltilecek eleştirileri en aza indirgemek için anketin nasıl hazırlandığı soruların nasıl belirlendiği ve ön uygulama yapılıp yapılmadığı açıkça anlatılmalıdır (Türkdoğan ve Gökçe, 2018:245) . Bu sebeple aşağdaki şekilde araştırma modeli oluşturulmuştur (Şekil:13).

Şekil 13. Nicel Araştırma Modeli

Nicel araştırmalar genel durumun tespitine yöneliktir ve genelleme yapılması bilimsel olarak uygun araşturmalardır.

9.2.1. Nicel Araştırmada Veri Toplama Araçları

Gerek Türkiye'de gerek Bulgaristan'da Romanların toplum dilbilimsel durumun tespitine yönelik yapılmış örnek bir anket bulunamamıştır. Bu sebepten Romanların toplum dilbilimsel durumun tespitine yönelik anket soruları hazırlanırken öncelikle aşağıdaki bilimsel çalışmalar incelenmiştir:

Kutlay Yağmur, Dürdane Bayram Jacobs'un (2015) kaleme aldığı *"Language Maintenance and Shift Patterns of the Turks speakers in The Netherlands"* adlı makaleleri,

Sonel Bosnalı'nın (2007) *"İran Azerbaycan Türkçesi Toplumdilbilimsel Bir İnceleme"* adlı kitabı,

Kadir Yalınkılıç ve Kutlay Yağmurun *"Batı Trakaya Türklerinin Ana Dillerine ve Kültürlerine Karşı Tutumları"* adlı makalesi,

Kadir Yalınkılıç'ın (2014) *"Kırcaali Örneğinden Hareketle Bulgaristan'da Türkçenin Etnık Dilsel Canlılığı"*adlı makalesi,

Gülcan Çolak Bostancı'nın (2014) *"Amerika'da Birinci ve İkinci Kuşak Türklerin Dil Tercihleri, Sürdürümleri Tutumları ve Etnik Dilsel Canlılıkları"* adlı makalesi,

Kutlay Yağmur'un (1997) *"First language Attrition Among Turkish Speakers in Sydney Enter Title"* adlı eseri.

İncelenen yukarıdaki bu çalışmalara göre Bulgaristan'da yaşayan farklı Roman grupların dil duruma yönelik anket soruları uyarlanmış ve kapsam geçerliliğinin sağlanması için dil bilimci uzmanlara başvurulmuştur. Dil uzmanlarından anket sorularına *"soru ve seçenekler amaca uygundur"*, *"madde hafifçe gözden geçirilmeli,*

hafifçe düzeltme yapılmalıdır”, *“madde ciddi olarak gözden geçirilmeli, zira amaca düşük olarak cevap vermektedir”*, *“madde amaca uygun değildir”* şeklinde görüş bildirmeleri istenmiştir. Puanlama yapılarak,

Davis’e (1992) göre Kapsam Geçerlilik Oranları $= \frac{\text{a+b}}{\text{Toplam Uzman Sayısı}}$ formulüyle kapsam geçerlilik oranları hesaplanmıştır. 0,80≥ değerinde olan soruların kapsam geçerliliği vardır (belirlenen amaca hizmet etmektedir). Bu sorular anket formunda örneklemlere sorulması uygun bulunmuştur (Yürdagül, 2005:3).

Soru Numarası	a) Soru ve seçenekler amaca uygundur.	b) Madde hafifçe gözden geçirilmeli, üzerinde düzeltme yapılmalıdır	c)Madde ciddi olarak gözden geçirilmeli, zira amaca düşük olarak cevap vermektedir.	d) Madde amaca uygun değildir.	a+b toplam değer	Kapsam Geçerlilik Oranları= $\frac{\text{a+b}}{\text{Toplam Uzman Sayısı}}$	Açıklama
1. Bölüm: Kişisel Bilgiler							
1.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
2.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
3.Soru	3	2	0	0	5	1	Amaca Uygun
4.Soru	3	0	2	0	3	0,6*	Amaca Uygun Değildir
5.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
6.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun

7.Soru	4	1	0	0	5	1	Amaca Uygun
8.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
9.Soru	3	0	0	2	3	0,6*	Amaca Uygun Değildir
10.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
11.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
12.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
13.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
2. Bölüm: Genel Dil Bölümü							
1.Soru	4	1	0	0	5	1	Amaca Uygun
2.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
3.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
4.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
5.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
6.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
7.Soru	3	1	0	1	4	0,8	Amaca Uygun
8.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
9.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
10.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
11.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun

12.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
13.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
3. Bölüm: Dil Aktarımı							
1.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
2.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
4. Bölüm: Dil Kullanımı (İşlevsellik)							
1.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
2.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
3.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
4.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
5. Bölüm: Ana Dilin İkinci Dil Olarak Okutulması ve Edinimi							
1.Soru	3	1	0	1	4	0,8	Amaca Uygun
2.Soru	4	1	0	0	5	1	Amaca Uygun
3.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
4.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
Uzmanlar		Uzman Sayısı	Kapsam Geçerlilik Ölçütü		Kapsam Geçerlilik İndeksi		
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN Doç.Dr. Oğuzhan DURMUŞ Doç. Dr. Sonel BOSNALI Doç. Dr. Bülent BAYRAM Öğrt. Üyesi Dr. Abdulkadir ATICI		5	**Davis'e (1992) göre 0,80≥ kapsam geçerliliği sağlanır		*1.Bölümde 4.soruyla, 9. soru kapsam geçerlilik ölçütü olan 0,80** karşılamamaktadır. Bu maddeler ankette kullanılmayacaktır. Geri kalan sorular kapsam Davis'in kapsam geçerlilik ölçütünün üstünde olup örneklemlere sorulacaktır.		

Tablo 30. Anket Sorularının Kapsam Geçerlilik Durumları

Yukarıda kapsam geçerlğiliği sağlanmış olan anket soruları 5 kişiden oluşan ve ana dili Romanes olan bir ailede pilotlanmıştır. Pilotlanma neticesinde sorularda bazı düzeltmeler yapılmıştır. Örneğin pilotlama yapılan ailede her ne kadar ana dili

Romanes olsa da çocuklarına dil aktarımının Bulgarca Romanes şeklinde olduğu gözlemlenmiş ve anket sorularına ana dili olarak Bulgarca-Romanes, Türkçe-Romanes şeklinde iki şık ilave edilmiştir (Tablo: 30 ikinci bölüm 1 soru, ek 1 anket soruları) . Ayrıca anketler yapılırken Bazı katılımcıların Romanesin Ulah Lehçesi için Romence, Ulahça, Ulah Romanesi isimlendirmelerini kullandıkları gözlemlenmiş olup anket formunda gereken düzeltmeler yapılmıştır. Katılımcıların 2 bölüm 12 soruya verdikleri cevaplardan da aynı dilin kastedildiği (Romanesin Ulah Lehçesi için Romence, Ulahça, Ulah Romanesi) anlaşılmaktadır.

9.2.2. Nicel Araştırmanın Örneklem Durumu

Bulgaristan'da yaşayan Romanların benzeşik (Farklı ana dili, din, etnik aidiyet vs. durumu söz konusudur.) topluluklar değildir. Bu nedenle zümrelere göre örneklem modeli seçilmiştir. *Elde edilecek bilgi, ana kitle itibarıyla türdeş değilse, yani, bilgi ana kitleyi oluşturan değişik özellikteki gruplara göre farklılık gösteriyorsa zümrelere göre örnekleme yöntemi kullanılmalıdır* (İslâmoğlu, 2003:148).

Bu çalışmada evren, Bulgaristan'da yaşayan ve diğer etnik gruplar tarafından Roman olarak kabul edilen ana dili durumuna göre Balkan Romanes, Romen/ Ulah Romanes lehçesini ve Türkçe, konuşan Bulgaristan vatandaşlarını kapsamaktadır. Bu evrene ana dilleri Bulgarca olan gruplar (Bulgarcanın resmi ve baskın dil olması vesilesiyle dil yitimi söz konusu olmayacağından) dâhil edilmemiştir. Bu çalışmada evren alt evrenler şeklinde zümrelere ayrılmıştır. Üç farklı zümre oluşturulmuştur: Bunlar ana dili olarak Balkan Romanesini konuşan alt zümre, Ana dili olarak Ulah veya Romen Romanesini konuşan zümre ve Türkçe konuşan zümredir. Örneklemler Razgrad, Tırgovişte, Dobriç, Şumen illerinden zümrelere göre oransal olamayacak şekilde rastgele seçilmişlerdir.

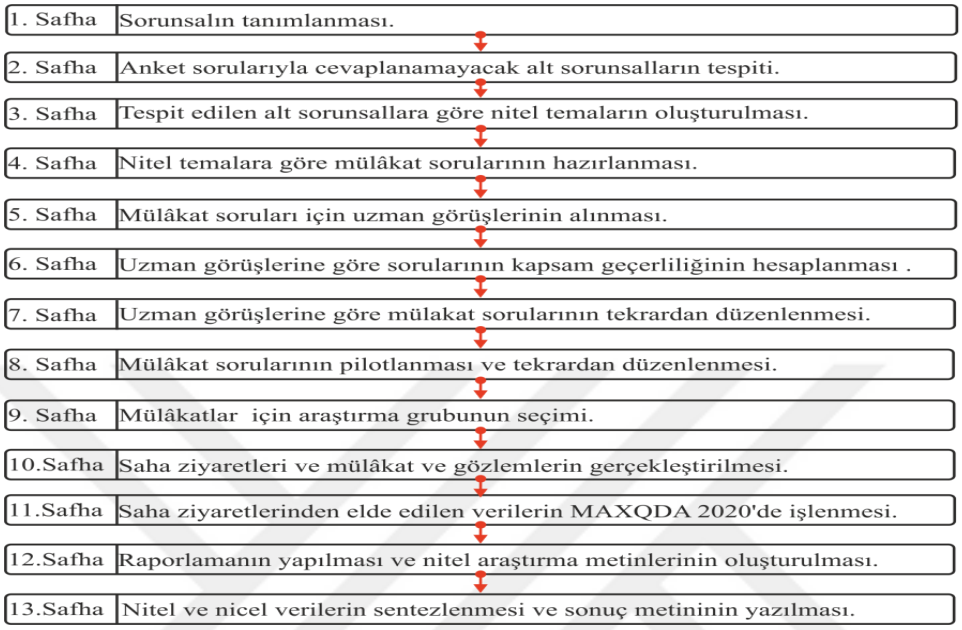
9.3. Nitel Araştırma Modeli ve Süreci

Nitel araştırma yöntemi insanların algılarını, deneyimlerini, tutumlarını görüşme, gözlem, odak grup görüşmesi, doküman ve çevrim içi veri kaynaklarından istifade ederek ayrıntılı bir şekilde incelenmesi olarak tanımlanabilir (Güler, Halıcıoğlu, Taşğın, 2015: 39). Nitel araştırma yaklaşımlarını, etnografi, fenomenoloji araştırması, gömülü teori (temellendirilmiş kuram), aksiyon araştırması (eylem araştırması), hikâye analizi, durum çalışması (örnek olay araştırması, vaka çalışması), içerik analizi, şeklinde sınıflandırmak mümkündür (Seggie ve Bayyurt, 2015:70-122).

Nitel araştırma yaklaşımları her biri farklı alanlarda gelişerek ortaya çıkmıştır. Etnografya daha çok kültür araştırmalarında kullanılır. İnsanların yaşadığı hayatı kendi bakış açılarından anlamaya çalışır. Gömülü teori araştırması sosyoloji alanında doğmuş olup gerçek hayattaki durumların incelenerek teoriler oluşturulması maksadıyla geliştirilmiştir. Felsefe alanında doğmuş olup tecrübe merkezli hareket eden fenomenoloji araştırması bireylerin belirli bir kavram ya da olguyla ilgili deneyimlerini ne anlama geldiğini tanımlamaya çalışır. Hikâye analizi bireylerin başlarından geçen olaylarla ilgili anlatıkları analiz edilerek çıkarımlar sunulan bir araştırma yöntemidir. Aksiyon araştırması bir soruna çözüm üretmek için geliştirilen bir nitel araştırma yaklaşımıdır. İçerik analizi metinlerin içerisinde gizli ve açık mesajların sistematik bir şekilde analiz edilmesiyle sonuçlara ulaşılan bir araştırma türüdür. Tezde nitel araştırma yaklaşımlarından *"durum çalışması"* kullanılmıştır. Bir veya birden fazla konu, olgu veya problemi anlamak için kullanılan bu yaklaşım sosyal bilimlerde sık kullanılan bir yaklaşımdır (Güler, Halıcıoğlu, Taşğın, 2016: 39), ayrıca bu yaklaşım değişik kaynaklarda vaka çalışması ve örnek olay çalışması olarak da geçer.

Yin'e (2003) göre durum çalışması (örnek olay araştırması) amaçlarına göre; keşfedici (diğer araştırma ve çalışmalar için pilot çalışma), açıklayıcı (kuram test eden) şekilde sınıflandırılır (akt. Seggie ve Bayyurt, 2015:121). Çalışmamız keşfedici, iç içe geçmiş çoklu durum çalışmasıdır. İç içe geçmiş çoklu durum çalışması incelenen her

bir durum kendi içinde alt birimlere ayrılarak çalışılmaktadır (Seggie ve Bayyurt, 2015:123). Araştırmanın nitel araştırma modeli şu şekilde tasarlanmıştır (Şekil:14):

Şekil 14. Nitel Araştırma Modeli

Nitel araştırmalarda genelleme amacı güdülmez bütün çalışma bireyin durumunu anlamaya yöneliktir (Başkale, 2016:26). Ayrıca nicel yaklaşımla tespit edilemeyen durumların nitel yaklaşımla tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

9.3.1. Nitel Araştırmada Veri Toplama Araçları

Konusu toplum dil bilimi olan bu araştırmada nitel veri setleri oluşturmak için monografiler, gözlemler ve mülakat soruları kullanılmıştır:

Monografiler, Romanların anılarını içermekte olup A. Paşova'nın (2010) *"Detsvoto İ Jiznenite Svetove Na Romite v Zapadna Bılgarıya"* adlı eserinden istifade edilmiştir. Monografilerden Bulgar Komunist partisinin asimilasyon politikalarının nasıl algılandığı ve hatırlandığı, kimliğin bir belirteci olarak kişi adının zorunlu isim değiştime esnasında önemi üzerinde durulmuştur.

Sahada gözlemlerde aşağıdaki toplum dilbilimi alt sorunsallarına cevap aranmıştır; Romanlar kendi aralarındaki konuşmalarda hangi dillerle veya dil ile iletişim kurarlar, örneğin çocuklarına kızarken, sevinirken hangi dili veya dilleri kullanırlar? Gözlemlerde ana dillerini konuşurken Bulgarcadan, Türkçeden, Romanesten, kullandıkları kelimeler nelerdir, genelleme yapılabilir mi? Kod karıştırma ve kod değiştirme durumları nasıldır? Ana dillerini gizli dil olarak kullanıp kullanmadıkları? Farklı ana dile sahip ve farklı etnik gruba mensup kişilerle hangi dilde konuşmaktadırlar? Şeklinde sıralamak mümkündür.

Yarı yapılandırılmış mülakat sorularıyla aşağıdaki alt sorunsallara cevap aranmıştır:

Dilde, dolayısıyla kimlikte, kültürde asimilasyona karşı verilen tepkinin durumu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Romanlarda kişi adlarının (antroponim) kimliğin bir yansıması olarak nasıl algılandığı tartışılmıştır.

Roman alt gruplarda dil ve buna bağlı olarak kültür aktarımının bilinçli yapılıp yapılmadığı araştırılmıştır.

Ana dilinin yetersizliği durumda ikinci dil olarak hangi dili kullandıklarına yönelik durum tespiti yapılmıştır ve Romanesin / Türkçenin yetersizli durumunda hangi dillerden kopyalamalar yapıldığı araştırılmıştır.

Ana dilinin yaşatılmasında mahallenin etkisi sorgulanmıştır.

Ana dilinin yansıttığı kimlikten utanma, öz kimliğine karşı tutum durumu irdelenecektir ayrıca dil kullanımı ve ötekileştirilme tartışılacaktır.

Ana dili Türkçe veya Romanesin Ulah diyalekti olan Romanların Türk, Romen ve Bulgar televizyon kanallarına karşı ilgi ve alakalarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Romanların kendileri nasıl tanımladıkları tartışılacaktır.

9.3.2. Nitel Araştırmada İnandırıcılık

Araştırma sonuçlarının inandırıcı olması araştırmanın bilimseliği açısında son derece önemlidir. Nicel araştırmalarda geçerlilik ve güvenirlik bu konuda en önemli ölçütlerdir. Nitel araştırma yönteminde geçerlik ve güvenirlik nicel araştırma yönteminden farklı olarak incelenir. Nitel araştırmaların inandırcı olması için inanırlık, güvenilebilirlik, onaylanabilirlik ve aktarılabilirlik şeklinde dört ana başlık altında incelenir.

Çalışmamızda inanırlığın sağlanması için üçgenleme tekniklerinden yöntem üçgenlemesi kullanılmıştır. Bu teknikte birden çok veri toplama yöntemiyle (görüşmeler, gözlemler, anketler) toplanan veriler analiz edilerek çıkarımlar desteklenmektedir (Başkale, 2016:25). Güvenirliğinn sağlanabilmesi için, çıkarımlar daha önceden yapılmış bilimsel kaynaklarla desteklenerek, araştırma yönteminin ayrıntılı tanıtılması ve üçgenlemesiyle sağlanmıştır. Aktarılabilirlik ortamın ve çalışma grubundaki bireylerin ayrıntılı tantımı yapılarak sağlanmıştır. Onaylanabilirliğin ve objektifliğin sağlanabilmesi için de veri kaynaklı üçgenleme yöntemi kullanılmıştır.

Nitel araştırmalarda diğer bir sorun da sorulacak soruların amaca hizmet edip etmediğidir. Sorular amaca hizmet ediyorsa kapsam geçerliliği sağlanmış demektir. Kapsam geçerliliği üç yöntemle sağlanır; sorular pilotlanır yani test edilir, daha önce bilimsel çalışmalarda kapsam geçerliliği kanıtlanmış sorular kaynak gösterilerek kullanılır, uzman görüşüne başvurularak her soru için kapsam geçerlilik indeksi hazırlanır.

Gerek Türkiye'de gerek Bulgaristan'da Romanların toplum dilbilimsel durumlarıyla ilgi bir anket tespit edilememiştir. Bu sebeple bir anket geliştirilmiş ve uzman görüşüne başvurulmuştur.

Kapsam geçerliliğinin tespit edilmesinde en yaygın olarak Lawshe ve Davis tekniği kullanılmaktadır. Bu araştırmada Davis tekniği kullanılmıştır. Davis tekniğinde kapsam geçerliğinin sağlanması için uzman görüşüne başvurulur. Bu

teknikte uzman görüşleri en fazla on en az üç olmak zorundadır. Sorular dört ölçüte göre değerlendirilir: (A) "sorular amaca uygun", (B) "sorular amaca uygun olması için hafifçe gözden geçirilmeli", (C) "sorular amaca uygun olması için ciddi olarak gözden geçirilmeli" ve (D) "Sorular amaca uygun değil" şeklindedir. Bu teknikte (A) ve (B) seçeneğini işaretleyen uzmanların toplam sayısı toplam uzman sayısına bölünerek soruya ilişkin "kapsam geçerlilik indeksi" elde edilmektedir. Sorunun amaca uygun olması için 0,80≥ değerini karşılaması gerekmektedir. Bu 0,80≥ değerini karşılayan sorularda kapsam geçerliliği mevcut demektir. 0,80 değerinin altında olan sorularda kapsam geçerliği sağlamadığı için soru amaca uygun değildir anlamı çıkmaktadır, dolayısıyla bu sorunun sorulmaması uygundur (Yurdugül, 2005:3).

Soru Numarası	A) Soru amaca uygundur.	B) Soru hafifçe gözden geçirilmeli, üzerinde düzeltme yapılmalıdır.	C) Soru ciddi olarak gözden geçirilmeli, zira amaca düşük olarak cevap vermektedir.	D) Soru amaca uygun değildir.	A+B toplam değer	Kapsam Geçerlilik Oranları= $\frac{A+B}{\text{Toplam Uzman Sayısı}}$	Açıklama
1.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
2.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
3.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
4.Soru	4	0	0	0	4	0,8	Amaca Uygun
5.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun
6.Soru	5	0	0	0	5	1	Amaca Uygun

Tablo 31. Mülakat Sorularının Kapsam Geçerlilik Oranları

Çalışmamızda mülakat sorularının kapsam geçerliğinin sağlanması için beş dil uzmanından görüş alınmıştır. Sorular dil uzmanları tarafından değerlendirilmiş ve soruların kapsam geçerlilik indeksi hesaplanmıştır. İndeksteki tüm soruların 0,80≥

değerinde hesaplanması soruların amaca uygun olduğunu ve nitel araştırmada kapsam geçerliğinin mevcut olduğunu göstermektedir (Tablo:31).

9.3.3. Araştırma Grubu

Nicel araştırmalarda örneklem kavramı kullanılırken nitel araştırmalarda araştırma grubu kavramı kullanılmaktadır. Shart-Hopko'ya (2002) göre nitel araştırmalarda aktarılabilirliği kanıtlamak için örneklem seçiminin nasıl yapıldığı, katılımcıların özellikleri ve yaşadıkları ortamın ayrıntılı bir şekilde anlatılması gerekmektedir (akt. Başkale, 2016:26). Araştırma grubumuz ile ilgili bilgi aşağıda verilmiştir (Tablo:32):

Rumuz	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Alt Grup	Ana Dili Durumu	Meslek	Din
B1	60	Erkek.	Evli	Burgucu	Romanes (Balkan Lehçesi)	Demirci	Ortodoks
B2	57	Kadın	Evli	Burgucu	Romanes (Balkan Lehçesi)	Ev hanımı	Ortodoks
U	62	Erkek	Dul	Ustalar	Türkçe	İşçi	Müslüman
U1	36	Erkek	Evli	Ustalar	Türkçe	Gündelikçi	Müslüman
U2	69	Bayan	Evli	Ustalar	Türkçe	Emekli	Müslüman
U3	14	Bayan	Bekar	Ustalar	Türkçe	Öğrenci	Müslüman
Mi	60	Erkek	Evli	Milletler	Türkçe	İşsiz	Müslüman
Ko	30	Erkek	Evli	Kopanar	Romanes (Ulah Lehçesi)	İnşaatçı	Ortodoks
S	32	Erkek	Evli	Sepetçi	Romanes (Balkan Lehçesi)	İnşaatçı	Ortodoks
Ka	65	Kadın	Evli	Kalaycı	Romanes (Balkan Lehçesi)	Satıcı	Ortodoks
H	64	Kadın	Dul	Horahaya	(Türkçe)	Emekli	Müslüman
H1	5	Erkek	Çocuk	Horahaya	(Türkçe)	Öğrenci	Müslüman

Tablo 32. Nitel Araştırmada Görüşme Yapılan Araştırma Grubunun Rumuzları

Başkale sadece durum tespitine yönelik "anahtar bilgi görüşmelerinin" yaklaşık olarak beş kişiden meydana gelebileceğini belirtmiştir (2016:27). Bu nitel araştırmada araştırma grubu 13 kişiden meydana gelmektedir. Araştırma grubunun seçiminde farklı Roman alt gruplarını temsilen bireyler seçilmiştir, bunlar ile ilgili bilgi ve her biri için kullanılan rumuzlar aşağıda verilmiştir.

B1: Yarı göçebe yaşam sürmektedir. Görüşülen kişi erkek olup, yazın köylünün tarım aletlerinin (çapa, kürek vs.) tamir ederek para kazanmaktadır, aynı zamanda emeklidir. Ortaokul mezunudur, Bulgarca, Romanes, Türkçe ve Tatarca bilmektedir. Çocukları yetişkindir ve kendisinden ayrı yaşamaktadır. Eşiyle beraber bir aile olarak göç etmektedir. Eşi Burgucu grubundandır. Okuma yazması vardır. Din olarak Hristiyan Ortodokstur. Vetovo'da ikamet etmektedir. Hristiyan adı taşımaktadır.

B2: Yarı göçebe yaşam sürmektedir Burgucu grubundandır. Eşiyle birlikte demircilikle uğraşmaktadır. Ortaokul mezunu, Bulgarca, Romanes, Türkçe bilmektedir. Vetovo'da yaşamaktadır. Eşi Burgucudur. B2 Hristiyandır.

U: Ustalar alt grubundan olup 62 yaşındadır. Kitançevo'dan hayvan çiftliğinde işçi, (çoban) olarak çalışmaktadır ayrıca emeklidir. Yalnız olarak çiftlikte yaşamaktadır. Ana dili Türkçedir. Romanes bilmemektedir ve Bulgarca da anlamakta fakat konuşamamaktadır. Din olarak Müslümandır. İlkokul mezunudur. Müslüman adı taşımaktadır.

U1: Kitançevo'da yaşamaktadır, Türk adı taşımaktadır ana dilli Türkçedir. Türklerin arasında yaşamaktadır. Gündelik olarak iş bulursa çalışmaktadır. Geniş ailede yaşamaktadır. Romanes bilmemektedir. Ustalardandır.

U2: Oğlu ve torunlarıyla birlikte Kitançevoda yaşamakatadır, kadın, emekli ve duldur. Türk ismi taşımaktadır. Romanların yaşadığı mahalleden farklı olarak Türklerin yoğun olarak ikamet ettiği mahallede yaşamaktadır. Ana dili Türkçedir Bulgarcayı sadece anlamaktadır. Romanes bilmemektedir. Usta grubundandır.

U3: Türk adı taşımaktadır, Kitançevo'da ikamet etmektedir. İsperih'te lisede okumaktadır. Bulgarca, İngilizce bilmektedir. Ana dili Türkçedir. Ailesiyle birlikte

Türklerin yoğun olarak yaşadığı mahallede oturmaktadır. Romanes bilmemektedir, Ustalardandır.

M: Milletler alt grubundandır. İsperih'te ikamet etmektedir. Ana dili Türkçedir ve Romanes bilmemektedir. Aynı evde 4 kuşak birlikte yaşamaktadır (geniş aile tipi). 60 yaşındadır. Eşi de kendisi gibi Miletlerdendir. Müslüman adı taşımaktadır.

S: Golyam İzvor köyünde yaşamaktadır ana dili Romanestir, Türklerle Türkçe ve Bulgarca, Bulgarlarla Bulgarca konuştuğu gözlemlenmiştir. Lise mezunudur. Kopanarlarla Bulgarca konuşmaktadır. Eşi Bulgardır ve Romanes bilmektedir. Aile yapısı geniş ailedir.

Ko: Kopanar alt grubundan olup Balkan Ulah lehçesini ana dili olarak konuşmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır. Eşi kendisi gibi Kopanar alt grubundandır. Yurt dışında çalışıp kazandığıyla Bulgaristan'da yaşamaktadır. Lise mezunudur. Golyam İzvor köyünde geniş aile olarak üç kuşak bir arada yaşamaktadır. Hristiyan adı taşımaktadır.

Ka: Kalaycı alt grubundan olup yarı göçebe yaşamaktadır, yazın göç etmekte kışın Lıvino'daki (Aslanköy'de) yaşamaktadır. Ana dili Romanestir. Hristiyandır ve Bulgar ismi taşımaktadır. Bulgarcayı çok iyi konuşmaktadır. Türkçe de bilmektedir. Görüşülen kişi 65 yaşındadır.

H: Tırgovişte'de yaşamaktadır. Horahane grubundandır, kadındır ve duldur. Mahallede oğluyla birlikte yaşamaktadır. Müslümandır fakat Bulgar ismi taşımaktadır. Kızı da aynı mahallede kocasının evinde yaşamaktadır. Kızlarından bir tanesi Belçika'da yaşamaktadır. H ortaokul mezunudur. Emekli maaşıyla geçinmektedir.

H1: Horahane grubundan olup 5 yaşaındadır ana dili Türkçedir ve Türkçe konuşmaktadır. Fakat Bulgarca bilmemektedir yeni anaokuluna gidecektir. H'nin torunudur.

Araştırma grubunun seçiminde farklı Roman alt gruplarını temsilen farklı yaşlarda bireylere yer verilmiştir.

10. BÖLÜM

NİCEL VE NİTEL BULGULAR

10.1. Nicel Bulgular

Bu bölümde, anketten elde edilen veriler kullanılarak örneklem grubunun kişisel özellikleri, genel dil durumu, dil kullanımı, dil aktarımı, ana dilin gizli dil olarak kullanımı, ana dilin edinimi ve ikinci dil olarak okutulması alt başlıklar altında incelenecektir.

10.1.1. Örneklem Grubunun Kişisel Özelliklerine Dair Nicel Bulgular

Örneklem grubunun kişisel bilgilerine ait bulgular tablolar şeklinde verilmiştir.

Örneklemlerin yaşa göre dağılımları ve yüzdelik oranları aşağıdaki tabloda mevcuttur.

Yaş	Sıklık f	Oran %
15-35	27	27,8
36-45	33	34,0
46-60	25	25,8
60 ve üstü	12	12,4
Toplam	97	100,0

Tablo 33. Yaş Grubuna Göre Örneklem Grubu

Ankete katılan grup toplam 97 kişiden oluşmaktadır, bunlardan f=27 kişi 15-35 yaşa arasında yer almaktadır, bunların oranı % 27, 8'dir. f=33 (% 34) örneklemin 36-45 yaş arasındaki kişilerdem meydana gelmektedir. 46-60 yaş arasındaki katılımcılar f=25 kişiden oluşmakta olup bu grubun oranı %25,8'dir. 60 yaş ve üstündeki kişilerden oluşan grup ise 12 kişilik bir gruptur, genele oranı % 12,4'tür. Bu

durumda en fazla katılımcı 36-45 yaş arasındaki grubta tespit edilmiştir. En az katılımcı ise 60 yaş ve üstünü oluşturan grupta görülmektedir (Tablo:33) .

Aşağıdaki tabloda ankete katılanların kadın-erkek, sıklık ve yüzdelik dağılımları verilmiştir.

Cinsiyet	Sıklık f	Oran %
Kadın	54	55,7
Erkek	43	44,3
Toplam	97	100,0

Tablo 34. Örneklem Grubun Cinsiyet Dağılımı

Tabloda katılımcı grubunun cinsiyet dağılımı f=54 ile %55,7'ile çoğunlukla kadınlardan oluşmaktadır. Erkek sayısı f=43 olup genel toplam içerisinde oranı %44,3'tür (Tablo:34).

Ankete katılanların eğitim durumlarına ilişkin veriler aşağıdaki tabloda verilmitşir.

Eğitim Durumu	Sıklık f	Oran %
Okuma yazması olmayan	6	6,2
Okula gitmediği halde okuma yazması olan.	12	12,4
İlkokul mezunu	37	38,1
Ortaokul mezunu	31	32,0
Lise mezunu	11	11,3
Üniversite mezunu	0	0
Toplam	97	100,0

Tablo 35. Ankete Katılanların Sıklık ve Oran Olarak Eğitim Durumları

Tablo 35'te katılımcı grubun eğitim durumu verilmiştir. Grupta f=37 katılımcı eğitim durumunu ilkokul mezunu olarak bildirmiştir. f=31 katılımcı ortaokul, f=11 katılımcı lise mezunu olduğunu belirtmiştir. Okuma yazması olmayan ve her hangi bir okul mezunu olmayan katılımcı sayısı toplamda f=18'dir, oranı da %18, 6'dır. Bu durumda %38,1 ile grubun içerinde en fazla ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Yığılma ilkokul ortaokul mezunu şeklindedir.

Aşağıda tabloda katılımcıların ikamet yerlerine göre durumları verilmiştir.

İkamet Durumu	Sıklık f	Oran %
Göçüyorum -Yarı Göçebe Yaşıyorum	19	19,6
Köyde Yaşıyorum	34	35,1
Kasabada	28	28,9
İl Merkezinde	7	7,2
Yurt Dışında	9	9,3
Toplam	97	100,0

Tablo 36. Örneklemlerin İkamet Yerine Göre Durumları

Katılımcıların f=19'u yarı göçebe yaşamaktadır, f=34'ü köyde, f=28'i kasabada, f=7'si il merkezinde, f=9'u yurt dışında ikamet etmektedir, oranları tablo 36'da verilmiştir. %35,1 ile temsil edilen ve köyde yaşayan grup diğer gruplara oranla daha fazla örneklemden oluşmaktadır.

Katılımcıların tercih edilen etnik aidiyet durumları şu şekildedir:

Tercih Edilen Etnik Aidiyet	Sıklık f	Oran %
Romanım	14	14,4
Türküm	22	22,7
Bulgarım	8	8,2
Ulahım /Romen	6	6,2
Türk Romanı	19	19,6
Bulgar Romanı	15	15,5
Ulah Romanı	12	12,4
Diğer / Bulgaristanlı	1	1,0
Toplam	97	100,0

Tablo 37. Örneklem Grubun Tercih Edilen Etnik Aidiyet Durmu

Ankete katılan 97 kişiden f=14'dü etnik kimlik olarak kendilerini sadece Roman olarak tanımlamışlardır. f=22'sinin tercih ettiği kimlik Türktür, Bulgar kimliğini tercih eden toplam f=8 kişidir. Ulah veya Romenim şeklinde kendini tanımlayan f=6 kişi tespit edilmiştir. Kendini iki etnik kimlikli tanımlayan toplamda f=34 kişidir, bunlardan f=19'u Türk Romanı, f=15'i Bulgar Romanı, f=12'si Ulah Romanı şeklinde etnik aidiyetlerini belirtmişlerdir. En yüksek oran %22,7 kendini Türk olarak tanımlayanlarda tespit edilmiştir. En düşük oran kendini Ulah olarak tanımlayanlarda belirlenmiştir %6,2. Tablo 37'ye göre çift veya melez kimlikli (Bulgar Romanı, Türk Romanı, Ulah Romanı) olduğunu ifade eden örneklem oranı % 47,5'tir. Bu sonuca götr Bulgaristan'da yaşayan Romanlarda melez kimlik durumu söz konusudur.

Ankete katılanlara medeni durumlarıyla ilgili sorular sorulmuştur, aşağıdaki tabloda sıklık durumları yüzdelik oranları verilmiştir:

Medeni Durum	Sıklık f	Oran %
Evli	75	77,3
Dul	11	11,3
Bekar	11	11,3
Total	97	100,0

Tablo 38. Örneklemlerin Medeni Durumu

Katılımcılardan f=75'i (%77,3) evli olduklarını ifade etmişlerdir. Geri kalan f=22'si (%22,6) dul ve bekâr olduğunu söylemişlerdir.

Araştırma grubunun tercih edilen etnik aidiyete göre medeni durumları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tercih Edilen Etnik Aidiyet	Romanım	Türküm	Bulgarım	Ulahım	Türk Romanı	Bulgar Romanı	Ulah Roamnı	Diğer	Toplam
Evli Değilim	4	5	0	1	5	3	3	1	22
Oran %	18,1	22,7	0	4,5	22,7	13,6	13,7	4,5	100
Romanla	9	1	1	1	2	2	1	0	17
Oran %	52,4	5,9	5,9	5,9	11,8	11,8	5,9	0	100
Türkle	0	12	0	0	0	0	0	0	12
Oran %	0	100	0	0	0	0	0	0	100
Türk Romanıyla	0	4	0	0	12	0	0	0	16
Oran %	0	25	0	0	75	0	0	0	100
Bulgar Romanıyla	0	0	2	0	0	9	0	0	11
Oran %	0	0	18,2	0	0	81,8	0	0	11
Ulah Romanıyla	0	0	0	0	0	0	4	0	4
Oran %	0	0	0	0	0	0	100	0	100
Ulahla	0	0	0	4	0	0	4	0	8
Oran %	0	0	0	50	0	0	50	0	8
Bulgarla	1	0	5	0	0	1	0	0	7
Oran %	14,3	0	71,4	0	0	14,3	0	0	100
Total	14	22	8	6	19	15	12	1	97

Tablo 39. Örneklem Grubun Tercih Edilen Etnik Gruba Göre Medeni Durumu

Kendi etnik kimliğini Bulgar olarak tanımlayan ve Bulgarla evli olan f=5 kişi tespit edilmiştir. Kendi etnik kimliğini Ulah/Romen olarak tanımlayan ve Ulah/Romen ve Ulah/Romen Romanıyla evli olan toplam f=8 kişi tespit edilmiştir. Etnik kimliğini Bulgar ve Bulgar Romanı olarak tanımlayan toplam f=11 kişi Bulgar Romanıyla evli olduğunu ifade etmiştir. Etnik kimliğini Türk ve Türk Romanı olarak tanımlayan toplam f=16 kişi Türk Romanıyla evli olduğunu beyan etmiştir. Türküm şeklinde kendini tanımlayan toplam f=12 kişi Türkle evli olduğunu söylemiştir. Toplam f=17 kişi Romanla evli olduklarını bildirmiştir. Yüzdelik dağılımı yukarıdaki tabloda verilmiş olup tercih edilen etnik aidiyeti aynı olan örneklem oranı %73,4 olarak hesaplanmıştır. Diğer bir ifadeyle örneklemlerden %26,6 farklı etnik aidiyete sahip

kişilerle evli olduklarını söylemişlerdir. Bunlardan %6,66 eşinin çift kimlikli olduğunu beyan etmiştir.

Aile Yapısı	Sıklık f	Oran %
Çekirdek Aile	38	39,2
Geniş Aile	54	55,7
Parçalanmış Aile	5	5,2
Toplam	97	100,0

Tablo 40. Örneklem Grubun Aile Yapısı

Örneklem grupta aile yapısı üç şekilde sınıflandırılmıştır; çekirdek aile, geniş aile, parçalanmış aile. Katılımcı grupta f= 54 ile en sık anne-baba, çocuklar ve dede-babaanneden meydana gelmiş geniş aile tipi tespit edilmiştir. Bu aile tipinin toplamda oranı % 55,7'dir. Katılımcıların %39,2'si çekirdek ailede yaşam sürdüklerini belirtmişlerdir. Bu aile tipi anne baba ve çocuklardan oluşur. Toplamda f=5 kişi dul veya boşanmış oldukları tek başlarına yaşadıklarını belirtmişlerdir (Tablo:40).

"Çocuklarınızla birlikte mi yaşıyorsunuz?" sorusuna katılımcılar aşağıda tabloda olduğu gibi cevap vermişlerdir:

Çocuklarıyla Birlikte İkamet Ediyor	Sıklık f	Oran %
Evet	74	76,3
Hayır	23	23,7
Toplam	97	100,0

Tablo 41. Örneklem Grupta Ailelerin Çocuklarıyla Birlikte İkamet Durumlarına İlişkin Sıklıkları ve Yüzdelik Oranları

Katılımcı grubun f=74'ü çocuklarının yanlarında yaşadığının ifade etmiştir. Bu grubun oranı %76,3'tür. f=23 katılımcı çocuklarının yanlarında ikamet etmediğini ifade etmiştir, bunların oranı %23,7'dir. Bu durumda çocukları yanında olan katılımcı sayısı çoğunluktadır (Tablo: 41).

Tablo 42’de katılımcı grubun maddi olarak kendini nasıl değerlendirdiği ile ilgili veriler verilmiştir.

Maddi Durum	Sıklık f	Oran %
Çok Fakir	17	17,5
Fakir	36	37,1
Orta Halli	35	36,1
Zengin	7	7,2
Çok Zengin	2	2,1
Total	97	100,0

Tablo 42. Örneklem Grubun Maddi Durumuna İlişkin Sıklıkları ve Yüzdelik Oranları

Katılımcı grubunda f=17 ve f=36 toplamda 53 kişi maddi durumunu fakir ve çok fakir olarak beyan etmiştir, bunların toplam içerisindeki oranı %54,7’dir. Toplamda f=35 kişi, bunların oranları %36,1’dir, kendini orta hali olarak tanımlamışlardır. f=9 (% 9,3) kişi de kendini zengin ve çok zengin olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda katımcıların çoğunluğu fakir ve çok fakirdir (Tablo:42).

Örneklemlere meslekleriyle ilgili soru sorulmuştur. Tablo 43’de ankete katılanların mesleki durumlarını hakkında elde edilmiş veriler sunulmuştur:

Meslek Durmu	Sıklık f	Oran %
İşçi	25	25,8
Serbest meslek	23	23,7
İşsiz	24	24,7
Ticaret	5	5,2
Emekli	6	6,2
Çiftçi	1	1,0
Öğrenci	5	5,2

Diğer	8	8,2
Total	97	100,0

Tablo 43. Örneklemlerin Meslek Durumu

Örneklemlerden f=25 tanesi (%25,8) mesleğinin işçi olduğunu, f=23 tanesi (%23,7) serbest meslek, f=24 tanesi işsiz (%24,7), f=5 kişi (%5,2) ticaretle geçimini kazandığını. Örneklemlerden f=6 kişi (%6,2) emekli olduğunu, f=5 tane katılımcı da (%5,2) öğrenci olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda işçi, serbest meslek ve işsiz şeklinde olan katılımcı sayısı oran olarak birbirine yakın ve çoğunlukta olduğu görülmüştür.

10.1.2. Örneklemlerin Ana Dil Durumuna İlişkin Nicel Bulgular

Ankete katılan toplam 97 kişinin ana dili durumu hakında bilgi edinmek için soru sorulmuştur. Ana dili durumuyla ilgili tablo aşağıdadır.

Katılımcıların Ana Dili Durumu (Belirtilen Ana Dil)	Sıklık f	Oran %
Bulgarca	5	5,2
Türkçe	25	25,8
Romanes	53	54,6
Ulah /Romen Romanesi	10	10,3
Romanes Türkçe	2	2,1
Romanes Bulgarca	1	1,0
Bulgarca, Ulah Romanesi	1	1,0
Toplam	97	100,0

Tablo 44. Örneklem Grubun Ana Dili Durumu

Ankete katılan 97 kişiden f=25'nın (%25,8) ana dillerinin Türkçe, f=53 kişi (%54,6) ana dillerinin Romanes, f=10 kişi (%10,3) ana dillerinin Ulah Romanesi, f=2 kişi ise Romanes Türkçenin iki ana dilli olduklarını belirtmişlerdir. Bu durumda iki ana dilliliğin Bulgaristanda yaşayan Romanlar arasında olağan bir durum olduğunu söylemek mümkündür. Ana dilini sadece Bulgarca olarak tanımlayan katılımcı sayısı f=5'tir. Seçilen örneklemlerden % 54,6'nın ana dili Romanestir, %26,8'nin ana dili

Türkçedir, %10,3'ünün ana dili kendi ifadeleriyle Romence/Ulahça veya Ulah/Romen Romanesidir. Örneklem grubunda ana dili Romanes olanlar çoğunluktadır.

Ana dili, tercih edilen etnik aidiyet durumu aşaığıdaki tabloda verilmiştir.

Tercih Edilen Etnik Aidiyet /Ana Dil		Romanım	Türküm	Bulgarım	Ulahım	Türk Romanı	Bulgar Romanı	Ulah Roamnı	Diğer/Bulgaristan -lı vs.	Toplam
Bulgarca	f	1	0	3	0	0	0	0	1	5
	%	20,0%	0,0%	60,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	20,0%	100,0%
Türkçe	f	2	18	0	0	5	0	0	0	25
	%	8,0%	72,0%	0,0%	0,0%	20,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
Balkan Romanesi	f	11	4	4	3	12	15	4	0	53
	%	20,8%	7,5%	7,5%	5,7%	22,6%	28,3%	7,5%	0,0%	100,0%
Ulah Romanesi	f	0	0	0	3	0	0	7	0	10
	%	0,0%	0,0%	0,0%	30,0%	0,0%	0,0%	70,0%	0,0%	100,0%
Balkan Romanesi-Türkçe	f	0	0	0	0	2	0	0	0	2
	%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
Balkan Romanesi-Bulgarca	f	0	0	1	0	0	0	0	0	1
	%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
Bulgarca-Ulah Romanesi	f	0	0	0	0	0	0	1	0	1
	%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	100,0%
Toplam	f	14	22	8	6	19	15	12	1	97
	%	14,4%	22,7%	8,2%	6,2%	19,6%	15,5%	12,4%	1,0%	100,0%

Tablo 45. Ana Dili, Tercih Edilen Etnik Aidiyet Çapraz Tablosu

Tablo 45'de göre ana dili Bulgarca olan; f=1 kişinin (%20) tercih edilen etnik aidiyeti Romandır, f=3 kişinin (%60) Bulgardır, 1 kişinin (%20) diğerdir. Ana dili Türkçe olan; f=2 kişinin (%8,0) etnik aidiyeti Romandır, f=18 kişinin (%72,0) tercih edilen etnik aidiyeti Türktür, f=5 kişinin (%20) Türk Romandır. Ana dili Romanes olan; f=11 kişinin (%20,8) tercihe dilen etnik aidiyeti Romandır, f=4 kişinin (%7,5) Türktür, f=4 örneklemin (%7,5) Bulgardır, f=3 katılımcının Tercih edilen etnik aidiyeti Ulahtır (%5,7), f=12 kişinin (%22,6) Tercih edilen etnik aidiyeti Türk Romanıdır,

f=15 katılımcının (%28,3) Bulgar Romanıdır, f=4 kişinin (%7,5) Ulah Romanıdır. Ana dili Ulah Romanesi olan; f=3 kişinin (%30) tercih edilen etnik aidiyeti Ulah veya Romendir. f=7 kişi (%70) kendini Ulah Romanı olarak tanıtmıştır. Sırasıyla Romanes-Türkçe, Romanes-Bulgarca, Ulah Romanesi- Bulgarca çift ana dilli olan toplam 3 kişi sırasıyla kendilerini Türk Romanı (%100), (%100) Bulgar ve (%100) Ulah Romanı olarak tanımlamışlardır.

Ankete katılanların ana dili yaş durumu aşağıda verilmiştir (Tablo:45) ; 15-35 yaş arası f=2 kişinin (%7,4) ana dili Bulgarca, f=5 kişinin (%18,5) ana dili Türkçe, f=15 kişinin (%55,6) ana dili Balkan Romanesi, f=2 kişinin (%7,4) ana dili Ulah Romanesidir. Bu yaş grubundan f=3 kişi (11,4)% çift ana dillidir.

Ana Dil / Yaş Durumu		Bulgarca	Türkçe	Balkan Romanesi	Ulah Romanesi	Balkan Romanesi Türkçe	Balkan ,Romanes Bulgarca	Bulgarca Ulah Romanesi	Toplam
15-35	f	2	5	15	2	2	0	1	27
	%	7,4%	18,5%	55,5%	7,4%	7,4%	0,0%	3,8%	100,0%
35-45	f	1	12	17	3	0	1	0	34
	%	0,0%	36,4%	51,5%	9,1%	0,0%	3,0%	0%	100,0%
45-60	f	1	6	15	3	0	0	0	25
	%	4,0%	24,0%	60,0%	12,0%	0,0%	0,0%	0%	100,0%
60 ve üstü	f	1	2	6	2	0	0	0	11
	%	9,0%	18,2%	54,6%	18,2%	0,0%	0,0%	0%	100,0%
Toplam	f	5	25	53	10	2	1	1	97
	%	4,1%	25,7%	54,7%	10,3%	2,2%	1,0%	1,0	100,0%

Tablo 46. Ana Dili Yaş Durumu Çapraz Tablosu

35-45 yaş arası toplam 34 kişiden f=12 kişinin (%36,4) ana dili Türkçedir, f=17 kişinin (%51,5) ana dili Balkan Romanesi, f=3 kişinin (%9,1) ana dili Ulah Romanesi olup f=3 kişi toplamda (%3,0) de iki ana dillidir.

Tablo 45'de; 45-60 yaş arası f=25 kişi tespit edilmiştir. Bunlardan f=1 kişinin (% 4,0) ana dili Bulgarca, f=6 kişinin (%24,0) ana dili Türkçe, f=15 kişinin (%60,0) ana dili Balkan Romanesi, f=3 kişinin (%12,0) ana dili Ulah Romanesi olduğu görülmektedir.

60 yaş ve üstü toplam f=11 kişiden 1'nin (%9,6) ana dili Bulgarca, f=2 kişinin (%18,2) ana dili Türkçe, f=6 kişinin (%54,6) ana dili Balkan Romanesidir. Bu 12 kişiden f=2 kişinin (%18,2) ana dili de Ulah Romanesidir (Tablo: 46).

Cinsiyet bakımından 97 kişilik örneklem grubunda ana dili Bulgarca olan 3 kişiden f=2 kişisi erkek, f=3 kişisi de kadın'dır. Türkçe ana dili 25 kişiden f=11'i kadın f=14 erkektir, Balkan Romanesini ana dili olarak beyan eden toplam 53 kişiden f=32'si kadın, 21'erkektir. Ana dili Ulah Romanesi olan 10 kişiden f=5'i erkek f=5'i kadındır. Toplam 4 kişide f=3'si erkek f=1'si kadın iki ana dillidir. Oranlar aşağıda tabloda verilşmiştir (Tablo: 47).

Ana Dili / Cinsiyet Durumu		Bulgarca	Türkçe	Balkan Romanesi	Ulah Romanesi	Romanes Türkçe	Balkan ,Romanes1 Bulgarca	Bulgarca Ulah Romanesi	Toplam
Kadın	f	3	11	32	5	1	0	0	52
	%	5,8%	21,2%	61,5%	9,6%	1,9%	0,0%	0.0%	100,0%
Erkek	f	2	14	21	5	1	1	1	45
	%	4,3%	31,1%	46,6%	11,1%	2,3%	2,3%	2,3	100,0%
Toplam		5	25	53	10	2	1	1	97
		4,1%	26,8%	54,6%	10,3%	2,2%	1,0%	1,0%	100,0%

Tablo 47. Ana Dili Cinsiyet Durumu Capraz Tablosu

İkamet durumuna göre ana dili durumu aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tabloya göre toplam 19 kişiden f=2 kişinin (%10,5) ana dili Bulgarca, f=1 kişi ise (%5,3) iki ana dillidir, f=16 kişinin (%84,2) de ana dili Balkan Romanesidir. Bunlar göçebe veya yarı göçebe yaşamaktadır.

Köyde yaşayanlardan f=1 kişinin (%2,9) ana dili Bulgarca, f=12 kişinin (%35,2) ana dili Türkçe, f=16 kişinin (%47,1) ana dili Balkan Romanesi, f=4 kişinin (%11,8) ana dili de Ulah Romanesidir (Tablo:48).

Kasabada veya beldede yaşayanlardan f=1 katılımcı (%3,6) ana dili Bulgarca, f=8 kişinin (%28,6) ana dili Tütkçe, f=13 katılımcının (%46,4) ana dili Balkan Romanesidir. f=5 kişinin (%17, 6) Ulah Romanesi, f=1 kişi ise iki ana dillidir. İl merkezinde ikamet eden toplam 7 kişiden f=2 kişinin (%28,4) ana dili Türkçedir (Tablo:48).

Ana Dili / İkâmet Durumu		Bulgarca	Türkçe	Balkan Romanesi	Ulah Romanesi	Romanes Türkçe	Balkan ,Romanes Bulgarca	Bulgarca Ulah Romanesi	Toplam
Göçüyorum - Yarı Göçebe Yaşıyorum	f	2	0	16	0	0	1	0	19
	%	10,5%	0,0%	84,2%	0,0%	0,0%	5,3%	0%	100,0%
Köyde Yaşıyorum	f	1	12	16	4	0	0	1	34
	%	2,9%	35,2%	47,1%	11,8%	0,0%	0,0%	2,9%	100,0%
Kasabada	f	1	8	13	5	1	0	0	28
	%	3,6%	28,6%	46,4%	17,9%	3,6%	0,0%	0,0%	100,0%
İl Merkezinde	f	0	2	4	0	1	0	0	7
	%	0,0%	28,6%	57,1%	0,0%	14,3%	0,0%	0,0%	100,0%
Yurt Dışında	f	0	3	4	1	1	0	0	9
	%	0,0%	33,3%	44,4%	11,1%	11,1%	0,0%	0,0%	100,0%
Toplam	f	4	25	53	10	3	1	1	97
	%	4,1%	26,8%	54,6%	10,3%	2,1%	1,0%	1,0	100,0%

Tablo 48. İkâmet Durmu, Ana Dil Durmu Çapraz Tablosu

Ana dili Balkan Romanesi olan toplam 4 kişi de (%54,10) aynı şekilde il merkezinde ikamet etmektedir. Aynı şekilde il merkezinde yaşayan 1 kişi (%14,3) iki dili olduğunu ifade etmiştir. Yurt dışında yaşayan toplam 9 kişiden 3 kişinin ana dili Türkçe (%33,3), 4 kişinin (%44,4) ana dili Balkan Romanesi, 1 kişinin (%11,1) Ulah Romanesi, 1 kişi de (%11,1) çift ana dillidir (Tablo:48). Yarı göçebe yaşayan örneklemlerin ana dilleri Bulgarca ve Balkan Romanesidir. Ana dili Türkçe ve Ulah Romanesi olan ve göçebe veya yarı göçebe yaşam tarzı olan örneklem tespit edilememiştir (Tablo:48).

Aşağıdaki tabloda eiğitim durumuna göre örneklem ana dillerinin dağılımları verilmiştir:

Ana Dili / Eğitim Durumu		Bulgarca	Türkçe	Balkan Romanesi	Ulah Romanesi	Romanes Türkçe	Balkan ,Romanes Bulgarca	Bulgarca Ulah Romanesi	Toplam
Okuma yazmam yok	f	1	2	3	0	0	0	0	6
	%	16,7%	33,3%	50,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	f	1	2	8	1	0	0	0	12

Okula gitmedim fakat okuma yazmam var.	%	8,3%	16,7%	66,7%	8,3%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
İlkokul mezunu	f	1	14	15	7	0	0	0	37
	%	2,7%	37,8%	40,5%	18,9%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
Ortaokul mezunu	f	1	6	19	2	1	1	0	30
	%	3,2%	19,4%	61,3%	6,5%	6,4%	3,2%	0	100,0%
Lise mezunu	f	0	2	8	0	1	0	1	12
	%	0,0%	16,6%	66,6%	0,0%	8,4%	0,0%	8,4	100,0%
Toplam	f	4	25	53	10	2	1	1	97
	%	4,1%	26,8%	54,6%	10,3%	3,1%	1,0%	1,0	100,0%

Tablo 49. Dil Eğitim Durmu Çapraz Tablosu

Tablo 49'da okuma yazma bilmeyen toplam f=6 kişi tespit edilmiştir ve bunların f=1 tanesinin (%16,7) ana dili Bulgarca, f=2 tanesinin ana dili (%33,3) Türkçe, f=3 tanesinin (%50) ana dili Romanestir. Okula gitmediği halde okuma yazması olan f=12 kişiden f=1 tanesinin (%8,3) ana dili Bulgarca, f=2 kişinin (%16,7) ana dili Türkçe, f=8 kişinin (%66,7) ana dili Romanestir. İlkokul mezunu toplam f=37 kişiden f=1 tanesinin (% 2,7) ana dili Bulgarca, f=14 kişinin (%37,8) ana dili Türkçe, f=15 katılımcının (%40,5) ana dili Romanes, f=7 kişinin (%18,9) ana dili Ulah Romanesi, olduğu görülmüştür. Ortaokul mezunu toplam f=31 kişiden f=1 (%3,2) tanesinin ana dili Bulgarca, f=6 tanesinin (%19,4) Türkçe, f=19 kişinin (%61,3) Balkan Romanesi, f=2 (%6,5) kişininin ana dilleri Ulah Romanesidir. Toplamda f=3 kişinin (%9,6) çift ana dilli oldukları anlaşılmıştır. Bu durumda ana dili Bulgarca olan toplam 4 kişiden % 25'nin eğitim durumu okuma yazması yok , %25'nin okula gitmemiş fakat okuma yazması var, %25 ilkokulu mezunu, %25' ortaokul mezunu olarak hesaplanmıştır. Ana dili Türkçe olan kişilerden % 7,69'nun okuma yazması yok, %7,69'u okuma yazması olduğu halde okula gitmemiştir, %53,84'dü ilkokul mezunu, %23,7 ortaokul mezunu, %7,69'u lise mezunu olarak tespit edilmiştir. Ana dili Balkan Romanesi olan toplam f=53 kişinin % 5,71'nin okuma yazması yok, % 5,09'u okula gitmemiş, %15,09 okuma yazması var fakat ilk okuldan mezun olamamış, %28,3'ü ilkokul mezunu, %35,8'i ortaokul mezunu, %15,09'u lise mezunudur. Ana dilinin Ulah Romanesi olarak belirten kişi sayısı toplamda f=10 olup %10'u okula gitmemiş fakat okuma yazması var, %70'1 ilkokul mezunu, %20'si ortaokul mezunu olduğu anlaşılmıştır. İki ana dilli (Romanes Türkçe) olan toplam f=1

katılımcıdan %50 ortaokul mezunu 1 katılımcı %50 lise mezunudur. İki ana dili olan (Balkan Romanesi Bulgarca) olan f=1 kişinin %100 ortaokul mezunudur.İkiana dilli olan 1 kişi Ulahça Romanes çift ana dillidir.

Romanların ana dillerini gizili dil olarak kullandığı aşağıdaki tablodan görmek mümkündür:

Katılımcıların Ana Dillerini Gizli Dil Olarak Kullanım Durumları	Evet f	Oran %	Hayır f	Oran %	Toplam f
Bulgarca	1	1,1	3	3,1	4
Türkçe	1	1,1	24	25,2	25
Romanes	37	38,9	15	15,8	53
Ulah Romanesi	8	8,4	2	2,1	10
Romanes Türkçe	2	2,1	0	0	2
Romanes Bulgarca	0	0	1	1,1	1
Bulgarca Ulahça	0	0	1	1,1	1
Toplam	49	51,6	46	48,4	95

Tablo 50. Ana Dilin Gizli Dil Olarak Kulanımı Çapraz Tablo

Balkan Romanesinin f=37 (%38,9) ve Ulah Romanesinin f=8 (%8,4) gaco yabancıların yanında gizli dil olarak en yüksek oranda kullanıldığı tespit edilmiştir Türkçe ve Bulgarca gaconun yanında %1,1 oranunda gizli dil olarak kullanıldığı yukarıdaki tablodan görmek mümkündür (Tablo:50).

10.1.3. Örneklemlerin Baba Ana Dili Durumuna Ait Nicel Bulgular

Ankete katılanlara babalarının konuştuğu ana dille ilgili soru sorulmuştur. Sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Örneklemlerin Babalarının Ana Dili Durumu	Sıklık f	Oran %
Balkan Romanesi	58	59,8
Türkçe	26	26,8
Bulgarca	2	2,1
Ulah Romanesi / Ulahça	10	10,3
Balkan Romanesi- Bulgarca	1	1,0

Toplam	97	100,0

Tablo 51. Örneklemleriş Baba Ana Dili Durumu

Katılımcılardan f=58'nin (%59,8) baba ana dili Romanestir, f=26'nın (%26,8) baba ana dili Türkçedir, f=10'nun (%10,3) Ulahça/ Ulah Romanesidir, f=1 kişinin baba ana dili iki dil (Romanes- Bulgar) olarak tespit edilmiştir. f=2 (%2,1) kişinin baba ana dili Bulgarca olarak yukarıdaki tabloda görülmektedir (Tablo:51).

Baba ve anne ana dili ile ilgili çapraz tablolar aşağıda verilmiştir bu tabloda anne ana dilleriyle baba ana dillerinin aynı olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Baba Ana Dili / Anne Ana Dili		Romanes	Türkçe	Bulgarca	Ulah Romanesi	Romanes Bulgarca	Toplam
Romanes	f	55	4	0	0	0	59
	%	93,2%	6,8%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
Türkçe	f	2	21	0	0	0	23
	%	8,7%	91,3%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
Bulgarca	f	0	0	0	0	1	1
	%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
Türkçe Romanes	f	0	1	0	0	0	1
	%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
Ulahça	f	0	0	1	0	0	1
	%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%
Ulah Romanesi	f	1	0	1	10	0	12
	%	8,3%	0,0%	8,3%	83,3%	0,0%	100,0%
Toplam	f	58	26	2	10	1	97
	%	59,8%	26,8%	2,1%	10,3%	1,0%	100,0%

Tablo 52. Anne Ana Dili Baba Ana Dili Çapraz Tablosu

Araştırma grubunda anne ve baba ana dilli hakkında bilgi veren toplam 97 kişiden f=55'nin (%93,2) hem anne ana dili hem baba ana dili Romanestir Bu gruptan farklı ana ve baba ana dil beyan eden toplam görüşmeci sayısı f=4'tür oranı da % 6,8'dir. Hem anne ana dili hem baba ana dili aynı olan ve Türkçe olan toplam 21 kişi (%91,3) tespit edilmiştir. f=2 kişinin (%8,7) farklı ana ve baba ana dilleri beyan ettikleri görülmüştür. Çift anne ana dilli Türkçe-Romanes olan bir kişininin baba ana dilinin Türkçe olduğu tespit edilmiştir (%100). Anne ana dillinin Ulah Romanes olduğunu söyleyen bir kişi baba ana dilinin Bulgarca olduğunu ifade etmiştir (%100).

f=12 kişiden hem anne ana dili hem baba ana dili Ulah Romanesi toplam 10 kişi tespit edilmiştir (%83,3), bu gruptan toplam f=2 kişi farklı anne ve baba ana diline sahip olduğu görülmüş olup, bunların oranı %16,6 olarak tespit edilmiştir (Tablo:52).

10.1.4. Örneklem Grubun Belirtilen Ana Dili Potansiyel Ana Dili Bağlamında Dil Yitimi ve Dil Sürdürümü

Katılımcılara anne ana diliyle ilgili soru sorulmuştur, 53. tabloda bununla ilgili istatistiksel veriler verilmiştir.

Katılımcıların Anne Ana Dili Durumu (Potansiyel Ana Dili)	Sıklık f	Oran %
Balkan Romanesi	59	60,8
Türkçe	23	23,7
Bulgarca	1	1,0
Türkçe Romanes	1	1,0
Ulahça/Ulah Romanesi	13	13,5
Total	97	100,0

Tablo 53. Örneklemlerin Anne Ana Dili Durumu

Katılımcılara *"Annenizin ana dili neydi?"* sorusuna katılımcılardan f=59'u Romanes (%60,8), f=23'ü Türkçe (%23,7), f=13'ü Ulahça veya Ulah Romanesi (%13,4) şeklinde cevap vermişlerdir (Tablo:53). Katılımcıların tablo 43'teki ana dili durumu verilerine ve anne ana dilini gösteren verilere göre Romanesin, Türkçenin, Ulah Romanesinin yitim ve sürdürüm durumu hesaplamak mümkündür. Bosnalı'ya göre bu iki veri türü arasındaki oranlar dil yitim ve bunun zıttı olan dil sürdürüm durumu hakkında bizlere bilgi verecektir. Şöyleki (2007: 156–157):

Dil Sürdürümü = Belirtilen Ana Dili (örneklemin ana dili) / Potansiyel Ana Dili (örneklem annesinin ana dili)

Dil Yitimi= Potansiyel Ana Dil (örneklemin ana dili) - Belirtilen Ana Dili (örneklemin anne ana dili) / Belirtilen Ana dil (örneklemin anne ana dili)

Sürdürüm “1’e” yaklaştıkça sürdürümün devam ettiğini söylemek mümkündür. Yitim durumunu “0’a” yaklaşması gerekmektedir, çünkü yitim ve sürdürüm birbirinin zıttıdır. Yitim “1’e” yaklaştıkça sürdürüm “0’a” yaklaşmaktadır. Bu durum dil yitimin yüksek olduğunu ve dilin kaybolmaya başladığını göstermektedir (Bosnalı, 2007: 156–157).

Tablo 44 ve tablo 51 incelendiği zaman Romanes için dil sürdürümü: 53/59=0.89 olarak hesaplanmıştır. Oran “1’e” yakın olduğuna göre Romanes dilinin katılımcı grupta sürdürümü oldukça yüksektir. Romanes için yitim: 59-53/53=0.11 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre katılımcıların %89 annenelerinin ana dilini (Romanes) konuşmaktadır. %11 annelerinin ana dilinden farklı olarak başka bir ana dili konuşmaktadır. Dolayısıyla yitim yani dil kayması %11’ dir. Balkan Romanesiyle Ulah Romanesi birlikte değerlendirildiğinde gruptaki sürdürüm 63/72=0,86 olarak hesaplanmıştır. Yitim: 72-63/63=0,14 olarak tespit edilmiştir, Romanesten kayma 3 kişi Bulgarcaya, 4 kişi Türkçeye şeklinde tespit edilmiştir.

Anne ana dilleri Türkçe olan Roman grubundan sadece 1 kişinin ana dili ve anne ana dilinin farklı olduğu görülmüştür. 3 kişinin anne ana dilinden kaymayı hariç tutarsak sürdürüm: 22/23= 0,956 şeklindedir. Sadece bir kişide dil yitimi Bulgarcaya kayma şeklinde gerçekleşmiştir. Türkçedeki yitim ise: 23-22/22= 0,0454 olarak hesaplanmıştır. Bu tespite göre Türkçe konuşan grup arasında Tütkçenin ana dili olarak sürdürümü oldukça yüksek seviyededir.

Romaneste ve Türkçedeki yitim oranları karşılaştırıldığında yitim Romaneste daha yüksektir. Çünkü 0,0454<0,11 veya Balkan Romanesnde ise 0,13’tür.

10.1.5. Örneklem Grubun İbadet Dillerine İlişkin Nicel Bulgular

Anket yapılan gruba ibadet ettikleri dil ile ilgili soru sorulmuştur. Bununla ilgili veriler aşağıdadır.

Katılımcıların İbadet Dili	Sıklık f	Oran %
Arapça	26	27,08
Türkçe	10	10,41
Bulgarca	19	19,79
Romanes	5	5,20
Kilise Slavcası	23	23,9
İbadet Dilim Yok	13	13,54
Total	96	100

Tablo 54. Örneklemlerin İbadet Dilleriyle İlgili Veriler

Bu soruya toplam f=96 kişi cevap vermiştir. Bunlardan; Arapça f=26 (%27,08), Türkçe f=11 (%11,41), Bulgarca f=19 (%19,79), Romanes f=5 (% 5,20), Kilise Slavcası f=23 %(23,9) şeklinde ibadet dillerini belirtmişlerdir. İbadet dilinin olmadığını veya ibadet etmediğini belirten kişi sayısı f=13 olup bunların oranı % 13,54'tür (Tablo:54).

İbadet Dili/ Tercih Edilen Etnik Aidiyet	Arapça	Türkçe	Bulgarca	Romanes	K.Slavcası	İbadet Dilim Yok	Toplam
Roman	0	3	3	3	3	2	14
Türk	13	4	0	1	0	4	22
Bulgar	0	0	3	0	4	1	8
Ulah	0	0	2	0	2	2	6
Türk Romanı	13	3	0	0	0	2	18
Bulgar Romanı	0	0	4	0	9	2	15
Ulah Romanı	0	0	6	1	5	0	12
Diğer (Bulgaristanlı)	0	0	1	0	0	0	1
Toplam	26	10	19	5	23	13	96

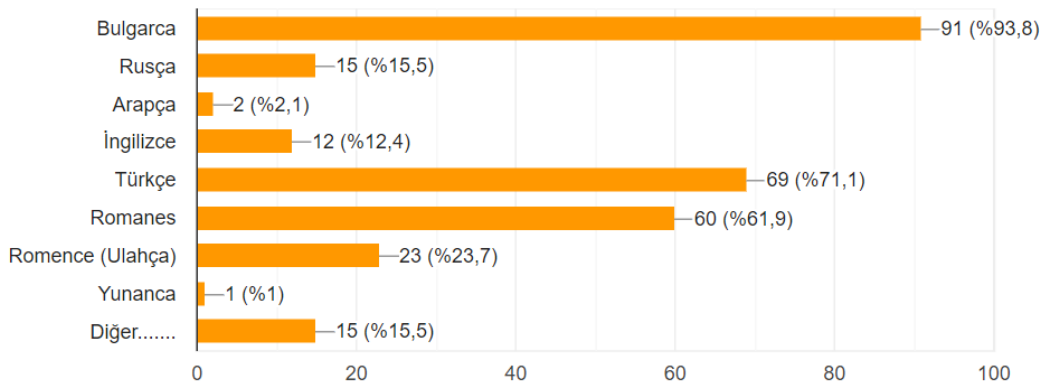
Tablo 55. Tercih Edilen Etnik Aidiyet, İbadet Dili Çapraz Tablosu

Tercih edilen kimlik ibadet dili bağlamında Türk ve Türk Romanı etnik aidiyetine sahip olan kişi sayısı f=26'dır ve bunların ibadet dili Arapçadır. Romanım, Türküm ve Türk Romanıyım diyen toplam f=10 kişi ibadet dilini Türkçe olarak belirtmişlerdir. Etnik kimliğini Roman, Bulgar, Bulgar Romanı, Ulah Romanı şeklinde tanımlayan toplam f=19 kişinin ibadet dili Bulgarcadır. Etnik kimliğini Roman, Türk

ve Ulah Romanı olarak tanımlayan toplam f=5 kişinin ibadet dili Romanestir. İbadet dilinin Kilise Slavcası olduğunu bildiren toplam f=23 kişinin etnik kimlikleri Bulgar, Roman, Bulgar Romanı, Ulah Romanı, Ulah şeklide tanımlamışlardır (Tablo:55).

10.1.6. Örneklemlerin Bildikleri Dillere İlişkin Nicel Bulgular

Görüşülen kişilere hangi dilleri bildikleri sorulmuştur ve birden fazla dil beyan edebilecekleri söylenmiştir. Bununla ilgili grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 9. Örneklemlerin Bildikleri Diller

97 kişiden f=91 kişi anlama seviyesinde de olsa Bulgarcayı bildiklerini ifade etmişlerdir. Bunların oranı % 93,8'dir. Türkçe bilen toplam f=69 kişidir, Türkçe bilenlerin oranı %71,1'dir. Romanes (Balkan ve Ulah) bilen toplam f=60 kişi olup bunların oranı % 61,9'dur. Romence bildiğini söyleyen toplam f=23 kişidir, bunların oranları %23,7'dir. Sırasıyla; diğer dilleri f=15 (%15,5), Rusça f=15 (%15,5) İngilizce f=12 (%12,4), Arapça f=2 (%2,1), Yunanca f=1 (%1) kişi bildiğini ifade etmiştir (Grafik: 9). Bu sonuçlara göre baskı dil olan Bulgarca en düşük anlama seviyesinde de olsa en yüksek oranda bilinmektedir. Daha sonra Türkçe daha sonra Romanes bilinmektedir.

10.1.7. Örneklemlerin Dilsel Yeterlilik Düzeylerine İlişkin Nicel Bulgular

Katılımcıların Bulgarca, Türkçe, Romanes, Rusça, Arapça okuma, yazma, anlama ve konuşma dilsel yeterliliklerinin tespitine yönelik sorular sorulmuştur. Bu Likert tipi anket sorularıyla (*"hiç bilimiyorum"*, *"az biliyorum"*, *"orta düzeydede biliyorum"*, *"iyi düzeyde biliyorum"*, *"çok iyi düzeyde biliyorum"*) yukarıda belirtilen dillerde örneklemlerin kendi görüşleri doğrultusunda durumları tespit edilmiştir.

Katılımcıların tamamı soruları cevaplamış ve bununla ilgili veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir, Bulgarca dilsel yeterlilik düzeyleri:

Bulgarca		Hiç Bilmiyor	Az Biliyor	Orta Düzeyde Biliyor	İyi Düzeyde Biliyor	Çok İyi Düzeyde Biliyor	Toplam
Okuma	f	7	23	18	31	18	97
	%	7,1	23,5	18,5	31,6	18,3	100
Yazma	f	11	18	18	33	17	97
	%	11,3	18,5	18,5	34,1	17,5	100
Anlama	f	3	10	20	29	35	97
	%	3,09	10,3	20,6	29,6	36,08	100
Konuşma	f	5	10	20	27	35	97
	%	5,15	10,3	20,6	27,8	36,08	100

Tablo 56. Bulgarca Dilsel Yeterlilik Düzeyleri

Anketlere katılan kişilerin (toplam 97 katılımcı) Bulgarca düzeyleri yukarıdaki tabloda verilmiştir. Tabloya göre Romanların %31,6'sı Bulgarca okuma yazma düzeyleri iyi oduğunu belirtmişlerdir, bu tespit edilen en yüksek orandır. Hiç Bulgarca okuyamadığını söyleyen toplam f=7 kişi belirlenmiştir ve bunların oranı %7,1'dir. Yazması olmadığını belirten f=11 kişi tespit edilmiş olup bunların oranı 11,3'dür. Yazma yeterliliğinde en yüksek oran %34,1'ile *"iyi düzeyde"* biliyorum şeklindedir. Tabloda yazmayı bilmeyen kişi sayısının okumayı bilmeyen kişi sayısından daha fazla olduğu görülmektedir. Bulgarca hiç anlamadığını söyleyen toplam f=3 kişi belirlenmiştir, bunların oranı % 3,09'dur. Katılımcıların % 36,08'i Bulgarca anlam yetisinin çok iyi düzeyde olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların %18,5'nin okuma,

%18,5'nin yazma, , %20,6'sını konuşma,20,6 anlama düzeylerinin orta olduğu yukarıdaki tablodan görmek müküdür (Tablo:56).

Türkçe yeterlilik düzeyleri aynı şekilde Likert ölçeğiyle aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Türkçe		Hiç Bilmiyor	Az Biliyor	Orta Düzeyde Biliyor	İyi Düzeyde Biliyor	Çok İyi Düzeyde Biliyor	Toplam
Okuma	f	83	6	1	0	2	92
	%	90,2	6,5	1,0	0	2,0	100
Yazma	f	81	5	1	0	2	89
	%	91,0	5,6	1,1	1,1	2,2	100
Anlama	f	18	16	26	2	35	97
	%	18,6	16,4	26,8	2,1	36,0	100
Konuşma	f	17	20	6	23	31	97
	%	17,3	20,4	6,1	23,5	31,6	100

Tablo 57. Türkçe Dilsel Yeterlilik Düzeyleri

Yukarıdaki tabloya göre ankete katılanların %90,2 'sinin Türkçe okuma hiç bilmediği, f=6 kişi bunların oranı %6,1 az bildiğini, f=1kişi (%1) orta düzeyde, 2 kişinin (%2,0) çok iyi bildiğini görmekteyiz. Türkçe okuma yeterliliğini ölçen soruya cevap veren katılımcı sayısı 92 iken yazma yeterliliğini ölçen soruya cevap veren katılımcı sayısı 89'dur. Katılımcıların %91'i (toplam 81 kişi) Türkçe yazmayı bilmiyor, %5,61'i (toplam 5 kişi) az biliyor, f=1 kişi orta düzeyden (%1,1), f=2 kişide (%2,2) çok iyi düzeyde bildiğini ifade etmiştir. Türkçe anlama ve konuşma yeterliliğini ölçmeye yarayan sorulara 97 katılımcı cevap vermiştir. Katılımcılardan f=18 kişi (%18,5) Türkçe hiç anlamadıklarını ifade etmişlerdir. f=16 (%16,4) katılımcı az, f=26 (%26,8) katılımcı orta düzeyde, f=2 (%2,1) katılımcı iyi düzeyde, f=35 (%36) katılımcı da çok iyi düzeyde Türkçe anladıklarını söylemişlerdir. Türkçe konuşma yeterliği ile ilgili f=31 (%31,6) kişi çok iyi Türkçe konuştuklarını beyan etmişlerdir. f=17 (%17,3) katılımcı ise Türkçe hiç konuşamadıklarını söylemişlerdir. Yukarıdaki tablodan görüşülen kişilerden %20,4'ü Türkçeyi az konuştuğunu, %6,1'nin orta düzeyde, %8,1'nin ise iyi düzeyde konuştuğu anlaşılmaktadır.

Katılımcılardan bir kısmının ana dili Romanestir bu dilin yeterlilik düzeyinin tespitine yönelik sorular sorulmuştur. Aşağıdaki tabloda katılımcıların Romanes dilinde okuma, yazma, anlama ve konuşma yeterlilikleriyle ilgili bilgiler verilmiştir.

Romanes		Hiç Bilmiyor	Az Biliyor	Orta Düzeyde Biliyor	İyi Düzeyde Biliyor	Çok İyi Düzeyde Biliyor	Toplam
Okuma	f	89	2	0	0	0	91
	%	97,8	2,19	0	0	0	100
Yazma	f	89	2	0	0	0	91
	%	97,8	2,19	0	0	0	100
Anlama	f	31	5	4	10	45	95
	%	32,6	5,2	4,21	10,5	47,3	100
Konuşma	f	31	5	4	10	45	95
	%	32,6	5,2	4,21	10,5	47,3	100

Tablo 58. Romanes Dilsel Yeterlilik Düzeyleri

Yukarıdaki tabloda Bulgaristan'da seçmeli ders olarak okutulan Romanesi okuma yeterlilik düzeyleri şu şekildedir; ankete katılan f=91 kişiden f=89'u (%97,8) Romanes dilinde okuma ve yazma bilmediğini ifade etmiştir. Sadece f=2 (%2,19) kişi Romaneste okuma yazma seviyesinin az olduğunu ifade etmiştir. f=89 (%97,8) kişi Romanes dilinde yazma yeterliliğine hiç sahip olmadığını ifeade etmiştir. Romanes dilinde anlama yeterliği farklı seviyelerde ölçülmüştür; Hiç bilmiyen f=31 kişi (32,6), az bilen f=5 kişi (%5,2), orta düzeyde bilen f=4 kişi (%4,21), iyi düzeyde bilen f=10 kişi (%10,52), çok iyi düzeyde bilen f=45 kişi (%47,36) şeklinde tespit edilmiştir. Görüşülen kişilerden Romanesi konuşma yeterliliğne sahip olmayan kişi sayısı f=31 olup oranları %32,6'dır. Az konuşma yeterliliğne sahip olan kişi sayısı f=5'tir ve bunların oranı % 5,2'dir. Orta düzeyde konuşma yeterliliğine sahip olan kişi sayısı f=4'tür ve oranları % 4,21 dir. İyi seviyede konuştuğunu söyleyen toplam f=10 kişi tespit edilmiştir, bunların oranı % 10,52'dir. f=95 kişiden çok iyi düzeyde konuştuğunu söyleyen toplam f=45 kişi tespit edilmiş olup oranları %47,3'tür (Tablo: 58).

Bulgaristan'da rejim değişene kadar Bulgar eğitim sisteminde Rusça zorunlu ders olarak okutulmaktaydı bu sebepten ankete katılanların Rusça okuma, yazma,

anlama, konuşma yeterliliklerinin tespitine yönelik sorular sorulmuştur. Aşağıdaki tabloda ankete katılanların Rusça yeterlilik düzeyleri gösterilmektedir.

Rusça		Hiç Bilmiyor	Az Biliyor	Orta Düzeyde Biliyor	İyi Düzeyde Biliyor	Çok İyi Düzeyde Biliyor	Toplam
Okuma	f	56	19	0	3	3	81
	%	69,13	23,45	0	3,7	3,7	100
Yazma	f	62	17	1	3	1	84
	%	73,80	20,23	1,16	3,57	1,19	100
Anlama	f	60	21	1	1	1	84
	%	71,42	25	1,19	1,19	1,19	100
Konuşma	f	64	18	0	0	1	83
	%	77,10	21,68	0	0	1,20	100

Tablo 59. Rusça Dilsel Yeterlilik Düzeyleri

Yazı olarak Kiril alfabesinin kullanıldığı Rusça okumayı 81 kişiden f=56 (%69,13) kişi hiç bilmediğini ifade etmiştir. Az bildiğini söyleyen toplam f=19 (%23,45) kişi tespit edilmiştir. İyi düzeyde ve çok iyi düzeyde Rusça okuma yazma bilen kişi sayısı toplam f=6'dır, bunların toplam sayıya oranı %7,44 dir. Yazma yeterlilik düzeyini tespitine yönelik soruya cevap veren 84 kişiden f=62'si (%73,80) yazmayı hiç bilmediğini, f=17'sinin (%20,23) az bildiğini, f=3 (%3,57) kişinin iyi bildiğini, f=1 (%1,19) kişinin ise çok iyi bildiği anlaşılmaktadır. Anlama yeterliliği ile ilgili elde edilen veriler ise şu şekildedir; f=84 kişiden Rusça hiç anlamadığını söyleyen kişi sayısı f=60'dır, bunların oranı %71,42'dir. f=21 (%25) kişinin Rusçayı az anladığını, f=1 (%1,19) kişinin orta, f=1 (%1,19) kişinin iyi, f=1 (%1,19) kişini ise çok iyi seviyede Rusça anladığı yukarıdaki tablodan anlaşılmaktadır. Yukarıdaki tabloya göre Rusça az konuşabildiğini ifade eden toplam f=18 kişi tespit edilmiştir, bunların oranı %21,68'dir. Hiç Rusça konuşamadığını söyleyen katılımcı sayısı ise toplamda %77,10 oranıyla f=64 kişidir. f=1 kişi ise çok iyi Rusça konuştuğunu söylemiştir (Tablo:59).

İbadet dili olarak Arapça dilsel yeterlilik düzeyleri okuma yazma anlama ve konuşma şeklinde aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tabloya göre ankete katılan f=84 kişiden sadece f=5 (%5,92) kişi Arapça çok az okumayı bilmektedir. (%94,08) Arapça okuma yeterliliğine sahip değildir. f=2 kişi çok az seviyesinde Arapça yazabilmekte

olup bunların oranı % 2,35'tir. Hiçbir katılımcı Arapça konuşamıyor ve anlamıyor (Tablo:60).

Arapça		Hiç Bilmiyor	Az Biliyor	Orta Düzeyde Biliyor	İyi Düzeyde Biliyor	Çok İyi Düzeyde Biliyor	Toplam
Okuma	f	79	5	0	0	0	84
	%	94,04	5,92	0	0	0	100
Yazma	f	83	2	0	0	0	85
	%	97,6	2,35	0	0	0	100
Anlama	f	87	0	0	0	0	87
	%	100	0	0	0	0	100
Konuşma	f	86	0	0	0	0	86
	%	100	0	0	0	0	100

Tablo 60. Arapça Dilsel Yeterlilik Düzeyleri

10.1.8. Örneklemlerin Ana Dili ve İkinci Dil Edinim Mekânlarına İlişkin Nicel Bulgular

Katılımcıların Bulgarcayı öğrendikleri yer ile ilgili sorular sorulmuştur. Bununla ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Bulgarcanın Edinim Mekanları	Sıklık f	Oran %
Ev	32	34,4
Okul	52	55,9
Mahalle	11	11,8
İş Yeri	12	12,9
Askeri Kışla	1	1,1
Diğer (Cami, Dernek, Kulüb, Kilise)	0	0
Total	93	100

Tablo 61. Bulgarca Edinim Mekânları

Yukarıdaki tabloya göre f=32 (%34,4) katılımcı Bulgarcayı evde öğrendiklerini belirtmişlerdir. Bulgarcayı okulda öğrendiklerini ifade eden 52 kişi tespit edilmiştir, bunların oranı %55,9'dur. Bulgarcayı yaşadıkları mahallede öğrendiklerini ifade eden toplam f=11 kişinin oranı ise %11,8' dir. İş yerinde

öğrendiğini belirten f=12 kişinin toplam kişi sayısına oranı %11,1'dir. 1 kişi de (%1,1) Bulgarcayı askerde öğrendiğini söylemiştir. 15 katılımcı Bulgarcayı iki farklı yerde öğrendiğini belirtmişlerdir (Tablo:61).

Romanes edinim mekânları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tabloya göre Romanesin edinimi ev ve mahalle ortamında devam etmektedir. Ev ortamında edinim oranı %96,6 iken mahalle ortamında edinim % 3,4'tür (Tablo:62).

Romanes Dilinin Edinim Mekanları	Sıklık f	Oran %
Ev	58	96,6
Okul	0	0
Mahalle	2	3,4
İş Yeri	0	0
Askeri Kışla	0	0
Diğer (Cami, Dernek, Kulüb, Kilise)	0	0
Total	60	100,0

Tablo 62. Romanes Edinim Mekânları

Türkçenin edinim mekânlarıyla ilgili soruya toplam 69 kişi cevap vermiştir. Aşağıdaki tabloda Türkçenin edinimi ile ilgili bulgular verilmiştir:

Türkçenin Edinim Mekanları	Sıklık f	Oran %
Ev	44	63,8
Okul	0	0
Mahalle	15	21,7
İş Yeri	10	14,5
Askeri Kışla	0	0
Diğer (Cami, Dernek, Kulüb, Kilise)	0	0
Total	69	100,0

Tablo 63. Türkçenin Edinim Mekânları

Görüşülen kişilerden 69'unun Türkçe bildiği tespit edilmiştir ve bunlardan f=44'ü (%63,8)Türkçeyi evde öğrendiğini belirtmiştir. f=15 kişinin (%21,7) mahallede, f=10 katılımcının (%14,5) iş yerinde öğrendiği yukarıdaki tablodan anlaşılmaktadır. Türkçe bildiğini ifade eden toplam 69 kişi arasında ana dili Romanes ve Bulgarca olanlar da vardır (Tablo:63).

Ankette sosyalist rejimde mecburi ders olarak okutulan Rusçanın nerede öğrenildiği ile ilgili bulgularda, f=15 kişi Rusça bildiklerini ifade etmiştir ve aşağıdaki tabloda nerede öğrendikleri ile ilgili bilgi vermişlerdir.

Rusaçanın Edinim Mekanları	Sıklık f	Oran %
Ev	1	6,7
Okul	14	93,3
Mahalle	0	0
İş Yeri	0	0
Askeri Kışla	0	0
Diğer (Cami, Dernek, Klüb, Kilse)	0	0
Total	15	100,0

Tablo 64. Rusça Edinim Mekânları

Rusça okulda ve evde öğrenilmiştir. f=1 (%6,7) kişi evde, f=14 (%93,3) kişi de okulda öğrendiğini ifade etmiştir (Tablo:64).

Müslüman Romanların ibadet dili olan Arapçayı ise toplam 2 kişi camide öğrendiğini ifade etmiştir (tablo 65):

Arapça Edinim Mekanları	Sıklık f	Oran %
Ev	0	0
Okul	0	0
Mahalle	0	0
İş Yeri	0	0
Askeri Kışla	0	0
Diğer (Cami, Dernek, Kulüb, Kilise)	2	100
Total	2	100,0

Tablo 65. Arapça Edinim Mekânları

10.1.9. Ana Dilin Edinimi ve Çocuklarda İkinci Dilin Olarak Okullarda Okutulması ile İlgili Nicel Bulgular

Bu bölümde örneklemlerin kendi çocuklarına ana dillerini ve ikinci dilleri okullarda okutulması ve edinimiyle ilgili görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Anket

uygulanan gruba örgün eğitimde ders olarak okudukları diller sorulmuştur, elde edilen bulgular aşağıdadır:

Okulda Okutulan Dillere Ait Bulgular	Sıklık f	Toplam Araştırma Grubundaki Oran %
Okula Gitmeyen	18	18,55
Bulgarca	78	80,41
Soruyu Cevaplandırmayan	1	1,03
Toplam	97	100
Romanes	1	2,22
Diğer (Rusça, İngilizce vs.)	41	91,11
Türkçe	3	6,66
Toplam	45	100
Okulda Tek Dil Okuyanlar	30	30,92
Okulda İki Dil Okuyanlar	27	27,83
Okulda Üç Dil Okuyanlar	21	21,64
Okula Gitmeyen	18	18,55
Soruya Cevap Vermeyen	1	1,03
Toplam	97	100

Tablo 66. Örneklem Grubunun Örgün Eğitimde Öğrendikleri Dillerin Durumu

Yukarıdaki tabloya göre f=78 (%80,41) kişi Bulgarcayı okulda ders olarak görmüştür. f=18 (%18,55) kişi hiç okula gitmemiştir. Okulda seçmeli Romanes dersi alan sadece 1 kişi (%2,22) tespit edilmiştir. Rusça veya İngilizce dersi gören toplam 41 kişi tespit edilmiş olup bunların oranı %91,11'dir. Okulda seçmeli Türkçe dersi alan 3 kişi tespit edilmiştir, bunların oranı %6,66'dır. Bu durumda ankete katılanların f=30 kişi (%30,92) okulda tek dil okuduğunu, f=27(%27,83) kişi iki dil okuduğunu, f=21 (%21,64) kişi okulda üç dil gördüğünü ifade etmiştir (Tablo:66).

Ana dili Romanes ve Türkçe olan katılımcılara Türkçenin ve Romanesin okullarda seçmeli olarak okutulması konusunda görüşlerini tespit edebilmek için ayrı ayrı sorular sorulmuştur. Ana dili Romanes olan katılımcılara, *"Romanesin okullarda ikinci dil olarak okutulması"* konusunda ne düşündükleri sorulmuştur. Bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Ana Dil Durumu	Olumlu ve Faydalı Buluyorum	Oran %	Olumlu ve Faydalı Bulmuyorum	Oran %	Toplam
Romanes	13	24,5	40	75,4	53
Ulahça/Ulah Romanesi	3	33,4	6	66,6	9
Toplam	16	25,8	46	74,2	62

Tablo 67. Ana Dili Romanes Olan Örneklemlerin Ana Dilinin Okullarda Okutulması ile İlgili Sıklık ve Yüzdelik Durumları

Yukarıdaki tabloya göre Romanesin seçmeli olarak okullarda okutulmasıyla ilgili ana dilleri Romanes olan katılımcılardan f=13 kişi (%24,5) bunun yararlı olduğunu düşünmekte ve okutulmasına destek vermektedir. f=40 (%75,4) kişi bunu faydalı bulmamaktadır ve ana dilin (Romanesin) okullarda okutulmasının gereksiz olduğunu düşünmektedir. Soruyu cevaplandıran ve ana dili Ulah Romanesi olan 9 kişiden, f=3 (%33,3) Ulah Romanesini okullarda okutulmasını olumlu olarak görmektedir. f=6 kişi (%66,6) Ulah Romanesinin okullarda okutulmasını gereksiz olduğunu düşünmektedir. Bu durumda toplam f=16 (%25,8) kişi Romanesin okullarda okultulmasını desteklemektedir. Toplamda f=46 kişi (%74,2) ana dillerininin yani Romanesi okullarda öğretilmesini yararlı bulmamaktadır (Tablo: 67).

Ankete katılan ve ana dili Türkçe olan katılımcılara okullarda Türkçenin okutulması konusunda ne düşündükleri sorulmuştur. Aşağıdaki tablo katılımcıların görüşleri doğrultusunda hazırlanmıştır:

Ana Dil Durumu	Olumlu ve Faydalı Buluyorum	Oran %	Olumlu ve Faydalı Bulmuyorum	Oran %	Toplam
Türkçe	19	79,2	5	20,8	24

Tablo 68. Ana Dili Türkçe Olan Örneklemlerin Ana Dillerinin Okullarda Okutulması ile İlgili Sıklık ve Yüzdelik Durumları

Ana dili Türkçe olan katılımcılara Bulgar okullarında seçmeli ders olarak Türkçenin okutulması ile ilgili görüşleri tabloda verilmiştir. Tabloya göre

katılımcılardan f=19 (%79,2) kişi olumlu ve faydalı bulduğunu f=5 (%20,8) kişi faydalı bulmadığını belirtmiştir (Tablo:68).

Ankete katılanların aile içi dil edinim durumunu tespit edebilmek için *"Çocuğunuz önce hangi dili öğrendi ?"* sorusu sorulmuştur. Aşağıdaki tablo bununla ilgilidir.

Çocuklarda İlk Edinilen Dil	Sıklık f	Oran %
Türkçe	26	30,2
Bulgarca	8	9,3
Romanes	46	53,5
Bulgarca Romanes	2	2,3
Türkçe Bulgarca	1	1,2
Diğer	3	3,5
Total	86	100

Tablo 69. Örneklemlerin Çocuklarında İlk Dil Edinimi Durumlarına İlişkin Sıklık ve Yüzdelik Tablosu

Çocuklarda ilk edinilen dil ile ilgili yukarıdaki tabloya göre f=26 (%30,2) Türkçe, f=8 (%9,3) ile Bulgarca, f=46 (%53,5) ile Romanes, tespit edilmiştir. Toplamda üç katılımcı çocuklarının evde iki dili aynı anda öğrendiklerini belirtmişlerdir; f=2 (%2,3) ve f=1 (%1,2) Bulgarca-Romanes ve Türkçe-Bulgarcadır. 3 katılımcı çocuklarının evde ilk önce başka dilleri (Romence, Ulahça) öğrendiklerini belirtmişlerdir (Tablo:69).

Ankete katılanlara sorulan *"çocuğunuzun hangi dili öğrenmesini istersiniz"* sorusuna verilen cevaplar aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Çocuklara Öğretilmesi İstenen Dil	Sıklık f	Oran %
Türkçe	18	18,8
Bulgarca	6	6,3
Romanes	1	1,0
Türkçe Diğer	1	1,0
Bulgarca Diğer	2	2,1
Diğer	68	70,8
Total	96	100

Tablo 70. Çocuklara Öğretilmesi İstenen Dilin Sıklık ve Yüzdelik Oran Tablosu

Ankete katılanlardan 96 kişi soruya cevap vermiştir. Bunlardan; f=18 (%18,8) kişi çocuklarının Türkçe öğrenmesini arzu ettiklerini belirtmiştir. f=6 (%6,3) kişi

Bulgarca, f=1 (%1,0) kişi Romanes, 1 (%1,0) kişi Türkçe ve diğer, 2 (%2,0) Bulgarca ve diğer, 68 kişi (%70,8) diğer dilleri tercih ettiğini belirtmişdir. Diğer şıkkı Avrupa'da iş bulmak için gerek İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca vs, dilleri kapsamaktadır. Buradan dil edinim tercihinde dilin AB'de iş bulmak için bir vasıta olarak görüldüğünü ve iletişim işlevinin öğrenme açısından önemli olduğu anlaşılmaktadır (Tablo:70).

10.1.10. Örneklem Grubunda İletişim Aracı Olarak Dil

Dilin işlevlerinden biri de iletişim aracı olmasıdır. Bu bölümde amacımız araştırma grubunun Romanesi, Bulgarcayı ve Türkçeyi kimlerle ve hangi ortamlarda kullanıldığnı tespit etmektir.

Uygulamış olduğumuz anketin 2. bölümü 12. soruda anket yapılan kişilere günlük konuşmalarında Ulah Romanesinden, Balkan Romanesinden, Bulgarcadan, Türkçeden cümleler verilmiş olup bunlardan hangilerini sık kullandıkları sorulmuştur. Alınan cevaplar analiz edilerek ev ortamında günlük kullanımda hangi dilin ve lehçenin kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır (Tablo:71).

Katılımcıların Günlük Ev Konuşmalarında Kullandığı Dil/ Lehçe	Sıklık f	Oran %
Bana su ver. (Türkçe)	30	30,9
Bana su ver. / De mange pani/ maro. (Balkan Lehçesi)	1	1,0
Дай ми вода/хляб. (Bulgarca)	6	6,1
Дай ми вода/ хляб. (Bulgarca)/ De mange pani/maro. (Balkan Lehçesi)	2	2,0
De mange pani. (Balkan Lehçesi)	39	40,5
De mande paj/manro. (Ulah Lehçesi.)	19	19,5
Total	97	100

Tablo 71. Örneklemlerin Günlük Ev İletişiminde Kullandığı Diller

Tablo 71'de görüldüğü gibi katılımcılardan f=30'u (%30,6) evdeki iletişimlerinde Türkçe kullanmaktadır. f=39'u (%39,8) Romanesin Balkan lehçesini, 19 kişi (%19,4) Ulah lehçesini, 6 kişi (%6,1) Bulgarcayı ev iletişiminde kullanmaktadır. 2 kişi (%2) hem Bulgarcayı hem Romanesin Balkan lehçesini eşit

derecede evde kullanmaktadır. 1 kişi (%1) Türkçeyle Balkan lehçesini ev ortamında eşit seviyede kullanmaktadır. Ulah lehçesi ise 19 kişi (%19,4) tarafından ev ortamında kullanılmaktadır. Bu durumda bazı katılımcılar Balkan mı yoksa Ulah Romanes lehçesini mi kullandıkları konusunda bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür.

Tercih edilen etnik aidiyet evde kullanılan dilin oransal ve sıklık durumu aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tercih Edilen Etnik Kimlik /Katılımcıların Günlük Ev Konuşmalarında Kullandığı Dil ve Lehçe,		Roman	Türk	Bulgar	Ulah	Türk Romanı	Bulgar Romanı	Ulah Romanı	Bulgaristanlı/Diğer	Toplam
Bana su ver. (Türkçe)	f	2	20	0	0	8	0	0	0	30
	%	6,6%	65,5%	0,0%	0,0%	26,6%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
Bana su/ekmek ver. / De mange pani/maro. (Balkan Lehçesi)	f	0	0	0	0	1	0	0	0	1
	%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
Дай ми вода/хляб. (Bulgarca)	f	1	0	3	0	1	0	0	1	6
	%	16,63%	0%	50,%	0,0%	16,63%	0,0%	0,0%	16,63%	100,0%
Дай ми вода/хляб. (Bulgarca)/ De mange pani/maro. (Balkan Lehçesi)	f	0	0	2	0	0	0	0	0	2
	%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
De mange pani/maro. (Balkan Lehçesi)	f	11	3	2	0	9	14	0	0	39
	%	28,2%	7,7%	5,1%	0,0%	23,1%	35,9%	0,0%	0,0%	100,0%
De mange paj/manro.	f	0	0	0	6	0	1	12	0	19

(Ulah Lehçesi.)	%	0,0%	0,0%	0,0%	31,6%	0,0%	5,3%	63,2%	0,0%	100,0%
Toplam	f	14	23	7	6	19	15	12	1	97
	%	14,4%	22,7%	8,2%	6,2%	19,6%	15,5%	12,4%	1,0%	100,0%

Tablo 72. Tercih Edilen Etnik Aidiyet ve Ev Ortamında Kullanılan Dil

Yukarıdaki tablodaki veriler tercih edilen etnik aidiyet göre evde sık kullanılan *"Bana su ver."* cümlesi Bulgarcaya, Türkçeye, Romanesin Ulah lehçesine, Romanesin Balkan lehçesine tercüme edilerek hangisini kullandıkları sorulmuşttur. Tercih edilen etnik kimliğinin Roman olduğunu söyleyen f=2 kişi (%6,6) evde Türkçe ifadeyi daha sık kullandıklarını söylemişlerdir. Tercih edilen etnik kimliğinin Türk olduğunu söyleyen toplam f=20 (%66,6) kişi aynı şekilde Türkçe *"Bana su ver."* ifadesini sık kullandıklarını belirtmişlerdir. Tercih edilen etnik kimliğini Türk Romanı olark beyan eden toplamda f=8 (%26,6) kişi evde *"Bana su ver."* ifadesini daha sık kullandığını söylemiştir. Bulgarcada *"Bana su ver."* ifadesinin karşılığı olan *"Дай ми вода."* cümlesi toplamda f=6 kişi tarafından daha fazla kullanıldığı söylenmiştir. Bu ifadeyi ev ortamında daha sık kullananların tercih edilen etnik aidiyetleri şu şekildedir; Roman 1 (%16,63), Bulgar f=3'ü (%50), Türk Romanı, f=1'i (%16,63), Ulah Romanı f=1'i (%16,63). Evinde Balkan lehçesinde kullanılan *"De mange pani."* cümlesi evde toplamda f=39 kişi tarafından kullanılmaktadır. Bunlardan f=11 kişi (%28,2) Roman, f=3 kişi (%3,3) Türk, f=2 kişi ,(%5,1) Bulgar, f=9 kişi (%23,1) Türk Romanı, f=14 kişi (%35,9) Bulgar Romanı, olduklarını ifade etmişlerdir. Evinde Ulah lehçesini kullanan toplam f=19 kişi tespit edilmiştir. Bunlardan etnik kimlikleri; Ulah /Romen f=6 kişi (%31,6) veya Ulah Romanı f=12 kişi (%63,2) şeklinde tespit edilmiştir. Görüşülen kişilerden bazıları Romanesin Ulah lehçesini kullandığını bilmemekte veya red etmektedir bu vesileyle ana dili olarak Ulah Romanesi toplam f=19 kişi tespit edilmesine rağmen evde kullandıkları *"De man mi pani."* cümlesi Ulah Romanesinde ve "Bana su ver" anlamına gelmiş olsa da bunun Romence / Ulah olduğunu söylemektedir. *"Bana su ver."* cümlesi için iki dili aynı anda evinde kullandığı söyleyen toplam f=3 kişi tespit edilmiştir. Bunlar; Türkçe-Balkan lehçesi, Bulgarca-Balkan lehçesi şeklindedir (Tablo:72).

Ana dili ile evde kullanılan dil ilişkisi tespit edebilmek için anket verilerine dayanarak aşağıdaki tablo oluşturulmuştur:

Örneklemlerin Ana Dili Durumları / Günlük Ev Konuşmalarında Kullandıkları Dil ve Lehçeler		Bulgarca	Türkçe	Balkan Romanesi	Ulahça /Romence Ulah Romnanesi	Romanes, Türkçe	Romanes, Bulgarca	Bulgarca, Ulahça	Toplam
Bana su/ekmek ver. (Türkçe)	f	1	23	5	0	1	0	0	30
	%	3,33	76,6	16,6	0,0	3,33	0,0	0,0	100,0
Bana su/ekmek ver. De mange pani/ maro. (Balkan Lehçesi)	f	0	0	1	0	0	0	0	1
	%	0,0	0,0	100	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Дай ми вода /хляб. (Bulgarca)	f	4	1	1	0	0	0	0	6
	%	66,6	16,6	16,6	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Дай ми вода. (Bulgarca)/ De mange pani/maro. (Balkan Lehçesi)	f	0	0	1	0	0	1	0	2
	%	0,0	0,0	50,0	0,0	0,0	50,0	0,0	100,0
De mange pani/maro. (Balkan Lehçesi)	f	0	1	37	0	1	0	0	39
	%	0,0	2,6	94,9	0,0	2,6	0,0	0,0	100,0
De mange paj/manro. (Ulah Lehçesi.)	f	0	0	8	10	0	0	1	19
	%	0,0	0,0	42,1	52,6	0,0%	0,0	5,3%	100,0
Toplam	f	5	25	53	10	2	1	1	97
	%	5,2	25,8	54,6	10,3	2,1%	1,0	1,0	100,0

Tablo 73. Ana Dili Evde Kullanılan Dil Çapraz Tablosu

Yukarıdaki tabloda ana dili Bulgarca olduğu halde f=1(%3,33) kişi evde konuşmalarında daha fazla Türkçe kullandığını ifade etmiştir. f=4 kişi evde ana dili olan *"Дай ми вода/хляб."* İfadesini yani Bulgarcasını kullanmaktadır. Ana dili Türkçe olduğu halde f=25 (%100) kişiden f=1(%2,6) kişi Romanesin Balkan lehçesini, f=2

kişi de Bulgarca ifadeyi daha sık kullandığını belirtmiştir. Bu durumda ana dilde kullanılması gereken ifade dışında bir dilde kullanılan ifade %12 olarak hesaplanmıştır. Ana dilde *"Bana su/ekmek ver."* ifadesini kullanan katılımcı sayısı f=23 (%76,6) olduğu yukarıdaki tablodan görülmektedir. Ana dilinin Romanes olduğunu söyleyen toplam f=53 (%100) kişiden f=37 (69,8) kişi günlük kullanımda *"De mange pani/maro.* "Balkan lehçesi" kullandığı, f=8 (%15,1) kişinin *"De mange paj/manro."* Ulah Lehçesi, f=5 (%9,43) kişinin ise Türkçeyi kullandığı tespit edilmiştir. Ayrıca f=1 kişinin Bulgarca ifadeyi, f=1 kişinin Bulgarca ve Balkan Romanesi iki dili birlikte, f=1 kişinin Türkçe ve Balkan Romanesini iki dili eşit şekilde evde su isterken kullandıkları anlaşılmıştır. Ana dili Balkan Romanesi veya sadece Romanes olduğunu söyleyen toplam 8 kişinin aslında günlük konuşmalarında Ulah Romanesini kullandığı anlaşılmaktadır. Katılımcılardan f=10 kişinin ana dili Ulah Romanesidir bu örneklemlerin tamamı (%100) günlük konuşmalarında Ulah Romanesini kullanmaktadır. Toplamda 4 kişi çift ana dilli olduklarını ifade etmişlerdir. Bunlardan Romanes Türkçe ana dilli olan f=1 Balkan lehçesindeki ifadeyi, f=1 Türkçe olan ifadeyi daha sık kullandıklarını belirtmişlerdir. Ana dili Bulgarca Romanes olan f=1 kişi aynı şekilde Bulgarca ve Balkan lehçesindeki ifadeyi aynı sıklıkta kullandıklarını söylemişlerdir. f=1 kişi ise ana dilinin Ulahça ve Bulgarca olduğunu söylemiştir. Bu kişi aynı sıklıkta her iki dildeki ifadeleri kullandığını söyleyerek iki ana dili durumunu desteklemiştir. Bütün bunlar göz önüne alındığında katılımcılardan bazıları hangi lehçeyi kullandıklarını bilmedikleri sonucuna ulaşıldı. Aynı şekilde günlük konuşmalarda ana dilden farklı bir dildeki ifadenin evde kullanımı Romanlarda görülen bir durum olduğunu söylemek mümkündür. Anketten bazı örneklemlerde günlük konuşmalarda iki dillilik görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcılara, *"Günlük konuşmalarda ana diliniz kendinizi ifade etmede tüm ihtiyaçlarınızı görüyor mu?"* sorusu sorulmuştur. Genel olarak soru anlaşılamamış ve gerekli açıklamalar yapılmıştır; *Örneğin hastasınız ve hastalığınızın adını ana dilinizde bilmiyorsunuz, hangi dili kullandınız, böyle bir şey başınıza geldi mi?* şeklinde açıklama yapılmıştır. Sonuçlar aşağıdadır (Tablo:74):

	Sıklık f	Oran %

Ana Dilin Tüm İletişim İhtiyaçlarını Görüp Görmemesi Durumu		
Evet	63	64,9
Hayır	34	35,1
Total	97	100,0

Tablo 74. Ana Dili ve İletişim İhtiyacı Durmu

Görüşülen kişilerden f=63 (%64,9) ana dillerinin tüm iletişim ihtiyaçlarını gördüğünü belirtmişlerdir. f=34 (%35,1) kişi iletişim ihtiyaçlarının ana dille karşılayamadıklarının ifade etmişlerdir. Bu 34 kişiye "*Ana diliniz yetersiz kaldığında hangi dili kullanıyorsunuz?"* sorusu sorulmuştur (Tablo:74).

Ana Dili Yetersizliğinde Dil Tercihi	Sıklık f	Oran %
Bulgarca	27	27,8
Türkçe	6	6,2
Diğer	1	1,0
Total	34	35,1

Tablo 75. Ana Dili Yetersizliğinde Dil Tercihi Durumu

Katılımcılardan f=34'ü (% 79,4) devletin resmi dili olan Bulgarcayı, f=6'sı (%20,6) Türkçeyi kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bu sonuca göre örneklemlerin konuşmalarında Bulgarcadan kopya kelimelerin daha sık görülmesi daoğaldır (Tablo: 75).

Ana dili Romanes ve ikinci iletişim dili Bulgarca olan gruba iletişim kurdukları kimselerle hangisini daha sık kullandıklarıyla ilgili sorular sorulmuştur. Bu gruptaki sorularla ilgili cevap sayısı 49 ile 52 arasında değişmektedir. Bununla ilgili veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

İletişimde Bulgarca/ Romanes Dil Tercihi		Daima Bulgarca	Daha Fazla Bulgarca	Bulgarca /Romanes Eşit Seviyede	Daha fazla Romanes	Daima Romanes	Toplam
Anne ve Babayla	f	4	0	5	17	26	52
	%	7,7	0	9,7	32,7	50	100
Çocuklarımla	f	4	3	8	22	12	49
	%	8,2	6,1	16,3	44,8	24,5	100
Kardeşlerimle	f	4	2	8	23	14	51

	%	7,8	3,9	15,7	45,1	27,5	100
Yakın Akrabalarla	f	4	2	8	20	18	52
	%	7,7	3,9	15,4	38,6	34,6	100
Eşimin Akrabalarıyla	f	7	0	6	18	19	50
	%	14	0	12	36	38	100
Komşularla	f	4	5	18	15	10	52
	%	7,7	9,6	34,6	28,8	19,2	100
Mahallede Alışverişte	f	36	10	4	2	0	52
	%	69,2	19,2	7,7	3,8	0	100
Mahalle Dışında Alışverişte	f	49	2	1	0	0	52
	%	94,3	3,8	1,9	0	0	100
Mahallede Arkadaşlarımla	f	7	9	26	8	2	52
	%	13,5	17,3	50	15,4	3,8	100

Tablo 76. Ana Dili Romane ve İkinci Dili Bulgarca Olan Grubun İletişim Esnasında Tercih Ettiği Dil Sıklık Durumu

Görüşülen kişilerden anne ve babasıyla *"daima Romanes"* konuştuğunu ifade edenlerin oranı %50 olarak hesaplanmıştır *"daha fazla Romanesi"* tercih ettiğini ifade eden katılımcıların oranı ise %32,7'dir. Bulgarcayı tercih ettiğini söyleyen kişilerin oranı ise %7,7'dir. Çocuklarıyla *"daima Romanes"* dilini konuştuğunu söyleyen kişi sayısı f=12 dir, bunların oranı %24,5'tir. İletişim dili olarak çocuklarıyla *"daima Bulgarcayı"* tercih eden ebeveyn sayısının %8,2 olduğu görülmektedir. Anne ve babasıyla *"daima Bulgarca"* konuştuğunu söyleyenlerin oranı %7,7 iken çocuklarıyla *"daima Bulgarca"* konuştuğunu söyleyenlerin oranı %8,2 çıkması Romanesten Bulgarcaya kayma olduğunu göstermektedir. Kardeşleriyle *"daima Romanes"* konuştuğunu ifade eden kişi sayısı f=14'tür (%27,5) *"daha fazla Romanes"* konuştuğunun söyleyen kişi sayısı ise f=23'tür (%45,1). Yakın akrabalarla sadece Romanes konuştuğunu ifade edenlerin oranı %34.6'dır. Bulgarca konuştuğunu söyleyenlerin oranı ise %7.7'dir. Eşinin akrabalarıyla *"sadece Romanes"* konuştuğunu belirten kişi sayısı toplam f=19 kişidir (%38), eşinin akarabalarıyla *"daima Bulgarca"* konuştuğunu ifade eden kişi sayıs f=7 olup (%14) tür. Bu durumda yakın akrabalarla Bulgarca konuşanların oranı eşinin akrabalarıyla Bulgarca konuşan

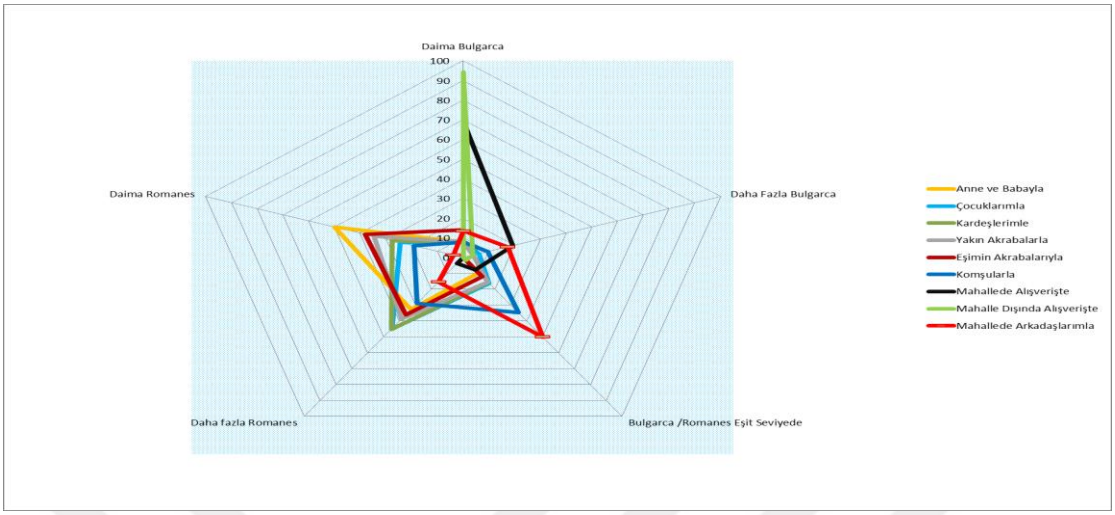
oranından daha düşüktür. Birinci dereceden akrabalar; anne, baba, çocuklar, ikinci dereceden akarabalar; baba tarafından akrabalar, üçüncü derece akrabalar; anne tarafından akrabalara şeklinde sınıflandırdığımızda dil kulanımının birinci derece akrabalardan üçüncü derece akrabalara Romanesten Bulgarcaya kaydığı görülmektedir. Kısaca araştırma grubunda aile kendi içinde iletişimde daha çok ana dili olan Romanesi tercih etmektedir. Aynı şekilde çocuklarda iletişim dili olarak Romanesin tercih edilme oranı yetişkinlerle iletişim dili olarak Romanesin tercih edilmesinden daha düşük oranda çıkması az da olsa çocuklarla iletişimde farklı bir dile kayma olduğunu göstermektedir (Tablo:76).

Komşularla iletişimde her iki dili *"eşit şekilde"* tercih ettiklerini ifade edenlerin oranı en yüksek olarak tespit edilmiştir (%34,6). Bu durumda komşularla iletişimde iki dilliliğin de yoğun bir şekilde tercih edildiği görülmektedir.

Mahallede ve mahalle dışında alışverişte çoğunlukla Bulgarcanın kullanıldığı yukarıdaki tablodan görülmektedir. Buradaki oranlar; mahallede alışverişte % 69,2 Bulgarca, mahalle dışında alışverişte % 94,3 şekilde hesaplanmıştır.

Örneklemler mahalledeki arkadaşlarıyla iletişimde Bulgarcayla Romanesi eşit seviyede kullandığını ifade etmiştir. Bu şekilde beyanda bulunan toplam f=26 kişi (%50) tespit edilmiştir.

Sonuç olarak aşağıdaki radar grafiği oransal olarak iletişim esnasında kullanılan Bulgarca ve Romanes dillerine ait yığılmaları göstermektedir:

Grafik 10. Bulgarca/Romans Dil Tercihi Yığılma Grafiği

Anne, baba, eşin akrabaları, yakın akrabalarla iletişimde yığılma daima Romanes yönündedir. Çocuklar, kardeşler ile iletişimde yığılma daha fazla Romanes yönündedir. Mahalledeki komşu ve arkadaşlarla iletişimde yığılma Bulgarca Romanes eşit seviyede şeklindedir. Mahallede ve mahalle dışında alışverişte iletişim dili olarak yığılma Bulgarcada meydana gelmişitir (Grafik:10).

Ana dili Türkçe olup ikinci dili Bulgarca olan grubun iletişim esnasında tercih ettikleri dil ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir. Günlük konuşmalarda anne ve babayla *"daima Türkçe"* (%91,7) ve *"daha fazla"* Türkçe (%8,3) tercih edildiği görülmektedir. Çocuklarla iletişimde aynı şekilde *"daima Türkçe"* (%62,5) ve *"daha fazla"* Türkçe seçeneğinin tercih edildiği görülmektedir. Fakat anne ve babayla iletişim dil tercihleri karşılaştırıldığında kayma *"daha fazla Türkçe"* (%33,3) yönünde olduğu görülmektedir. Katılımcılardan f=1 kişi (%4,2) ise çocuklarıyla iletişimde *"Bulgarca ve Türkçeyi eşit seviyede"* kullandığı beyan etmiştir (Tablo:77).

İletişimde Bulgarca/ Türkçe Dil Tercihi		Daima Bulgarca	Daha Fazla Bulgarca	Bulgarca /Türkçe Eşit Seviyede	Daha Fazla Türkçe	Daima Türkçe	Toplam
Anne ve Babayla	f	0	0	0	2	22	24
	%	0	0	0	8,3	91,7	100
Çocuklarımla	f	0	0	1	8	15	24
	%	0	0	4,2	33,3	62,5	100

Kardeşlerimle	f	0	0	1	9	15	25
	%	0	0	4	36	60	100
Yakın Akrabalarla	f	0	0	1	10	13	24
	%	0	0	4,2	41,6	54,2	100
Eşimin Akrabalarıyla	f	0	0	1	1	17	20
	%	0	0	5	5	85	100
Komşularla	f	0	0	0	10	14	24
	%	0	0	0	41,7	58,3	100
Mahallede Alışverişte	f	4	3	1	4	10	22
	%	18,2	13,6	4,5	18,2	45,5	100
Mahalle Dışında Alışverişte	f	13	1	4	2	4	24
	%	54,2	4,1	16,7	8,3	16,7	100
Mahallede Arkadaşlarımla	f	0	0	1	10	13	24
	%	0	0	4,3	45,5	54,2	100

Tablo 77. Ana Dili Romanes ve İkinci Dili Bulgarca Olan Grubun İletişim Esnasında Tercih Ettiği Dilin Sıklık Durumu

Yukarıdaki tabloda kardeşleriyle iletişim kurarken tercih edilen dil sorulmuştur. Toplam f=25 cevaptan f=15 (%62,5) *"daima Türkçe"*, f=9'u (%36) *"daha fazla Türkçe"* seçeneğini tercih etmiştir (Tablo:77).

Yakın akrabalarla iletişim dili tercihleri; %54,2 *"daima Türkçe"*, %41,6 *"daha fazla Türkçe"*, %4,2 *"Bulgarca ve Türkçeyi eşit seviyede*" konuştuklarını ifade etmişlerdir (Tablo: 77).

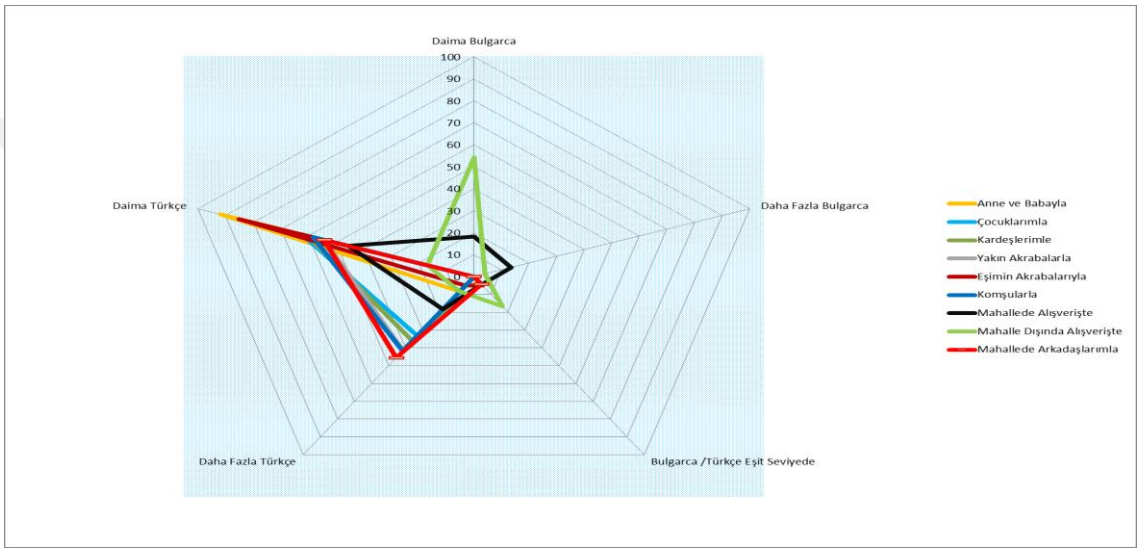
Eşinin akrabalarıyla %85 *"daima Türkçe"*, %5 *"daha fazla Türkçe"*, %5 "*Bulgarca Türkçe eşit"* şekilde iletişim kurduğunu söylemiştir.

Komşularla iletişimde dil tercihleri *"daima Türkçe"* %58,3'ile en yüksek oranda tespit edilmiştir. %41,7 ile ise *"daha fazla Türkçe"* seçeneği işaretlemiştir.

Mahalede ve mahalle dışında alışverişte dil tercihleri farklılaşmaktadır. Bulgarcaya kayma daha fazladır. Mahallede alışverişte dil tercihi % 45,5 ile "daima Türkçe" diğer şıklardan daha fazla tercih edilmiştir. *"Daima Bulgarca"* ise % 18,2

oranındadır. Mahalle dışında alışverişte daima *" daima Bulgarca"* oranı (%54,2) ve bu oran diğer seçeneklerden daha fazladır (Tablo:77).

Mahallede arkadaşlarla *"daima Türkçe"* konuştuğunu ifade eden kişi sayısı 13'tür (%54,2). *"Daha fazla Türkçe"* iletişim kurduğunu söyleyen kişi sayısı f=10' dur (%45,5). f=1 (%4,3) kişi de *"Bulgarca Türkçe eşit"* şekilde kullandığını söylemiştir (tablo 77).

Grafik 11. Bulgarca/Türkçe Dil Tercihi Yığılma Grafiği

Tablo 77'e göre hazırlanan yukarıdaki grafikte anne ve babayla, çocuklarla, kardeşlerle yakın akarabalarla, eşin akrabalarıyla, komşularla, mahallede alışverişte, mahallede arkadaşlarla yığılma *"daima Türkçe"* yönünde meydana gelmiştir. Bu durum Türkçenin dil sürdürüm oranının Romanesten daha yüksek çıkmasını açıklamaktadır. Mahalle dışında alışverişte ise iletişim dili olarak yığılma baskın ve resmi dil olan *"sadece Bulgarcadadır"*.

Aşağıdaki tabloda ana dili Romanes olan grupların iletişim dili olarak Türkçe veya Romanes tercihleriyle ilgilidir.

İletişimde Türkçe/ Romanes Dil Tercihi	**Daima Türkçe**	**Daha Fazla Türkçe**	**Romanes/Türkçe Eşit Seviyede**	**Daha Fazla Romanes**	**Daima Romanes**	**Toplam**

Anne ve Babayla	f	0	2	2	6	10	20
	%	0	10	10	30	50	100
Çocuklarımla	f	1	3	2	5	9	20
	%	5	15	10	25	45	100
Kardeşlerimle	f	1	2	4	4	9	20
	%	5	10	20	20	45	100
Yakın Akrabalarla	f	1	2	3	5	9	20
	%	5	10	15	25	45	100
Eşimin Akrabalarıyla	f	0	1	1	6	9	17
	%	0	5,8	5,8	35,3	52,9	50
Komşularla	f	2	3	3	3	9	20
	%	10	15	15	15	45	100
Mahallede Alışverişte	f	14	3	3	0	0	20
	%	70	15	15	0	0	100
Mahalle Dışında Alışverişte	f	14	3	2	0	0	19
	%	73,7	15,8	10,5	0	0	100
Mahallede Arkadaşlarımla	f	0	3	9	1	7	20
	%	0	15	45	5	35	100

Tablo 78. Ana Dili Romanes ve İkinci Dili Bulgarca Olan Grubun İletişim Esnasında Tercih Ettiği Dil Sıklık Durumu

Yukarıdaki tabloda göre görüşülen kişilerden f=10'nu (%50) anne ve babasıyla *"daima Romanes"*, f=6'sı (%30) *"daha fazla Romanes"*, f=2'si (%10) *"Romanes Türkçe eşit seviyede"*, f=2'si (%10) *daha fazla Türkçe* konuştuklarını belirtmişlerdir (Tablo: 78).

Katılımcılarda çocuklarıyla iletişimde f=9'u *(%45)"daima Romanes"*, f=5'i (%25) *"daha fazla Romanes*", f=2'si (%10) "*Romanes Türkçe eşit seviyede"*, f=3'ü (%15) *"daha fazla Türkçe"*, f=1'i (%5)*"daima Türkçe"* konuştuklarını belirtmişlerdir (Tablo:78).

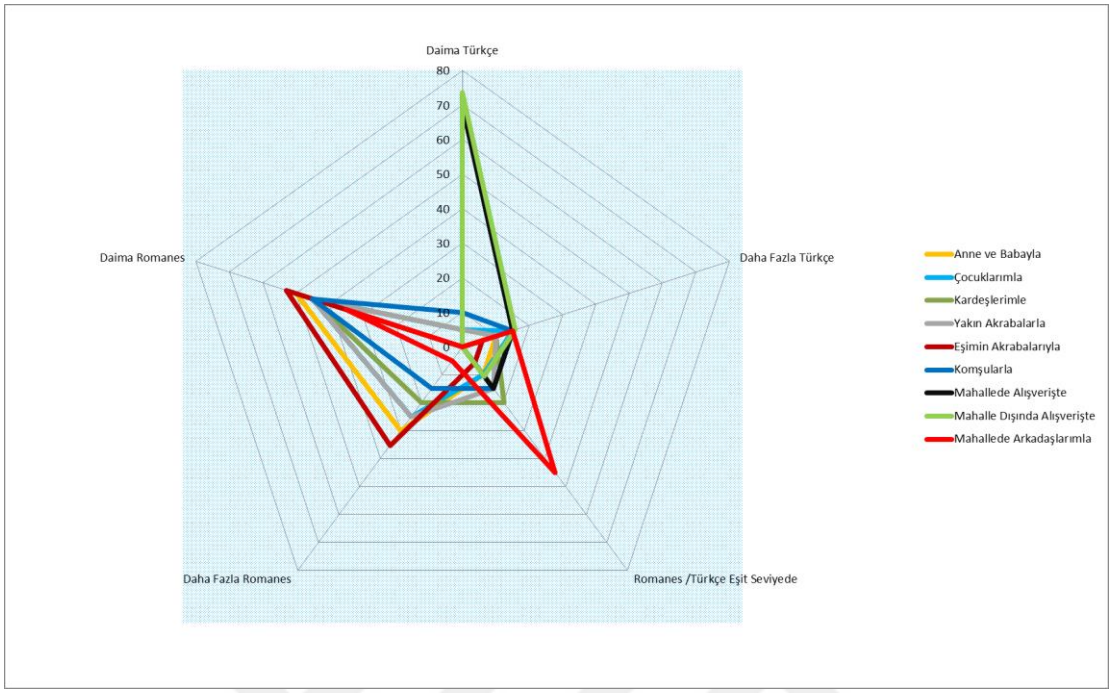
Kardeşleriyle iletişim dili tercihlerinde katılımcıların %45'i *"daima Romanesi"*, %20'si *"daha fazla Romanesi"*, %20'si *"Romanes Türkçe eşit seviyede"*, %10'u "*daha fazla Türkçe"*, %5'i *"daima Türkçe"* kullandıklarını söylemişlerdir (Tablo:78).

Yakın akrabalarla iletişim kurduklarında, katılımcılardan %45'i *"daima Romanes"*, %25'i *"daha fazla Romanes"*, %15 *"Romanes Türkçe eşit seviyede"*, %10 *"daha fazla Türkçe"*, %5 *"daima Türkçe"* konuştuklarını belirtmişlerdir (Tablo:78).

Katılımcılardan eşinin akrabalarıyla *"daima Romanes"* konuşanların sayısı f=9'dur (%52,9). *"Daha fazla Romanes"* konuşanların sayısı f=6 (%35,3), *"Romanes Türkçe eşit seviyede"* f=1 (%5,8) , *"daha fazla Türkçe"* konuşanların sayısı f=1 (%5,8) olarak tespit edilmiştir (Tablo:78).

Komşularla iletişimde, görüşülen kişilerin % 45'i *"daima Romanes"*, %15'i *"daha fazla Romanes*", %15'i *"Romanes Türkçe eşit şekilde"*, %15'i *"daha fazla Türkçe"*, %10'u *"daima Türkçe"* konuştuklarını belirtmişlerdir (Tablo:78).

Mahallede alışverişte ve mahalle dışında alışverişte iletişim dili daima Türkçe şeklinde kayma göstermiştir. Mahallede alışverişte iletişim *"daima Türkçe"* oranı %70'tir. Mahalle dışında iletişimde *"daima Türkçe"* oranı %73,7'dir. Mahalle dışında alışverişte "daha fazla Türkçe" oranı %15'tir, mahallede alışverişte ise oran %15, 5'tir. Mahallede ve mahalle dışında alışverişte her iki dili konuştuğunu ifade eden toplam f=5 kişi tespit edilmiştir (Tablo:78).

Grafik 12. Romanes/Türkçe Dil Tercihi Yığılma Grafiği

Yukarıdaki yığılma grafiğinde anne ve babayla, çocuklarla, kardeşlerle, eşin akrabalarıyla, yakın akrabalarla, komşularla iletişim dili olarak yığılma *"daima Romanes"* yönündedir. Ana dili Romanes olup ikinci dili Türkçe olan bu katılımcılarda mahalledeki arkadaşlarla iletişim dilinde yığılma *"Türkçe Romanes eşit seviyede"* şeklinde tespit edilmiştir. Mahallede ve mahalle dışında alışverişte iletişim dilinde yığılma *"daima Türkçe"* şeklinde tespit edilmiştir (Grafik:12).

İletişim anında bütün katılımcıların farklı kişilerle üç dilin (Bulgarca, Romanes, Türkçe) tercih edilirliği ile ilgili veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu tabloyla amaçlanan katılımcıların ana dili, birinci ve ikinci dilin tercihlerinin sıklık ve oran olarak tespitidir (Tablo:79).

Dil Tercihi		Daima Bulgarca	Daha Fazla Bulgarca	Daima Türkçe	Daha Fazla Türkçe	Daima Romanes	Daha Fazla Romanes	Her Üç Dil Eşit Derecede
Anne ve Babayla	f	4	1	26	4	33	27	0
	%	4,2	1,0	27,4	4,2	34,7	28,4	0
Çocuklarımla	f	4	6	23	7	12	40	3
	%	4,1	6,1	23,5	7,1	12,2	40,8	3,1

Kardeşlerimle	f	4	2	23	8	15	43	1
	%	4,1	2,0	23,5	8,2	15,3	43,9	1,0
Yakın Akrabalarla	f	4	1	21	9	17	44	0
	%	4,1	1,0	21,4	9,2	17,3	44,9	0
Eşimin Akrabalarıyla	f	4	1	25	6	22	37	1
	%	4,1	1,0	25,5	6,1	22,4	37,8	1,0
Komşularla	f	5	6	22	10	9	44	1
	%	5,1	6,1	22,4	10,2	9,2	44,9	1,0
Mahallede Alışverişte	f	52	14	15	9	2	5	1
	%	53,1	14,3	15,3	9,2	2,0	5,1	1,0
Mahalle Dışında Alışverişte	f	71	11	7	6	2	0	0
	%	72,4	11,2	7,1	6,1	2,0	0	0
Mahallede Arkadaşlarımla	f	9	17	19	16	5	28	3
	%	9,2	17,3	19,4	16,3	5,1	28,9	3,1

Tablo 79. İletişimde Üç Dilin (Bulgarca Roamnes Türkçe) Tercih Edilirliği

Anne ve babalarıyla iletişimde; katılımcılardan f=4 (%4,2) kişi *"daima Bulgarca"*, f=1 kişi (%1,0) *"daha fazla Bulgarca"*, f=26 (%27,4) kişi *"daima Türkçe"*, f=4 kişi (%4,2) *"daha fazla Türkçe"*, f=33 (%34,7) kişi *"daima Romanes"*, f=27 (%28,4) *"daha fazla Romanesi"* tercih ettiklerini belirtmişlerdir (Tablo:79).

Katılımcıların çocuklarıyla iletişimde f=4 kişi (%4,2) *"daima Bulgarca"*, f=6 kişi (%6,1) *"daha fazla Bulgarca"* f=23 kişi (%23,5) *"daima Türkçe"* f=7 kişi (%7,1) *"daha fazla Türkçe"*, f=12 (%12,2) *"daima Romanes"* f=40 (%40,8) *"daha fazla Romanes"*, f=3 (%3,1) *"her üç dili de eşit seviyede"* kullandıklarını belirtmişlerdir (Tablo:79).

Kardeşlerinle iletişim dili olarak katılımcılardan; f=4 (%4,1) kişi *"daima Bulgarca"*, f=2 (%2,0) *"kişi daha fazla Bulgarca"*, f=23 (%23,5) kişi *"daima Türkçe"*, f=8 (%8,2) *"daha fazla Türkçe"*, f=15 (%15,3) *"daima Romanes"*, f=43 (%43,9) *"daha fazla Romanes"*, f=1 (%1,0) *"her üç dili eşit olarak"* kullandıklarını belirtmişlerdir (Tablo:79).

Katılımcılardan yakın akrabalarla iletişimde, f=4 (%4,1) *"daima Bulgarca"*, f=1 (%1,0) *"daha fazla Bulgarca"*, f=21 (%21,4) *"daima Türkçe"*, f=9 (%9,2) *"daha fazla Türkçe"*, f=17 (%17,3) *"daima Romanes"*, f=44 (%44,9) *"daha fazla Romanes"* kullandıkları tespit edilmiştir (Tablo:79).

Eşinin akrabalarıyla iletişimde ise katılımcılardan; f=4'ü (%4,1) *"daima Bulgarca"* ,f=1'i (%1,0) *"daha fazla Bulgarca"*, 25'i (%25,5) *"daima Türkçe"*, f=6'sı (%6,1) *"daha fazla Türkçe"*, f=22'si (%22,4) *"daima Romanes"*, f=37'si (%37,8) *"daha fazla Romanes"*, f=1'i (%1,0) *"her üç dili eşit seviyede"* kullandıklarını belirtmişleridir (Tablo:79).

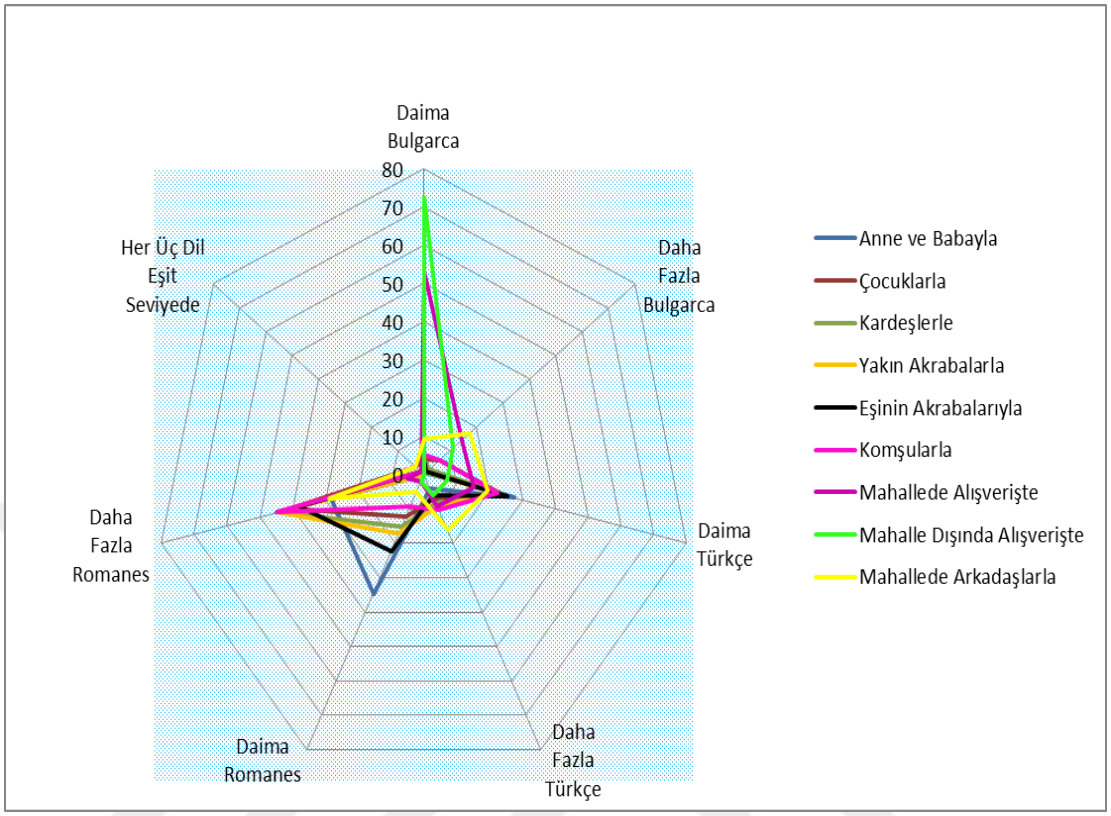
Komşularla iletişimde katılımcılardan f=5'i (%5,1) *"daima Bulgarca"* , f=6'sı (%6,1) *"daha fazla Bulgarca"*, f=22'si (%22,4) *"daima Türkçe"*, f=10'nu (%10,2) *"daha fazla Türkçe"*, f=9'u (%9,2) *"daima Romanes"*, f=44'dü *"daha fazla Romanes"* f=1 (%1,0) *"her üç dili eşit şekilde"* konuştuklarını ifade etmişlerdir (Tablo:79).

Mahallede alışverişte konuşulan dil ile ilgili veriler ise şu şekildedir; f=52 (%53,1) *"daima Bulgarca"*, f=14 (%14,3) *"daha fazla Bulgarca"*, f=15 (%15,3) *"daima Türkçe"*, f=9 (%9,2) *"daha fazla Türkçe"*, f=2 (%2,0) *"daima Romanes"*, f=5 (%5,1) *"daha fazla Romanes"*, f=1 (%1,0) *"her üç dili eşit şekilde"* tercih ettikleri tespit edilmiştir (Tablo:79).

Ankete katılanların mahalle dışında alışverişte dil kullanımları şu şekildedir; f=71 (%72,4) *"daima Bulgarca,* f=11 (%11,2) *" daha fazla Bulgarca",* f=7 (%7,1) *"daima Türkçe"*, f=6 (%6,1) *"daha fazla Türkçe"* , f=2 (%2,0) *"daima Romanesi* kullandıkları görülmüştür (Tablo:79).

Mahallede arkadaşlarla iletişimde katılımcılardan f=9'u (%9,2) *"daima Bulgarca"*, f=17'si (%17,3) *"daha fazla Bulgarca"*, f=19'u (%19,4) *"daima Türkçe"*, f=16'sı (%16,3) *"daha fazla Türkçe"*, f=5 (%5,1) *"daima Romanes"*, f=28'i (%28,9) *"daha fazla Romanes"*, f=3 (%3,1) *"her üç dili eşit şekilde"* kullandıklarını belirtmişlerdir (Tablo:79).

Yukarıdaki tablo 79'a göre aşağıdaki yığılma grafiği hazırlanmıştır.

Grafik 13. Katılımcıların İletişimde Kullandıkları Üç Dilin Tercih Edilirliği Yığılma Grafiği

Katılımcılardan ana dilleri Türkçe olan kişiler anne babayla, çocuklarla kardeşlerle yakın akrabalarla, eş akrabalarıyla, komşularla iletişimde yığılma *"daima Türkçe*" yönünde tespit edilmiştir. Mahallede, mahalle dışında alışverişte yığılma daima Bulgarca yönündeddir. Ana dilleri Romanes olan katılımcılarda anne babayla, çocuklarla, kardeşlerle, yakın akrabalarla, eş akrabalarıyla, komşularla iletişimde yığılma *"daima Romanes"* yönündedir (Grafik:13).

Mahallede arkadaşlarla iletişimde yığılma her ne kadar *"daha fazla Romanes"* yönünde olsa da bu durum ana dili Romanes olan katılımcıların sayı olarak fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Genel olarak tablo 79'a bakıldığında Bulgarca, Türkçe, Romanes şeklinde birbirine yakın değerlerde olduğu görülmektedir.

10.1.11. Örneklem Grubunda Bireysel Dil Kullanımına İlişkin Nicel Bulgular

Örneklem grubuna Bulgraca-Romanes, Türkçe-Romane, Türkçe-Bulgarca ile ilgili 5'li Likert ölçeğine göre bireysel dil kullanımıyla ilgili anket sorulları hazırlanmıştır. Bu sorularla bireysel dil tercih durumlarının (düşünme, şarkı söyleme, televizyon izleme, sayı sayma/hesap yapma), tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Ana dilleri Romanes olup ikinci dilleri Bulgarca olan Romanların bireysel bağlamda dil tercihleri aşağıdaki tabloda *"daima Bulgarca", "daha fazla Bulgarca", "Bulgarca Romanes eşit şekilde", "daha fazla Romanes", "daima Romanes"* şeklinde 5'li likert ölçeği kullanılarak ölçülmüştür:

Bulgarca/ Romanes Dil Tercihi		Daima Bulgarca	Daha Fazla Bulgarca	Bulgarca /Romanes Eşit Seviyede	Daha fazla Romanes	Daima Romanes	Toplam
Düşünürsünüz	f	4	2	14	22	10	52
	%	7,7	3,8	26,9	42,3	19,3	100
Şarkı Söylersiniz/Dinlersiniz	f	12	11	23	5	1	52
	%	23,2	21,1	44,1	9,7	1,90	100
Televizyon İzlersiniz/Radyo Dinlersiniz	f	49	2	1	0	0	52
	%	94,2	3,9	1,9	0	0	100
Sosyal Medya Kullanırsınız	f	23	5	5	3	0	36
	%	63,9	13,9	13,9	8,3	0	100
Sayı Sayarsınız/ Hesap Yaparsınız	f	18	2	17	7	6	50
	%	36	4	34	14	12	100

Tablo 80. Ana Dili Romanes İkinci Dili Bulgarca Olan Grubun Bireysel Dil Tercihleri

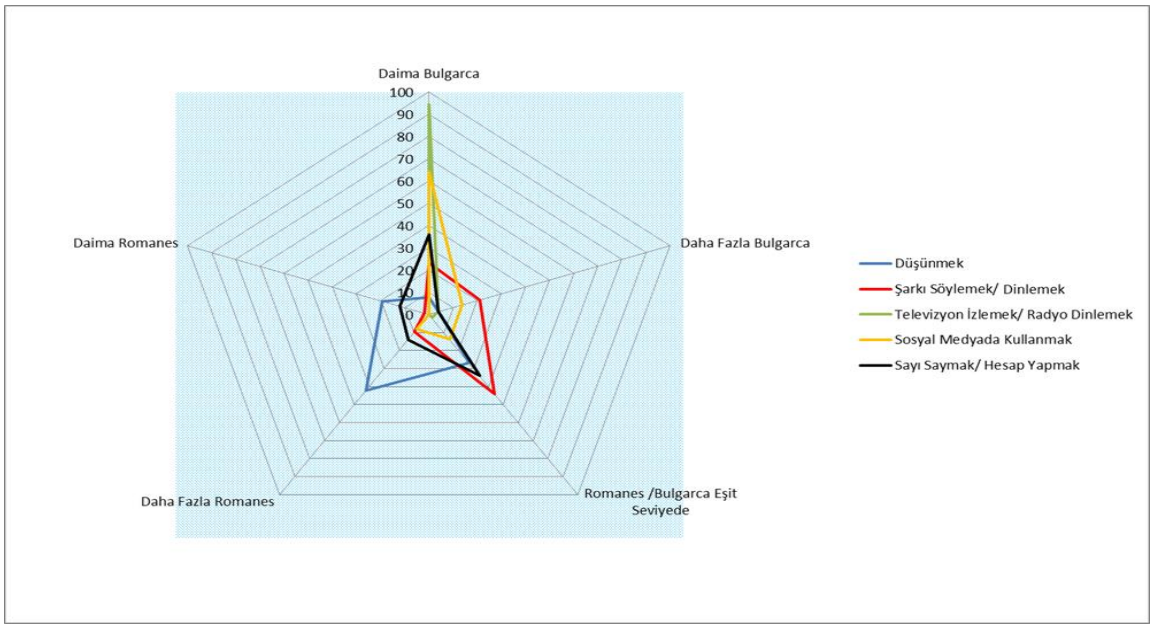
Ana dili Romanes olan gruba *"Hangi dilde düşünürsünüz?"* şeklindeki sorumuza 52 kişinin cevabı kaydedilmiştir. f=10 *"daima Romanes"* (%19,3), f=22 *"daha fazla Romanes"* (%42,3), f=14 *"Bulgarca Romanes eşit şekilde"* (%26,9), *"daha fazla Bulgarca"* f=2, (%3,8), f=4 *"daima Bulgarca"* (%7,7) şeklinde tespit edilmiştir (Tablo:80).

"Hangi dilde şarkı söylersiniz, şarkı dinlersiniz? " sorusuna f=52 cevaptan % 44,2 *"Romanes Türkçe eşit şekilde"*, %23,2 *"daima Bulgarca"*, %21,1 *"daha fazla Bulgarca*", f=5 kişi (%9,7) daha fazla Romanes, f=1 kişi (%1,91) *"daima Romanes"* şeklinde cevap vermişlerdir (Tablo:80).

Roman gruba *"Hangi dilde televizyon izlersiniz?"* sorusu yöneltilmiştir. f=49 kişi (%94,2) *"daima Bulgarca"* cevabını vermiştir. Bu soruya f=2 kişi *"daha fazla Bulgarca"*, f=1 kişi (%3,9) *"Bulgarca Romanes eşit seviyede"* cevabını vermiştir (Tablo:80).

Sosyal medya kullanıp kaullanmadıkları sorulmuştur. f=36 kişi sosyal medya ve cep telefonu kullandığını ifade etmiştir. Bunlardan f=23 (%63,9) *"daima Bulgarca"*, f=5 kişi (%13,9) *"daha fazla Bulgarca"*, f=5 kişi (%13,9) *"Bulgarca Romanes eşit şekilde"* ve %8,3 oranında sosyal medyada dil olarak *"daha fazla Romanesi"* tercih ettikleri görülmüştür (Tablo:80) .

Sayı sayarken veya hesap yaparken bireysel olarak tercih edilen dile ilişkin veriler ise şu şekildedir; f=18 (%36) *"daima Bulgarca"*, f=2 *"daha fazla Bulgarca"* , f=17 (%34), *"Bulgarca Romanes eşit seviyede"*, f=7 kişi *"daha fazla Bulgarca"* (%14), f=6 kişi (%12) *"daima Bulgarca"* kullandıklarını söylemişlerdir (Tablo:80).

Grafik 14. Romanes /Bulgarca Bireysel Dil Tercihi Yığılma Grafiği

Yukarıdaki tablo 80'ne göre oluşturulan grafik 14'te *"Düşünürken daha fazla Romanes dilinde mi yoksa Bulgarca mı düşünürsünüz?"* sorusuna katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda yığılmanın *"daha fazla Romanes"* şeklinde olduğu görülmektedir. Şarkı söylerken tercih ettikleri dilde yığılmanın *"Bulgarca Romanes eşit şekilde"* yönünde olduğu tespit edilmiştir. Televizyon izlerken *"daima Bulgarcayı"* tercih ettikleri tespit edilmiştir. Sosyal medyayı kullanırken yığılmanın *"daima Bulgarca"* yönünde olduğu görülmektedir, sayı sayarken / hesap yaparken yığılmanın *"daha fazla Romanes*" yönünde olduğu belirlenmiştir.

Aşağıdaki tabloda ana dilleri Türkçe olup Bulgarca ve Türkçe bireysel dil tercihlerindeki durumlarıyla ilgili veriler verilmiştir.

Bulgarca /Türkçe		Daima Bulgarca	Daha Fazla Bulgarca	Bulgarca /Türkçe Eşit Seviyede	Daha fazla Türkçe	Daima Türkçe	Toplam
Düşünürsünüz	f	1	0	3	5	15	24
	%	4,2	0	12,5	20,8	62,5	100
Şarkı Söylersiniz/Dinlersiniz	f	1	1	7	4	10	23
	%	4,3	4,3	30,5	17,4	43,5	100
Televizyon İzlersiniz/Radyo Dinlersiniz	f	1	1	2	2	18	24
	%	4,2	4,2	8,3	8,3	75	100
Sosyal Medya Kullanırsınız	f	1	1	2	5	10	19
	%	5,2	5,2	10,4	26,5	52,7	100
Sayı Sayarsınız/ Hesap Yaparsınız	f	2	2	5	4	11	24
	%	8,3	8,3	20,9	16,6	45,9	100

Tablo 81. Ana Dili Türkçe, İkinci Dili Bulgarca Olan Grubun Bireysel Dil Tercihleri

Hangi dilde düşünürsünüz sorusuna f=15 (%62,5) *"daima Türkçe"* şeklinde cevap vermişlerdir. *"Daha fazla Türkçe"* düşünürüz şeklinde cevap verenlerin sayısı f=12,5'dir ve oranları (%20,8), *"Bulgarca Türkçe eşit şekilde"* düşünürüm diyenlerin oranları %12,5'dir, *"daima Bulgarca"* düşünürüm diyen f=1 kişidir oranı %4,2'dir (Tablo:81).

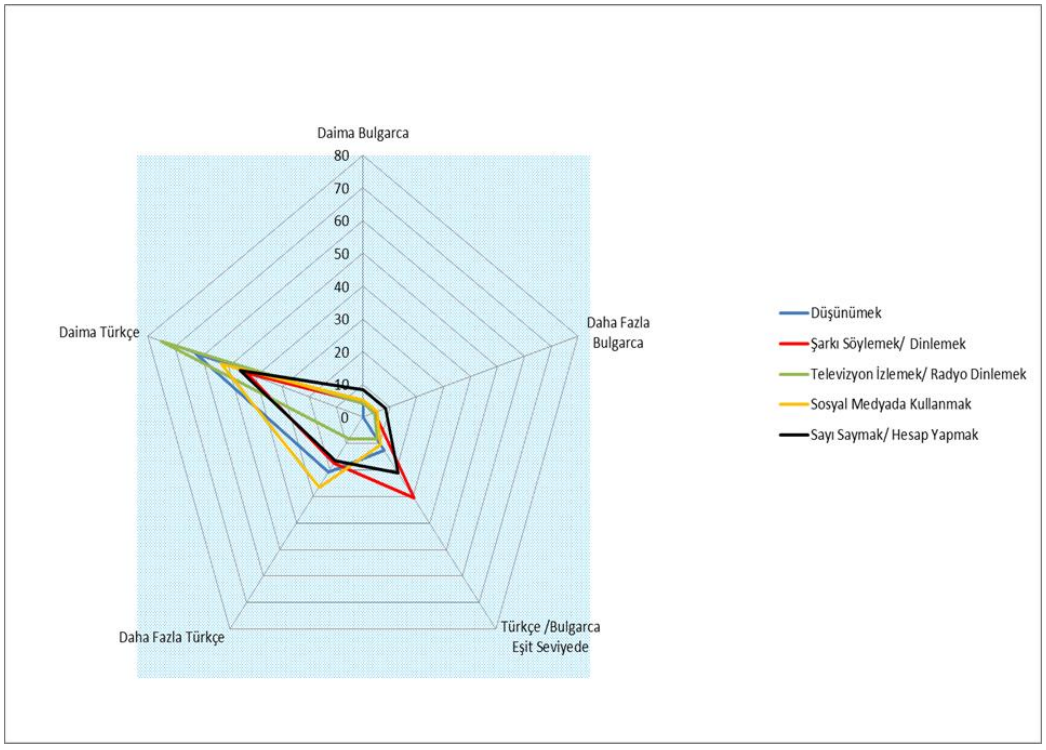
"Hangi dilde şarkı söylersiniz?" sorusuna katılımcılardan %43,5'i *"daima Türkçe"* cevabını vermiştir. f=4 kişi (%17,4) *"daha fazla Türkçe", "Bulgarca Türkçe*

eşit seviyede" şarkı söyleyip dinlediğini belirten katılımcı sayısı f=7 kişidir (%30,5), *"daima Bulgarca"* ve *"daha fazla Bulgarca"* şarkı dinlediğini ve söylediğini toplam f=2 kişi ifade etmiştir, bunların toplam oranı %8,6'dır (Tablo:81).

Televizyon ve radyo dinlerken tercih edilen dil hakkında katılımcıların görüşleri şu şekildedir; %75 *"daima Türkçe"*, %8,3 *"daha fazla Türkçe"*, %8,3 *"Bulgarca Türkçe eşit şekilde"*, %4,2 *"daha fazla Bulgarca"*, %4,2 *"daima Bulgarca"* seçeneklerini tercih etmişlerdir (Tablo:81) .

Sosyal medyada bireysel dil tercihi: f=8 kişi (%52,7) *"daima Türkçe"*, f=5 (%26,4) *"daha fazla Türkçe"*, f=2 (%10,4) *"Bulgarca Türkçe eşit şekilde"*, %5,2 *"daha fazla Bulgarca"*, %5,2 *"daima Bulgarca"* seçeneklerini tercih etmişlerdir (Tablo: 81).

Yukarıdaki tablodan katılımcıların %45,9 *"daima Türkçe"* sayı sayıp hesap yaptıkları, %20,9 *"Türkçe Bulgarca eşit"* şekilde hesap yapıp sayı saydıkları, %16,9 *"daha fazla Türkçe"* sayı saydıkları, 8,3 *"daha fazla Bulgarca"*, 8,3 *"daima Bulgarca"* sayı saydıkları ve hesap yaptıkları belirlenmiştir (Tablo:81).

Grafik 15. Türkçe /Bulgarca Bireysel Dil Tercihi Yığılma Grafiği

Grafik 15'te ana dilleri Türkçe olan ve ikinci dil olarak ülkedeki baskın dil olan Bulgarcayı kullanan katılımcıların bireysel dil kullanımında yığılma grafiği verilmiştir. Düşünürken, şarkı söylerken, televizyon izlerken/radyo dinlerken, sosyal medya kullanırken, sayı sayarken/ hesap yaparken, kullandıkları dilde yığılma *"daima Türkçe"* yönündedir.

Tablo 82'de ana dili Romanes olup ikinci dili Türkçe olan katılımcıların bireysel dil tercihleri verilmiştir.

Türkçe / Romanes		Daima Türkçe	Daha Fazla Türkçe	Türkçe /Romanes Eşit Seviyede	Daha fazla Romanes	Daima Romanes	Toplam
Düşünürsünüz	f	3	0	10	5	2	20
	%	15	0	50	25	10	100
Şarkı Söylersiniz/Dinlersiniz	f	2	0	13	5	0	20
	%	10	0	65	25	0	100
Televizyon İzlersiniz/Radyo Dinlersiniz	f	17	0	0	0	0	17
	%	100	0	0	0	0	100
Sosyal Medya Kullanırsınız	f	8	1	4	3	1	17
	%	47,1	5,9	23,5	17,6	5,9	100
Sayı Sayarsınız/ Hesap Yaparsınız	f	1	0	9	1	9	20
	%	5	0	45	5	45	100

Tablo 82. Ana Dili Romane İkinci Dili Türkçe olan Grubun Bireysel Dil Tercihleri

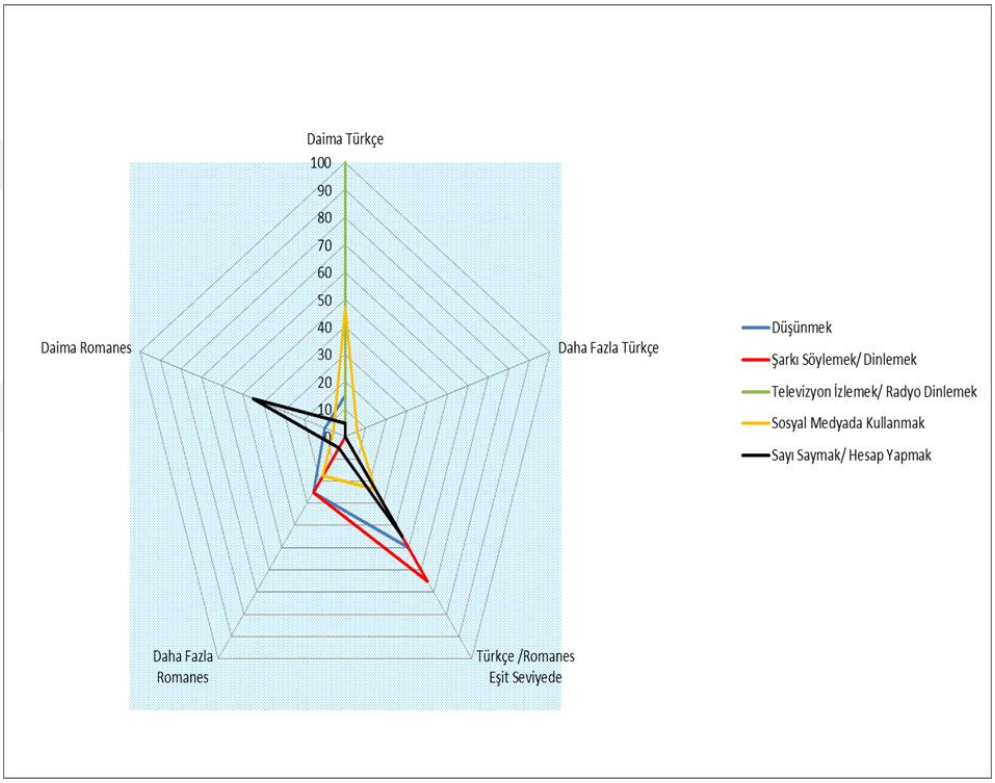
Katılımcılarda f=10 (%50) düşünürken *"Romanes Türkçe eşit"* seviyede kullandıkları tespit edilmiştir. f=3 (%15) *"daima Türkçe*", f=2 (%10) *"daima Romanes"*, f=5 (%25) *"daha fazla Romanesi"* tercih ettikleri belirlenmiştir (Tablo: 82).

Yukarıdaki tablodan şarkı söylerken ve müzik dinlerken f=13 (%65) *"Romanes Türkçe eşit"* seviyede, f=5 (%25) *"daha fazla Romanes"*, f=2 kişi de (%10) *"daima Türkçe"* şarkı dinlediklerini ve söyledikleri anlaşılmıştır (Tablo:82) .

Televizyon izlerken ve radyo dinlerken tercih edilen bireysel dil oranları şu şekildedir. f=17 %100 *"daima Türkçedir"* (Tablo: 82).

Sosyal medyada en fazla kullanılan bireysel dil *"daima Türkçedir"* f=8 kişi (%47,1), ikinci olarak f=4 kişi (%23,5) *"Türkçe Romanes eşit şekilde"*, f=3 kişi (%17,6) *"daha fazla Romanes"*, f=1 kişi (%5,9) *"daha fazla Türkçe"*, f=1 kişi (%5,9) *"daha fazla Romanes"* şeklinde tespit edilmiştir (Tablo:82).

Katılımcılar sayı sayarken f=9 kişi (%45) *"Türkçe Romanes eşit seviyede"*, f=9 kişi (%45) *"daima Romanes"*, 1 (%5) kişi "*daha fazla Romanes"*, 1 (%5) kişi *"daha fazla Türkçe"* (%5) seçeneklerini tercih etmişlerdir (Tablo:82).

Grafik 16. Romanes /Türkçe Bireysel Dil Tercihi Yığılma Grafiği

Grafik 16'da ana dilleri Romanes olup ikinci dilleri Türkçe olan katılımcılarda bireysel dil tercihleriyle ilgili yığılma grafiği verilmiştir. Katılımcıların, düşünmek, şarkı söylemek ile ilgili dil tercihlerinde yığılma *"Türkçe Romanes eşit seviyede"* şeklinde tespit edilmiştir. Televizyon izlemek ve sosyal medya kulanımındaki dil tercihlerinde yığılma *"daima Türkçe"* yönündedir. Sayı sayarken / hesap yaparken tercih ettikleri dilde yığılma *"Türkçe Romanes eşit seviyede"*, *"daima Romanes"* şeklinde çift yönlüdür.

Aşağıdaki tabloda katılımcıların farklı durumlarda Bulgarca, Türkçe, Romanes, için bireysel dil tercihleri verilmiştir.

Türkçe / Romanes /Bulgarca		Daima Bulgarca	Daha Fazla Bulgarca	Daima Türkçe	Daha Fazla Türkçe	Daima Romanes	Daha Fazla Romanes	Her Üç Dilde Eşit Şekilde
Düşünürsünüz	f	4	2	23	8	0	58	2
	%	4,2	2,1	23,6	8,4	0	59,4	2,1
Şarkı söylersiniz/dinlersiniz	f	11	24	16	17	9	12	0
	%	11,2	24,5	16,3	17,3	9,2	12,2	0
Televizyon İzlersiniz/Radyo Dinlersiniz	f	52	2	25	11	0	0	0
	%	53,1	2,0	25,5	11,2	0	0	0
Sosyal Medya Kullanırsınız	f	30	4	16	11	0	4	2
	%	30,6	4,1	16,3	11,2	0	4,1	2,3
Sayı Sayarsınız/ Hesap yaparsınız	f	19	6	20	11	6	23	5
	%	19,4	6,1	20,4	11,2	6,1	23,5	5,1

Tablo 83. Bulgarca, Türkçe, Romanes, Bireysel Dil Tercihleri

Katılımcılara *"Hangi dilde düşünürsünüz*?" sorusu sorulmuştur Anketi cevaplayanlardan; f=4 kişi (%4,1) *"daima Bulgarca"* , f=2 kişi (%2,0), *"daha fazla Bulgarca"*, f=23 kişi (%23,5) *"daima Türkçe"* , f=8 kişi (%8,2) *"daha fazla Türkçe"* , f=58 kişi (%59,2) *"daha fazla Romanes"*, f=*2* kişi (%2,0) *"her iki dilde eşit seviyede"* şeklinde cevap vermişlerdir (Tablo:83).

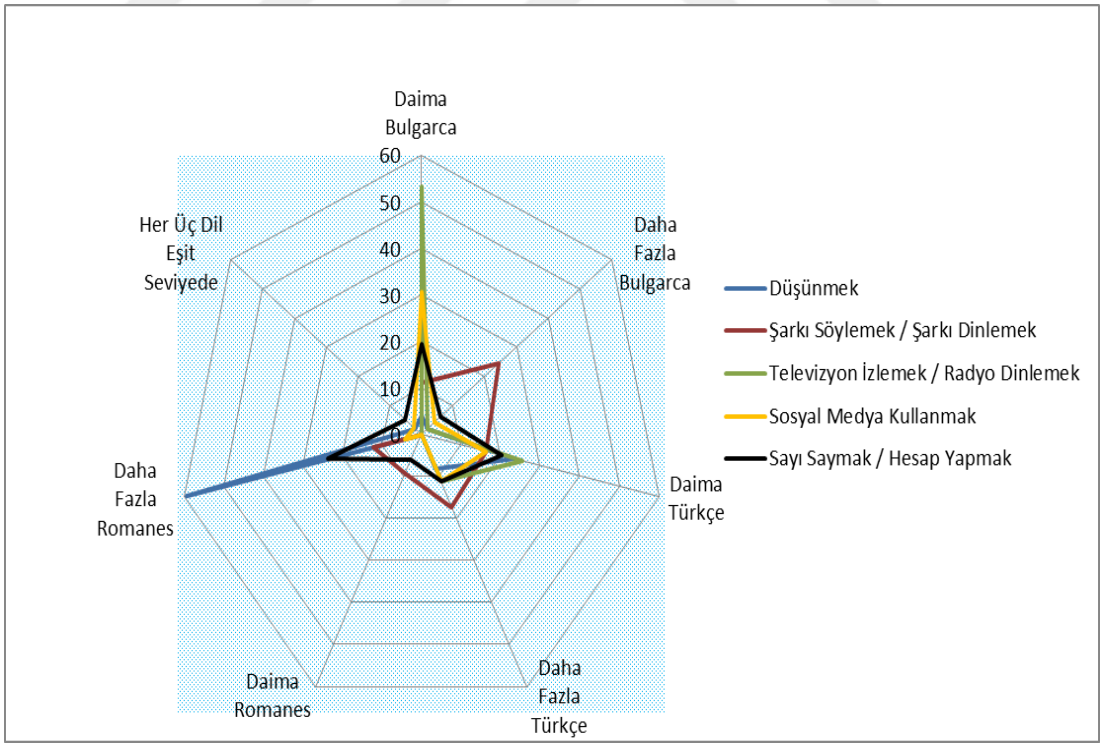
Anketi cevaplayanlara *"Hangi dilde şarkı söylersiniz?"* sorusu yöneltilmiştir. Soruya cevap verenler; f=11 kişi (%11,2) *"daima Bulgarca"* , f=24 kişi (%24,5) *"daha fazla Bulgarca"*, f=16 kişi (%16,3) *"daima Türkçe"*, f=17 kişi (%17,3) *"daha fazla Türkçe"*, f=9 kişi (%9,2) *"daima Romanes"*, f=12 kişi (%12,2) *"daha fazla Romanes"* şeklinde cevap vermişlerdir (Tablo:83).

"Hangi dilde televizyon izledikleriyle?" ilgili soruya ankete katılanlardan; f=52 kişi (%53,1) *"daima Bulgarca"* , f=2 kişi (%2) *"daha fazla Bulgarca"*, f=25 kişi (%25,5) *"daima Türkçe"*, f=11 kişi (%11,2) *"daha fazla Türkçe"* cevaplarını vermişlerdir (Tablo:83).

Ankete katılanlara *"hangi dilde sosyal medya kullandıklarıyla"* ilgili soru sorulmuştur. Verilen cevaplarda sıklık ve oransal dağılım şu şekildedir; f=30 kişi (%30,6) *"daima Bulgarca"*, f=4 kişi (%4,1) *"daha fazla Bulgarca"*, f=16 kişi (%16,3) *"daima Türkçe"*, f=11 kişi (%11,2) *"daha fazla Türkçe"*, f=4 kişi (%4,1) *"daha fazla Romanes"*, f=2 kişi (%2,3) *"her üç dil eşit seviyede"*, şeklinde soruyu yanıtlamışlardır (Tablo:83).

Sayı sayma anında kullandıkları dil ile ilgili katılımcılardan; f=19 kişi (%19,4) *"daima Bulgarca"*, f=6 kişi (%6,1) *"daha fazla Bulgarca"*, f=20 kişi (%20,4) *"daima Türkçe"*, f=11 kişi (%11,2) *"daha fazla Türkçe"*, f=6 kişi (%6,1) *"daima Romanes"*, f=23 kişi (%23,5) *"daha fazla Romanes"* , f=5 kişi (%5,1) *"her üç dil eşit seviyede"* cevaplarını vermişlerdir (Tablo:83).

Yukarıdaki tablo 83'e göre oluşturulan üç dilin bireysel tercihiyle ilgili yığılma grafiği aşağıda verilmiştir.

Grafik 17. Bulgarca, Romanes, Türkçe Bireysel Dil Tercihiyle İlgili Yığılma Grafiği

Ankete seçilen katılımcıların ana dili durumuna göre düşünmede yığılma daha *"fazla Romanes"* yönündedir. Şarkı söyleme / şarkı dinleme anında bireysel dil

tercihinde yığılma *"daima Bulgarca"* ve *"daima Türkçe"* yönündedir. *"Televizyon izlerken / radyo dinlerken"* bireysel dil tercihi *"daima Bulgarca"* ve *"daima Türkçe"* yönündedir. Sosyal medya kullanımında dil terihi yine aynı şekilde *"daima Bulgarca"* ve *"daima Türkçe"* yönündedir. Sayı sayarken, hesap yaparken tercih edilen dil *"daha fazla Romanes", "daima Türkçe"* ve *"daima Bulgarca"* yönündedir.

10.2. Nitel Bulgular

Nitel bulgular tezin bu kısmında incelenmiştir. Bu bölüm gözlemlere, mülakatlara dayalı çıkarımları içermektedir. Araştırma grubunun ikamet alanlarındaki dil kullanımı, 1984-1989 yılları arasında Türkçe konuşmanın yasak olduğu dönemde evde dil kullanımı, araştırma grubundaki Müslüman Romanlarda kimliğin yansıması olarak özel kişi adının önemi, araştırma grubunda dil aktarımı, araştırma grubunun yabancıların (Gacoların) yanında ana dili kullanımı, görüşme yapılan grubun Bulgar ve Türk televizyon kanallarına karşı ilgi durumları, nitel bulgulara göre araştırma grubunda kimlik olgusu, araştırma grubunun konuşmalarında Roman ve Çingene etnoniminin tercih edilirliği bu kısımda çalışılmıştır.

10.2.1. İkamet Alanlarında Romanların Dil Kullanımına İlişkin Nitel Bulgular

Ev ve mahalle ziyaretlerinde görüşülen kişilerin çocuklarıyla, aile bireylerin kendi aralarında dil kullanımları gözlemlenmiştir.

İsperih'te (Kemallar) beş çadırda yaşayan Roman Kalaycı grubuna Romanların diliyle ilgili araştırma yaptığımızı söyleyerek katılımcı gözlem yapılmış ve notlar alınmıştır. Yaşlı kadına (Ka) yere serilmiş soğanların temizlenmesinde yardım teklif edilmiştir, kadın da kabul etmiştir. Grup; ana baba, yedi torunu ve üç çekirdek aileden meydana gelmektedir, dolaysıyla bu aile Romanlarda sık görülen geniş ailedir. Gelir en yaşlı olan babaannede toplanmaktadır. Aile geniş aile olarak beraber yaşamaktadır.

Bu aile din olarak Hristiyan Ortodoks inanaçlara sahip bir ailedir. Erkek olan en yaşlı grup sakini kasaba içerisinde kalaycılık mesleğini icra etmeye devam etmektedir. Oğullarından bir tanesi Stara Zagora'da (Eski Zagra) soğan ve havuç yetiştirmektedir. Kadın, gelinleri ve kızlarıyla birlikte havuç ve soğanları temizleyerek kasaba içerisinde satışını yapmaktadır. Kendi aralarında ana dilleri olan Romanes konuştukları gözlenmiştir. Bizim yanımızda da ana dillerini konuşmaya devam etmişlerdir. Çocuklar yetişkinler gibi (4-12 yaş arası) kendi aralarında Romanes konuşmaktadır. Ka ile görüşmemizde konuşmalarından Türkçeyi yerli Deliorman ağzından farklı olarak konuştuğu tespit edilmiştir örneğin; *"Çocuk Türkçeyi bilemi?"* Sorusuna,*"Türkçeyi bileri." (Deliorman ağzı)* şeklinde cevap vermesi gerekirken, *"Çocuk biliyo." şeklinde cevap vermiştir.* Bu durum katunada Türkçenin sadece köyde veya kasabada Türklerle dil ilişkisi sayesinde edinilmediği, göç esnasında Türkçenin başka bir yerde öğrenildiğini ve ebeveynler vasıtasıyla akarıldığını göstermektedir. Ka'in babaanne olduğu katunadaki çocuklar ilk önce ana dilleriyle beraber Bulgarcayı öğrendikleri daha sonraki yıllarda ise ebeveynlerinden ve sosyal çevrelerinden (pazar, mahale, köy) Türkçeyle tanıştıklarını ve bu dili öğrendikleri anlaşılmıştır. 7-8 yaşındaki çocuklar Türkçe olarak söyleneni anladıkları fakat sorulan basit Türkçe sorularını cevaplayamadıkları gözlemlenmiştir. Ölçünlü Bulgarcayı ise okulda ve televizyon kanallarından öğrendikleri anlaşılmıştır. Ebeveynlerine kıyasen kendi aralarında ölçünlü Bulgarca konuştukları gözlemlenmiştir.

Ka Türkçe bilip bilmediği sorulduğunda bildiğini ifade etmiş o halde neden Türkçe konuşmadığını sorduğumda şu cevabı vermiştir: (8) "*Soyle ba canım? Tu говориш с мене на Български. (Söyle be canım? sen benimle Bulgarca konuşuyorsun ben de senle Bulgarca konuşurum.) Sen söyle konuş ben de konuşayım, ben seni Bulgar zannettim."* Ka'in diğer etnik gruplarla günlük konuşmalarında dil tercihinin ve kod değiştirme durmunun muhatabın konuştuğu dile göre değişiklik gösterdiğini söylemek mümkündür. Aynı şekilde (9) *"Romanes bilemisin?"* sorusuna Ka istem dışı (10)*"cana"* Romaneste *"biliyorum"* anlamında Romanes dilinde cevap vermiştir. Bu soruyu Türkçe sormamıza rağmen kod karıştırdığını ve Romanes dilinde cevap verdiği gözlemlenmiştir.

Ka Romanesin Balkan lehçesini ana dili olarak konuştuğu tespit edilmiştir. Buna dayanak olaral da Ulah lehçesinde baba için (43)*"tata"* kelimesi kullanılırken

Balkan lehçesinde (39)*"dad"* kelimesi kullanılmaktadır. Pamporov Kalaycıların Ulah Roman lehçesini konuşan grup olarak tablo 1'de vermektedir. Hâlbuki Ka'in konuştuğu Romanese göre bu Kalaycı grubu Balkan lehçesinin konuşmaktadır.

İlk konuştuğumuzda Yerli Deliorman ağızını konuşmama rağmen Ka benim Türkiye'den geldiğimi anlamıştır. Nasıl anladığını sorduğumda konuşmamın farklı olduğunu belirtmiştir. Burada Ka Türkçedeki ağız farklılıklarını ayrıt edebildiği sonucuna varılmıştır. Bunun nedenini olarak da Ka burada yıllarca yaşamışlığına, yani tecrübelerine bağlamaktadır.

Ka'nın konuştuğu Bulgarcada da ölçünlü Bulgarcadan sesbilimsel farklılıklar olduğu tespit edilmiştir örneğin Bılgariya şeklinde telaffuz edilmesi gereken ve Bulgaristan anlamına gelen kelime *"Bulgariya" "u"* harfiyle telaffuz edilmektedir. Bu kelimenin kök olarak Ka'in diline *"Bulgar"* Türkçeden veya başka bir dilden girmiş olması ihtimal dâhilindedir.

B1 ve B2 Burgucu grubundan olup yarı göçebe yaşamaktadır, birkaç gün bir köyde kalarak tırpan, çapa, kürek, vs. tarım aletlerini tamir ederek geçimini sağlamaktadır. Ölçünlü Bulgarca konuşmaktadır. Ailenin çocukları ve torunları vardır fakat yanlarında değildir. Çadırları yoktur bir arabanın içerisinde yatıp kalkmaktadırlar. Ana dilleri Romanestir. Evde Romanes konuştuklarını anlatmışlardır (ekler kısmı). Erkek olan Türkçeyi daha iyi bilmekte ve konuşmaktadır. Kadın olan Türkçeyi fazla bilmemektedir. Sadece anlamakta fakat konuşamamaktadır. Bulgarcayı ise ana dili gibi konuşmaktadır. Bulgarcayı ölçünlü konuşmaktadır. Erkek olan B1 Türklerle Türkçe, Bulgarlarla Bulgarca konuşmaktadır. Türklerle konuşurken meramını anlatmada yetersiz kalınca Bulgarca konuşmaktadır. Çocuklarının ve torunlarının ana dillerinin Romanes olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kasabalarındaki Tatarlar sayesinde Tatarca bilidiğini söylemektedir ve Tatarca konuşarak bunu kanıtlamaktadır (ekler kısmı). B1'e (4) *"Çocuklarla da evde hangi dili, ana dilinizi mi konuşuyorsunuz?"* sorumuza, *"И с децата…сядаме на софрата ядем, пием, хайрлиси олсун, на здраве, хауде бакалъм, (Çocuklarla da… oturuyoruz sofraya, yiyoruz içiyoruz, şerefe, haydi bakalım…"* şeklinde cevap vermiş ve çocuklarla evde Romanes konuştuklarını belirtmişlerdir.

B1'in bu konuşmasında bize meramını anlatırken *(4)(хауде бакалъм) "haydi bakalım", (хайрлиси олсун)" hayırlısı olsun"* gibi Türklerin günlük hayatta

kullandıkları ifadeleri başarıyla kullandığı görülmektedir. Aynı şekilde baskın dil olan Bulgarcada ve günlük konuşmalarda sık kullanılan *"на здраве" "sağlığına"* anlamına gelen ifadeyi de günlük konuşmasında Türkçeyle beraber kullanmaktadır. B1 *"Akrabalarla evde hangi dili konuşuyorsun?"* sorumuza aynı şekilde Bulgarca ve Türkçeyi bir arada kullanarak cevap vermiştir: (7)"*Всички, сега например ти отиваш в къщти сядаж с жената на софрата (Bg) не диежен, ичелим, иелим, мухаббет ще го говориш на кой дил (T.)? (Hepsi örneğin sen eve gittin hanımla sofraya oturdun (Bg), (T.) ne diyecen içelim, yiyelim, muhabbet, (T.) hangi dilde, (Bg) konuşacan?)". Cümle Bulgarcayla başlamakta, "Всички, сега например ти отиваш в къщти сядаж с жената на софрата." Türkçeyle devam etmekte "не диежен, ичелим, иелим, мухаббет",* Bulgarcayla sonlanmakta, *"ще го говориш на кой дил" cümlenin son kelimesi "dil" de Türkçedir.* Bu durumda B1'in kendini ifade ederken iki dilin karışımını (kod değiştirme ve kod karışımı) rahat bir şekilde uyum içerisinde kullandığı analaşılmaktadır.

B2 ana dilinin Romanes olduğunu ifade etmiştir. Bulgarcayı konuşmakta ve yazmaktadır. Ortaokul mezunudur. Türkçe bilip bilmediğini sorduğumuzda Bulgarca ve Türkçeden kod karıştırarak cevap vermiştir: *"И аз чат пат (T.), долу горе знам Турски."(Bende aynı şekilde çat pat, aşağa yukarı Türkçe biliyorum.)* Nerede ve nasıl öğrendin sorusuna B2: *Нали като ходя с сапругаси...по един два лафа...В нашето село има Турци...(Eşimle oraya buraya giderken, bir iki laf orada burada... Bizim köyümüzde de Türkler yaşıyor…) şeklinde cevap vermiştir.* Sonuç olarak Türkçeyi, iş gayesiyle gezdikleri yerlerdeki Türklerden ve köylerinde yaşayan Bulgaristan Türklerinden edindikleri anlaşılmıştır.

H ve H1 Tırgovişte'de Roman mahallesinde yaşamaktadır, H1 H'nin torunudur. Mahallede ana dili olarak Romanesin Ulah lehçesi ve Balkan lehçesi konuşulmaktadır. Mahallede Kopanar, Horahane ve Milletler gruplarından Romanlar ikamet etmektedir. Çocukların mahallede ortak iletişim dili olarak Bulgarca kullandıkları gözlemlenmiştir. Mahallede Kopanar bir kadının oğlunun oyuna dalıp eve gelmediği için kızdığını ve kızma anında Bulgarca olarak çocuğu ve arkadaşlarını azarladığı görülmüştür, Bulgarcası akıcı ve ölçünlüdür *"Ще те тръсна на земята...да стане каквото да стане…" (Öyle bir yere vuracam ki sizi ne olursa*

olsun.) H'ye Mahalledeki bu çocukların hepsinin Kopanar olup olmadığını sorduğumuzda *"hayır"* cevabını vermiştir.

H ve H1'in ana dilleri Türkçedir, fakat H Romanes de bildiğini ve torununa (H1) gizli dil olarak aktardığını ifade etmiştir. H'nin torunuyla Türkçe konuştuğu gözlemlenmiştir.

Evde çocukların ve torunların hangi dili konuştukları sorulmuştur. H şu şekilde cevap vermiştir (50)"*Episi… Eni enceği Türkçe…" 5 yaşında olan* H1 babaannesiyle Türkçe konuştuğu görülmüş, soru sorulmuş ve kısa cevaplar verdiği gözlemleniştir:

Görüşmeci: *Benim de böyle bir çocuğum var, sizi tanıştırem mi?*

H1: *Tamam…*

Görüşmeci: *Ben bi dahaki sefere getirem onu tamam mı?*

H1: *Tamam…*

Görüşmeci: *Bizimki de aynen böyle, yalnız okula gideri bizimkisi, sende oku tamam mı?*

H1: *Tamam…*

Görüşmeci: *Anlaştık mı çok okuyacan tamam mı?*

H1: *Tamam…*

Görüşmeci: *Aferim… Küpen de güzlemiş ha…*

H1: *Altın o…*

H: *Kim aldı onu sana?*

H1: *Tatem aldı…*H1'in *"tatem"* kelimesinde kod karıştırdığı görülmektedir *"мамко" (tatko)* kelimesi Bulgarca baba anlamındadır, *"-am,-im,-üm"* son ekleri Türkçede aitlik bildiren eklerden kopyalanmıştır, kelimenin anlamı *"babam"* şeklindedir. *H'nin* Türkçesi incelendiğinde yerli Bulgaristan Deliorman Türkçesi konuştuğu görülmektedir: *"Cami var mı buralarda?"* sorumuza şu şekilde cevap vermiştir: *Pazar yerinde şu mavi (Bulg. Блокларън) apartımanların arka tarafında. Ben çok kanerim Allaha O benim bubam, o benim her şeyim, benim bu dünyada kimsem yok, o bana her şeye yardım ederi, o bana ekmeğini, katığın verdine bir damla ekmek vereri şükür Allahım derim. Bak şeker var, epilepsi var, (Bulg.остър инфарк ostır infarkt) kalp rahatsızlığı var, çıkaracam kâğıtlarımı (Bulg. чак "çak") ta Sofya'da yattım, şükkür Allahıma bin kere ilaç içmerim, yok bişeyim, hiç yok bişeyim Allahım beni kurtarır her şeyden.* H'nin konuşmasında ölçünlü Türkçede şimdiki

zaman için kullanılan *"-yor"* eki kullanmadığı bunun yerine Bulgaristan Deliorman yerli Türkçede "*kan-eri-m*" ve *"vere-eri"* kelimelerinde olduğu gibi şimdiki zaman için *"-eri"* eki kullanmaktadır. H'nin Türkçe konuşmalarında *"apartman"* yerine *"blok"*, *"kalp krizi"* yerine *"ostır infark"* Bulgarcadan kopyalanan kelimelerin kullanıldığı görülmektedir.

M İsperih'te Roman mahallesinde yaşamaktadır, aynı evde 4 oğlu gelinleri ve torunları ile birlikte ikamet etmektedir. Oturdukları mahallede ana dili olarak sadece Türkçe konuşulmaktadır. Mahallede gençler ve çocukların kendi aralarında kopya Bulgarca kelimeler kullanmalarına rağmen Türkçe konuştukları gözlemlenmiştir. Aile çanak antenden Türk kanallarını izlemekte ve kendi aralarında da Türkçe konuşmaktadır. Gençler Bulgarca bilmekte ve konuşabilmektedir. Yaşlılar sadece Türkçe konuşmaktadır. Etnik aidiyetlerini Türk olarak tanımlamaktadırlar.

U1,U2,U3 Kitançevo'da yaşamaktadır. Kendilerini usta olarak tanımlamaktadırlar, ana dilleri Türkçedir. Kendi aralarında Türkçe konuşmaktadırlar, "*Peki bunlar (çocukları kastediyorum) evde daha çok Bulgarca mı konuşeri Türkçemi konuşeri nasıl konuşeri?" sorusuna U2 şu şekilde cevap vermiştir: "Türkçe konuşeri Bulgarca kimse konuşmeri bizde…"* Bu da gösteriyor ki aile içi iletişim dili Türkçedir. Romanesi bilmemektedirler. Türk ailelerin ikamet ettiği mahallede yaşamaktadırlar.

U1 ve U2 ve U3 ile konuşmalarımızda Türkçeden Bulgarcaya kod karıştırma ve kod değiştirme olayları meydana gelmemiştir. Örneğin *"Bileler"*, *"anlateler"* gibi fiillerde şimdiki zaman eki olar *"-eri"* ekini kullanmaları yerel Deliorman ağzını konuştuklarının bir göstergesidir (ekler bölümünde). U3 öğrencidir ve ölçünlü Bulgarcayı konuşmaktadır.

S ve Ko Golyam İzvor köyünde ikamet etmektedir. Köyde Ulah (Romen) Romanları, Bulgar Romanları, Türkler ve Bulgarlar karışık olarak yaşamaktadır. Görüşme esnasında konuşmalara Türklerden ve Bulgarlardan da karışanlar olmuştur. Köyde günlük konuşmalarda bu üç grup arasında ortak dil olarak Bulgarca kullanıldığı görülmüştür. Romanes dilinin Ulah lehçesi Kopanarlar tarafından, Balkan lehçesi Sepetçiler tarafından konuşulmaktadır. Her iki lehçenin de konuşmamız esnasında bize katılan bir Türk tarafından da bilindiği ifade edilmiştir: (56) *Şimdi mesela bu Romence bileri… Bu Romanes bileri konuşeler benim yanımda hiçbir şey saklayameller. Sende bilemisin Romanes?* Sorumuza Türk olan katılımcı: (Türke

Soruyorum) (58) Türk katılımcı: *Evet bilerim…* cevabını vermiştir. Bunun nedenini de S şu şekilde açıklamıştır: (59) ”*Çünkü biz beraber büyüdük…* (Bg) *Сега ти от Турски нищо не можеш да скриеш от мене, аз от Ромския нищо не мога да скрия от тебе. Той от Румински нищо не може да скрие от нас двамата.”* (Sega ti ot turski nişto ne mojeş da skrieş ot mene, Az ot Romaskiya nişto ne moga da skriya ot tebe…Toy ot Rumanskiya nişto ne moje da skrie ot nas dvamata.) Şimdi sen Türkçe olarak benden hiçbir şey gizleyemezsin, ben Romanesten hiçbir şey saklayamam siz ikinizden (kast edilen Kopanar ve Türk), O Romen dilinden (kastedilen Romanesin Ulah Diyalekti hiçbir şey gizleyemez biz ikimizden…). Araştırma grubundaki bu durum Balkan Romanesi, Ulah Romanesinin ve Türkçenin dil ediniminin çocukluktan itibaren bir süreç olarak karşılıklı bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Ko Bulgarcayı ölçünlü bir şekilde konuşabilmektedir fakat Türkçe söz diziliminde hatalar yaptığı gözlemlenmiştir: (9) “*Evet bir Türk bana dedi şimdi merabayın, meraba selam maleyki, maleyikim selam. Türkçe'nin evet o iş ne iş yapesiniz? Biz ne iş yapalım, siz needen bilesiniz Türkçe? Bulgaristan'dan, aaaa nasıl konuşesinzi böyle güzel siz baa, ben anlamadım…”* S ölçünlü, söz dizimine uygun Türkçe konuşamamaktadır ve buradaki Türkler gibi “h” sesini telaffuz etmemektedir. Ko ve S aile içerisinde ana dilleri olan Romanesi konuştuklarını ifade etmişlerdir.

10.2.2. 1984-1989 Yılları Arasında Türkçe Kullanımının Yasak Olduğu Dönemde, Ana Dilli Türkçe Olan Araştırma Grubundaki Kişilerin Evde Dil Kullanımına İlişkin Nitel Bulgular

Mülakat sorularında birinci sorumuz *“Türkçenin kullanımının yasak olduğu dönemde 1984-1989 yıllarında evde, hangi dili kullanıyordunuz?”* şeklindedir. Bu soruyla amaçlanan görüşülen kişilerin bireysel anlamda dilsel ve kültürel asimilasyona karşı verdikleri tepkinin durumunu tespit etmektir.

Soru ana dili Türkçe olan kişilere sorulmuştur: H, H1, H2, U ve M'dir. Kodlanmış belgelerle ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

	Belgeler	Yüzde	Yüzde (geçerli)
Usta 1960-1961 ve 1980-1985 Türkçe Kullanımı	3	43,75	70,00
Horahaye 1980-1985 Türkçe Kullanımı	1	18,75	30,00
Kodlanmış Belgeler	4	62,50	100,00
Kodlanmamış Belgeler	3	37,50	-
Analiz Edilen Belgeler	8	100,00	-

Tablo 84. 1960-1961,1984-1989 Yıllarında Evde Dil Kullanımı Kodlanmış Belge ve Kodlu Veri Yüzdeleri

Tablo 84 göre MAXQDA programında analiz edilen belge sayısı 8 olup sorunsalla ilişkili toplam 4 görüşme metni tespit edilmiştir.

1960-1961 yılları arasında U'ya isimleri değiştirlidikten sonra Türkçe konuşup konuşmadıkları sorulmuştur:

(36) Görüşmeci: *Pekiyi Bulgarlaştırmaya başladıklarında (1961) evde Türkçe mi konuşudunuz, yoksa Bulgarca mı?*
(37) U: *Türkçe be canım…*

(38) Görüşmeci: *Yasaklamadılar mı 1961'de Türkçeyi evde?*
(39) U: *Ayır be canım kim yasaklayacak onu evde?*

U 1960 yılında isim değişikliklerine maruz kaldıkları fakat Türkçenin konuşulmasının yasaklanmadığını ve konuşmaya devam ettiklerini belirtmiştir. Aynı şekilde U'ya 1960'larda okullarda öğretilen Türkçe dersini alıp almadığı sorulmuştur: (34) *Türkçe okudun mu sen? Mektepte Tutun mu onları?* (35) U: *Tutum ama koymadılar bizi, Bulgar diye… O ders saatinde çıkadık mektepten… Çıkarıdılar dışarı 1961'de."* U'nun bu ifadesinden; Bulgarlaştırmadan sonra ana dilleri Türkçe olmasına rağmen Türkçe dersinin okulda Ustalar için yasaklandığını, bununla birlikte Türkler Türkçe dersi alırken derslerinin boş geçtiğini ve okul dışına çıkarıldıkları anlaşılmaktadır. U'ya 1985-1989 yıllarında evde Türkçe konuşup konuşmadıkları soruldu. (41)U: *Kim bilcek onu?* Şeklinde cevap vermiştir. Bu ifadeden 1985-1989 yılları arasında evde Türkçe konuşmanın engellenemediği anlaşılmaktadır

U1 1985 yılında isim değiştirmeler olduktan sonra evde Türkçe konuşmaya devam ettikleri ifade etmiştir(6). *Daha fazla mı daha az mı konuşuğudunuz?* Sorusuna (7) *"normal"* cevabını vermiştir. U2'ye aynı şekilde, *"O dönemde evde de Türkçe*

konuşmak yasaktı öyle değil mi?" sorusu yöneltilmiştir. U2: *Biz konuşuduk ki, kim gelecek bize… Ama böyle sokaklarda yasaktı…"* şeklinde cevap vermiştir. Ana dillerini konuşurken (12) "*dinleniriz duyuluruz diye çekinip çekinmedikleri"* sorulmuştur U2 (13) "*hayır*" cevabını vermiştir.

Horahayelerden olan H 1984-1989 yılları arasında Türkçe konuşmayla ilgili şu bilgileri vermiştir: *(46) Bizi Tükçe konuştumazdılar… Alınca bizim adımızı… Adımızı aldılar ama dilimizi alamadılar… (Heyecanlanıyor) Şimdi gene konuşeriz… Ben nereye gidem Türkçe perifekt konuşerim*… H'nin anlattıklarından, Türkçe kişi adlarının yasaklandığını ve muvaffak olunduğu anlaşılmaktadır, fakat ana dili Türkçenin yasaklanarak unutturulmasında muvaffak olunamadığı ifade edilmektedir. Bu durumu da H günümüzde de Türkçe konuşmaya devam ettiğini ifade ederek kanıtlamaktadır.

U, U1, U2, H'nin anılarına dayalı olarak anlattıklarından; 1960-1961 ve 1984-1989 yılları arasında Türkçenin evlerde kullanımının engellenemediğini, bu durumda da Türkçenin olağan aktarımının devam ettiği anlaşılmaktadır.

10.2.3. Araştırma Grubundaki Müslüman Romanlarda Kimliğin Bir Yansıması Olarak Özel Adın Önemine İlişkin Nitel Bulgular

Mülakat sorularından ikinci soruya verilen cevaplar bu bölümde değerlendirilmiştir. Araştırma grubundan elde edilen verilere göre Bulgaristan'da Türk ismi taşıyan Romanların adlarının değiştirlmesi 1960-1961 ve 1984-1989 yılları arasında meydana gelmiştir. Araştırma grubunun hafızasından bunun nasıl hatırlandığı, algılandığı, Türk Müslüman adının kimliğin bir yansıması olarak sorgulanmıştır. İncelenen belge sayısı ve kodlanmış bölümlerle ilgili verilerin oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

	Belgeler	Yüzde	Yüzde (geçerli)
Usta İsim Değiştirme	3	37,50	60,00
Horahaye İsim Değiştirme	1	12,50	20,00
Milletler İsim Değiştirme	1	12,50	20,00

Kodlanmış Belgeler	5	62,50	100,00
Kodlanmamış Belgeler	3	37,50	-
Analiz Edilen Belgeler	8	100,00	-

Tablo 85. 1960-1961, 1980-1985 Yılları Arasında İsim Değiştirmeyle İlgili Kodlanmış Belge ve Kodlu Veri Yüzdeleri

MAXQDA'da programında kodlanmış verilere göre 8 belge analiz edilmiş bunlardan 5'i kodlanmış 3 tanesi kodlanmamıştır. Yanı bu belgelerde soruyla ilgili veri tespit edilememiştir (Tablo:85).

U'ya adlarının nasıl değiştirildiği sorulmuştur, U şu şekilde cevap vermiştir : (17) "*E bikere deiştidiler bizim isimleri 1961'de…"* Daha sonra U *"Tekrardan Türk ismini aldınız mı?"* Sorusu yöneltilmiştir. (19) U bunu onaylamış ve tekrardan Türk ismi aldıklarını belirtmiştir. Fakat U ilk önce kendilerinin isimlerinin değiştirildiğini daha sonra Türklerin isimlerinin değiştirildiğini ifade etmiştir. İsim değiştirmenin nasıl gerçekleştiğini U şu şekilde anlatmaktadır:

"Ben beledim adımı, aykıdılar savete (muhtarlık), gittik yazdılar çizdiler… ben dedim töböle olacak, dobre (tamam) dediler, imzaladık…" U'ya isminin değiştirilmesine üzülüp üzülmediği soruldu, U şu şekilde cevap vermiştir: (25) *Yok be canım ne üzülcez ona…* Üzülmemesinin sebebini de U şu şekilde açıklamıştır: (41) *1961 değiştirdiler sonra bir daha Türkçe adlarını aldık, 1985 yılında değiştirdiler sonra nasılsa bi daha Türkçe adlarımızı alacamız için takmadık yani…* Buradan U'nun ailesi daha önce ad değiştirme gibi bir tecrübe yaşamıştır. Bu tecrübe ortak hafızada kalmıştır. Bu durum 1984-1989 yılları arasında isimlerinin ailece değiştirilmesinde üzülmemelerine neden olmuştur.

U1'e ve U2'ye isimlerini nasıl değiştirdiklerini ve neler hissetikleri sorulmuştur. U2 isimlerinin değiştirildiğini (5), (9) davayla gerisi geriye aldıklarını anlatmıştır. U1 ise adının (2) anne ve babası tarafından değiştirildiğini ifade etmiştir. (8) Tanklarla köyünün basıldığını ve isminin değiştirilmesinden dolayı (4) çok üzüldüğünü de anlatmıştır. U2'ye adlarının 1960'lı yıllarda değiştirilip değiştirilmediği soruldu, U2: *Aka (hayır), Bizimkileri o zaman hiç değiştirmediler…* Görüşmeci: 1985'de hepinizinkini mi değiştirdiler? U2, "*Hepimizinkileri değiştirdiler, biz daha sonra davayla geri aldık…"* cevabını vermiştir. U'nun ve U2'nin

anlattıklarından bazı Usta grupların 1960-1961 yıllarında adlarının değiştirildiği bazılarının ise değiştirilmediği anlaşılmaktadır.

Mi Türklerle birlikte isimlerinin değiştirildiğinde neler hissettiği sorulmuştur, (2) Mi, *Üzüldüm kim üzülmez?* Şeklinde cevap vermiştir. Bunu nasıl yaptıkları sorulduğunda *(4) "Ne diyem sana zorladılar da…"* cevabını vererek bunun zorla gerçekleştirildiğini belirtmiştir.

(41) *"Sizin Türklerle beraber isimlerinizi de değiştirdiler mi?"* sorusu H'ye sorulmuştur. (42) H *"çok çile çektikleri"*, "*geleneklerine uygun olarak giyinemediklerini"* ifade etmiştir. Bununla birlikte (46) mahalleden dükkâna çıkmalarına izin verilmediğini belirtmiştir. H Bulgarların "*isimlerini zorla değiştirdiklerini fakat dillerini değiştiremediklerini"* söylemiştir.

Görüşülen beş kişinin de adlarının değiştirildiğini ifade etmiştir. Bunlardan dördünün üzüldüğünü ve bu durumu olumsuz hatırladığı ifadelerden anlaşılmaktadır. Bir katılımcı ise daha önce geçirdiği tecrübelere bağlı olarak adının değiştirilmesinden etkilenmediği ve bunu fazla umursamadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda; görüşülen beş kişi için Müslüman Türk adının etnik aidiyetin bir bileşeni olduğunu çıkarım olarak sunmak mümkündür.

10.2.4. Araştırma Grubunda Dil Aktarımına İlişkin Nitel Bulgular

Bu bölümde *"Şu anda çocuklarınızın yanında ana dilinizi kullanmaya özen gösteriyor musun?*" ve *"Ana dilinizi çocuklarınıza öğretiyor musunuz? (örneğin onlara ana dilinizde masal, fıkra anlatarak kelime dağarcıklarını zenginleştirmeye özen gösteriyor musunuz?)*" sorularına cevap aranmıştır. Bu sorular sorulurken amaç bilinçli dil aktarımının yapılıp yapılmadığını tespit etmektir. Aşağıdaki tabloda taranan belgelerde dil aktarımıyla ilgili verilere ait oranlar yer almaktadır.

Dil Aktarımım	Belgeler	Yüzde	Yüzde (geçerli)
H Horahaye Dil Aktarımı	1	12,5	12,5

B2 Burgucu	1	12,5	
Sepetçi (Koşniçar) Dil Aktarımı	1	12,5	12,5
U1,U2 Usta Dil Akatrımı	2	25,00	25,00
K1 Kalaycı Dil Akatrımı	1	12,50	12,5
Kodlanmış Belgeler	6	75	100,00
Kodlanmamış Belgeler	2	25	-
Analiz Edilen Belgeler	8	100,00	-

Tablo 86. Araştırma Grubunda Dil Aktarımı ile İlgili Kodlanmış Belge ve Veri Yüzdeleri

Toplam 8 belge taranmıştır, 6 belgede dil aktarımıyla ilgili bilgiler tespit edilmiştir. Bu belgelerde B2, K1, H, S, U1, U2'nin görüşleri mevcuttur (Tablo:86):

B2, (5) *Както се раждат децата говорят цигански.* (Çocuklar doğar doğmaz Çingenece konuşmaya başlıyorlar.) şeklinde dil aktarımının çocuklar doğar doğmaz doğal olarak başladığını ifade etmiştir.

S'nin eşi Bulgardır. Çocuğunun 4 yaşında olduğunu ifade etmiştir. S'nin ana dili Romanestir. Çocuğunun da Romanesi bildiğini söylemiştir. Aynı zamnada Bulgarcayı da öğrendiğini, İngilizce sayıları da televizyondaki şarkılardan ezberlediğini anlatmıştır:

(43) Benim kız şimdi 4 yaşında… İngilizce bileri, ne için Bulgarca istemeri, bebe Tv seyrederi… (Bulg.) па Английски… (Na Angliyski…) İngilizce… (Bulg.) Там дето пеят и броят, от там запаметява. Аз казвам брой на Български, брои, аз казвам брой на Английски, пердаши момичето. (Tam deto peyat i broyat o tam zapametyava brat… az i kazvam broy na Bılgarski broi Broy na Angkliyski perdaşi mumiçeto brat…) İngilizce orada şarkı söylüyorlar ve sayı sayıyorlar, oradan ezberliyor, ben Bulgarca say diyorum, sayıyor… İngilizce say diyorum sayıyor kız…

Kalaycılardan olan ve yarı göçebe yaşayan K1'e yanındaki torununun dili ile ilgili sorular sorulmuştur:

Görüşmeci:(54) *Çocuk konuşuyor mu? (4-5 yaşlarında)*
Ka:(55)*Konuşuyo*
Görüşmeci:(56) *Bulgarca bile mi?*
Ka:(57) *Biliyo(r)*

Görüşmeci:(58) *Türkçe bilmez ama?*

Ka:(59) *Çat Pat*

Görüşmeci:(60) *Romanesi bile mi?*

Ka:(61) *Biliyo(r) şeklinde cevap vermiştir.*

Ana dilleri Romanes olan Ka, S ve B2' nin anlattıklarına göre genç nesillere Romanesle birlikte Bulgarca aktarımı da söz konusudur. Evde ana dili olan Romanes konuşulmaktadır, fakat Bulgarca da ihmal edilmemektedir. Çocuk Türkçeyi ise daha sonraki yıllar içerisinde öğrenmektedir.

Ana dilleri Türkçe olan U1, U2 ve H'ye çocukları ve torunlarının dilleriyle ilgili sorular sorulmuştur:

U2'ye (14)*"Torunlarının Türkçe öğrenmesini, evde Türkçe konuşmasını iste misin?*" Sorusu sorulmuştur. U2:(15*) Bileler isterim…* cevabını vermiştir. Daha sonra "(16*) Okulda Türkçe okumalarını iste misin?"* şeklinde yerel ağızda soru sorulmuştur. (17) U2 istediğini ifade etmiştir. U2'ye (18)*"Fıkra masal bilip bilmediği"* sorulmuştur, U2, (19)*"Üle şeyler bilmerim…"* şeklinde bu soruyu cevaplamıştır. U2'ye (19) *Peki bunlar (çocukları kastediyorum) evde daha çok Bulgarca mı konuşeri Türkçe mi konuşeri, nasıl konuşeri?* Sorusuna U2: (20) *Türkçe konuşeri, Bulgarca kimse konuşmeri bizde…"* şeklinde cevap vermiştir.

U1'e *"(9) Çocuklarının yanında daha çok Türkçe mi konuşesin yoksa Bulgarca da konuşemsin?"* sorusu sorulmuştur (10) sadece Türkçe konuştuğunu ifade etmiştir. "(11) *Türkçe öğrenmeleri için özel bir çaba gösteriyor musun?"* sorusunna U1 *"(12) hayır, zaten bileler"* cevabını vermiştir. U1'e çocuklarına (13) fıkra masal anlatıp anlatmadığı sorulmuştur "(14) *"kendisinin anlatmadığı çocuklarının kendisine anlattığını"* ifade etmiştir. Ayrıca "(14) *Türkçe mi anlatıyorlar"* sorusuna (15) Türkçe anlattıklarını vurgulamıştır.

H'ye torununa Romanes öğretip öğretmediği sorulmuştur. H (49) evde Türkçe konuştukları fakat kendisi (54) torununa Romanesi de öğrettiğini belirtmiştir. (51-52) Romanesin gizli dil olarak kullanıldığını ayrıca şayet mahalledeki aile bu gizli dili biliyorsa aktarımının da söz konusu olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcıların ifadelerinden ana dili aktarımının ilk önce ailede gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ana dilleri Türkçe ve Romanes olanların önce Türkçe aktarımının meydana geldiği daha sonra gizli dil olarak Romanesin aktarıldığı anlaşılmıştır. Bulgarca ise daha sonra öğrenilmektedir. Kolef ve Krumova çalışmalarında; ana dilleri Türkçe olan Roman öğrencilerin diğer Roman öğrencilere kıyasla okullarda Bulgarca dil sıkıntısı çektiklerini ifade etmişlerdir (2008:30–31).

10.2.5. Araştırma Grubunun Yabancıların (Gacoların) Yanında Ana Dili Kullanımına İlişkin Nitel Bulgular

"Başka etnik grupların yanında kendi ana dillerinizi kullanmaktan çekinir misiniz?" sorusunun cevaplarıyla ilgili çıkarımlar bu bölümde sunulmuştur. Bu soru ana dilin yansıttığı kimlikten utanma durumunu tespit etmek amacıyla sorulmuştur. Bu sorunsalla ilgili kodlanmış belgelerin sayısı ve yüzdelik durumu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

	Belgeler	Yüzde	Yüzde (geçerli)
Usta, Yabancıların Yanında Ana Dili Kullanımı	2	12,50	60,00
Horahaye, Yabancıların Yanında Ana Dili Kullanımı	1	12,50	20,00
Milletler Yabancıların Yanında Ana Dili Kullanımı	1	12,50	20,00
Kodlanmış Belgeler	4	37,50	100,00
Kodlanmamış Belgeler	4	62,50	-
Analiz edilen belgeler	8	100,00	-

Tablo 87. Araştırma Grubunun Yabancıların (Gacoların) Yanında Ana Dilii Kullanımı ile İlgili Kodlanmış Belge ve Kodlu Veri Yüzdeleri

Bu sorunla ilgili dört katılımcı toplam 6 görüş belirtilmiştir. Analiz edilen belge sayısı toplamda 8 olup bunlardan 4 tanesinde konuyla ilgili veri bulunmuştur.

"Bulgarlar sizin ana dilinizi konuşmanıza kızıyor mu?" sorusuna, ana dili Türkçe olan U1 (26) *"bazı köylerde Türkçe konuşanlara herhangi bir şey denmediğini*

fakat bazı köylerde komunizm zamanından kalma Türklerden azetmediklerini" belirtmiştir. U1 *"Türklerden azetmediklerini"* derken burada kendisini de kastetmektedir çünkü kendisinin ana dili Türkçedir. Aynı şekilde U1'e (24) "*Bulgarların yanında ana dilini konuşmaktan utane misin?"* sorusu sorulmuştur. Katılımcı şu şekilde cevap vermiştir: (25)*"Hayır, hiç utanmerim, neden utanem o benim dilim…"* U1'in bu görüşlerinden bazı köylerde Bulgarların günümüzde de Türklerden (ki kendisini öyle saymakta) ve Türkçeden nefret ettiklerini belirtmiştir. Bu ifadelerden U1 dilinden ve etnik aidiyetinden utanmadığı sonucuna varmak mümkündür.

Aynı şekilde U2'ye (24)" *Mesela Bulgarların yanında Türkçe konuşmaktan utanemisin, çekinemisin?* Sorusu sorulmuştur U2 (25) utanmadığını ve çekinmediğini belirtmiştir. U2'ye ana dillerini konuşmaları sebebiyle küçümsenip küçümsenmedikleri sorusu sorulmuştur. Şu şekilde cevap vermiştir: (27) U2: "*Küçük bakmeri nereye gideriz biz ya?* (Onlarla karşılaşmeriz anlamındadır.)" U2 kendi sosyal çevresinden pek fazla ayrılmadığından dili sebebiyle küçümsenmediğini ifade etmiştir.

Katılımcılardan Mi'ye aynı şekilde ana dilini yabancıların (gaconun) yanında kullanmaktan çekinip çekinmediği sorulmuştur. Mi (6) "*Ne için utanem o benin dilim, hiç utanmam…"* şeklinde cevap vermiştir. Bu tespit Mi'nin ana dilinden, dolayısıyla ana dilin yansıttığı etnik aidiyetinde de utanmadığını göstermektedir.

Horahayelerden olan H aynı şekilde ana dilini yabancıların yanında kullanmaktan çekinmediğini ifade etmiştir. H'ye sorulan: *Bulgarlar Türkçe konuşesin diye kızme mi, aşağalame mi seni?"* sorusunu şu şekilde cevaplamıştır: *Hayır hayır (Bulg. Ne ne…) ben bozdum artık kafayı… O bana bir laf değince ben karıştırerim kaykı hafızamı (Bulg. pametayı). Raçev benim doktorum…"*

Ayrıca ziyaret ettiğim mahallelerde yabancı olduğumu bildikleri halde Romanesi çekinmeden kullandıkları gözlemlenmiştir. Fakat bu kullanımın Romanesi gizli dil olarak mı yoksa günlük konuşma şeklinde mi kullandıkları anlaşılamamıştır.

Dört katılımcının görüşlerine göre ana dilden utanma ve ana dilin yansıttığı etnik aidiyetten utanma durumu tespit edilememiştir.

10.2.6. Araştırma Grubunun Bulgar ve Türk Televizyon Kanallarına Karşı İlgi Durumlarına İlişkin Nitel Bulgular

"Ana dilinizde televizyon seyreder misiniz?" Sorusuna bu bölümde cevap aranmıştır. Soruyla katılımcıların Türk televizyon kanallarını mı yoksa Bulgar televizyon kanallarını mı tercih ettikleri ile ilgili durum tespiti sunulması amaçlanmıştır.

	Belgeler	Yüzde	Yüzde (geçerli)
Usta	1	12,50	20,00
Horahaye	1	12,50	20,00
Sepetçi	1	12,50	20,00
Milletler İsperih	1	12,50	20,00
Sepetçi (Koşniçar)	1	12,5	20,00
Kodlanmış Belgeler	5	62,5	100,00
Kodlanmamış Belgeler	3	37,5	-
Analiz Edilen Belgeler	8	100,00	-

Tablo 88. Araştırma Grubunun Türk ve Bulgar Televizyon Kanallarına Karşı İlgi Durumları

Romanların televizyon tercihleriyle ilgili araştırma grubunun mülakatlarından oluşturulan toplam 8 belge analiz edilmiş olup 5 belgede bu konuda veriler tespit edilmiştir (Tablo:88).

U2 evde çanak olduğunu (28) Türkçe televizyon izlediklerini belirtmiştir. Aynı şekilde U1'de hangi Televizyonu izledikleri sorulmuş sadece Türk kanallarını izlediklerini ifade etmiştir (29-30).

Milletlerden olan Mi'ye; *Hangi televizyonu izleyesiniz en fazla?* Sorusu yöneltilmiştir. (9) *E ben sadece Türkçe bakerim…* (10) Görüşmeci: *Sadece Türkçe?* Mi: *Sadece Türkçe, te çanak var bende, Bulgarca bakmem ben…* Şeklinde cevap vermiştir.

H'nin evinde elektrik olmadığından televizyonu yoktur, H1 televizyon tercihleriyle ilgili görüşleri şu şekildedir.

Görüşmeci: (61) *Televizyon da seyretmesin yani?*

H: (62) *Yok yok gidem komşulara, kızıma, çocuğuma giderim*.

Görüşmeci:(63) *Seyrederi mi onlar televizyon?*

H: (64) *Satelit bakeler…*

Görüşmeci(65): *Hangi televizyonu seyrederler? Bulgar televiyonunu mu?*

H: (66) *Türkçe satelit diyorlar ona ba… Auuu… Bulgarca istemem ben… zaten uşaklar bakme Bulgarca, ben Türkçe iyi kinolar (filim) varsa bakerim, Çukur vardı bitti şimdi… (Bulg. Cenмeмpu) eylülde başlayacak…*

Ana dili Romanes olan ve kendilerini Romen Çingenesi ve Bulgar Çingenesi olarak tanımlayan S ve Ko, Bulgar televizyonlarını tercih ettiklerini belirtmişlerdir:

Görüşmeci: (44) Türk televizyonlarını seyrediyor musunuz? (45) Ko: (Bulg.) Не (hayır), S: Yok… Плащаме 20 Лева на Булсат едно и сшито всеки ден пофтарят само на женами Индиските филми не пофтарят… (Plaştame 20 leva na Bulsat edno i sışto vseki den, poftaryat…samo na jenami İndiyskite filmi ne poftaryat.) *Bulsata aylık 20 leva ödüyoruz, her gün aynı şeyi tekrardan gösteriyorlar, sadece eşimin Hint filmlerini göstermiyorlar…*

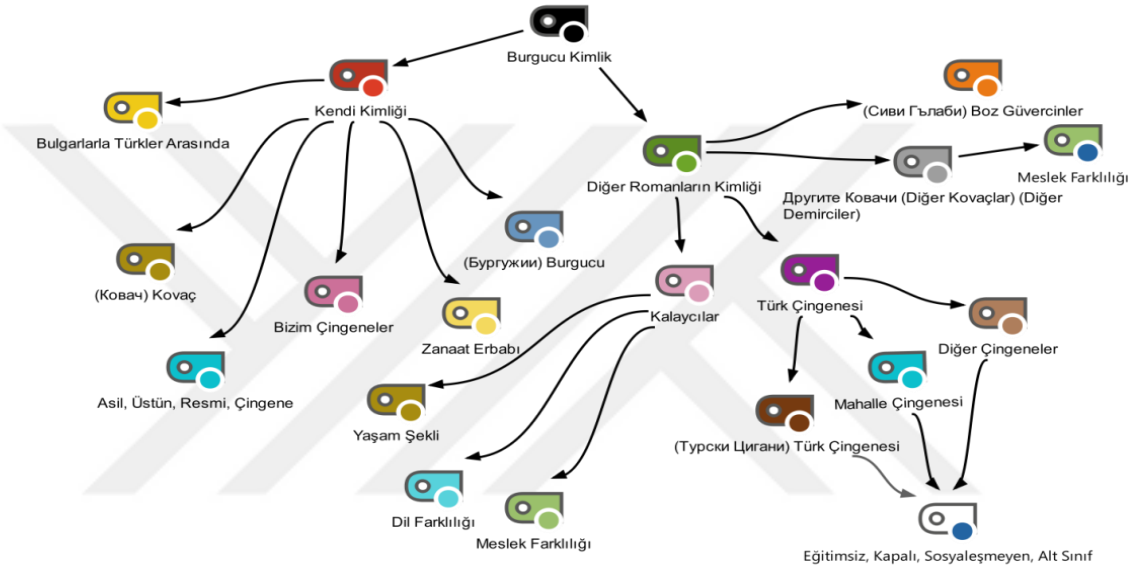
Araştırma grubundan elde edilen bilgilere göre ana dilleri Romanes olan katılımcıların Bulgar televizyonlarını, ana dilleri Türkçe olan katılımcıların Türkiye'den yayın yapan Türk televizyonlarını izledikleri tespit edilmiştir.

10.2.7 Nitel Bulgulara Göre Araştırma Grubunda Kimlik Olgusu

Görüşmeler esnasında araştırma grubuna Romanların aidiyetleriyle ilgili sorular sorulmuştur. Araştırma grubundaki katılımcılar kendi etnik kimlikleri ve diğer alt gruplardaki Romanların kimlikleri hakkında düşüncelerini ifade etmişlerdir. MAXQDA programında yapılan analizde katılımcıların görüşleri doğrultusunda farklı vaka modelleri oluşturulmuştur.

10.2.7.1. Burgucu Olan B1 ve B2'nin Kimlik Vaka Modeli

Burgucularla yapılan mülakatlar neticesinde öncelikle kimikle ilgili görüşleri analiz programında sınıflandırılmış olup MAXQDA nitel analiz programının çözümlemesi neticesinde Burguculardan olan B1 ve B2 kimlikle ilgili görüşleri hiyerarşik alt kod modeli olarak aşağıdaki şekilde gösterilmiştir:

Şekil 15. B1 Hiyerarşik Kimlik Alt Kod Modeli

Yukarıdaki hiyerarşik alt kod modelinde göre B1 ve B2 kendi kimlikleriyle ilgili bilgi verirken diğer Romanların kimlikleri hakkında da bilgi vermişlerdir. Diğer bir ifadeyle kendilerine göre diğerlerini tanımlayarak aslında farklılıklarından kendi kimliklerini tanımlamışlardır. B1 ve B2 kendileriyle Türk Çingenelerinin, Kalaycılarının ve diğer demirci grupların farklı yönlerinin anlatarak kendilerinin onlardan farklı bir grup olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca Türk etnik kimliğine ve Bulgar etnik kimliğine göre Burgucu kimliğinin durumu hakkında da görüş bildirmişlerdir. Kimlikle ilgili cümlelerden oluşan toplam 29 görüşten 18'i kendi kimlikleri, 11'i diğer Romanların kimlikleri hakkındadır. Bulgar ve Türk kimliğine göre B1'in kimlik durumu ile ilgili 1'er görüşü vardır (Şekil:15).

B1 aidiyetini; Türk ve Bulgar kimliğinin ortasında bir yerde konumlandırmaktadır: *"(10) Цигани ние сме официални. Ние сме официални и между Българите и между Турците," (Biz hakiki (özel) Çingeneyiz Bulgarlarla*

Türkler arasında bir yerdeyiz). "Където сядам уидисвам (nereye otursam oraya uyarız)." Konuşurum seninle nasıl lazımsa, Bulgarın yanına giderim: "Как си добреси? Nasılsın iyi misin?"..."Нали като онези не сме (Öbürkü (kastedilen Türk Çingeneleri) gibi değiliz)".

B1 Bulgarın yanında Bulgar gibi konuştuğunu ve davrandığını, Türkün yanında Türk gibi konuştuğunu ve davrandığını ve Türk Çingenelerinden bu yönüyle farklı olduğunu ifade etmektedir. B1 Bulgar ve Türkle karşılaştığında konuşmalarından (Bulgarca ve Türkçe) örnekler vererek bu görüşünü desteklemeye çalışmıştır: *"(10) Konuşurum seninle nasıl lazımsa, Bulgarın yanına giderim: "Как си добре си? Nasılsın iyi misin?"*

B1'e Burgucu alt grubunun Bulgarlarla evlilik yapıp yapmadığı sorulmuştur:

(43) "*От Българите взематели булки?(Bulgarlardan alıyor musunuz kız?)*

(44) B1: *Не не... (Hayır, hayır…)* B1 Bulgarlardan gelin almadıklarını belirtmiştir. B1'in bu görüşleri çerçevesinde tamamen Bulgar etnik aidiyetine sahip olmadığını söylemek mümkündür. B1 Bulgarların kutladığı Georgöfden ve Bogoroditsayı kutladıklarını fakat bu bayramlarda (Bulgarlarda ve Ortodokslukta olmayan) koç kesme geleneğini gerçekleştirdiklerini belirtmiştir:

(48) B1: *И ние празнуваме Георгеовден и в Бугородица...* (Bizde Bogoroditsa ve Georgevdeni kutluyoruz.)

(49) Görüşmeci: *И вие празнувате Георгеöв Ден и Бугородица?*(Yani sizde Bogoroditsa ve Georgev deni kutluyorsunuz…)

(50) B1: *Да, коча от тук вземам, и коля...* (Evet koçu burdan alıyorum ve kesiyorum…)

Bulgaristan'daki Ortodoks Bulgarlar Georgyovden ve Bogoroditsa'da kurban kesmezler bu ibadet şekli Müslüman Türklerden kopyalandığı düşünülmektedir.

B2'e dil kimlik ilişkisi çerçevesinde aşağıdaki soru sorulmuştur:

(25) *"Вашите деца и внуци в училище взели ли са Ромския (Çocuklarınız okulda Romanes dersini aldı mı?) ?"*

(26) B1:"*He (Hayır)"*

(27) B2: "*Трябва да знаеме Български...(Bulgarca bilmemiz gerekiyor…)"*

Yukarıdaki cevaptan çocuklarının ve torunlarının Romanes dilini seçmeli ders olarak almadıkları anlaşılmaktadır, bunun nedeni de B2'nin ifadesine göre Bulgarcayı

bilmenin bir zaruriyet olmasıdır. Dolayısıyla B2'ye göre okulda Bulgarcanın öğrenilmesi (yani dilin işlevselliği) kimliğin bir bileşeni olarak ana dilin (yani Romanesin) öğrenilmesinden daha önemlidir.

B1, kendilerini (официални) gerçek, Çingene olarak tanımlamaktadır ve Türk Çingenelerinden daha üstün olduklarını belirtmektedir:

(10) B1: (10)"*Ами ние не сме махаленски Цигани, ние сме официалн Цигани (Biz mahalle Çingenesi değiliz, gerçek Çingeneyiz."*

(28) "Ние сме отворени, не сме изоставени Цигани... (Biz öğrenmeye açık aydın Çingeneyiz, geri kalmış Çingenelerden değiliz (kastedilen Türk Çingeneleri)." Romanlar arasında üstün ve üstün olmayan grup şeklindeki bu algı bir çeşit tabakalara dayanan Hindistan'daki kast sistemine benzemektedir. Hindu inancında insanlar dört temel tabakadan meydana gelir *"brahmanlar"* (din adamları), *"kşatriyalar"* (yani asker ve yöneticiler), *"vaişiyalar"* (tacirler), *"şudralar"* (hizmetkârlar), artı beşinci olarak *"haricanlar"* (bunların dışında kalan dışlanmışlar ve herhangi bir kasta mensup olmayanlar). Ayrıca Bu beş ana grup yaklaşık olarak üç bin mesleki alt kastlara bölünür bunlara *"jatti"* denir. Jattiler kuyumcular, demirciler, ayakkabıcılar ve bunun gibi alt kastlardan meydana gelirler. Kastlar her biri kapalı konumuyla tanımlanmış bir dizi etnik gruba benzemektedir. Bireyin hangi kasta mensup olduğu doğumla belirlenir ve genellikle değiştirilemez. Kişi kast içinde evlilik yapması zorunludur, eğitimi ve zenginliği değişmiş olsa bile başka kasta geçemez (Bates, 2013:341,353). Nitekim B1 kendi ifadesiyle Türk Çingenelerini dilenen, gelişmeye müsait olmayan alt sınıf Çingene olarak görmektedir. Ayrıca B1 aynı dine mensup olmaları, aynı dili konuşmalarına rağmen Bulgar Çingenelerinden olan Kalaycılardan ve Bulgarlardan kız alıp vermediklerini belirmiştir. Bütün bunlar Burgucuların kapalı topluluklar olduklarının en açık göstergesidir.

(31) B2, (*Ти да гледаш нашите циганки прекрасниса...само да доидеш в Ветово...страшниса...(Sen gel gör bizim Çingeneleri Vetovo'da çok güzeller, muhteşemler…) 32) B1: И сватбите ги правиме тъка официални...Правим в стадиона сватбата, идват хиляди от нашите Цигани от Горна Оряховица, Павликени, Дългопол, Левски, Дупница... (Düğünlerimiz çok özel yaparız, örneğin stadiyumda, Bizimkilerden binlerce insan katılır Gorna Orahovitsadan Dılgopoldan, Pavlikeniden, Levskiden, Dupnitsadan…)* Çingeneleri bizim ve ötekiler şeklinde

sınıflandırarak diğerlerinden düğün yapma şekilleri ve güzelikleriyle ayrıldıklarını ifade etmektedir.

B1 kendilerini *"zanaat erbabı"* olarak tanımlamaktadır:

(45) "*Бургужии на времето нашите хора са правили бургии, брадви тесли, и такива работни инструменти. Ние сме занаитчии хора. (Geçmiş zamanda bizim insanlarımız burgu, balta, vs. iş aleti yapıyormuş. Biz zanaat erbabı insanlarız…)*" Aynı şekilde B1 dilenerek rezil olmadıklarını zanaatlarını icra ederek para kazandıklarını belirtmiştir. *(53) Не не съм, не се излагам като прося, занаитчиясъм. (dilenerek kendimi rezil etmiyorum zanaat erbababı kimseyim.)."*

B1 ve B2 kendini *"Burgucu"* olarak tanımlamaktadır. Bunun nedenini B1 ve B2 geçmişte atalarını burgu ve tarım aletleri yapmalarına bağlamaktadır:

(45) B1, "*Бургужии на времето нашите хора са правили бургии, брадви тесли, и такива работни инструменти. Ние сме занаитчии хора. (Geçmiş zamanda bizim insanlarımız burgu, balta, vs. iş aleti yapıyormuş. Biz zanaat erbabı insanlarız…) (*46) B2: *Теса Калайжии защото калаидисват, ние сме Бургужи и правиме тесли...(Onlar Kalaycılar çünkü kalaylama yapıyorlar, biz Burgucuyuz çünkü çapa yapıyoruz…)*

B1 ile görüşmelerimizde, B1 Türk Çingeneleri, Kalaycılar, Boz Güvercinler ve Kovaçlar (demirciler) hakkında bizlere bilgiler vermektedir:

Çırpan, Stara Zagora illerinde yoğun olarak yaşayan ve etnik aidiyetlerini Bulgar olarak tanımlayan Boz Güvercinlerin hakkındaki sorumuza, (55-56) B1 *"Не меса други… (Hayır, onlar başka…)"* şeklinde cevap vermiştir. Aynı şekilde " *Kovçlar"* (demirciler) hakkındaki sorumuza kendilerinin demirci olduğunu fakat başka *"Kovaçlar"* (yani demirci grupların) da olduğunu ifade etmiştir. Fakat farkın kendilerinin tarım aletleri yaptığını diğerlerinin nalbat olduklarına bağlamıştır:

(*58)*B1:*"Ние сме Ковачи…(Bizde Kovaçız…) Görüşmeci: Ковачи и Бургужии едно и същолие? (Burgudcu ve Kovaç aynı şey mi?) B1: Да, но има и други ковачи например правят петата на конете...чешити много бе...Ромите много чешити са и това е интерсно...Така е в света...(Evet ama başka Kovaçlar da var onlar atların ayaklarına nal yapıyor… Romanlar çok çeşittir… Bu da çok ilginç… Dünyada böyle…*

B1 Romanların sadece Bılgaristan'da değil dünya da çok çeşit olduklarını ifade ederek bunun ilginç olduğunu söylemiştir.

B1'e Kalaycılar hakkında sorular sorulmuştur:

(33) Görüşmeci: *С Калайжиите разбирателисе?* (Kalaycılarla anlaşabiliyor musunuz?)

(34) B1: *Разбирамисе но не е същo.* (Anlaşıyoruz fakat aynı şey değil…)

(35) Görüşmeci: *Не е същo?* (Aynı şey değil?)

(36) B1: *Диалектът е друг... Ударение то другo...*(Ağız farklı, vurgu farklı…)

(37) B2: *Чупет си езиците... Ние приказваме цигански, чисто цигански... (Dillerini kırıyorlar, biz Çingenece konuşuyoruz, temiz Çingenece…)*

Burguculardan B1 Kalaycılarla dil olarak anlaşabildiklerini fakat ağız farklılığı ve vurgu farklılığı olduğunu belirtmiştir. B2 ise kendilerinin temiz Çingenece konuştuğunu söylemiştir. B1 ve B2'nin ifadelerinden konuştukları ana dilin Çingenece şeklinde adlandırılmasından utanmadıkları görülmüştür. B1 ve B2 konuştukları ana dillerini adlandırmada Romanes adlandırmasını tercih etmedikleri anlaşılmıştır. B1' kendi alt grubuyla Kalaycı grubunun Ortodoks olmasına rağmen karışık evlilikler yapmadıklarını söylemiştir:

(40) Görüşmeci: *Булки не вземате и не давате на Калайжиите?* (Kalaycılardan kız alıp vermiyor mununuz?)

(41) B1: *Не, не...* (Hayır, hayır…)

(42) B2: *Не…* (Hayır…), bu durum görüş olarak B2 tarafında da desteklenmiştir.

B1 Burgucularla Kalaycılar arasındaki farkı şu şekilde açıklamıştır:

(45) B1: *Бургужии на времето нашите хора са правили бургии, брадви тесли, и такива работни инструменти. (Geçmiş zamanda bizim insanlarımız burgu, balta, vs. iş aleti yapıyormuş. Biz zanaat erbabı insanlarız…)"*

(46) *B2: Теса Калайжии защото калаидисват, ние сме Бургужи и правиме тесли... (Onlar Kalaycılar çünkü kalaylama yapıyorlar, biz Burgucuyuz çünkü çapa yapıyoruz…)* B1 ve B2'nin ifadelerinden günümüzde ve geçmişte icra

ettikleri mesleklere bağlı olarak Kalaycılarla Burgucular arasında alt grup farklılığının var olduğu anlaşılmıştır.

B1, Kalaycıların sadece belirli zamanlarda dini bayramlarda bir araya geldiklerini söylemiştir. Kendilerinin ise Kalaycılarla aynı bayramları kutlamalarına rağmen sadece bayramlarda bir araya gelmediklerini, beraber yaşadıklarını ifade etmiştir.

(48) B1: *Калайжиите се събират в Георгеовден и в Бугородица 28 Август.* (Kalaycılar sadece Georgöfdende ve Bogoroditsa'da 28 Austosta bir araya geliyorlar…)

(49) B2: *И ние празнуваме Георгеовден и в Бугородица...*(Bizde Bogoroditsa ve Georgevdeni kutluyoruz.)

(38) B1: *Тези Калайжии сега те живеят самостоятелно. Сега тука има едно семеиство, там има едно. Теса събират от празници на празници. Пък ние живеем заедно с хората. (Şimdi bu Kalaycılar yalnız yaşıyorlar orada bir aile, burada bir aile, bayramdan bayrama bir araya geliyorlar, biz ise insanlarla, hep beraber yaşıyoruz…)*

B1 etnik aidiyet tanımlamasını yaparken bana göre biz ve bana göre diğerleri şeklinde tanımlamıştır. Türk Romanları için (10)*"махаленски Цигани" (mahalle Çingenesi, (21) "Турските Цигани"* (Türk Çingenesi), (28) *"изоставени Цигани",* (geri kalmış Çingene) ve Türkçe Türk Çingenelerini ifade etmek için (30)"*Çingene"* kelimelerini kullanmıştır. (Şekil:15) B1 Türk Romanlarını (28) geri kalmış, mahallede yaşayan, (30) beceriksiz, alt sınıf,(10) Bulgarca konuşamayan olarak görmektedir.

10.2.7.2. Ka Doğuştan Gelen ve Tercih Edilen Kimlik Modeli

Ka' bir Kalaycıdır ve ona hangi alt gruptan olduğu sorulmuştur: (45)*"Hangi Roman gruba giresiniz?"*

(46) Ka: *Anlamadım…*

(47) Görüşmeci: *Şimdi bu Burgucular var ya, siz hangisindensiniz?*

(48) Ka: *Biz Kalaycıyız Kalayıcı…*

Ka'ya tercih edilen etnik aidiyetiyle ilgili sorular sorulmuştur: (48) *"Size Roman diyorlar değil mi?"*

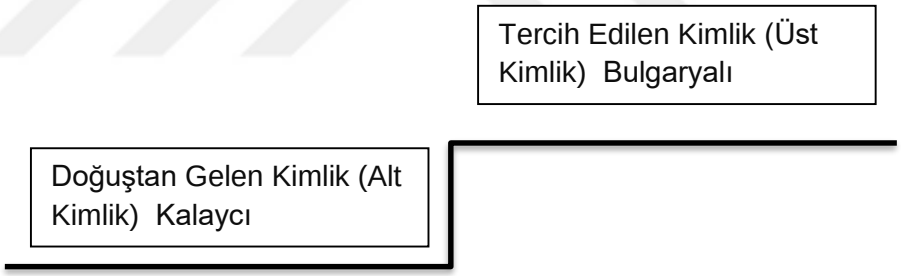
(49) Ka: *Hayır hayır biz Bulgariyalıyız…*

(50) Görüşmeci: *Eskiden sizin dedelerinizin dedeleri Hindistandan gelme? (*Sinirleniyor*)*

(51) Ka: *Hayır değil burdan.*

(52) Görüşmeci: *Dedelerinin dedeleri Hindistandan gelme mesela Hind filmlerini anlarsınız siz?*

(53) Ka: *Hayır değil, onlarda değil, burdan gelme. Bulgariyalıyız…*Ka'nı cevaplarından Ka'nın Kalaycı kimliğini kabul ettiğini fakat Roman, Hintli kimliğini kabul etmediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Bulgar kimliği yerine *"Bulgar toprakları"* anlamında *"Bulgaryalı"* kimliğini tercih ettiği görülmektedir. Kimlik modeli şekil 16'da verilmiştir:

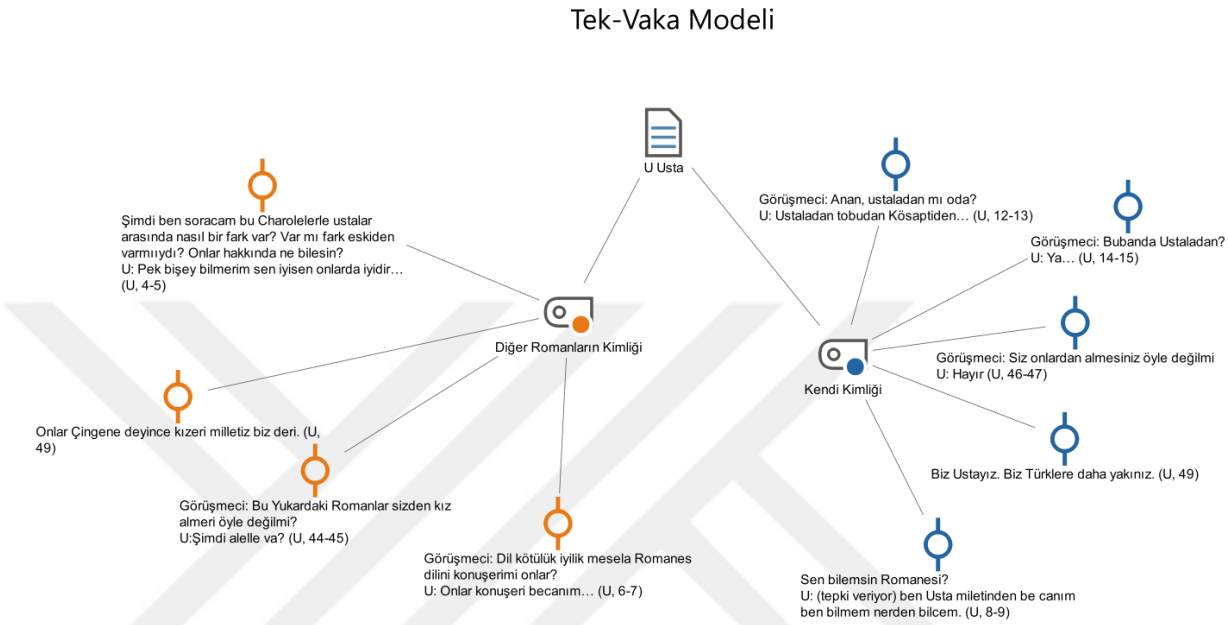
Şekil 16. Ka Doğuştan Gelen ve Tercih Edilen Kimlik Modeli

Ka'in doğuştan gelen alt kimliği Kalaycı'dır, tercih ettiği üst kimlik ise Bulgariyalı Bugaristanlı şeklindedir (Şekil:16).

10.2.7.3. U, U1, Ustalar ve M, Milletler Etnik Aidiyet Modeli

Kitançevoda görüşme yaptığımız Ustalardan U kendi kimliğini tanımlarken (12-13) anne ve babasının (14-15) Ustalardan olduğunu belirtmiştir (Şekil:17). Kendisine, ait olduğu Ustalarla (ana dilleri Türkçe) ana dilleri Romanes olan Türk

Romanlarından (Čharoleler'den) arasında nasıl bir fark olduğu sorulmuştur. Čharole ve Ustalar arasındaki fark aşağıdaki tek vaka modelinde verilmiştir.

Şekil 17. Ustalardan Olan U'ya göre Kendisi ve Čharoleler Arasındaki Fark Tek Vaka Modeli

U Čharolelerin dış etnonim olan *"Çingene"* kelimesini kabul etmediklerini bunun yerine *"Milletler"* iç etnonimini tercih ettiklerini belirtmiştir. Dil bağlamında kendileriyle (Ustalarla) Čhaoleler arasında fark olduğunu ifade etmiştir (Şekil:17):

(8) Görüşmeci: "Sen bilemsin Romanesi?"

(9) U: (tepki veriyor) *ben Usta be canım, ben bilmem, nerden bilcem?*

U Kendilerinin Türkçe konuştuğunu, Čharolelerin Romanes konuştuklarını ifade etmiştir. Bununla birlikte U'ya karışık evlilikler konusunda soru sorulmuştur: (46) *"Görüşmeci: Siz onlardan* (Kastedilen Čharoleler) *kız almesiniz öyle değil mi?*

(47) U: *Hayır*

(44) Görüşmeci: *Bu Yukardaki Romanlar sizden kız almeri öyle değilmi?*

(45) U: *Şimdi alelle va?"*

Her iki grupta Müslüman olmasına rağmen U'nun konuşmalarına göre; Ustalarla Čharoleler arasında karışık evlilikler yapılmamaktadır, dolayısıyla grup sınırları hâlâ mevcuttur. Fakat mahalledeki diğer Roman gruplarda karışık evliliklere

günümüzde rastlandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla mahalledeki grup sınırları daha esnektir.

U, kendisini yani Ustaları Čharolelere göre Türklere daha yakın görmektedir: (49)*"Biz Ustayız. Biz Türklere daha yakınız."* Dolaysıyla Burguculardaki B1, B2, diğer etnik gruba göre kendi etnik aidiyetinin konumu Ustalarda da mevcut olduğu görülmektedir.

Diğer görüştümüz Ustalardan U1'e;(33) "*Roman var mı burda?, Roman kime desiniz siz?"* sorusu sorulmuştur:

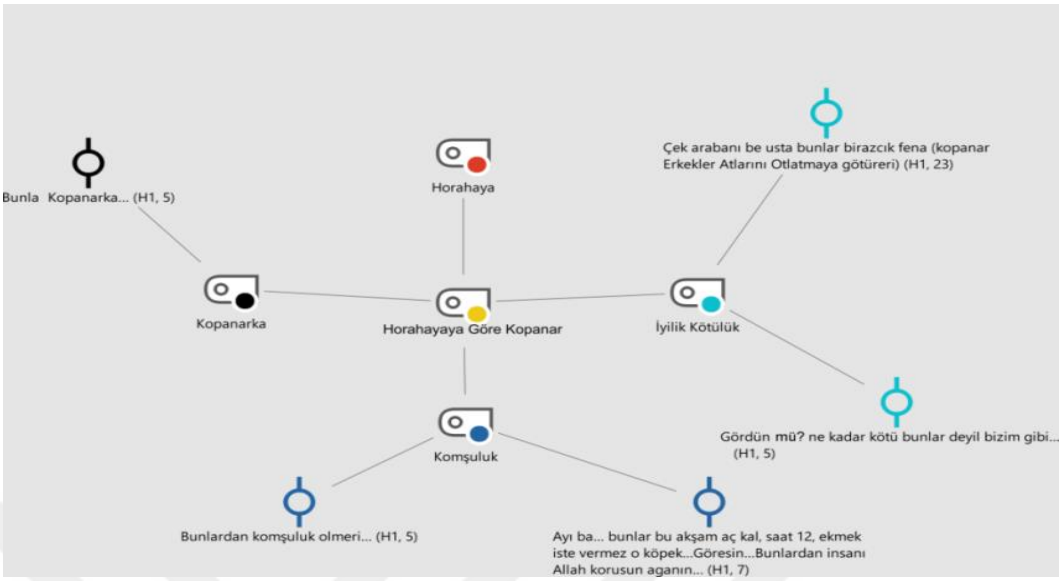
(34) U1: *Roman, Milletler, böyle Romanes konuşanlara…*

(35) U1: *Onlar daha yukarıda yaşıyor…* şeklinde cevap vermiştir.

U1'in bu cevabına göre ana dilin önemli bir grupsal sınır olduğu anlaşılmaktadır.

10.2.7.4. H1 Göre Kopanar Algısı

Tırgovişte'de Roman mahallesinde Horahayelerden olan H1'in mahallede gözümüzün önünde çocuğuna kızan ve azarlayan Kopanarka hakkında görüşleri sorulmuştur ve cevabına istinaden aşağıda tek vaka alt kod modeli MAXQDA'da oluşturulmuştur. H1 Kopanarları fena, kendinlerinden farklı, komşuluk için uygun olmayan, paylaşmayı sevmeyen, şeklinde nitelemiştir (Şekil:18). H1'in bu görüşleri doğrultusunda Kopanarların Roman olmalarına ve kendileriyle aynı mahallede yaşamalarına rağmen biz ve ötekiler arasındaki sınır Kopanarlarla Horahayalar (yani kendileri) arasında da mevcut olduğu görülmektedir.

Şekil 18. Horahaye'ye Göre Kopanar Tek Vaka Modeli

10.2.7.5. S (Sepetçi) ve Ko'ya (Kopanara) Göre Dilsel Farklılıklara Göre Kimlik Durumu

Deliorman bölgesinde bulunan ve Razgradın Samuil ilçesine bağlı Golyam İzvor'da tanışıp görüşme yaptığım (Koşniçarlardan) Sepetçilerden olan S ve Kopanarlardan olan Ko kökenlerini Hindli olarak tanımlamışlardır. Görüşme yaptığımız yerde yarı içkili bir Bulgarın *"Hindli olduğunuz ispatlanamamıştır."* sözüne S şu şekilde cavap vermiştir:

(55) *"Доказано е… Индия по едно време искаше всички Роми дасе върнат в Индия (Dokazano İndiya po edno vreme iskaşe vsiçki Romi dase vırnat v İndiya) Kanıtlanmıştır, bir zamanlar Hindistan bütün Romanların Hindistana geri dönmesini istedi."* Ayrıca S, Bulgar olan eşinin Hind filmleri izlediğini belirtmiştir. Eşinin Hintçe anlayıp anlamadığı sorulmuştur. S eşinin Hind filmlerindeki konuşmaları anlamadığını belirtmiştir. Sonra kendisine Hind filmlerindeki konuşmaları anlayıp anlamadığı sorulmuştur.

(49) S: *(Bulg.) По някой думи се съфпадат щото ние произлизаме от Индия (Po nyako dumi se sıfpadat ştoto nie romite proizlizame ot İndiya) "Bazı kelimeler denk geliyor çünkü biz Hindistan kökenliyiz."* Cevabını vermiştir.

(50) Ko: *(Bulg.) Да да съфпадат (Da da Sıfpadat). Evet uyuyor…*

(51) S: *Има някой думи които много се съфпадат (İma nyakoi dumi koito mnogo se sıfpadat.). "Bazı kelimeler tam olarak uyuyor…"*

(52) Görüşmeci: (Bulg.) Например… (Naprimer…) Örneğin?

S: Даже повечето хора не могат да кажат "ř" ние викаме хляб, брашно, яице: mařu, ařu ařı. Индийския слушаме понякога има много Цигански думи, хората са казали че Ромите произлизат от Индия… (Daje poveçeto hora ne mogat da kacat "ř" nie vikame hlab braşno eytsi maru, aru arı İndiskiya sluşame ponanakoga ima mnogo tsiganski dumi, horata sa kazali Romite proizlizat ot İndiya…) Birçok insan "r" sesini çıkaramaz biz ekmek un, yumurta için: mařu, ařu ařı. Kelimelerini kullanırız (Fransızcadaki gırtlak r gibi). S ve Ko bazı kelimelerin Hintçeyle birebir denk geldiğini, aynı şekide Romanesle Hintçenin sessel benzerliklerinin olduğunu belirtmiştir. S bunu Hintli olduklarına dair delil olarak kabul etmektedir.

S İtalya'da yaşadığı bir anısını şu şekilde anlatmaktadır:

*(36) Когато бяхме в Италия с един Румънец се срешнах Той не знае Италиянски (*Kogato byahme v İtalya s edin Rumanets se sreşnah… Toy ne znaeме İtalyanski) *İtalyadaiken bir Romanyalıyla tanıştım, o İtalyanca bilmiyordu. Bulgarca yok… Türkçe yok…* Kızdım başladım Çingenece (Romanes) konuşmaya… Beni anladı. *(Bulg.) Рабрахмесе работа си намерихме да знаеше той е от Румания, Румански Циганин… Все едно аз говоря Български и Ромаски, той говори Руменски и Ромски (*Razbrahmese Rabota si namerihme da znaeşe toy e ot Romanya Rumınski Tsiganin. Vse edno az govorya Bılgarski i Romski Toy govori Rumanski i Romski) *anlayemsin… Aba Türkçe bilemsin ba? Bake bana… Bulgarca? Bake bana… İtalyanski bake bana… "ba prala"* (Romaneste be kardeşim) anlamında) *dedim başladık anlaşmaya…* S Romanyada yaşayan Romanlar için Romen Çingenesi (Руманси Цигани) dış etnonimini kullanmaktadır. Bununla birlikte Türk Romanları

için Türk Çingenesi (Турските Цигани) Bulgar Romanları için da Bulgar Çingenesi (Български Цигани) dış etnonimlerini kullanmaktadır. Bunun nedenini de şu şekilde açıklamaktadır: (28) *Например ние казваме "Dimani bradva?" Турските Цигани казват "Dimani balta",* (Naprimer nie kazvame "Dimani Bradva? Turskite Tsigani kazvat "Dimani balta") Örneğin biz *"Dimani bradva?" diyoruz, Türk Çingeneleri "Dimani balta"* diyor (Bulg.) *Казваме на Български* (kazvame na Bılgarski) "*Bulgarca diyoruz."* "*Yani balta var mı? Anlayesin mi?"* S'nin verdiği bilgiye göre Türk Çingenesi, Romen Çingenesi ve Bulgar Çingenesi arasındaki fark dilseldir. Türk Romanları "balta" gibi Türkçeden kopya kelimeler kullanmaktadır. Kendileri ise Bulgarcadan kopya kelimeler kullanmaktadır; örneğin *"брадва"* (bradva) kelimesi. S ve Ko ana dillerinde "kulak" kelimesi sorulmuştur.

(66) S: *kan* (Romaneste kulak anlamındadır)

(68) Ko: *Ureche…* (Romencede "kulak" anlamındadır ve Ulah Romanesinde kopyadır.)

S ve Ko'nun ait olduğu İki grubun dillerinde kopyalanan kelimelerden dolayı farklılıklar olduğu görülmektedir. S, Ko için Kopanar kelimesinin yanında Romen kelimesini de kullanmaktadır. Dolaysıyla Ko'ya için çift kimlik isnad edilmektedir.

10.2.7.6. Araştırma Grubunda Grupsal Sınırlar (Sonuç Yerine)

Araştırma grubundaki kişiler ile yapılan görüşmeler neticesinde MAXQDA da yapılan yaratıcı kodlamada grup sınırlarıyla ilgili aşağıdaki model oluşturulmuştur. Bu modele göre biz ve öteki arasındaki farklılıklar grup sınırlarının neye göre belirlendiğini ortaya koymaktadır (Şekil:19):

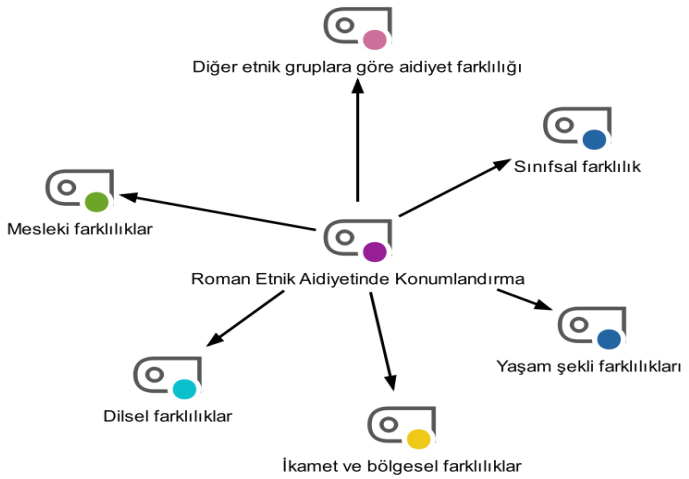
Diğer etnik gruplara göre aidiyetin konumu; Ustalardan U'nun *"Biz (Milletlere) göre Türklere daha yakınız"*, Burgucularda B'nin *"Biz Bulgarlarla Türklerin arasındayız, yani tam ortadayız."* gibi ifadeler grupların kendilerini tanımlarken Roman grupların dışında da grupları kendilerine referans seçtikleri buna göre kendilerini konumlandırdıkları tespit edilmiştir (Şekil:19).

Mesleki farklılıklar; *"onların ataları kalaycılık yaparlar, biz ise tarım aletleri, burgu yaparız bu yüzden biz Burgucuyuz onlar Kalaycıdır.*" gibi ifadelerden, geçmişte alt grupların icra ettiği farklı meslekler gruplar arası sınırları belirleyen diğer bir önemli belirteç olduğu anlaşılmaktadır (Şekil:19).

Dilsel farklılıklar; S ve Ko'ya göre dilsel farklılıklar (kopya kelimeler ve dilsel yapılar) Çingenelerin Türk, Romen, Bulgar şeklinde ayrılmasının nedenidir, yani kopyalanan kelimeler ve dilsel farklılıklar etnik aidiyetin sınırlarından bir tanesidir. Aynı şekilde B1'e göre Bulgarca ve Türkçe konuşabilmesi onu "*Türk Çingenelerinden"* ayırmaktadır (Şekil:19).

İkamet ve bölgesel farklılıklar; İkamet yerine göre köylerde, kasabalarda karışık Roman mahallelerinde, Türklerin arasında, Bulgarların arasında veya örneğin U ya göre Kösapti'de yaşayan (Bulgaristan'da yerleşim yeri) Čharoleler gibi, veya B1'e göre; *"Türk Çingeneler ayrı mahallelerde yaşamaktadır."* gibi yaşanan yer grupsal sınır olarak kabul edilmektedir (Şekil:19).

Yaşam şekillerine göre farklılık; B1 Burgucular insanlar arasında beraber yani grup olarak yaşadıkları, Kalaycılar ise birbirinden ayrı sadece bayramlarda bir araya geldiklerini ifade ederek yaşam şekli farklılığını bir grupsal sınır olarak algılanmaktadır (Şekil:19).

Şekil 19. Araştırma Grubundaki Biz ve Öteki Arasındaki Farklılıklar

Sınıfsal farklılıkar; B1 göre Burgucular asıl Çingenedir ve asıl Romanesi kendileri konuşmaktadır. B1 özellikle *"Türk Çingeneleri" söz ederken* onların alt

sınıf, cahil, tek dil konuşan, dilenerek geçinen, olarak nitelemektedir (Şekil:19). Bu da diğer bir grupsal sınırdır.

10.3. Araştırma Grubunun Konuşmalarında Roman ve Çingene Etnoniminin Tercih Edilirliği ile İlgili Nitel Bulgular

Bu bölümde araştırma grubun görüşleri esnasında kullandığı Çingene ve Roman etnonimlerinin ve bunlarla ilgili Çingenece ve Romanesin sayısal verileri karşılaştırılmıştır.

Kelimenin Geçtiği İfade	Belge	Çingene/Çingenece (Циганин /Цигански)	Satır Başlangıcı	Satır Sonu
Както се раждат децата говорят цигански… (Çocuklar doğar doğmaz Çingenece konuşmaya başlıyorlar...)	B1	Çingenece (Цигански)	5	5
Турци има, Българи има и Турските Цигани има теса в оделна махала.(Türk var, Bulgar var, Türk Çingenesi var, fakat onlar ayrı mahallede…)	B1	Çingene (Циганин)	21	21
Ние сме отворени, не сме изоставени Цигани...(Biz öğrenmeye açık, aydın Çingeneyiz…)	B 1	Çingene (Циганин)	28	28
Няма чингене работа.(Çingene işi yok…)	Burgucu 1	Çingene (Циганин)	28	28
Ти да гледаш нашите циганки прекрасниса…(Sen gel gör bizim Çingeneleri çok güzeller, muhteşemler…)	B2	Çingene (Циганин)	31	31
Onlar alaycık, onlar Çingene deyince kızeri Milletiz biz deri…	U Usta	Çingene (Циганин)	2	2
Bulgarca yok… Türkçe yok… Kızdım başladım Çingenece, Romanes konuşmaya…	S	Çingenece (Цигански)	36	36
Ами ние несме махаленски Цигани… (Biz mahalle Çingenesi değiliz…	B1	Çingene (Циганин)	10	10
Ниесме официалн Цигани… (Biz gerçek Çingeneyiz…)	B1	Çingene (Циганин)	10	10

по вече от нашите цигани има… (Daha çok bizim Çingenelerden var)	B1	Çingene (Циганин)	17	17
Ндват хиляди от нашите Цигани… (Bizim Çingenelerden binlercesi geliyor)	B2	Çingene (Циганин)	26	26
Şimdi başlayesin (Bulg.)Турски Цигани (Türk Çingenesi)	S	Çingene (Циганин)	26	26
Български Цигани (Bulgar Çingenesi), *Biz bunladan…*	S	Çingene (Циганин)	26	26
Той е от Румания, Румански Циганин…(O Romanya'dan Romen Çingenesi)	S	Çingene (Циганин)	36	36
Понякога има много Цигански думи…(Bazen birçok Çingenece kelime var…)	S	Çingenece (Цигански)	53	53
			f	*%f*
		Çingene(Циганин) Toplam Sıklık Çingenece (Цигански) Toplam Sıklık	12 3	80 20
		Toplam	15	%100

Tablo 89. Araştırma Grubunda Çingene ve Çingenece Kelimelerinin Kullanım Sıklığı

Taranan 8 belgeden Çingene etnonimiyle ve diliyle ilgili toplam 15 veri elde edilmiştir. Bunlardan 12'i Çingene etnonimi doğrudan kullanılmaktadır. 3 tanesi etnonimin kullandığı dil ile ilgilidir (Tablo:89). Bu durumda araştırma grubu Çingene etnonimi % 80 oranında, Çingenece %20 oranında kullanım sıklığına sahiptir. Çingene etnonimi Çingeneceden daha sık kullanılmaktadır.

Önizleme	Belge	Roman Romanes (Ром Ромски)	Satır Başlangıcı	Satır Sonu
Roman milletler, böyle Romanes konuşanlara…	U1	Roman (Ром)	34	34
Bileri Bulgarca da bileri Romaneste bileri.	K1	Romanes (Ромски)	16	16
Romanes konuşuyoruz amma...	K2	Romanes (Ромски)	38	38
Ами да Ромски, Официално… (Evet Doğal olarak Romanes…)	B1	Romanes (Ромски)	2	2
Çingenece Romanes konuşmaya başladım… beni anladı…	*S*	Romanes (Ромски)	36	36
Все едно аз говоря Български и Ромски…(hep bir ben Bulgarca ve Romanes konuşuyorum…)	S	Romanes (Ромски)	36	36
Той говори Румънски и Ромски…(O Romanes ve Romence konuşuyor…	S	Romanes (Ромски)	36	36
Ромите произлизат от Индия…(Romanlar Hind kökenlidir…)	S	Roman (Ром)	53	53
Искаше всички Роми дасе върнат в Индия…(Bütün Romanların Hindistana dönmesini istiyordu...)	S	Roman (Ром)	55	55
			f	%f
		Roman (Ром)	3	33,33
		Romanes(Ромски)	6	66,66
		Toplam	9	99,99

Tablo 90. Araştırma Grubunda Roman ve Romanes Kelimelerinin Kullanım Sıklığı

Tablo 90'da Rom Roman, Romanes kelimelerinin mülakatlarda kullanımı incelenmiş olup Rom, Roman kelimleri etnonim olarak f=3 defa %33 oranında kullanıldığı görülmüştür. Romanes ise 6 defa %66 oranında kullanılmıuştır. Bu durumda Romanların konuştuğu dil olarak Romanes iç adlandırma olarak Roman kelimesinden daha sık kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 89 ve 90'daki sonuçlar karşılaştırıldığında araştırma grubunun Çingene ve bunun Bulgarca karşılığı olan *"Циганин"* etnonimleri Roman ve bunun Bulgarca karşılığı olan *"Ром"* etnonimletrinden daha sık kullandığı tespit edilmiştir. Roman etnonimi Romanların sözcük dağrcığında tam olarak oturmamış ve bütün gruplarda kabul görmemiştir. Bununla birlikte Romanes ve bunun karşılığı olan *"Ромски"* dil adı Çingenece ve bunun Bulgarca karşılı olan *"Цигански"* den, daha çok tercih edilmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMALAR

Romanes dili, Avrupa Hint dil ailesinin Hint-İran kolundan olan bir dildir. Bu dil Bulgaristan topraklarında yaşayan birçok Romanın ana dilidir. Balkan lehçesinin Güney ve DKB (Drındır, Kalaycı, Burgucu) ağızları, kuzey ve güney Ulah ağızları Bulgaristan'da ana dili olarak yaygın kullanılan dillerdir. Pamporov'un dilsel sınıflandırmasının aksine Kopanar gruplarının Balkan lehçesini ana dili olarak konuşmadıkları, Ulah Romanes lehçesini konuştukları saha araştırmalarında tespit edilmiştir. Aynı şekilde Usta gruplarının da Romanesin Balkan lehçesini ana dili olarak bilmedikleri, bunların konuştuğu ana dilin yerel Türkçe olduğu görülmüştür.

Bu çalışmayı dil bilimi ve toplum biliminin (sosyoloji) kapsamı çerçevesinde, disiplinlerarası bir çalışma olarak değerlendirmek mümkündür. Bu bölümde araştırmadan elde edilen nicel ve nitel sonuçlar beraber değerledirilerek tezin sonucu olarak çıkarımlarda bulunulmuştur.

1. Nitel ve Nicel Bulgulara Göre Katılımcıların Kimlik Algıları Bu Bağlamda Roman Gruplarda Kimlik Algısı

Bulgaristan'da yaşayan Roman topluluklar alt gruplara ayrılmaktadır. Taranan kaynaklarda bunların 96 farklı grup olduğu analaşılmıştır. Tezde Romanların etnik aidiyetini açıklamak için incelenen kuramlar Roman grupların heterojen olduğu ve aidiyet durumlarını açıklayamadığı tespit edilmiş ve tartışılmıştır.

Örneklemlerden ve araştırma grubundan elde edilen araştırma bulgularına göre, Bulgaristan'da Romanlardan bazılarının doğuştan gelen kimliklerini reddettikleri ve kendilerini Türk, Bulgar, Ulah /Romen, Roman şeklinde tanımladıkları görülmüştür. Bu durum hem nitel hem nicel sonuçlarla ortaya konmuştur. Bazı Romanlarda tercih edilen etnik aidiyet melez veya çifttir; Türk Romanı, Bulgar Romanı (Çingenesi), Romen/Ulah Romanı şeklindedir. Anketlere ve mülâkatlara katılan bazı kişilerin doğuştan gelen kimliklerini reddetmemekle birlikte ikincil bir kimlik tercih ettiği belirlenmiştir. Grup bireylerinin konuştuğu ana dili grubun tercih ettiği etnik aidiyette belirleyci bir unsurdur. Nitekim kendini Türk Romanı *"Čharole"* ve Türk olarak gören *"Usta"* grupların en belirgin farklılığı, Čharolelerin ana dilinin Romanes olması Ustalarını ise grup dilinin Türkçe olmasıdır. Aynı şekilde mülâkatlara katılanların *"bizim ana dilimiz Türkçedir"* bu yüzden Türklere daha yakınız şeklindeki ifadeleriyle aslında Türklerden de kendilerini farklı gördükleri anlaşılmaktadır. Araştırmada melez kimlik tercih eden katılımcı oranı %47,5' tür, tek kimlik (Bulgar, Ulah, Roman, Türk,) tercih eden katılımcı sayısı %52,6'dır, bu da göstermektedir ki çift veya melez kimlik durumu Romanlarda son derece yaygındır. Kendini sadece Roman/Çingene olarak tanımlayanların oranı %14,4 olarak tespit edilmiştir. Örneklemlerin %47,5 kendini tanımlarken sadece Roman kimliğiyle yetinmemiş, yanına kendini diğer Romanlardan farklı kılan başka bir kimlik daha belirtme ihtiyacı duymuştur. Bulgar İstatistik Estitüsünün (NSİ) yapmış olduğu sayımlarda; sayımı yapılan kişinin aynı anda iki kimlik tercih etme seçeneği mevcut olmadığından bazı Romanlar kendilerine daha yakın olan etnik aidiyet (Roman, Bulgar, Türk, Ulah, Romen) seçeneğini seçmişlerdir.

Saha çalışmalarımızdaki tespitlerimize göre Romalarda kimlik değişimi eş zamanlı ve art zamanlı olarak incelenmesi gereken olgulardır. Art zamanlı kimlik değişiminde nesiller arasılık söz konusudur. Daha fazla grubun tümünü kapsamaktadır. Yeni nesiller eski kimliği bilmemekte ve kendilerini yeni kimlikle tanımlamaktadır. Türk, Bulgar, Ulah, Romen gibi kimliklerle kendilerini tanıtmaktadır Çingene veya Roman kimliklerini şiddetle reddetmektedir. Eş zamanlı kimlik değişimi ise grubun bazı üyelerinin eski Roman kimliğinin reddedilmesi ve yeni kimliğin tercih ve beyan edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu durumda akrabalar eski kimlikleri yüzünden reddedilir. Çocuklar eski kimlikleri konusunda bilgi sahibidir, ayrıca ebeveynlerinin eski kimliklerini neden reddettiklerini de bilmektedir. Eş zamanlı kimlik değişimi daha çok bireysel bir hadisedir.

Gerek nicel gerek nitel veri toplama süreçlerinde örneklemler veya araştırma grubunda yer alan katılımcıların etnik aidiyetle ilgili soruları cevaplandırırken isteksiz veya kararsız odukları gözlemlenmiştir. Bu tespit kimlik olgusunun bazı Roman topluluklarında tam olarak oturmadığı veya ötekileştirci bir unsur olarak algılandığı anlamına gelir.

Saha ziyaretlerimizde Türkçe özel ad taşıyan katılımcıların Türk Romanı kavramını kabul ederken, Türk Çingenesi kavramına tepki gösterdikleri görülmüştür. Buna karşılık Hristiyan olan grupların Çingene kelimesinden rahatsızlık duymadıkları gibi, günlük konuşmalarında, ayrıca bizimle iletişimde de sık sık kullandıkları gözlemlenmiş olup nitel verilerle de kanıtlanmıştır.

Roman gruplarda grupsal sınırlar son derece belirgindir. Gruplar arasındaki farklar, yukarıda da anlatıldığı gibi; dil farklılığıyla birlikte kendilerini diğer etnik gruplara göre konumlandırma durumları, geçmişte icra edilen meslekler, yaşam şekli, sınıfsal farklılıklar, ikamet durumları, bizeden ve ötekiden şeklinde ortak hafızada yer almaktadır. Roman grupların ortak hafızasında üstün olan ve üstün olamayan grup şeklindeki sınıfsal farklılıkların mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Hint kast sisteminden bakiye olarak kaldığı düşünülmektedir. Bu belirgin sınıfsal farklılıkların inşaacılık kuramı çerçevesinde oluşturulmaya çalışılan yeni yapay Roman kimliğinin önünde en büyük engel olduğu düşünülmektedir.

Nicel bulgulara göre Romanlardan bazıları Hindistan kökenli olduklarını bilmektedir, bazıları ise Hindistan kökenli olmadıklarını ve Bulgaryalı olduklarını düşünmektedir. Bu bilgiler ışığında Romanların ortak tarih konusunda aynı ortak hafızaya sahip olmadıklarını söylemek mümkündür.

2. Nitel ve Nicel Bulgulara Göre Bulgaristan'da Yaşayan Romanların Ana Dili Durumları

Taranan kaynaklardan ve nüfus istatistiklerinden Bulgaristan'da yaşayan Romanların ana dili olarak Bulgarca, Türkçe, Romanesin Balkan ve Ulah Lehçesi, Romence ve Tatarca konuştukları tespit edilmiştir.

Saha ziyeretlerinden elde edilen gözlemlere, mülakat ve anket sonuçlarına göre ana dili olarak katılımcılar Bulgarca, Türkçe, Romanesin Ulah ve Balkan lehçesini konuştukları tespit edilmiştir. Ayrıca ankete katılan bazı örneklemlerin çift ana dilli oldukları bulgulanmış olup sahada da okula gitmedikleri halde küçük çocukların Romanesin yanında Bulgarca da konuştukları gözlemlenmiştir. Bazı gruplarda çift ana dilliliğin var olduğu mülakat sonuçlarıyla da ortaya konmuştur. Çift ana dillilik Bulgarca-Romanes, Türkçe-Romanes, Ulahça / Romence-Romanes şeklindedir.

Seçilen örneklemlerden elde edilen verilerle belirtilen ana dili ve potansiyel ana dili arasındaki oransal farklılık ortaya konmuştur. Böylece Romanesin Balkan lehçesinde dil sürdürümü oranı %89, Ulah Romanesinde %87, ana dili Türkçe olan gruplarda ise Türkçe dil sürdürüm oranı %95,6 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre her üç dilin dil sürdürüm oranları son derece yüksek iken yitim oranları da bu durumun zıttı olarak son derece düşüktür. Yalınkılıç'ın 2013 yılında doktora tezi olarak yaptığı çalışmada Kırcaali bölgesindeki Türklerin Türkçe dil sürdürüm oran %90 yitim ise %10 olarak hesaplanmıştır. Bizm yapmış olduğumuz çalışmada ana dilleri Türkçe olan Romanlarda ana dili sürdürüm oranı %5,6 puan daha yüksek çıkmıştır. Bu durumun en önemli nedeni olarak bir Roman kadın *"Bulgarlar bize küçük bakmeri, nereye gideriz biz ya?* ifadesi anlamlıdır. Ana dilleri Türkçe olan

Romanların Bulgarlarla ve Bulgarcayla teması daha zayıf kalmaktadır. Türkçe ana dili sürdürümü de bu sebeple daha yüksektir.

Baba ana diliyle anne ana dilinin SPSS programında çaprazlanması sonucunda ana dilleri Romanes olan örneklemlerden %93,2'sinin anne ana diliyle baba ana dilinin aynı olduğu tespit edilmiştir. Ana dilleri Türkçe olan örneklemlerin anne ana diliyle baba ana dilinin %91,3 oranında aynı olduğu görülmüştür. Bu oran Ulah Romanes lehçesinde %83,3 olarak hesaplanmıştır. Bu durumda çift taraflı (anne – baba) dilsel homojenlik bakımından en homojen grup ana dili Romanes olan gruptur. İkinci olarak ana dili Türkçe olan grup ve dilsel olarak en heterojen olan grup ise Ulah Romanes lehçesini konuşan gruptur. Mülakatlardan elde edilen bulgularda da Balkan lehçesini konuşan bir kişinin Bulgar bir kadınla evli olduğu tespit edilmiştir.

3. Nitel ve Nicel Bulgulara Göre Romanlarda Ana Dili ve İkinci Dil Edinimi

Bulgarsitan'da Bulgarcanın resmi dil olması ediniminin gerekli olmasının başlıca nedenidir. Bulgarca okullarda okutulmaktadır, resmi dairelerde kullanılmaktadır ve basın dilidir. Nicel sonuçlara göre çocuklarda ikinci dil olarak Bulgarcanın edinimi %55,9 ile okulda gerçekleşmektedir %34,4 oranıyla evde ana dille birlikte edinilmektedir. Bulgarcanın ediniminde mahallenin de önemli bir yeri vardır; Bulgarca %11,8 oranında cocuklar tarafından mahallede öğrenilmektedir. Bulgarcayı ana dili Türkçe olan çocuklar Romanes ve Bulgarcanın ana dili olarak konuşulduğu karışık mahallelerde mahalle ortamında öğrenmektedir.

Mahalle ziyaretlerinde ana dilleri Romanes ve Türkçe olan grupların yaşadığı mahallelerde çocukların ortak iletişim dilinin Bulgarca olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca Kalaycı grubuyla yaptığımız mülakatlarda çocukların Romanesle birlikte Bulgarca ediniminin de gerçekleştiği ifade edilmiştir. Bu durum nicel sonuçlarla da desteklenmiştir. Kalaycı grubunda aynı anda iki dil ediniminin sadece bireysel olmadığını grupsal bağlamda da söz konusu olduğun anlaşılmaktadır.

Ankete katılanların %71,12'i Türkçeyi bildiklerini ifade etmişlerdir. Anket

sonuçlarına göre Türkçenin edinimi %63,8 ile evde gerçekleşmektedir. Ana dili Türkçe olmayan örneklemlerde Türkçe mahallede edinilmektedir, bu şekilde Türkçe edinenlerin oranı %21,7'dir. Türkçeyi iş yerinde edindiğini ifade edenlerin oranı ise %14,5'tir. Bu durumda iş yerinin de Türkçe ediniminde önemli bir yer işgal ettiğini görmekteyiz. Nitel bulgulara göre geçim maksadıyla yapılan göç esnasında Türklerle kurulan iletişim neticesinde Türkçenin edinildiği, yetişkinlerin Türkçe anladıkları ve konuştukları görülmüştür. Aşağıdaki ifade bu durumu ortaya koymaktadır:

B2: *Нали като ходя с съпругаси...по един два лафа...В нашето село има Турци...Eşimle (oraya buraya giderken, bir iki laf orada burada öğrendin... Bizim köyümüzde de Türkler yaşıyor…)*

Ankete katılan kişilerin %61,9'u Romanes bildiklerini ifade etmiştir. Bunlardan %96,6'sı bu dili ev ortamında, %3,4'ü mahalle ortamında öğrendiğini belirtmiştir. Nitel sonuçlarla bu durum desteklenmiştir. Romanesi mahalle ve köy ortamında etnik kimliği Türk olarak tanımlanan kişilerin de öğrendiği tespit edilmiştir.

4. Nitel ve Nicel Bulgulara Göre Romanlarda İletişim Aracı Olarak Dil

Nicel bulgulara göre, örneklemlerin % 64,9'nun ana dillerinin (Türkçe, Romanes) kelime dağarcığı tüm iletişim ihtiyaçlarını görmektedir, örneklemlerin sadece % 35'1 ana dillerinin tüm iletişim ihtiyaçlarını görmediğini ifade etmiştir. Bu durumun nedenini; Romanların daha çok kapalı topluluklar olması ve grup içi iletişimin daha yaygın olmasına bağlamak mümkündür. Ayrıca ana dili edebiyat, bilim, eğitim dili değildir ve sadece günlük iletişim için kullanılmaktadır. Nitel bulgulara göre ise günlük konuşmalarda ana dilde karşılıklarını bilmedikleri kelimeleri Bulgarcadan kopyaladıkları gözlemlenmiştir.

Gözlemlerden elde edilen notlara ve mülakatlardan elde edilen çözümlemelere göre iletişim esnasında aile için iletişimde daha sık olarak ana dili tercih edilmektedir. (Türkçe, Romanesin Ulah ve Balkan lehçesi, Bulgarca,) Müslüman olan Horahaneler

(Türk Romanları) aile içi iletişimde Türkçeyi, Ortodoks olan Dashaneler (Bulgar Romanları) aile içi iletişimde Bulgarcayı da konuştukları tespit edilmiştir. Mahallede; arkadaşlarla, komşularla, alışverişte, muhattabın dil tercihine göre dil seçimi yapıldığı belirlenmiştir.

Bulgarca Horahaneler tarafından daha fazla mahallede ve mahalle dışında alışverişte kullanılmaktadır.

5. Nitel ve Nicel Bulgulara Göre Bulgarca, Romanes, Türkçe, Bireysel Dil Tercihi

Romanların düşünürken, şarkı söylerken, televizyon izlerken, sosyal medya kullanırken, sayı sayarken, dil tercihlerine yönelik tespitler şu şekildedir;

Ana dilleri Türkçe olan katılımcıların düşünürken, şarkı söylerken, televizyon izlerken, sosyal medya kullanırken, sayı sayarken, dil tercihleri çoğunlukla Türkçe yönündedir. Bununla ilgili nitel ve nicel bulgular örtüşmektedir.

Ana dili Romanes olan katılımcıların Horahane veya Dashane olma durumlarına göre bireysel dil tercihi farklılık göstermektedir. Dashanelerde, düşünmek çoğunlukla Romanes yönündedir. Şarkı söylemek, televizyon izlemek, sosyal medya kullanmak, sayı saymak, dil tercihleri çoğunlukla Bulgarca yönündedir. Horahanelerde düşünmek, şarkı söyleme, sayı saymak, çoğunluk Türkçe ve Romanesi eşit şekilde kullandıkları tespit edilmiştir. Sosyal medya kullanırken, televizyon izlerken iki dilden Türkçenin daha çok tercih edildiği mülakat sonuçları ve anket sonuçlarıyla görülmüştür.

Nicel bulgulara göre önce iki dillilik daha sonra ise üç dillilik bağlamında Romanların düşünme, şarkı söyleme, televizyon izleme, sosyal medya kullanımı, sayı sayma, hesap yapma durumlarındaki dil kullanım durumları incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre düşünme aracı olarak %61,6 oranında örneklemler ana dili olan Romanesi Bulgarcaya kıyasla daha fazla ve daima kullanmaktadır. Düşünme aracı olarak ana dili örneklemlerden %83,3 oranında Türkçeyi Bulgarcaya kıyasla daha

fazla ve daima kullanılmaktadır. Türkçe ve Romanes ise %50 oranında aynı anda düşünme aracı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Horahanelerde Romanesin düşünme aracı olarak kullanımı % 35'tir. Bu durumda ana dili olan Türkçede düşünme oranının Romanesten daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu tespit Türkçenin dil sürdürüm bulgularıyla da örtüşmektedir. Nitekim Türkçenin dil sürdürüm oranı Romanesten daha yüksek hesaplanmıştır.

Anketlere katılanların ana dili durumlarına göre üç dillin (Bulgarca, Türkçe, Romanes,) düşünme aracı olarak kullanımı ile ilgili elde ettiğimiz nicel bulgularda; katılımcıların sıklığına göre %59,4'ünün Romanesi, %32'sinin Türkçeyi, %6,3 oranında ise Bulgarcayı daha çok düşünme aracı olarak kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Araştırma grubu Dashanelerde şarkı dinlerken ve şarkı söylerken bireysel dil tercihinde %44,1 Bulgarca ve daima Bulgarca, ana dili Türkçe olan örneklemlerde daima ve daha fazla Türkçe şarkı söyleyen ve dinleyenlerin oranı %83,3 olarak tespit edilmiştir. Horahanelerde Türkçe Romanes eşit şekil şarkı söyleyen ve dinleyenlerin oranı %65 olarak, şarkı söylerken daha fazla Romanesi tercih eden görüşmeci oranı ise %25 olarak tespit edilmiştir. Horahanelerin (Türkçe Konuşan Romanlar) şarkı dinlerken ve söylerken Türkçe şarkıları tercih etmesinde en büyük etkenin çanak antenler sayesinde izledikleri Türk kanalları olduğu görülmüştür. Nitekim H: (66) *Türkçe satelit diyorlar ona ba… Auuu… Bulgarca istemem ben… zaten uşaklar bakme Bulgarca, ben Türkçe iyi kinolar (filim) varsa bakerim, Çukur vardı bitti şimdi… (Bulg. Cenмeмpu) eylülde başlayacak…şeklindeki* ifadeleri Mi, U1 ve U2 görüşleri tarafından da desteklenmektedir. Anketlerde Türkçe televizyon izleyenlerin oranı ise %75 *"daima Türkçe"*, %8,3 *"daha fazla Türkçe"*, %8,3 *"Bulgarca Türkçe eşit şekilde"*, %4,2 *"daha fazla Bulgarca"*, %4,2 *"daima Bulgarca"* seçeneklerini tercih etmişlerdir. Dolayısıyla Türkçe konuşan örneklemlerin daima Bulgarca ve daha fazla Bulgarca televizyon izleme oranları %8,4 oranında son derece düşük olarak tespit edilmiştir. Ana dili Romanes olup ikinci dili Bulgarca olan örneklemlerde ise Bulgar televizyonlarını tercih etme oranının %94,2 oranında olduğu tespit edilmiştir.

6. Nitel ve Nicel Bulgulara Göre Romanlarda İbadet Dili

Bulgaristan'da yaşayan Romanlar din bakımından Ortodoks Hristiyanlar ve Müslümanlar şeklinde ikiye ayrılır. Anket sonuçlarına göre Romanlar Arapça, Türkçe, Bulgarca, Romanes, kilise Slavcası şeklinde beş farklı dilde ibadet ettikleri belirlenmiştir. İbadet dili olmayan veya ibadet etmediğini beyan eden katılımcı sayısı ise %13,54'tür. Arapça en fazla ibadet dili olarak tercih edilen seçenektir, ikinci olarak Kilise Slavcası tercih edilmiş olup Bulgarca, Türkçe ve Romanesin de ibadet dili olduğu mülakat metinlerine yansımıştır. Örneğin H konuşmalarında: "*Allahım derim. Bak şeker var, Epilepsi var, (Bulg. остър инфарк ostır infarkt) kalp rahatsızlığı var, çıkaracam kâğıtlarımı (Bulg. чак "çak") ta Sofya'da yattım, şükkür Allah'ıma bin kere ilaç içmerim, yok bi şeyim, hiç yok bi şeyim, Allahım beni kurtarır her şeyden."* şeklinde dua ettiğini gördük. Dua ibadetin bir parçasıdır. H ibadet dili olarak ana dili olan Türkçeyi kullanmaktadır. Aynı şeyi ibadet dili olarak Romanesi veya Bulgarcayı tercih eden katılımcılar için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

7. Nitel ve Nicel Bulgulara göre Romanlarda Ana Dilin Gizli Dil Olarak Kullanım Durumu

Nicel verilere göre Bulgaristan'da ana dili %51,6 oranında gizli dil olarak kullanılmaktadır. Ana dili Balkan Romanesi olan katılımcılar Romanesi gizli dil olarak en sık kullandıkları tespit edilmiştir. Bunların oranı %38,9'dir. İkinci olarak Ulah Romanes lehçesini ana dili olarak kullanan katılımcılar %8,4 oranında bu dili gizli dil olarak kullanmaktadır. Türkçe ve Bulgarca sadece %1,1 oranında gizli dil olarak kullanılmaktadır. Bu oranın bu şekilde ortaya çıkması Bulgarcanın ve Türkçenin bütün gruplar tarafından bilinmediği görüşünü desteklemektedir.

Nitel verilere göre yaşam alanlarında ana dilleri Türkçe olan gruplar da Romanesi gizli dil olarak çocuklara öğrettiği ve bunun için özel bir çaba gösterdiği aşağıdaki ifadelerden ortaya koymak mümkündür:

(51) Görüşmeci: *Pekiyi Romanes… öğrenelle mi bari?*

(52) H: *Büyüklerinde gizli bir şey varsa? Bulg. (Нещо мано), Gizli bir şey…*

(53) Görüşmeci: *Peki öğrenerler mi zamanla?*

*(54)*H: *Ben öğretirem onlara… Bu böyle bu böyle…* şeklindedir.

8. Nitel ve Nicel Bulgulara Göre Romanlarda Ana Dilin İkinci Dil Olarak Okutulması

Nicel Bulgulara göre ankete katılanların % 75,4'ü Romanesin okullarda ders olarak okutulmasının faydalı olmadığını düşünmektedir. Bu durum kaynakların taranmasından elde edilen verilerde de tablo 13'te ortaya konmuştur. Bu tabloya göre Romanes 2006-2007 yılından itibaren son 2015 yılına kadar seçmeli ders olarak Bulgar okullarında hiç tercih edilmemiştir. Örneklem grubuna hangi dili çocuğunuza öğretmek istersiniz sorusuna % 70,8 *"diğer"* seçeneği tercih etmişlerdir. Bunun nedeni olarak da Romanesin zaten ev ortamında öğrenildiğidir. Buna karşın AB ülkelerinde iş bulmaya yarayacak İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi dillerin öğrenilmesinin daha yararlı olduğun düşüncesidir. Bazı katılımcılar ise prestiji olmayan Romanesin yerine Bulgarcanın öğrenilmesinin daha fazla fayda sağlayacağını düşünmektedir. Bu yüzden Romanesin okullarda öğretilmesini istememektedir. Örneğin B1 ve B2, 26-27 satırlardaki ifadeleri bu yöndedir. Aynı şekilde katılımcılardan %66,6'sı Ulah Romanesini okullarda okutulmasının faydalı olmadığını düşünmektedir. Diğer bir ifadeyle ikinci dil öğrenme isteğinde en önemli etken işlevsel olarak öğrendikleri dilin para kazanmaya ve geçimlerine katkı sağlamasıdır.

Anket sonuçlarına göre Türkçenin okullarda okutulmasını %79,2 faydalı bulmaktadır. Bu da Türkçenin, Romanesten daha prestijli ve işlevsel olduğunu göstermektedir.

9. Nitel Bulgulara Göre Günlük Konuşmalarda Kod Değiştirme, Kod Karıştırma ve Kopya Kelime Kullanımı

İki dilli ve çok dilli bireylerde bir dilden diğerine geçiş sık görülen bir olaydır. Bu geçiş istemli bir şekilde yapılıyorsa kod değiştirme, istemsiz bir şekilde yapılıyorsa kod karıştırma şeklinde tanımlanır. Görüşülen kişiler veri aracı olarak değerlendirildiğinde her iki toplum dilbilimsel olayı Romanların günlük konuşmalarında tespit etmek mümkündür. H1'in ve H'nin : *Tatem aldı…ve Samo (Bulg.) (Sadece) kızım orada* ifadesi istem dışı Bulgarca olan "*tate* ve *samo"* kelimesini kullanması kod karıştırmaya örnektir. *B1'in: Няма чингене (çingene) работа…* derken burada *"Çingene"* kelimesini Türkçe konuşan Romanların yaptığı işi küçük göstermek için bilinçli şekilde *"цигании"* kelimesinin Türkçe karşılığını kullanmıştır. Bu cümledeki durum kod değiştirmeye örnektir.

Görüştüğümüz Romanların sık sık Bulgarcadan kopya kelimeler kulandıkları görülmüştür. H1'in *"операция"* (ameliyat), *"остър инфаркт"* (kalp krizi) kelimeleri Bulgarcadan kopyalanan kelimelerdir.

Yapılan mülakat ve gözlemlerde muhatabın konuştuğu dile göre durumsal kod değiştirme ve konuya göre metaforik kod değiştirme dilbilimsel hadiselerini görmek mümkündür. *"Neden Türkçe konuşmuyoruz?"* sorumuza Ka: *Soyle ba canım? Tu говориш с мене на Български. (Söyle be canım? sen benimle Bulgarca konuşuyorsun bende senle Bulgarca konuşurum.) Sen söyle konuş ben de konuşayım, ben seni Bulgar zannettim.* Bu konuşma durumsal kod değiştirmeye örnektir. Metaforik kod değiştirmeye de *"На близнаците се обадихме (İkizlere haber verdik.) (Bulg.) Е тука тъка (Çocuklar böyle böyle iş be…Geldiler iki kişi... Tutular onu bi şey yapmadılar sadece başladılar: (Bulg.) што не даваш на момчето парите што не му плашташ? (Bulg.) Какво му каза? Kakvo mu kaza? (Çocuğun parasını neden vermiyorsun ne dedin ona her hafta veririm paranı? Her hafta veririm iki hafta oldu para nede?"* S'nin bu konuşması örnektir.

10. 1984-1989 Yılları Arasında Horahane Toplumsal Hafızasında Ad Değiştirme ve Evde Türkçe Kullanımına İlişkin Nitel Bulgular

1984 yılından sonra Müslüman ismi taşıyan Romanların isimleri de Türklerle birlikte değiştirilmiştir. Bu durumun toplumsal hafızada nasıl yer ettiğine yönelik sorulan sorularda Horahanelerin yani H, Mi, U1, U2, bu durumdan olumsuz etkilendiğini ve daha sonra eski isimlerinin mahkemeye başvurarak gerisi geriye aldıkları anlaşılmıştır. U ise 1960-1961 yılında bir defa isminin değiştirildiğini bu durumun yaşanmış bir tecrübe olduğundan ikinci defa isiminin değiştirmeye maruz kalmasından pek etkilenmediği anlaşılmıştır. Bu durumda Horahanelerde özel adın kimliğin bir yansıtıcı olarak önemli olduğunu anlıyoruz.

1984-1989 yılları arasında evde Türkçe konuşmaya devam ettikleri ve Türkçenin etnik aidiyetin muhafazasında ve aktarımında önemli bir unsur olduğunu H'nin şu sözlerinden anlıyoruz: "*Adımızı aldılar ama dilimizi alamadılar, gördüğün gibi biz yine Türkçe konuşuyoruz."*

11. Nitel Bulgulara Göre Gaconu Yanında Ana Dili Kullanımı

Araştırma yaptığımız mahallelerde ve yarı göçebe Kalaycı ve Burgucu grupların, bizim yabancı olduğumuzu bildikleri halde ana dillerini konuştuğu görülmüştür. Ana dili Türkçe olan mülâkat katılımcılardan bir kısmının günlük hayatında yabancılarla pek fazla iletişim kurmadığı, bu yüzden ana dilini yabancının yanında konuşmak gibi bir durumla karşı karşıya kalmadığı tespit edilmiştir. Ana dili Türkçe olan ve mülâkatlara katılan bazı katılımcıların ise Türkçe konuşmanın utanılacak bir tarafı olmadığını belirtmiştir. Yani ana dilden utanma söz konusu değildir.

12. Nicel ve Nitel Bulgular Bağlamında Romanlarda Bulgarca, Türkçe ve Romanes Lehçe ve Ağızların Kullanım Durumu

Nicel bulgulara göre örneklemler Romanesin Balkan ve Ulah lehçesini kullandıkları tespit edilmiştir. Örneğin Kopanarlar Romanesin Ulah Lehçesini, Burgucular ve Kalaycılar Romanesin Balkan lehçesini kullandıkları görülmüştür. Örneklemlerden bazıları hangi lehçeyi kullandığını bilmemektedir bu durum lehçelerin farklılıklarına yönelik anket sorularıyla tespit edilmiştir.

Mülakatlara katılan tüm kişilerin Türkçe bildiği tespit edilmiş olup Türkçe katılımcılardan bir kısmının ana dilidir, bir kısmı ise daha sonra Türkçeyi öğrendikleri anlaşılmıştır. Katılımcılar Deliorman Türkçesi konuşmakla birlikte Kalaycılar Türkçenin farklı bir yerel ağzını bilmektedir.

Nicel verilere göre özellikle Müslüman olan örneklemlerin Bulgarca bilgisi daha azdır hatta bazıları Bulgarca bilmediklerini ifade etmişlerdir. Hristiyan olan grubun ise Bulgarca bildiği tespit edilmiş olup gençler ve çocuklar ölçünlü Bulgarca, yaşlılar ise Bulgarcanın yerel ağzınını kulandıkları görülmüştür.

Kaynakça:

Acar, H. (2014). *Fenomolojik Yaklaşım Bağlamında Ortak Bilgi Stokları Tipleştirme ve Ortak Kabuller Yoluyla PKK Terör Örgütünden Ayrılan Kadınlar Üzerine Bir İnceleme (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kara Harp Okulu, Ankara

Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri* (C. 2). İstanbul: Fey Vakfı Yayınları: Osmanlı Araştırmaları Vakfı

Aksan, D. (1995). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara: Engin Yayınları (2. baskı).

Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim: C. 1.2.3* (6. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aleksandrova, İ. (2010). Romite v Bılgariya. *Svet*, 8.

Altınöz, İ. (2005). *Osmanlı Toplumunda Çingeneler* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyalbilimler Enstitüsü.

Anzavurovna, J. Z. (2006). "Etniçnost i Etniçeskaya İdentiçnost": Kontseptualnıy Analiz Ponyatii. *Obştestvo Vçera Segodna i Zavtra*, *3*.(1)

Arvasi, S. A. (1995). *Eğtim Sosyolojisi* İstanbul: Burak Yayınevi.

Atabay, M. (2012). Çingene Sorunu ve 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Çanakkaleye Göçler. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, *13*, 59–72.

Atasoy, E. ve Ertürk, M. (2011). Etnocoğrafya Perspektifinden Bulgaristan Romanları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, *15*(24), 87–116.

Aydın, M. (2002). Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış 681-1018. *Pamukkale Universitesi Eğitim Fakultesi Dergisi*, 11(11), 116-126

Bakker, P. ve Kyuchukov, H. (2000). *What is the Romani language ?* (1. baskı). Centre de Recherches Tsiganes, University of Hertfordshire Press.

Bakker, P. ve Matras, Y. (Ed.). (2003). *Bibliography of Modern Romani Linguistics: Including a Guide to Romani Linguistics*. John Benjamins Pub.

Bakker, P.ve Monrad, A. (2011). Roma: Linguistic Archaeology of Nomads. 53: 35-44. *Arkeologisk Museum AMS*, Varia, Stavanger.

Bakker, P. ve Rooker, M. (2001). *The Political Status of the Romani Language in Europe. Mercator Working Papers.* (WP-3; s. 37). European Union.

Barkan, Ö. (1988). *Kolonizator Türk Dervişleri*. İstanbul: Hamle.

Barutçu Özönder, S. (2008). *Kaşgarlı Mahmud Kitabı.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Bates, D. B. (2013). *21.Yüzyılda Kültürel Antropoloji.* İstanbıl : Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Başkale, H. (2016, 9). Nitel Araştırmalarda Geçerlilik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniveristesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 23-28.

Belikov, B. (2001). *Sotsiyolingvistika*. Moskova: Ruskiy Gospudarstveniyi Komunitarnıy Universitet.

Berghe, V. D. (1994). Race and Ethnicity: Sociobiological Perrpective. *Ethnic and Racial Studies, 5*(1), 400-422.

Bessonov, Demeter, N.(2000). *İstoriya Tsiganıy Novıy Vzglad*. Moskova: Rusiki Akademiyi Nauk.

Beshevliev, V. (1992). *Pırvo- Bılgarski Nadpisi* (BAN). Sofya: Bılgarska Akademiya Na Naukite.

Bojilov, İ., Güzelev, V. (1999). *İstorya na Srednovekovna Bılgariya ot VII do XIV vek* (C. 1). Sofya: Anubis.

Bondaletov, B. D. (1987). *Sotsiyalnaya Lingvistika*. Moskova: Prosveşteniye.

Bosnalı, S. (2016). Değinim Durumundaki Azınlık Dillerin Değinimi. *Border Crossing*, *6*(2), 292–304.

Bosnalı, S., Eker, S., Erdem, M., Garibova, J., Koca Sarı, S., & Erdağı Doğuer, B. (2016). *Tehlikedeki Türk Dilleri 1: Kuramsal ve Genel Yaklaşımlar* (C. 1). Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı.

Bosnalı S. (2007). *İran Azarbeycan Türkçesi*. İstanbul: Kebikeç.

Bromley, Y. (1983). *Oçerki Teorii Etnosa*.Leningrad. Nauka.

Buhari, İ. M. B. İ. (2015). *Manners in İslan Al-adabul Mufrad* . Beyrut Lübnan: Darul Kutub Al-İlmiyah.

Bulgur, D. (1999). Urdu Dilinin Menşeyi Meselesi ve Tarihi Gelişim Süreci. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakultesi Dergisi*, *13*, 381-389.

Büchsenschütz, U. (2000). *Maltsinsvenata Politika v Bılgarıya. Politika Na BKP kım Evrei, Romi, Pomatsi i Turtsi (1944-1989). Sofya: IMIR* (www. librev.com (04. 22. 2020)

Caferoğlu, A. (1946). Kırşehir Vilâyetinin Bugünkü Etnik Teşekkülüne Dair Notlar. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, *2*(82).

Can, A. (2017). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi.* Ankara: Pegem Akademi.

Can, M. (2017). Dilbilgiselleşme ve Edat Kavramı. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, *26*, 37–67.

Clark, C. (2006). Defining Ethnicity in a Cultural and Socio-Legal Context: The Case of Scottish Gypsy/Travellers. *Scottish Affairs, 54*(1), 39-67.

Çelik, F. (2003). *Gypsıes (Roma) in the Orbıt of İslâmla The Ottoman Experience (1450-1600)* (Yayaınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). McGill Universty.

Çelik, M. E. (2020). İki Dillilik ve Bulgaristan Türklerinin İki Dilliliği Üzerine Bir İnceleme. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 10*(20), 241-262.

Çetin, E. (2014). Çankırı Poşalarında Sosyal ve Dini Hayat. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *18*(3), 85–102.

Çetin, N. (2018). Başbuğu Mustafa Kemal Atatürk'ün Kalabalığı Miletleştirme Projesi. *İlesam İlim ve Edebiyat Dergisi* (9), 12.

Çetinkaya, S. (2017). Çok Dillilik ve Kimlik. *Uluslararası Soyal Araştırmalar Dergisi*, *10*(50), 371–378.

Demetır, N. G., Chernihin, A. B. (2018). *Tsigane*. Moskova: Nauka.

Dentın, D., Braun, M., Farnuırt, M., Rusinov, R., Taşev, T. (2003). *Politiçesko Uçastiye na Romite v Bılgarıya.* Sofya: National Democratic İnstitute.

Dıachok, M., Shapoval, B. (2002). Tsiganskiy Yazik i Glotohronologiya. *Philology Ru*, 4–15.

Dimitrova, M. (2014). Otpadane na Detsa ot Obrazovatelna Sistema- Priçini, Prevetsviya i Reintegratsiya na Otpadnali Uçenitsi. *Bılgarsko Spisanie za Obrazovanie*, *2*(2), 61–70.

Dingeç, E. (2009). XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimle Dergisi*, *20*, 33–46.

Eker, S. (2015). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Ekici, N. (2006). Bulgar Devletinin Gelişmesi 1878-1908. İçinde *Balkanlar El Kitabı* (C. 1). İstanbul: Karam,Vadi Yayınları.

Elšík, V. (2009). Içinde M. Haspelmath ve U. Tadmor (Ed.), *Loanwords in The World's Languages* (ss. 260–303). Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology.

Erdem, M. (1997). Kıpti Kilisesi Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 36 (1),* 143–178.

Eser, Ü. (2010). Millet Sisteminin Tarihi Arka Planı: Gayri Müslim Cemaatler İçin Özerk Bir Alan. *Balıkkesi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *13*(24), 204–212.

Fırtynov, V. (2011). *Soros, Tsiganite i 1,26 Milyarda leva Za Kradene*. 01 22, 2019 Erişim adresi: www.desant.net/show-news/22965,(22.01.2019)

Fenaveşi, İ. (2007). *Podobryavane Obrazovanieto na Romite.* Sofya: Roma Education Fund.

Fogo H., Tarlan K. V. (2016) *Suriyeli Dom Göçmenlenler En Altakiler*. Kalkınma Atölyesi.

Fraser, A. (2005). *Avrupa Halkları Çingeneler*. (Çev. İlkin İnanç) İstanbul: Homer Kitabevi.

Friedman, V. A. (2000). Romani in the Balkan Linguistic League. Içinde C. Tzitzilis, K. Symeonidełs (Ed.), *Valkanike Glossologia: Sygkhroniakai Diakhronia/ Balkanlinguistik: Synchronie und Diachronie,* (ss. 95–105). University of Thessaloniki.

Gencer, A. İ. (1992). Berlin Anlaşması. Komisyon içinde, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâmla Ensklopedisi* (s. 516-517). İstabul: TDV.

Giles, H., Bourhis, Y., Taylor, D. M. (1977). Towards a Theory of Language in Ethnic Group Relations. Içinde *Language, Ethnicity and Intergroup Relations* 307–348. Academic Press.

Gresham, D., Morar, B., Underhil, P. A., Passarino, A., Lin, A. A., Wise, C., et al. (2002). Origins and Divegence of the Roma (Gypsies). *American Journal of Human Genetics* (69), 1314-1331.

Gök, B. (2015). Büğük Selçuklu Devletin'de Ermeniler: Başlangıçtan Melikşah'ın Ölümüne Kadar (1018-1092). *Avrasya Uluslararası Araştırmal Dergisi*, *4*(7), 172–185.

Gökbilgin, M. T. (1988). Çingeneler. Içinde *İslâm Ensiklopedisi* (MEB, C. 3, ss. 420–426).

Gökbilgin, M. T. (2008). *Rumelide Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*. İstanbul: İşaret Yayınları.

Güler A., Halıcıoğlu M.B. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma* (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

Günşen, A. (2007). *"Kırşehir, Hacıbektaş, Kaman ve Keskin Yöresi Abdallarının Gizli Dilleri: Teberce", V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, 20-26 Eylül 2004,. Studia Uralo-Altaica, 47*, 253-276

Gürkaynak, M. (2003). Osmanlı Devletinde Millet Sistemi ve Yahudi Milleti. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdarin Bilimler Fakultesi*, *9*(2), 275–290.

Güvenç, B. (2008). *Türk Kimliği-Kültür Tarihinin Kaynakları.* İstanbul: Boyut Yayınları.

Güvendir, E., Yıldız, I. G. (2014). *Dil Edinimi* Ankara: Anı Yayınları.

Hancock, I. (1975). *Problems in the Creation a Standart Dialect of Romanes*. Nev York: Komitia Umiak Romani Paris, The Social Science Research Council Committee on Sociolinguistics.

Hancock, I. (2003). On Romanı Orıgıns and Identıty. (Ed. A. Marsh, E. Strand) Içinde, *Gypsıes and The Problem of İdentities* Swedish Research Instıtute in İstanbul. Kitap Yayınevi.

Hancock, I. (2010b). *Dancer ! Educated Gypsy* (Ed.D. Karanth). London: Universsity of Hertfordshire Press

Hancock, I. (2010a). Mind The Doors! The Contribution of Lingusitics. D. L Bas, & T. Acton içinde, *Al Change* (s. 3-27). London: University of Hertfordshire Press.

Hilendrski, P. (2004). *İstoriya Slavenobılgarska* (Çev.P. Dinekof,). Sofya: Universitetsko İzdatelstvo Klimend Ohridski.

İlieva, N. (2012). Number of Roma Ethnic Group in Bulgaria From the Liberation to The Beginning Of the 21'st Centry (Based on Regular Censuses) Problems Geography, Bulgarian Academy of Sciences 3(4),61-79

İlieva, N. (2015). Etno- Demografski Protsesi v Severoiztoçna Bılgariya ot Osvobojdeniyeto do Naçaloto 20. Vek. *Öngıl Elektrono Spisaniye*, *VII*(11).

İlieva, N. (2014). The Roma People in Bulgaria – Their Number and Localization, from the Liberation (1878) until the beginning of the 21st Century. *EUROPA XXI*, 61-77.

İnbaşı, M. (2006). Balkanlarda Osmanlılar : Fethi ve İskanı. Içinde *Balkanlar El Kitabı* (C. 1, ss. 287–299). Ankara: Karam Vadi.

İslâmoğlu, A. H. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* İstanbul: Beta Basın Yayın.

İvanova, E.,Krıstev, V. (2008). *On the long road...Life with the others.* Münhen: Lincom.

Jelavich, B. (2015). *Balkan Tarihi* (Cilt. 1). İstanbul: Küre Yayınları.

Jelavich, B. (2009). *Balkan Tarihi* (Cilt 2). İstanbul: Küre Yayınları.

Johanson, L. (2014). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler* (Çev.N. Demir,). TDK Yayınları

Jukov, V. (2004). *Osnovıy Teoriyi Kulturıy*. San Peteburg: San Peteburgski Gospodarstveniyi Arhiteknurno Stroitelni Universited.

Kafesoğlu, İ. (1985). *Bulgarların Kökeni.* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Kalaydjieva, L., Morar, B., Raphaelle, C., Hua, T. (2005). A Newly Discovered Founder Population: the Roma/Gypsies. *BioEssays*, *27*(10), 1084–1094.

Kaplan, M. (2010). *Kültür ve Dil.* İstanbul: Dergah Yayınları.

Kaptan, S. (1993). *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri.* Ankara: Tekışık Web Ofset.

Karatay, O. (2018). *Bulgarlar:Yitik Bir Türk Kavmi.* İstanbul: Ötüken.

Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü* (1.). TDK.

Kayapınar, A. (2006). Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti. İçinde (Ed. O. Karatay, B. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı* (Öncü Bas, C. 1, s. 684). Karam- Vadi Yayınları.

Kenrick, D. (1967). The Romani Dialect of a Musician from Razgrad. *Linguistique Balkanique*, *11*, 71–78.

Kenrick, D. (2006). *Çingeneler Ganj'dan Thames'e* (Çev.B. Tırnakçı,). İstanbul: Homer Kitabevi.

Kenrick, D. (2007). *Historical Dictionary of the Gypsies (Romanies*.) Toronto:The Scarecrow Press, Inc.

Kertikov, K. (2002). Evropeizatsiya i Tsiganizatsiya na Bılgariya. *Balkans 21*(1), 49-60.

Kepeski, K.,Jusuf, S. (1980). *Romska Gramatika* (1. baskı). Skopje: Naşa Kniga.

Khalq, A. N. (1994). Early Arab Contac Wıth South Asıa. *Journal of Islamic Studies*, *5*(1), 53–69.

Kılıç, O. (2017). *Kader Kurbanı* (Duman Ofset). Ankara: Cumle Yayınları.

Kınav, K., Koen, E., Simeonova, D. (2005). *Pet Godini Pokısno Nepravitelskite Proekti za Desegratsiyata na Romskoto Obrazovanie*. Sofya: Bılgarski Helzinski Komitet.

Koca, S. (2008). Diyâr-ı Rûm"un (Roma Ülkesi=Anadolu) "Türkiye" Hâline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, *23*, 1–53.

Kolev , D., Krumova, T., Nedelchev , N., Krısteva, D. (2004). *Kniga Za Uçitela.* V. Tırnovo: Astarta.

Kolev, D., Krumova, T. (2008). Obrazovanie. Içinde *Romite V Bılgarıya*. İstitut Otvoreno Obştestvo.

Kolev, D., Krumova, T. (2003). *Traditsiya i Pamet* (C. 1). Veliko Tırnovo: Astarta.

Kolev, D., Krumova, T. (2005). *Mecdu Stsila İ Haribda Za İdentiçnosta na Milleta* (C. 2). Veliko Tırnovo: Astarta.

Konrad, N., Tseretelli, G. (1976). *İndoevropeiski Yazik* (C. 1). Nauka.

Kontseva, N. P. (2011). *Sosyalnaya Kulturnaya Antropologiya*. Krasnoyarsk: Sibirski Federalni Universitet

Koptekin, D. (2013). *Roman Çocukların Kendi Kimliklerini Tanımlama Biçimleri: İzmir Tepecik Örneği* (YayınlanmamışYüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü* Ankara: TDK Yayınları.

Kostov, K., İliev, D. (2004). *Romska Gramatika*. Tiliya.

Krıstev, V., İvanova, E. (2009). Religiyata pri Tsiganite /Romite Kato Sredstvo za Aadaptirane Kım Okolniya Svyat. *Societas Classica, 1*(4), 257-267.

Krıstev, V., İvanova, E. (2015). Tesa Bılgarski Voynıtsi Tsiganite v Bılgarskata Armiya v Navecerieto na Vklüçveneto na Bılgariya v Pırvata Svetovna Voyna. *Pırvata Svetovna Voyna Na Balkanite i Vstıpvaneto Na Bılgariya v Neya* (s. 246-256). Sofya: İnstitut Za İstoriçeski İsledvaniya-BAN Voena Akademiya Georgi Stoyko Rakovski.

Kuçepatavoy, S. . (2006). *Yazik Tsiganskiy Vesı v Zagadkah* (Moskova). Dimitri Bulanin.

Küçükkalay, M. (1997). Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçların Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdarin Bilimler Fakultesi, 2*(2), 51–68.

Kyuchukov, H. (2003). *Kratko Opisaniye na Romskiya Ezik v Bılgariya*. Delfi Yayınları.

Kyuchukov, H. (1997). *Lingvodidaktiçni Problemi na Obuçeniye Pri Ranen Bilingvizım*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Şumenski Universitet Konstantin Preslavski.

Kyuchukov, H. (2010). Projection Hypotheses in Language and Identity Among Muslim Roma. Içinde *Roma İdentity*. International Visegrad Fund and the USA Embassy to the Czech Republic.

Kyuchukov, H., Yanakief, M., Malikof, Y., Penkof, B. (2006). *Romano ABC Lil Romaski Bukvar*. Sofya: Zefir OOD.

Liégeois, J.-P. (1999). *Romi, Tsigani, Çergari,* Sofya: Litavra.

Lübenova, L., Vaçkova, V., Mitev, P. ve Pavlov, P. (2018). *Moyata Bılgariya.* Sofya: Prosveta.

Macfie, S. (2007). *Sred Tsiganite v Bılgariya.* Sofya: Universitetsko İzdatelstvo Kliment Ohridski.

Malikof, Y. (1992). *Tsigansko Bılgarski Recnik*. Spektır.

Mantran, R. (1981). *İslâmlın Yayaılış Tarihi 7.-11. Yüzyıl* (Çev.İ. Kayaoğlu,). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakultesi Yayınları.

Marushiakova, E., Popov, V. (2001). *Gypsies in the Ottoman Empire* (Çev. O. Aposolova Ed.D. Kenrick). Centre de Recherches Tsiganes, University of Herdfordshire Press.

Marushiakova, E., Popov, V. (2012). *Tsihanite v İztoçna Evropa*. Paradigma.

Marushiakova, E., Popov, V. (1993). *Tsiganite v Bılgarıya.* Sofya: Klub 90.

Matras, Y. (1995). Verb Evidentials and Their Discours Function in Vlach Romani Narratives. Içinde *Romani in Contact: The History, Structure, and Sociology of a Language*, 95–123

Matras, Y. (1999). Writing Romani: The Pragmatics of Codification in a Stateless Language. *Applied Linguistics*, *4*(20), 481–502.

Matras, Y. (2004). *Romani A Linguistic Introduction* . Edinburgh: Cambridge University Press.

Matras, Y. (2007). *A Grammatical Sketch of Domari*. Manchester: University of Manchester.

Matras, Y. (2013). Mapping the Romani Dialects of Romania. *Romani Studies*, *2*(23), 199–243.

Meckovskaya, N. B. (2000). *Sotsaylnaya Lingvistika* .Moskova: Aspekt Press.

Merçil, E. (1989). *Gazneiler Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Mezhuev, V. M. (1992). Ideya Natsionalnogo Gosudarstva v İstoricheskoy Perspektive. *Political Studies*, *5*, 14–16.

Nazarov, V. (2015). *Teoriya i Praktika v Multikulturulizma v Staranah Zapada*. Uralskogo Universiteta.

Nemeth, D. J. (1988). Prester John and the Gypsies. *Annual Meetings Gypsy Lore Society*, *8–9*(4), 139–152.

Nikoleti, İ., Kunts, A. (2018). *Vliyanie na Uçilişnata Desegregattsiya Vırho Pravoto na Obrazovanie na Mladejite ot Stolipinovo* [2018]. European Training- and Research Centre for Human Rights and Democracy.

Nuhoğlu, G. (1995). *Beyhaki Tarihine Gaznelilerde Devlet Teşkilatı ve Kültür*. İstanbul Üniversitesi.

Ostrogorsky, G. (2011). *Bizans Devleti Tarihi* Ankara: Türk Tarih Kurumu

Özkan, A. R. (2000). *Türkiye Çingeneleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

Pamporov, A., İliev, G., İlieva, M. (2018). *Grajdanski Monitoringov Doklad za İzpılnenie na Natsiyonalnata Strategiya za İntegratsiya na Romite.* Brüksel: AB Komisyonu.

Parsova, G. (2018). Araçsal ve İnşaacı Yaklaşımlarla Roman Etnik Kimliği. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(1), 1-18.

Paşova, A. (2002). Tolerantnos v Razliçnosta Blagoevgrad: Art Print

Paşova, A. (2009). Religiya i Religiyoznost. A. Paşova, Y. Nunef içinde, *İstorya Vsekidneviye i Tsenosti na Romskata Kultura*. Blagoevgrad: Yugozapaden Universitet Neofit Rilski. 115-127

Paşova, A. (2012). *"Vsiçki Tsigani da se Preobrazyavat v Bılgari" Politika na Totalitarnata Vlast kım Romite v Bılgarıya /1944-1989/*. 01 12, 2019 tarihinde Tsentır za Mejdukulturno Sotsialno i Obrazovatelno Vzaimodeistvie

Paşova, A. (2010). *Detsvoto İ Ciznenite Svetove Na Romi v Zapadna Bılgarıya*. Sofya: Semarsh.

Pamporov, A. (2006). *Romskoto Vsekidneviye V Bılgariya*. Sofya: Faber.

Pamporov, A. (2008). Etniçeska İdentiçnost. Içinde *Romite v Bılgarya*.Sofya: İnstitut za Otvoreno Obştestvo.

Paspati, A. (1870). *Études sur les Tchinghianés, ou Bohémiens de l'empire Ottoman*. İmprimerie Amtoine Koromela.

Patkanov, K. (1886). *Tsiganıy Neskolko Slova u Nareçiyah Zadkavkazkih Tsiganih Karaçhi i Boşa*. Moskova: İmperetorskiy Akademi Nauk.

Peçenek, D. (2014). On Second Language Acoquisition (reserarch and Instructed Second Language Acquisistion *Dil Dergisi*, *164*, 5–25.

Petruhin, B., Raevskiy, D. (1998). *Oçerki İstoriyu Narodov Rossiyi*. Moskova: Şkola Yazık Ruskoy Kulturıy.

Popov, V., Marushiakova, E. (2015). The first Gypsy/Roma organisations, churches and Newspapers. M. Kominko içinde From Dust to Digital Ten Years of the Endangered Archives Programme. United Kingdom: Open Book Publishers. 189-224

Poplack, S. (1997). The sociolinguistics dynamics of apparent convergence. Içinde *Dans Towards a Social Science of Language. Papers in Honor of William Labov*. Benjamins. 285–309

Porzig, W. (1986). *Dil Denen Mucize* (V. Ülkü, Çev.; 1986. baskı, C. 2). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Radeva, M., Aleksiev, B., Davidova, E., Mirçeva, K. (1997). *İstoriya i Kultura na Romite.* Sofya: FAR.

Rahimi, M. (2013). Dil Hayatiyeti Bağlamında Horasan Türklerinin Dil Durumu. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 13*(2), 131-142.

Risırç, V. (2006). *Predotvratyavane na Otpdaneto ot Uçilşte v Bılgariya (Prejdevremenno Napuskaşti Uçilişte)* Sofya: UNICEF ve Ministerstvo na Obrazovanieto i Naukata.

Rızvı, S. A. (2003). Lahor. Komisyon içinde, *TDV İslâmla Ensiklopedisi* (Cilt 27, 57-58). Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

Sadokin, A. P. (2000). *Etnologiya: Uchebnik (Etnology: tekstbook).* Gardariki Publ.

Sağın Şimşek Ç. (2006). Toplumdilbilim. Içinde: (Ed.Ahmed Kocaman), *Dilbilim*. Dil Derneği Yayınları.

Sağır, M. Ö., Akıllı, H. S. (2004). Etnisite Kuramlatrı ve Eleştirisi *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, *28*(1), 1–22.

Seggie, F. N., Bayyurt, Y. (2015). *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları.* Ankara: Anı Yayınları.

Selen, H. S. (1955). Bizans Devleti (395 - 1453). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakultesi Dergisi*, *10*(3), 64–77.

Sergievski, M. B. (1931). *Tsiganskiy yazik*. Moskava: Tsetrizdat.

Sezgin, İ. (2015). *Osmanlı Romanları (Sosyal ve Ekonomik Hayatla İlgili Belgeler)*. Edirne: Trakya Üniveristesi .

Slavkova, M. (2004). Tusrskite Tsigani v Bılgariya i v Evangeliskoto Dvicenie. *Bılgarska Etnologiya*, (*3)*, 30–50.

Slavkova, M. (2013). Rudarite: Rekonstuirane na İdentiçnosta. Içinde *Etniçnost, Religiya i Migratsiya na Tsiganite v Bılgarıya*. Sofya: Paradigma.

Slavkova, M. (2007). *Tsiganite Evangelisti v Bılgarıya.* Sofya: Paradigma.

Slavov, A. (2002). *Svetıt na Tsiganite Kratka İstoriya.* Yanbol: Svetlina.

Smirnova, Seslavinsaka, M. B. (2014). Kompleksniy Podhod K İzuçeniyu Problem Kulturnogeneza Protoromov (Predkof Tsigan) v İndiyski Periyod: Prostranstveno Vremennoy Aspekt. *EO-Onalain*, (*3)*, 193–217.

Smirnova, Seslavinska, M. B. (2013). Sostsiyonim Rom ve Sisteme Sotsionalnoe Terminologiyi Tsigan i Egi İndiyskiy Etimon Dom Kak Markerı Etnosostsiyalnıy Dinamiki İh Nositeley. Içinde *Rannıy Formıy Potestarnıyh Sistem*. Kuntskamera 281–327.

Sokolovski, S. (1994). Etnicesko Nasilie: Struktura i Teoreticheskogo Diskursa. *Rusisko Naucno İsledovatelski Enstitut Kulturnogo i Prirodnogo Nasledvo* (17), 94-112.

Soulis, G. C. (1961). The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the Late Middle Ages (1961) - In: Dumbarton Oaks Papers vol. 15 (1961) p. 141-166. *Dumbarton Oaks, Trustees for Harvard University*, *15*, 141–166.

Stefanenko, T. . (1999). *Etnopsihologiya*. İnstitut Psihologiyi, Moskova: Ruskaya Akademiya Nauka.

Stoyanov, V. (1997). *Etnonimat Bılgari za Bılgaro Türskite Smeşeniya*. Sofya: Ogledalo.

Stoyanov, Z. (1984). *İz Zapiski Po Bılgarskite Vıstaniya* (C. 1–3). Sofya: Bılgarski Pisatel.

Straşimirov, D. (1908). *İstoriya na Aprilskoto Vıstanie*. (Cild 3) Plovdif. Plopvdivsaka Okrıcna Postoyana Komisya

Stoyanov, V. (2011). *Valeristica Polihistorica.* Sofya: BAN.

Şafak, T. (2017). Rusyada Yaşayan Romanların Aileleriyle İlgili Atasözlerine Kültürdilbilimsel Bir Yaklaşım. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *1*(1), 78–87.

Şafak, T. (2018). Bulgaristan'da Horahano Roman (Türk Çingene) Alt Grupları İçin Kullanılan Etnonimler ve Bunların Etimolojileri. (Ed. A. Uysal), TÜRKKÜM Uluslararası Türk Kültürü ve Medeniyeti Kongresi içinde, (s. 160-175). Balıkesir.

Şimşir, B. (1986). *Bulgaristan Türkleri.* Ankara: Bilgi Yayınevi .

Tamyuko, İ. (2015). K Vaprosa O Teorretiçeskii Osnovah Formirovaniya Polojitelno Etniçeskoe Samoidetifikatsii U Shkolnika. *TSPU Bülletin, 1*(153), 96-102.

Thomason, S. G. (2001). *Language Contact* Edinburgh: Edinburgh University Press.

Todorov, N. (1979). *Bulgaristan Tarihi*. (Çev. Veysel Atayman) İstanbul: Öncü Yayınevi.

Tomova, İ. (1998). *Romi Obşnosti i İdentiçnosti v Bılgariya*. Sofya: İzdatelstvo Petekston.

Tomova, İ. (1995). *Tsiganite v Prehodniya Periyod* . Sofya: Mecdunaroden Tsentır po Problemite na Mılttsistvata i Kulturnite Vzaimodeystviya.

Tomova, İ. (2005). Demografski Protsesi v Golemite Etnokonfesionalni Obşnosti v Bılgariya. Komisyon içinde, *Demografskoto Razvitiye na Republika Bılgariya* (155-177). Sofya: BAN.

Toropov, B. G. (2003). *Slovari Yazık Krımskah Tsıgan*. Moskova: Ruskiy Akademiyi Nauka.

Tretyakova, P. N., Nikitina, S.,Valeva, L. B. (1954). *İstorii Bolgarii* (C. 1). Moskova: Ruskiy Akademi Nauka.

Tsekov, N. (2013, Eylül 19). *Widimite i Nevidimite Romi v Germaniya*. Deuche Welle. Erişim adresi: www.dw.com.bg

Turan, O. (1969). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâmla Medeniyeti*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.

Turner, R. (1926). The Positiyon of Romani in İndo Aryan. *Journal of the Gypsy Lore Society*, *3*(4), 145–185.

Türkdoğan, O., Gökçe, O. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi.* İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Uçar, A. (2011). İlk Çingene Açılılımı 120 Yıl Önce Yapldı. *Atlas Tarih*, *10*, 60–67.

Ünal, U. Budak, M. (2013). *Rumeli Eyaleti Osmanlı Yer Adları I* (C. 1). T.C Başbakanlık Devlet Arşivlei Genel Müdürlüğü.

Vahtin, H. ve Golofko, E. (2004). *Sosiyolingvistika i Sosyologiya Yazika*. Moskova: Evropeyskaga Universiteta.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilimi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Woolner, A. . (1914). The Indian Origin of the Gypsies in Europe. *the Panjab Historical Society*, (2), 118–137.

Wardhaugh, R. (2006). *An Introduction to Sociolinguistics.* Malden: Blackwell.

Yaylagül, Ö. (2015). *Göstergebilim ve Dilbilim*. Ankara: Hece Yayınları.

Yonov, M.P. (1986). *Chucdi Pıtepisi za Bılkanite: Nemski i Avstriyski Patepisi za Balkanite 17-18 Vek* (6 Cilt) Sofya: Nauka i İzkustvo

Yurdugül, H. (2005). Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Kapsam Geçerliliği. *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi* (s. 1-5). Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

Yıldız, H. (2007). Türkçede Çingeneler İçin Kullanılan Kelimeler ve Bunların Etimolojileri. *Dil Araştırmaları Dergisi*, *1*(1), 61–82.

Yılmaz, M. Y. (2014). İki Dillilik Olgusu ve Almanya'daki Türklerin İki Dilli Eğitim Sorunu. *Turkısh Studies*, *9*(3), 1641–1451.

Zaporozhets, V. (2002). *The Seljuks*. European Academy of Natural Sciences. Hannover

Zillioğlu, M. (1985). *Eviliya Çelebi Tam Metin Seyahatname* (C. 8). İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Çevrimiçi Kaynaklar

Komisyon. (1944). *Romski Arhif.* 04 09, 2019 tarihinde http://roma-swu.weebly.com/uploads/9/1/1/0/91107766/doklad-of-1947.pdf: http://roma-swu.weebly.com/uploads/9/1/1/0/91107766/doklad-of-1947.pdf

Pamporov, A. (2016). Civil society monitoring report on implementation of the National Roma Integration Strategy in Bulgaria, erişim adresi *http://project. newroad-hajredin.org/documents.htm.*

Romromesa. (2019). *İzvınreden Krizisen Doklad za Polocenieto na Romite v Bılgariya*. (Romromesa, Düzenleyen) https://nohate.bghelsinki.org/cms/wp-content/uploads/2019/09/izvunreden-krizisen-doklad-romi-2019.pdf.

https:/ /results.cik.bg /ep2019/aktivnost/index.html 27.11.2019.

GALUP. (2019).(https://www.gallup-international.bg/41107/electoral-profiles-general-elections-2019/

Bulgar Prlamentosu, *06.12.1947 Konstitutsiyana na Narodna Republika Bılgarsiya*. *Narodno Sıbranie Na Republika Bılgarsiya* tps://www.parliament.bg/bg/const (2013). 11.12.2019.

Hays, J. (2008). *Rajputs and Jats*. Erişim adresi: http://Factsanddetails.com. http://factsanddetails.com/india/Minorities_Castes_and_Regions_in_India/sub7_4d/entry-4205.html#chapter-10

Instituto de Enseñanza Secundaria Ribeira do Louro (İspanya) *Linguistic Report,* Erişim adresi: http://www.romaninet.com/ ROMANINET_ Linguistic_report_bu.pdf. (2017, Kasım 14).

İvanof , P. (2020). Nikoy Ne İska, İ ne Moce da Prebori Umiraneto na Bılgariya. (Röportaj Yapan: M. Baleva, Trud Gazetesi) Erişim Adresi: https://trud.Bulg. 21.01.2020

İvanof, P. (2018) Bılgariya se Obezbılgaryava Topise c 9 Duşi na Vseki Ças. (K. Kamenof, Röportaj Yapan) Erişim adresi: www.dir.bg erişim tarihi 07.07.2018

Gazeteler

"Hamurunda Adamlık Var" Takvim Gazetesi (28.Nisan 2018).

EKLER

Ek: 1

Nicel Araştırma Soruları

BULGARİSTAN ROMANLARININ TOPLUM DİLBİLİMSEL DURUMLARI

Bu anket çalışması, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Balkan Çalışmaları Anabilim Dalında sürdürülmekte olan doktora tezi kapsamında Bulgaristan'da yaşayan Romanların toplum dilbilimsel durumlarını tespit etmek amacıyla yapılmaktadır. Anket çalışmasından elde edeceğimiz sonuçlar akademik açıdan değerlendirilecektir. Sonuçların doğru bir şekilde ortaya çıkabilmesi için vereceğiniz cevaplar gerçeği yansıtması bakımından son derece önemlidir.

Gerekli itinayı gösterdiğiniz için şimdiden teşekkür ederim.

Talat Şafak

Trakya Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı

Doktora Öğrencisi

Edirne

1. Bölüm: Kişisel Bilgiler

1-Hangi yaş grubundansınız?

☐ 15-35

☐ 35-45

☐ 45 - 60

☐ 60 ve üstü

2-Eğitim durumunuz?

☐ Okumam yazmam yok.

☐ Okula gitmedim.

☐ İlkokul mezunuyum.

☐ Ortaokul mezunuyum.

☐ Lise mezunuyum

☐ Üniversite mezunuyum.

☐ Yüksek lisans ve/veya doktoralıyım.

3- Nerede yaşıyorsunuz ?

☐ Köyde

☐ Kasabada

☐ Göçüyorum

☐ İlde

4-Cinsiyetiniz ?

☐ Kadın ☐ Erkek

5-Kendinizi hangi gruba dâhil edersiniz?

☐ Roman'ım.

☐ Türk'üm.

☐ Türk Roman'ıyım.

☐ Bulgar Roman'ıyım.

☐ Vlah Roman'ıyım.

☐ Vlah'ım.

☐ Bulgar'ım.

☐ Diğer.....

6- Medeni Durumunuz nedir?

☐ Evliyim. ☐ Bekârım.

7- Mesleğiniz nedir?

☐ İşçi	☐ İşsiz	☐ Çiftçi
☐ Memur	☐ Ticaret	☐ Öğrenci
☐ Serbest meslek	☐ Emekli	☐ Diğer

8- Evli misiniz, evli iseniz eşinizin etnik kimliği nedir?

☐ Evli değilim.

☐ Evliyim.

☐ Roman'la

☐ Türk'le

☐ Türk Romanı'yla

☐ Bulgar Roman'ıyla

☐ Vlah Roman'ıyla

☐ Vlah'la

☐ Bulgar'la

☐ Diğer.....

9-Aile Yapısı

☐ Çekirdek aile (anne, baba ve evlenmemiş çocuklar)

☐ Geniş aile (anne, baba, evlenmiş çocuklar ve torunlar)

☐ Parçalanmış aile (boşanmış ebeveynler, yalnız yaşayan bireyler)

10-Çocuklarınızla birlikte mi yaşıyorsunuz?

☐ Evet ☐ Hayır

11-Maddi olarak kendinizi nasıl görürsünüz ?

☐ Çok fakir ☐ Zengin

☐ Fakir ☐ Çok zengin

☐ Orta hâlli

2. Bölüm: Genel Dil Bölümü

1-iiniz nedir?

☐ Romanes ☐ Türkçe ☐ Bulgarca ☐ Vlahça

2- Gittiğiniz okul/okullarda hangi dilleri ders olarak okudunuz?

☐ Romanes ☐ Bulgarca ☐ Okula gitmedim ☐ Diğer……

☐ Türkçe ☐ Vlahça

3-Babanızın ana dili hangisidir ?

☐ Romanes ☐ Bulgarca ☐ Diğer.....

☐ Türkçe ☐ Vlahça

4- Annenizin ana dili hangisidir?

☐ Romanes ☐ Bulgarca ☐ Diğer.....

☐ Türkçe ☐ Vlahça

5-Günlük konuşmalarda ana diliniz kendinizi ifade etmede tüm ihtiyaçlarınızı görüyor mu?

☐ Evet ☐ Hayır

6- Ana diliniz yetersiz kaldığında hangi dili kullanıyorsunuz?

☐ Bulgarca ☐ Vlahça ☐ Diğer (Hangisi belirtiniz?)

☐ Türkçe ☐ Romanes

7-Hangi etnik gruplarla iletişimde ana dilinizi kullanıyorsunuz? (İki veya daha fazla seçenek işaretlenebilir.

☐ Bulgarlarla ☐ Bulgar Romanlarla ☐ Türk Romanlarla

☐ Türklerle

☐ Diğer.....

☐ Romanlarla

8- Bulgarlarla iletişiminizde hangi dili kullanıyorsunuz?

☐ Bulgarca ☐ Türkçe

☐ Romanes ☐ Diğer..... ☐ İletişim Kurmuyorum

9-Türklerle iletişiminizde hangi dili kullanıyorsunuz?

☐ Bulgarca ☐ Romanes ☐ Türkçe ☐ Diğer.....

10-Romanlarla iletişiminizde hangi dili kullanıyorsunuz?

☐ Bulgarca ☐ Romanes ☐ Türkçe ☐ Diğer.....

11-İbadet diliniz hangisidir?

☐ İbadet etmiyorum ve ibadet dilim yok.
☐ Arapça
☐ Türkçe
☐ Romanes
☐ Bulgarca
☐ Kilise Slavcası
☐ Yunanca

12-Evde aşağıdaki cümlerden hangisini daha çok kullanırsınız?

☐ De mange pani/maro. (Balkan Diyalekti)
☐ Дай ми вода/хляб.
☐ Bana su/ekmek ver.
☐ De mange paj/manro. (Ulah Diyalekti)

13-Hagi dilleri biliyorsunuz? (Birden çok şık işaretlenebilir)

☐ Bulgarca
☐ Rusça
☐ Arapça
☐ İngilizce
☐ Türkçe
☐ Romanes
☐ Romence (Ulahça)
☐ Yunanca
☐ Diğer.....

14- Aşağıdaki kelimelerden hangilerinin anlamlarını biliyorsunuz? İşaretleyiz.

☐ Mayka, tatko, sestra

☐ Ana, baba, kardeş (kız)

☐ Dad, Dey, Phen ,Pey, (Balkan Diyalekti)

☐ Tată, Părinte (Ludar) Frate (Ulah diyalekti)

3. Bölüm: Dil Aktarımı

1- Romanlarda dört dil yetisinin (okuma, yazma, anlama ve konuşma) durumunun tespitine yönelik sorular.

Dil	Hiç bilmiyorum.	Az biliyorum.	Orta düzeyde biliyorum.	İyi düzeyde bliyorum.	Çok iyi düzeyde biliyorum.
Bulgarca	1	2	3	4	5
Okuma	☐	☐	☐	☐	☐
Yazma	☐	☐	☐	☐	☐
Anlama	☐	☐	☐	☐	☐
Konuşma	☐	☐	☐	☐	☐
Dil	Hiç bilmiyorum.	Az biliyorum.	Orta düzeyde biliyorum.	İyi düzeyde bliyorum.	Çok iyi düzeyde biliyorum.
Türkçe	1	2	3	4	5
Okuma	☐	☐	☐	☐	☐
Yazma	☐	☐	☐	☐	☐
Anlama	☐	☐	☐	☐	☐
Konuşma	☐	☐	☐	☐	☐
Dil	Hiç bilmiyorum.	Az biliyorum.	Orta düzeyde biliyorum.	İyi düzeyde bliyorum.	Çok iyi düzeyde biliyorum.
Romanes	1	2	3	4	5

(Balkan veya Ulah Lehçesi)					
Okuma	☐	☐	☐	☐	☐
Yazma	☐	☐	☐	☐	☐
Anlama	☐	☐	☐	☐	☐
Konuşma	☐	☐	☐	☐	☐
Dil	Hiç bilmiyorum.	Az biliyorum.	Orta düzeyde biliyorum.	İyi düzeyde bliyorum.	Çok iyi düzeyde biliyorum.
Rusça	1	2	3	4	5
Okuma	☐	☐	☐	☐	☐
Yazma	☐	☐	☐	☐	☐
Anlama	☐	☐	☐	☐	☐
Konuşma	☐	☐	☐	☐	☐
Dil	Hiç bilmiyorum.	Az biliyorum.	Orta düzeyde biliyorum.	İyi düzeyde bliyorum.	Çok iyi düzeyde biliyorum.
Arapça	1	2	3	4	5
Okuma	☐	☐	☐	☐	☐
Yazma	☐	☐	☐	☐	☐
Anlama	☐	☐	☐	☐	☐
Konuşma	☐	☐	☐	☐	☐

2- Dil Öğrenim (/Aktarım) Yerleri:

Dil aktarım mekânları	Evde	Okulda	Mahallede	İş yerinde	Diğer (kurs cami, yurt dışı)

Bulgarcayı nerede öğrendiniz?	☐	☐	☐	☐	☐
Türkçeyi nerede öğrendiniz ?	☐	☐	☐	☐	☐
Romanesi nerede öğrendiniz ?	☐	☐	☐	☐	☐
Arapçayı nerede öğrendiniz ?	☐	☐	☐	☐	☐
Rusçayı nerede öğrendiniz?	☐	☐	☐	☐	☐

4. Bölüm: Dil Kullanımı / İşlevsellik

1- Ana dili Romanes veya Bulgarca olanlar için:

Aşağıdakilerle hangi dilde konuşursunuz?	Daima Bulgarca	Daha fazla Bulgarca	Bulgarca ve Romanes eşit seviyede	Daha fazla Romanes	Daima Romanes
	1	2	3	4	5
Yakın akrabalarla	☐	☐	☐	☐	☐
Komşularla	☐	☐	☐	☐	☐
Çocuklarımla	☐	☐	☐	☐	☐
Kardeşlerimle	☐	☐	☐	☐	☐
Mahalle arkadaşlarımla	☐	☐	☐	☐	☐
Anne ve babamla	☐	☐	☐	☐	☐
Eşimin akrabalarıyla	☐	☐	☐	☐	☐

Mahallede alışverişte	☐	☐	☐	☐	☐
Mahalle dışında alışverişte	☐	☐	☐	☐	☐
Bireysel kullanımda dil durumu	Daima Bulgarca	Daha fazla Bulgarca	Bulgarca ve Romanes eşit seviyede	Daha fazla Romanes	Daima Romanes
	1	2	3	4	5
Düşünürsünüz.	☐	☐	☐	☐	☐
Yazarsınız.	☐	☐	☐	☐	☐
Şarkı söylersiniz.	☐	☐	☐	☐	☐
Televizyon izlersiniz.	☐	☐	☐	☐	☐
Sosyal medyada kullanırsınız.	☐	☐	☐	☐	☐
Sayı sayarsınız, hesap yaparsınız.	☐	☐	☐	☐	☐

2- Ana dili Türkçe veya Bulgarca olanlar için:

Aşağıdakilerle hangi dilde konuşursunuz?	Daima Bulgarca	Daha fazla Bulgarca	Bulgarca Türkçe eşit seviyede	Daha fazla Türkçe	Daima Türkçe
	1	2	3	4	5
Yakın akrabalarla	☐	☐	☐	☐	☐

Komşularla	☐	☐	☐	☐	☐
Çocuklarımla	☐	☐	☐	☐	☐
Kardeşlerimle	☐	☐	☐	☐	☐
Mahallede arkadaşlarımla	☐	☐	☐	☐	☐
Anne ve babamla	☐	☐	☐	☐	☐
Eşimin akrabalarıyla	☐	☐	☐	☐	☐
Mahallede alışverişte	☐	☐	☐	☐	☐
Mahalle dışında alışverişte	☐	☐	☐	☐	☐
Bireysel Kullanımda Dil Durumu	Daima Bulgarca	Daha fazla Bulgarca	Bulgarca Türkçe eşit seviyede	Daha fazla Türkçe	Daima Türkçe
	1	2	3	4	5
Düşünürsünüz.	☐	☐	☐	☐	☐
Yazarsınız.	☐	☐	☐	☐	☐
Şarkı söylersiniz.	☐	☐	☐	☐	☐
Televizyon izlersiniz.	☐	☐	☐	☐	☐
Sosyal medyada/ internette kullanırsınız?	☐	☐	☐	☐	☐
Sayı sayarsınız. /	☐	☐	☐	☐	☐

Hesap yaparsınız.					

2- Ana dili Türkçe veya Romanes olanlar için:

Aşağıdakilerle hangi dilde konuşursunuz?	Daima Türkçe	Daha fazla Türkçe	Romanes ve Türkçe eşit seviyede	Daha fazla Romanes	Daima Romanes
	1	2	3	4	5
Yakın akrabalarla	☐	☐	☐	☐	☐
Komşularla	☐	☐	☐	☐	☐
Çocuklarımla	☐	☐	☐	☐	☐
Kardeşlerimle	☐	☐	☐	☐	☐
Mahalle arkadaşlarımla	☐	☐	☐	☐	☐
Anne ve babamla	☐	☐	☐	☐	☐
Eşimin akrabalarıyla	☐	☐	☐	☐	☐
Mahallede alışverişte	☐	☐	☐	☐	☐
Mahalle dışında alışverişte	☐	☐	☐	☐	☐
Bireysel Kullanımda Dil Durumu	Daima Türkçe	Daha fazla Türkçe	Romanes ve Türkçe eşit seviyede	Daha fazla Romanes	Daima Romanes
	1	2	3	4	5
Düşünürsünüz.	☐	☐	☐	☐	☐
Yazarsınız.	☐	☐	☐	☐	☐

Şarkı söylersiniz.	☐	☐	☐	☐	☐
Televizyon izlersiniz.	☐	☐	☐	☐	☐
Sosyal medyada / internette kullanırsınız.	☐	☐	☐	☐	☐
Sayı sayarsınız. / Hesap yaparsınız.	☐	☐	☐	☐	☐

3- Romanlarda Üç Dilin Tercih Edilirliği (toplu olarak)

Aşağıdakilerle hangi dilde konuşursunuz?	Daima Bulgarca	Daha fazla Bulgarca	Daima Türkçe	Daha Fazla Türkçe	Daima Romenes	Daha fazla Romanes	Her üç dil eşit derecede
	1	2	3	4	5	6	7
Yakın Akrabalarla	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Komşularla	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Çocuklarımla	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kardeşlerimle	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mahallede arkadaşlarım-la	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anne ve babamla	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Eşimin akrabalarıyla	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Mahallede alışverişte	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mahalle dışında alışverişte	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bireysel Kullanımda Dil durumu	Daima Bulgarca	Daha fazla Bulgarca	Daima Türkçe	Daha fazla Türkçe	Daima Romanes	Daha fazla Romanes	Her üç dil eşit derecede
	1	2	3	4	5	6	7
Düşünürsünüz.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Yazarsınız.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Şarkı söylersiniz.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Televizyon izlersiniz.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sosyal medyada / internette	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sayı sayarsınız. / Hesap yaparsınız.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

5- Ana dilinin gizli dil olarak kullanımı.

1. Diğer etnik gruplar, örneğin Türkler, Bulgarlar vd. sizi anlamasın diye ana dilinizi kullandığınız oldu mu?

☐ Evet ☐ Hayır

5. Bölüm: Ana dilinin İkinci Dil Olarak Okutulması ve Edinimi

1. Romanes dilinin okullarda öğretilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz?

☐ Olumlu ve faydalı buluyorum.

☐ Olumlu ve yararlı bulmuyorum. / Olumsuz buluyorum.

☐ Türkçenin okullarda öğretilmesi konusunda ne düşünürsünüz?

☐ Yararlı buluyorum.

☐ Faydalı bulmuyorum.

2-Çocuğunuz evde ilk önce hangi dili öğrendi?

☐ Bulgarca

☐ Türkçe

☐ Romanes

☐ Diğer.....

3-Cocuğunuza hangi dili öğretmek istersiniz?

☐ Bulgarca

☐ Romanes

☐ Türkçe

☐ Diğer.....

Ek:2

Nitel Araştırma Soruları

Yarı Yapılandırılmış Mülakat Soruları

1. T kçe ve Romanes kullanımının yasak olduğu dönemde, yani 1980-1985 yıllarında evde, mahallede hangi dili kullanıyordunuz?

2. (Müslüman Romanlara sorulacak) Türkçe isimleriniz Komünizm döneminde Bulgarca isimlerle değiştirildiğinde ne hissettiniz?

3. Ana dilinizi çocuklarınıza öğretiyor musunuz (Örneğin onlara ana dilinizde masal ve fıkra anlatarak kelime dağarcıklarını zenginleştirmeye özen gösteriyor musunuz?)?

4. Başka etnik grupların yanında kendi ana dilinizi kullanmaktan çekinir misiniz?

5. Ana dilinizde televizyon seyreder misiniz? Böyle bir televizyon olsaydı seyreder miydiniz?

6. Roman kimdir?

Ek:3

Etik Kurul Onayı

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı

Sayı: : 29563864-050.04.04

Konu : Kararlar-E.349830 17/07/2019

Sayın Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN

Danışmanlığını yaptığınız, Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Talat ŞAFAK'ın araştırması ile ilgili yapmış olduğunuz başvuru Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 26.06.2019 tarihli toplantısında alınan 06/03 numaralı kararı ile uygun görülmüştür.

Gereğini bilgilerinize rica ederim.

e-imzalıdır

Prof. Dr. Ayhan GENÇLER

Başkan

Ek: Etik Kurul Karar

Ek:4

Kodlanan Bölümlere Bir Örnek

B1

	1	**Görüşmeci:** *В къщи кой език говорите, Ромски?* (Evde hangi dili konuşuyorsunuz Romanes mi?)
Romanes Ромски	2	**B1:** *Ами да Ромски. Официално…* (Tabi doğal olarak Roames…)
	3	**Görüşmeci:** *И с децата?* (Çocuklarla da mı?)
	4	**B1:** *И с децата…сядаме на софрата ядем, пием, хайрлиси олсун, на здраве, хайде бакалъм.* (Çocuklarla da… oturuyoruz sofraya, yiyoruz içiyoruz, şerefe, haydi bakalım…)
Çingenece Цигански	5	**B2:** *Както се раждат децата говорят цигански.* (Çocuklar doğar doğmaz çingenece konuşmaya başlıyorlar.)
	6	**Görüşmeci:** *И вашите роднини Ромски ли говорят?* (Akrabalarınız da Romanes mi konuşuyor?)
	7	**B1:** *Всички, сега например ти отиваш в къщи сядаж с жената на софрата не днежен, ичелим, шелим, мохаббет ще со говориш на кой дил?* (Hepsi örneğin sen eve gittin hanımla sofraya oturdun, (Tr.) ne diyeceğin içelim, yiyelim, muhabbet, (Tr.) hangi dilde, (Bg) konuşacağın?)
	8	**B2:** *Ами вие като се събирате какво говорите?* (Siz toplandığınızdahangi dil konuşuyorsunuz?)
	9	**Görüşmeci:** *Ами много добре говорите Български, Двата езика Ромския и Българския говорите много добре?* (Çokm iyi Bulgarca konuşuyorsunuz, Romanesi ve Bulgacayı da çok iyi konuşuyorsunuz.)
Burgucu D Burgucu Kendi K Mahalle Asıl Üstün Burgucu K Bulgarlarla Türkler Ara Burgucu Kendi Kimliği Bulgarlarla Türkler Ara Burgucu Diğer Romanl Diğer Çingeneler	10	**B1:** *Ами ние несме махаленски Цигани ниесме официални Цигани. Ниесме официални и между Българите и между Турците, където сядам удисвам Konuşurum seninle nasıl lazımsa, Bulgarın yanına giderim: Как си добреси?...Нали като онези несме…(Biz kenar mahale Çingenesi değiliz, biz resmi özel Çingeneyiz, Türklerle Bulgarlar arasında nereye koyarsan oraya uyarız.(Tr.) konuşurum seninle nasıl lazımsa, Bulgarın yanına giderim:(Bg.) Nasılsın iyimisin... Öbürkü (kastedilen Türk Çingeneleri) gibi değiliz.*
	11	**B2:** *И аз чат пат, долу горе знам Турски.* (Bende aynı şekilde çat pat, aşağa yukarı Türkçe biliyorum)
	12	**Görüşmeci:** *Ти каде научи?* (Sen nerede öğrendin?)
	13	**B2:** *Нали като ходя с сапругаси…по един два лафа…В нашето село има Турци…Eşimle oraya buraya giderken, bir ik i laf orada burada... Bizim köyümüzde de Türkler yaşıyor…*
	14	**B1:** *И Татари има.* (Tatar bile var…)
	15	**Görüşmeci:** *Тогава и татарски знаете?* (O halde tatarca da biliyorsun?)
	16	**B1:** *Ооо… Знаеме "кем мында" Gele buraya demek, "ката хету" nereye gitti?*
Bizim Çingenele Burgucu Kendi K	17	**B2:** *Турци имаме, Татари имамаме, по вече от нашите цигани има…* (Türk var, tatar var, daha çok bizim Çingenelerden var…)
	18	**Görüşmeci:** *Кое село?* (Hangi köy?)

Ek 5:Mülakat Metinleri

B1 B2 Mülâkat Metinleri

1. Görüşmeci: В къщти кой език говорите, Ромскили? (Evde hangi dili konuşuyorsunuz Romanes mi?)
2. B1: Ами да Ромски, Официално… (Tabi doğal olarak Romanes…)
3. Görüşmeci: И с децата? (Çocuklarla da mı?)
4. B1: И с децата…сядаме на софрата ядем, пием, хайрлиси олсун, на здраве, хауде бакалъм, (Çocuklarla da… oturuyoruz sofraya, yiyoruz, içiyoruz, şerefe, haydi bakalım…)
5. B2: Както се раждат децата говорят цигански. (Çocuklar doğar doğmaz Çingenece konuşmaya başlıyorlar.)
6. Görüşmeci: И вашите роднини Ромски ли говорят? (Akrabalarınız da
7. Romanes mi konuşuyor?)
8. B1: Всички, сега например ти отиваш в къщти сядаж с жената на софрата не диежен, ичелим, иелим, мухаббет ще го говориш на кой дил? (Hepsi örneğin sen eve gittin hanımla sofraya oturdun, (T.) ne diyeceğin içelim, yiyelim, muhabbet, (T.) hangi dilde (Bg) konuşacağın?)
9. B2: Ами вие като се събирате какво говорите? (Siz toplandığınızda hangi dil konuşuyorsunuz?)
10. Görüşmeci: Ами много добре говорите Български, Двата езика Ромския и
11. Българския говорите много добре? (Çok iyi Bulgarca konuşuyorsunuz, Romanesi ve Bulgarcayı da çok iyi konuşuyorsunuz.)
12. B1: Ами ние несме махаленски Цигани ниесме официалн Цигани, Ниесме официални и между Билагарите и между Турците, където сядам уидисвам. Konuşurum seninle nasıl lazımsa, Bulgarın yanına giderim: Как си добреси?...Нали като онези несме...(Biz kenar mahalle Çingenesi değiliz, biz resmi özel Çingeneyiz, Türklerle Bulgarlar arasında nereye koyarsan oraya uyarız.(T.) Konuşurum seninle nasıl lazımsa, Bulgarın yanına giderim:(Bulg.) Nasılsın iyi misin... Öbürkü (kastedilen Türk Çingeneleri) gibi değilliz.

13. B2: И аз чат пат, долу горе знам Турски.(Ben de aynı şekilde çat pat, aşağa yukarı
14. Türkçe biliyorum)
15. Görüşmeci: Ти каде научи? (Sen nerede öğrendin?)
16. B2: Нали като ходя с сапругаси...по един два лафа...В нашето село има Турци...Eşimle oraya buraya giderken, bir iki laf orada burada... Bizim köyümüzde de Türkler yaşıyor…
17. B1: И Татари има. (Tatar bile var…)
18. Görüşmeci: Тогава и татарски знаете? (O halde Tatarca da biliyorsun?)
19. B1: Ооо... Знаеме "кем мында" Gele buraya demek, "ката кети" nereye gitti?
20. B2: Турци имаме, Татари имамаме, по вече от нашите цигани има… (Türk var, tatar var, daha çok bizim Çingenelerden var…)
21. Görüşmeci: Кое село? (Hangi köy?)
22. B1: Ветово (Vetovo)
23. Görüşmeci: Татари има? (Tatar var demek?)
24. B1: Турци има, Българи има и Турските цигани има теса в оделна махала. (Türk var Bulgar var Türk Çingenesi var fakat onlar ayrı mahallede…)
25. Görüşmeci: Не разбирам това например при Турците имаме азбука, имаме учебници А Ромския няма такова нещо не забравяте Ромския а нашите например в Германия забравят Турския? Това е специфични нещо за Ромския? (Şunu anlamıyorum Biz Türklerin bir alfabesi var kitapları var fakat örneğin Almanya'da Türkçeyi unutuyorlar, sizde kitap yok alfabe yok fakat Romanesi unutmuyorsunuz… Bu Romanes için farklı…?)
26. B1: Да това е правилно нямаме азбука. Без азбука без да учим, ниего знаеме. (Evet doğru, alafabe olmadan resmi olarak eğitimini almadan biz onu biliyoruz…)
27. B2: Знаешли нашата азбука е Българската. (Biliyor musun bizim alfabemiz Bulgar alfabesi…)
28. Görüşmeci: Вашите деца и внуци в училище взели ли са Ромския?
29. (Çocuklarınız okulda Romanes dersini aldı mı?)
30. B1: Не (Hayır)
31. B2: Трябва да знаеме Български... (Bulgarca bilmemiz gerekiyor…)

32. B1: Ние сме отворени, не сме изоставени Цигани...Обаче това е нашия занаят... (Biz öğrenmeye açık aydın Çingeneyiz, geri kalmış Çingenelerden değiliz (kastedilen Türk Çingeneleri) fakat bu bizim zanaatımızdır…)
33. B2:Тъка се обличаме защото работиме, когато отидем в къщи, отиваме в баняте да се къпим. Обличамесе прекрасно направо не можеш да ни познаеш.(Bu şekilde giyinmemizin sebebi mesleğimizdir fakat eve gittiğimizde yıkanırız, güzel giyiniriz bizi tanıyamasın…)
34. B1: Няма чингене работа. (Çingene işi yok)
35. B2: Ти да гледаш нашите циганки прекрасниса...само да доидеш в Ветово...страшниса...(Sen gel gör bizim çingeneleri Vetovo'da çok güzeller, muhteşemler…)
36. B1: И сватбите ги правиме тъка официални...Правим в стадиона
37. сватбата, идват хиляди от нашите Цигани от Горна Оряховица, Павликени, Дългопол, Левски Дупница...(Düğünlerimiz çok özel yaparız, örneğin stadyumda, Bizimkilerden binlerce insan katılır Gorna Orahovitsadan Dılgopoldan, Pavlikeniden, Levskiden, Dupnitsadan…)
38. Görüşmeci: С Калайжиите разбирателисе? (Kalaycılarla anlaşabiliyor musunuz?)
39. B1: Разбирамисе но нее също. (Anlaşıyoruz fakat aynı şey değil…)
40. Görüşmeci: Не е също?
41. B1: Диалектът е друг...Ударение то друго...(Lehçe farklı… Vurgu farklı…)
42. B2: Чупет си езиците...Ние приказваме циганси, чисто циганси... (Dillerini kırıyorlar, biz temiz Çingenece konuşuyoruz…)
43. B1: Тези Калайжии сега те живеят самостоятелно. Сега тука има едно семеиство там има едно. Теса събират от празници на празници. Пък ние живеем заедно с хората…(Bu Kalaycılar yalnız yaşarlar burada bir aile orada bir aile, onlar bayramdan bayrama bir araya gelirler. Biz ise insanlarla iç içe yaşıyoruz…
44. B2: Не са лоши хора... (Fena insanlar değiller…)
45. Görüşmeci: Булки не вземате и не давате на Калайжиите? (Kalaycılardan kız alıp veriyor musunuz)
46. B1: Не, не...(Hayır, hayır…)

47. B2: Не…(Hayır)
48. Görüşmeci: От Българите взематели?(Bulgarlardan alıyor musunuz?)
49. B1: Не не... (Hayır, hayır…)
50. B1: Бургужии на времето нашите хора са правили бургии, брадви тесли, и такива работни инструменти. Ние сме занаитчии хора. (Geçmiş zamanda bizim insanlarımız burgu, balta, vs. iş aleti yapıyormuş. Biz zanaat erbabı insanlarız…)
51. B2: Теса Калайжии защото калаидисват, ниесме Бургужи и правиме тесли...(Onlar Kalaycılar çünkü kalaylama yapıyorlar, biz Burgucuyuz çünkü çapa yapıyoruz…)
52. B1: Калайжиите се събират в Георгеов Ден и в Бугородица 28 Август. (Kalaycılar sadece Georgofdende ve Bogoroditsa'da 28 Ağustosta bir araya geliyorlar…)
53. B2: И ние празнуваме Георгеов Ден и в Бугородица...(Bizde Bogoroditsa ve Georgev deni kutluyoruz.)
54. Görüşmeci: И вие празнувате Георгеов Ден и Бугородица?(Yani sizde
55. Bogoroditsa ve Georgevdeni kutluyorsunuz…)
56. B1: Да, коча от тук вземам, и коля...(Evet koçu burdan alıyorum…)
57. B1: Аз 15 години тоз район тука Разградско, Шуменско аз лятно време идвам, нали есента като идва се пребирам. Ами си отивам от време на време 15-20 дене като работя си отивам. (Ben 15 senedir yazları bu Razgrad, Şumnu bölgelerine geliyorum, sonbahar gelince eve toplanıyoruz… Ara sıra 15-20 gün çalışıp evimize gidip geliyoruz…, nece излагам като прося, занаитчиясъм, мераб мераба... Ще изкара тук 5 лева, Ще ни почерпят ние ще ги почерпим...15 20 села цяло лято прекарваме.. Прехраната си изкарвам, защото нас нени вземат на работа възраснисме нали знаеш... (Hayır değil fakat dilenerek de kendimi rezil etmiyorum. Zanaat erbabıyım, merhaba merhaba 5 leva kazanıyorum bir şeyler ısmarlıyorlar, biz ısmarlıyoruz, 15-20 köyde bütün yaz geçiriyoruz… Ekmek parasını çıkarıyoruz… Bizi işe almıyorlar çünkü yaşlıyız bilirsin…)
58. B2: Свикнали сме така...(Bu şekilde alışmışız…)

59. Görüşmeci: В Чирпан има Сиви Гълаби от вас ли са? (Çirpanda Sivi Gılabi var sizden mi bunlar…)
60. B1: Не теса други? (Hayır, onlar başka…) Görüşmeci: А Ковачите? (Ya kovaçlar?)
61. B1: Ниесме Ковачи…(Bizde Kovaçız…)
62. Görüşmeci: Ковачи и Бургужии едно и същолие? (Burgudcu ve Kovaç aynı şey mi?)
63. B1: Да, но има и други ковачи например правят петата на конете...чешити много бе...Ромите много чешити са и това е интерсно...Така е в света...(Evet ama başka Kovaçlar da var onlar atların ayaklarına nal yapıyor… Romanlar çok çeşittir… Bu da çok ilginç… Dünyada böyle…
64. B1: Даваме пари за Булки… (Gelinler için başlık parası ödüyoruz…) Görüşmeci: Мешаре знетели? (Meşareyi bilir misin?)
65. B1: Мешаре това което се събират... Сега не го ползваме...(Bir araya gelinip yapılan bir şey şu anda bunu kullanmıyoruz…)

H H1 Mülakat Metinleri

1. Görüşmeci: Türkçe bilemisin?
2. H: Aha
3. Görüşmeci: Anlat bakalım merak ettik nasıl geçinesiniz, ne yapesiniz?
4. H: A gene bu akşam benim ekmem yok, gel bak yarım ekmek var. Yarım ekmekten fazla yok, dört kişi şimdi kızın çocukları şimdi. Ben benim çocuğum öbürler ötede evli… Ama geldine dedim ya sana anne ekmeem yok…
5. (Mahallede Kopanarka çocuklarına kızıyor) Gördün mü ne kadar kötü bunlar değil bizim gibi… Bunlar Kopanarka… Bunlardan komşuluk olmeri…
6. Görüşmeci: Anlaşamesiniz yani?
7. H: Ayı ba… bunlar bu akşam aç kal, saat 12'de, ekmek iste vermez o köpek…Göresin…Bunlardan insanı Allah korusun aganın…

8. H: Ben derim tobu yüremde ne var Allahın duağasınala giderim… Amma Allah vinagi (Bulg.) винаги (her
9. zaman) açeri kapıyı… Sen bilemisin benim hanemde ne var, gel bak yarım ekmem var başka yok… Uşağan saçını kestirecem yarın…
10. Görüşmeci: Okula gidemi çocuk?
11. H: (Bulg.) Градинаяа Gradinaya (anaokuluna) gidecek bu sene…Sefte gidcek…
12. Görüşmeci: Başka var mı? H: Var bebe var… Görüşmeci: Kızının mı?
13. H: Gelinin kızının 5 aylık bebi var… Görüşmeci: Peki bunları okutacan mı sen?
14. H: Benim torunlarım hepsi bitirdiler…
15. Görüşmeci: Lise mi ortaokul mu, sredno mu osnovno mu?
16. H: Dokuzuncu sınıftan yukarıya (Bulg. От девети на горе) (Dokuzuncu sınıftan yukarıya…)
17. Görüşmeci: İyi iyi okut… Avrupa'ya giderler…Avrupaya giden var mı burada?
18. H: Sade kızım orada Belçika (Bulg. Белгияда) kaç senedir orada?
19. Görüşmeci: Yardım etmiyor mu size?
20. H: Ağa ben konuşmem… Ne için be usta…O beyaz, o mavi gözlü…O sarı saçlı…Şimdi ne diyecek aleme bu benim anam değil? O beni aretlik aldı, Günahı kim kazandı… Ben onu doğurdum, ana rahminden beri taşıyorum onu emzirdim onu, bide âleme diyecek bu benim anam değil… O beni aretlik aldı… Deyebilir mi bu lafları? O Allah'tan korkmemi? Bizim Allahımız var ya… Amma Allah bak ne yaptı ona, dört ameliyat (Bulg. Операция) Pankrestan, büyük barsağından yardılar onu… Ölümden zor kurtardılar onu…Ben afedecem onu amma Allah afetmez onu…verse de olur vermese de olur… Şimdi sen bana bir ekmek parası verdin. (H)anen sağa olsun…
21. H: Çek arabanı be usta bunlar birazcık fena (Kopanar Erkekler Atlarını Otlatmaya götüreri)
22. Görüşmeci: Sen nerede oturesin, bu furgon(konteynır) senin mi?
23. H: Aha… kız orda dureri ben öbür tarafta.
24. H: Uşağımı çok sevinirdin usta, sağa ol… aylen sağa olsun…
25. H: Te orda bir çocuk var berber Türkçe berber Bulgarca бръснар o yedi lef ale, ama o tanıyeri bizi… Ben sona iki leva veririm ona kestirem onun saçını… (Çocuktan bahsediyor)

26. Görüşmeci: Gel bir fotoraf çekelim beraber. Çok yakışıklık duresin… Çek bakalım bizi şöyle…
27. Benim de böyle bir çocuğum var, sizi tanıştırem mi?
28. H1: Tamam…
29. Görüşmeci: Ben bi dahaki sefere getirem onu tamam mı?
30. H1: Tamam…
31. Görüşmeci: Bizimki de aynen böyle yalnız okula gideri bizimkisi, sen de oku tamam mı?
32. H1: Tamam…
33. Görüşmeci: Analaştık mı çok okuyacan tamam mı?
34. H1: Tamam…
35. Görüşmeci: Aferim… Küpende güzelmiş ha…
36. H1: Altın o…
37. H: Bileri ba… Kim aldı onu sana?
38. H1: Tatem aldı…
39. H: Bubası aldı ama tatem deri…
40. Görüşmeci: Sizin Türklerle beraber isimlerinizi de değiştirdiler mi?
41. H: Biz burda çok çille gördük…
42. Görüşmeci: Nasıl oldu?
43. H: Biz çok çille gördük… Bulg.(по принцип) geleneklerimize uygun olarak biz don giyerdik…
44. Görüşmeci: Şalvar derler?
45. H: Şalvar derler, var bilem bende… Bi sıra bize çok çile yaptılar… Bizi dükkana salmazladı… Bizi Tükçe konuştumazdılar… Alınca bizim adımızı… Adımızı aldılar ama dilimizi alamadılar… (Heycanlanıyor) Şimdi gene konuşeriz… Ben nereye gidem Türkçe perifekt konuşerim…
46. Görüşmeci: Bulgarlar Türkçe konuşesin diye kızme mi, aşağalame mi?
47. H: Hayır hayır (Bulg. Ne ne…) bez bozdum artık kafayı… O bana bir laf değince ben karıştırerim kaykı hafızamı (Bulg. pametayı…). Raçev benim doktorum…
48. Görüşmeci: Evde çocuklar Türkçe konuşeri öyle değil mi?
49. H: Episi… Eni enceğe Türkçe…
50. Görüşmeci: Pek iyi Romanes… öğrenelle mi bari?

51. H: Büyüklerinde gizli bir şey varsa? Bulg. (Нещто таино), Gizli bir şey…
52. Görüşmeci: Peki öğrenerler mi zamanla?
53. H: Ben öğretirem onlara… Bu böyle bu böyle… Şimdi var bizde, bende kızımın gelinimin çocuğu var, onun adı Derman camide ben kamera tutturdum… Resim çektirdim ben pensiya(emekli aylığı) alerim 217 leva, çektim 1000 leva uşağımın mevlidinde çektim, elinde bir santin yoktu torunumun, onu da ben ninesinden alerim keserim göbeğe brıkerim onu balatum üzerinde arerim makası karanlıkta, zor buldum kuruterim göbeğini alerim onu büyük adam yaperim, şimdi onun uşağana bakerim o kada çok meraklıyım ki… Torunlarıma bakeyim torunlarımın uşaklarına bakeyim…İşte te yaptım onu altı aylık kaykı…Onun adı da Derman, o kadar çok meraklıyım k i camiye götürdüm adını koydurduk hocaya, kamera tuttuğuk, Bulg. (много съм доволна)
54. Görüşmeci: Cami var burda değil mi?
55. H: Aaa.. var. Cuma günü ben giderim amma adamlardan utanerim…
56. Görüşmeci: Cami nerde burda?
57. H: Pazar yerinde şu mavi (BULG. Блокларън) apartımanların arka tarafında. Ben çok kanerim Allaha O benim bubam o benim her şeyim, benim bu dünyada kimsem yok, o bana her şeye yardım ederi, o bana ekmeğini katığın verdine bir damla ekmek vereri şükür Allah'ım derim. Bak şeker var, epilepsi var, ostır infarkt var, çıkaracam kâğıtlarımı çak Sofya'da yattım, şükkür Allah'ıma bin kere ilaç içmerim, yok bişeyim, hiç yok bişeyim Allahım beni kurtarır her şeyden.
58. Görüşmeci: Elektrik yok senin burda değil mi ?
59. H:Yok yok…
60. Görüşmeci: Televizyon da seyretmesin?
61. H: Yok yok… gidem komşulara, kızıma, çocuğuma giderim,
62. Görüşmeci: Seyredeğemi onlar televizyon.
63. H: Satelit bakeler…
64. Görüşmeci: Hangi televizyonu seyrederler? Bulgar televizyonunun mu?
65. H: Türkçe satelit diyorlar ona ba… Auuu… Bulgarca istemem ben… zaten uşaklar bakme Bulgarca, ben Türkçe iyi kinolar varsa bakerim, Çukur vardı bitti şimdi… Септември eylülde başlayacak

Ka Mülakat Metinleri

1. Görüşmeci:Тукали живеете? Тъкали живеете? От където? (Burda mı yaşıyorsunuz, Bu şekilde (kastedilen göçebe) mi yaşıyorsunuz, neredensiniz?)
2. Ka: От Лъвино, тука живеем през зимата в къщата. (Burada yaşıyoruz böyle yaşıyoruz kışın Lıvinoda evde yaşıyoruz.)
3. Görüşmeci: В Лъвино (Lıvino'da)?
4. Ka: Да (evet)
5. Görüşmeci: Турски знаетели, Турски? (Türkçe Biliyor musunuz, Türkçe?)
6. Ka: Знаем ба, знаем ба… (Biliyoruz ba… biliyoruz ba…)
7. Görüşmeci: Защо тогава ние говорим Български? (O halde neden biz Bulgarca konuşuyoruz?)
8. Ka: Soyle ba canım? Ти говориш с мене на Български. (Söyle be canım? sen benimle Bulgarca konuşuyorsun bende senle Bulgarca konuşurum.) Sen söyle konuş bende konuşayım, ben seni Bulgar zannettim.
9. Görüşmeci: Romanes bilir misin?
10. Ka: Va, jana (Rom. Evet, biliyorum)
11. Görüşmeci: Çocuklar yok mu buralarda?
12. Ka: Buralarda ama başka iş yapıyorlar. Görüşmeci: Onlar da bile mi Türkçe?
13. Ka: Bilio
14. Görüşmeci: Bulgarca da bilio, Romaneste bileri?
15. Ka: Bileri Bulgarca da bilo, Romaneste bilio.
16. Görüşmeci: Evde hangi dili konuşesiniz ya? В къщти кой език говорите?
17. Ka: Майчин (Ana dili)
18. Görüşmeci: Yazın her zaman buralara mı geliyorsunuz?
19. Ka: Her zaman buralara geliyoruz? Sen Türkiye'den'misin?
20. Görüşmeci: Türkiye'denim bende, burdan gitme. Nasıl anladın ya? Ka: Говора (konuşmandan)
21. Görüşmeci: Nasıl yani benim Türkçem buranın Türkçesine benzeme mi?
22. Ka: Говора друг (Ağızın farklı.)
23. Görüşmeci: Supersin sen… kimse anlameri beni ha….Nasıl anladın?
24. Ka: Ben anlıerum burada yaşadık ba…

25. Görüşmeci: Dede var mı?
26. Ka:Var var şimdi gelecek. Görüşmeci: Torun var mı?
27. Ka:Var var
28. Görüşmeci: Okuyelle mi?
29. Ka: Okuyo(r)lar
30. Görüşmeci: Sizinle beraber mi oturuyorlar.
31. Ka: Hayır
32. Görüşmeci: Yurt dışında mı?
33. Hayır, Bulgariya'da
34. Görüşmeci: Romanesin hangi diyalektini konuşesiniz siz. Romanesin Ulah diyalektini mi konuşesiniz?
35. Ka: Romanes konuşuyoruz amma.
36. Görüşmeci: Mesela "dad mi" diyorsunuz?
37. Ka: Dad diyoruz
38. Görüşmeci: Ne demek?
39. Ka: Buba
40. Görüşmeci: Tată, Părinte demiyorsunuz yani?
41. Ka:Hayır demiyoruz…
42. Görüşmeci: Hangi gruba giresiniz?
43. Ka: Anlamadım…
44. Görüşmeci: Şimdi bu Burgucular var ya, siz hangisindensiniz?
45. Ka: Biz Kalaycıyız Kalayıcı…
46. Görüşmeci: Size Roma diyorlar değil mi?
47. Ka: Hayır hayır biz Bulgariyalıyız…
48. Görüşmeci: Eskiden sizin dedelerinizin dedeleri Hindistandan gelme?
49. Ka: Hayır değil burdan.
50. Görüşmeci: Dedelerinin dedeleri Hindistan'dan gelme mesela Hind filmlerini anlarsınız siz?
51. Ka: Hayır değil, onlarda değil, burdan gelme. Bulgariyalıyız…
52. Görüşmeci: Çocuk konuşuyor mu? (4-5 yaşlarında)
53. Ka: Konuşuyo
54. Görüşmeci: Bulgarca bilemi?

55. Ka: Biliyo(r)
56. Görüşmeci: Türkçe bilmez ama?
57. Ka: Çat Pat
58. Görüşmeci: Romanesi bilemi?
59. Ka: Biliyo(r)

U1 Mülakat Metinleri

1. Görüşmeci: 1980-1985 Ne hissettin senin ismini nasıl değiştirdiler?
2. U1: Anne baba değiştirdi…
3. Görüşmeci: Anne baba değiştirdi üzüldün mü?
4. U1: Üzüldüm üzülmez olur muyum?
5. Görüşmeci: Pekiyi isimlerinizi değiştirdikten sonra yasaktı evde Türkçe, konuşmaya devam ettiniz mi?
6. U1: Evet…
7. Görüşmeci: Daha çok mu daha az mı?
8. U1: Normal... O dönemde tanklarla köye giydiydiler…
9. Görüşmeci: Çocuklarının yanında daha çok Türkçe mi konuşesin yoksa Bulgarca da konuşesin?
10. U1: Sadece Türkçe… Sadece Türkçe…
11. Görüşmeci: Çocuklarına Türkçe öğretmek için bir çaban var mı?
12. U1: Zaten bileler…
13. Görüşmeci: Öyle fıkra masal bilemsin?
14. U1. Onlar anlateler bana…(Gülüyor)
15. Görüşmeci: Pekiyi Türkçe mi nlateler?
    U1: Türkçe…
16. Görüşmeci: Pekiyi Bulgarca konuşmaya yeltenmeler mi?
17. U1: Akka (hayır anlamında)

18. Görüşmeci: Örneğin, bir şey anlatmak istesen fakat Türkçe yetersiz kaldı hangi dili kullanesin?
19. U1: Bulgarlarla mı?
20. Görüşmeci: Hayır, Evde kendi çocuklarına?
21. U1: Bulgarca
22. Görüşmeci: Bulgarların yanında Türkçe konuşmaktan utaner misin? U1: Hayır, hiç utanmerim. Neden utanem? O benim dilim… Görüşmeci: Devlet veya Bulgarlar sizin günümüzde Türkçeyi öğrenmenizi, konuşmanızı isterimi sence?
23. U1: Bak şimdi vaa köylerde bişey demeler, ama va köylerde komunizma zamanından azetmeler iç Türklerden.
24. Görüşmeci: Televizyon var mı evde?
25. U1: Var…
26. Görüşmeci: O zaman hangi kanalları seyredesiniz?
27. U1: Sadece Türkçe
28. Görüşmeci: Kaç senedir burada oturesiniz?
29. U1: Doğduğumdan beri.
30. Görüşmeci: Roman var mı burda, Roman kime desiniz siz?
31. U3: Onlar daha yukarıda yaşıyor...
32. U3: Roman milletler, böyle Romanes konuşanlara…
33. U3: Neden soresiniz bunları?
34. Görüşmeci: Bununla ilgili doktora tezi yazerim bu universitede kitap halini alacak, amma korkmayın sizin isimlerinizi vermeyecem zaten sizin isimlerinizi de bilmerim…
35. U3: İnsanların dillerini anlamak için
36. Görüşmeci: Ha tabi sizden kim angi dili konuşeri onu araştıreriz.

S ve Ko Mülakat Metinleri

1. Görüşmeci: Eşin Türkçe bileri mi?

2. S: Evet
3. Görüşmeci: Senin eşin Türkçe bilerim mi?
4. Ko: Evet
5. Görüşmeci: Türkçe bilesiniz yani?
6. S: Gittik onunla Germanya'da Almanca
7. Görüşmeci: Almanya'ya gittiniz?
8. S: Evet bir Türk bana dedi şimdi merabayın, meraba selam maleyki, maleyikim selam. Türkçe'nin evet o iş ne iş yapesiniz? Biz ne iş yapalım, siz needen bilesiniz Türkçe? Bulgaristan'dan, aaaa… nasıl konuşesinzi böyle güzel siz baa ben anlamadım deri.
9. Ko: Bulgaristan'da Türk var mı deri...
10. S: Ya....
11. S: Abi, Abi Angliya'ya gittim işleme, bilemsin kim K…. hiç anlaştım.
12. Görüşmeci: Hiç anlaşamadın?
13. S: Hiç, hiç derim sana… İşledim işledim iki hafta, parayı vermedi. Abi ver benim paramı va... Yapma öyle… Karım var, küçük kızım var…Ver paramı, hayır… Ne için sen kaçacan deri. (Bg) Викам (Vikam) Diyorum A ben hapısdamıyım uda ne demek? Paramı ver… Vermem deri. Tamam, be tamam aber ettik. (Bg) На близнаците се обадихме (İkizlere haber verdik.) (Bulg.) Е тука така (Çocuklar böyle böyle iş be…Geldiler iki kişi... Tutular onubişey yapmadılar sadece başladılar: (Bulg.) щто не даваш на момчето парите щто не му плашташ? (Bulg.) Какво му каза? Kakvo mu kaza? (Çocuğun parasını neden vermiyorsun ne dedin ona her hafta veririm paranı? Her hafta veririm iki hafta oldu para nede?) Vedi o parayı al şu telefonu…aldı o… al bana bir bilet şimdi Bulgaristan'a Aldın mı kaç para? O kadar para… Al sana bilet parasını… Ben giderim, hoşça kal Kendine iyi bak aydee… Tutum yolu... (Bulg.) Начи за Турчин ще работя за K…. не (Yani Türk için çalışırım duyuyormusun amma K……. için çalışmam…)
14. Görüşmeci: Peki Türkiye'ye gitiniz mi hiç…
15. S: Gitmedim amma isterim çok gitme… (Bulg.) Голям мерак имам да утида в Турция брат İstanbul Ankara... (Bulg.) Не да работя да вида от мерак...(Çok gitmek isterim çalışmak için değil görmek için Ankara İstanbul (Ne da rabotya da vidya ot merak…) Çalışmak için değil görmek için…

16. S: (Bulg.) Човек се занимава с лихгвистика кой какаво учи какаво работи той за това пита колко езика знаеш кидеб работи; за това пита разбирашли Интересномое Туй му е професията разбирашли На тебе като те питат какаво правиш ти казваш фаянс правя Разбирашли (Çoveka se zanimava s lingvistika… koy kakavo uçi koy kakvo raboti, toy zatova pita kolko ezika znaeş kıde rabotiş, toy zatova pita, razbiraşli… İnteresnomoe…Tuy mue profesiyata razbiraşli… Na tebe kato te pitat kakavo praviş ti kazvaş fayans pravya…Razbiraşli?)
17. Ko: (Bulg.) Да бе да... (Evet…)
18. Görüşmeci: (Bulg.) Много хора знаят по един два езика вие знаете по 3, 4 езика това е голям работа...(Birçok insan bir iki dil bilmektedir siz üç dört dil biliyorsunuz bu önemli bir şey…)
19. S: (Bulg.) Да това е правилно... (Evet bu doğrudur…)
20. Görüşmeci: Bana, ilk defa bu şekilde Romanların arasında 4 dil bilen denk geliyorum genelde 1,2,3 dil biliyorlar…Adam örneğin Rusça Bulgarca Türkçe biliyor Rusçayı burada öğrenmiştir. Örneğin İsperih'tekiler bir ya da iki dil bileler.
21. S: (Bulg.) Виш братко когато бях на 18 години ходих да си търся късмета в Холандия (Vic bratko kogato byah na 18 godini hodik da si tırse kısmeta. Hodih v Holdiya) Bak kardeşim 18 yaşında kısmetimi aramak için Hollanda'ya gittim.
22. Görüşmeci: Holland'a gittin yani?
23. S: (Bulg.) В Гермния забравих даги броя колко пъти са вече...После птидох Гърция... отидо в Италия... в Италя се задаржах...Италиянския хубаво ми дойде, шефът добре дойде, заплаштането добре дойде... (V Germanya zabravih dagi broya kolko pıti sa veçe, Posle otidoh v gırtsiya, Otidoh v İtalya… V İtalya se zıdırcah, İtalyanskiya hubavo mi doyde…şefıt dobre doyde, zaplaştaneto dobre doyde…) Almanya'ya kaç defa gittiğimi saymayı unuttum… Sonra Yunanistan'a gittim, sonra İtalya'ya gittim, orada kaldım İtalyancayı sevdim patronumu sevdim… Ödeme iyidi…
24. Görüşmeci: Bir de şey soracam bu Romanes diyalektinin kolları var mesela Ulah diyalekti var Balkan diyalekti var çok hangisini konuşesiniz?
25. S: Çok amma abi… Dil sadece bir tane… Şimdi başlayesin (Bulg.) Турски Цигани (Turski Tsigani), Български Цигани (Bılgarskı Tsigani), Biz bunladan, (Bulg.)

Ниесме от тези Българскита (Niesme o tezi Bılgarskite) Biz bunlarda Bulgar Çingenesi…

26. Görüşmeci: (Bulg.) От Влашките нестели (O vlaşkite nesteli ne?) Ulah Romanlarından değil misiniz?
27. S: (Bulg.) Не не... Например ние казваме “dimani bradva? Турските Цигани казват “dimani balta”, (Ne…Ne…Naprimer nie kazvame “Dimani Bradva? Turskite tsigani kazvat “dimani balta”) (Bulg.) Казваме на Български (kazvame na Bılgarski) Bulgarca diyoruz, Yani balta var mı? Anlayesin mi?
28. Görüşmeci: Anneye ne diyorsunuz?
29. S: (Bulg.) Майко пак (Mayko pak) Bulgarca geleri gene?
30. Görüşmeci: Babaya?
31. S: (Bulg.)Тате за туй ни викат Билгарски Цигани (Tate za tuy ni vikat Bulgarski tsigani…)Bu yüzden bize Bulgar Çingenesi diyorlar…
32. Görüşmeci: Dashane mi diyorlar size?
33. S: Evet, nasıl diyem sana?
34. Görüşmeci: Ром човек нели тъка? (Rom Çovek neli tıka?) Romun anlamı adam erkek öyle değil mi?
35. S: (Bulg.) Ром мъж, Ромни жена Когато бяхме в Италия с един Румънец се срешнах Той не знае Италиянски (Rom mıc Romni Jena…Kogato byahme v italya s edin Rumanets se sreşnah… Toy ne znae İtalyanski) Bulgarca yok…Türkçe yok… Kızdım başladımm çingenece Romanes konuşmaya…beni anladı. (Bulg.) Рабрахмесе работа си намерихме да знаеше той е от Румания, Руманski Циганин… Все едно аз говоря Български и Ромаски, той говори Руменски и Ромски (Razbrahmese Rabota si namerihme da znaeşe toy e ot Romanya rumıanski tsiganin. Vse edno az govorya Bılgarski i Romski Toy govori Rumanski)i Romski nalayamsin…Aba Türkçe bilmsin ba? Bake bana…Bulgarca bake bana… İtalyanski bake bana… “ba prala” Romaneste “be kardeşim” anlamında dedim başladık anlaşmaya…
36. Görüşmeci: Çocuklarınızı okula göndere misiniz?
37. S: Evet
38. Ko: Evet, evet
39. S:Bizde kalk git emir vardır, yok böyle hani gitme? Yok böyle iş…

40. Görüşmeci: Okuye çocuklar yani?
41. S: Evet… Benim kız şimdi 4 yaşında…İngilizce bileri, ne için Bulgarca istemeri bebe Tv seyrederi… (Bulg.) na Английски… (Na Angliyski…) İngilizce… (Bulg.) Там дето пеят и броят, от там запамтява. Аз казвам брой на Билгарски брои аз казвам брой на Английски пердаши момичето. (Tam deto peyat i broyat o tam zapametyava brat… az i kazvam broy na Bılgarski broi Broy na Angkliyski perdaşi mumiçeto brat…) İngilizce orada şarkı söyleyeler ve sayı sayıyorlar, oradan ezberliyor, ben Bulgarca say diyorum, sayıyor İngilizce say diyorum sayıyor kız…
42. Görüşmeci: Türk televizyonlarını seyrediyor musunuz?
43. S: Yok… (Bulg.) Плаштаме 20 Лева на Булсат едно и сшто всеки ден пофтарят само на женами Индиските филми не пофтарят… (Plaştanm 20 leva na Bulsat edno i sışto vseki den poftaryat…samo na jena İndiyskite filmi ne poftaryat.) Bulsata aylık 20 leva ödüyoruz, her gün aynı şeyi tekrardan gösteriyorlar sadece eşimin Hint filmlerini göstermiyorlar…
44. Görüşmeci: (Bulg.) Женати разбирали Индиския (Jenati İndiyskiya razbirali?) Eşin televizyondaki Hintçeyi anlıyor mu?
45. S: He (Ne) Hayır…
46. Görüşmeci: (Bulg.)Ти разбирашли (Ti razabiraşli…)
47. S: (Bulg.) По някой думи се съфпадат штото ние произлизаме от Индия (Po nyako dumi se sıfpadat ştoto nie romite proizlizame ot İndiya) Bazı kelimeler denk geliyor çünkü biz Hindistan'dan gelme.
48. Ko: (Bulg.) Да да съфпадат (Da da Sıfpadat). Evet uyuyor…
49. S:Има някой думи които много се съфпадат (İma nyakoi dumi koito mnogo se sıfpadat.). Bazı kelimeler tam olarak uyuyor…
50. Görüşmeci: (Bulg.)Например… (Naprimer…) Örneğin?
51. S: Даже повечето хора не могат да кажат "р" ние викаме хляб, брашно, яице: maru, aru arı. Индийския слушаме понякога има много Цигански думи, хората са казали Ромите произлизат от Индия… (Daje poveçeto hora ne mogat da kacat "r" nie vikame hlab braşno eytsi maru, aru arı İndiskiya sluşame ponanakoga ima mnogo tsiganski dumi, horata sa kazali Romite proizlizat ot indiya…) Birçok insan "r" sesini çıkaramaz biz ekmek un, yumurta için: maru, aru arı. Kelimelerini kullanırız (Fransızcadaki gırtlak r gibi)

52. Bulgar: Това нее доказано? (Tova nee dokazano?) Bu kanıtlanmamış?
53. S: Доказано е Индия по едно време искаш всички Роми дасе върнат в Индия (Dokazano İndiya po edno vreme iskaşe vsiçki Romi dase vırnat v İndiya) Kanıtlanmıştır Hindistan bütün Romanların Hindistana geri dönmesini istedi.
54. Türk: Şimdi mesela bu Romence bileri Bu Romanes bileri konuşeler benim yanımda hiçbir şey saklayameller.
55. Görüşmeci: (Türke Sorerim) Sende bile misim Romanes.
56. Türk: Evet bilerim…
57. S: Çünkü biz beraber büyüdük… (Bg) Сега ти от Турски нищо не можеш да скриеш от мене, аз от Ромския ништо не мога да скрия от тебе, Той от Румински нищо не може да скрие от нас двамата. (Sega ti ot turski nişto ne mojeş da skrieş ot mene, Az ot Romaskiya nişto ne moga da skriya ot tebe…Toy ot Rumanskiya nişto ne moje daskrie ot nas dvamata.) Şimdi sen Türkçe olarak benden hiçbir şey gizleyemezsin, ben Romanesten hiçbir şey saklayamam siz ikinizden (kast edilen Kopanar ve Türk), O Romen dilinden (kastedilen Romanesin Ulah Diyalekti hiçbir şey gizleyemez biz ikimizden…
58. Görüşmeci: Рунмански знаели той (Rumanski znaeli toy…) Romen dilini biliyor mu o?
59. S: O kendisi öyle Bulgarca var amma "jano", "evet" anlamında ona Kopanar derler…
60. S: Kopanarca Romence böyle… Anlayemsin?
61. Görüşmeci: Evet, Senin eşin Kopanar mı?
62. Ko: Evet ,
63. Görüşmeci: Örneğin kulak ne demek?
64. S: kan
65. Görüşmeci: Sizde?
66. Ko: Ureche…(Romence)

Mi Mülakat Metinleri

1. Görüşmeci: Peki Türklerle birlik te isimlerinizi değiştirdiklerinde ne hissettin.

2. Mi: Üzüldüm kim üzülmez?
3. Görüşmeci: Nasıl yaptılar bunu?
4. Mi: Ne diyem sana zorladılar da…
5. Görüşmeci: Yabancıların yanında örneğin Bulgarın yanında Türkçe konuşmaktan utaner misiniz?
6. Mi: Ne için utanem o benin dilim, hiç utanmam… Görüşmeci: Televizyon hangi televizyonu izlesiniz en fazla? Mi: E ben sadece Türkçe bakerım…
7. Görüşmeci: Sadece Türkçe?
8. Mi: Sadece Türkçe, te çanak var bende Bulgarca bakmem ben…
9. Görüşmeci: Kaç senedir burada oturesiniz?
10. Mi: Doğdum doğalı… 59'luyum ben…
11. Görüşmeci: Pekiyi şu an kaç kişisiniz bu evde? Eşin var burda, çocukların bunlar, eşin kaç yaşında?
12. Mi: O 1960'tan ben 1959 bi yaş farkımız var.
13. Görüşmeci: Çocuklar, büyük çocuklar?
14. Mi: E onlar büyük 30 31'den büyük onlar, 1981'den, 1980'den. 1985'ten var, e bir tane görmeyen çocuğum var benim e içerde o…
15. Görüşmeci: Bunlar torun mu?
16. Görüşmeci: Evet bunlar benim torunlarım

U Mülakat Metinleri

1. Görüşmeci: Araştırma yaperiz senin yaşın biraz fazla sen bilirsin? Bu Milletlele ilgili Ustalala ilgili bu Alaycık çingenelerine ne diyorla Charole mi diyorlar?
2. U: Ya…
3. Görüşmeci: Şimdi ben soracam; bu Charolelerle Ustalar arasında nasıl bir fark var? Var mı fark eskiden var mıydı? Onlar hakkında ne bilesin?
4. U: Pek bişey bilmerim sen iyi isen onlar da iyidir…
5. Görüşmeci: Dil kötülük iyilik mesela Romanes dilini konuşerimi onlar?
6. U: Onlar konuşeri becanım…
7. Görüşmeci: Sen bilemsin Romanesi?

8. U: (tepki veriyor) ben Usta milletinden be canım ben bilmem nerden bilcem.
9. Görüşmeci: Baban Romanes biliyormuydu?
10. U: Biliyordu…
11. Görüşmeci: Anan, Ustaladan mı oda?
12. U: Ustaladan tobudan Kösaptiden… Görüşmeci: Buban da Ustaladan?
13. U: Ya…
14. Görüşmeci: 1985 yılında mı değiştirdiler sizin isimleri bizimle beraber mi, yoksa daha önce mi değiştirdiler?
15. U: E bikere deiştirdiler bizim isimleri 1961…
16. Görüşmeci: Sonra? Sonra tekrardan Türk ismini aldınız?
17. U: Ti Ti…
18. Görüşmeci: Sonra Türklerle beraber mi?
19. U: 1981-1985 yılları arasında baştan bizim isimleri değiştirdiler sonra Türklerin…
20. Görüşmeci: Nasıl bir şeyn oldo bundan rahatsız oldunuz mu?
21. U: Eskiden bubam koydu adımızı…
22. Görüşmeci: Buban üzüldü ve kızdı mı onlara?
23. U: Yok be canım ne üzülcek ona…
24. Görüşmeci: Bulgar sa Bulgar yani?
25. U: Ben beledim adımı, aykıdılar savete, gittik yazdılar çizdiler…ben dedim töböle
26. olacak, dobre dediler, imzaladık…
27. Görüşmeci: Pekiyi Bulgarcayı sen nede öğrendin?
28. U: Bulgarcayı mı bubam biraz gezindi… Umurköy, Paisovo, Silistre'ye varana kadar…
29. Görüşmeci: Buban ne iş yapardı?
30. U: Kiremitçide işledi biz o zamanlar küçük kopeleydik…mektebe gidedik…
31. Görüşmeci: O da öğrendim Bulgarcayı?
32. U: Oda öğrendim Bulgarcayı…
33. U: Oda öğrendim Bulgarcayı…
34. Görüşmeci: Türkçe okudun mu sen? Mektepte Tutun mu onları?
35. Tutum ama koymadılar bizi, Bulgar diye… O saat çıkadık mektepten… Çıkarıdılar dışarı 1961'de.

36. Görüşmeci: Pekiyi Bulgarlaştırmaya başladıklarında (1961) evde Türkçe mi konuşudunuz, yoksa Bulgarcamı?
37. U: Türkçe be canım…
38. Görüşmeci: Yasaklamadılar mı 1961'de Türkçeyi evde?
39. U: Ayır be canım kim yasaklayacak onu evde?
40. Görüşmeci: 1985 sokaklarda zaten yasaktı, evde de Türkçe konuşmayacaksınız dendi?
41. U: Kim bilcek onu? 1961 değiştirdiler sonra bir daha Türkçe adlarını aldık 1985 yılında değiştirdiler sonra nasılsa bi daha Türkçe adlarımızı alacamız için takmadım yani…
42. Görüşmeci: Kaçıncı sınıf var sende Okula ne kadar gittin?
43. U: Tam Silistra'dan geldik,1962'de beşinciye bastık ev git dediler… Görüşmeci: Bu Yukardaki Romanlar sizden kız almeri öyle değil mi?
44. U: Şimdi alelle va?
45. Görüşmeci: Siz onlardan almesiniz öyle değil mi?
46. U: Hayır
47. Görüşmeci: Millet Çingenesiyle Usta Milleti aynı şey öyle değil mi?
48. U: Onlar Alaycık, onlar Çingene deyince kızeri Milletiz biz deri. Biz Ustayız Biz Türklere daha yakınız.
49. Görüşmeci: Türkçe yazman var mı?
50. U:Arapça yok amma Latince azcık var unuterim kaykın

U2 Mülakat Metinleri

1. Görüşmeci: 1985 yılında isim değiştirme oldu ya sizin de isimleri değiştirdiler mi?
2. U2: Değiştirdiler…
3. Görüşmeci: Nasıl oldu?
4. U2: Davayla gerisi geriye aldık…
5. Görüşmesi: Bazılarınınkini 1960 yıllarda değiştirmişler, sizinkileri 1960 yıllarda da değiştirdiler mi?
6. U2: Aka (hayır)… Bizimkileri o zaman hiç değiştirmediler…

7. Görüşmesi:1985 hepinizinkini değiştirdiler?
8. U2: Hepimizinkileri değiştirdiler, biz daha sonra davayla geri aldık… Görüşmeci: O dönemde evde de Türkçe konuşmak yasaktı öyle değil mi? U2: Biz konuşuduk ki, kim gelecek bize… Ama böyle sokaklarda yasaktı… Görüşmeci: Şey yapamadınız, rahatsız olmadınız mı, hani evde biz dinlerler?
9. U2: Hayır…
10. Görüşmeci: Pekiyi Torunlarının Türkçe öğrenmesini, evde Türkçe konuşmasını istemisin?
11. U2: Bilerler isterim…
12. Görüşmeci: Türkçe okumalarını istemisin?
13. U2: İsterim…
14. Görüşmeci: Sen fıkra, masal bile misin?
15. U2: Üle şeyler bilmerim…
16. Görüşmeci: Peki bunlar (çocukları kastediyorum) evde daha çok Bulgarca mı konuşeri Türkçe mi konuşeri nasıl konuşeri?
17. U2: Türkçe konuşeri Bulgarca kimse konuşmeri bizde…
18. Görüşmeci: Şimdi bakesin adam Fransaya, Almanya'ya gideri kendisi Türkçeyi unuteri çocukları Türkçeyi bilmeri, bu mahellede beraber oturmanız Türkçenin korunmasına etki edemi?
19. U2: Elbette, oleri…
20. Görüşmeci: Mesela Bulgarların yanında Türkçe konuşmaktan utanemisin, çekinemisin?
21. U2: Aka (hayır) hiç çekinmerim, hiç çekinmerim…
22. Görüşmeci: Size onlar kötü gözle küçümseyerek bakmeri mi?
23. U2: Bakmeri nereye gideriz biz ya? (Onlarla karşılaşmıyoruz anlamında.)
24. Görüşmeci: Türkçe televizyon mu izliyorsun yoksa Bulgarca mı?
25. U2: Türkçe…
26. Görüşmeci: Çeke mi ATV falan…
27. U2: Çanak var çekeri…
28. Görüşmeci: Kaç senedir burada Kitançevoda oturesiniz?
29. U2: Ben 1967 geldim buraya yaşım 69…